This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

S12v 7C99.37.5 (II, 4)

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND GIVEN
IN MEMORY OF
GEORGE SILSBEE HALE
AND
ELLEN SEVER HALE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

POZSONY VÁROS TÖRTÉNETE.

IRTA

ORTVAY TIVADAR

KIADJA

A POZSONYI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR.

MÁSODIK KÖTET.

NEGYEDIK RÉSZ: A VÁROSLAKÓSSÁG CSALÁDI, ANYAGI, ÉRTELMI ÉS VALLÁSERKÖLCSI ÉLETE, 1300—1526.

POZSONY.

—

STAMPFEL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDŐ BIZOMÁNYÁBAN.

1903.

Digitized by Google

Slav 7C 9937.5 (II, 4)

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY DEC 24 1964

Eder István könyvnyomdája Pozsonyban.

Digitized by Google

ELŐSZÓ.

A kötet Pozsony történetének középkorát fejezi be. Magában foglalja az a városi lakósság életének legnevezetesebb nyilvánulásait. Részletesen tárgyalja úgy anyagi mint szellemi vonatkozásaiban a családi életet, mely a társadalmi rendnek alapját teszi. A családot s így a társadalmat az anyagi és az értelmi munka biztosítja fennállásában és jólétében s ezért e kötet kiterjeszkedik az összes kereseti ágakra, melyeknek művelésével a középkori Pozsony családi és társadalmi rendhez és szellemi kincsek birtokába jutott. E kereseti ágak művelésének foka határozza meg egyszersmind a lakósság műveltségének fokát s azt a helyet, melyet az a hazai összlakósság közt elfoglal. Azt hisszük, hogy a közlött adatok Pozsonynak nem dicstelen helyet jelölnek ki.

Alig van város hazánkban, mely középkori lakósságának mondott értelemben vett élete vázolásához oly bőséges adatokat szolgáltatna, mint Pozsony. Levéltára s ebben kivált végrendeleteinek valamint számadókönyveinek gyűjteménye valósággal kimeríthetetlen kincsesbányái az adatoknak. Oly adatoknak, melyek nyilván nem csupán szűk helyi, hanem mondhatni széleskörű országos közérdekkel és történetirodalmi kiváló érdekkel is bírnak. Ezek a

Digitized by Google

helytörténeti előadáson kívül a hazai köztörténelem előadásában is hasznosan értékesíthetők. Ez az oka, hogy mi az adatokat nemcsak rövidesen levéltárilag idéztük, hanem hogy törekedtünk azokat szószerinti közlésekkel is közkincscsé tenni. Művünk e kötete, mint annak előző kötetei is, leíró történeti művön kívül forrásmű is kíván lenni.

Nem hallgathatjuk el emellett azt az örvendetes körülményt sem, hogy újabban a városi közélet egyik-másik nyilvánulásáról más szerzők is bocsátottak közre igen jeles kutatásokat, melyeknek felhasználása munkánkat nemcsak megkönnyítette, hanem azt értékesebbé is tette. Igy teljes elismeréssel említhetem dr. Vámossy Istvánnak *a pozsonyi kath. polgári ápoló intézet*ről irott jeles művét, mely e városi humanistikus intézet multját és jelenét hű és alapos pragmatismussal tünteti fel előttünk. Nemkülömben dr. Mandello Gyulának *a középkori munkabérek történetéről* közzétett nagy tanulmányát, mely tekintve a benne közölt, a pozsonyvárosi számadókönyvekből merített munkabéradatok tömérdekségét, nemcsak tisztán leíró, történeti nagy becscsel bír, hanem az adatok feldolgozásában követett módszernél fogva a munkabérstatisztikának és a történeneti árstatisztikának is egy maradandó értékű codexe. De említenem kell kiválólag dr. Kováts Ferencznek *Nyugat-magyarország XV. századi árúforgalmáról* irott nagyszabású művét is, mely a szó valódi értelmében vett *úttörő* mű. E mű szerzőnek úgy széles tudásáról, mint éles és beható kritikájáról egyaránt tanuskodik. Mindhárom mű nem csekély mértékben vet Pozsony középkori lakóssága életére és munkájára megvilágító fénysugarakat.

Digitized by Google

E hálás elismerés mellett mint előzőleg úgy ez úttal is készségesen mondok mindazoknak is köszönetet, kik jelen munkámban tettel, tanácscsal támogatni szivesek voltak. Ezek közt kivált *Batka János* városi levéltáros és dr. *Kováts Ferencz* akadémiai tanár uraknak, kik mindenkor készségesen voltak segítségemre. Munkám német nyelvre való fordításával kiválóan lekötelezett *Michaelis Vilmos* lyceumi rector úr, aki nehéz munkája végzésében ez úttal is ugyanazzal a gondossággal, mindenre kiterjedő figyelmével és jeles tudásával törekedett a mű előnyére lenni. Elnem évülő hálás köszönetet szavazok azonban legfőképpen a *Pozsonyi Első Takarékpénztárnak* s az ennek élén álló dr. *Gervay Nándor* elnök úrnak az e kötet kiadására szükséges költségek nagylelkű, hazafias megszavazásáért.

Kelt Pozsonyban, 1903 október 1-én.

A szerző.

Digitized by Google

Kiegészítés.

306. lap a 14. sorhoz felülről hozzáadandó még: Rorbach Pongrácz mesterről és pozsonyi kanonokról tudjuk, hogy Mátyás király budai főiskolájában nemcsak tanár hanem *orgonista* is volt. (E mű III, 268.) 1510-ben Miklós pozsonyi kanonok *Musicus Regius* azaz udvari *orgonás* volt. (E mű III, 283.)

Ugyanezen lapon alulról 2. sorhoz folytatólag hozzáadandó: 1338-ban említi Mihály prépost az *énekkar vezetőjét,* kit kanonokká tesz, scholaris *chori nostri* Posoniensis. (E mű III, 236.)

A 305. laphoz az első kikezdés elé adandó:

Hogy a káptalani könyvtár tolvajlások avagy ilyszerű elsajátítások útján is károsodott, kétségtelen. Egy XV. századi misekönyv, mely jelenleg a Magy. Nemzeti Muzeumban van,[1] első levelén tétetik említés arról, hogy jogtalan eltulajdonítás útján jutott volt e könyv idegen birtokába.[2]

---

[1] 1988. fol. lat.

[2] Anno domini 73 (= 1473) — olvassuk ott — In die purificacionis Marie Iste liber est redemptus a quodam bono viro, qui istum librum comparauit pro 2 florenis ante XX annos, sed informatus ex post, quod liber sit ecclesie posoniensis sancti Martini alias saluatoris, restituit ecclesie accepto prius duos florenos a decano pro tunc licenciato sacre theologie Magistro Nicolao de Hittendorff, ita quod nescitur quis, homo iste sit ad saluandam suam famam. (*M. Sion* VI, 889.)

Digitized by Google

TARTALOM.

I. Fejezet.

A családi élet. A család jogalapja. A házasság megkötése. A családtagok jogai. 1—40 ll.

A családi élet összefüggése a közviszonyokkal. A családi élet az egyén magánviszonyainak a legfontosabbika. A családi életnek egyik sarkalatos alapja, a jogalap. A családalapítás kötelességszerűsége. A házasság keresztény jellege. A házasságkötés alakszerűsége. A városi jogkönyv házasságkötési formulája. A házasságrakérés formája. A pozsonyi jogkönyv házasságkötési formulája germán jogra vall. E jogkönyvben ősjogi eljárás elemei vannak felvéve. A házasság érvényességének feltételei. A consensus. A házassági frigy szerződéses előkészítése. Az eljegyzés formaszerűsége. Az eljegyzés még nem házasságkötés. A jogkönyvnek szabatosságban való szükölködése. A templomban való házasságkötés kérdése. Az eljegyzés jogi következményei. A jegyesi hűség. Az eljegyzes föloldása. A föloldás okokon alapult. Az eljegyzési és házassági akadályok elhallgatása jogkönyvünkben. Az egyházi áldás lényeges volta. A lakodalmi ünnepség. A családi élet szervezése. A férj és nő állása a házasságban. A házasságba hozott vagyon, a hozomány. A városi jogkönyv szerint való hozomány. A férj- és nőnek a vagyonnal való rendelkezési joga. A reggeli ajándék, máskép hit- vagy kötbér. A reggeli ajándék jogi természete. A nő által a férjnek adott reggeli ajándék. A leibgeding. A leibgeding megfelel a Witthumnak. Csak haszonélvezethez juttatta az özvegyet. A közös vagyon s a kezelési közösség. A gyermekek joga. A kis- és nagykorúság. A heergeräte. Ez előfordul a germán családjogban, de nálunk nincs beigazolva.

II. Fejezet.

A családi élet. A családi élet anyagi alapja. Az ingatlan és ingó vagyon. A vagyonszerzés módja. Egyéb jövedelmi források. 41—65 ll.

A megélés anyagi eszközei. A vagyon. Eunek különfélesége. A fekvő és ingó vagyon. Az örökös és idegen vagyon. A kész vagyon. A vagyon szerzési módja. A foglalás és telepítés. Az adomány. A király s magá-

Digitized by Google

nosok adománya. Az egyháziak adománya. A vétel. A vétel mint birtokszerzési mód. Az elbirtoklás jogelévülésen alapult. Az örökösödés. A végrendeleti örökösödés. A végrendeletek alakisága. A város végrendeleti könyve. A végrendeleti tanúk. A végrendeleteknél jelenlevő családtagok és rokonok. A tanuk pecsétjei. A végrendelkezést átható vallásos érzület. A megkötött tulajdon. A tulajdonon fekvő dologi terhek. Az úgynevezett dienst. Ennek örökös vagy ideiglenes terhe. Az egyházi alapítványok, az ú. n. pfründek. Az ezeknek szóló illeték-terhek. A pfründek alapítása. A temetői pfründek. Egyházi illeték-terhek. Termesztmény szolgáltatás. Az Immerkuh-féle dologi teher. A baromfiszolgáltatás. Miseszolgáltatási terhek. Bucsújárási terhek. A szolgálmányok megváltása. Bérletjövedelmek. Földek és majorságok bérbe vevése. Tizedek és vámrévek bérbevevése.

III. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. A mezőgazdasági foglalkozás. Gabona-, gyümölcs- és bortermelés. Halászat és állattenyésztés. 66—87 ll.

A polgárok jövedelmei nagyrészt földek után folytak. Apró parczellákra osztott földbirtokok. A földnek gazdasági kihasználása. A középkor gazdasági rendszere. A gabonafélék termelése. A kertmüvelés. Zöldségtermelés. Sáfrántermelés. A gyümölcstermelés. Alma-, körte-, cseresnye-, dió-, gesztenyetermelés. Hivatásos kertészek. A szőlőmüvelés. A szőlők a legjövedelmezőbb adóalap. A szőlők kiterjedtsége. Az 1439 évi városi telekkönyv tanuskodása. Idegen határokban levő szőlők. A szőlőknek házilag történt müvelése. A bortermelés a legjelentékenyebb gazdaság. A szőlőmüvelésnek a város határában való régisége. A használatos szőlőfajok. A pozsonyi bor régi híre és ára. Minősége jobb volt a mainál. A pozsonyiak anyagi helyzete a bortermeléstől volt feltételezve. A pozsonyi mübor, az ürmös. A pigmentum-borok. Az állattenyésztés. A ló polgáraink háztartásában és gazdaságában. A szarvasmarha-állomány. Az ökrök s ezek jövedelmezősége. A tehéntartás. A juh- és bárányállomány. A kecsketenyésztés és kecsketartás. A disznótenyésztés. A disznótartás a városi statutumokban. A baromfitenyésztés. A méhtenyésztés virágzása. A méhek termékeinek keresettsége. A halászat és halgazdaság. A halkivitel. A halászok sokszoros foglalkozása. Halász-társulatok.

IV. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Az ipar. Az őstermelési iparágak. Az élelmi iparágak. 88—122 ll.

A munkafelosztás fejlődése. Az 1379 évi adólajstrom tanúsága. Az őstermelők nagy száma. A kőfejtők és kőfaragók. A sövénykészítők. A fűkaszálók, favágók és madarászok. A molnársági iparág. Az élelmiszerek előállításának iparágai. A mészárosok. A mészárosok esküje. A városi vágóhíd. A hentesek. A hentesek nem állottak iparkényszer alatt. A pékek.

Digitized by Google

A pékek rendjének jelentősége. A pékek munkaköre. Iparuk hatósági ellenőrzése. A piaczi árak és a súlyszabályzat. A csaló pékek büntetése. A pékek czéhszabályai. A lisztet maguk a pékek őrlötték. A lisztárusok. A melberek és mehlmesserek. A péksütemények boltos helyiségei. A péküzlet jövedelmezősége. A szakácsság. Ez iparág kifejlődése. A szakácsság külön ipari foglalkozás. Hús- és halkisütő konyhák. A konyha válogatottsága. A konyha igényei. A fűszerek. A fűszerek közkedveltsége. Bors, sáfrán, gyömbér, szegfűszeg, déligyümölcsfélék nagy fogyasztása. Az ételfélék. A húsételek. A vadhús. Halétel. Rákok, ángolnák, csigák és osztrikák. A zöldségfélék. Olajos ételek. Olajfélék. Édes ételek, méz, méhsör, édescsemege. A gyümölcsfélék. Állati termékekből készült ételek. Tojás, sajt, tej, túró. A tésztafélék. Különlegességek. Italfélék. Sör, must, pálinka.

V. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Az ipar. A ruházati iparágak. 123—171 ll.

A ruházkodási iparágak városunkban jelentékenyek voltak. Az 1379 évi adólajstromban megnevezett iparágak. A takácsok. Tartózkodási és származási helyök. Posztó- és vászonszövéssel foglalkoztak. A behozott vászon- és posztófélék. A gyapjutisztítók. A kallósok és ványolók. A posztónyírók. A posztókereskedők. A posztósok bolthelyiségei. A posztósok iparrendészeti kellékei. A darócz- és finom posztó behozatala. Honnan került az idegen posztó városunkba. A harminczadkönyv tanuságtétele. A harminczadon tarifált posztófélék és azok ára. A szabók. A szabók régi és új czéhszabályai. A szabók megélési viszonyai. A szabóság becsültsége. A szabók adója. A posztó mint vagyontárgy. A ruhák s azok sokfélesége. A gugel, a seidel, a rise és a barett. A barett diszítése. Egyes ruhák sokfélesége. A ruhafoltozók az ú. n. mentlerek. Ezek megélési viszonyai. A kalaposok. A főkötősök. A cserzővargák vagy timárok. Az irhások. A cserzővargák lakóhelyei és vagyonviszonyai. A czipészek. A czipészek utczája és 1376 évi czéhszabályai. A reflerek vagy czipőfoltozók. A czipészek kereseti viszonyai. A szűcsök és azok 1467 évi czéhszabálya. A szörmésruhák divatossága. A szörmés öltönyök sokfélesége. A prémes ruhák foltozói az ú. n. altl üszerek. A keztyűsök. A keztyű ősisége és divatossága. A bőrkeztyűsök és a keztyűkötők. A keztyűsök vagyoni viszonyai.

VI. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Az építészeti és házfelszerelési iparágak. 172—224 ll.

A lakás fontossága. Nemcsak életfenntartási szükséglet, hanem művelődési fok is. A kőművesek és ácsok. Az adólajstromokban említett kőművesek és ácsok. Ezek vagyoni viszonyai. A kőfaragók, téglakészítők és csere-

Digitized by Google

pesek. Az építészek. A házárak. A hajóácsok. Ácsok és kőmüvesek szövetkezése és munkadíja. Építési kunyhók. A ház belső felszerelésének iparosai. Az asztalosok. Az adólajstromoknak és a városi telekkönyvnek ezekre vonatkozó adatai. A szekrényesek. Az asztalosok és szekrényesek nem alakítottak czéhet. Az esztergályosok. A pintérség vagy kádárság. A pintérek egyesülete. A hordófelhuzók. A pintérek fája és munkája. Az abroncskészítők. Ezek gyakori említése. Az agyagmüvesség iparosai. A fazekasok és iparuk fejlettsége. Az üvegesek. Az üvegnemüek a XIV. és XV. században. Az üvegnemü mint behozatali czikk. A tükrösök. A kárpitosok. Az ágy- és asztalnemü. A pfeit. A kötények, törülközők, abroszok. A varrók és varrónők. Vászon-, pamut-, selyem-, damaszt- s bársonyanyagú szobatárgyak. A selyemvarrók. A gyöngyfüzők. A pakróczkészítők. A paszomántosok. Az övkészítők. Ezüst- s arany-, kis- és nagyövek. Az övkészítők versenygései. A tarsolyások és zacskókészítők. A szíjgyártók. A kötélverők. A ház és konyha felszerelésének egyéb iparosai. A kosarasak. A késesek. A késesek iparczikkeinek jó hire. Késimport. A villások és kanalasok. Az üstösök, vörösrézmüvesek és müüstösök. A czinöntők. A czinedények szerepe a középkori háztartásban. A bádogosok. A lakatosok. A lakatosok készítményeinek sokfélesége. A kovácsok s iparfajuk sokfélesége. A szegkovácsok. A kard- és pánczélkovácsok. A brünnerek. Az íjfaragók és ívkészítők. A tegezkészítők. A puskamüvesek és tüzérmesterek. A kerékgyártók. A nyergesek. A szíjgyártók, zablászok, kengyelesek és sarkantyusok.

VII. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Egyéb házfelszerelési, közszükségleti és fényüzési iparágak. 225—248 ll.

A házi-, konyha- és a mezőgazdaság szükségleti czikkeinek iparosai. A szitások. A szőrszitások. A tükészítők. Az órások. Nap-, fövény-, gépórák. Az órásoknak a lakatosokkal való egyesülése. A gépgyárosok. A hadigépek szerkesztői. A tüzimesterek. A felvonóhidak és csavargépek szerkesztői. A kútások és kútmesterek. Az árok- és csatornatisztítók. Az árokmesterek. Éjjeli világítás. A viaszöntők. A viasz- és faggyúgyertyaöntők. Nevezetes pozsonyi gyertyaöntő. Gyertyaárusítók. A mécsekhez és lámpákhoz szükségelt olaj. Az olajsajtolók. Az olaj importálása idején elvesztik jómódukat. A tüzelőanyag előállítói. A faárusok. A szénégetők és szénszállítók. A favágók. A házi és házonkivüli tisztaság eszközlői. Az utczakövezők és utczaseprők. A fürdősök, baderek és a borbélyok. A fürdősök és borbélyok közt fennálló kenyérkereseti versenygés. Az üstösök vagy kazánlegények. A fürdőkben alkalmazott munkások A szappanosok. A mosónők. A ruhamosás házi foglalkozás. A fésüsök. A fésük és vendéghaj importczikkek. A kefekötők. A fésüsök és kefekötők társulata. A fényüzési czikkek iparosai. Az ötvösök. Ezek gyakori említése. Az ötvösök sokasága. Az ötvösök tekintélye, becsülete és munkaköre.

Digitized by Google

Az ötvösök egyúttal aranyozók, vésnökök, példametszők és czementesek is. Alchimisták hirében is állottak. Az ötvösök nagy elfoglaltsága. Pozsony városi jellege. Pozsony nem iparváros.

VIII. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. A kereskedelmi és forgalmi kereseti ágak. 249–274 ll.

A pozsonyi kereskedés nagymérvüsége. A kofák, szatócsok, ócskaárusok és kereskedők. Az ezek között levő külömbség. A kereskedelmi osztályok foglalkozása és áruforgalma. A borkereskedők. A korcsmárosok. A bortermelők egyúttal borkereskedők. A só nagy házi szereplése. A sóeladók és sókészítők. A salczerek és salczmacherek. A sóárusok ipari szervezeten kívül állottak. Az elárusított só mennyisége. A szerfa-kereskedők. A fakereskedés jövedelmezősége. A zöldség- és gyümölcsárusítók. A baromfi árusítók. A diósok. A hájasok vagy smerwerek. Müködési körük érintkezik a gyertya- és viaszöntőkével. Czéhszabályokon kívül állottak. A sajtosok. A hal-, disznó-, vágómarhakereskedők. Nevezetes állatkereskedők. A lókereskedők vagy lókupeczek. A sesslerek vagyis székkészítők illetve székárusok. A vaskereskedők. A posztókereskedők. A kereskedelmi összeköttetések. Az évi forgalom nagysága. A kereskedelem városjellemző hatása. A mozgó tőke csekélysége. A kereskedés bajai. A utak biztonság hiánya. A pénzküldemények kézhezjutásának bizonytalansága. A treuga pacis hatástalansága. Rablás és utonállás. A harminczadosok vámzsarolásai. Az utak rosszasága. Pozsony előnye kedvező fekvésénél fogva. A Dunán nyiló vizi országút. A kereskedés közegei. A hajósok, szállítók, kalauzok és fuvarosok. A kereskedelmi szakmüveltség. A kereskedők kiképzése. A kereskedelmi számvitel. Kereskedelmi irnokok. A pénzüzérek. A pénz kamatoztatása. Készpénzfizetésre, kötelezvényekre és váltókra történt üzleti vásárlások. A hitel.

IX. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. A közegészségi kereseti ágak. 275–301 ll.

A közegészségi kereseti ágak. A füvészek. A flastromosok. A gyógyszerészek. Ezek gyakori említése. A gyógyszertárak száma és helyök. A gyógyszertárak berendezése. A gyógyszertárak árúczikkei. A nyalánkságok. Az orvosságok importja. A titkos szerek. A gyógyszerészek tanultsága és társadalmi állása. A gyógyszerészet nem volt ars liberalis. Engedélyhez kötött, czéhszerüleg nem kötelezett ipar. A gyógyszertárak hatósági megvizsgálása és ellenőrzése. A sebészek és állatorvosok. A könyves orvosok. A chirurgusok foglalkozása. A vándorchirurgusok. A borbélyok és baderek foglalkozása. A borbélyok és baderek jelvényei. Társadalmi állásuk hitványsága. Czéhet nem alkottak. Borbélyok, baderek és sebészek versenygése az orvosokkal. A bábák. Az orvosok.

Digitized by Google

Szerzetes orvosok. Világi orvosok. Papi orvosok. Az orvosok kiképeztetése és jóhirük. A városi ispotályok. A Sz. László-kórház s alapítása. Az e korházra vonatkozó szerződés. Az ispotályosok viszálya a várossal. Az ispotály felett való jognak átszállása a városra. Az ispotály gondozását átveszi a város. Az ispotály hanyatlása. Az Új-Ispotály. Pozsonyban nem egy, hanem két ispotály állott fenn. A Sz. Erzsébet-ispotály. Ez ispotály sorsa.

X. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Az értelmi kereseti ágak. Művészet. Iskola. 302—338 ll.

A művészetek fejlődése a középkorban. Az épitészeti, szobrászati és festészeti művészet. A czímer-festészet. Czímerfestők és czímerfaragók. A miniatur-festészet és miniatorok. Az ötvösök mint plastikai és vésnöki művészet. Czímeres sírkövek. Díszített fegyverek. A zene művelése városunkban igen régi. Kürtösök, síposak, műsíposak. Vendégszereplő idegen zenészek. A zenészeti ipar városunkban. Az orgonakészítők. Importált zenészeti szerek. Az ének művelése. Az egyházi ének. A canonicus cantor. A szent énekek. A hymnusok. Hangjegyekre szedett sequentiák. Cantionálék. Istentiszteleti énekek. Gyász szenténekek. A Salve Regina. Világi dalok. Énekkarok. Az értelmi osztályok. A városi tisztviselők. A tanügy. Ennek elágazása. Vezetése egyházi kézben állott. A plebániai iskolák. Az ezekben folyt oktatás. A sz. Mártonról elnevezett iskola. Ennek újból való felélesztése. Iskolakényszer hiánya. A vödriczi, sz. lőrinczi és sz. mihályi iskolák. Az Olmücziek alatt levő iskola. Fiú- és leányiskolák. A klastromi iskolák. A klastromi iskolák eltérő jellegei. A pozsonyi latin iskola. A káptalani iskolák. Ezek egyházi czélja. Egyházi ismeretek terjesztői. Az olvasó- és a mesterkanonok szerepe. A pozsonyi főiskola, az Academia Istropolitana. Alapítása. Tudományos színvonala. Szervezete. Kanczellára és tanárai. A főiskola épületének helye Az egyetemen életbe léptetett tanrend. A használt tankönyvek. Tanulmányi és fegyelmi szervezete. Látogatottsága. Pozsonyi tanulók idegen egyetemeken. Idegen egyetemeken bizalmas kitüntetésekhez jutott pozsonyiak. Az Academia Istropolitana felbomlása. Az épületnek részben való lehordása. Az épület telkének birtokjoga.

XI. Fejezet.

A családi élet anyagi alapja. Az értelmi kereseti ágak. Irodalom, tudomány, közszereplés. 339—375 ll.

A könyv és könyvgyűjtemény művelődési jelentősége. Városunk középkori végrendeleteinek tanúsága. Végrendeleti könyvhagyatékok. Magánosak könyvgyüjteményei. Fennmaradt könyvpéldányok. Kézirásos könyvek. Egkenvelter Liebhard városi írnok könyvei. Ezek tartalma. A könyv-

Digitized by Google

írás anyaga, papir, pergament, írószerek. A könyvkötészet. Egkenvelter könyveinek öröklői. Az Academia Istropolitana könyvtára. A káptalani könyvtár. Ennek viszontagságai. Kikölcsönzések, elajándékozások és elhordás által ért károsodása. A káptalani könyvtár ritkaságai. Tartalmi minősége. A könyvek művészeti és könyvdíszítési nevezetességei. A könyvek írói vagy íratói. A pozsonyi vár könyvtára. E könyvtár viszontagsága. Egyes templomok és társulatok könyvtárai. A Krisztus-társulat könyvtára. A középkor szellemi niveauja. Nevezetes pozsonyi férfiak. Pozsonyiak egyházi állásokban. Pozsonyiak belföldi fejedelmek diplomácziai küldetésében. Pozsonyiak külföldi fejedelmek diplomácziai küldetésében. A pozsonyi polgárság közügyekben való szereplése. Egyes értelmi kereseti ágak. Ügyészek, védelmezők, közjegyzők.

XII. Fejezet.

A családi élet valláserkölcsi alapja. A vallásosság nyilvánulása. 376—414 ll.

Vallásos motivumok a családi életben. Az imádság. A breviarium. A szentirás-olvasás. A zsoltározás és az olvasóima. A hivatalos imák. Az imádság hatásosságában való hit. A szentek tisztelete. A mise-hallgatás. A hajnali mise hallgatása. Misealapítványok. A holtakról való megemlékezés. A temetőkápolnák. A sz. Gotthardról és sz. Andrásról, a sz. Egyedről elnevezett temetőkápolnák. A Krisztustársulati temetőkápolna. A vallásosság egyéb nyilvánulásai. Az egyházi fegyelem gyakorlása. Gyónás, áldozás, böjtölés. A heti-, kántor-, nagy- és vigiliásböjtök. Az ünnepek megtartása. Máriatisztelet. A magyar szentek ünnepei. A városi védszentek. A zarándoklatok. Hazai és külföldi bucsujáró helyek. Római és aácheni bucsujárások. A zarándokok útja és nagy száma. Bucsujáró helyeken kötött házasságok. Bucsujárásokra tett végrendeleti hagyományok. A jótékonysági és irgalmassági cselekedetek gyakorlása. A végrendeletek tanúsága. Ispotályok, szegények, szegény hajadonok és szegény tanulók segélyezése. Kápolna-, oltár-, káplányságalapítások. Templomok és ima helyek felszerelése. Ájtatos társulatok. A Krisztus-társulat. A Krisztustársulat alapszabályai. A Krisztus-társulat anyagi viszonyai. A Krisztus-társulat fekvőségei, alapítványai, szolgálmányai, házai. A Krisztus-társulat káplányai, miséi, kincs- és könyvtára. A Krisztus-társulat tagjai, jogai, javadalmas oltárai. A város egyéb egyházi javadalmai. A Boldogságos Szűzről, az Irgalmasság Anyjáról, a Sz. Sebestyénről elnevezett társulatok. A Sz. Annáról, Sz. Miklósról és Sz. Pálról elnevezett társulatok. A Szegények társulata.

XIII. Fejezet.

A családi élet valláserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. Prépostság és káptalan. 415—463 ll.

A prépostság alapítása. A prépostság anyagi viszonyai. Nagyobb fekvőségei. A prépostság kisebb fekvőségei s egyéb jövedelmei. Folytonos

Digitized by Google

birtokháborítása. A prépost erkölcsi javadalmai. Tekintélye és joghatósága. Szabadalmai és kiváltságai. A káptalan eredete és fejlődése. A kanonokok száma. A kanonokok kinevezése. Megkivánt egyéni minőségük. A káptalani statutumok kivánalmai. Egyes kanonokok botrányos magatartása. A kanonokok beigtatásának szertartása. A kanonoki eskü. A káptalani fokozatok. A káptalan jövedelmei. A káptalan fekvő birtokai. A káptalan házai. A prépost háza. A Kis-prépostlak. A káptalan bérházai. A káptalannak jövedelmező rév-, bor-, gabona- és állattized. A káptalan haljövedelme, malom után járó adójövedelme és borkimérése. A káptalannak jövedelmet hajtó alapítványok. A káptalan jövedelmi javadalmak és a plebániák után. A káptalan jövedelme hiteleshelyi munkája után. A káptalannak a jövedelmek élvezetében való zavartatása. A káptalan zaklatói és birtokháborítói. A Szentgyörgyi grófok ellenségeskedései. Kerecseni Zalai János pozsonyi gróf erőszakoskodása. A káptalannak a tized élvezésében való zavartatása. A birtokok gazdasági elhanyagoltsága. A káptalani bevételek csekélysége. A jövedelmek összessége. A jövedelmek felosztása. A jövedelmek közössége. A jövedelmek részese a prépost is. Az 1521 évi határozat. A javadalmak cumulatiója. Egyházi javadalmak pozsonyi kanonokok kezén. A káptalan jogai. Hitelességi joga. Szabad végrendelkezési joga. Pallos- és biráskodási joga. A káptalan menedékjoga. A káptalan szabadalmai. Tized- és adómentessége. Viszálkodás káptalan és város között. A káptalan királyi védelem alatt. A káptalan kötelezettségei. A honszékelés kötelezettsége. A prépost kivettsége a honszékelés kötelezettsége alól. A káptalan honvédelmi kötelezettsége. A káptalannak a városfalak fenntartásában való kötelezettsége.

XIV. Fejezet.

A családi élet vallaserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. A plebániák. A Sz. Mártonról elnevezett belvárosi plebánia. A Sz. Lőrinczről és a Sz. Mihályról elnevezett külvárosi plebániák. 464—499 ll.

A Sz. Mártonról elnevezett plebánia. A plebánia kialakulása. Az 1302 évi egyezség káptalan és város közt. Az erkölcsi plebános helyébe a személyes plebános lép. A választott plebános megerősítése. A plebános kötelezettsége prépost és káptalan iránt. A plebános egyéb kötelezettségei. Végrendelkezésekben való jelenléte. Misetartási kötelezettsége. Helyettes tartásának kötelezettsége. Az 1348 évi új szerződés káptalan és város között. A két szerződés egybevetése. A város patronátusi jogának kialakulása. A plebános beigtatásának szertartása. Az 1438 évi beigtatás rendje. A plebános jövedelmei. A plebános papi és világi segédszemélyzete. A régi plebánia-templom képe. A régi és a mai plebánia-templom berendezése között levő külömbség. A régi templomból fennmaradt építészeti és berendezési emlékek. A hivek buzgósága a templom felszerelésében. A templom erkölcsi előnyei. A templom bucsúi. A Sz. Lőrincz-templom. Alapítása és egykori állóhelye. Bucsúi. Közkedveltsége. Nagy-

Digitized by Google

sága. Énekesei. Oltárai. Temetőjének javadalmas Sz. Jakab-kápolnája. Plebániájának pecsétje. Plebánusai. A plebánus-kinevezési jog. Az installátió szertartása. Káplányságai. A plebánia anyagi viszonyai. A Sz. Lőrincz-templom javára tett alapítványok. Sz. Lőrincz-templomának lebontása. Arany s ezüstkészletének elkallódása. Egyéb felszerelésének sorsa. A plebánia-lak sorsa. A Sz. Mihály főangyalról elnevezett külvárosi templom. Alapítása. E templom plebánosai, káplányjai és egyéb személyzete. A plebánia iskolamestere. E templom régisége. A hiveknek a templom javára tett adományai. Templomának újépítése, nagysága, oltárai. Sz. Mihály-templomának lebontása. Szerelvényei. Az eladott szerelvények árának hováfordítása. A Sz. Mihály-temploma temetőjében levő Sz. Balázs-kápolna.

XV. Fejezet.

A családi élet valláserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. A szerzetes rendek. Kisebb templomok és kápolnák. 500—516 ll.

A cisterczita-rendű apáczák. Létezésük a XIII. században. Eltünésük. A Sz. Ferencz-rendüek. Kolostoruk alapítása és kiépítése. A szerzet jövedelmei. Fekvőségei. Különféle jövedelmei. A zárda szolgálmányai. A város által történt segélyezése. A szerzet kiváltságai. A magyar királyok kegyadományai. A hivek által történt segélyezése. Hagyományok és alapítványok. A templom oltárai. A szerzet közkedveltsége. Templomi ájtatosságai. A templom bucsúi. A templom társulatai. A Sz. Sebestyénről elnevezett társulat. A társulatok ájtatosságai. A Klarissák. Rendszabályaik. Különböző elnevezésük. Elterjedésük s közkedveltségük. Kiváltságaik. A hivek részéről ért segélyeztetésük. Anyagi viszonyaik. Fekvőségük. Királyi jótevőik. A város által történt segélyeztetésük. Számuk. Pozsonyba menekült Klarissák. Irataik s foglalkozásuk. Pozsonyban fennállott kisebb szenthelyek. A Sz. Katalin-kápolna. Alapítása s a hivek kegyadományai. A kápolna átépítése. A harminczadudvar kápolnája. Az érseki palota kápolnája. A prépostsági kápolna. A várhegy-alji Sz. Miklós egyháza s ennek viszontagságai. Zárszó.

Digitized by Google

Jelentékenyebb sajtóhibák.

37. lapon 3. jegyzetben: ungeuopter helyett *ungeuogter*.
48. lapon 1. jegyzetben: V. ö. e mű I, 34 helyett V. ö. *e mű II. 1, 34.*
62. lapon a 4. jegyzet a következő *63. lapra* tartozik mint 1. jegyzet.
63. lapon az 1. és 2. jegyzet a következő *64. lapra* tartozik mint 1. és 2. jegyzet.
64. lapon az 1. jegyzet az előző *63. lapra* tartozik mint 2. jegyzet.
64. lapon a 2. jegyzet a *62. lapra* tartozik mint 4. jegyzet.
70. lapon 9. jegyzet így egészítendő ki: *L. e mű II. 1, 16—20. II, 2, 350. II. 3, 185.*
93. lapon a homloksorban A növénykészítők helyett: *A sövénykészítők.*
175. lapon fölülről 10. sorban Tauner helyett: *Tanner.*
179. lapon fölülről 6. sorban a legényé csak 6 dénár helyett: *a legényé 16 dénár.*
189. lapon az 5. jegyzethez hozzáadandó még: *Azonkív. l. II. 3, 183 l. 5. jegyz.*
191. lapon az 5. jegyzethez hozzáadandó még: *Azonkív. l. II. 3, 183 l. 4. jegyz.*
192. lapon a 7. jegyzethez hozzáadandó még: *II. 3, 183 l. 4 jegyz.*
199. lapon fölülről 5. sorban úgy leányaira mint fiaira helyett: *úgy leányára mint fiára.*
200. lapon 2. jegyzetben lachutt helyett: *lachutl.*
219. lapon a szöveghez alulról 3. sorban még hozzáadandó: *1439—40-ben Veit, Ferencz, Wenzla, Miklós mesterek. (E mű II. 3, 384 l. 4 és 5 jegyz.)*
220. lapon 4. jegyzetben II, 2 helyett: *II. 3, 277—281.*
264. lapon 2. jegyzetben 1456—57 helyett: *1457—58.*
266. lapon fölülről 8. sorban szegei helyett: *szegedi.*
270. lapon 14. jegyzetben II. 3, helyett: *II. 3, 175.*
319. lapon 2. jegyzetben bal columna utolsó sorában succesisve helyett: *successive.*
320. lapon a jegyzetben fölülről 15. sorban Jakusch helyett: *Ilkusch.*
337. lapon fölülről 12 sorban 1568-tól helyett: *1618.*
346. lapon 1. jegyzetben von allen helyett: *von alten.*
346. lapon 5. jegyzetben stolarum helyett: *scolarum.*
346. lapon a szövegben fölülről 4. sorban az Aristoteles nyomdokain járó stb. helyett: egy **nem** az Aristoteles nyomdokain járó, Nagy Lajos alatt (1345 körül) virágzott magyar bölcsésznek, erdélyi Boetius dömésnek, *hanem az V. század végén és a VI. század elején élt híres római államférfiú és bölcsész Boetiusnak* egy a vigasztalásról szóló könyve.
349. lapon szövegben alúlról 6. sorban a szellemi helyett: *e szellemi.*
349. lapon 2. jegyzetben stolarum helyett: *scolarum.*
358. lapon 1. jegyzetben e mű III, 254 helyett: *e mű III, 245.*
367. lapon a szövegben alúlról 2. sorban neje helyett: *nővére.*
373. lapon a szövegben fölülről 9. sorban eisteteni helyett: *eichsteteni.*
397. lapon az 1. jegyzetben a Dévényi Miklós 1443 évi végrendelete stb. a 399. lapra tartozik az 1. jegyzethez.
409. lapon 1. jegyzethez a bal columna utolsó szava Jurgaettl helyett: *Jungaettl.*
413. lapon a szövegben fölülről 2. sorban Kuepoden Mór helyett: *Kuepoden Márton.*
429. lapon 1. jegyzetben 8. sorban dependere helyett: *defendere.*
471. lapon fölülről 5. sorban a város helyett: *a város kath. hitközsége.*
491. lapon fölülről 5. sorban 6 helyett: $6^1/_4$.

Digitized by Google

I.

A családi élet. A család jogalapja. A házasság megkötése. A családtagok jogai.

Az autonomiai jogszabályok szerint szervezett városban a polgárok magánviszonyai szintén nem lehettek oly szervezeti tételek hián, melyek egyrészt a személy szabadságát és jogképességét biztosították, másrészt pedig az egyén viszonyainak külső szabályozásával a társadalmi rendet is fenntartották. Tényleg azt látjuk, hogy az egész középkoron át Pozsony városban, melynek autonomiáját királyi okiratok és helyhatósági statutumok szorosan körülirták, az egyén vagyis az összes polgárság alkotó elemei, az egyes polgárok ugyancsak meghatározott jogszabályok szerint rendezhették viszonyaikat. E viszonyok többé-kevésbbé mind a *családi életre* vonatkoznak vagy a *családi életből* folynak. A családi élet ennélfogva oly történeti állapotként mutatkozik, melyet a culturtörténetirás nem hagyhat megfigyeletlenül. Ebben nyilván a legjelentősb szempont az, hogy a városi polgárok családi élete mily alapokra van fektetve, mert ezektől függ nemcsak a családi élet kivánatos állandósága, hanem annak oly irányban való fejlődése is, mely a társadalmi rendet biztosítja.

Miután a városi jog az átalános személyes jogképességet fogadta el alapelvként, természetes, hogy a személyes jogképesség tekintetében nem foroghatott fenn a polgárok

Digitized by Google

közt külömbség. A polgári szabadság, a törvény előtti egyenlőség, a városban való megtelepülési, a vagyonszerzési, a tanuskodási s az önrendelkezési jogok tekintetében egyenlőség illette a városi községben s annak statutumai szerint élő polgárokat is. E tételben keresendő az egyén magánviszonyai legfontosabbikának, a *családi életnek* is egyik sarkalatos alapja: a *jogalap*.

A családi élet *jogalapját* könnyen ismerhetjük fel azon törvényes intézkedésekben, melyek egyrészt a *családalapítást* kötelességszerűvé tették, másrészt pedig a családban a hatalmi viszonyokat rendezték. A polgárra nézve, hogy a városban az autonomiai közigazgatásban számot tevő tényező lehessen, *házasság, vagyis a házasság útján való családalapítás* kötelességszerű volt. *Ki nem volt házas,* az nem volt esküdté választható;[1] *az özvegy ember, ki nem akart ujból megnősülni,* azonkép ki volt zárva a tanácsból,[2] mert a házasságban, illetve a család-, a tűzhelyalapításban nyilvánult a komoly szándék, erejét a város érdekeinek megfelelően érvényesíteni. A házasság s illetve a család képezte a városi összesség szemében a biztosítékot, hogy a polgárok részéről sem illoyalis törekvések, sem egyéni haszonleső vagy bűnös érdekek a közügy érdekét károsítani nem fogják. De a házasságban, a családban látták legbiztosabb közegét annak is, hogy azok a keresztény elvek, melyeken az egész középkor állami és városi szervezetei sarkallottak, erkölcsileg és hatalmilag gyarapodni fognak.[3] A házasságot tehát úgy tekintették mint az állami

[1] er sol *behaust sein* Vnd sein rauch da aufgeen, Vnd *kaufeich sytzn* in der wirttschafft. (*Vár. jk.* 153 p.)

[2] Item, den hernoch geschribn ist der Rat versagt: mutwilligen mordern, Eprechern, *wittibern die nit heiradtn wolln* . . . (XV. sz. *vár. jk.* 63 p.) A XVI. sz. vár. jkben ez következőleg említtetik: It. Allen Eeprechern *vnd wittibn die nit wolln heyratn,* den sol der ratt versagt sein. (64 p.)

[3] durch Gotswillu vnd *zu mernng des haylign Cristenleichn glaubens.* (*Vár. jk.* 155 p.)

Digitized by Google

s illetve a városi érdekek javára való isteni intézményt Legközelebbi czélja férfi és nő közt életközösséggé váló szövetkezés alapítása. E szövetkezés feladata az emberi nemnek a házasfelek érzék-szellemi természete méltóságához és magas rendeltetéséhez mért szaporítása, a keresztény elvek biztosítása, a városi érdekek megóvása s egyátalán a polgári erények folyton való ébrentartása.

Középkori városi jogunkban a polgárok házasságának *keresztény jellege* élesen fel volt tüntetve s bár vonatkozásaiban a polgári szövetkezés eredményei sarjadoztak ki belőle, mint intézményt olyanul tekintették, mely a vallásos és erkölcsös élethez szükségelt malasztnak is kútforrását magában rejté. Természetesen csak a *törvényesen kötött házasságról* van szó.[1]

A házasságnak törvényesnek kellett lennie úgy amint azt nemcsak a vallási és egyházi szabványok, hanem a világi törvények is szorosan előírták. Bár az irott városi jog a házasság törvényességének követelményeit különkülön fel nem tünteti, mégis kétségtelen, hogy törvényességének feltételei ugyanazok voltak, melyek egyátalán a keresztény jogfelfogás szerint érvényben voltak. Városunkban e tekintetben a szabványok azonosak voltak az átalános régi közönséges házasságjoggal s illetve a középkori német jogszabályokkal.

A házasság megkötésének útja-módja szorosan betartott külső alakszerűségekből állott, melyek betartása lényegesnek tekintetett.[2] Ez alakszerűségek első tekintetre rávalla-

---

[1] zu ainer *rechtn Eelichn khann* durch Gotswilln. *(Városi jogkönyv* 155 pont.) Ennek az elvnek aztán folyton kifejezést is adtak. Igy hogy csak az egyes polgárok végrendeleteire szorítkozzunk, azokban átalánosak a következő kifejezések: So hat er geschafft seiner *eeleichen* hausfrawn és: seinem lieben *eelichen* hawswirt.

[2] It. So ain Erber man seine kinder durch guet leut vnd In rechter Cristenleicher ordnung vnd Freuntschaft kanlichn aufgebn welln, So erforderts sei als hernach geschribn stet, Vnd heb sich also ann. *(Vár. jk.* 155 p.)

Digitized by Google

nak a germán világ, a germán népjog felfogásaira, amint tényleg tudjuk is, hogy a kereszténység, mely ősi időszakában házasság dolgában a római jog elemeit használta fel, utóbb, mikor a római világ letünése után a germán világgal találkozott, ennek elveit hasznosította. A pozsonyi városi jogkönyv e tekintetben rendkivül érdekes és tanulságos középkori hagyaték, ha még oly igaz is, hogy szabványaiban sem a kivánatos szabatosságot, sem a házasságkötés folyamatának egész lánczolatát nem találjuk fel. A szabatosság hiányát abból magyarázzuk, hogy az eredetileg törzsszerkezeti intézménynek jogkönyvünkben fennmaradt szövegrészét teljesen összhangzatba hozni a kánonjogi felfogásokkal nem igen lehetett, ugy hogy az eredeti szövegrészen toldás vagy magyarázat útján valamelyes megmásítás ne történjék. A jogügylet lefejlésének egész lánczolata pedig azért fogyatékos, mivel fogyatékosságát az élő gyakorlattal könnyen úgy pótolták, hogy a szöveg irásos kiegészítésére tényleg nem volt szükség. De hogy a középkori társadalom Pozsonyban is egészen a kánonjog értelmében és jellemében vett népjogi alapon állott, mikor házasságot kötött, az minden kétségen felül áll.

Látjuk ugyanis, hogy a házasságkötésben elsősorban a szülők és a rokonság s nem maguk a házasságkötés alatt levő személyek játszák a főszerepet.[1] Ez utóbbiak csak másodsorban jelentkeznek. És pedig egyik részen

[1] A városi jogkönyvben a felkérőnek erre vonatkozó formulája a következő: Ersamer Lieber her, her Hanns, Vnd auch Ersame Liebe Fraw, Vnd auch Ir liebn Hern Vnd Freuntschaft! wir sein gepetn worden an euch zu werben vnd zu bittenn von dem Ersamen Vnd Erbern Frumen man Andre Schaffwoll, vnd komen zu euch mit seiner Ersamen Freuntschaft Vnd seinen guetn hern vnd Erbern leutn, Vnd bittn Ewer Ersamkeitt vnd alle Ewer Freuntschaft Vnd Ewer trew, Ewer lieb vnd Freuntschafft vnd auch omb Ewer Ersame tugenthaffte tochter Jungfrawn Anna, Im zu treiwn Vnd zu Eern Vnd zu ainer rechtn Eelichn khann durch Gotswilln vnd zu merung des haylign Cristenleichn glaubens. *(Vár. jk.* 155 p.)

Digitized by Google

a leány szülői és rokonsága, másik részen a kérő nevében annak megbizottja és rokonsága lépnek egymással érintkezésbe. A házassági jogügylet megkötésének ezen módja tehát visszavezet azon időkbe, mikor a törzsben a család a legkisebb jogi egység, az egyén pedig még nem önálló jogalany. Egy oly időbe, mikor még maga a családfő, az apa sem független, kötve lévén szerződéskötésben a rokonság beleegyezéséhez, mert a házasságkötési szerződés által — a házasság adás-vevésen alapulván — könnyen az egész család s törzs vagyonérdekét, a közös birtokot kár érhette. E formában tényleg nem a család, hanem a nemzetség a társadalom egyede, mi egy oly őskorra vall, mikor a kereszténység még meg nem alapitotta az új társadalmi rendet, mely a törzsszerkezet megszüntetésén az egyén felszabadításával épült fel. Azt vitatni, hogy itt germán vagy ősmagyar jogformával van-e dolgunk, meddő volna, miután nem szenved kétséget, hogy úgy az ősmagyar mint a germán törzsszerkezetben a szerződéskötési jog egy s ugyanabból a forrásból fakadt: az őstársadalom jogforrásából azon külömbséggel, hogy a germánoknál időben hamarább érte az átalakulás a törzsszerkezetet, mint a magyaroknál, hol annak még a XI. században, a Sz. Itsván-féle törvényhozásban is megtaláljuk nyomait.[1]

A pozsonyi városi jogkönyv házasságkötési formulájában a leány szülőinek, apának és anyának s mellettük a rokonságnak jut a házassági szerződés megkötésében a döntő határozat, mégis már úgy, hogy az apai és anyai megegyezés lényegesbnek látszik a rokonságénál, mi az ősjognak egy határozottan fejlettebb korára vall, olyra, mikor az anya is már jelentős szerepet játszik a családban. A kérő a házasságra kiszemelt leányt nem úgy mint az ős-

[1] Sz. Istv. II. tkv. 24. fej.

Digitized by Google

hajdanban a nemzetségtől vagy törzstől, de elsősorban a szülőktől, apától s anyától s ezeken kívül, de már észrevehetőleg kevésbbé jelentősb értelemben, a rokonságtól kéri megbizója számára. Ezzel egészen arra az alapra jutunk, melyet I. Miklós pápa a bolgárokhoz intézett levelében 866-ban kijelölt.[1]

Jogkönyvünkben kérőként nem maga a vőlegény, hanem annak megbizottja, helyettese szerepel, ki ugyancsak megbizójának rokonságával jelent meg. Nevezetes ebben az, hogy a vőlegény ügyében nem annak apja, hanem megbizottja szerepel. Míg a nőnél a szülők és rokonok, addig a férfiúnál a megbizott és a rokonság az egyezkedők. Ez nyilván azt mutatja, hogy önállóság tekintetében házasságot kötő nő és férfiú közt jogi külömbség van. Amaz mindenképen önállástalan s mint ilyen szülői és rokonai gyámsága alatt álló, emez ellenben annyira önálló, hogy nem szülők és gyám, hanem mandatarius által alkudozik. Az őskorban, mikor a törzsszervezet uralkodott, férfi és nő között oly nagy jogi különbség fenn nem forogh atott, mert házasságkötésük olyan adás-vevési szerződés volt, mely úgy a menyasszony mint a vőlegény nemzetségének avagy családjának vagyoni és hatalmi érdekeit előnyösen vagy hátrányosan érinthette, azért bizonyosul fel kell vennünk, hogy ama legrégibb időben a vőlegény sem egyezkedett maga vagy megbizottja, hanem szülői és rokonsága által csakúgy, ahogy azt a menyasszony is tette.

[1] post sponsalia, quae futurarum sunt nuptiarum promissa foedera, quaeque consensu eorum qui haec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur et postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se anulo insignitum desponderit, dotemque utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege difinitum tale quid fieri praesumatur, ambo ad nuptialia foedera perducuntur. (Mansinál: *Sacr. Conc.* XV, 401.)

Digitized by Google

A jogfejlődés előhaladottabb állapotában, mikor a nemzetség vagy család vagyoni és hatalmi érdekei mindinkább háttérbe szorultak s mikor már a törvény inkább mint a szokás a jog forrása, akkor a vőlegénynek, mint családtagnak jogi önállósága mindinkább érvényesül, míg a nőé nem érvényesülhet, lévén ez ezentúl is törvény erejénél fogva törvényes képviselőjének, apjának avagy gyámjának hatalma alatt, ki őt minden jogügylet megkötésénél képviselni tartozik. A mi jogkönyvünk házasságkötési formulája tehát a germánjognak ama fejlődési időszakára vall, mikor a vőlegény már törvény által szabályozott jogalapon állott s rokonságával egyetemben szerződhetett, míg a nő mint törvényes képviselőjének gyámoltja önállóan még nem szerepelhetett jogügyletekben.

Ha meggondoljuk, hogy az ősi jogban a házasságkötés adás-vevésen alapult s igy abból a házasságkötő családokra előny vagy hátrány, haszon vagy kár származhatott, amennyiben két külön család tagjai egymáséi lettek, akkor nyilván nagyon érthető, hogy már ezen ősi jogban is feltaláljuk annak a kívánalomnak a kifejezését, hogy a kötendő házassági jogügylet jól *megfontolt* cselekmény legyen. A leány családjának beleegyezése nem lehetett a jogi következmények szempontjából könnyelmű, felületes avagy szinleges. Annak kellően *megfontoltnak* kellett lennie, mert a következmények utóbb nem voltak megmásíthatók a netán kárt vallott részéről. Valamint megfontoltnak kellett lennie, nehogy a beleegyezés megtagadása következtében a család oly hatalmi vagy vagyoni érdeksérelmet szenvedjen, oly előny és haszon megszerzését elmulassza, melynek megszerzése rája nézve kívánatosnak kellett lennie. Nagyon érthető, ha ez okból a kérő külön figyelmeztette a leány szülőit és rokonságát. Mikor aztán a pozsonyi jogkönyvben is e külön figyelmeztetést

Digitized by Google

feltaláljuk,[1] és azt a készséget, hogy a kérő a felszólítottaknak a megfontolásra és az ügynek maguk közt való megbeszélésére időt enged, sőt késznek nyilatkozik a megfontolás és megbeszélés eredményét kívül bevárni,[2] akkor újabb adatot nyerünk annak a megbizonyosodására, hogy a pozsonyi jogkönyvben codifikált házasságkötési eljárásba egy *ősjogi eljárás* elemei lettek felvéve.

A kérő, megbizójának érdekét hiven szem előtt tartva s kivánságának teljesülését szivén viselve, nem mulasztja el a felkért családdal szemben az érett megfontolásból származó kedvező válasz reményének is kifejezést adni.[3]

Ha a kért válasz kedvező volt, a kérő hálás köszönetet mondott s felkérte a szülőket, hogy immár bocsássák be leányukat, mire ő is bevezeti a vőlegényt az eljegyzés véglegesitése végett.[4] Tudtára adja a leánynak, hogy szülői és rokonai kérelmébe beleegyeztek s most a kérést ő hozzá, a leányhoz is intézi, abban a reményben, hogy szintén bele fog egyezni.[5] Jogkönyvünknek ezen tétele nyilván

[1] habt Ir euch des *bedacht,* das sehe wir gern — folytatja a felkérő; Seytt Ir sein aber nitt bedacht, So pitt wir euch *Ir wellett euchs mit ewrer Ersamen Freuntschaft vnd herrn daromb bedenken vnd vnder redn.* (U. o.)

[2] *So wol wir die weil hinaus tretn* Vnd wellett vns das den an furderliche guetliche vnd Freuntliche antburt thun vnd gebn das wir ein guete hoffnung vnd getrawen zun euch habn. (U. o.)

[3] Lieber her hans vnd auch Liebe Ersame Fraw, wir hoffn zu ewer Ersamkaitt, Ir habt euch mitt ewer Freuntschafft vnd den ersamen hern gar ains gueten bedacht Vnd welt vnd ab got wie In Vnser werbung pehoren Vnd vns ein gutliche Freuntliche antburt thun Vnd geben. (U. o.)

[4] Des danckh wir euch gar zumall hoch vnd vast ewer Ersamkaitt all mittenander das Ir vns In vnser werbung erhortt vnd gepet gewertt habt; vnd pittn Ir wellett vns herein bringn Lassn Ewer tochter die Ersam Jungfrauen Anna, So wol wir vnsern geselln auch zu vns vordern vnd dermitt In ain Freuntliche beschliessung machn vnd thun. (U. o.)

[5] Ersame Liebe Jungfraw Anna, wir habn gepetn denn Ersamen hern hern hansn, Ewern Vatern, Vnd Ewer Ersame muter, Vnd auch alle Ewer guete hern vnd freunt vmb euch dem Ersamen man hern Andre etc. Im zu trewn vnd zu Eern vnd zu ainer rechtn eelichn kann, des gepetz sei wir also von In gewerd wordn, des wir In auch gar hoch Vnd vast dancken *vnd pittn euch Vnd hoffen Ir volgt ewer eltern,*

Digitized by Google

már nem a jogfejlődés kezdetleges szakának maradványa, mert az ősi jog nem ismerte az adás-vevésre kiszemelt leány beleegyezésének szükségét a házassági jogügylet érvényességéhez. Az egyén nem volt jogalany, még csak a család volt az egyéni jogalany s azért a házasságkötés ősjogi fogalomban akkor is érvényesnek tekintetett, ha az a leány esetleges ellenkezésével köttetett meg. A leány elrablásának esetére is, ha a család azt ki nem fogásolta. Persze az elrablás a legtöbb esetben, kivált későbbi időkben, merő alakoskodás volt, mert a vőlegény az ara tudtával és beleegyezésével, sőt a család tudtával és beleegyezésével is rabolta menyasszonyát, de ez a fiktió nem lehet amaz időkben sem bizonyiték arra nézve, hogy a család leánytagjának beleegyezéséhez volt a házasságkötés jogérvényessége kötve, úgy amint azt I. Miklós pápa 866. évi s Gratián gyüjteményébe is felvett levele mondja.[1] Ezért a pozsonyi jogkönyv formuláréjában kétségtelenül már a jogfejlődésnek egy modernebb korszakában keletkezett állapottal találkozunk, azzal az állapottal, melyet a római jog alapján a kánonjog teremtett. Ez a *házasságkötő egyének beleegyezéséhez* köti a házasság érvényességét. A leány is, ha jogügyletek kötésénél még mindig az apa és gyám hatalma alatt áll is, a házassági szerződés megkötésénél már annyira felszabadult a család kényszerítő hatalma alól, hogy már csak az ő consensusával történhetik meg a házasságkötés. Ha azonban a városi jogkönyv szövegét jól megnézzük, éppenséggel nem győződhetünk meg arról, hogy az már a consensusnak *valóságosságát* kötötte volna ki. Azaz, mely megkivánná, hogy a consensus ne fiktión alapuljon. Mert hiszen tudjuk, hogy

Es sei auch Ewer gut will Vnd wellet In auch gar gern habn vnd nemen. (U. o.)

[1] ac per hoc sufficit secundum leges *solum eorum consensus,* de quorum conjunctionibus agitur. (Mansi.: *Sacr. Conc.* XV, 401.)

Digitized by Google

a középkorban mélyen benyult az *önkénytelen consensus* esete is. A családnak volt útja-módja, hogy consensus kinyilvánitásra birja leánytagját. Erkölcsi vagy anyagi befolyásolás: rábeszélés, megfélemlités, kényszer, külső-belső erőszak akárhányszor bizonyultak alkalmas eszközöknek a consensus kinyerésére. S ilyenkor megelégedtek magával a hangzó *nyilatkozattal,* nem törődve, hogy az tulajdonképen valamelyes hamis forrásból is fakadhatott. Akarat és nyilatkozat egynek vétetett, azaz feltételezték, hogy a nyilatkozat az akarat kifolyása. És minthogy nem ismertek külömbséget akarat és nyilatkozat közt, azért nem is számithatott, az egyik fél nyilvánvaló csalárdsága kivételével, jogorvoslatra az, ki mást akart mondani, mint amit tényleg mondott. A kánoni jognak nagy érdeme a germán jogfelfogással szemben, hogy az önkénytelen, nem valódi consensus ellen fellép. A consensus önkénytes, azaz szabad és valódi tulajdonságát teszi a kötendő egyezkedés érvényességének alapfeltételévé. Ezen fekszik a modern társadalomban is a házasság érvényessége. Ám e tisztultabb s határozottabb jogmeghatározás magaslatára a pozsonyi városi jogkönyv szerzői még fel nem emelkedtek, minek constatálása a jogkönyv eme maradványa keletkezési idejére nézve. Csakhogy a XVI-ik században, mikor alkalmazásban állott még, ebben az értelemben már csak jogemlék volt, mert kétségtelenül már úgy alkalmazták, amint azt az egyházi törvény alkalmazni kivánta. Ezért nem is e régi jogkönyvi szöveg szerint kell képzelnünk a pozsonyi házasságkötéseket. Ez időben már városunkban is megkivánták házasságkötéseknél, hogy a leány beleegyezése szabad, önkénytes, valóságos legyen. Az egyházi felfogás már annyira áthatotta a társadalmat s annak jogfelfogását, hogy *kényszerített házasságot* bizonyára már nem tekintenek jogérvényesnek.

Digitized by Google

A leány ily értelemben beleegyezvén, a házassági kötés jogos és törvényes úton indult meg. Ám ami jogkönyvünk formuláréjában ezután mondatik, megint világosan arra utal, hogy a régi szövegmaradvány nincs kellő szabatossággal és világossággal a későbbi eljárási móddal egyeztetve. Jogkönyvünk szerint ugyanis a leány beleegyezvén, s a kérő neki szerencsét kívánván őt átadja ez a vőlegénynek „az Atya, Fiú és Szentlélek nevében". Felszólítására pedig a jelenlevők mindnyájan *Ament* mondottak.[1] Úgy hangzik a szöveg ezen helye, mintha az átadással és a vallásos formula elmondásával a házassági szerződés megkötése befejeztetett volna. Pedig értelme egészen más, ha itt is szem előtt tartjuk, hogy egy a régi germán jogból származó házasságkötési tétel concordantiába került a kánonjogi szabványokkal. Az tudniillik nem vonható kétségbe, hogy a germánjogban s egyátalán az ősi jogban az adás-vevésen alapuló házasság a leány átadásával formailag befejezést nyert volt. A leány az apa, vagy mondjuk a család hatalma, mintegy tulajdona alól a vőlegénynek hatalmába, mondjuk tulajdonába került. A leány, a rokonságával való kölcsönös kialkuvás és megegyezés után a vevő férj tulajdona lett. De miután nálunk a középkorban már nem az ősi germánjog értelmében és szellemében kötötték a házasságot, hanem a kereszténység kánonokon alapuló jogának értelmében és szellemében, világos, hogy a leánynak átadása nem jelezheti a házassági frigy megkötését. Az átadás a házassági frigy megkötésének csak egy újabb mozzanata volt. Már maga az *átadás* (a Trauung) sem vétetik abban az értelemben, a melyben azt a régi germánság vette. A régi germánságnál az *át-*

[1] Ich beuel euch bayde zu einander auff pristers kunfft vnd wunsch das Euch gott der herre gluck geb In dem namen des Vaters, des Suns Vnd des haylign gaystes. Sprech alle Amen. (U. o.)

Digitized by Google

adás a leánynak az átadó részéről az átvevő részére történt tulajdonba adásával egyjelentésű, míg a keresztény egyházjogi nézlet értelmében az átadás sokkal enyhébb állapotváltozatra értendő. A leány a vőlegénynek *csupán gondozásra és megvédésre adatik;* jóléte és biztonsága, melyekről addig a szülői házban gondoskodtak, ezentúl a vőlegényre, a leendő férjre bizatik. Az átadás itt tehát nem tulajdonba való átadás, hanem *rábizás.* A nőre való teljes jogot a vőlegény még el nem nyerte.

Ez már abból is kitetsző, hogy formulánk szerint még csak az átadás után szólítja fel a vőlegény helyettese a szülőket, hogy szóval mondott beleegyezésüket irásban, nevök aláirásával adják ki, miután az eljegyzés csak igy lép hatályba.[1] Az ősjogban kétségtelenül, a házasság adás-vevés lévén, a szerződés véglegesítésével lépett hatályba. A házassági szerződés a jogfejlődés későbbi korában már csak átvitt értelemben volt adás-vevés. A szó megmaradt, értelme azonban enyhült. Az adás-vevési szót már nem is az alku, hanem a törvény állapítja meg, amint azt alább tüzetesebben elmondjuk. Következőleg a beleegyezésnek irásba foglalása az új jogban nem lehetett a házasság megkötése, hanem csak az alap, a melyen azt megkötendők voltak a felek. Vagyis az egész eljárás nem több mint a házassági frigy szerződési alapon való előkészitése.

---

[1] Ersamer Lieber her hans, Vnd auch Ersame Liebe Fraw hansyn als der Ersam man her Andree etc. mit seiner Ersamen freuntschafft hern vnd gueten leutn pey euch vnd Ewern gueten hern vnd Freuntn gewesn ist vnd gepetn hot vmb ewer Ersame tugenthafte tochter Jungfraw Anna Im zu trewen vnd zu Eern, vnd zu ainer rechten Eelichn khann, des gepetz Ir Im Vnd vns an seiner statt also gewerdt vnd versprochn habtt, Vnd das wir euch auch all hoch vnd vast danckh sagn, mit sambt Im; des selbn sei wir also wartund vnd vordrund vnd pittn euch *Ir wellett Im die also antburtn vertign vnd gebn so wil er mit Ir einigen, Vnd tretn In den Stand der heyligenn kanschaft* durch gotswilln, Vnd durch merung des hayligen Cristenleichen glaubens. (U. o.)

Digitized by Google

Ily értelemben véve a városi jogkönyvnek szó alatt levő szövegrészét, benne nem ismerhetünk fel egyéb eljárási módot, mint melyet a házasulandók ma is szem előtt tartanak. A házasságot megelőzi az *eljegyzés*, mely bevezetése, de nem befejezése a házasságnak. Eljegyzésnél is fel kell tennünk a nő részéről való consensust s tudjuk, hogy ilyenkor a kötendő házasság anyagi feltételei is elintéztetnek. Városi jogkönyvünkben eszerint az apa és vőlegény közt a fenti formulával csakis a sponsáliák köttettek meg. Mégpedig a sponsáliák de contrahendo, mit kétségtelenné tesz a formula azon része, mely szerint az ara átadása a *pap eljöveteléig* történik. Az átadás még csak a pap eljővetelével válik igazán valóságossá.

Tudjuk, hogy az egyház a régi időkben, mikor a házasságkötésre egyetemesen kötelező szabály még fennnemállott, mindenképen alkalmazkodott a népek házasságkötési eljárásaihoz és szokásaihoz. Mert mindig a házasulandó felek consensusa volt előtte a lényeg és nem a ceremonia. Ezért találunk eljárási módokat, melyek szerint a házasság nem a templomban végeztetett és mégis érvényesnek tekintetett az egyház részéről. Mire az egyház eleitől fogva törekedett, az volt, hogy a házasságkötésben az általa megállapitott feltételek tekintetbe vétessenek. Hogy a házasság a consensus kinyilvánitása alapján nem csak *érvényes*, hanem a kánonjogi szabályok betartása alapján egyszersmind *törvényes* is legyen, erre irányult az egyház törekvése. A kor, a vérrokonság, anyagi vagy erkölcsi meg értelmi fogyatkozások könnyen lehettek tiltó s bontó akadályok. Ezek kitudására idő kellett, amiért helyén volt az eljegyzés és az egybeadás közé bizonyos időtartamat betartás végett megállapítani, nehogy aztán az eljegyzésből kifolyólag esetleg oly feleket adjon össze, kiknek házassága a fennforgó, de összeadáskor még nem ismert tiltó

Digitized by Google

akadályoknál fogva *érvényes de tiltott házasság* (matrimonium ratum sed illicitum) volt volna. III. Incze pápa alatt 1215-ben a negyedik lateráni zsinat már általános törvényül ki is mondja a házasságnak a házassági akadályok kitudása végett történendő nyilvános kihirdetését.[1]

Mikor a pozsonyvárosi jogkönyv szerzői a statutumok közé a házasságkötés szabályát is felvették, már régen benne voltak a jogfejlés ama korában, mikor az egyház által megállapított házasságkötési szabályok egyetemes elismeréshez jutottak s így nem képzelhető, hogy városunkban a középkorban házasságot másként kötöttek volna, mint a nyugati országokban, hol a kánonjog érvényhez jutott. Itt is be kellett az eljegyzés után a bannumot tartani, ha a jogkönyv nem is említi azt. Ez magától értetődött s azért azok a sponsáliák, melyek megkötési formuláját jogkönyvünk elénk adja, nem lehettek sponsáliák de praesenti, melyeket legott maga a házasság követett.

Nyilvánvaló, hogy az eljegyzés a formaszerűségeket átható vallásos szellemen kívül nem egyházi, hanem tisztán polgári cselekvés volt. Az eljegyzés a pap távollétében történt s kétségtelenül, bár a városi jogkönyvben nem említtetik, ajándékok átadásával és a vagyonjogba vágó szerződéses pontok megállapításával történt. Hogy a gyűrűváltás, eredetileg a vételár, később a kölcsönös hűség e symboluma, ilyenkor nem maradt el, az abból kétségtelen, mivel egyes végrendeletekben a jegy-gyűrűről sokszor tétetik említés. De hogy az eljegyzés maga már a *házasságnak megkötése* is lett volna, oly állítás, mely kétségtelenül félreértésen alap-

[1] Specialem quorumdam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statuimus, ut quum matrimonia fuerint contrahenda, *in ecclesiis per presbyteros publice proponentur, competenti termino praefinito, ut infra illum qui voluerit et valuerit, legitimum impedimentum imponat et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquod impedimentum obsistat.* (c. 3. X. *de cland. desp.* 4. 3.)

Digitized by Google

szik. A megkötött sponsáliák a két jegyes szabadságát még nem semmisítették meg, csak felfügesztették azon eset bekövetkezéséig, mikor utólag netalán kiderül, hogy valamely tiltó vagy bontó házassági akadály miatt az eljegyzést jogérvényesen megkötni nem lehetett. Erre mindkét félre nézve a szabadság újból felelevenedett s minden kötelezettség alól szabadultak. Annyira nyilvánvaló volt ez a keresztény egyházjog tételei alapján, hogy a városi jogkönyv szerzői nem is tartották szükségesnek azt külön megjegyezni.

A városi jogkönyvben mindenesetre feltünő az, hogy benne csak eljegyzésről van szó, tulajdonképi házasságról pedig mi említés sem történik. Tehát a kevésbé fontosról szól, a fontosabbról pedig hallgat. Ha mégis ennek daczára vannak jogtudósok, kik városi jogkönyvünk 155-ik pontját nem az *eljegyzésre*, hanem magára a *házasságra* magyarázzák, az csak abból válik megérthetővé, mivel e pontban a „kanschaft“ említtetik, azt pedig ők a *házassággal* azonosítják. Azonban e kifejezés nem annyira határozott jelentésű, hogy tágasabb értelmet meg nem engedne. A kanschaft ugyanis nem synonimája a házasságnak. Vonatkoztatható az a házasságot előkészítő állapotra, az eljegyzésre is. Házas állapotot jelent, melyhez mint bevezető állapot az eljegyzés is tartozik. Ezt kétségtelenné teszi egyik-másik azonkori okirati feljegyzés.[1] A tulajdonképi házasságot *ee* = *Ehe* és *heirat* kifejezéssel jelölik.[2] A kan illetve ken

[1] Igy 1434 ben Tanner István neje Klára végrendeletében olvassuk: Darnach so hat sy geschaft Irem frewnt Jorigen dem fleischhakker knecht tzehen guldein in golt, dio Im Ir man Stephann der Tanner raichen vnd geben schol *wann er zu der ee der heiligen chanschaft* greiffen wil. *(Prot. Test.* I, 13.) Itt tehát a *házasság* mint a tágabb *házas állapotban* való foglaltság van feltüntetve.

[2] Dévényi Miklós 1443 évi végrendeletében olvassuk: Item Ich schaft dy vleischpannk meinem Sun hannsen wenn *er heyratt* vnd nit ee, vnd dy weil er nicht *geheyratt* hat, So sol dy mutter den Zins dauon Jerlichen Innemen. *(Prot. Test.* I, 45. a.)

Digitized by Google

házastársat azaz a házasság megalkotásához való férfi és női egyént jelent.[1] Alkalmazható úgy vőlegényre mint arára s úgy férjre mint feleségre. A férjet rendszerint „hauswirt“ és „man“, a feleséget „hauswirtin“ és „hausfrau“ névvel jelölik az okiratok. Jogkönyvünket eszerint nem mondhatjuk egyoldalulag *szabatosságban* szükölködőnek. Az osztja e tekintetben a kor összes jogi irományainak fogyatékosságát.

Az egyház, mely régi időben megelégedett avval, hogy a házasság a pap jelenlétében, ha nem is a templomban, az összekelők consensusának kinyilvánításával történjék,[2] utóbb a templomban s a pap által történendő házasságkötést szabálylyá tette. Nálunk Magyarországban a szabály előbb emelkedett érvényre, mint Európa többi

[1] Schmeller-Fromman *(Baierisches Wörterbuch* I, 1256.) szerint Kon, Choene = die *Gattin,* das *Eheweib* De hogy a kan = ken = *férj* is, bizonyitja Vierziger Lorencz neje 1436 évi végrendeletében e szakasz: Item So schaff ich dem obgenanten Larentz virtziger meynenn *kaman* alle vnsre peder hab es sey haws weingarten vnd alle farunde hab nichts ausgenomen allen seinen frumen da mit zu schaffen. *(Prot. Test.* I, 21.) — Továbbá Meindl Mates neje Margit 1451. évi végrendeletének e szakasza: alle die erb vnd erbschaft So sey an erben, als den allernachsten frewndt *von irem ken seligen Andre* dem Gunther stb. *(Prot. Test.* I, 68.) A kanwirt = *férj* jelentéssel említve van Pernhartl András neje Katalin végintézkedésében. *(Prot. Actionale* 1419.)

[2] Nincs olyan isteni vagy újtestamentomi rendelés, mely azt mondaná, hogy a keresztény házasság csak az egyház szine előtt létesülhet. A legrégibb sacramentariumokból reánk maradt házassági miséк, amelyekből az tünik ki, hogy a házasságkötés azok folyamatával állott kapcsolatban, nem voltak valamelyes a házasságkötést az egyház szine elé rendelő jogtétel kifolyásai. I. Miklós pápa a bolgárokhoz 866-ban intézett s Gratián által is felhasznált (c. 3. C. XXX. qu. 5.) levelében ugyan ezt mondja: Et primum quidem in *ecclesia Domini* cum oblationibus, quas offerre debent Deo, per sacerdotis manum statuuntur, sicque demum benedictionem et velamen coeleste suscipiunt. (Mansinál: *Sacr. Conc. nova et ampl. collectio.* Flor. 1759—98. XV, 401.) De hozzáteszi, hogy nem tartja bűnnek, ha ez nem történik, peccatum autem esse, si haec cuncta in nuptiali foedere non interveniant, *non dicimus.* A Pray-codexben foglalt házassági miséből is kiviláglik, hogy a consensusnak az egyházban való kijelentésére nem volt jogi kötelezettség. (V. ö. Kováts Gyula: *A házasságkötés Magyarországon.* 1—3. ll.)

Digitized by Google

országaiban, mert már a XII. században Kálmán király idején 1100—1112-ben e szabály betartását zsinatilag kimondva találjuk[1] egészen abban az értelemben, amelyben azt századokkal később a tridenti zsinat határozta.[2] De hogy a hazai törvényhozás e tételei a szomszéd országok házasságkötési eljárását be nem folyásolta, világosan kitünik a későbbi Gratian (1141—1150) decretumából, melyben nyomát találhatni annak, hogy a felek ugyan a pap elé vitték a házasságkötést, de ez a *notarius* előtt is történhetett.[3] Sőt tudjuk, hogy Kálmán törvénye Magyarországban sem tudta az *alattomos* házasságokat lehetetlenné tenni, mert virágzottak azok Kálmán törvénye után is. Tiltja azokat Mátyás király idejében Dénes esztergomi érsek alatt az 1460 évi löcsei megyei zsinat,[4] II. Ulászló király idejében pedig Hippolyt érsek alatt az 1493. évi esztergomi tartományi zsinat.[5]

[1] Kálmán király törvénye *de desponsatione conjugali in facie ecclesiae fienda* (lib. 2. c. 15.) mondja: De desponsatione conjugali placuit sanctae synodo ut omnis conjugalis desponsatio, *in conspectu Ecclesiae, praesente sacerdote coram* idoneis testibus, aliquo signo subarrhationis consensu utriusque fieret; aliter non conjugium, sed opus fornicationis reputetur.

[2] Kálmán király törvényében a gondolat olyan, milyen a tridenti zsinat határozatában foglaltatik, de ezénél még erélyesebb, mert a tridenti zsinat *csak a pap (parochus) előtt* tartja a házasságot megkötendőnek, ami *aztán az egyházon kivül is megtörténhet.* Kálmán *az egyház és pap (sacerdos) elé* viszi a házassági kötést. (Kováts: *A házasságkötés MO* 7. l.)

[3] Si inter virum et mulierem legitimus consensus sub ea solennitate, quae fieri solet, praesente scilicet sacerdote *aut etiam notario, sicut quibusdam locis adhuc observatur,* coram idoneis testibus interveniat de praesenti . . . (C. 3. X. *de sponsa duorum.* 4, 4.)

[4] Et *clandestina matrimonia* fieri omnia prohibemus. Unde qui *clandestina matrimonia contraxerint,* non praemissis bannis, non in facie Ecclesiae in conspectu testium fide dignorum, azokat 20 font viasznak az egyház részére való beszolgáltatására vagy lefizetése idejéig az egyházból való kizárásra itéli. (Can. 18.) Aztán: *Item quia nonnunquam sunt aliqui, qui clandestine matrimonium contraxerunt,* et carnali copula consummaverunt, qui tamen solemniter, et in facie ecclesiae copulari non curarunt, statuimus, hogy azok ugyancsak birsággal és kizárással fenyittessenek meg. (Can. 20.)

[5] Matrimonia igitur *clandestine fieri* prohibite.

Digitized by Google

Bár azonban ezek szerint az eljegyzés még nem volt házasság, hanem csak előkészítés, bevezetés, mondjuk minősítés a házasságra, mégis az eljegyzés jogi alapon nyugodván, határozott jogi következményekkel birt. Az eljegyzettekre nézve hatályba lépett az *egybekelés* kötelezettsége. Egy erkölcsi és jogi kötelék füzte őket ezentúl egymáshoz, melyet egyoldalúan és igazolatlan okkal felbontani nem lehetett. Aki önként, cselekedetének elfogadható okát adni nem tudván, a kötött eljegyzést felbontotta s esetleg egy másik személylyel új sponsálitiát kötött, az magát annál kevésbbé szabadíthatta fel ennek jogi következményei alól, mivel önkényes eljárásával erkölcsi és anyagi bajt, szégyent, vagy kárt okozhatott. Ezért e tekintetben az egyházi jog alatt álló némely területeken annyira mentek, hogy az eljegyzéskor mondott consensust kihatová tették a későbbi egybekelés időpontjáig még arra az esetre is, ha a jegyesek egyike-másika az egybekelés idején consensusát már megváltoztatta volna.[1] Ez a szigorú itélkezés azonban csak helyütt található, mert a nyugati egyház túlnyomóan közeledett a római jog felfogásához, mely szerint a házasság csak akkor érvényes, ha a házasságkötés teljesen szabad. Tehát a kánonjog értelmében a házasság csak úgy létesült, ha a felek consensusa nem csak az eljegyzéskor, hanem a házasságkötéskor is megvolt. A consensusnak időközben való váltózása csak azt eredményezte a consensusát megváltoztatott félre nézve, hogy elvesztette az eljegyzéskor felajánlott zálogot, az arrha sponsalitiákat.[2] Esetleg egyházi fenyitéket is vont magára.

A felek jogához tartozott az egybekelés idejét az egyházilag megállapított határon kivül megállapítani. Okmá-

[1] Igy mondja azt a *Codex Gottwicensis*-ben foglalt s a XII. sz. közepe táján írt *Tractatus de matrimonio* Sohmnál: *Eheschliessung* 149 l. 84. jegyz. és b. Roszsnernél: *Régi magy. házassági jog* 147 l.

[2] L. I. C. *de spons.* (V. I.).

Digitized by Google

nyaink tényleg szabott határidőket tartalmaznak[1] és oly adatokat is, melyek szerint az eljegyzéskor megállapított határidőt meghosszabbították.[2] Az így kitolt határidőt azonban kellően igazolni tartoztak, mert az igazolatlan halasztást éppúgy tekintették és éppúgy büntették, mint az eljegyzés igazolatlan felbontását.[3]

Az eljegyzés által vállalt kötelezettség magával hozta, hogy amint a felek egyoldalulag s önkényt az eljegyzést fel nem bonthatták, úgy az eljegyzés jogérvényes tartama alatt egy harmadik személylyel újabb eljegyzést sem köthettek. Ha ezt valaki tette, azt egyházi fenyiték alá vetették s rája nézve az első eljegyzést tették kötelezővé. Mikor pedig azt már azzá tenni nem lehetett amiatt, mivel az eljegyzett fél utóbb a harmadik személylyel a házasságot is megkötötte, ilyenkor a házasság érvényes volt ugyan, de *törvénytelen,* s annyira *tisztességtelennek* tekintették, hogy concubinalis traditiónak mondották.[4]

Nemcsak a tisztesség, de a jogi kötelezettség arra is kihatott, hogy az eljegyzettek, csak úgy, mintha házas életben volnának, a kölcsönös *hűséget* is megtartani tartoztak. Némely germán népjogban a jegyesi hűség megszegését *házasságtöréssel* egynek vették,[5] de ily szigorral a magyar jogban nem találkozunk s így az említett germán népjogban érvet sem kereshetünk annak kimutatására, hogy az eljegyzés már valóságos házasság lett volna.[6]

Hazánkban is a kánonjog szabályai érvényesültek s ezek a jegyesi hűség megszegését nem adulteriumnak, hanem csak fornicatiónak vagyis egyszerű paráználkodás-

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* VII. 3. 194. Teleki: *Hunyadiak kora* XI, 4.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 47.

[3] Teleki: *Hunyad. kora* X, 575, 577. L. Zsigmond király egyik 1435 évi itélőlevelét a *Hazai okmtban* VII, 456.

[4] Sohm: *Eheschliessung* 77 l.

[5] Amint ezt Sohm véleményezni vélheti, de véleményének alaptalanságát találóan mutatja ki b. Roszner Erwin: *Régi magyar házassági jog* 5-ik és 23. §-aiban.

Digitized by Google

nak minősítik.[1] Épp úgy nem állítható, hogy a jegyesek közt történt testi közösülésből külön házasságkötés nélkül házasság létesült volna. Az 1494-ik évi nyitrai zsinat azt csak *jogvélelemként* állítja[2] s bizonyos, hogy a tridenti zsinat ezen, sok visszaélésre könnyen okot szolgáltató jogvélelmet házasságkötési végzeményével elhallgattatta.[3] Különben hogy a régibb középkorban is a nevezett jogvélelem csak elszigetelten állott, eléggé kitetszik abból, hogy a szentszék oly eljegyzéseket is felbontani nem habozott, melyeknél a testi közösülés nyilvánvalóul vétethetett. Igy oldotta fel a pápa Nagy Lajos király leánya Hedwig és az austriai Vilmos közt kötött eljegyzést,[4] noha tudva volt, hogy a jegyesek már 15 napig titokban együtt éltek s így kétségtelenül a copula carnalist végre is hajtották.[5] Bátran feltehetni, hogy az esetben, mikor az egyházi hatóság, pápa vagy püspök létező sponsáliákat feloldottak, nem egy jogérvényes házasságot oldottak volna fel, mert akárhány esetben ily sponsáliáknál a testi közösülés esete fennforgott, anélkül hogy köztudomásra jutottak volna.

Az eljegyzések feloldása mindig okokon alapult. Jogi hatálya oly erős volt, hogy önhatalmilag s egyoldalulag azt a felek meg nem szüntethették. Az eljegyzés csak úgy veszíté hatályát, ha a jegyesek közakarattal léptek vissza,[6] a dissensus mutuus jogánál fogva, ami újból azt bizonyítja,

[1] III. Incze 1207. — C 25. X. (II. 24.)

[2] Si post huiusmodi sponsalia carnalis copula subsequatur, est matrimonium inter tales *iuris interpretatione*. (Péterffynél: *Sacra Conc.* I. 278.)

[3] S *Congr. Conc.* 1593. jul. 15.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 214.

[5] Steinwenter: *Archiv f. Österr. Gesch.* LVIII, 416. 486. B. Roszner Erwin ez esetet mint a pápai dispensatiók megadásánál előforduló *tévedést* említi (I. m. 153 l.), azonban épp az ellenkezőt bizonyítja, azt hogy Rómában az elhálást nem vették az eljegyzés házassággá való minősítésének.

[6] Okadatolva l. Sancheznél Lib. I. *Disput.* 52. §. 2. (I, 90.) A dissensus mutuus kinyilvánitásának okmánymintáját pedig közli Nyirkállói Tamás 1476 évi formulagyüjteménye: *Stylus Cancellariae Mathiae I. Regis Hungariae* kiadva Kovachichnál: *Formulae Solennes styli.* Pest. 1799. 346 l. 354 sz.

Digitized by Google

hogy az egyház szemében az eljegyzés, még ha esküvel volt erősítve is,[1] még távol állott a házasságtól. Hol nem a jegyesek közakarata érvénytelenítette el a jegyesi kölcsönös kötelezettséget, ott a sponsáliákat csakis törvény utján oldották fel. Tényleg számosak a középkorból az egyházmegyei levéltárakban az erre vonatkozó kérvények és periratok,[2] ami egyszersmind azt mutatja, hogy ezen időben is már az egyházi hatóság volt e kérdésekben az itélő bíróság. Vagy a pápa vagy a megyés püspök döntött. A pápa dispensatióval, a megyés püspök itélettel. A dispensatiónak helye ott volt, hol eljegyzésbontó körülmény fenn nem forgott, hanem csak méltányossági vagy czélszerüségi ok. A felek még oly esetekben is, mikor a dissensus mutuus jogalapján állottak, szükségesnek találták a pápai dispensatiót kikérni.[3] A püspöki itéletnek pedig ott volt helye, hol az eljegyzés felbontására törvényes okok léteztek és a felbontás megkisérlése csak peres uton történhetett. A püspök ily esetekben nem mint pápai mandatarius átruházott hatáskörben szerepelt, hanem mint oly egyházi bíró, ki püspöki teljhatalmánál fogva járt el. Pápai delegált a püspök csak akkor volt, mikor a felmentés közelebbi igazolására a szükséges adatok könnyebben és megbizhatóbban a hely szinén voltak beszerezhetők. Ily esetekben a püspöki felmentés a pápai felhatalmazás kifolyása volt, egyébként a püspök mint megyéjének rendes egyházi birája itélkezett.[4]

---

[1] Kutschker: *Eherecht* II, 192.

[2] Példákat idézve l. báró Rosznernél: *Régi magyar házassági jog* 152 l. 2 jegyzet és 154 l. 3 jegyz. 155. l. 1. 2. jegyz.

[3] Hogy ily esetekben fejedelmi személyek is folyamodtak felmentésért, azt érdekesen mutatják hazai emlékeink. Fejér: *Cod. Dipl.* III. I, 356. 384. Wenzel: *Anjoukori diplomacziai emlékek* II, 642. 683.

[4] Az esztergomi érseknek a pécsi püspökhöz ily esetre vonatkozó 1318 évi iratát közli Nagy Imre: *Anjouk. Oktár* I, 481. Ugyanő a pécsi püspöki helynöknek egy eljegyzési felmentvényét tevő iratát u. o. I, 519.

Digitized by Google

Hogy a pozsonyvárosi jogkönyvben sem az eljegyzési sem a házassági *akadályok* fel nem sorolvák, szintén nem lehet meglepő. Mindazok az akadályok, melyek a korból, nösztehetetlenségből, az akarat és nyilatkozat közti összhang hiányából, vérrokonságból, sógorságból, lelki és törvényes rokonságból, köztisztességből, sorskülömbségből, papi nőtlenségből, valláskülömbségből keletkeztek, mindenütt, hol a kánonjog elfogadást nyert, tehát hazánkban is, a házasságok kötésében és illetve a kötött házasságok érvényességének megitélésében érvényben voltak. A városi jogkönyv készitőinek tehát nem lehetett feladatuk az egyházi jogban meglevő s az egyházi bíróság által alkalmazott jogtételeket átirni. Kétségtelen, hogy azok úgy mint szerteszét hazánkban, úgy Pozsonyban is alkalmazást nyertek, mit egy érdekes concret példa is bizonyit. V. László királynak egyik 1452 évi leveléből tudjuk, hogy Kraus Péter pozsonyi polgármester eljegyezte magának Gleychenperger Wolfram leányát Katalint. Minthogy azonban közte és Wolfram közt harag támadt, ezért Kraus nyilván igéretét meg nem tartá. Wolfram a városi tanácshoz fordult kérve, hogy az a szószegő Krausot tartóztassa le, mit a tanács tényleg meg is cselekedett s illetve érte kezességet hajtott fel. A király ez eljárást különösnek találja[1] s felszólítja a tanácsot, hogy Krausot és Gleychenpergert békitsék ki egymással, ha pedig azt tenni nem tudnák, akkor idézzék őket a király szine elé.[2] Világos, hogy a király eljárása egészen a kánonjogon alapszik. E szerint a házassági igéret felbomlik, mihelyt a jegyesek családjában oly harag és ellenségeskedés támad, mely a jegyesek házas-

[1] Darumb auch Derselb Wolfram an ew (t. i. a városi tanács) begert hab, den vorgenanten Krawsen in verhaftung ze nemen, daz Ir also getan, und darnach Burgtumb for in aufgenommen habt, das uns vest frembd nymbt.

[2] Kelt Bécsben 1452. Vár. ltár Lad. 37. Sec. 2. Nr. 25. a. és *Dipl. Pos.* III 66.

Digitized by Google

ságát előreláthatólag szerencsétlenné tenné. A kibékitésnek megkisérlése tanácsoltatik. Esetünkben is így történt ez és pedig a király részéről, mert Kraus nyilván a tanács ellen a királyhoz fordult panaszával.

Ugyanaz áll a házasságkötések rituális és liturgiai alakszerűségei betartására nézve, melyekről jogkönyvünk szintén mitsem tartalmaz. Csak jelzi azokat, mikor az eljegyzés megkötésekor az arát a „pap eljöveteleig" mondja a vőlegénynek átadandónak.

Ez okból nem oszthatjuk azok véleményét, kik jogkönyvünk alapján úgy vélekednek, hogy Pozsonyban a házasság a középkorban a pap által a templomban csak megáldatott volna. A papnak eljövetele, illetve a jegyeseknek általa való összeadása *lényegesnek* tekintetett, úgy hogy ezen papi megáldás nélkül a házasság valósággal még meg nem kötöttnek tekintetett. A városi jogkönyv, mint a polgárok jogainak és kötelességeinek, valamint a peres és bünfenyitő eljárásnak szabványait tartalmazó codex nem tekinthette a kánonjogi szabványokat is a maga körébe tartozóknak. A házassághoz vezető s annak érvényességét előzőleg feltételező feltételeit, tehát csupán a polgári szerződés feltételeit kivánta rendezni s nem az egyházit. A polgári szerződés feltételeinek megállapítása megtörténhetett pap nélkül, de annak jelenléte és közbelépése a szerződéses feltételek megállapítása után szükségesnek, lényegesnek tartatott. *Más szóval: egyházi megáldás és összeadás nélkül jogérvényes házasság nem volt.*

Ha e szempontból tekintünk egyes oly forráshelyeket, *melyek szerint a házasság a menyasszony házában* történik,[1] nem fogunk e kifejezésben érvet a házassági cselekvény egységére nézve látni oly értelemben, mintha az eljegyzés

[1] Király: *Pozsony város joga* 99. l.

Digitized by Google

és átadás időben elkülönitett cselekvény nem lett volna. Könnyen érthetjük a forráshelyek ama kifejezéseit, hogy a leánynak a házassága a szülők vagy ismerősök házában történt. E kifejezésekkel mi egyéb sem mondatik, mint az, hogy e házban ment véghez kötött házasság után a *lakodalmi* ünnepség.

A házasság jogérvényes következményei szülik a családi élet szervezését, rendjét, melyet a középkorban, sok jel után itélve nagyobb tekintély, szigorubb fegyelem tett a mainál méltóságosabbá. Mert míg a mai családi élet köztapasztalat szerint oly laza kötelékkel fűzi a családtagokat egymáshoz, hogy nem egyszer az alárendeltebb családelemek fölülkerekednek a házasság lénye és rendeltetése szerinti elöbbvaló, tekintélyesebb családelemek fölé. E visszásság a régibb időkben mondhatni alig fordult elő, mert sem a szülők részéről a túlságos szeretet s a belőle folyó túlnagy engedékenység, sem a gyermekek részéről a túlkapás a házasság által teremtett természetes szervezkedést fel nem forgatta, s a kölcsönös függősségi viszonyt meg nem bolygatta. Amennyire mi ama kor feljegyzéseiből avagy az akkor uralkodott közszellemből megismerhetjük, a családban az *apa*, a család alapítója volt annak feje is. Tekintély tette őt az összes családtagokkal szemben kiválóvá, tiszteltté és szeretetté. Családügyekben az ő akarata volt döntő. Az élet mindennemü vonatkozásaiban ő volt családja képviselője, az ő tisztessége vagy tiszteletlensége vetett a családra fényt vagy árnyat, amint a család tagjainak nevelése és fenntartása is az ő kötelességeihez és gondjaihoz tartozott. Öröklött és szerzett vagyonával szabadon rendelkezhetett. Halála esetére is szabadon végrendelkezhetett.

Az *asszony*, bár a keresztény házassági fogalom értelmében férjének egyenjogu házastársa és nem jog nélküli

Digitized by Google

szolgálója volt, mégis a házassági kötelék hatásánál fogva férjével szemben egyéni és hatalmi függési viszonyba jutott. Mint nő férjének alá van rendelve. Ez az alárendeltség valláserkölcsi alapon sarkallott. De az asszony nem csak személyére, hanem vagyonára nézve is férje hatalma, uralma alá jutott.[1] Ezért őt nemcsak a maga „urának" de a maga „házi gazdájának" is mondja. Ám ez egyéni és hatalmi alárendeltsége daczára is a gyermekekkel szemben szülői tekintélye csorbitatlanul fennállott, mi abból is kitetsző, hogy leánya kezét a kérő nemcsak az apától, de az anyától is kérte. Az anyának leánya házasságába való beleegyezése tehát szintén oly szükséges volt, mint az apáé. Mint asszony ugyan a közönséges polgári jog értelmében esküt, tanuságot nem tehetett, de a vagyon tekintetében férjével szemben nem volt annyira jogfosztott. A tulajdon- s így a rendelkezési jog részére is fennállott mindama vagyonra nézve, mely őt a polgári jog erejénél fogva megillette. A házasságba jutott asszony ugyanis háromféle vagyonnal birhatott. Először azzal a vagyonnal, melyet a szülői házból hozott a házasságba és a házasság tartama alatt esetleg öröklés vagy ajándékozás útján szaporitott; másodszor azzal, melyet a házasságkötéskor vőlegényétől kapott és harmadszor azzal a vagyonnal, melyet ő férjével együtt közös munkával a házasságban szerzett.

A házasságba hozott vagyon *hozomány,* a szász jog rendszerében *Gerade* néven ismeretes. Eredetileg csak női ruhákból, ékszerekből és házi felszerelési tárgyakból, tehát ingó jószágból állott. Megjelölésére a latin az ornamenta muliebria vagy matronalia kifejezést használja. Városi jogkönyvünk pedig „a nő testéhez való holminak" nevezi.[2]

[1] 1440-ben: In Ires manes gewalt vnd hawsung. — 1400 körül pedig: ain paumgarten . . . den sy auch In sein gewalt gepracht hat.

[2] *was Ir zugepurt zu Irem leib,* mondja a XV századi szövegezés, illetve: *was Ir zu Iren leib zugeuendt,* amint azt a XVI sz. szöveg fejezi ki. (Vár. jk. 39. sz.)

Digitized by Google

Ez a szoros értelemben vett hozomány, melylyel állandó vagyonfogalom nem volt összekötve, mert a házasság tartama alatt hasontárgyak beszerzésével változott. E vagyonhoz járult a tágabb értelemben vett hozomány, vagyis az az ingó és ingatlan jószág, melyet a házasság megkötésekor az asszony magával hozott. Igy hozta 1410-ben május 16-án Monostori Berzete Miklós özvegye Anna, ki pozsonyi Henrik fia Gweld János neje lett, hozományul a vereknyei birtokrészt.[1] De a tágabb értelemben vett hozományhoz tartozik a későbben örökösödés avagy ajándékozás által hozzájutott ingó vagy ingatlan jószág is. Mindezen a hozományt tevő jószág kevésbbé került a férj hatalma alá mint a nőnek többi vagyona. A szoros értelemben vett hozományról a nő férjének beleegyezése nélkül is szabadon rendelkezett, míg a tágabb értelemben vett hozományról csak a férj beleegyezésével.[2] Példák bizonyítják, hogy a nő halála esetére az ily jószágról teljesen szabadon intézkedhetett.[3] Tetszés szerint rendelkezett ingó[4] s ingat-

[1] *Dipl. Pos.* II, 74.

[2] Item auch ain weib mag nicht mer geschaffenn *varunder hab,* dan was Ir zugepurt zu Irem leib; ausgenomen es geb dann ain man seinen Willn darzu. Igy a XV-ik századi pozsonyi vár. jogkönyv 39 pontja. Ezt a XVI században következőleg olvassuk: It. Auch mag ein weyb nit meer schaffn varender hab, dan was Ir zn Iren leib zugeuendt; ausgenomen es geb den ain man seinen willen darzu.

[3] Igy intézkedett a pozsonyi tanács tanuskodása szerint Pernhartl András neje Katalin a maga hozományáról. Hat dye selbig fraw Kathrey mit wolmuigiger vernunft und guetn wissn und willn geschafft und gelassen dem Ebenan(ten) Andre B(er)nhertel irem Kannwirt *All das guet das sye angehört zu dem vorbenan(ten) iren man pracht hat und auch von irer mueterseligen gestorbn und gefalln ist. Es sey erbleich oder farund wye das genant ist nichts ausgenomen, gancz und gar ze habn, pesiczn und damit thuen und lassen on alle irsal, als mit irem Rechtn aygn erb und guet,* und das dye eben (gen)an. fraw das geschefft also than hat und dem also seyn, habnt sye das fuer uns inpekent pey iren trewn an ayd stat und an gefer. — Acta sunt f(er)ia quinta proxima post festum beate Elisabet. Anno XIX°. (*Prot. Actionale* 1419.)

[4] 1442-ben Clara Abanynn végrendeletében: Item zum ersten zway *pett* den zwain Swestern vnd der chlainen diern ein *gueten Manntel* vnd meinen gueten *Rokk* vnd auch ain *Silbrain*

Digitized by Google

lan[1] tulajdonával. Mikor a férj a házi ingó tulajdonnal is rendelkezik, az úgy veendő, hogy az eredetileg is az ő szerzeménye és nem az asszony hozománya.[2] De tehette azt számos esetben az asszony beleegyezésével is oly tárgyaknál, melyek a szoros női hozományhoz, de sőt a tágabb értelemben vett hozományhoz meg szerzeményekhez is tartoztak.[3] Látjuk amúgy is, hogy a nő ingatlan javait nem ritkán tulajdon férjének juttatta.[4]

A házasság kötésekor a vőlegénytől kapott vagyon mint *Reggeli ajándék* (donum matutinale, Morgengabe) ismeretes. Közönségesen *hitbér* vagy *kötbér* néven is szerepel.

---

gurtel vnd auch den *pesten Sloyer* den ich hab. Item der grossen diern ein wenig *Gesmeyd* vnd auch guets gelts das do ist. Item yechleichen prueder ein *pett* vnd was dann sein *kuss* vnd *pölster* des sollen sy frewntlich taylen. *(Prot. Test.* I, 42. b.)

[1] Margit, Haindl Mátyás neje 1483 évi végrendeletében férjére hagyja *házát, 3 szőlőjét*. Item ich schaff meinem hauswirdt dem Mathes huendl alle farunde hab wie sy genant sein lediglich vnd frey. *(Prot. Test.* I, 195.) — Griessler István neje Margit 1483 évi végrendeletében szintén férjének hagyja *weingartn, haws* alle hab wo sie sein *varund vnd Andre* nichts ausgenommen vnd meiner freundt keines darzu Zusprechen. *(Prot. Test.* I, 195.)

[2] Igy Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében még a házi butorok felett is rendelkezik. Item so schaff ich vorauss daz mein hausfrau drew pett neme mit aller zugehorung Und die ubrigen sullen mein prueder vnd sy freuntlich mit einander taylen. *(Prot. Test.* I, 5.)

[3] Lang Cristan 1436 évi végrendeletében irja: Item so schaft er seiner obgenannten hausfrawen In Sätzzen ain weingarten an der hachney neben dem messrer, mit früchten mit all damit zetuen vnd ze lassen, *wenn Sy hat yn kauft von Irem guete. (Prot. Test.* I, 30 l.) — Wolfgang K. egy kelet nélküli, de nyilván 1483 év körüli végrendeletében minden vagyonát alle varunde hab hawss vnd Weingarten nejére Katalinra hagyja, damit bedenckh vnser sell hail vnd *derselben davon das gut ist herkomen. (Prot. Test.* I, 195.)

[4] Igy juttatta 1483-ban Anna, Lénárt pék neje szőlőit, *die meines Vatern selign gebesn sein*, férjére. *(Prot. Test.* I, 194.) — Katalin, Zwickl Miklós neje 1479 évi végrendeletében irja: Item Ich schaff alle meine güter ligund vnd varund hab Wie dj gnant oder welent dj gelegen sein nichts lediglich ausgenommen noch hindan gesetzt, dj *von meinem Vatter Jacobn Romer vnd Anna meiner Mueter seligen herkommen mir Erblich Zugehorund,* . . . dem Egemelten Niclasen Zwickl meinem hawswirt vnd vnser paider kinder ledig vnd frey damit zu tun, vnd ze lassen. *(Prot. Test.* I, 182.)

Digitized by Google

Reggeli ajándék nevét onnan veszi, mivel azt a férj a nászéj után való reggelen adta át nejének s így eredetileg a pretium virginitatis volt. Ez az eredeti jelentés azonban később veszendőbe ment, mert mindenfelé, nálunk is, tisztán a nő ellátásának biztosítása volt. Belőle ki is fejlődött, kivált Szászországban, a törvényes örökösödési jog ama neme, mely *szász* vagy *törvényes reggeli ajándék* néven ismeretes. Ez, legalább a nemes özvegynek jogot adott férje halála után annak minden nőnemű mezei barmaira, juhaira, libáira, elkészített épületfájára s az általa használt kocsira. A bajoroknál is az özvegyi ellátásba (Witthum) olvadt be.[1]

Pozsonyváros középkori jogkönyvében szintén rátalálunk a reggeli ajándékra. De egyéb okmányok és a végrendeletek is említik. 1423-ban Wenig János pozsonyi polgár egy szőlőt ad feleségének reggeli ajándékul.[2] 1429-ben Straubenport Mihály azonkép egy szőlőt juttat nejének ajándékul.[3] 1434-ben András mester városi ács egyik ezüstöve eladási árából 20 arany forintot ad nejének Katalinnak reggeli ajándékkép.[4] 1435-ben Wl Haz mészáros

---

[1] Schröder: *Deutsche Rechtsgeschichte* 307. l. Brunner: *Geschichte u. Quellen des deutsch. Rechts* 257. l. Hajnik: *Európai jogtörténet* 290. l. Király: *Pozsony város joga a középkorban* 101. l.

[2] Wenig János pozsonyi polgár 1423 ban kelt végrendeletében kiemeli, hogy egy szőlő feleségének reggeli ajándéka. Item den weingarten der da hayst henn Johel habe ich *gemorgengabt* meinem weyb Katherine als der Statrecht ist. *(Prot. Test.* I, 24.)

[3] Anno domini M°CCCC°XXVIIII° die dominico XX° ante festum omnium Sanctorum. Hye ist vermerkcht, von der *margengab,* dye michel strawbenport, der Erbern Junkfrawn Anna, des erbern peter lewpolten tachter, getan hat, Redlichen vor vnss vndengeschribn In solicher beschaidenhait hat der obgenante Michel strawbenpart mit gütem willen vnd gunst aller seiner frewnt vnd Erben der wenanten Junckfrawn Anna *gemargengabt* Eynen weingarten gelegen Im mwrren auf der stat gepiet zunagst des Michels Kegels weingarten mit allen den Nuczen vnd rechten dye zu dem selben weingarten gehorent. *(Prot. Test.* I, 17.)

[4] Item von erst so schafft er (meister Andreas) seiner hawsfrawn katrein *XX gulden in gold marigengab ledig vnd frey auf seinen silbergürtell,* die man verkawffen sol vnd dy vbertewrung schol Sy taylen mit seinen sun chunczen. *(Prot. Test.* I, 17.)

Digitized by Google

mester szőlőjének felét fiára, másik felét feleségének juttatja reggeli adományul.[1] 1436-ban Gutgesell Miklós neje reggeli ajándéka 500 forint.[2] 1441-ben Lembater Miklós neje férjének terlingi szőlőjét 200 forint erejeig kapja reggeli ajándékba.[3] 1443-ban Dévényi Miklós ugyancsak egyik szőlőjét köti le nejének ajándékul.[4] 1443-ban Gapler János Purkstal nevű szabad szőlőjét nevezi meg mint neje reggeli ajándékát.[5] És igy számos más adat is található, melyekből világosan kitetszik, hogy a reggeli ajándék nálunk nem az a szoros értelmű jogfogalom, amelyben az intézmény eredetileg jelentkezik. Sem jogkönyvünk, sem okirataink azt szabatosan meg nem határozzák, hanem csak említik, hogy a reggeli ajándék megfelel a városi jog kivánalmainak.[6] A közlött példákból azonban bizonyos, hogy leginkább ingatlanokból: házakból, szőlőkből, földekből állott. Ez a városi jogkönyvből is kitetsző.[7] Az ingatlant

---

[1] Haz Wl maister der fleischer írja ugyanis 1435 évi végrendeletében: Itom so schaff ich meinen weingarten karaphel halben meinem Sun hansen, vnd *denselben weingarten karaphel halben,* hab ich vorgenanter *haz irl gemargengabt meiner hawsfrawen kathrein* Als der Stat recht ist zu prespurgk. *(Prot. Test.* I, 13.)

[2] Item da sprach der lachutlein aydem (Lachutlein a végrendelkező Niklas Gutgesellnek veje volt) ir solt melden *das ich meiner tochter ir morgengab awzgericht hab,* also sprach er, ya, vnd die fraw sprach auch es wer ir wol wissentlich *das er ir geben hiet funfhundert gulden.* Da sprach der lachutlein vnd di vbermazz die ich mer awsgeben hab das werden wir wol finden. *(Prot. Test.* I, 21.)

[3] Lembater Miklós végrendelkezik 1441-ben egy szőlőjéről genant der kotterl der leit zu Turding, *der ist meiner wirtin morgengab fur zwayhundert gulden* vnd den hab ich ir freyen vnd ledigen geschaft zetun vnd zelassen, wenn sy hat den weingarten mit mir betzalt vnd daruber so hab ich ir den weingarten frey gemacht an all zuespruch. *(Prot. Test.* I, 40. a.)

[4] Item Ich schaff auch meiner hausfrawn Osann *fur ir morgengab* den weingarten genant der Goltfues. *(Prot. Test.* I, 45. a.)

[5] Item So hat er mer geschaft seinen ledigen vnd freyn weingarten Genant das purkstal . . . *seiner hawsfrawn Margareten ir morgengab als morgengab recht* ist. *(Prot. Test.* I, 47. b.)

[6] Als der Stat Recht ist.

[7] Es sey — olvassuk a XV. sz. jk. 91. pontjában — *hawser* oder *weingarten.*

Digitized by Google

olykor készpénz helyettesítette. Akár ingatlanból akár ingóból állott legyen, az ajándék értéke nem volt mint a régi germán jogban[1] árszerűen megszabva. Mindig a férjnek vagyonerejéhez viszonyult az s a házasságot megelőzött s hiteles tanuk előtt történt alkudozás és megegyezés eredménye. Innen van, hogy az egyik egész, másik csak félszőlőt ad. Egyik 20, mások 200 és 500 forintot.

Hogy a reggeli ajándék oly gyakran szerepel a végrendeletekben, annak nem az az értelme, mintha az a feleségnek csak utólag végrendeletből jutott volna, hanem inkább is az, hogy a végrendelkező férj azt a felesége számára végrendeletileg is biztosítani kívánta az örökösödés rendjében. Mert hogy a reggeli ajándékot az örökösödés rendjében a rokonság igényeivel szemben a nő számára biztosítani kellett, azt világosan mutatja a Straubenport Miklós 1429 évi végrendeletében említett példa is. E végrendelet szerint a végrendelkező neje egy szőlőt akkép kapott reggeli adományba, hogy azt minden hasznával és jogával élvezhesse. Ha netán mégis az atyafiság e szőlőt magának megszerezni akarná, azt csak olykép teheti, hogy ha a szőlőért 40 font dénárt juttat kielégitésül Anna asszonynak, ki a szőlőt reggeli ajándékul kapta volt.[2]

A reggeli ajándék tulajdonjogi természetét az özvegységi birtokével szemben éppen a *teljes tulajdonjog* jellemzi.

[1] Schroeder: *Deutsche Rechtsgesch.* 302 l. És ugyanő: *Geschichte des ehelichen Güterrechts in Deutschland.* I, 84—89.

[2] A nevezett szőlőt ugyanis azon határozott kikötéssel adja, mit ausgenamen worten, wer den obgenanter weingarten mwrren des obgenanten Michel strawbenport frewntschafft haben wolt zu welich zeit das wär, der, ader, dy, *sullen nyder legen der obgenanten Junckfrawn Anna viertzigck phunt phennig die selb zeit gib vnd gab, vnd dyeselb Junkfraw Anna sol hin für dyselben virtzick phunt Innehaben Als margengabs Recht ist der Stat zu prespurgk* vnd des zegedechtnuz vnd durch getzeugnizz willen, haben wir Ich andre vnger, Ich fritz sneyder, vnd ich Niklas pachrad all mitpurger der wenanten Stat prespurgk vnse petschafft auf denn brieff gedruckht vns vnd vnsern erben an schaden. (*Prot. Test.* I, 17.)

Digitized by Google

Kiesett az még a férj rendelkezése alól is, kivéve azt az esetet, mikor a férj a reggeli ajándéknak gyümölcsöztetése tekintetében, de azt is csak a nő érdekében, rendelkezett. Igy rendelhette a fennemlített Gapler János a nejének reggeli ajándékul adott Purkstal nevű szőlőjét illetőleg, hogy neje azt kellő művelés alatt tartsa.[1] Ha pedig ezt nem teszi, akkor vegyék a legközelebbi rokonok a szőlő művelésének ügyét a magok kezébe.[2] Azonban ettől eltekintve annyira kiesett a reggeli ajándék a férj rendelkezése alól, hogy az a férj ellen támasztott követelésekkel szemben, foglalás esetén is szabad és mentmaradt.[3] Még házassági elválás esetén is a nőé maradt.[4]

Nagyon érdekes megtudnunk városi jogkönyvünkből, hogy volt egy a nő által a férjnek adott reggeli ajándék is.[5] Minthogy azonban egy ilyen a nő által férjének adott reggeli ajándékról okirataink ban és végrendeleteinkben concrét példát nem találunk, azért azon véleményben vagyunk hogy a nő csak a maga hozományából biztosított

[1] vnd das sy dasselb erb oder weingarten in rechtem vnd redlichem paw halden sol als weingarts paw vnd erbs recht ist.

[2] ob sy daz nit tet, so sullen vnd mogen sich dy nachsten frewndt an recht doz weingarten ze pawn vnderwinden. *(Prot. Test.* I, 47. b.)

[3] Gaup: *Stadtrechte des Mittelalters* 149. l. Király i. h. 103. l.

[4] A pozsonyvárosi ltárban (Lad. 60. Nr. 179) van egy 1384-ből való peres okirat, melyből kitetszik, hogy válás után a nő követelte a férjtől reggeli ajándékát, ki azonban felszámolással élt s igazolta, hogy volt neje tőle a reggeli ajándék értékét fölülmuló vagyont bir. (Az érdekes iratot közli Király: *Pozsony város joga* 101 l.)

[5] Item, ist sach das sich zwai mit einander verpflichtn mit heirat, Es sey weib oder man, oder Jungfrawn, *vnd zaigt ains dem andern aus morigen gab,* Es sey hawser oder weingarten Nach der Stat Recht, Get das weib ee ab wan der man, so sol es der man In haben sein lebtag; Stirbt er aber, so sol es hinvidder geuallen auf die nagstn freundt der frawen, vnd herwidder von der frawen ist gleiche gerechtigkait. (XV sz. vár. jk. 91. p.) — A XVI századi vár. jkben a 91. pont az iméntivel egészen megegyezik, de hozzájárul még egy külön pont következőleg: 92. It. Wer sach das der man Ee abgeet dan das weyb, so sols die frau Inhabn Ir lebtag, vnd wan die fraw stirbt, so sol es hinwider erbn auff des mannes nachsten freundt.

Digitized by Google

elhalálozása esetére férjének haszonélvezetet. Ez utóbbi értelemben történt rendelkezések gyakoriak.[1]

A német jog gyakorlati alkalmazásának terén számos kétségtelen példa mutatja, hogy a reggeli ajándék utóbb a dotaliciummal egyesült. Városunk joggyakorlásában úgy látszik mindvégig fenntartotta magát a kettő közti elkülönités, mert külömben nem jelentkeznének azok annyiszor a végrendeletekben is elkülönitetten. A német jogrendben a Witthum szerepe nem jelentéktelen. Czélja az özvegy biztosítása férje halálának esetére. A özvegy biztosítása nálunk is fontos. Igy tudjuk, hogy III. Endre király 1297-ben nejének Ágnes királynénak Pozsonyvármegyét Pozsony várával és a Pozsonymegyében fekvő várakkal együtt *özvegységi birtokul* adományozta élte fogytáig,[2] noha az 1291. évi törvényben a király fogadta, hogy egész vármegyéket nem fog örökbirtokul adományozni.[3] Mikor a cseh Wenzel király, féltvén fia életét, 1304-ben júniusban Magyarországba jött sereggel, útjában kikerülte Pozsonyt, mivel azt III. Endre özvegye Habsburgi Ágnes királyné özvegyi jogon birta s az osztrákok megszállva tartották.[4] 1315-ben Frigyes osztrák herczeg, hogy Károly Róbert királyt segélynyujtásra bírja, neki Pozsonyt visszaadta.[5] Ám még

---

[1] Igy rendeli 1435-ben Wolf Mihály neje, Margit végrendeletében: Item von Erst So schaff ich meynen mann michel Wolff, mein haws halbs *vnts an sein tod,* weder zu versetzen nach zu verheyraten nach zu verkauffen. Item den weingarten Im mẅlschlagl schaff ich auch halben meinen mann Michel Wolfen, *in gleicher weis,* als das vorgeschriben haws. Egy másik szőlőt im Replein és egy 3-ik szőlőt Im Hyrsman egészen szabadjára hagyja. *(Prot. Test.* I, 11.)

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* VI. II, 71.

[3] Pesty: *A várispánságok története* 385. l.

[4] Pór: *Trencsényi Csák Máté* 53. l. Palaczky: *Gesch. v. Böhmen.* II. I, 359.

[5] restituit certas terras, scilicet *Posonium,* cum omnibus suis pertinenciis, quod soror Ducum Austrie, Agnes, relicta Andreae, regis Hungariae, quondam nomine *dotalicii* ab ipso receperat, s ez által Róbert Károlyt segélynyujtásra birta. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 581—582. Continuator Martini Poloni apud Eccart. Tom. I. col. 1443. ad annum 1315.)

Digitized by Google

csak 1328 szeptember 21-ikén a Sár (= Lajta) melletti Bruckban kötött béke idején igérték az osztrák herczegek, hogy nénjöket, Ágnes özvegy magyar királynét rábírják a *Pozsonyt* illető minden jogáról való lemondásra.[1] A mi okmányainkban, nevezetesen a végrendeletekben a *leibgeding* a Witthumnak megfelelőleg sürün említtetik. Részint és rendszerint olyan volt, melyet a férj eleitől fogva nejének eltartására szánt s aztán ilyenül végrendeletileg is kijelölt,[2] részint pedig olyan, melyhez az asszony csak gyermekének halála esetére jutott s igy csak esetleges eltartási birtok volt.[3] A leibgeding csak haszonélvezethez juttatta az özvegyet s halála esetére az a férj rokonságára szállott. Részint házakra,[4] részint szőlőkre[5] volt lekötve. Egyes esetekben ház és szőlő együttesen alkotta a nő özvegységi jussát.[6] Sőt az ilyen életbért egyes esetekben

[1] Az ezen békét aláirt urak közt ott van *Treutl Miklós* pozsonyi ispán is. *(Anjoukori Dipl. Emlékek* I, 269. Kurz: *Österr. unter Friedrich dem Schönen* 503 l., hol a két főoklevél olvasható. V. ö. Pór: *Századok* 1891 évf. 356. l.)

[2] L. az alább idézett példákat.

[3] Gerichtsler Miklós 1438 évi végrendeletében egyik gyermeke számára birtokot rendel vétetni, ha azonban e gyermek idő előtt elhalna, so sol dasselb Erib, bleiben frawen Barbara, seiner jetztigen hawsfrawen, desselben kinds mutter, als *Ir leibgedinge* s halála után nevezett Miklós jogutódaira. *(Prot. Test.* I, 31. b.)

[4] Igy olvassuk Pob Mihály 1418 évi végrendeletében: Item ob die fraw ab geet so sol noch Iren tode der welser (egy szőlő neve) halber *vnd das haus gar das Ir leibgeding ist,* sein meiner nechsten frewnd, die noch mir komen. *(Prot. Test.* I, 28.)

[5] Heppel Frigyes 1434 évi végrendeletében a Flentschir nevű szőlőt a Sz. Márton-egyház épitésére hagyja, de mellette neje se szenvedjen haláláig szükséget. Item den flentschir schaff ich auch zu dem paw hintz Sannd martin ob man pawt vnd des *erb zu dem paw nutzleich anlegt,* vnd nicht das anderleut Inn solten haben, vnd wil auch das *mein weib ir lebtag dobey nicht mangel* sol haben, vnd das got gibt nach vnser bayder tod so sol das gescheft ein furgang haben, vnd ob *das wer das mein weyb ein airat angieng,* So mag mein weib der erb eyns verchauffen, welches vnd sy wil. *(Prot. Test.* I, 25.)

[6] Sleech János 1433 évi végrendeletében olvassuk: Item von ersten schaf ich *ain weingarten* genant in Mainharttlein meiner hausfrawen frawen Elspetten *Ir lebtage,* also daz Sy yn peroleich Innehalden sol vnd nach Irem abgange mit dem tode, sol er

Digitized by Google

az asszony halála esetére a szülők leánygyermekének is biztosították.[1] Van rá eset, hogy maga a férj is részesült benne.[2] Rendesen mindazonáltal a haszonélvező özvegy halála után a férj rokonságára szállott mint örökségi hagyaték.[3] Mindenesetre meglepő az a ritka eset, hogy a haszonélvező nő halála után az ilyen életbéres jószág ugyancsak e minőségben, mint leibgeding, a férfirokonság egyik másik tagjára végrendelkezési akaratból szállott. Granntner Mihály ugyanis úgy végrendelkezik rokona Füerer János érdekében, hogy az arra az életbéres jószágra, melyet a végrendelkezés idején Spiess György özvegye birt, ennek halála után érvényesíthesse jogait.[4]

---

geuallen meiner lieben Swester frawen katherine des Stephan Klinglers hawsfrawe, vnd Iren erben. — Item Ich schaf auch *mein haws* gelegen in Sand Michels gassen . . . der obgenanten meiner hausfraw gantz *Ir lebtag,* also das dasselb haus nach Irem tode halbs geualle meiner obgemelten Swester, mit dem andern halben tail mag die obgenante mein hausfraw tuen wie Sy verlust. *(Prot. Test.* I, 30.)

[1] Niklas Harrer 1436 évi végrendeletében: Item ich schaff mer meiner hawsfrawen meynen Weingarten gelegen an weynerer perig genant der Saltzer, *das obgenant haws vnd die weingarten sol mein hawsffraw Innen haben, Ir lebtag,* in rechtem gepew, vnuerchumert, vnd ob got uber meyn hawsfrawen gepẅt, So sol das haws vnd dy weingarten, dy sy ir lebtag Innen gehabt hat *gefallen auf mein Tochter,* die kolestorfferin, doch also mit ausgenomenen worten, das mein tochter das vorgenant *leibgeding,* auch sol Inn halten, Ir lebtag in rechtem paw, vnverchumert vnd nach meyner tochter tod, sol man haws vnd weingarten verchauffen, vnd das halbtayl Sol man geben zu der kirichen zu Sannt martin, zu dem gepew, vnd den andern halben tayl sol furbazz erben a legközelebbi rokonság. Ha rokonság nem volna, minden Sz. Márton egyházáé legyen. *(Prot. Test.* I, 26.)

[2] Stäb Erhart neje Erzsébet 1434 évi végrendeletében két szőlőjét, egyiket a vajnori határban, (gelegen auf der weynneren pirig) *férjére Erhartra* hagyja In solich beschaidenhait, daz der obgenannte Erhart stäb dy obgenanten tzwen weingarten *sein lebtag Inne sol haben vnd dy nutztzen. (Prot. Test* I, 13.)

[3] Peier Henrik 1439 évi végrendeletében házát, két szőlőjét és minden ingó holmiját nejére hagyja, csinálhat vele mit akar. Aztán: Item so schaf Ich meiner hawsfraw Agnesen, *die Tunawleiten* (szőlő) *Ir lebtage,* vnd den sol Si halden pewlich vnd *nach Irem tode, sol er geuallen auf meine nachste frewnd* vnd meine frewnd sullen den weingarten ledigen mit 50 gulden die daraufsteent. *(Prot. Test.* I, 33.)

[4] Granntner Mihály 1450 évi vég-

Digitized by Google

A vagyon, melyet a nő férjével együtt a házasság tartama alatt közös munkával szerzett, az mindkét félnek közös vagyonát tette. Az ilyen vagyont a házastársak rendszerint egymásnak hagyományozták.[1] Életben pedig a *vagyonközösség* elvének kizártával *kezelési közösséggel* birták. Ennek folyamányaként tekintendő, hogy a nő férjét csakis bizonyos összeg, 12 dénár erejeig kötelezhette, ha csak foglalkozásánál fogva főszerzőnek nem volt tekintendő.[2] De az 1434-ik évi szabályrendelet is ezen elvet követte, mikor a nőknek átalán megtiltja, hogy férjük tudta és beleegyezése nélkül zsidókkal kölcsön ellenében zálogszerződéseket kössenek. Ha megtörtént, akkor a zsidó zálogtartó elveszitette zálogkielégitési jogát.[3] A tilalom sanctiója tehát világos és erélyes volt.[4]

A végrendelkezési jogot illetőleg a nő is szabadon gyakorolhatta azt úgy az öröklött, mint a szerzett ingatlan vagyona

---

rendeletében olvassuk: Er hat auch geschaft dem egemeltn seinen vettern hannsen fuerer *sein gerectichait auf ainen leibyeding* So er hat auf den guetern des Gapler seligen das dann disczeit Innen hat die Jorg Spiessin *ab dasselbig ledig wird das er es dann Inneme* ab got vber in gepiet vnd richtet dauon auss ain Romfart dy darauf stet. *(Prot. Test.* I, 65.)

[1] Katalin, Fink János neje 1434 évi végrendeletében olvassuk: hat geschaft alles das gut es sein Erib oder farundgut wie das genant ist, oder wo das gelegen ist, das sy zu dem obigen Hanns gepracht hat *vnd darnach alles das gut, das sy mit eynander erchawft haben,* wie die Erb genant sein, férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 22.) — Anna, Linhard pék neje 1483-ban szőlőjét, melyet apjától kapott, férjének hagyományozza, azonkivül egy szőlőrészt, *de wir miteinander* (férjével) *gekaufft habn,* szintén férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 194.)

[2] A XV. századi vár. jk. 31 pontja ezt következőleg fejezi ki: Item, ain fraw mag Iren man nicht mer verwurichen wan XII d. Es sey dan das ain fraw mer handl dan Ir man, mit kauffen vnd mit verkauffen, alsdan mues sie gleich als wol verantwurten als der man selber. A XVI. sz. vár. jk. 31 pontja pedig következőleg mondja: It. Hir ist vermerckht das ain Jedliche fraw Iren man nit meer verwurkhen mag den XII d. ausgenome(n) man findt frawen, die da meer handeln dan Ire mannen, selber mitt kauffen Vnd verkauffen; spricht man Ir zu, sie mus gleich als wol verantburten als Ir man selber.

[3] Pozsony város levéltára Lad. 60 Nr. 72.

[4] Király: *Pozsony város joga a középkorban* 105 l.

Digitized by Google

felett. Az ingó vagyon tekintetében végrendelkezési képessége éppenséggel nem volt korlátoltabb. Az ő tudtán és beleegyezésén kívül férje halálesetére nem intézkedhetett. Ha tette, a nő ennek ellentmondhatott s a férj végrendelkezése érvénytelen volt.[1] Végrendeleten kívül szerződést is köthetett férjével halálesetére oly formán, hogy férje előbb elhalálozván, a neki lekötött vagyon szabad rendelkezésre ismét visszaszállott reá. De az ily szerződés aztán ható erővel birt a férj javára is, ha ő a vele szerződött nejét túlélte.[2]

Ami a *gyermekeket* illeti, ezek amint a szülők iránti tisztelet és szeretet tekintetében egyformán kötelezve voltak,

[1] Sleech János 1433 évi végrendeletében, melyben nejére hagyja élete tartamára a szőlőt és egy fél házat, úgy hogy halála után a szőlő és a félház átszáll Sleech növérére Klingler István nejére Katalinra, olvassuk : Item darnach sind die obgeschriben *frawen baid für kommen vnd haben sich gewilligt, dabey ze bleiben wellen, und kain tail das andere ferrer zetreiben weder mit recht noch unrecht. (Prot. Test.* I, 30.)

[2] Ilyen halál esetére szóló szerződést kötött házasfelek Laspot Jost és felesége Anna. Ich her cunrad zu gotzleichnams Cappelen verweser vnd kapplan, vnd Ich Caspar ventur die tzeyt ain gesworner des Ratts der Stat zu prespurkh Bekennen mit dem offen brieff, den der Erben vnd weis man Jost Laspot, die tzeyt auch ain gesworner purger zu prespurgh vnd fraw Anna sein Eliche hawsfraw vor vnser mit gesunten leib, vnd mit guter vernunfft vnd gewissen Ajntrechtigleich vor vnser *Ains dem Andern gemacht vnd geschaft haben* also mit ausgenomen worten, *welichs vntter In payden, mit dem tod Ee abging, das dann, das ander, des In dem leben bleib, schol haben als das gut, Erbgut vnd farund gut, wi das genannt, oder wii das gelegen sey nichtz ausgenomen, damit zu schaffen, machen geben vem es wil, Als Im das am pesten gefalt,* an ydermans hinderung vnd Irrung. Auch haben dy vorgenannten Jost lasport, vnd fraw Anna sein hawsfraw vor unss bekanth, sey das sach, das sich der Michl laspot, des vorgenannten Jost laspot vetter gegen In baiden also halt, als er hintz her gethan hab, So wellen sye In auch getrewlich bedencken. Vnd des zu pesser sicherhayt, vnd warer getzewgniss willen, So haben wir Ich vorgenanter her chunrad, vnd caspar ventur, durch fleissiges gepet willen, den vorgenannten Jost laspot vnd fraw, Anna seiner hawsfrawen, vnser bayder petschaft vnd Insigel, auf disen brieff getruckt vnd an schaden, Der Geben ist zu prespurgk nach cristi gepurt, Tausent vierhundert vnd In dem vir vnd dreysigisten Jare am mittichen In den oster vayertagen. Acta sunt hec In die sancti nicolaij eppi Anno domini M° CCCC° XXXV°. *(Prot. Test.* I. 15. b.)

Digitized by Google

úgy másrészt vagyon és szabadrendelkezés tekintetében különbözőleg voltak a jogkönyv szabványai szerint osztályozva. Mindegyiknek az apai és anyai vagyonhoz joga volt[1] s példák bizonyítják, hogy egyes szülők egyenlő mértékben is osztak meg a vagyont fiú- és leánygyermekeik közt.[2] A gyermekek a 14-ik életévük betöltéseig „kiskorúak" voltak,[3] s atyai hatalom alatt állottak. Az apára tartozott a gyermekek nevelése, gondozása s vagyonuk kezelése.[4] Ha az apa erkölcsi fogyatkozások, eszelőség, részegeskedés, tékozlás stb. következtében apai tisztének a gyermekekkel szemben meg nem felelhetett, akkor az anya, vagy egy külön gyám gondossága alá kerültek. Az atya elhalálozása esetére, ha a 14-ik évet még be nem töltötték, anyjuk gyámsága alá kerültek. Az özvegynek ezen jogát a pozsonyvárosi jogkönyv is elismerte. A gyermekeknek személyes gondozása is reá tartozott.[5] Ő volt a gyermekek képviselője a bíróság előtt, mikor a kiskorúaknak atyjuk hagyatékára való jogigényeit érvényesíteni kellett, amint azt az egykorú

[1] Lasseber Lienhart év nélküli (valószinüleg 1439-ből való) végrendeletében meghagyja nejének : sol Si geben vnd raichen dem kinde seinen tail, *der ym rechtlich zugehort von seinem veterlichen, vnd muterlichen eribtaile.* (*Prot. Test.* I, 32. b.)

[2] Romer Jakab 1477 évi végrendeletében összes ingó és ingatlan birtokait fia és leánya közt *egyenlő részben* rendeli felosztatni. (*Prot. Test.* I, 172.)

[3] A kiskorúságot a vogtperrel ellentétben *ungeuopter* névvel jelölték. (Igy egy 1480 évi végrendeletben. *Prot. Test.* I, 182.)

[4] Ennek értelmében rendeli Gerichtsler Niclas 1438 évi végrendeletében : Item er hat geschaffen daz man von dreien Silberpechern vnd tzwaien dreilingen wein sol nemen fünftzig fl. auri vnd sol seinen Jüngern kinde dem Paule *darumb kaufen, ain erib damit das gelt nicht verruckt werde.* (*Prot. Test.* I, 31. b.)

[5] Vaschan János 1436 évi végrendeletében javainak felét nejére Krisztinára hagyja szabad rendelkezésre. Adhatja, hagyhatja kire tetszik. A másik felét *gyermekeire* hagyja olyképen, das die vorbenante Cristein der *kinder hab vnd gut Rechter gerhab vnd Innhalterin sol sein Ir lebtag.* Ha a gyermekek nagykorúak lesznek, adja ki az anya az ő részüket. Ha a gyermekek előbb elhalnának, so sollen die erb vnd hab, bey der mutter pläiben, vnd die unverchumert Inn haben, *vntz an Iren tod,* vnd nach iren tod, a gyermekek része szálljon Vaschan János testvére gyermekeire. (*Prot. Test.* I, 25.)

Digitized by Google

judicatura bizonyítja. Egy 1416-ban a pozsonyvárosi bíróság előtt lefolyt perből kitetszik, hogy az anya nemcsak törvényes, de törvénytelen gyermekeinek is gyámja volt.[1] Bizonyára fontos oknak kellett fennforognia, mikor az apa a maga halála esetére nem az anyát, hanem más valakit rendelt kiskorú gyermekei gyámjául.[2] Sőt vannak esetek, mikor az apa végrendeletileg összes ingó és ingatlan vagyonát végrendeleti tanujának hagyja azon kötelezettséggel, hogy belőle gyermekeit kitartsa.[3]

Mikor a gyermek a törvényes kort elérte, *nagykorú* lett. Ezt a kort az „észhezjutás“,[4] az „értelmesség“,[5] a „felnőttség“,[6] a „megemberesedés“[7] korának, az „éveihez“,[8] a „gazdaságához“,[9] vagy az „igazi napjaihoz való jutás“

[1] Példát közölve l. Király: *Pozsony város joga* 107 l.

[2] Salczer Péter, bár neje életben volt, 1435 évi végrendeletében mondja: Vnd Ich hab *den Niclas ferber* meine kinder emphollen vnd *zu aynen rechten Gerhab gemacht.* (*Prot. Test.* I, 16.)

[3] Also, das er (Thomas Behem) *meine Zwaj kynder dauon aushaltn sol* Vnd In das biss sy vogtper werden vorbehalten was dauon übrigs beleibt. (Tavi István, Stephan von See 1480 évi végrendeletében. *Prot. Test.* I, 182.)

[4] 1428-ban ee dem es (das Kind t. i.) zu *seinen Jaren der vernunft kem.* (*Prot. Test.* I, 7.) — 1429-ben: Ee das es zu seinn *vernunftigen Jaren* kem. (*Prot. Test.* I, 8.)

[5] 1435-ben: Wolf Mihály neje Margit fiának hagy harmadfél száz arany forintot, melyet addig List István kezeljen, als lang untz das mein Sön kumpt zu den Jarn *seiner verstandikayt.* (*Prot. Test.* I, 11.)

[6] 1435-ben Kuehans Janus végrendeletében az anya bizatik meg a gyermek vagyonrészének kezelésével, pis also lang daz das chind *gewechst vnd zu seinen Jaren chumbt.* (*Prot. Test.* I, 43. b.)

[7] 1442-ben Egri János neje Borbála férjének ajánlja testvérét, meinen bruder hannsen, denselben In vnd sein guet trewlich Inntzehalten, also lang daz *er zu gewogten Jarn kumpt.* (*Prot. Test.* I, 44. a.)

[8] 1443-ban Lasseber János végrendeletében szőlőt hagy fiainak, wer das die mein Sün abgiengen mit dem Tod ee daz sy chemen zu *Iren Jaren vnd vogtber wurden,* akkor a szőlő anyjukra szálljon. Egy másik szőlőt leányának hagy vnd ob das chind mein tochter abging ee si queme (= käme) zu *Iren vogtbern Jarn,* a szőlőt is anyja kapja akkor. (*Prot. Test.* I, 46. b.)

[9] 1441-ben Harrer Miklós neje Margit végrendeletében mondja: Item meinem wirt dem Thoman auf dem puhel hab ich gelihen X flor. auri also daz er alle Jar sol dauon dien 1 flor. dem selbigen chind (nővére leányának) vnczen also lanng daz das chind *zu seiner wirtschaft chumpt.* (*Prot. Test.* I, 44. b.)

Digitized by Google

korának[1] nevezték. A leányok „férjre érettek“ lettek.[2] E korral felszabadult a gyermek a gyámság alól. Ezentúl vagyonát is önmaga kezelte.

Az, hogy az apa után maradt fegyvernemüek, az ú. n. heergeräte, a *fiukat*, esetleg a legközelebbi *férfirokonokat* (Schwertmagen) illették és hogy viszont az anyai hozomány tárgyai a fiúk kizártával csakis *leányokra*, esetleg ilyenek nem lévén, a legközelebbi *nőrokonokra* (Spindelseite) szállottak, előfordul ugyan a régi germán családjogban,[3] nálunk mindazonáltal nincsen beigazolva. A fegyvert[4] és az ipari szerszámot[5] ugyan nálunk is rendszerint a fiú vagy annak hiányában a család valamelyik férfitagja kapta, de ki nem mutatható, hogy az tételes jogintézményen alapult. Csupán gyakorlati és okszerüségi jelentősége van. Mert a fegyvert és a pánczélt csakis férfi használhatta s azok a középkorban a polgárember rendes felszereléséhez tartoztak. Előfordult, hogy a hadi felszerelések tárgyai családon kívül is elszármaztak.[6] Látjuk ugyan, hogy nagyon

[1] 1436-ban Jost Laspot özvegye Anna végrendeletében azon esetre, ha fia László meghalna, *ee er zu fruchten oder zu seinen rechten tagen kommen wurd:* akkor szálljon a jószág a legközelebbi rokonokra, auf meine negste frewnth. *(Prot. Test.* I, 18.)

[2] 1441-ben Leinbater Miklós végrendeletében : Ging auer daz chind meyn ändel ab ee daz es zu Jaren chöm der vernunft vnd ee daz es *manmessig* wurd . . . *(Prot. Test.* I, 37. b.) Egy szőlőt nejének ad, den schaff ich meiner wirtin also lang, bis das mein ändel *manmassig wirt.* (U. o. I, 38. a.)

[3] Schröder : *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte* 297 l.

[4] Egy év nélküli, de a XV. sz. első feléből való végrendeletben, Pernhertel Andrásében olvassuk : Item dem Martine *meinem Sun* vnd wentzlawen *allen mein harrnasch. (Prot. Test.* I, 24.) — Hensel Wenig 1423-ik évi végrendeletében : Item auch schaff ich merthlein meinem *enenkchel* allen *meinen harnasch. (Prot. Test.* I, 24.) — Gsühl János 1441 évi végrendeletében : Vnd mer schaff ich meinem pruder ain *panczir,* ain *armbrust* vnd allen *schiestzeug. (Prot. Test.* I, 35.) — Dévényi Miklós 1443 évi végrendeletében : Item auch schaff ich meinem *Sun* hannsen all mein gewannt vnd allen *meinen harnasch. (Prot. Test.* I, 45. a.)

[5] András városi ácsmester 1434 évi végrendeletében : Item Allen seinen *werichtzeuces* schafft er seinem sun chuntzen ledig vnd frey. *(Prot. Test.* I, 17.)

[6] Item schaff ich dem niklas ferber

Digitized by Google

gyakran az anyai hozomány tárgyai a női rokonságra vagy családon kívül nem nőrokonokra szállanak,[1] de ennek szintén csak gyakorlati és okszerűségi, nem pedig jogi jelentősége van, mert számos oly eset is idézhető végrendeleteink tárából, hogy az anyai hozományból sok ingobingo hagyaték a fiut vagy a férfi rokonságot érte, tehát kizárólag a Spindelseite örökségi jogához nem tartozott.[2]

---

33 gulden in gold zu den 33 gulden die er mir schuldig ist vnd das *pantzir* das er Inn hat, das sol man Im lassen vnd *das kepplin.* (*Prot. Test.* I, 24.)

[1] 1429-ben Ulreich Ferencz özvegye Klára végrendeletében: Item so hat die vorgenante fraw Clara mer geschaft Irem müeinlein, der Annen, *ain pett,* tzway *leilachen,* ain *polster,* tzway *kues* vnd ain *gulter,* vnd als ir *gewant* vnd *gependt.* (*Prot. Test.* I, 29. b.) — 1434-ben Stäb Erhart neje Erzsébet nővérének hagyja mein *Silbreine gürtel* beslagen auf ein prawn porten vnd ain *Sibenfachtigen Sloyr,* den pesten, vnd Iren pesten *Mantel.* (*Prot. Test.* I, 13.) — 1439-ben Pokfuss Gotthard neje Katalin végrendeletében: Auch schaft Sy Irer Swester tochter der gallin I° gulden vnd ain *Corallin paternoster* vnd ain *Silbergürtel* auf ainem plowen porten vnd die ist nicht vergolt vnd vntter der paternoster sind *Silbrynne knophel.* Auch schaft Sy derselben gattin, ain *Mantel* vnd vntter Inen paiden pesten *Mentteln* sol Sy dy wal haben, vnd ain *rechruckkeyne kuesen.* Item den andern *mantel* sol man der kitzmagin geben. — Auch schaft di Barbara der Jungettlin schafferin Iren Swartzen *harrasrokh* mit der kürsen vntterzogen vnd ain *kuniglynne kursen,* dy pesser. (*Prot. Test.* I, 32.)

[2] Igy olvassuk Pernhertel András évnélküli (de mégis a XV. sz. első feléből való) végrendeletében: Item besunder dem Martine tzwen *Silber gurtel* vnd alles *mein gewanth.* Item vnd was In von seinem *kü* angepürt. Item den Wentzla ein *Silber gurtl* die zu wienn ist. (*Prot. Test.* I, 24.) — Vlreich Ferencz özvegye Klára 1429 évi végrendeletében mindazt, ami a végrendeleti határozmányain felül marad, fivére gyermekére hagyja. Vnd was vber das gescheft alles vberbleibt, das Schaft sy alles Irem vettern Niclasen dem öder, Ires bruder Sun, vnd was im haws vnd im hofe ist, *wein, harnasch, klaynot, pettgewant* darub. (*Prot. Test.* I, 29. b.) — András városi ácsmester 1434-ben következőleg intézkedik végrendeletében: Item darnach So schafft er mer seiner hawsfrawn katrein das pettgewandt davon sol Sy geben *seinen sun Chuntzen* ain pett ain kwss vnd czway leylachen. Item Allen haw(s)gerecht kanndel schüssel vnd was hawsgrecht genant ist schafft er seiner hawsfrawn katrein ledig vnd frey. Item Rockch vnd manntel sol sy taylen mit *seinen sun chuntzen.* (*Prot. Test.* I, 17.) — Gsühl János 1441 évi végrendeletében: Vnd mer schaff ich meinem pruder ein swartzen *mantel* ein swartz *Joppen* ein *ploben rok* . . . vnd schaff dem knaben einen newen *Janko.* (*Prot. Test.* I, 35. b.)

Digitized by Google

II.

A családi élet. A családi élet anyagi alapja. Az ingatlan és ingó vagyon. A vagyonszerzés módja. Egyéb jövedelmi források.

A jogi alapon létesített család fennállása és biztositása a megélhetés anyagi eszközeitől függött. A vagyon és az abból folyó jövedelmek tehát a család anyagi alapját tették, mely a városi polgárság egyik legfőbb feltéte ahhoz, hogy tagjai házasodjanak s olyképen fajukat törvényesen szaporítsák. Nyilván ezen anyagi alap szemmel tartásával avatkozott be a városi hatóság az egyes polgárok házassági szándékaiba, megengedve vagy megtagadva két egyénnek azt, hogy egymással házasságot kössenek. A házasságot kötni akaró polgárnak ki kellett mutatni, hogy ő az általa alapítandó család megélhetését biztosíthatja, mi vagyonának vagy jövedelmének kimutatásával történt. Nyilván ez, az anyagi alap volt oka annak, hogy a város egyes kötendő házasságokba beleavatkozott s olykor annak létrejöttét megakadályozni kivánta.

A vagyon vagy *fekvő* azaz *ingatlan*, vagy *ingó* volt.[1] Az ingatlan vagyont „örökösvagyon“ névvel is jelölték.[2]

[1] Fertővidéki István (Stephann von See) 1480 évi végrendeletében irja: Am Erssten Schafft Ich dem Eegenanten Thoman Behem (végrendeleti tanú) all mein güter *anligund* vnd *varundhab*, wie das alles genant, oder wellent es gelegen ist, nichts ausgenommen. (*Prot. Test.* I, 182.)

[2] Steffl Krewterin 1435-ben végrendelkezett javairól: es sy *erbheit* oder

Digitized by Google

Külömben oly ingatlant értettek alatta, mely fogalmilag a „vett birtokkal“ állott szemben.[1] Az ilyen vett birtokot az örökös vagyonnal szemben „idegen vagyonnak“ is mondták.[2] Amazt földek, szőlők, kertek, házak, majorságok,[3] emezt házi felszerelési tárgyak: ruhák, gazdasági állatok és szerek, ipari szerszámok és ékszerek; nemkülömben egyes mezőgazdasági termelvények: bor, buza s hasonlók tették.[4] A készpénzt „készvagyonnak“ nevezték s szintén az ingó vagyon közé számitották.[5] Mindezeken kívül a család fennállásának egyéb anyagi eszközét a *kereseti forrás* nyujtotta, mely amint manapság, úgy a középkorban is igen fontos szerepet játszott.

---

varundgut. (Prot. Test. I, 10.) — Pfeiffer Jakab 1436-ban nejére hagyja all sein gütt zu feld vnd zu darff Es sey *Eribgüt* oder *farund. (Prot. Test.* I, 17.) — Renes Margit 1442 évi végrendeletében mondja: So schaff ich all ander mein guet vnd hab, Es sein *Erb, Beraitschaft, varundhab* wie die genant oder wo die gelegen sein, mindezt férjének hagyja teljes rendelkezésére. *(Prot. Test.* I, 43. a.) — *Erbgüter* und *varund guter* emlitvék Romer Jakab 1477 évi végrendeletében. 40 frtot hagy a pozsonyi templomoknak. Item die kirchen XL fl. die scholl man auch bezallen von den obmelten *Erbguetern* vnd *varundguetern. (Prot. Test.* I, 172.)

[1] Erzsébet, Scharrach Bertalan neje 1436 évi végrendeletében férjére hagyja összes vagyonát, alles mein gut es sey *Erbgut* oder *kawfftsgut* oder *farundgut. (Prot. Test.* I, 23.)

[2] Jost Laspot özvegye Anna 1436-ban fiára Lászlóra hagyja összes vagyonát: all mein gut, es sy *Eribgut* ader *fremdgüt* wy es genant ist ader gelegen vber kurtz vnd vber langk. *(Prot. Test.* I, 18.)

[3] Meindl Mates neje Margit összes javait férjére hagyva mondja 1451 évi végrendeletében: alle die gueter So si mit dem benannten mann mathes meindl in den Zeiten Irs leben vnd gesundt, hat erarbaitt, gewonnen erchauft, oder zusambbracht Es sein *erb* oder *varundgueter, hewser, weingerten, Gerten* nichts ausgenommen, mindezt férjének hagyja. *(Prot. Test.* I, 68.) — Hösch Péter 1434 évi végrendeletében olvassuk: Item So schaff ich *mein Gärten Im pethschnern* auch meynem weyb mit aller zugehörung. *(Prot. Test.* I, 10.)

[4] Hensel Wenig 1423 évi végrendeletében: Item So schaff ich meinem weib all mein varund hab *wein* vnd *hawsgerett* ausgenommen *bereythschaft* die ich hin dan gib ader schaff. *(Prot. Test* I, 24.) — Christen von Hof 1441 évi végrendeletében: vnd was des vbrigen alles ist, in Hawse vnd in hofe, Es sey *küe Swein* oder ander varunde habe, wie die genant ist. *(Prot. Test.* I, 35.)

[5] Riemer Péter 1442-ben összes holmiját: Es sein *erb varund gueter beraitschaft werchzeug* mindent nejére hagy. *(Prot. Test.* I, 67.)

Digitized by Google

Az *ingatlan* vagy *fekvő birtokot* a pozsonyi polgár különböző úton-módon szerezhette. Az a mód, mely a fekvőségek szerzésénél középkori történetünkben oly nagy szerepet játszott: a *foglalás* és *telepítés* a középkor utóbbi századaiban már alig érvényesült. Nem szenved azonban kétséget, hogy egynémely pozsonyi polgári család mégis ezen a czimen birta közvetetten családi pátrimoniumát, amennyiben az ősök által foglalás vagy telepítés útján szerzett fekvőség számos család-nemzetségen át az ő, az unokák kezébe átszármazott. E tekintetben sokat alig mondhatni, mert hiszen Pozsony már a honfoglalás előtt telepített város volt. Egyes példái az ilyen telepítéseknek mindazáltál mégsem hiányoznak, mi a vagyonalapitásnak ezen módját kétségtelenné teszik. Igy tudjuk, hogy a tatárjárás idején számos család kihalván, sőt egész területek elnéptelenedvén, jövevényeket hoztak helyükbe, kik aztán bizonyos feltételek alatt az uratlan vagy néptelen birtokot megszállották és a telekhez jogot szereztek. Éppen Pozsonyban is úgy történt, mert tudjuk, hogy az egyik külváros a tatárjárás idején elpusztult Széplak község megmaradt lakossága a belvárosba átköltözve, széplaki telkeik a jövevény magyaroknak engedtettek át.

Szaporább volt az a családi vagyon, mely *adomány* czimén szállott a család tulajdonába. A középkorban a királyi adomány főforrása volt a családok megvagyonosodásának. Király iránti loyalitást, nagy vitézi tetteket, fontos diplomacziai szolgálatokat avagy egyéb hazafias érdemeket jutalmazott ilykép a királyi felség, olykor oly bőségesen, hogy egész vagyontömegek jutottak egy-egy család tulajdonába. Pozsonyi polgárok is részesültek e királyi kegyben. 1243-ban IV. Béla király az Ablincs nevű földet adományozta Woch pozsonyi polgárnak.[1] Jakab pozsony-váraljai

[1] Knauz: *Mon. Eccl. Strig.* I, 346.

Digitized by Google

bíró 1279-ben és 1280-ban adomány útján kapta a teljesen puszta Lamacsot, mit 1291-ben III. Endre és 1318-ban Károly király is megerősítettek.[1] 1401-ben decz. 31-ikén Saltói Bonaventura Jakab pozsonyi polgár s királyi udvarnok valamint Bonaventura Gáspár adományba kapják örökösödési joggal Zsigmond királytól a pozsonyi Vizitornyot.[2] A király ezt az adományát a következő 1402 évi szept. 20-ikán megerősíti Saltói Bonaventura Jakabnak és fiának Gáspárnak.[3] Ugyanezen évben Saltói Bonaventura Jakab és fia Gáspár a Vizitorony mögött fekvő házakat és tartozékaikat is kapják adományba.[4] Zsigmond királynak egy 1422 évi okiratából kitetszik, hogy Smilo, (nyilván a volt pozsonyi főispán) tőle házat kapott volt adományba, melyet aztán nevezett Smilo Kuthi Jánosnak és Hankónak s ezek 1422-ben Grasperger Henrik pozsonyi polgárnak idegenítettek el.[5] 1440-ben Praytendorfer Márton

[1] 1291-ben III. András király jelenti, quod consideratis fidelitatibus et serviciorum meritis comitis Jacobi filii Vrrici civis Posoniensis, fidelis nostri ... quandam terram Castri nostri Posoniensis, *Plumo* vocatam, vacuam et habitatoribus destitutam, per dominum regem Ladislaum fratrem nostrum patruelem ei . . . collatam, et per ipsum Jacobum usque modo possessam ipsi Jacobo et per eum suis heredibus... dedimus, donavimus et contulimus, jure perpetuo pacifice possidendam ... Datum 1291. quinto Kalendas novembris. (Vár. ltár. caps. 16. Nr. 2.)

[2] *Dipl. Pos.* II, 2. Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 78. V. ö. Békefi: *A pilisi apátság* I, 391.

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 125. V. ö. Békefi i. h. I, 392.

[4] *Dipl. Pos.* II, 23—24. Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 116—117. Békefi: *A pilisi apátság* I, 393.

[5] 1422-ben Zsigmond király jelenti, quod fideles nostri Jama de Kwth (= Kuthi János) et Hanko inhabitatores civitatis nostre posoniensis eléje járultak s kijelenték, quomodo ipsi quibusdam eorum necessitatibus ipsos urgentibus evitandis, quandam domum ipsorum in eadem civitate nostra posoniensi habitam, in vicinitate domus magnifici Karuli Comitis Corbaviensis existentem, *alias per nostram maiestatem Smiloni in perpetuum,* et tandem per ipsum Smilonem, eisdem Jama et Hankoni datam et collatam ac perpetuatam provide viro Henrico dicto Grasperger civi eiusdem civitatis nostre posoniensis et domine Agnete consorti sue s azok családjainak. Kérik a királyt, hagyná az elidegenítést jóvá, mit a király meg is tesz. Kelt Pozsonyban 1422. *(Dipl. Pos.* II, 156—157.)

Digitized by Google

pozsonyi polgár Erzsébet királynétól a zurányi curiát kapja adományba hű szolgálatai jutalmául.[1] 1457-ben V. László király a magtalanul elhalt Péter szabónak Pozsonyban a Pfaffengasseben levő udvartelkét Kornauer Ulrich és Preier Györgynek adományozza.[2] 1480-ban Mátyás király házat adományoz Pozsonyban Ruszkó nevű szekérvármesterének.[3] 1525-ben II. Lajos király meghagyja a városnak, hogy vezesse be Rétei Farkast a városban levő ama házba, az ahhoz tartozó telekbe és két szőlőbe, melyeket ő nevezettnek adományozott.[4] Az ily adományozások azonban nem egyszer nehézségekre találtak a város részéről, nyilván mert neki holmi követelése volt az adományozott ház vagy telek iránt, úgy hogy az adományadó királynak a ház vagy telek békés átadását ügyésze útján kellett sürgetnie.[5]

De birtokadományozások nemcsak a király, hanem magánosak részéről is történtek. Kivált egyháziak részéről. Igy tudjuk, hogy az *egyházi nemesek* birtokadományok útján lettek azokká. Egy 1313 évi okirat szerint Tamás esztergomi érsek *Kurczman* Istvánt, Oltmann fiát, pozsonyi polgárt, ennek fiait és örököseit jeles szolgálatai fejében az egyházi nemesek sorába vette fel s neki Marcsamagyar nevű pozsonymegyei földet adományozza,[6] s abba a pozsonyi

[1] *Győri tört. és rég. füz.* II, 145—146.

[2] *Dipl. Pos.* III, 214. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. 9. sz.

[3] *Dipl. Pos.* III, 444. Teleki: *Hunyadiak kora* XII, 118.

[4] *Dipl. Pos.* I, 11. és III, 803.

[5] Igy irja 1480 márczius 24-ikén Mátyás király Scharacher Burkhart, pozsonyi ügyészének: Wie Im unser getreue Uns hat unser getreuer *Ruszko* unser Vagenpurg meister anbracht. Wie Im unser getreue Richter und Rate unser Stat Prespurg *an dem Hawsz so wir Im von genaden wegen verlihen haben* Irrung tun, und In darin nit einsetzen wellen. Meghagyja Burckhardnak, hogy Pozsonyváros tanácsát keresse meg és bírja rá, hogy Ruszko szekérvármestert helyezzék be a neki adományozott házba s abban többé ne is háborgassák. Kelt Budán an unser frawen der Verkündigung Obend 1480. *(Dipl. Pos.* III, 444. Teleki XII, 118.)

[6] quod quia Stephanus, filius Oltmanni, dictus *Kurczman*, Ciuis posoniensis, seruiens noster, nobis at ecclesie

Digitized by Google

káptalan által be is vezettette.[1] Az erre vonatkozó okiratot megerősítette 1323-ban april 25-ikén Bogyoszló érsek is Hambato Henrik comes fia részére, ki nevezett István özvegyét Katalint nőül vette.[2] De világiakról is ismeretes, hogy egyes birtokaikat mások kezeibe juttatták, igy pozsonyi világiak is. Ez utóbbiak birtokadományai mégis inkább *birtokátengedések* voltak semmint tulajdonképeni adományozások, melyeknek belső természetük egészen más volt. Igy adja 1305-ben Jakab volt pozsonyi bíró Wödriczen, Lamacson és Héten levő összes birtokrészét[3] testvéreinek Miklósnak, Jánosnak, Mártonnak, Györgynek és Pálnak örökre.[4] 1341-ben szept 11-ikén a magyarországi sz. Antalrend praeceptora Mihibel Péter mester rendtársai megegyeztével a pozsonyi Sz. Antalról nevezett házuk három szántóföldtelkét[5] adományozza Reichard néhai pozsonyi polgár özve-

---

Strigoniensi studuit multipliciter et fideliter famulari, Nos volentes eidem iuxta exigenciam suorum meritorum respondere, eundem Stephanum cum suis filijs et heredibus in numerum et Coetum nobilium iobagionum ecclesie nostre recollegimus et terram seu possessionem Henchylini, filii Chotow de *Marchamagar,* hereditariam, ecclesie sancti Adalberti pro remedio anime sue et parentum suorum nobis, et Archiepiscopatui Strigoniensi legatam, Marchamagar vocatam, in comitatu Posoniensi existentem . . . cum omnibus utilitatibus et pertinencijs eiusdem eidem Stephano, ac suis heredibus, heredumque suorum successoribus perpetuo et irreuocabiliter contulimus possidendam, tenendam et habendam. (Pozs. kápt. orsz. ltban Capsa IX. fasc. M. Nr. 2. Kiadva Knauznál: *Mon. Eccl. Strig.* II, 672—73. És *Hazai Okmánytár* IV, 122.)

[1] A káptalan erre vonatkozó 1313 évi febr. 2-iki okirata megvan a nev. kápt. orsz. ltban Capsa XIV. fasc. 12. Nr. 10. Ugyanaz a gr. Batthányiak köpcsényi ltárában. Közölte Knauz: *Magyar Sion* III, 550—52. Azonkív. Nagy Imre: *Anjoukori Okmtár* I, 283—84.

[2] Közli Ráth K. a *Haz. Okmtár*-ban IV. 121—123.

[3] totam suam partem seu porcionem, que in possessionibus *Weydricz,* item in *pluamenav* item in *heth* ipsum contingere dinoscitur.

[4] *Anjouk. Okmtár* I, 93.

[5] tres partes terre aribilis, que una pars iacet in superiori parte, sub vineis a sinistris, prope viam, que ducit ad pulchram villam, iuxta Jacobum Judicem, et Petrum Marchossium, et reliqua pars inter duabus vys, que ducunt ad pulchram villam et tercia pars iacet in inferiori parte agrorum S. Antony, iuxta Merchardum Stranzonem, et filium Ruffi Abrahe.

Digitized by Google

gyének Máriának és örököseinek.[1] 1387-ben decz. 19-ikén Nagyszombati Miklós[2] kijelenti a városi tanács előtt, hogy egyik telkére való minden jogát átengedi Spitzer Pál pozsonyi bírónak.[3] 1443-ban Walher Keresztély pozsonyi polgár egyik szőlőjét végrendeletileg hagyja Farkas nevű szolgájára hű szolgálatok jutalmául, melyeket az neki ifjusága idejétől fogva teljesített.[4]

A *vétel* közönséges szerzésmódot képezett. Pozsonyban ez a városi polgárcsaládoknak egyik leggyakoribb módja volt a fekvőségek megszerzésére, amiről számos adás-vevési okirat és feljegyzés tanúskodik. 1317-ben megveszi Csallóközi Csomor fia László a maga és utódai számára Balázs pozsonyi polgár özvegyétől annak Pozsonyvára mögött fekvő szőlőjét 12 bécsi dénár talentumért.[5] 1326-ban jún. 23-ikán néhai Jakab pozsonyi bíró özvegye Margit megvesz az ispotályosoktól egy a pozsonyi határban fekvő szántóföldet.[6] 1331-ben Petz pozsonyi polgár fia Pál visszabocsátja 3 márkáért Permuszfölde nevű birtokát Sándor fiának Péternek és társainak.[7] 1341-ben Jakab pozsonyi polgár fia Miklós szántóföldet vesz Pozsonyban az ispotályosoktól.[8] 1351-ben néhai Jakab pozsonyi bíró fiai megveszik Urschalch János pozsonyi polgár 7 holdnyi szántóföldét.[9]

---

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. IV, 540.

[2] Nykwsch des Jansens Sun v. Tirna.

[3] *Dipl. Pos.* I, 704.

[4] Item So hat er mer geschaft wolfgangen den pembstlein seinem diener seinen ledigen vnd freyn weingarten bey dem heyligen Brundlein auch ledig vnd frey vnd damit zetuen vnd zelassen durch seiner *treun dinst willen,* die er im von Jugent auf vntz, das er verschaiden ist, getan hat vnd noch hewt dez tags seiner frawn tuet, als ein frummer diener. *(Prot. Test.* I, 45. b.)

[5] 1317-ben a pozsonyi káptalan előtt relicta Blasij de Ciuitate nostra vnacum Hertlino filio suo kijelentik, quod ipsi quandam vineam ipsorum retro Castrum existentem racione necessitatis ipsorum nichil iuris sibi in eadem reseruando Csallóközi Csomor fiának Lászlónak és utódainak 12 bécsi dénár talentumért eladták. *(Anj. Okmt.* I, 420.)

[6] *Dipl. Pos.* I, köt. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. III, 146.

[7] *Anjouk. Okmtár* II, 546.

[8] *Dipl. Pos.* I, 207.

[9] E szántóföld az ispotályosok területén in vicinitate terre arabilis Jacobi

Digitized by Google

1390-ben megveszik a Venturok a várostól az egész Venturutczát.[1] 1422-ben máj. 7-ikén Grasperger Henrik pozsonyi polgár és neje Ágnes megveszik Kuthi János[2] és Hanko pozsonyi lakosok házát.[3] 1462-ben febr. 1-én néhai Pernhardnak Pozsonyban lakó özvegye házat vesz Missel és Jakab zsidóktól.[4] Igy számtalan más hasonló adat is mutatja, hogy a vétel a birtokszerzés egyik igen szapora módja volt. Ám az ily vételeknél is a város sokszor akadékoskodott, ki nem adva a vételt bizonyító oklevelet, mi rendszerint azon okból történt, mivel az ily ház vagy telek iránt a városnak követelése volt. Ily esetet ismerünk 1469-ből. János egri püspök megvette Kremmel György bécsi polgárnak Pozsonyban levő házát, de a város e vételről a bizonyító oklevelet kiállítani nem akarta.[5] A király meghagyja a tanácsnak, hogy a vételt bizonyító oklevelet adja ki a püspöknek a város, azon követelésekre nézve pedig, melyek netán a ház iránt a püspök ellen támaszthatók, az illetőket saját személye elé utasítja.[6]

Hogy az *elbirtoklás* a tulajdonjog szerzésének szintén egyik módja, azt a városi jogkönyv mutatja, mely az elbirtoklásához szükségelt időt egy évvel és 1 nappal határozza meg. Az elbirtoklás alapfeltéte ugyanis, hogy az előbbeni tulajdonos joga elévült legyen. Az elbirtoklásához szükséges a birtoklás ténye, egy bizonyos idő, melyen belül a birtokos a jószág birtokában nem zavartatott és a birtok jogszerűsége, vagyis hogy az helyes szerzési czimből eredt legyen.

---

quondam Judicis Posoniensis defuncti, a via que ducit ad villam Schendorf a parte meridionali, et sursum usque ad vineas metaliter attingentes . . . feküdt. *(Dipl. Pos.* I, 264.)

[1] V. ö. e mű I, 34.

[2] Jama de Kwth.

[3] *Dipl. Pos.* II, 156.

[4] *Dipl. Pos.* III, 316.

[5] Exponit nobis . . Dominus *Johannes Episcopus* Ecclesie Agriensis, quomodo ipse a *Georgio Kremmel* Cive Wiennensi in dicta Civitate nostra Posoniensi *quamdam domum* emisset, super qua quidem emtione vos sibi hactenus literas vestras dare denegassetis et denegaretis etiam de presenti in ipsius iurium preiudicium et dampnum.

[6] Kelt Olmüczben 1469. Telekinél: *Hunyadiak kora* XI, 381.

Digitized by Google

Igen gyakori forrása a birtokszerzésnek a középkorban is az *örökösödés*. A végrendeletek útján való örökösödés nálunk sem egykorú a királysággal, mert épp úgy nem divott eleitől fogva, mint nem a frank korszakbeli meg a középkori tulajdonképi jogban sem. E jogok szerint örököst csak királyi engedélylyel lehetett nevezni. Tulajdonkép örökbefogadásnak nevezhető.[1] Mikor aztán a XIII. században a birtoknak halál esetére való elidegenítése, valamint az örökösödési szerződések is már divatozni kezdettek, a jogügyletekben is csak merő bírósági aktusokat látunk, melyek a törvényes örökösök beleegyezése nélkül meg nem történhettek. Tulajdonkép a római joggal élő egyház honosította meg az egyoldalú, tetszés szerint visszavonható végrendelkezést, mi aztán a világiakra halálra szóló intézkedések tételére befolyt. Az ekként tett intézkedések érvényességéhez mindazonáltal megkivántatott a bírósági ügylet jellege. A végintézkedésnek eszerint a bíróság illetve a tanács előtt kellett történnie.

Nem lehet meglepő, hogy a középeurópai nemzetek jogi életében divó ezen gyakorlathoz képest hazánkban is az örökösödési jogban a végrendeleti örökösödés eleinte nagyon korlátolt volt. Külön királyi engedélyhez volt az kötve s csak a család keretén belöl volt érvényesíthető.[2] Mikor azonban a városok felvirágzottak, jelentékeny fordulat állott be e téren. A királyi privilegiumon alapuló végrendelkezési szabadság kitágult. Kezdett az átalános végrendelkezési szabadság elismeréshez jutni, bár nem feltétlenül, mert ha leszármazó örökösök voltak, a végrendelkezési szabadság még mindig fel volt függesztve. Egyes példákból kétségtelen, hogy Pozsonyban a városi polgárok

[1] Schröder: *Deutsche Rechtsgeschichte* 330 l.

[2] Hajnik: *Magy. alkotm. és jogtört.* 322, 323 ll. Király: *Pozsony város joga* 163 l.

Digitized by Google

a XIV. században már szerte gyakorolták a szabad végrendelkezési jogot. Ha a törvényes kort elérték, vagyonuk felett rendelkezhettek. 1374-ben Miklós polgár, 1375-ben Polle János tényleg végrendelkeznek.[1] A végrendelkezési jogot ha nem is fejezi ki egyenesen a városi jogkönyv, az elvnek tényleges elismerését kétségtelenné teszi a bírósági eljárás, a judicatura.

A hatóság, mely előtt Pozsonyban a végrendeleteket tették, a XIV. század elejéig részint a káptalan mint hiteles hely, részint a városi tanács volt. E szerint a végrendeletek külalakisága változott, mi némi jogbizonytalanságot eredményezett. Ennek káros voltát megszüntetendő, a XIV. század közepén, 1348-ban a káptalan és a városi tanács közt a végrendeletek külalakisága tekintetében megállapodás történt. A végrendeleteket ezentúl vagy bíróság előtt vagy bíróságon kívül alkották s eszerint vagy köz- vagy magánvégrendeletek voltak. A közvégrendeleteket élőszóval a városi tanács előtt alkották s a városbírói könyvbe iktatták. Csak igen elvétve történt, hogy a végrendelkezés a káptalan[2] vagy valamelyik helyi plébánia szine előtt történt.[3] A magánvégrendeleket két, de rendesen három vagy több,[4] e czélból *meghivott tanu* előtt tették.[5]

---

[1] Királynál: *A poz. vám- és révjog tört.* 15 l.

[2] Hartman özvegye Katalin a pozsonyi káptalan előtt alkotta 1432-ben végrendeletét. De ez a végrendelet is be lett iktatva a városbírói könyvbe. *(Prot. Test.* I, 7.)

[3] Igy krakói Kocherdorfer Bertalan pozsonyi polgár 1452-ben a sz. lőrinczi plébánia képviselőinek szine előtt végrendelkezett: Nos Stanislaus predicator ad Sanctum laurencium extra muros ciuitatis posoniensis in persona honorabilis viri domini Johannis Kraft plebani ibidem necnon Albertus Gailsam civis ciuitatis posoniensis, memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis quod . . . *(Prot. Test.* I, 69.)

[4] In *gegnburtigkait* meiner hernachgeschribn geschefftlewttn. (Gailsam 1483 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 193.)

[5] die ich durch gott darzu eruordert vnd mit *vleis gepetten* hab. (Dreiling István 1480 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 182.) De hasonlót minden egyes végrendeletben találhatni.

Digitized by Google

Tanúkul ismerősőket, bizalmas és közállásban levő embereket hivtak. Ezek közt gyakoriak a magistratualis személyek: a városbíró, a polgármester, a tanácsosok.[1] Lelkészek, kivált a plébánosok[2] és gyóntatók[3] is gyakran szerepeltek. Azonkép az orvosok.[4] Magistratualis személyekkel rendszerint megjelent a városi irnok is, ki a végrendelkezést irásba foglalta.[5] Mindezek a tanuk aztán a városi bíróság előtt a tett végrendelet tartalmát a városi könyvbe

[1] Ventur Margit 1429 évi végrendeletében olvassuk: Wir der Gesworn Rat der Stat prespurg berichten vnd tun kund offennlich mit dem brief allen leuten gegenburtigen vnd kunftigen das aufgestanden sein in vnser mitt die Erbern weysen mann Andre Bernhertl dy Zeit vnser *Stat Richter* vnd hanns pawer dy Zeit vnser *Burgermaister* auch Martinus Tirman, Jost laspot vnsere *mitgeswornen burger* vnd Johannes vnser *Statschreiber*, dy haben vor vns aintrechtichlig furgelegt, daz die Ersam fraw Margaret Jacobin Venturin witib vnsere mitburgerin mit gueter vernunft vnd wolbedachten muet vor in bechannt hat daz sy vor ettlichen zeiten hab getan ain gemecht oder gescheft. *(Prot. Test.* I, 49. a.) — Meindl Mates neje Margit 1451 évi végrendeletének egyik tanúja volt peter kraws die Zeit *Burgermaister* der Stat daselbs prespurg. *(Prot. Test.* I, 68.)

[2] 1429-ben Vlreich Ferencz özvegye végrendeleti tanúul kérte den Erbern vnd geistlichen man herren Niclassen den list, *ettwan pfarrer Sand lawrentzen kirichen* in der vorstat, der Stat tzu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 29. b.) — Meindl Mates neje Margit 1451-ben végrendeletében az egyik tanu *Márton* kanonok-plébános. Vnd bey dem gescheft sein gewesen nach gepet der benannten frawn Margareta die ersamen herren, der *andechtig herr, her mert pfarrer vnd korherr bey sannd merten pfarchirchen zu prespurg* és a polgármester. *(Prot. Test.* I, 68.) — Krakói Kocherdorfer Bertalan pozsonyi polgár 1452-ben alkotott végrendeletében a *sz. lőrinczi egyház predikátora Stanislaus*, ugyanezen egyház *plébánosa Kraft János* és Gailsam Albert pozsonyi lakos a tanuk. *(Prot. Test.* I, 69.)

[3] Hanns Stern pozsonyi polgár 1427 évi végrendeletének egyik tanúja gyóntatója *Wenzlab* prediger zu sant merteins kirichen zu Prespurgk. *(Prot. Test.* I, 6.) — Stephan von See pozsonyi polgár 1480 évi végrendelete készült In gegenburttigkait der andechtign vnd Ersamen weisen Brüdern *Niclas meines Peichtvaters* vnd thoman Behem mitgeschworner des Rats hie zu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 182.)

[4] *Maister hanns arczt* mint végrendeleti tanu szerepel Pápai Miklós végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 68.) — Wolfgang K. évnélküli, de 1483 körül kelt végrendeletében *Simon orvos* egyik tanu. Vnd darzu hab ich gepetten den Ersamen Noppinpeckhen vnd den *Symon Artzt* vnd den hansen meister suster das sy die sigill darauf gedinth. *(Prot. Test.* I, 195.)

[5] L. fentebb Ventur Margit 1429 évi végrendeletét.

Digitized by Google

beiktatták. A beiktatás azonban néha bizony csak hónapok,[1] sőt néha csak évek multán történt.[2] Beiktatási czélra 1427-től fogva a városnak külön végrendeleti könyve volt, a liber testamentorum. Ebbe a közvégrendeleteket, melyeket rendszerint „üzleti okmányoknak“ neveztek,[3] folyó sorban beiktatták.

E könyv nemcsak a személyi és vagyoni viszonyok tekintetében, hanem a végrendeletek szerkesztésére nézve is nagyon tájékoztató. Látjuk a közlött végrendeletekből, hogy azokat a végrendelkezők betegágyukban ugyan,[4] de még idejekorán,[5] ép tiszta elmével,[6] jól megfontolva,[7] jó lelkiismerettel,[8] szabad akaratból s minden rábeszélés[9] és

[1] Igy Steffel Krewterin végrendelkezett 1435 április 10-ikén s beiktattatott ugyanaz év május 12-ikén. *(Prot. Test.* I, 10.) Meindl Mathes neje Margit végrendelkezett 1451 okt. 22-ikén, beiktattatott 1452 jan. 30-ikán, ist geschehen Am freytag vor sannd Symon vnd Judastag Anno domini 1451. Alább: Actum des Inschreibens Am Montag vor purificacionem Marie Anno domini 1452. *(Prot. Test.* I, 68.)

[2] Igy Schlech János végrendelete készült 1433-ban, des nachsten mittiche vor Sand Georgen tag és a Prot. Test.-ba be lett iktatva 1437-ben in vigilia exaltationis Sancte crucis. *(Prot. Test.* I, 30.) — János esztergályos (Hans Drexl) végrendeletét 1446-ban alkotta, beiktattatott 1451 febr. 3-ikán. *(Prot. Test.* I, 67.) — Pápai Miklós végrendelkezett 1447 Sz. György napján s beiktattatott 1451 Sz. Balázs napján. (U. o. I, 68.) — Szíjgyártó Péter (Riemer Péter) 1442 decz. 10-ikén alkotta végrendeletét s az még csak 1451 febr. 3-ikán lett beiktatva, tehát 8 év után. *(Prot. Test.* I, 67.) — Kuehans Janus (= Kue János) végrendelete készült 1435-ben, be lett vezetve még csak 1443-ban, tehát 9 év mulva. *(Prot. Test.* I, 43. b.)

[3] *Geschaftsbrieff.* (Dreiling István 1480 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 182.) Magát a végrendelkezést *üzlet*nek vagy *csindlmány*nak nevezték, hab getan *ain gemecht* oder *gescheft.* (Ventur Margit 1429 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 49. a.)

[4] In meinem *Siechpett* vnd *krankhait,* (Gailsam A. 1483 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 193.)

[5] Romer Jabab a maga 1477 évi végrendeletében mondja, das ich Jacob Romer gethan hab in meinem Siechpett zu *Rechter Zeitt vnd weill* vnd mit gueter Vernunfft do ich es woll habn mugen thun. *(Prot. Test.* I, 172.)

[6] *racionis compos, sana mente, maturo animo* et *deliberato* alkotta 1432-ben végrendeletét Hartman Katalin özvegye. *(Prot. Test.* I, 7.)

[7] mit guter vernunfft *wolbedechtigklichn* zu hail meiner sel getan vnd geordent hab. (Gailsam 1483. I, 193.)

[8] Peter Riemer 1441-ben végrendeletét készitette mit *guetem Gewissen bedenchclich* vnd *vnbetrungen* an seine Siechpett mit *gueter Vernunft. (Prot. Test.* I, 67.)

[9] an *menschleicher In Red* getan hat. (Granntner Mihály 1450 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 65.)

Digitized by Google

kényszer nélkül[1] alkották, végakaratukat a jelenlevő tanuknak elmondva. A tanúkon kívül jelenlehettek a család tagjai és a rokonok is.[2] Egyes esetekben ezek épp úgy[3] mint maguk a tanuk is a végintézkedésre befolyást gyakorolhattak.[4] Nem egyszer a család és rokonság tagjai feltétlen beleegyezésüket jelentették ki a végrendelkező akaratába.[5] Hogy pedig a végrendeletnek érvényessége annál szilárdabb s annál kevésbbé megtámadható legyen, a végrendelkező határozott óhajára ellátták a végrendeletet

---

[1] List Péter 1428-ban végrendeletét *vngenölt* vnd *vnbetwungenlich* készítette. *(Prot. Test.* I, 33. b.) — als sie das wolgetun möcht Vnd bey gueter Vernunpft war *Vnbezwungen.* (Griessler Margit végrendelete 1483. *Prot. Test.* I, 195.)

[2] Mikor 1434-ben Stäb Erhart neje Erzsébet végrendelkezett, jelen voltak *testvérei és anyja. (Prot. Test.* I, 13.) — 1435-ben Kue János végrendelkezik *in gegenburtichait meiner hausfrawn, meiner kinder vnd auch anderen meiner frewndt,* der nachsten daz nachgeschriben mein gescheft getan vnd gemacht hab *an alles widersprechen vnd widerrueffen der obgenanten meiner hausfrawn, kinder vnd auch der andern meiner frewndt. (Prot. Test* I, 33. b.)

[3] Gutgesell Miklos 1436 évi végrendeletében olvassuk: Item do sprach der Guttgesell, tzu seinem Swecher dem lachutlein vnd pat in er soll hin awz treten, er wolt sich *mit seiner hawsfrawen bereden,* vnd auch *mit den geschefftherren* also trat der lachutlein hin awz, do das geschah also. — Item do er sich nun hett besprochen mit *seiner hawsfrawen* vnd auch mit den' *geschefftherren* do hies er seinen Sweher, wider hinein treten also sprach der guttgesell zu seiner hawsfrawen Walpurg ob sy das als wolt willig vnd gehorsam sein, was er dann schuff Do sprach Sy wolt des geschefft als willig vnd gehorsam sein, an alle wider Red vnd das alles stet zu halten also sprach aber der gutgesell, Gib meinem sweher deinem Vater vnd den geschefftherren das dein trew das du das alles stet halst das tet sy vnd gab Irem vater dem lachutlein, vnd den geschefftherren ir trew, alles das Stat zu halten, das da vor vnd hernach geschrieben stet. *(Prot. Test.* I, 21.)

[4] Igy olvassuk Salczer Péter 1435 évi végrendeletében: Item So haben die herren tzwischen den frawen vnd den kindern *ain spruch ausgesprochen* das man der frawen geben schol die XXVIII. Eymer weyn vnd ain halben mutt waytz. T. i. a végrendelkező feleségének Borbálának csak egy fél mutt buzát hagyott, a XXVIII csöbör bort pedig leányának. *(Prot. Test.* I, 16.)

[5] Stäb Erhart neje Erzsébet fentemlített 1434 évi végrendeletében, melynél jelen voltak testvérei és anyja, olvassuk: vnd die meiner Ordenung vnd geschaftes kein *widersprechen* nicht haben getan, des vorgenanten meines geschaftes vnd guetes. *(Prot. Test.* I, 13.) Azonkív. l. Gutgesell fentemlített végrendeletét.

Digitized by Google

a tanuk pecsétjeivel.[1] Csak elvétve fordulnak elő oly végrendeletek, melyek nem tollba mondattak, hanem a végrendelkező által sajátkezüleg irattak.[2]

Kétségtelen, hogy az összes végrendelkezést erős vallásos érzület hatotta át, mit részint a vallásos és kegyes hagyományok, részint egyes kifejezések bizonyítanak. A végrendeleti könyvben azonban a végrendeletek szövegszerkezetileg nincsenek közölve, hanem munkarövidités céljából csak a lényeges dolgok. Amit tehát csak egyes végrendeletek tartalmaznak, hogy a végrendelkező *Isten nevével* kezdte végakarata nyilvánitását, *magát és lelkét Istennek ajánlva,*[3] az minden egyes esetben is történt.

Ily úton keletkezett a pozsonyi családok tulajdona. E tulajdon azonban nem volt mindig teljes, mert az, egyes esetekben, a tulajdonosra nézve meg volt kötve. Némely ingatlan vagyon eladása, bérbeadása, elzálogosítása vagy bármiképen való elidegenítése csak bizonyos elővételi jogok szemmel tartásával volt megengedve. 1355-ben

[1] Item zu *pesser zicherhait vnd Zeugnus meines vorgerschriben geschefft* hab ich mit besundern fleiss gepeten den Erwirdigen hern frantzen pfarrer Zw Sant laurentzen vnd die fursichtigen vnd weisen herrn Thoma Behm wolffgang aigner vnd peter Eysenreich geschworne des Rats vnd hans Engeltaller purger Zw prespurgk *das sie Ire petschafft darawff truckhen,* In vnd Irn Erben an schaden. (Romer Jakab 1477 évi végrendelete záradékában. *Prot. Test.* I, 172.) — Dass aber solh *mein geschefft vnd letzter wille krafft habe,* hab ich obemelte Anna mit sunderen vleiss gepetn die obestymbte geschefft herrn, *das Je yeder sein Betschad zu gezeugniss auf den gegenburtign meinen geschefftbrieff gedrukht hat* doch In vnd den Erben an schadn. (Lénárt pék nejének Annának 1483 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 194.)

[2] Pachrad Miklós 1439 évi végrendeletében: Dez zu rechten vrchundt Gib ich den gescheftbrieff *Geschriben (mit) meiner aigner hanndt vnd verpetschaft mit meinem aignen aufgedruckten petschadt* vnd durch'pesser sicherhait vnd Zeugnuss willen hab ich den erbern meystern herrn ludweig kunigsfuelder geswornen purger der Stat prespurk mit fleiss gepeten, das er sein Insigel auf den brief gedrukt hat. *(Prot Test.* I, 36.)

[3] In nomine dominj Amen. Aztán: damit beuilich mein letzt End dem Allmechtign Got vnd meine sel. (Gailsam 1483. évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 193.) — Item am ersten schaf ich mein sel dem Almechtigen gott. (Griessler Margit 1483 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 195.)

Digitized by Google

I. Lajos király Jakab pozsonyi bíró kérésére megengedi, hogy a szent keresztről elnevezett convent és apátja a pozsonymegyei Prácsát, valamint egyéb, Pozsony városában vagy annak területén fekvő birtokaikat és szőlőiket csak is pozsonyi polgároknak adhatják, zálogosíthatják, idegeníthetik el. Minden egyéb ember ettől ki van zárva.[1] Sőt ha ezen rendelet kelte előtt a nevezett convent egyik-másik birtokát már eladta, elzálogosította s elidegenítette volna, azt a vevési, illetőleg a zálogösszegen a pozsonyi tanács visszaszerezheti.[2] Éppen így biztosítja Lajos király 1356-ban a pozsonyiak kértére Vereknyére a vételi s zálogi előjogot a tőszomszédság alapján.[3] Különben e jogot nemcsak pozsonyi birtokosok birták, de pozsonyiak ellenében mások is gyakorolták. Igy látjuk, hogy 1391 május 31-ikén Monostori Berzete Miklós és neje Anna, valamint ennek fia László tiltakoznak az országbíró előtt Henrik pozsonyi polgár azon szándéka ellen, hogy ő sellendorfi, vödriczi, lamacsi (plumaui) és héti birtokait eladja.[4]

A fekvő birtokoknál jelentékeny szerepet játszottak a *dologi terhek*, úgy, hogy a szerzett ház vagy egyéb fekvőség nem volt mindig tiszta jövedelmező tőkének tekinthető. János szentmártoni apát a monostor beleegyezésével, szükség által kényszerítve, Pozsony város közepében fekvő házukat eladja Hertlin bírónak 28 márkáért,

[1] Abbas et conventus de Sancta Cruce possessionem eorum Prachan (= Prácsa) vocatam, in Cottu Posoniensi existentem et alias quaslibet possessiones et vineas in Civitate Posoniensi et territorio ejusdem habitas, si ipsi easdem vel aliquam ex eisdem, vendere, impignorare vel qualicunque modo voluerint abalienare nemini alteri, nisi predictis civibus et hospitibus nostris Posoniensibus vendere, impignorare vel alienare valeant atque possint, quibuslibet caeteris hominibus ab emptione vel impignoratione receptioneque earundem vel aliquarum ex eisdem edicto Regio silentium imponentes.

[2] *Dipl. Pos.* I, 283. Vár. ltár Capsa 15/6. Nr. 5 Lad. 15. Nr. 10. Hasonló más okmány is ugyanazon kelettel. *Dipl. Pos.* I, 286.

[3] *Dipl. Pos.* I, 575—76.

[4] *Dipl. Pos.* I, 739.

Digitized by Google

márkáját 10 pensával számítva, fenntartva magának a ház után évi 3 márka széles bécsi dénárt, két márka borsot és 1 márka tömjént. Ezt az eladást illetve vételt János apát utódja László apát is megerősíti 1309-ben.[1] 1351-ben ápril 10-ikén János pilisi apát és conventje a Nagy-Duna mellett levő sziget ügyében úgy egyezik a pozsonyiakkal, hogy e fekvőségért a bíró és polgárok a nevezett monostornak évi 3 márka széles bécsi dénárt fizessenek.[2] Tiz év mulva 1361-ben Henrik pilisi apát kijelenti, hogy ő monostorának anyagi szükséglete által kényszerítve Pozsonyban a vödriczi vizitornyot a körülötte fekvő düledező házakkal, nemkülönben a pozsonyi szárazvámból a monostort illető részét Miklós fia Jakab mester pozsonyi bírónak és fiának Miklósnak, éltök idejére oly feltétel mellett adja át birlalásra, hogy ők állítsák helyre a nevezett vizitornyot s hogy benne az apát és utódjai és azok kisérete számára, valahányszor Pozsonyba jönnek, elszállásolják. Azonkívül fizessenek az apátnak és utódjainak évenkint és pedig Sz.-Mihály napján 5, és Sz.-György napján szintén 5, összesen 10 talentom dénárt. Ha a mondott időre a kikötött census felét meg nem fizetik, akkor 14 nap

---

[1] László sz. mártoni apát e leveléből megtudjuk, hogy László apát elődje János apát censum unius domus in medio ciuitatis Posoniensis. quam olim nomine dicti Monasterii possidebat et de qua quidem domo ipsi quondam abbati predecessori nostro a decem annis singulis annis tres marcas latorum denariorum monete Viennensis, duas marcas piperis, unam marcam thuris semper marcam denariorum cum decem pensis computando, soluere tenebaris, — e házat János apát a monostor beleegyezésével, szükség által kényszerítve preter tres marcas denariorum cum pipere et thure uendiderit, dederit et concesserit Hertlin bírónak 28 márkáért, márkáját tiz pensával számitva. *(Anj. Okmt.* I, 185.)

[2] quod ipsi iudex et cives nobis et monasterio nostro supradicto tres marcas latorum Wiennensium denariorum quelibet ipsarum decem pensis computata, in restaurum ad recompensam promptis denariis persolverent; nec in hac parte quicquam nobis vel successoribus nostris accionis vel impeticionis contra iudicem et cives memoratos ullo unquam tempore reservamus. (Békefi: *A pilisi apáts.* I, 339.)

Digitized by Google

multával kötelesek az összeg kétszeresét fizetni.[1] Hogy egyes esetekben mily szivósan feküdtek szerzett birtokokon a dologi terhek, azt abból látjuk, hogy István pilisi apát közel kétszáz év mulva is követeli a pozsonyi tanács közvetitésével a bors fizetését.[2]

A városi telekkönyv, de a végrendeletek könyve is a dologi terhek tekintetében valóban kimeríthetetlen források. Ezek tanuskodása szerint igen sok oly ház állott a bel- és külvárosokban, mely nem volt „ledig und frei", azaz minden dologi teher alól szabad. Az úgynevezett „dienst" terhe vagy örökösen vagy ideiglenesen feküdt a megterhelt házon s földön. Örökösen, mikor a szolgálmány

[1] quandam turrem seu domum aque vocitatam Posony situatam in loco qui Wepritz nominatur in portu Danuby cum domibus circumjacentibus et ad eandem pertinentibus universis, que domus desolata et ruinosa omnibus apparebat, quam nostris sumptibus et expensis nequimus reparare: Simul eciam partem nostri Tributi ibidem, que Dürrmaut nuncupatur (Békefi szerint, ibidemque Durrmaut nuncupati), discreto viro et honesto Magistro Jacobo filio Nicolai Judici Posoniensi, ac filio suo Nicolao ad dies vitae ipsorum tantum dedimus, contulimus seu locavimus tenendam pariter et habendam, contradictione qualibet non obstante, tali conditionis moderamine, quod ipsi praedictam turrem seu domum aque bene aedificent, pariter et reforment in omnibus in quibus videbitur indigere, addicimus etiam, quod in eadem turre seu domo nos et nostros successores cum nostra familia cum supervenerimus, honeste suscipere cum commodo speciali in nostris expensis, sine ipsorum gravamine teneantur. Insuper nobis et nostris successoribus solvent annuatim de turre et tributo praenotatis, ad tempora vitae ipsorum decem talenta denariorum, videlicet in festo beati Michaelis Archangeli quinque talenta denariorum et in festo beati Georgy Martyris quinque talenta denariorum dilatione aliqua procul mota. Quodsi dimidium censum praedictis temporibus solvere non curarent, extunc elapsis quatuor decem diebus praedictos terminos immediate sequentes nobis sine aliqua contradictione sine omni strepitu judicy, dupplum solvere teneantur . . . Datum in Pelisio Anno d. 1361. (Rakovszky: *Dipl. Pos.* I, 337—38. Vár. ltár Lad. 11. Nr. 10. Békefi: *A pilisi apáts.* I, 350—351.)

[2] 1505-ben febr. 26-ikán István pilisi apát felszólitja a pozs. tanácsot, hogy az apátság meghitt emberét Andrást elégitse ki tartozása tekintetében. Egyúttal kényszerítse a tanács azokat fizetésre, qui tenentur nobis de certis annis elapsis de pipere etc. (Békefi: *A pilisi apáts.* I, 454. Ered. a pozs. vár. ltban. Lad. XXXVII. Sec. II. Nr. 27.)

Digitized by Google

szerzője házát vagy földjét állandóan lekötötte valamelyes dologi teherrel. Ideiglenesen, mikor a dologi teher egyszerre vagy részletesen meg volt váltható. A lekötöttség czime, vagyis maga a szolgálmány tárgya igen változatos. Az egyik birtokon vagy házon világi,[1] másikon egyházi, kolostori,[2] plebániai [3] illeték-terhek feküdtek. Voltak oly házak s szőlők, melyeken az ispotályok javára szóló szolgálmányok terhe feküdt[4] és olyanok, melyek családi czélt tartottak szem előtt.[5] Különösen nagy szerepet játszanak az egyházi alapítványoknak, az u. n. pfründeknek szóló illeték-terhek. A város minden templomában voltak ily pfründök, melyek úgy keletkeztek, hogy egy-egy polgár vallásos és jótékonysági érzelmektől áthatva, élte folyamán

[1] Item darnach schafft er seinem sun Chuntzen seinen ledigen vnd freyen weingarten In dem vnderen Scharlach perig vnuertzigen ein halbs viertail weins perkgrecht das man davon Jerleich Raith *vnd dintt dem Burgermaister der stat zu Prespurgk.* (András mester városi ács 1434 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 17.)

[2] A városi telekkönyvben Tzephel András spitalneusideli házához ezt a bejegyzést olvassuk: *dient LXXX den.* auf Michaelis dem Abt von pleys. (Tkv. Spitalnewsidl. Fol. LVII. b. E. f. ex 1439.) — Ugyane telekkönyvben Tzipser János kecskeutczai házához olvassuk: dient LX den. in das *Münnich kloster* noch Inhaltung des gruntpuchs. (Tkv. Gaisgassen. Fol. II. b. E. f. ex. 1439.) — Ambser Henrik 1436 évi végrendeletében: Item dem *Gardian vnd dem convent vnseren frawen kloster* ze prespurg lv gulden in gold gescheft auf *dienst. (Prot. Test.* I, 29.)

[3] Gratzch István magasúti házához az 1439 évi városi telekkönyv megjegyzi: dient *dem pfarrer* ze Sand Larencz XXXII den. auf Georgij. (Tkv. Hachstrass. Fol. XXI. a. E. f. ex 1439.)

[4] Lautterhofer Hans 1443-ban végrendeletileg házát nejére hagyja, vnd das haws ist frey vnd ledig vor Juden vnd vor kristen, *Ausgenommen das das haws dint Jerlichen In daz Spital zu sand lasla auf sand Michelstag III. s. den. (Prot. Test.* I, 48.)

[5] Ilyen a Laspot Mihály 1438 évi végrendeletében megjelölt: Item von erst Schaf Ich meinem vettern dem wolfgang Rosenawer all mein varund hab vnd ainen weingarten genant der holtzhew, *gelegen auf Tebner gepiet* . . . In solicher bescheidenhait, daz der obgenante mein vetter, *meinen lieben vater Inne haben* sol vnd ausrichten mit der kost vnd mit gewant vntz an seinen tod als Ich ym des getraw vnd als er gotz darumb anttwurtten sal am Jüngsten tage. — Item darnach schaf ich mein bruder Casperl, dem vorgenanten Wolfgang Rosenawer, *daz er den auch Inne sol haben* vnd sol ym geben vier vnd tzwaintzig gulden in golde, wann er die haben wil. *(Prot. Test.* I, 31.)

Digitized by Google

vagy élte végszakában végrendeletileg pfründöt alapított s annak egészben vagy részben való fenntartására utódait a tőle örökölt birtok alapján kötelezte. Akik nem voltak pfründalapítók, azok már fennálló ily egyházi alapítványok fenntartására kötelezték bizonyos anyagi teher erejeig magukat és a birtokban utódaikat.[1] A temetőnek is voltak élvezményben levő járadékosai.[2]

Eltekintve a pfründektől, más czimeken is terhelték meg egyesek házaikat, földeiket. Kötelezték magukat és utódaikat az egyik vagy a másik egyház szükségleteinek fedezésére évi rendes járulékkal adózni. Az ilyen betáblázott adóteher vagy készpénzből[3] vagy termesztményekből

---

[1] A városi telekkönyv Drexlin Jakab kecskeutczai házához megjegyzi: dient LXXX den. *zw der pfrundt, die der Nicklas Lachutl gestiftet hat* noch Inhaltung des gruntpuchs. (Tkv. Gaisgassen. Fol. III. a. E. f. ex 1439,) — Jung Schielerin slutterutczai házához ugyanazon telekkönyv: vnd bleibt schuldig LX den. alle Jar ze dien *tzw der pfrundt die gestift hat Nicklas Lachutl* in den eren vnser frawn vnd der heilign dreier kunig vnd ist abtzeledigen mit III ℔ den. auf Michaelis. (Tkv. Sluttergassen. Fol. VII. a. 1440 körül). — Praitenfelder Keresztély nejének nonnenpeunti házához ugyanazon telekkönyv: vnd bleibt schuldig *tzw der pfrundt die gestiftet hat her Mertt kwepod(en)* in den Eren vnser frawn vnd Sand Lasla in den pharrhof ze Sand Mertt X fl auri dauon Jerlich ze dien I fl noch laut ains briefs. (Tkv. Nonnenpewnt der Nonnen. F. XVIIII. a. 1440 körül).

[2] Gapler János 1443 évi végrendeletében egy szabad szőlőjét eladatni rendelte s a pénzt a szegények közt kiosztani. E szőlő szabad volt *ausgenommen ainen Emer wein herrn venczlaben auf dem fraythof phruntner vnd kapplan sand merten kirichen. (Prot. Test.* I, 47.) — A városi telekkönyv Mastrieler Mert nonnenpeunti házához megjegyzi: sol Jerlich dien herrn Cristan Caplan *auf Sand Larencz freithof LX den.* auf Michaelis von seinem weingerttlein das hintten an sein haws stosset vnd ist ab ze ledign. (Tkv. Nennenpewnt der Nonnen. Fol. XXV. a. E. f. 1439.)

[3] Item am ersten hab Ich geschaft der Cristlein meiner hawsfrawen das haws auf der wedritz . . . vntz an Iren tod, *mit der swer die auf dem hawss ist* unverkumert vnd vngeergert, *die swär auf dem hause ist XX gulden,* dauon dient man tzwen gulden gen Rab das abtzelosen ist, *vnd ewiger dienst ist auf dem hause XLVIII den.* Das ist auf dem hause, vnd ob sy die XX gulden dertzeit so sol man Ir vnd Iren erben noch Irem tode den dienst geben, die das haws werden haben nach Irem tode *oder Sy sol dy XX gulden haben auf den haws.* (Pob Mihály 1418 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 28.)

Digitized by Google

állhatott. Termesztményekből főleg bor,[1] viasz,[2] olaj,[3] bors[4] említtetik. A vegyestárgyu, vagyis pénzből és termesztményekből álló szolgálmányok sem ritkák. Az „örökös tehén“ vagyis az „immerkuh“ czimén érdekes dologi teher feküdt egyik-másik ház- vagy szőlőbirtokos jószágán. Egy-egy tehenet egy font viaszba számítottak.[5]

[1] List Péter 1428 évi végrendeletében: Item to schaf Ich mer meinem Sun Jorigen meine weingertten genant die Vngerll, die sind nicht ledig vnd frey, sundern *dy dienen ain emmer wein vnd ain vierdung pfeffer dem abte von Pleiss.* — Item so schaf ich meiner Muemen Elsen der kochlin mein weingarten, den tzwetler auch nicht ledig vnd freij sundern er *dient ain emmer wein vnd ain vierdung pfeffer dem abte von Pleiss. (Prot. Test.* I, 33. b.)

[2] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében: Item so schaf ich auf meinem weingartenn genannt der Schönuell, was hernach geschriben stet, Zu dem ersten *schaff ich XX ℔ wachs zu zehen cherzen, V. zu dem grab zu sand laurentzen vnd V. zu dem Grab ze sannd mertein kirchen,* Vnd sol die anczundten zestund, als fals man vnsern herrn in das grab legt, Vnd sol sew lassen prynnen hincz an den Osterrtag nach dem Segen, vnd was ubrig bleibt, das schullen nemen die zwen kapplen, her Jacob zu sand laurentzen, her Achacz zu sand merten, man mags auch abledigen auf ain ander Erb. *(Prot. Test.* I, 36. b.) — A városi telekkönyvben Pfefferl Péter spitalneusideli házához ez az 1448 évi bejegyzés áll: vnd bleibt schuldig czu der kirchn sand laurentczn I ℔ dn *dauon Jerlich ze dien I ℔ wachs zu Sand Michels tag* Anno illius LXVIII° fer. 2-da vincencii. (Tkv. Spitalnewsidl. F. LXII. b. 1448. I, 22.)

[3] Item So sol man ausrichten Jarigliehen zu Sand lorentzen kirchen von dem weingarteu Waxmeister als man das an der selben kyrchen puch find geschriben, *ayn czentner Öl zum liecht.* (Jost Laspot özvegyének Annának 1436 évi végrendeletében. *Prot. Test.* I, 19.) — Item auch schaft die benante fraw dy andere fleischpanck tzw *ainen ewigen liechte* für gots leichnam hintz Sand Mertt, dieselb panckh sol man ainem, nicht vmb anders geben, *denn das er alle Jar da dienen sol 1c lb. öle, tzu demselben liecht, also das es tag und nacht prynne,* dy sol Inne haben gots leichnams tzeche. (Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 32.) — A pozsonyvárosi telekkönyv Gregori von Symeth dunaújtelepi házánál ez a megjegyzés olvasható 1439 évből: vnd bleibt schuldig *zedienn Jerlich LXXX lb öls* zw gotzleichnam ze beleuchten in Sand Merttens kirichen vnd ist abtzeledigen noch Inhaltung ains briefs. (Tkv. Tunawnewsidl. Fol. LXXIIII. b. E. f. ex 1439.)

[4] L. List Péternek idézett 1428 évi végrendeletét. Azonkívül olvassuk a városi telekkönyben a Wolgemuet János spitalneusideli házához ezt az 1439 évi bejegyzést: dient LX dn vnd ½ *vierdung pfeffers* auf Mich. dem abt von pleiss. (Tkv. Spitalnewsidl. F. LVIII. a. E. f. ex 1439.)

[5] Hön Mihály széplakutczai házához az 1439 évi városi telekkönyv megjegyzi: vnd bleibt schuldig *ain Imerkue zu sand Michel ain gute Imerkue* vnd

Digitized by Google

Voltak, kik két-két tehenes szolgálmányra voltak kötelezve.[1]

Jelentékeny szolgálmány számba ment a *baromfiszolgáltatás* is. Ez részint egyes egyházaknak, kápolnáknak,[2] részint pedig és főleg a pozsonyvárosi kolostorok javára szólott.[3] Nemcsak egyes házak, de egész utczák is baromfiszolgálmányosak voltak. Igy nevezetesen a Nonnenpewntutcza a külvárosban. Az ily baromfi jószágot karácsonykor vagy az év más napjain kellett szolgáltatni.[4]

Az *örökös misealapítványok* szintén mint dologi terhek jelentkeznek a telekkönyv és végrendeletek tanuskodása szerint számos háznál, szőlőnél és üzleten.[5] Wenig Gilgen

---

diennt dauon zu sand Michels tag *ain phunt wags* vnd ist ab ze lesn mit newn schilling wiener den. (Tkv. Schondarffergassen. F. XLIX. b. E. f. ex 1439.) — Schawmburger Frigyes sz. mihályutczai házához ugyanazon telekkönyv megjegyzi: vnd bleibt schuldig Sand Michels kirichn *ain ymerkw* dauon Jerlich zedien auf Michaelis 1 lb waxs. (Tkv. Sand Michels gassen. F. XVI. a. E. f. ex 1439.)

[1] A városi telekkönyvben erre több példa található.

[2] Loyschlin Lőrincz kecskeutczai házához az 1439 évi telekkönyv megjegyzi: *dient XL d. II huner* zw gots leichnams Capelln noch Innehaltung des Grundb. (Tkv. Gaisgassen. F. III. b. E. f. ex 1439.)

[3–4] Mastrieler Márton nonnenpeunti házához megjegyzi 1339-re a városi telekkönyv: *dient XX dn ½ huen auf weinachten den Nonnen.* (Tkv. Nonnenpewnt der Nonnen. F. XXV. a. E. f. 1439.) — Kursner András házához ugyanott: dient XL den. *vnd I hun den Nonnen.* (U. o. Fol. XVIII. a.) — Patztzer Mihály házához: dient XL d. vnd *1 hun den Nonnen.* (U. o. XVIII. a.) — Cristan Praitenfelderin nonnenpeunti házához a telekkönyvben ez a megjegyzés áll: dient LX d. vnd *I huen den Nonnen.* (Tkv. Nonnenpewnt der Nonnen. Fol. XVIIII. 1440 körül.) — Stainmecz Lőrincz házához pedig ezt az 1453 évi bejegyzést találjuk ugyanazon telekkönyvben: dient XL den. *vnd 1 hun auf weinachten den Nonnen* (Tkv. Nonnenpewnt der Nonnen XXVI. a. 1453. I, 8.)

[5] Item darnach schaf Ich auf meinen weingarten den holtzhew nach abgang meins vaters XXIIII fl. auri, das man alle Jar mit denselben gulden sol begeen *ainen ewigen Jartag* vnd das sol gescheen hie tzw Sand Mertten Jerleich an alles vertzihen. (Laspot Mihály 1438 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 31.) — Item tzu der erst schaft die benante fraw tzu der *Mess* die sy geschaft hat, Iren ledigen Weingarten, genant der Salesdorfer. — Item auch schaft Si tzu derselben *Mess* IIc gulden in gold vngrischen wolgeuogen, dy der wolfgang Reneiss schuldig ist vnd seine brüder baide von des Hawss wegen, vnd dieselben IIc fl. auri, sullen Si betzalen auf

Digitized by Google

4 forint erejeig terheli meg örök időre az ároknál levő fürdőjét, hogy ebből Szent-Márton egyházának plebánosa évi gyászmisét mondjon.[1] Pokfuss Gothard neje Katalin egyik mészárszékét köti le egy misealapítványnak olykép, hogy a mészárszék évente öt quartale faggyut szolgáltasson e czélra.[2] Lambater Miklós azonkép egyik mészárszékét köti le misealapítványul olyképen, hogy neje a mészárszék bevételeiből élte végeig minden évben az alapítványos misét elmondassa. Ha ezt tenni elmulasztaná, akkor a czéhmester tétesse azt ugyancsak a nevezett mészárszék jövedelméből. Nejének halála után aztán a nevezett mészárszék egészen menjen át a Boldogasszonyról nevezett czéh birtokába.[3] A városi telekkönyv tanuskodása szerint Sibnherl Simon neje Margit háza és szőlője miseszolgáltatási teherrel volt betáblázva.[4]

---

den nachsten Sand Giligen tag, als man schreiben wirdt Anno domini M° CCCC^mo XXXIX°, *oder Si sullen hirfür dauon dienen alle Jar XX fl. auri, oder wer dasselb geht nach yn Inne hat.* (Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 32.) — Item zum ersten schaff ich meinen weingarten genant den Rossler *zu ainer ewigen Mess vnd phrünt* in sand mertein chirchen Zu den Eren vnsern lieben fraun der Schiedung. (Treletsch Anna 1441 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 36. b.)

[1] Item so schaff ich vier gulden *auf die Padstuben auf dem graben zu ainem ewigen iartag* dem pharrer zu Sannd mertin. Item die übermazz auf der selbigen Padstuben schaff ich margrethen meiner hawsfrawen lediglichen. (Wenig G. 1414 évi végrend. *Prot. Test.* I, 23.)

[2] Item Si schaft auch tzw derselben Mess ain *fleischpanckh,,* die der flachperger dieselb tzeit Innehat, *dauon man alle Jar V. qr vnslitt dient.* (Katalin asszony 1439 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 32.)

[3] Item Ich schaff mein *fleisch pankch* die ich zum worttperg hab meiner wirtin vnd hausfrawn also *das sy alle Jar ierlich die weil sy lebt alle chottemer lass ein selambt singen zu wartberg vmb mein sel vnd meiner voruordern sel,* wer aber sach daz mein wirtin Jerlich nicht singen liess die Selmess So schaff ich, das denn der Zechmaister auf vnser lieben frawn Zech vom wartperg, der zu den zeiten Zechmeister wirt sich der pank vnder wind vnd die selambt also singen lass als vorgemelt ist. Richt auer mein wirtin die selambt also aus, so sol man siy nicht hündern, sunder nach ihrem tod sosol die genant fleischpankch chomen in die Zech vnser lieben frawn. (Lambater Miklós 1441 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 37. b.)

[4] Item der Michel (a végrendelkező

Digitized by Google

A *bucsújárások* tartása ugyancsak mint dologi teher feküdt egyes házon. A háznak birtokosa t. i. kötelezve volt Rómába, Aachenbe vagy egyébüvé valakit a maga költségén búcsúba küldeni, illetőleg azon összeghez hozzájárulni, melyből valakinek Rómába, Aachenbe vagy egyéb helyre történendő küldése lehetséges volt.[1]

Megjegyezzük, hogy a legtöbb szolgálmány pénzen megvolt váltható, minek következtében aztán a ház vagy föld és üzlet a dologi teher alól felszabadult s birtokosa kezében ismét „ledig és frei“ lett. Schospurger Fülöp pozsonyi kanonok 1434-ben egy szőlőjére, melyet sógorának Praiteneck Jakabnak hagy, betábláz egy évi halottas mise tartására 20 arany forintot. Az örökös úgy szabadíthatja meg szőlőjét a tehertől, ha évenkint 2 forintot törleszt a betáblázott összegből s ha aztán a 20 forintot egészen törlesztette, a szőlő teljesen felszabadul.[2] Nincs

testvére) sol tuen *ain Romfart* von dem vorgenanten weingarten vnd der hanns (szintén testvére) sol tuen *ain achfart* vnd mein Swester auch *ain achfart,* auch von dem weingartten, durch meiner sel willen. (Pob Mihály 1418 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 28.) — A városi telekkönyv Riemer Péter széplakutczai házához megjegyzi: vnd ist schuldig ain *Romfart* vnd ain *Aachfart* ze begeen an dem hawse. (Tkv. Schondarffergassen. Fol. XLIII. b. E. f. ex 1439.)

[1] Kitetszik ez Cristan Walher 1443 évi végrendeletéből, melyben meghagyja, hogy neje Margit neki halála után ein Jartag begen a sz. Lőrincz egyházban an dem tag so er verschaiden sey mit ainem phundt phennig vnd nicht mit mer, *derselbe Jartag sol dann steen auf irem haws, also lanng vnd als sy wil, Vnd wann sy dann das phundt phennig auf dem haws nit lenger haben wil vnd dasselb ir haws ledig vnd frey machen, das mag sy tuen im Jar wann sy wil mit zehen phundt phennig der stat werung. Die mag sy dann ausleyhen mit der geschefft herren wissen vnd willen auf ain ander Erb haws oder weingarten,* das darumb guet ist, also das der Jartag wol versichert werd vnd nicht ab gee. Vnd wem man dann die zehen phundt phennig ausleicht, das sol man dann dem pharrer zu sand Laurenczen ze wissen tuen, wann er den Jartag beget, das er dann wiss, wo er sein phundt phennig wiss wo ze nemen. Alája későbbi kéz: Item den obgenannten Jartag hatt auff sich genomen der N. Theischel *zue Verdienen vnd hatt dar fuer sein haws versetzt* gelegen auff Thannawneusidel. *(Prot. Test.* I, 45. b.)

[2] Ez kitetszik Treletsch Anna 1441 évi végrendeletéből, melyben e szavak fordulnak elő: *man mags auch ablediger auf ain ander Erb. (Prot. Test.* I, 36. b.)

Digitized by Google

megmondva, de az alapítás természetéből következik, hogy az akként részletben fizetett 20 forint az alapítvány javára értékesítendő volt, úgy hogy kamatjaiból az alapítvány továbbra is fennmaradhatott. Ezt világosan mondja is Cristán Walher 1443 évi végrendelete, mely a megváltási összeget a járadékos személy vagy ügy részére kamatoztatás által biztosíttatni kivánja.[1] A megváltás akkép is történhetett, hogy a teher egyik birtokról a másikra áttétetett.[2]

Nem csekély jövedelem érhette a pozsonyi polgárokat abból, hogy földeket és majorságokat *bérbe* vettek. Igy ad bérbe 1301-ben István pilisi apát és conventje bizonyos földet a csallóközi Pruck mellett Hambato pozsonyi polgárnak évi két márk bécsi dénárért.[3] Negyven év multán, 1340-ben okt. 3-kán megjelennek Hambato néhai pozsonyi polgár fiai, Henrik és Jakab, István pilisi apát és a convent szine előtt és kérésökre az apát s convent megerősítik azon oklevelet, melylyel 1301-ben a convent a Pruck mellett fekvő területet Hambatonak bérbe adta volt.[4] 1368-ban Jakab pozsonyi polgár fia Miklós bérbe vette évi két márkán a pilisi apáttól a Hét[5] nevű földet.[6]

[1] vnd von demselben weingarten sol er mir ausrichten einen Jartag mit czwanczigk guldein in gold zu sannd Mertein vnd die weil er dieselben czwanczig guldein Inne hat So sol er alle Jar douon dienen czwaen guldein in golt abzuledigen vnd wenn er die czwanczig gulden ausricht So sol derselb weingarten frey und ledig sein ewikleich Im vnd seinen Erben. *(Prot. Test.* I, 9.)

[2] vnd bleibt schuldig *zu ainem Jartag* zu begen dem hanns gesuchel bey sand Laurenczn pfarkichen X gulden in Gold ainem yeden pfarrer daselbs zedien I flor. auri *dafuer stet das haws vnd auch ain weingartn in lofflern,* acta sunt hec fer 2ª vor vdalrici *vnd den dienst sol man ausrichten aines yeden Jars Jeorij.* Scriptum vts. Ao LIIIº. (Tkv. Nonnenpewnt der Nonnen. Fol. XXVI. a. 1453. I, 8.)

[3] Nevezett apát és conventje consideratis fructuosis obsequiis . . . per honestum virum comitem *Hambatonem civem Posoniensem* nobis et nostro conventui fideliter exhibitis, a mondott pruki földet locauimus ipsi comiti Hambatoni évi 2 márk bécsi dénárért. *(Anj. Okmt.* IV, 43.)

[4] *Anj. Okmt.* IV, 42—44.

[5] Huceth = Hueth = Hét.

[6] *Dipl. Pos.* I, 387.

Digitized by Google

Különben nemcsak földet, de egyéb jövedelmi forrásokat is vesznek pozsonyi polgárok bérbe. Igy nevezetesen *tizedeket* és *vámréveket.* 1365-ben aug. 10-ikén Pohl János[1] pozsonyi polgár kibérli a győri püspöktől a sopronyi tizedet.[2] Ugyanez évi deczember 22-ikén Kálmán győri püspök bérbe adja 312 márka dénárért az őt a locsmándi főesperestségi kerületben két évre illető tizedet Jakab bírónak és Pohl János pozsonyi polgároknak.[3] 1376-ban márcz. 17-ikén a pozsonyi tanács haszonbérbe adja Schleichenkauf Ádám pozsonyi esküdtnek egy évre 36 font dénárért a vereknyei révet azon kötelezettséggel, hogy nevezett Ádám a pénzt még az évben juttassa Pohl János leányának Orsolyának, pozsonyi sz. Klára apáczának.[4]

---

[1] Johannes pol.

[2] Vár. ltár. Lad. 37. Sect. 2. Nr. 5. *Dipl. Pos.* I, 369.

[3] *Soproni Oklár* I, 362.

[4] hogy e pénzt derselb Adam in demselbn Jar . . . raichen sol *ursulam* der Junichwrauen *Jansens des Pollen* Tochter die do ist in Sand Chlarn Chloster ze Prespurch. *(Dipl. Pos.* I, 581.)

Digitized by Google

III.

A családi élet anyagi alapja. A mezőgazdasági foglalkozás. Gabona-, gyümölcs- és bortermelés. Halászat és állattenyésztés.

A családalapító polgárok jövedelmei nagyrészt azon földek után folytak, melyek tulajdonukat tették. Úgy a telekkönyv, mint a végrendeletek egyaránt bizonyítják, hogy a polgárok földbirtokai apró parczellákra oszlottak, egyes kisebb terjedelmű szőlőkre, kertekre, szántóföldekre meg erdőségekre. Ezek a birtokparczellák a hozzátartozó házakkal és gazdasági épületekkel ugyanannyi önnálló gazdaságot alkottak. Mint mindenütt a középkori gazdaság rendszerében, úgy Pozsonyban is az egyes önálló gazdaságok mindmegannyi, a nyilvánjogi közgazdaságtól teljesen elütő *zárt gazdaság* volt, melyen belül a család maga, azaz a család tagjai a kisegítő cselédséggel együtt a gazdasági tényezők. A család a magángazdaság személyi alapja, úgy amint az ingatlan, a fekvő birtok annak reális alapja. Ezért érthető, hogy a hány család volt a városban, ugyanannyi volt a magángazdaság is, mert a polgári háztartás és a magángazdaság azonos fogalmak. De érthető továbbá az a nagy befolyás is, melyet a városnak e gazdasági rendszere a lakósság socialis jellegére gyakorolt. Egyik szembeszökő következménye az a viszony, mely a polgári ház családja és cselédnépe közt fennforgott. A cselédséget nem mai értelemben vették,

Digitized by Google

az a család tartozékát, mintegy annak kiegészítő részét tette. Ezért van a végrendeletekben annyi megemlékezés a hű szolganépről, ezért jut ennek a család tagjai mellett annyi hagyaték, annyi gyöngéd elismerés és hálás figyelem.[1]

A birtoknak apró részletekre való megoszlása magával hozta továbbá annak gazdasági jobb kihasználását, a földnek intenzivebb megmívelését. Ennek tulajdoníthatni, hogy az aránylag csekély fekvőségből nemcsak maga a család megélt, hanem termesztményéből piaczra is hozhatott a gazda. A

[1] Hösch Péter 1434 évi végrendeletében: Item so schaff ich *meyner dyrne* alle czugehorung zü petth vnd zu tisch von meiner hab. Vnd *meinem knecht* vrban mein Graben lemercin seydel, ain weisse vnder Joppen ein swerth vnd gute styfaln czwen, vnd ain grabs par hosen. *(Prot. Test.* I, 10.) — Heppel Frigyes 1434 évi végrendeletében: Item auch schaff ich meiner *dyrn Anna* des lindenast tochter, einen satz gelegen bey dem Rindlein (?) vnd drey gulden dy sy do funden hat, dy sol man ir nicht geben, durch des willen, das ich ir schaff ein solich erb, és halála esetére ez is Heppel feleségére szálljon. — Auch schaff ich meiner *dirnen kathrein* eynen halben satz das ewsser tayl ob sy volget vnd frumm ist. *(Prot. Test.* I, 25.) — Nickel Han 1437 évi végrendeletében: Item So hat er ainer *maid* geschaft, *die er ertzogen hat,* VI gulden, dy sol die fraw von Irem guete ausrichten, Auch sol die fraw der *maid das gelt nur pessern. (Prot. Test.* I, 31.) — Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében: Item Si schaft Irem *Dirnlen* der durlen (?) das aller grosest pett so es da ist, vnd II leilachen vnd ain plabs guelter ain alts, vnd ob alsuil da wirdt sein so sol man Ir auch XX gulden geben vnd dasselb gelt sol der Steffel, die weil Innehaben, *vntz dy dyrn tzu Iren manmesigen Jaren komet.* Item darnach schaft Sy dem Steflein Irem *diener* vnd *frewnde Iren* weingarten gelegen in den langen tailen vnd darauf ist ain ewigs licht vnd ist ab zeledigen mit XXX gulden. Auch schaft Sy demselben Steflein das hawsgerethe so es dann oben verschriben oder vermerkt ist bey dem pfrunthawse. *(Prot. Test.* I, 32.) — Dévényi Miklós 1443 évi végrendeletében: Item vnd schaff *meiner diern der Vlreichin* die mir lange Jar gedienet hat XXXII flor auri. *(Prot. Test.* I, 45. a.) — Pernhertel András egy év nélküli, de a XV. sz. első feléből való végrendeletében: Item den *hennslein meinem chnecht* ainen Seydel. *(Prot. Test.* I, 24.) — Griessler Margit 1483 évi végrendeletében: Item *meiner dienerin mag(dale)na* schaf ich meinen pesten mantel. Vnd das pest kietzl vnd viernachtig Slayr. *(Prot Test.* I, 195.) — Weinwachter György 1467 évi végrendeletében: Item den Weingartten genannt Rupel hat er geschaft *seinem diener nach dem lesen* Chunraden fursten. *(Prot. Test.* I, 139.) — Grässl Fülöp özvegye Katalin 1503 évi végrendeletében hagy *meinem dienstknaben lienharten ain weyngertll* gelegen In der vnttern hoheney. *(Prot. Test.* I, 294. És e mű II. I, 404.)

Digitized by Google

polgár elsősorban földművelő volt s aszerint amint földje alkalmasnak bizonyult, volt föld- és kert- vagy szőlőművelő.

A *gabona*-félék termelése leginkább önszükséglet kielégítésére szorítkozott. A város hegyes határa erre kevésbbé volt alkalmas, de Duna mentén húzódó sik vidéke erre elég kecsegtető volt. A Virágvölgy, mely ma Pozsonynak egy igen élénk s számot tevő külvárosa, a középkorban még teljesen lakatlan volt. Tényleg nemcsak ugarföldek búslakodtak itt, de a szemet elszórt kertek s részben búzaföldek is örvendeztették meg.[1] A polgárság városhatáron kívül fekvő földein azonban már jóval jelentékenyebbnek kellett lennie a gabnafélék termelésének. Ennek mennyiségére következtethetünk Estei Hippolyt érsek 1487—1520 évi számadási könyveiben feljegyzett bevételei után. E számadások szerint az érseknek a pozsonyi megváltott gabona-dézsmája 787 dukátot és 80 dénárt tett.[2] Az 1457-58 évi harminczadkönyvben némi búza-, zab-, köles- s komló-kivitel is van feltüntetve.[3]

Jóval nagyobb volt a *kert-, gyümölcs-* és *szőlőművelés*. A kertek részben a városban, részben és túlnyomólag a város előtt és a közelbe eső környéken voltak. A Kecskekapun vagyis a mai Kisfaludy-utczán kívül levő terület, mely ma is telve van szőlőkertekkel és gyümölcsös fákkal, régi időben azonkép dúslakodott ezekben.[4] A Praiten,[5] a Sz.-Kút,[6] a Vogstall[7]

[1] L. e mű II. I, 12.

[2] Nyáry Albert: *Századok* 1867. évf. I, 381.

[3] Kovátsnál i. h. 184 l.

[4] 1442-ben Schönpach András végrendelkezik szőlőjéről, genant die pönt auch auf der Stat gepiet prespurg ausser halb der Gaisgassen gegen des Erbernmanns Bartlme des Scharrachs *paungarten* vber. *(Prot. Test.* I, 41. a. és e mű II. I, 426.)

[5] 1468-ban Hawer Márton nejére hagy *ainen garten In der prailen. (Prot. Test.* I, 148. a.)

[6] 1516-ban Übersperger Tamás özvegye Borbála Alle frucht in *dem Gartten gegen dem heyling prunn* nichts ausgenomen Forster Farkasra hagyja. *(Prot. Test.* I, 380.)

[7] 1509-ben Neusidler Farkas özvegye Borbála fiára Mannhardt Jakabra hagy *ainen garten gelegen im Vogstall neben seines garten. (Prot. Test.* I, 324.)

Digitized by Google

nevű szőlődülők kertjeiről sokszoros említést tesznek a végrendeletek. Azonkép a Paumgarten,[1] az Ausserer-Paumgarten, a Hohenau,[2] a Durssmaul,[3] a Ledrer[4] nevű dülőkéiről is. Mondhatni az egész szőlőterület egyúttal gyümölcsös kert is volt. De a városnak szőlőhatáron kívül eső része sem szűkölködött ezekben. Igy a Dunaújlak nevű külváros sok kertjéről ugyancsak a végrendeletek bizonyítanak.[5] A Grössling vidéke, mely ma a város zömével csinos és élénk utczákkal van összekapcsolva, a kertek hazája volt. Itt virultak a pozsonyi polgárok ama gyümölcsös kertjei, melyekről már egy 1351 évi okirat is emlékezik.[6] A XV. és XVI. század végrendeletei szerint e tájék jóformán el volt lepve zöldség- és gyümölcskertekkel.[7] Odább, a város ama határában, mely a Duna csallóközi ága felé huzódott, a Felső-Rév vidékének szőlő- és gyümölcskertjeiről egy 1382 évi végrendelet tanúskodik.[8] A dunai szigetek és ligetek kiválólag bővelkedtek gyümölcskertekben. Pozsony házi kertészete és gyümölcsgazdasága mondhatni a Pöcsen nevü szigeten jutott volt belterjes virágzásnak. Ezt a régi számadások

[1] Lásd e mű II. I, 377—78.

[2] Behem Tamás 1494-ben nejére Dorottyára hagyja a Hohenau dülőben levő szőlőjének két részét, den ain *tail mit dem garten.* (*Prot. Test.* I, 241 és e mű II. I, 404.)

[3] 1493-ban Rosentaler Márton a maga nejére Erzsébetre hagyja des durrssmaul (szőlő) *mit sambt den garten.* (*Prot. Test.* I, 233. a.)

[4] 1516-ban Domigkhen Simon özvegye Margit a Sz. Márton egyházra hagyja Ledrer nevű szőlőjét mitsambt *den gartten der* vntten dar an stost. (*Prot. Test.* I, 263. a.)

[5] 1434 ben hanns schular végrendeletileg hagyja dunaújlaki házát vnd *seinen Garten* daran gelegen, gyermekeire. (*Prot. Test.* I, 13. E mű II. I, 10.) — 1500-ban Marckfelder Dorottya fiára Jánosra hagy *ain garten* auf dem thure Neusidl. (*Prot. Test.* I, 272. E mű II. I, 10.) — 1501-ben Rieder István Vorster Farkas bírónak hagy ainen Marmolsteinen disch in *seinen garten* der da ligt vor der andre Mullnerin auf Thunanewsidel. (*Prot. Test.* I, 276. E mű II. I, 10.) — 1510-ben Egerer Lőrincz posztónyíró a sz. márton-plebániára hagyja ainen *Paumgartten* gelegen auff tainaw Newsidl. (*Prot. Test.* I, 326. a. És e mű II. I, 11.)

[6] penes ipsorum civium *pomeria.* (Lásd e mű II. I, 6.)

[7] A végrendeleti adatokat l. e mű II. I, 6 l. 3 jegyz.

[8] Vár. ltár. Lad. 12. Nr. 29. És l. e mű II. I, 433.

Digitized by Google

és végrendeletek felesen bizonyítják.[1] A régi vizitorony vagyis a mai katonai élelmezési ház táján elterült Geraidt nevü sziget csupa kerti gazdaságra volt felhasználva. Számos itt virult kertről tesznek említést ugyancsak a végrendeletek.[2] Épp úgy az Albermard, Einsing, Anssing vagy Ansang és Wisgrund nevü, ma már topografiailag ki nem jelölhető Dunaszigetek kertjeiről is.[3] A Dreschwerd, Kaltenekg, Herrenau, Ungerau, Burgerau nevü ligetrészek szintén kerti művelés alatt állottak.[4] Hasonlót mondhatni a Schottenauról is.[5] A kertekben részben zöldségféléket termelt a pozsonyi gazda,[6] részint gyümölcsöt. Van rá adat, hogy az akkori élethez szükségelt fűszerek egyik-másik faját is termelték. Igy a sáfránt is, mely kiválólag kedvelt fűszer volt hajdan.[7] Éppen az a körülmény, hogy adókönyveinkben hivatásos kertészek alig említtetnek,[8] arra a meggyőződésre hoz, hogy mellékfoglalkozásképen kertészettel csaknem minden házigazda foglalkozott. Kétségtelen, hogy a gyümölcstermelés nagyobb arányokat öltött, mert az alma, körte, cseresznye, dió nagy fogyasztási szükséglet volt a házi életben.[9] Ma a vadgesztenye buján tenyészik Pozsony sík és hegyes területén, de a régi korban aligha nem az ehető szelid gesztenye is cultiválva lett szőlődülőinkben.[10]

---

[1] L. felsorolva a nagyszámú adatot e mű II. I, 16.

[2] L. e mű II. I, 18 l. 1 jegyz.

[3] Ugyanott II. I, 18 l. 2—4 jegyz.

[4] Ugyanott II. I, 19—20.

[5] 1472 ben Reich Tamás leánya Margit végrendeletében kijelenti, hogy *ain garten in der Schottnaw* ist noch vnbezalt. *(Prot. Test.* I, 155.) Egy más adatot 1509-ből l. e mű II. I, 20 l. 4 jegyz.

[6] Neusidler Farkas özvegye 1509-ben fiára Mannhart Jakabra hagy *ain klain krauthgarten auf spitall Neusidl* zu nachst vor dem Thor, bei dem Khrewtz. *(Prot. Test.* I, 324.)

[7] 1460-ban Potenperger Borbála említ a maga végrendeletében *ainen Saffrongarten* vor der Stat bey der Juden freythof. *(Prot. Test.* I, 101. b.)

[8] Az 1379 évi adólajstromban csak 5 *kertész* van felsorolva. (Vár. ltár Lad. XXXII. nr. 17). Az 1434 évi adókönyvben mindössze csak 1 nő említtetik mint a kertészeti iparággal foglalkozó. (L. Kováts: *Városi adózás* 90 l.)

[9] L. e mű II. 3, 185.

[10] A *Kestenpaum* nevű szőlődülőt sok-

Digitized by Google

De valamennyinél jelentékenyebb volt a *szőlőművelés*. A háztelepes polgárok nagyrészt szőlőgazdák voltak,[1] nemcsak az iparosok, kiknek valamely iparág tette főkeresetüket, hanem még a halászok nagy része is.[2] Nem csoda tehát, hogy az adó legnagyobb része a boradóból került ki[3] és hogy mint legjövedelmezőbb adóalap az összes ingatlanok közt a szőlők voltak a legértékesebbek, legdrágábbak. A háznál is drágább, értékesebb ingatlanok voltak.[4] A pozsonyi hegyvidék már a középkorban egészen el volt lepve,[5] kiterjedettebben mint ma szőlőkkel. Még a várbástyák városra dülő oldalán is a hegyet szőlőtőkék borították. A várbástyák egész keleti hosszában, az éjszakkeleti rondella és a díszkapu között fekvő téren a szőlők egy összefüggő complexumot alkottak, de sőt a hegynek a mai Várlépcső-utczán innen levő déli lejtőjét is szőlőültetvények foglalták el.[6] Az 1439-ben készült városi új telekkönyv 113 szőlődülőt és 2003 szőlőkertet sorol elő.[7] De a szomszéd helységek határában: Récsén,[8] Vajnóron

---

szor említik a végrendeletek. (L. e mű II. I, 408—409.) De a *gesztenyekertet* is említik egyes okiratok. Igy 1511-ben Welser Miklós fivérének Márton mészárosnak hagy ainen Weingarten Im satz mitsambt den *kestengarten*. *(Prot. Test.* I, 331. a.)

[1] Az 1379 évi adólajstromban 93 szőlőkapás van felsorolva. Az 1434 évi adókönyv tanusága szerint 819 polgári adófizető közt 465 fizetett boradót, tehát az adófizetők felénél több. (Kováts: *Városi adózás* 86 l.)

[2] Az 1434 évi adókönyv kimutatása szerint a 26 hivatásos halász közt 16 egyén bort termelt, összesen 562 akót, úgy hogy átlag egy bortermelő halászra 35 akó esik. (Kováts: *Városi adózás* 90 l.)

[3] Kováts: *Városi adózás a középkorban* 78 l.

[4] *Történelmi vázlat a pozsonyi szőlőmívelésről.* A pozsonyi szőlőmívesek egyesületének emlékirata a Pozsonyban 1902 évben tartott II. mezőgazdasági országos kiállitás alkalmából. Pozsony 1902. 4 l.

[5] Pozsony középkori szőlőhatárát közöltük e mű II. köt. I-ső részében a függelékben. 377—444 ll.

[6] L. e mű II. I, 4—5.

[7] *Tört. vázl. a pozs. szőlőmiv.-ről* 4 l.

[8] Harrer Miklós 1436 évi végrendeletében: Item So schaff ich meynem Enenchel mein haws zu *Ratzesdorff* lediglichs seinen frummen damit zu schaffen. *(Prot. Test.* I, 26.) És l. több példát alább idézve.

Digitized by Google

vagyis Prácsán,[1] Sz. Györgyön,[2] Dévényben,[3] Szempczen,[4] Cseklészen,[5] Terlingen,[6] Bazinban,[7] Hainburgban[8] és egyebütt is házakkal, kertekkel és kivált szőlőkkel birtak a pozsonyi polgárok. E szőlőket mind maguk házilag müvelték s nem egy végrendeletből kitetszik, mennyi szeretettel csüngött a pozsonyi szőlőtulajdonos a maga szőlőjén, élete utolsó óráiban is lelkére kötve gyermekeinek vagy ezek nemlétében öröklő rokonainak, hogy a szőlőnek kellő jó gondját viseljék.

A bortermelés, mondhatni, a pozsonyi gazdának legjelentékenyebb gazdasága volt. Mennyiségileg e termést

[1] Lang Cristán 1436 évi végrendeletében: Item so schaft er seiner hausfrawen Anne alle die früchte, die des Jares in tzwaien weingarten geuallen, damit zetuen vnd zelassen, ainer gelegen auf *Retzesdorf* gepiet genant der Spiegel, vnd der ander ist gelegen am *weynawer* perge genannt der tzwikl. *(Prot. Test.* I, 30. b.)

[2] Nicklas Gerichtler 1438 évi végrendeletében: Item er hat geschaffen von ersten seinen weingarten, genant das plümel gelegen *auf Sand Jörigen gepiet,* felerészben mostoha leányára (Stewftochter), felerészben idősb fiára Ambrusra hagyta vnd dartzw ainen *merbelstaynin tisch... (Prot. Test.* I, 31. b.)

[3] Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében említi két szőlőjét *gelegen auf Tebner guet. (Prot. Test.* I, 5.) — Laspot Mihály 1438 évi végrendeletében: Item von erst schaf Ich meinem vettern dem Wolfgang Rosenawer all mein varundhab vnd ainen weingarten genant der holthew, *gelegen auf Tebner gepiet. (Prot. Test.* I, 31.) — Anna, Linhárt pék neje 1483 évi végrendeletében mondja: Mer ain Weingarttn Im gfaung auf *Tebner grundt* Zunagst des Jacobn hätewr Weingarttn gelegn férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 194.) — Anna, Lénárt pék felesége 1483 évi végrendeletében: Ain weingarttn genant der Pernharts prunn Im vachter *auf Tebener grund gelegen* férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 194.)

[4] Hans Hamerl 1434-ben hagyományozza nejére Klárára all mein *erib* zu dem *wortperig* zu *lainsnicz* vnd zu *Retschenstorff* vnd zu *prespurg* vnd wo ich erib oder güter hab vnd darczu all mein varunde hab nichts ausgenomen. *(Prot. Test.* I, 6.)

[5] L. az előbbit. *Lainsnicz* = Lanschütz = Cseklész.

[6] Lembater Miklósnak voltak szőlői *Turdingban, Wurtpergben, Récsén.* Ezeket nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 38. b.)

[7] Salczer Péter 1435 évi végrendeletében: Ich schaff auch den weingarten *den posinger* meiner tochter kattrey ledigleich ausgenomen XII lb den. dy man do meinem Sün michlen davon betzalen schol. *(Prot. Test.* I, 16. a.)

[8] Weitner György 1435 és Grünwald János 1495 évi végrendeleteiben említik szőlőiket, *den haynpurger* illetve den Weingarten in dem *Hainburger. (Prot. Test.* I, 25 és 254.)

Digitized by Google

meghatározni perszc nem tudjuk, de hogy jókorának kellett lennie, azt az az adat is bizonyítja, hogy Hippolyt érseknek pénzen megváltott pozsonyi bordézsmája 534 dukátot s 50 dénárt tett.[1] Szőlőművelés tekintetében a XV-ik század szőlőművelői kétségtelenül egy már igen régi multra tekinthettek vissza, mert komolyan alig vonható kétségbe, hogy a pozsonyi hegylejtők szőlőművelése nem igen ifjabb az alsóausztriai Dunahegység lejtőinek szőlőművelésénél, mely pedig visszanyúl az V. századba.[2] Abban a nagy szabadalomban, melyet III. Endre király 1291-ben Pozsonynak adott, *régi* és újonnan keletkezett vagy keletkezendő szőlőkről szól,[3] mi szintén egy régi szőlőművelési gyakorlatra enged következtetni. Igaz mi a mai szőlőművelési eljárásról meg borsajtolásról[4] és borkezelésről nem igen következtethetünk a régi szőlőművelési eljárásra és borkezelésre. A pozsonyi mai szőlősgazda ugyan sokban mutatja magát conservativnak, de azért direkt adatok hiányában mégsem véljük bizvást hihetni, hogy azon szőlőfajokkal, melyek itt ma széltében művelés alatt állanak, a szilváni,[5] a gyöngyszőlő,[6] a lombard,[7] az elbingi[8] fajokkal, már a középkorban is voltak beültetve szőlőink. A tramini borokról tudjuk, hogy azok borkereskedésünkben nagy import-czikket képeztek,[9] s nagyon valószínű, hogy a borral magát a tőkét is átplántálták szőlőhegységünkbe. A Scharlachberg nevű szőlődülő, megfelelve egy rajnavidéki bortermelő vidék elnevezésének, mintegy kezességet nyujt arra nézve, hogy e pozsonyi dülőt rajnavidéki tőkékkel ültették be.

---

[1] Nyáry Albert: *Századok* 1867 évf. I, 381.

[2] Sz.-Severinről, Noricum apostoláról tudjuk, hogy *ad Vineas* vonult vissza.

[3] L. e mű II. köt. 2-ik rész.

[4] Azok a különös, 4 talpfán álló borsajtolók, melyek részben ma is még bortermelő kapásainknál használatban vannak, ősi eredettel bírnak.

[5] Zierfandel. — [6] Gutedel.

[7] Lombarder. — [8] Elbinger.

[9] L. e mű II. III. 48.

Digitized by Google

A pozsonyi bor mindenfelé a legjobb hírben állott. Nemcsak a termelő gazda s azok, kiknek ő azt házilag kimérte, fogyasztották azt előszeretettel, hanem a legelőkelőbb állásokban levő kül- és belföldi nagy urak is. Nagy Lajos királyunk pozsonyi bort hozatott a maga lakadalmára.[1] Többi fejedelmeink is nagyrészt városunkban fedezték szükségletüket. Rendesen jártak-keltek itt az udvari borízlelők. Igy Zsigmond,[2] V. László,[3] I. Mátyás[4] s egyikmásik királynénkéi.[5] Külföldi fejedelmi személyek ugyancsak itt vásárolták az általuk kedvelt asztali- és csemegeborokat. Igy Lajos bajor herczeg is. V. László király 1457-ben felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy Pozsony környékén engedjen a herczeg számára borokat vásárolni és kiszállítani.[6] A külföldre átalán tömegesen szállították borunkat, úgy hogy a város lakóssága export kereskedésének a bor volt a legjelentékenyebb czikke.

[1] L. e mű II. III, 14 fej.

[2] 1435 decz. 5 ikén Zsigmond király meghagyja a pozsonyi várostanácsnak, hogy miután pohárnokai (pincerne) *a Pozsonyban számára vásárolt bor körül csalásokat követtek el,* az e végett felküldött Rozgonyi György pozsonyi főispánnak a kellő felvilágositással szolgáljon. Kelt Tatán 1435. (Ered. a pozs. városi ltban a rendezetlen iratok közt. Közölte Knauz: *M. Sion.* II, 138—140.)

[3] V. László király irja 1453-ban a pozsonyi tanácsnak: Wir haben unsern getrewen lieben Jörgen Dechsner unsern Rat und Hubmaister in Oesterreich bevohlen, *die Wein, so man uns zu unsern Handen umb Presburg gevechsent hat, gen Wien ze furn lassen,* Emphelhen wir ew ernstlich und wellen daz Ir dieselben Wein mit ewern Dienern und fusknechten untz über die March gelaitten lasset. *(Dipl. Pos.* III, 79—80.)

[4] 1463 máj. 20-ikán Mátyás király meghagyja Pozsony városának, hogy azonnal, postquam naves nostre illuc adducte fuerint, káplánja Gergely mester utasítása szerint *triginta duo vasa vinorum* ad ipsas naves nostras imponere et usque Civitatem nostram Komaromensem per homines vestros deduci facere debeatis et teneamini. Kelt Báttán 1463. (Teleki: *Hunyad. k.* XI, 62.)

[5] Des Pfünztag nach Augustini 1485, hat unser gnadig fraw die kunigin hergeschikht, umb unedig (alten) und Hewrigen wein zu schikhen zu kosten, daselbs ist man in den keller gangen und der kunigin wein, in flaschen zu ainer prob geschikt in die Newstat (Wienerneustadt). És: Und zw denselben wein, den man der kunigin geschikt hat, hab ich khawfft etlich flaschen. (Vár. számad. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 196.)

[6] die Wein heben lasset an (= ohne) Zerrung von danen ze fuhren. *(Dipl. Pos.* III, 218.)

Digitized by Google

mit a harminczadkönyv hitelesen kimutat.[1] De borunk jóságát bizonyítja annak jó ára is, melyen az kelt. A bor ára természetesen, mint ma, úgy hajdan sem volt minden évben egyforma. Az ár nagyon hullámzott, aszerint amint a termés mennyiségileg és minőségileg változó volt. Számadó könyveink és telekkönyvi bejegyzéseink adatai szerint a pint bor ára 6 és 24 dénár, azaz a bor akója 240 és 960 dénár közt hullámzott. 1440-ben az adatok nagy sokaságának tanúskodása szerint egy 56·605 literes akó bornak az ára a mi mai pénzünk szerint 52 korona és 40 fillér volt, vagyis literje $92^1/_2$ fillérbe került.[2] Tehát a pénznek nagyobb értéke daczára is a mai boréval ért fel. 1440-től az ötvenes évek végéig a bor értéke nem csekély hullámzás mellett egyre apadt.[3] De voltak oly évek is, melyekben, mint 1435-ben, egy pint 100, az akó tehát 4000 dénárba vagyis 1·43 arany forintba került.[4] Nem érdektelen a modenai Hippolyt-codexekből megtudnunk, hogy míg a magyar borok akójának ára 1487—1489-ben, egyes esetek kivételével, lehetőleg silány áron, egyremásra 31—42 dénárjával, sőt a legjobb egri vörösbor 64 dénárjával volt vásárolható, addig a pozsonyi asztali borok akóját 1487-ben 65—70 dénárjával fizették,[5] sőt Mátyás király, uralkodása utolsó éveiben azt egész 1 dukát 5 dénárig menő árban fizette, úgy hogy leginkább megközelítette a legjobb hirben álló szerémi bor árát, melynek akóját 1 dukáton és 68 dénárjával lehetett beszerezni.[6]

Alig tévedünk, ha azt állítjuk, hogy középkori boraink minősége jobb volt a mainál. A pozsonyi borok ellen

---

[1] Erről alább a kereskedésnél.
[2] Dr. Kováts Ferencz szives közlése.
[3] Kováts: *Vár. adózás* 99 l.
[4] Kováts: *Vár. adózás* 98 l.
[5] per venduti ala maestá del S. R. a tempo quomodo gi piaze vasi 376.
[6] A *modenai Hippolyt-codexek.* Nyárynál: *Századok* 1870. IV, 667.

Digitized by Google

napjainkban két kifogást tesznek: azt, hogy földizűek és hogy hosszabb időig nem tarthatók. A 4—5 éves boroknak már megvan a maguk sajátos bagaria-izök.[1] Jóságra nézve nem mérkőznek a szomszéd sz.-györgyi, récsei, grinádi, vajnori, bazini, limbachi borokkal, melyek keményebbek és tartósabbak. Borunk silányulását mire vezessük vissza, talajelmállásra és vegyi átalakulásra avagy talán talajkimerülésre? Ezt meghatározni biztosan nem tudjuk. Hisszük azonban, hogy azt részben a legújabb gazdasági rendszer is eredményezte. Ma nem minőségre, de mennyiségre termelnek a gazdák s azért nagyrészük már nem kultiválja a hajdan annyira kedvelt zöldmuskatály[2] fajú szőlőtőkét, mely mennyiségileg kevésbbé kiadós. Amellett tekintetbe kell vennünk, hogy középkori szőllősgazdáink Récsén, Sz.-Györgyön, Vajnoron s ezek környékén is szüreteltek s igy a pozsonyinál már eredetileg jobb borral rendelkeztek. Termeltek tehát gyors fogyasztásra könnyebb és eltartásra nehezebb borokat. Ebből magyarázhatjuk meg magunknak a pozsonyi bornak régi jó hirét, kelendőségét és egyéb hazai borokkal való sikeres versenyképességét.

Ám bármint legyen is, tény az, hogy a szőlőmüvelés, illetve a bortermelés a pozsonyi családok egyik főjövedelmi forrása volt. Leginkább ettől volt anyagi helyzete feltételezve.[3] Sőt tudjuk, hogy Pozsonyban a műbor gyártása is hírre jutott. Az *ürmös,* mely hazánkban a XV. században már a kedvelt italok közé tartozott, Pozsonyban a borkereskedésnek egy keresett czikke volt. Belőle, de vino absientatico, Hippolyt érsek udvara számára 1487-ben egyszerre 3 közönséges hordónyi[4] vagyis körülbelül 18—20

[1] A pozsonyi szőlőgazda azt e szóval fejezi ki: *er altelt.*

[2] Ez megfelel a *weltlini* fajnak.

[3] Ezt 1354-ben I. Lajos király is kifejezi: nos considerantes, totam fidelium civium et hospitum nostrorum Posoniensium *facultatem solummodo de vinis et vineis eorundem dependendi* . . . *(Dipl. Pos.* I, 278.)

[4] vasi pieni et comuni.

Digitized by Google

akónyit főzetett Pozsonyban.[1] Kétségtelen, hogy egyéb mézzel, gyömbérrel, szegfűvel, fahéjjal és szerecsendióval, mazsolával, ámbrával és pézsmával főzött úgynevezett pigmentum-borok, melyek azon időkben hazánkban az úri és polgári házakban egyaránt kedveltek voltak,[2] Pozsonyban szintén sűrűn készültek, mire a fűszereknek nagy mennyiségű fogyasztása is mutatni látszik.[3]

A mezőgazdasággal természetesen összefüggött az *állattenyésztés*. Erre Pozsony vidéke annyival-inkább volt kedvező, mivel a dunai ligetségekben, de a hegyközti lapályok vidékén is jóltermő legelők, rétségek terültek el. Ösztönzőleg hatott erre külömben maga a mezőgazdasági cultura is, mert úgy a szőlőművelés, mint kivált a szántásvetés igavonó barmok nélkül nem igen volt eszközölhető. A majorságok és a külvárosok tágas udvarai pedig nagyon kinálkozók voltak a baromfitenyésztésre, úgy hogy az állattenyésztés is a pozsonyi gazdák egyik jelentékeny jövedelmi forrását képezte, részben akkép, hogy a tenyésztett állatok napszámi haszonba vétettek, részben akkép, hogy azok a családok élelmezésére szolgáltak, de részben akkép is, hogy a kereskedés s igy a készpénzi haszonhajtás anyagául szolgáltak.

A házi állatok közül a *ló* jól volt képviselve polgáraink háztartásában és gazdaságában. Ezt azért mondjuk, mivel az állattenyésztés mennyiségére nézve tájékoztató harminczadkönyvben a lókivitel jelentékenynek mondható. Az 1457—58-iki pénzügyi évben, ha egy év után a többiekre is következtethetünk, mindössze 430 darab ló volt Pozsonyból a kivitel.[4] És minthogy a harminczadszabás egy-egy ló után 12 garas, 3 ló után 1 forint volt,

[1] B. Nyáry Albert: *Századok* 1872. évf. VI, 305.
[2] Ugyanott VI, 305.
[3] Alább a kereskedésnél lesz róla szó.
[4] Kováts: *Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században* 184 l.

Digitized by Google

ebből nem annyira a lóértékre következtethetünk, mintsem inkább arra, hogy a többi kivitt állatoknál jóval drágábban megvámolt lovak nagyrészt csak transitó árúk lehettek, melyek a városi gazdasági politikával nem úgy függtek össze, mint a pozsonyi majorgazdaságokban tenyésztett állatok harminczadváma.[1] Ám eltekintve attól, hogy a kivitelre került pozsonyi lovak nagyrészt csak kereskedelmi árúk voltak, mégis kétségtelen, hogy középkori gazdaságunk- s háztartásunkban a ló mint a gazdák tenyészete is szerepelt. A pozsonyi földmivelő, kertészkedő, bortermelő gazdának nagy szüksége volt lovakra s azért tartotta is azokat. De a fuvarozás is jelentékeny volt az akkori időkben, mikor a fuvarosok mondhatni czéhszerű iparvállalkozók voltak.[2] Ehhez járult, hogy a hajóvontatás is ugyancsak lovak alkalmazásával történt, mi tehát egyaránt lótenyésztést és lóvásárlást szükségessé tett. Fuvarozásra vagy hajóvontatásra vonatkozó számos adataink közt nincs egy is, mely azt mutatná, hogy lovak helyett ökröket vettek volna igénybe, mint a hogy ez a középkorban hazánk egyes vidékein szokásban volt.[3]

Jóval jelentékenyebb volt a gazda háztartásában és majorságában a *szarvasmarha-állomány*. Az *ökrök* kivált nagy kiviteli czikkek voltak. Az 1457—58 évi harminczadkönyv kimutatása szerint az ökörkivitel 1466 db volt, melyekből 270 darabot szállítottak ki idegenek, a többi 1196 darabot pedig pozsonyiak. E körülményből megérthető, hogy harminczadszabásuk a lovakéhoz képest nagyon csekély volt, mert a határon egy db után csak

[1] *Ny. MO áruforgalma* 190 l.

[2] L. e mű II. III, 175.

[3] Bethlen Miklós beszéli, hogy Apor elfogatván Kapi Erzsébetet, az asszony hintajába *hat ökröt* fogatott, Kapinét a hintóba vetteti s a viczei határból kiviteti, aztán az *ökröket* kifogják és az asszonyt hintóstól ott hagyják. (*Önéletirása* II, 244.) De Caraffáról is tudjuk ugyancsak Bethlen tudósításából, hogy ő Kolozsvárra *12 ökrön* ment be hintón. (U. o. II, 73.)

Digitized by Google

10 dénárnyi, 25 db után pedig csak 1 forintnyi vámteher feküdt. E jutányosság szemlátomást kedvezett a pozsonyi gazdasági politikának. Bár tenyésztés és vásárlás tekintetében ezekről is azt mondhatni, mit a lovakról, a belőlük folyó haszonnak mégis a lovakénál jóval nagyobbnak kellett lennie. A szarvasmarhából telt nagyrészt a családok élelmezése. Városunkban a mészárosok tekintélyes czéhet képviseltek, a húskivágás e czéhnek búsás jövedelmet hajtott. De jövedelmezett az *ökörbőr*[1] és *ökörszarv*[2] is, melyek nemcsak magában a városban nyertek ipari felhasználást, hanem a határon át is jutottak. A harminczadkönyv tételei közt ugyanis 431 db (153 idegen és 278 pozsonyi által) kiszállított ökörbőr van kiviteli czikként feltüntetve. Az ökörbőr harminczadszabása is jutányos, mert egy-egy db után csak 2 dénárt, egy egész rakomány után 1 forintot számítottak. A kivitt ökörszarvak csak vámértékökben, 2 forintban vannak bejegyezve. A *hólyagok* is mint kiviteli czikkek szerepelnek a harminczadkönyvben, és pedig szintén 2 frtnyi vámértékben.[3]

A szarvasmarhák közül a *tehén* a polgári háztartásnak éppenséggel nélkülözhetetlen felszereléséhez tartozott, mert tejjel, vajjal, turóval látta el a családot, míg a mészárszékre került példányok húsukkal, bőrükkel, szarvaikkal és faggyujukkal voltak birtokosaik kezében jövedelmezők. Egyes végrendeletekben a tehén tényleg mint a házi gazdaság inventariuma szerepel.[4] Más végrendeletekből kitetszik, hogy a közjótékonysághoz egyesek a tehéntartásból vették a módot.[5] Nincs is kétség benne,

[1] Ochsnhewt, hewt.

[2] Ochsnhorn.

[3] *Hólyagok* (plassn) 2 frtnyi vámértékben. (Kováts: *Ny. MO áruforgalma* 185 l.)

[4] Item schaff auch meinen tochtern bayden *vier kue.* (Salczer Péter 1435 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 16.) — Item So schaff ich die *Jung kü* meiner pasen vnd dij ander In das Nunnen Chlaster. (Scharnyn Krisztina 1441 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 36.)

[5] Item So hat sy mer geschaft ayn pett vnd ayn schrein da von schol

Digitized by Google

hogy tehenek dolgában már túlnyomólag házi tenyésztésről szólhatni. A tehenekről mint evő zálogtárgyakról[1] és mint lopott jószágról a XV. és XVI. századi jogkönyv is intézkedik,[2] jeleül annak, hogy a házi állatok e faja az ingó vagyon egyik értékes, mások által illetéktelenül is megkivánt tárgyát képezte. A szarvasmarhatenyésztés jelentőségére nézve minden esetre jellemző, hogy 1449-ben Sneyder Simon pozsonyi polgártól 150 db ökröt tolvajlottak el.[3] Ökrökben, tehenekben a középkori gazda nagy mozgó tőkéje feküdt, melyet a hitelezők szivesen fogadtak el készpénzfizetésül.[4]

A ló- és szarvasmarha állományt jelentékenyen fölülmulta a *juh- és bárányállomány*. Erről a nagy kivitel tanúskodik.[5] A juh- és bárányállomány a pozsonyi gazda háztartásában többszörös haszonhajtó volt, mert gyapjával, husával, bőrével, tejével, sajtjával és zsiradékával egyaránt főigényeket fedezett, de a velök üzött kereskedésnél fogva is nagy jövedelemhajtók voltak annál inkább, mivel harminczadszabásuk igen alacsonynak mondható.[6] Ha megfontoljuk, hogy úgy a szarvasmarha-, mint a juhtartás a pozsonyi gazdának csak minimális költségébe került, bőven lévén neki

maister peter ein *kue* kawffen vnd als lang vnd dye selb *kwe* wert oder lebt so schol der obgenant maister peter die selb milich von der selbem kwe alle sambstag nacht geben armen lewten. (Chlokaus Erzsébet 1431 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 20.)

[1] L. alább a sertéseknél.

[2] Item, ob sach wer das ainer fund sein Ros *kue* oder saw bey ainem wolgelontn man, die vnnwergoltn aus sein gewalt komen wern, vnd mag den nit ankomen der Im das verkauft hat, so soll er es den anklan vmb sunst widder geben, alsver erweisst das es sein sey. (XV. sz. jk. 59 p.)

[3] A pozsonyi *Achtpuech* adata Kovátsnál i. m. 190 l. [1]) jegyz.

[4] Széchy Mária hitelezői közt szerepel a bécsi Mörat, kitől Wesselényi 32 képet vett 800 frton s ezeket *ökrökkel igérte megfizetni.* (Acsády Ignácz: *Széchy Mária. Tört. életrajzok* 1885. 229. l.)

[5] A harminczadkönyv szerint *juh* (schaff, schoff) kikerült Pozsonyból összesen 5860 db és pedig 2231 idegen és 3629 pozsonyi által; *bárány* (lampl) 284 db és pedig 224 idegen és 60 pozsonyi által. (Kováts i. h. 184 l.)

[6] 1 db *juh* után 2 dénár, 100 db után 1 forint. 1 db *bárány* után 1 dénár. (Kováts i. h. 184 l.)

Digitized by Google

erre alkalmas rétsége, akkor könnyen győződhetni meg arról, hogy ezen állattartás és állattenyésztés tényleg neki s családjának nagy anyagi előnyöket biztosított. A *kecsketenyésztés* és *kecsketartás* úgylátszik nagyon jelentéktelen volt, mit könnyen meg is magyarázhatunk magunknak, miután ez állat tartása könnyen gazdasági culturák károsításával járt volna. A harminczadkönyvben a kecske nem is szerepel mint kiviteli czikk, csak a *kecskebőr* említtetik 3, a *gödölyebőr* $12^1/_2$, az *irha* pedig 5 arany ftnyi vámértékben meghatározva. Elszórt egyes adatok azonkép bizonyítják az eneműek kivitelét.[1]

Az élelmezésre annyira szükséges *disznó* a pozsonyi kiviteli áruczikkek közt éppenséggel nem szerepel, miből bátran következtethetünk arra, hogy azt a polgár háztartásában csakis annak saját szükségleteire és nem exportra termelték. Mert hogy termelték, az már abból is eléggé kitetsző, hogy a XV. és XVI. századi jogkönyvben a *disznó* épp úgy említtetik zálogtárgyként, mint a tehén, ökör és ló.[2] A disznótartást külömben a városi statutumok egyik pontja nagyon befolyásolta azzal a rendelettel, hogy a belvárosban senki, péken kívül, két disznónál többet nem tarthat. A pékek négyet is tarthattak.[3] Okul az van felhozva, hogy a sertések túrásaikkal a városi kövezést rontják, károsítják. Ennek megakadályozására

[1] Igy 1457 máj. 17-ikéről olvassuk: It. am Eritag Nach Sophie virginis thomon Iricherin furt aus *czygnpalg* fur 3 ℔ dn. facitgr. 95. És l. e mű II. 2,442 l. 8 jegyz.

[2] It. Auch setzt ainer aine(m) essende pfandt, das sey: Ochsen, Ross oder Kue oder *saw*, die sol er halten vntz an den drittn tag; darnach solt er damit thuen als der statt recht ist. Igy a XVI. sz. jk. 29 p., mit a XV. sz. igy fejez ki: Item, auch setzt ainer ainen Essunde phand, das sein: Ros, kwe oder *saw*, die sull er halten piss an den dritten tag; darnach soll er domit tun das der stat Recht ist.

[3] It. Es ist auch gesetzt worden das Jeder hausgesessener man In seinen haus, Er sei wer der sei, *nicht meer habn sull In der Stat wen zway verschnitne Schwein*, ausgenomen die pecken die *mugen habn bei IIII schwein* vnd nicht meer. (Vár. jk. 156 p.)

Digitized by Google

legyenek az egyes disznók orrkosárral ellátva. Ha ennek daczára mégis károsítanák a kövezetet, a disznó gazdája bünhödjék 12 dénárral s azonkívül a kövező igazítsa az ő költségére helyre a kárt.[1] A sertéstenyésztés és tartás ennélfogva a város előtt levő terekre, a külvárosokra és a külmajorságokra szorítkozott, amint azt a városi statutumok is megengedik.[2] És hogy valóban itt ilyen tenyésztésről szó lehet, hitelesen kitetszik abból, hogy a disznó egyik terméke: a *sörte* a harminczadkönyv tanúskodása szerint kiviteli czikk volt.[3] De a végrendeletek is említik a disznótartást.[4]

A *baromfitenyésztésnek* felette szaporának kellett lennie, ha erre a harminczadkönyv szerint nem is vonhatunk következtetést. A baromfijószág nem kiviteli czikk. Tenyésztése tisztán a belszükséglet fedezésére szolgált és a családok enemű szükséglete nagyon is tetemes lehetett. Ha végig pillantjuk a számadási könyvek kiadási tételeit, azt látjuk, hogy az apró baromfi, kivált a tyúk és kappany a leggyakoribb tételek közt fordul elő. A háztartásban főszerepet játszott ez a tollas jószág, s annyira bőven voltak a majorságok és háziudvarak tyúkokban, hogy a dologi terheknek nagyrészt tyúkok szolgáltatásával feleltek meg.[5] Az 1379 és 1434 évi adólajstromokban a felsorolt

[1] Vnd die Schwein sulln *habn wulheng,* damit sie nicht gewulln mugen *Vnd das pflaster In der Statt prechen;* wer aber das die Schwein in der Statt wulln Vnd an dem pflaster schaden tetn, So sulln die selben, des die Schwein sein, von ainem yedem Schweyn, das den schaden tut, den statdienern verualln sein XII. d. Vnd sol darzu dem Vberleger auch gnug tun damit das pflaster vnd der schad widderlegt vnd bezallt werd. (Vár. jk. 156 p.)

[2] Aber wer der were es wern peckhn oder mutlpeckhn oder andre hausgesessn oder mitwoner der Stat hie, *die mochtn vor der Statt, Inn vorstetn Schwein haltn* oder fur den herter treyben als vie sie woltn, der gemain vnd menycklich onn schadenn. (U. o.)

[3] Kovátsnál i. h. 185 l.

[4] Ich schaff auch meinen tochtern bayden . . . *drew swein* mondja Salczer Péter 1435 évi végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 16.)

[5] L. fenntebb a 61 lapon.

Digitized by Google

polgárok közt igen gyakori a *Mayer* név.[1] Nagyon valószínű, hogy e név jelző *majoros* értelemben. Amúgy is tudjuk, hogy a városban benn s a városon kívül több major volt. Ezekben a majorságokban a baromfitenyésztés rendes volt.[2] lehetett. De nagyon valószinű az is, hogy a szőlőbirtokosok szőlőik körül is tenyésztették a tyúkokat, mert ezek és csibéik szőlőérés előtt igen jó féreg- és rovarpusztitók. Szőlőéréskor persze a tyúkokat távol kellett a gyümölcsös tőkétől tartani, nehogy azon kárt okozzanak.

A viruló kertek sokasága mindenfelé igen élénk *méhtenyésztést* virágoztattak fel. A méh a maga nagy haszonhajtásával minden gazdával megszerettette a méhtenyésztést. A méhtartás egyjelentésű a méhtenyésztéssel. Ha tekintetbe veszszük, hogy a *méz* amaz időkben, mikor az emberek annyira szerették az édességeket, a czukrot pótolta, és hogy továbbá a *viasz* nemcsak a templomi, de a priváthézi feles szükségletnek tett eleget, de sőt egyes vétségek birságpénzeül is kivettetett s egyes czéhek viaszgyertyás alapítványokkal bírtak,[3] akkor már is megközelitőleg eltalálhatjuk az állattenyésztés e nemének virágzó nagy voltát. A mézet és viaszt feldolgozó ipa-

[1] Így az 1379-ikében: It. Allodium domini Ade Sleichenchauff et Otto *mayer* (Platea Schoendorff 15 old.) — It. Chuenzel hauer *mayer* 10 dn. (U. o.) — It. Allodium fritschonis et Schilher *mayer*. (U. o. 17 old.) — It. Heinricus *mayer* 20 dn. (Spitolnewsiedel 22 old.) — It. Eberl *mayer* 30 dn. (U. o. 24 old.) — It. Heinricus *mayer* (Tvnawnewsidel 28 old.) — Az 1434-ikiben pedig: Hensel *Mayr* megadóztatva 10 akó bor után (65 l.), Stephan *Mayr* 20 akó után (65 l.), Hans *Mayrin* 8½ akó után (65 l.)

[2] Az 1434 évi adókönyvben 8 *allodium* van felsorolva.

[3] A pékek czéhébe való felvételők fejében bizonyos súlyú *viaszt* tartoztak adni. A szabályok ellen vétő legényeket *viaszszal* bírságolták meg. A czipészek czéhe a czéholtárán évente négyszer *viaszgyertyákat* gyújtatott meg: karácsonykor, husvétkor, úrnapján és pünkösdnapján. Ha a czéhmester a gyertyák meggyújtásában mulasztást követett el, ¼ f. *viaszszal* bírságolták meg. A czéh gyűléseiről alapos ok nélkül elmaradót ugyancsak ¼ f. viaszszal büntették. — A szabók és pékek czéhbe való felvétele *viasz* szolgáltatása ellenében történt. (V. ö. e czéhek szabályait Királynál: *Pozs. vár. joga a középkorban* 187—194. és 428—445.)

Digitized by Google

rosok: a *viaszosok* és *mézeskalácsosok* városunkban a középkorban nagy számmal voltak képviselve. Említik őket úgy az 1379 évi[1] mint az 1434 évi[2] adólajstromok, valamint a városi számadó-[3] és telekkönyvek.[4] De amellett tudjuk, hogy a méhek terméke: méz[5] és viasz[6] nem jelentéktelen kiviteli czikkek is voltak, úgy hogy a pozsonyi gazdáknak a méhtartásból direkt és indirekt tetemes jövedelmök folyt.

Ezt mondhatni az állatgazdaság egy oly neméről is, mely városunkban, mint Duna mellett fekvő városban kiválóan virágzott. Értjük a *halászatot* és *halgazdaságot*. A halászat jelentőségét már egymaga az a tényállás hirdeti, hogy a halászok külön városrészt tettek ki és saját heti és évi vásártartási joggal bírtak.[7] S bár ők halászaton

---

[1] It. Georgius *hoenigler* 10 d. (Alta *Strata* 12 old.) — It. Mert *honigler* 30 dn. (Platea Schoendorf 17 old.) — It. Nicolaus *hoenigler* 9 vr. et 4^{or} vr. eduxit 70 dn. (Tvnawnewsidel 27 old.)

[2] Wentzlab Gotz, kinek teljes adója 4 sch. (2 l.) — Mathes *Letzelter*, teljes adója 6 lb. (2 l.)

[3] Vlreich der *Leczelter*. (1410 évi vár. számad. könyv.)

[4] 1513-ban: It Caspar *Wachsgiesser* im kresling, fizetett XIIII dn. (Vermerckt die gertten dynns So man Ferlichen ainen yeden Burgermaister dienth. Ausgezogn *aus dem grundtpuech* Im Jar funfzehenn hundert vnnd Im Dreijzehenntnn.)

[5] A *mézet* (honigk) tunellákban exportálták. A harminczadkönyv kimutatása szerint 1457—58-ban 278½ tunella (62½ idegen, 216 pozsonyi által) került át a határon. A méz vámszabását ellenőrízni nincs adatunk. Ha a behozatali vámszabás értékquótáját alkalmazzuk, akkor — mint Kováts mondja — a 278½ tunella kivitt méz vámértékét (2 arany forintjával) 557 arany forintra becsülhetjük. Valószinű azonban, hogy ezen becslés alacsony, mert a kivitel meglehetős nagy mennyisége azon következtetés megtevését engedi, hogy a pozsonyi kertek ezen fontos terméke szintúgy, mint az általuk s tán a liszt is, vámprotekcióban részesült. Piaczi árak feljegyzésének hiánya miatt azonban az esetleges kedvezmény magasságáról tudomást nem szerezhetünk. *(Ny. MO áruforgalma* 190—191 ll. Es e mű II. 2, 442.)

[6] A *viaszt* (wax) mázsaszámra (centn) és kocsirakományokban (ladung) szállították ki. Egy mázsája után 6 garas, egy rakomány után 1 arany forint vámszabás járt. A harminczadkönyv kimutatása szerint az 1457—58 pénzügyi évben Pozsonyból 8 mázsa és 1½ rakomány viaszt exportáltak. (V. ö. e mű II. 2, 442.)

[7] 1430-ban Zsigmond király ad instanciam fidelium nostrorum Civium, populorum *ac piscatorum* nostrorum a

Digitized by Google

kívül egyéb keresettel is foglalkoztak, mégis a halfogás, a haltenyésztés és halárusítás czéhbeli foglalkozásuk volt.[1] A nagy halfogyasztás amaz, egyházilag jobban fegyelmezett időkben, mikor az egyházilag megállapított bőjtöket szorgosan betartották, nyilvánvaló.[2] Bőjtön kívül is alig volt lakoma, akár a városházán, akár a polgári család tűzhelyén, hogy az étlap főtételei közt a hal nem szerepelt volna.[3] Nem éppen csekély ára daczára is készségesen szerezték be azt a konyha számára.[4] Láttuk, hogy maga a város is hogyan foglalkozott haltenyésztéssel[5] és nincs ok feltennünk, hogy a czéhes halászok is halfogáson kívül haltenyésztéssel is ne foglalkoztak legyen. Annyira virágzó volt e nemzetgazdasági ág, hogy az nem csupán a halfogyasztás kielégitése által jövedelmezett jól, hanem és főleg a jelentékeny kivitel által is. E kivitel világos bizonyitéka annak, hogy a fogott halanyag nagyobb volt a piaczi szükségletnél. Mint kiviteli czikkek felesen szerepelnek a *friss*,[6] a *száraz*,[7] a *sózott halak*,[8] legkiválóbban

városfalain kívül levő *Ujvárosban* évi- és hetivásárt engedélyez. *(Dipl. Pos.* I, 873. II, 223. Azonkiv. l. e mű II. 1, 8–9. És III. k. 14 tábla.)

[1] L. e mű II. 2, 359—363.

[2] L. Ortvay: *Haltenyésztési viszonyaink multja és jelene* 3—4 ll.

[3] Fejérpataky: *MO vár. szám. könyvei,* több helyen. És e mű II. 3, 369—390.

[4] A halak árára nézve több adat található: *Haltenyésztési viszonyaink multja és jelene czímü* értekezésemben 3—6 ll. Szintúgy *MO régi vízrajza* czímü művem I-sö kötetében *Halászat és haltenyésztés* czikkben 354—364 ll. A pozsonyi piacz haláraira nézve a számadókönyvek adnak érdekes felvilágositásokat. Igy olvassuk az 1443. év jún. 15-ikére: Item Am Sambstag an sannd veits tag hab wir geert den pischoff von Grann, vnd di purger von der krembnitz, vnd di purger von Casschaw, vnd den hawpman von der krembnitz herren Oskro mit *guten vischn* czwairlay di der purgermaister selber gekauft hat vmb II. flor per VII β dn. facit . . . II flor auri. Egyéb adatokat l. e mű II. 2, 359 és II. 3, 370—376 ll. a jegyzetekben.

[5] L. e. mű II. 2, 353—54.

[6] *Friss halat* (visch) kivittek 1457—58-ban $55^1/_2$ rakományt és azonkívül 6 ar. fl. vámértékben. A rakomány harminczad szabása 1 rakomány (edény) után 1 ar. frt.

[7] *Száraz halat* (dwr visch) $2^1/_2$ rakományt és 142 ar. frt vámértékben. A rakomány harminczadszabása 1 ar. frt.

[8] *Sós halat* (gesalczn visch) 5 frt vámértékben.

Digitized by Google

mégis a *vizák*, melyek Pozsonyon kívül messze vidéken, a külföldön is igen keresett csemege-czikkek voltak. A harminczadkönyv tanúskodása szerint a halakra egyátalán vagy kisebb mennyiségben érték szerint, vagy nagyobb mennyiségben rakomány, illetve edény szerint szabták ki a vámot. A vizát darabszámra is megvámolták.[1] A halkivitel vámértékét az 1457—58 pénzügyi évben összesen 2082·13 aranyforintra becsülhetni.[2]

De mondottuk, hogy a halászok halászaton kívül még egyéb keresettel is bírtak. Ilyen mint fenntebb láttuk, a *szőlőművelés*,[3] és a mi ennél még jövedelmezőbb volt, a *vízi közlekedés*. Ők voltak a Duna fuvarosai.[4] Nemcsak hogy *dunarévi* szolgálatokat teljesítettek, fenntarva a két folyópart közt a folytonvaló közlekedést,[5] hanem folyómentén nagyobb útakra, teher- és személyszállításokra is vállalkoztak. E czélból formaszerű társulatokat alkottak.[6] Előkelők, városi küldöttek, kereskedők nagyobbára a vizi úton szállittatták magukat egyik helyről a másikra. A

[1] Piaczi árát megtudjuk egyes számadókönyvi feljegyzésekből. Mitichn noch Scolastice virginis . . . Item vnd vmb *centn hawsn* vom Veitl Gchiessl chost V fl. auri per VIII β dn. (1454/55. évi kamaraszám. 222. l. Azonk. l. e mű II. 2, 359. II. 3, 185. 389. 391.)

[2] Kováts számitásai szerint 55½ rakomány (edény) *friss hal* 30 arany forintjával 1665·00 ar. frt, *friss hal* értékbecslés alapján 6·00 ar. frt, 16 db *viza* (⅛ ar. frt. harminczadnak megfelelően) 45·33 ar. frt, 4½ rakomány *viza* 30 ar. frtjával 135·00 ar. frt, *viza* értékbecslés alapján 9·00 ar. frt, 2½ rakomány *száraz hal* 30 ar. frtjával 75·00 ar. frt, *száraz hal* értékbecslés szerint 142·00 ar. frt, *besózott hal* értékbecslés szerint 5·00 ar. frt, s igy összesen a halkivitel vámértéke = 2082·13 ar. frt.

[3] L. fenntebb a 76 lapon.

[4] Nevök: hajósok, Schiffman, Nawferigen. Igy ismeretesek 1410-ben Erhard *Scheffman;* 1434-ben Andreas *Schiffman;* 1456-ban Stewber *Nawferigen,* Larentz *Nawferigen;* 1471-ben Peter *Nawferigen* stb.

[5] L. e mű II. 3, 187—188.

[6] Igy olvassuk 1456-ban: 6 vischer, den chuncz Stiglicz und den Michl tönner mit *ir geselschaft.* (Vár. és kápt. számad. Knauz: *M. Sion* II, 733.) — Ugyanez évben máshelyt: dem Stewber *Nawferigen mit seiner geselschaft* von hin vntz gen Ofen, das er vnss lewt hinab furen schul. És: hab gebn dem larentz *Nawferigen* vmb 7 Ruder In ain Schief. (Vár. és kápt. számad. Knauznál: *M. Sion* II, 730—732.)

Digitized by Google

királyok is sokszor a vizi útat választották, és bár saját hajóikkal bírtak, mégis fogadott pozsonyi révészekkel indíttatták útnak azokat.[1] Ők voltak Dunamentén a levelek szállítói is.[2] A hadi portékák és az árúczikkek szintén vizi úton jöttek-mentek.[3] A révészek személyszállitó hajóinak eszerint nagyoknak, kényelmeseknek és biztosoknak kellett lenniök. Minthogy azonban a vizi közlekedés tél idején szünetelt, ebbeli keresetök szintúgy csak saison-foglalkozás számba ment, de azért a szünet ideje jó volt a vizi járóművek kitatarozására, míg maga a halászat tél idején is folyton tartott, úgy hogy a halászat a maga mellékfoglalkozásaival a leghálásabb iparágak egyike volt.

[1] 1410-ben Erhard der *Scheffman* a király hajóját (czullen) Somorja felé vezette s azért a város fizetett neki 5 solid. 10 dénárt. (Vár. számad. Fejérpatakynál: *MO városok számadási könyvei* 48 l. Azonkiv. l. e. mű II. 3.361.)

[2] L. e mű II. 3,189.

[3] L. e mű II. 3, 320—323.

Digitized by Google

IV.

A családi élet anyagi alapja. Az ipar. Az őstermelési iparágak. Az élelmi iparágak.

A mezőgazdaság, szőlőművelés, halászat és állattenyésztés mugukkal hozták, hogy városunkban az iparágak egész sora felvirágozzék. A XV. században a munkafelosztás már annyira be volt fejezve, hogy a város lakóssága szorosan iparüzése után be volt osztva. Csak ismétlődik városunk történetében az, mit más városok történetében is szemlélhetünk: az iparágak a közszükségleteknek megfelelően szaporodnak s különöződnek el, míg végre egy szoros szabályokkal körülirt iparrendszer állapodott meg, mely nemcsak az egyénekre és családokra, de az egész társadalomra és a közviszonyokra is hatalmas befolyást gyakorolt.

Míg a civilisatió kezdetleges állapotában, az őskorban az egyének és családok maguk elégítik ki a maguk szűkre szabott szükségleteiket: addig a civilisatió előhaladottabb állapotában már mind határozottabb alakot nyer a munkafelosztás. A család már nem elég önmagának. Szükségletei kielégitésére másokhoz kényszerül fordulni. Megszületnek a mesterségek, vagyis az egyes iparágak hivatásos üzése veszi kezdetét s e tekintetben mondhatjuk, hogy városunkban is az iparélet jóval koraibb, semmint azok az adatok, melyek az iparéletre vonatkoznak s annak létezését bizonyítják.

Digitized by Google

Még csak a XIV. század végső évtizedéből maradt ránk egy irat, mely áttekintést nyujt városunk akkori lakósságának polgári foglalkozásáról. A 1379 évi adólajstrom az, egy keskeny, tizenhatodrétű, mindössze csak 20 lapból és fél fedőlapból álló füzet,[1] mely városunk társadalmát iparüzési tagoltságában tünteti fel szemeink előtt. Városrészek, illetve utczák szerint sorolva fel[2] az adozó polgárokat, megismerkedünk azon iparágakkal is, melyeket egyesek gyakoroltak.

Ez adólajstrommal szemben azonban szem előtt kell tartanunk azt, hogy az elősorolt iparágak csak hiányosan vannak ebben felsorolva. Mert ez adólajstrom nem terjed ki a város összes lakósságára, hanem annak csak egy részére. Mert amaz idők adólajstromai mindig csak időleges, sohasem évi adólajstromok. A szükséglet és bizonyos sorrend szerint lett a polgárság megadóztatva s így a lajstromok csak úgy volnának kezünkben a városi lakósság összes üzleti és ipari foglalkozásaira nézve kimeritő források, ha összességükben maradtak volna fenn. Ez fájdalom nem az eset, mert csak egy-két adólajstrom maradt reánk s így mint források nagyon is hézagosak. Ám legott hozzátesszük, hogy a hézagok sokban pótolhatók egyéb egykorú forrásokból, névszerint a telek- és számadási könyvekből, de különösen a végrendeleti könyvből. Mindezek együttesen kiegészítik egymást, s így a város középkori lakósságának ipari és üzleti foglalkozásai, illetve

[1] Czime: *In nomine patris et filij et spiritui sancti Amen. Liber exactionis In Anno dom. M^mo CCC^mo LXX^mo Nono.*

[2] I. Nota foris Civitatem (így) super fossatum Castri. II. Nota Gaizgazzen. III. Nota Sluettergazzen. IV. Nota Pêwnta monialium. V. Nota Alta Strata. VI. Nota Platea Pistorum. VII. Nota Platea Schoendorf. VIII. Nota super fossatum sancti Michaelis. IX. Nota super fossatum sancti Laurencii. X. Nota Spietalnewsiedel. XI. Nota platea Reychardi. XII. Nota Tvnawnewsidel. XIII. Nota Platea lewkuschinne. XIV. Nota Insula. XV. Nota wedriczea. XVI. Nota fuedlukchen.

Digitized by Google

a foglalkozások által való keresetmódjuk tekintetében csaknem teljes tudomást szerezhetünk.

Hogy az 1379 évi adólajstromban az *őstermelők* a legszaporábbak, az nem igen tünhet fel még a XIV. század végszakában sem, mikor az őstermelőnek még nagy jelentősége volt városunkban s országunkban átalán. Ilyen őstermelőkül említvék egy *kőtörő*,[1] egy *rétkaszáló*,[2] két *favágó*,[3] két *cséplő*,[4] három *mészégető*,[5] négy *madarász*,[6] öt *kertész*,[7] több *halász*,[8] illetve *halkereskedő*[9] és számos *szőlőkapás*.[10] Már az előbbi fejezetben mondottakból tudjuk,

[1] It. friedel *stainprecher* 40 dn. (Foris Civitatis 1 old.)

[2] It. Chuenczel *mader* 5 sol. (Platea Schoendorf 17 old.)

[3] It. vlricus *hakcher* 10 dn. (Spitalnewsiedl 20 old.) — It. relicta Chuenczline *hakcher* 20 dn. (U. o. 21 old.)

[4] It. Johannes super finem *drescher* 10 dn. (Spitalnewsiedl 23 old.) — It. Johannes *drescher* 30 dn. (Platea Reychardi 24 old.)

[5] It. Chvenczel *chalichprenner* 20 dn. (Alta Strata 12 old.) — It. Chuenczel Juuenis *chalichprenner* 30 dn. (Spitalnewsiedl 22 old.) — It. Otto *chalichprenner* vacat 10 dn. (U. o.)

[6] It. Laurencius *vogler* 40 dn. (Alta Strata 11 old.) — It. Jacobus *vogler* 10 dn. (Platea Schoendorf 16 old.) — It. vlricus *vogler* 8 vr. $^1/_2$ lb. (U. o. 16 old.) — It. Jacobus *vogler* 30 d. (Spitalnewsiedl 21 old.)

[7] It. Ruedel *ortulanus*. Slutergazzn 7 old.) — It. Hensel *ortulanus* 20 dn. (Tvnawnewsidel 28 old.) — It. chunradus *ortulanus*. (Slutergazzn 5 old.) — It. Perichtoldus *gartner* 10 dn. (Spitalnewsiedel 20 old.) — It. nicolaus *ortulanus*. (U. o. 21 old.)

[8] It. Andre chaltleitgeb *piscator* 40 dn. (Tvnawnewsiedel 29 old.) — It. Lewbel *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Johannes purchart *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Leupoldus *piscator* 60 dn. (Insula 30 old.) — It. Wolfel *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Johannes *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Stephanus Ruepel *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Johannes Sayn *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Nicolaus Eyser *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. vlricus wyemer *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Heinricus Guelher *(piscator)* muelknecht 20 dn. (U. o.) It. Danchel *piscator* $^1/_2$ lb. (U. o.) — It. Otto Raenkel *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. vlricus Zuelauf *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Petrus chadolt *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Mendel *piscator* (U. o. 31. old.) — It. Michel stiglicz *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Nicolaus Czoetel *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Nicolaus plestam *piscator* 60 dn. (U. o.) — It. Nicolaus Czerer *piscator* 60 dn. (Insula 31 old.) — It. Michel froestel *piscator* 40 dn. (U. o.) — It. Jorig Dreyhercze *piscator* 60 dn. (U. o.)

[9] It. Cholman *vischauffel* 40 dn. (Insula 30 old.) — It. Petrus Raenkel *vischauffel* 40 dn. (U. o. 31 old.).

[10] Hawer. Ezek száma 88 csaknem minden városrészre elosztva.

Digitized by Google

hogy a szőlőművelés és bortermelés eleitől fogva főkeresetét tette városi lakosságunknak. Ime az 1379 évi adólajstrom is hiteles bizonyiték erre, mert benne az említett kereseti ágak közt a legszaporábbak. Másrészt a város környékét tevő erdőségek, hegyi és folyami vizek, termőföldek és törésre alkalmas kőanyag ösztönszerüleg sarkalta lakosságunk egy részét ezen természetes kincsek kizsákmányolására. E nemzetgazdasági javak parlagon való hevertetése el sem volna képzelhető egy oly lakossággal szemben, melynek anyagi műveltsége már e korban az intensiv munka magaslatára emelkedett volt. És csakugyan, ha egyéb forrásanyagunkat tekintjük, bőségesen győződhetünk meg róla, hogy az őstermelésnek fentebb említett iparszerüen üzött ágai számos családnak juttattak keresetet.

A *kőtörés,* mely a városi bányákban üzetett[1] folyton való munkában tartott egyes családokat. A kőnek részint mint mészégető és épitőanyagnak, részint mint kövezetnek és lövő anyagnak nagy volt a keletje. A mészégetés külön iparág volt városunkban. Már maguk a városi védelmi művek, de a polgári épitkezések is nem csekély meszet szükségeltek, melyet igaz nem egyszer a szomszéd helyekről, kivált Hainburgból voltak kénytelenek bevásárolni.[2] De hogy magában Pozsonyban is mint iparágat üzték a mészégetést, azt a fenntemlített 1379 évi adólajstrom teszi kétségtelenné. Részint a Lőrinczkapu előtt, részint a Vogltoronynál voltak a városi mészvermek.[3] Másrészt a városi védelmi művek minden évben sok faragott és törmelék követ is szükségeltek, ami tartós munkát biztosított úgy a

---

[1] L. e mű II. 3, 38—39.

[2] L. e mű II. 3, 261.

[3] Az 1496 évi számadási könyvekben említve van *die kalich Hütten bei S. Larentzen* tor (Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 11.) — Az 1501 évi vár. számadási könyvekben pedig *die kalkhütten bei dem voglturn.* (Rakovszky: *Pr. Ztg.* Nr. 21).

Digitized by Google

kőfejtőknek,[1] mint a *kőfaragóknak*. Különösen az utóbbiak foglalkozása volt többoldalú. Nemcsak a nagyobb és monumentálisabb épitkezésekhez szükségelt „faragott köveket“[2] nagyolták ki, hanem a védelmi művek, a kőből rakott tornyok épitését is magukra vállalták,[3] azonkívül az épületek külső díszitéséhez szükségelt finomabb művű faragványokat is ők készítették.[4] Munkájuk után jó jövedelmük volt, házakkal és egyéb fekvőségekkel bírtak,[5] s nem kis tekintélyben állottak.[6] Úgy a lőpor feltalálása előtt mint után a kő a leghatásosabb lövőanyagúl szolgált. A vetőgépek súlyos köveket dobtak az ostromolt falakra, mikor pedig már ágyúk voltak a támadó vagy védő fegyverek, akkor kivált gyarapodott a kőfaragók foglalkozása. Az ágyúgolyók igen soká kőből készültek s e czélra állandó kőgolyókészítőket tartott a város munkában.[7]

A védelmi művek az iparosoknak egy másik faját is jelentékeny keresethez juttatták. Ezek a *sövénykészítők*, kik a védelmi művek elé állított sövényeket fonták.[8] A város erdős környéke, kivált a ligetségek alkalmas fahajtása bőséges anyagot szolgáltatott s azért a sövénykészítők említése oly gyakori a számadókönyvekben. De a védelmi

[1] *Steinprecher* néven sűrűn említvék a városi számadó könyvekben. (L. e mű II. 2, 352 és II. 3, 38. és 272.)

[2] *Werichstuken* néven nevezve a vár. számadó könyvekben. (L. e mű II. 2, 353 és II. 3, 39 l. 3 jegyz.)

[3] 1442-ben Maister Emerich *Steinmetzen* építette az iskola mögött levő új tornyot. (Városi számadó könyv Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 21).

[4] 1512/13-ban Wendler *Steinmetzen* faragta ki kőből a Mihálykapura a városi czimert. (Vár. számad. könyv. Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 22).

[5] 1483-ban *Peter Steinmetz* mit Zunam *holczhaimer* házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 196.) — 1487-ben *Rohrbekh János* kőfaragó a maga házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 210.)

[6] 1437-ben Albert király mondja: fidelis noster Henricus filius *Conradi magistri lapicidariorum* nostre maiestatis. *(Dipl. Pos.* II, 400.)

[7] L. e mű II. 1, 328 és II. 3, 39 272—73.

[8] 1434-ben den Jungen larenzen und den *Symon Stempfl*, payden *Forstern* die *gezewnt haben* bey der Tuna, auff den graben pey sand Larentzen Tar. (Vár. számad. könyv. Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 22.) Egyéb adatokat l. e mű II. 3, 37—38 és 266—267.

Digitized by Google

műveken kívül másfelé is nyilott a munkára alkalom a sövényeseknek. Ők fonták rőzséből, vesszőből és tövisből a dunai árvíz ellen való töltéskosarakat és készítették a ligeti vizenyős talajon és árkokon át a sövényutakat.[1] Továbbá ők készítették el és tartották karban a kertek sövényfalait,[2] nyesték a sövénykerítéseket[3] és fonták a háztartásban szükségelt kosarakat, minek keresményéből egyesek házhoz, szőlőhöz jutottak.[4]

Úgy a ligetségek, mint a hegyvidék nagyon kedveztek a fűtermésnek. Nyári időszakban a *fűkaszálók*, a *maderek* nagyon szapora munkához juthattak. Az állattenyésztési és állattartási gazdaság is nagy kelendőséget adott e kereseti foglalkozásnak annál inkább, mivel sokszor maga a város is, daczára a maga saját rétmüvelési gazdaságának, szénavételre rászorult.[5] A város külső részeiben elhelyezett, elraktározott szénáról középkori feljegyzéseink is tudósítanak.[6] Mint a fű kaszálók, éppúgy találtak, csakhogy télen-nyáron egyaránt, a *favágók*, a *hakkerek* bőséges munkát részint a város, részint magánosak szolgálatában.[7] Értjük ezért, hogy az 1379 évi adólajstromban a rétkaszálók és favágók foglalkozásai mint üzletek szerepelnek. Ám üzletszerüen foglalkoztak a *madarászak* is madárfogással és madáreladással, mi amaz időkben, mikor városunk vidékét a mainál jóval szaporább számu madár lakta,[8] nyereséges

[1] L. e mű II. 3, 37 és 171.

[2] 1434-ben den Jungen Larenz und Symon Stempfl fizetett a kamarás, mert a bordélyház keritését készitették. (Vár. számad. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 102.)

[3] 1491-ben Dem maistriller und vinzenz voit, awf der wedritz fizetést adott a városi kamarás, mert Mátyás király Academia Istropolitana kertjében a sövényt nyesték. (Vár. számad. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 137.)

[4] 1503-ban Pehem Tamás özvegye Dorottya eladta *Korbler Jakab*nak a maga háza felét 110 fton. *(Prot. Test.* I, 291. a.)

[5] L. e mű II. 2, 351—352.

[6] It. domus vacat ibi fuit *fenum* 20 dn. (nichl inuenimus). (Az 1379. évi adólajstrom. Alta strata 10 old.)

[7] L. e mű II. 3, 33—37.

[8] Ortvay: *Pozsonyvármegye állatvilága.* Pozsony 1902. I, 15—17.

Digitized by Google

kereset volt. A madarakat részint élelmezési czikkekül hozták a piaczra,[1] részint pedig mint dologi terhek súlyosodtak azok egyes fekvőségekre.[2] Amennyiben e czélra a kivánt madarak elfogása, kézrekeritése egyesek üzleti foglalkozását tette, annyiban ez üzlet nyilván a vadászat köréhez számitandó. De kétségtelen, hogy a madár amaz időkben is, úgy mint ma, szobadiszül, a ház élénkítésére, a fül gyönyörködtetésére is szolgált, úgy hogy a voglerek tulajdonképi *madarászokul* és *madárkereskedőkül* vehetők.

Az őstermelési foglalkozással összefüggő az 1379 évi adólajstrom azon tanúsága, hogy városunkban a *molnárság* mint iparág számos lakós kereseti forrását tette.[3] A molnárok malombirtokosok is, kiknek malmai, Duna mentén part és szigetségek közt igen alkalmas állóhelyekre találhattak. A vizálláshoz képest nyilván változtattak is állóhelyeiket.[4] De a Vödricz vizén is állottak malmok.[5] A Vödricz mentén Sellendorfig voltak találhatók.[6] De tisztán a vizi-

[1] L. e mű II. 2, 365–63. És *Pozs. m. állatvilága* I, 120

[2] L. e mű II. 3, 171.

[3] It. ulricus *muelfurer* 30 d. (Slutergazzen 7 old.) — It. Andreas *mulner* vnacum *molendino* et walich stamph. 1 lb dedit ½ lb. (U. o. 8 old.) — It. Nicolaus flemmch 10 vr. vnacum duobus *molendinis* 12⁰ sol. (Platea pistorum 13 old.) — It. Mendel *muelner* 10 dn. (platea Reichardi 23 old.) — It. Lewbel *muelner* 6 vr. vnacum *molendino* 6 sol. (Spitalnewsidel 26 old). — It. Stephanus flach *muelner* vnacum *molendino* 5 sol. 10 dn. (U. o.) — It. Laurencius *muelner* 10 vr. vnacum molendino 6 sol. (Tunawnewsidel 27 old.) — It. Andre *muelner* vuacum *molendino* 6 sol. (U. o. 28 old.) – It. Heinricus schrammat 5 vr. propinavit cum *molendino* 12⁰ sol. (Wedriczia 32 old.)

[4] Erre a *muelfurer* név utal.

[5] 1374-ben Miklós néhai Jakab bíró fia, kijelenti a pozs. káptalan előtt, hogy ő *Molendinum eiusdem in fluvio Wedrich nuncupato existentis,* ab eodem Jacobo judice ad eundem Nicolaum devolutum . . . zálogba adja apja adósságáért az esztergomi érseknek. *(Dipl. Pos.* I, 547.) — 1378-ban a *vödriczi malmok* mint néhai Jakus bíró fiai birtoka említvék. *(Dipl. Pos.* I, 601.) — 1405-ben Hans *der Mulier* két gyermekére hagyta végrendeletileg *di mul in der Weydricz.* Item sein chindlein hat er geschafft czway tail an der *Tunaw mul. (Protocoll.* an. 1400, a vár. ltban. V. ö. *Ofner Stadtrecht* 167. l.)

[6] A *Mül pey Seldendorff* említve van a városi számadó könyvekben. (L. e mű II. 3, 4 l. 4 jegyz.)

Digitized by Google

malmok a lakósság igényeinek fedezésére nyilván elégtelenek lettek volna, mert a vizi-molnárok munkáját úgy a gyakori vizáradások, mint a folyóvizeknek csaknem minden évben beállott befagyása szünetelésre kényszerítette, amiért kétségtelen, hogy a vizimalmokon kívül a lóerőre berendezett szárazmalmok sem hiányoztak.[1] Ha meggondoljuk, hogy a Pozsonyban őrölt liszt nem csupán a belfogyasztásra szolgált, de kiviteli czikk is volt,[2] akkor okvetlenül ez iparágnak kiterjedettebb üzemére gondolhatunk. Keresetforrásul pedig annyira jövedelmes volt a molnárság, hogy a malombirtokosok malmaikon kívül házakkal s szőlőkkel is bírtak.[3] A szőlők bírása különösen tanúskodik arról, hogy a molnárok a bortermeléssel pótolták a malomiparnak mint úgynevezett saison-keresetnek időleges jövedelem fogyatko-

[1] Erre vallanak a Rozmulner, *Rosnmulner, Rasenmullner* nevek. Az 1434 évi adókönyvben *Rosmulner* Mert teljes adója 1 fl. (32. l.) A városi telekkönyvbe mint malomtulajdonos be van jegyezve Mert háza, Item Mert *Rosnmulner* frey (Tlk. 3 l.) Az 1458 évi számadókönyvben olvassuk ápr. 18-án: Mert *Rasenmullner* furt 6 mulstain fur 8 ℔ dn.

[2] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint a *liszt* (mel) 8 mut, miből $^1/_2$ idegenek, $7^1/_2$ pozsonyiak kivitele. De hogy ennél több is volt, már abból is kitetsző, hogy a *liszt és a buza* (mel vnd waecz) helyenként együttes kivitel $1^1/_2$ mut mennyiségben. A harminczadszabás e kiviteli czikknél 1 mut után 4 garas. (Kováts: *Nyugat-MO áruforgalma* 184 l.)

[3] 1405-ben Hans der Mulier végrendeletileg hagyta seiner hawsfrawen, die nu Hensel des Steger hawsfraw ist, das tayl weingarten pey den Milharts prun in den langen taylen, das nechst tayl pey des Pachrades weingarten, der kurcz weingarten genant ist. Továbbá ugyancsak nejének hagyta den weingarten auff der strass. *(Protocoll.* anni 1400. a vár. ltban *Ofner Stadtrecht* 167. l.) — 1405-ben: Hans der Mulier házát felében nejére, felében gyermekeire hagyta. *(Protocoll.* 1400. a vár. ltban. *Ofner Stadtrecht* 167. l.) — Ő ugyanezen 1405 évben (Hans der Mulier) már mint halott említtetik. *(Ofner Stadtrecht* 167. l. Protocoll. 1400. a vár. ltban.) — 1487-ben *Frigyes molnár* a maga házát, malmát és egyéb vagyonát nejére s gyermekeire hagyja. *(Prot. Test.* I, 209. a.) — 1488-ban *Jakab molnár* (Mulner) házát s udvarát, szőlőjét, malmát nejére Borbálára hagyja. *(Prot. Test.* I, 218.) Egy másik házát pedig eladta. Item Ich hab dem *Andre pogner* ain haws verkaufft vmb LX fl. (U. o. 218. a.) — 1499-ben *Müllner András* házát, malmát, szőlőit nejére és fiára hagyja. *(Prot. Test.* I, 274.)

Digitized by Google

zását. Az 1379 évi adólajstrom tényleg több molnárt mint *borkimérőt* említ, így névszerint Flemmch Miklóst, Lőrincz molnárt és Schrammat Henriket. Az 1434 évi adólajstrom a molnárokat ugyancsak olyanokul tünteti fel, kik kimért, eladott vagy kivitt boraik mennyisége alapján lettek megadóztatva. Köztük Mert Mulner 20, Nutzl Larentz 47 akó után. A molnárok által fizetett ilyen adó 4 schillingtől 5 libráig terjed.[1] Sőt még egyéb kereseti ágak űzésével is tetézték egyes molnárok bevételeiket. Az 1379 évi adólajstrom tanúsága szerint András molnár malmán kívül *posztókallós malommal* is bírt, tehát ennek üzemben tartásával is gyarapította jövedelmét. Egy más adat szerint György molnár 1455-ben vízhajtókerék készítésével, tehát technikai műfoglalkozással tudott magának a városnál keresetet szerezni.[2]

Az élelmiszerek előállítása s áruba bocsátása még oly városban sem lehetett jelentéktelen, melyben az egyes családok zárt házi és mezei gazdaságában nagyrészt maguk fedezték élelemszerekben való szükségletüket. Ilyen élelemszerüzleti ágak a mészárosok, hentesek és pékek.

A *mészárosok* a város tehetős iparosai voltak, mert üzletük jövedelemhozó volt, amennyiben nemcsak húskivágással, hanem marhakereskedéssel is foglalkoztak. Jobbára ők voltak a részint tenyésztett, részint piaczon vásárolt szarvasmarhának kivivői. Az általuk bírt mészárszékek számát a városi tanács 1376-ban 28-ra állapította meg.[3] Ők maguk czéhszerűleg voltak szervezve[4] és eskü

[1] Kovátsnál: *Városi adózás* 68—69 ll.

[2] *Jorig Mülner* e foglalkozásáról l. az 1455. évi vár. számadókönyvet Rakovszkynál: *Pr. Ztg.* 1877. évf. 19. sz.

[3] daz acht und zwainzich *maister fleischhakcher* und acht und zwainzich *fleischpenkche* sullen sein in der Stat ze Prespurch. *(Dipl. Pos.* I, 452.)

[4] 1376 évi rendszabályuk: *Ordnung der Presburger Fleischhacker von 1376.* Lichner-Michnaynál: *Ofner Stadtrecht* 79 l. 105—107 jegyz. és *Dipl. Pos.* I, 452—54.

Digitized by Google

alatt állottak.[1] Eskű alatt fogadták, hogy kézművüknek becsületére lesznek, hogy szegényt és gazdagot egyformán kiszolgálnak és hogy kellő mennyiségű húsról gondoskodni fognak. Nehogy romlott avagy silány húst vághassanak ki, a marhát benn a városban kellett leölniök és mészárszéküket előtt árulniok. A *vágóhidat* említik a városi számadókönyvek[2] anélkül mégis, hogy topographiailag helyét meghatározhatnók. Aki azt nem tette, azt letartóztatták vagy 10 font fillérből álló megváltási összegre ítélték. A rossz hús árulóját 72 dénárnyi büntetés érte azonkívül, hogy a vevőnek a vételárt is visszaadni tartozott. A hús megszemlélésére két felesküdött mester és egy tanácsbeli volt kiküldve. Mészárszékeiknek reggeli 9 órától fogva kellett nyitva állaniok s akik a húst nem a szabályok szerint árulták, azokat ugyancsak 72 dénárnyi bírsággal sujtották. Húsuk ára hatóságilag volt megszabva, melyen maguk a mészárosok mitsem változtathattak.[3] Bár ilyképen a tanács minden zsarolásnak és visszaélésnek bölcsen elejét vette, keresetük mégis bőséges volt. Mint tehetős polgárai a városnak rendelkeztek is nem csekély ingatlan vagyonnal.[4]

[1] Ich: Schwer, das ich ain Rechts trewes vnd frambs Erberlichs aufsehn habn wil auf das flayschakhr hantwerck vnd darob sein, damit die ordnung von dem flayschahker hantwerck gemacht vnd Im Statbuch geschribn stet aufrichtigkleich gehaltn vnd den Armen als den Richn ain Rechts vnd guts pfenwert nach gemayner Stat satzung gebn vnd verkauft werdt; auch das gemayne stat kayn mangel vnd abgangh an flaysch hab, Sunder zu dem allen so ferr nur müglichen ist, allwegn gemayner stat framen betrachtn vnd Schaden werden vnd offnen wil, als war mir got helf vnd all gots heylgen. (A XV. száz. elejéről. Pozs. vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179. Azonkiv. l. Lichner-Michnay: *Ofner Stadtrecht* 50 l. 46 jegyz.)

[2] Az 1434 évi vár. számadási könyvekben olvassuk: Item am Sambstag in vigilia penthecosten hab wir gehat den Jungen Larentzen vnd den Symon Stempfl mit ihren gesellen, die die Statzülln gewonnen habn, bey der *fleischhakker schlagpruk*. Rakovszky szerint a városi vágóhíd 1582-ben ott állott, hol most a felhagyott katonai szertár, az ú. n. Schüttkasten áll a Hid-útczában. (*Pr. Ztg.* 1877. Nr. 12.)

[3] L. e mű II. 2, 367—70. II. 3, 51.

[4] 1483-ban Gailsam Albert fiára Lajosra hagyja házát: Item mein haws

Digitized by Google

Tehetősségök mellett bizonyít az a körülmény is, hogy velök gyakran találkozunk egyházi alapítványok tételénél.[1] Mint a molnárok, úgy ők is borspeculatióval foglalkoztak. Voltak köztük, kik az 1434 évi adókönyv tanúskodása szerint csak 5—6, de voltak, kik 10—20, vagy 30, 60, sőt 150—305 akó után voltak megadóztatva.[2] Az 1379 évi adólajstromban csak háromnak a nevével találkozunk,[3] de annál sűrűbben említik őket a városi számadókönyvek, a végrendeletek könyve és egyéb okiratok.[4]

A mészárosok mellett említendők a *hentesek*. Az 1379 évi adólajstromban ugyancsak felsorolvák,[5] de nincs oly emlékünk, mely őket mint különálló, czéhszerüleg rendezett iparágat tüntetné fel. Sőt minthogy az 1434 évi adókönyv-

---

dar Inn ich ytz wonend bin . . . mitsambt meiner fleischpankh gegen des Eylausm-Rokch haws vber gelegen. *(Prot. Test.* I, 194.) — 1495-ben *Fleyschaker* Veit a maga házáról végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 254. a.) — 1507-ben *Janndl György* mészáros írja: das hinter haws das hab ich gekhaufft vmb 1c fl. 2 sch. Das Vorderhaus hab ich gekaufft vmb LXX iij fl. *(Prot. Test.* I, 319.)

[1] L. fenntebb 62 lapon 2 és 3 jegyz. Azonkív. tudjuk Gailsam Albert mészárosról, hogy ő 1483-ban állította fel egyik templomban Szent Jeromos oltárát. *(Prot. Test.* I, 194.)

[2] Igy Cristán fleischer 5, Taman fleischer 10, Jas fleischer 30, Sinnig Ul 52, dietl fleischerin 60, Larentz Vyertzker 150, Haz Ul 213, Dévényi Miklós 305 akó után.

[3] It. Stephanus *Gefleischakcher* (40 dn.) 30 dn. (Spitolnewsidel 26 old.) — It. Nicolaus *fleyschackchel* hawer 10 dn. (Tvnawnewsidel 27 old.) — It. Johannes *fleyschaekchel* 40 dn. (U. o.)

[4] 1382-ben ismeretes Johannes Verl *carnifex. (Dipl. Pos.* I, 643.) — 1413-ban Dietrich *Fleisser.* (Vár. sz. k.) — 1419-ben Ul Daucher, Nikel Nokel, Kwpoden, Ortlein, Smig Wl, Hensel von Sunberg, Has Wl, Simon Prein. Ezek ökröket, marha-, borjú-, bárányhúst szállítottak az udvari konyha számára. (Fejérpataky: *MO városok régi számadás-könyvei* 57—59 ll.) Az 1434 évi adókönyvben említvék Bernhart *Fleischer,* Cristan *Fleischer,* Jas *Fleischer,* Nikl *Fleischer,* Thaman *Fleischer,* dietl *Fleischerin,* Gesuehel Hans, Haz ul, Rozmulner Mert, Sinnig ul, Niklas von Teben, Larentz Vyertzker mészárosmesterek. (Kováts: *Városi adózás a középkorban* 57—78 ll.)

[5] It. Jacobus *sawslaher* 20 dn. (Civitas 1 old.) — It. wernhardus *sawslaher* (Slutergazzen 9 old.) — It. Laurencius *sawslacher* 10 dn. (Alta Strada 10 old.) — It. Jacobus *slaher* 11 vrnas (mért t. i. ki) és fizetett adóul 8 dn. (Alta Strata 12 old.) — It. Mathes *sauslaher* 30 dn. (Platea pistorum 13 old.)

Digitized by Google

ben egyetlenegyszer sem fordul elő a hentes,[1] azért bizonyosra vehető, hogy őket a mészáros elnevezéssel illették, bár iparkényszer alatt nem állottak. Tudjuk ugyanis, hogy a mészárosság nem tette a mészárosok kizárólagos jogát, mert a mészárszéktartási jog királyi kisebb haszonvétel lévén, részben nem mészárosok kezébe is juthatott, amennyiben bizonyos időszakokban és bizonyos feltételek alatt húst árulhattak nem czéhesek is. Igy a füstölésre szánt egész sertésoldalakat bárkinek lehetett árulni egész éven át, fél és negyed oldalakat pedig Sz.-Márton napja és a farsang közé eső időszakban. Ha tekintetbe veszszük, hogy a városi urak kirándulásai vagy idegen vendégek érkezése alkalmával rendezett lakomákon a szarvasmarha-, borjú-, baromfihúson kívül a *sertés hús* is rendes volt,[2] akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a hentesség városunkban nem volt jelentéktelen üzleti ág.

Ám még inkább lépnek előtérbe a *pékek*. A kenyér az összes élelmiszerek közt a legszükségesebb és legnélkülözhetetlenebb lévén, természetes, hogy a kenyérsütéssel foglalkozók rendjének is valamennyi közt a legfontosabbnak kellett lennie. Még a mészárosok rendjénél is fontosabb volt, amennyiben a kenyér nélkülözhetetlenebb volt a húsnál. A pékek száma tényleg jelentékeny, üzleti iparuk igen kiterjedett volt. Hogy a pékek eredetileg egyéb iparosok módjára a város bizonyos helyén tömörülve voltak, ezt az bizonyítja, hogy városunk egyik utczáját: *pékek utczájának* nevezték.[3] Mégis hogy már 1379-ben sem volt szó a kényszertelepről, az abból tünik

[1] Csak Larentz *Sawtreiber* említtetik benne (28 l.), kinek teljes évi adója 4 β volt. (Kováts: *Városi adózás* 74 l.)

[2] L. fentebb 110 l. — 1419-ben febr. hóban *Chriechpaum* (alább *Kriechpam)* hentestől sertéshúst *vettek a királyi* konyha számára. (Fejérpataky: *MO városok régi számadáskönyvei* 57—59 ll.)

[3] *Platea pistorum* az 1379 évi adólajstromban.

Digitized by Google

ki, hogy az adólajstrom pékeket sorol fel a külvárosokban: Schöndorfban, Donauneusiedelben, Spitalneusiedelben is. Ezt a szétszórt lakást a város meggyarapodott lakóssága hozta magával. Rendjük különben egyre szabatosabban lett rendszerezve. Már 1376-ból ismerjük czéhszabályaikat. Részint zsemlyések, részint kenyérsütők voltak.[1] Amazok fehér, emezek barna lisztből készítették süteményeiket, mely körülmény nagyon korlátolt munkakörre, szigorúan megállapított munkafelosztásra engedne következtetni, ha nem volnának oly adataink is, hogy egy s ugyanazon pék mindkétféle süteményt bocsátotta árúba.[2] Az 1376 évi szabályzatok szerint összesen 16 volt a pékmesterek s az általuk birt sütőkemenczék száma.[3] Az 1434 évi adókönyvben 18 pék, illetve pékasszony van felsorolva,[4] mi

[1] *Peckn, mutl peckn,* így a XVI. sz. vár. jk 145 p. Az 1379 évi adókönyvben előfordul a *Semler* név.

[2] Az 1410 évi városi számadásokban említve van *Kolblin* ki *kenyereket és szemlyéket* szállított a városnak a Lamacson időző király számára. (Fejérpatakinál: *MO városok régi számadáskönyvei* 46. l.)

[3] Az 1379 évi adólajstromban a következő 11 van felsorolva: It. Nicolaus de czistelsdorf *pistor* 60 dn. (Slutergazzen 6 old.) — It. Jensel *pistor* 40 dn. (Slutergazzen 8 old.) — It. Thomas *pistor* 80 dn. (U. o. 8 old.) — It. chvnradus glesel *pistor* 60 d. (Platea pistorum 12 old.) — It. Cholmanus de velsp(er)ch *pistor* 60 d. (U. o.) — It. Steffanus de velsperch *pistor* 40 d. (U. o.) — It. Hainricus paltinger *pistor* unacum molendino 12 sol. dt. (10 s. minus 4 d.) (U. o. 13 old.) — It. Heinricus *Semler* 60 d. (Platea Schoendorf. 16 old.) — It. Mert Rosenperiger *pistor* 1 kr. unacum maccello panis et cum $^1/_2$ molendino 12° sol. dt 1 lb et pignus. (Spitalnewsidel 20 old.) — It. Johannes *pistor* 40 d. (U. o. 25 old.) — It. Christianus *pistor* 40 dn. (Tunawnewsidel 29 old.)

[4] Stephan Freulich *Peckin* telj. adóösszege 6 lb. (55 l.) — Peter Hahenfelser *Pek* 5 lb. (83 l.) — Hans Liebel *Pek* fizetett 220 akó bor után 17 flor.-ot. (59 l.) — Hans Löfler *Pek* 84 akó után 9 fl. (62 l.) — Hans von Mawtten 13 akó után 6 fl. (41 l.) — Hans Meixner 4 akó után 1 fl. (55 l.) — Colman *Pekch* 25 akó után 2 fl. (53 l.) — Jakusch *Pekch* 1 fl. (90 l.) — Hartl *Pekch* 3 lb. (74 l.) — Niklas *Pekch* 7 akó után 2 fl. (49 l.) — Thaman *Pekch* 1 fl. (81 l.) — Wentzlab *Pekch* 5 lb. (88 l.) — Haz *Pekin* 3 fl. (88 l.) — Jorig (Payrin) *Pekin* 1 fl. (19 l.) — Thaman Sun *Peckin* 1 fl. (10 l.) — Rueprecht Lienhart 12 akó után 1 fl. (49 l.) — Swab (Jacob) *Pek* 4 sch. (91 l.) — Jacob Swarz *Pek* 44 akó után 6 fl. (57 l.)

Digitized by Google

megint arra vall, hogy a pékmester elhalálozása után özvegye is folytathatta — talán csak egy időre — elhalt férje üzletét. Mert a pékmesterség is megkövetelte, hogy valamennyien pozsonyi polgárok legyenek s aszerint, amint ők maguk építették sütőkemenczéjüket vagy a város által épittették maguknak, fizettek minden kemencze után évenkint 1 font avagy félfont denárt adóul. Ipari terméküket élelmiszer lévén, ők is úgy mint a mészárosok, hatósági felügyelet alatt állottak, amennyiben két feleskedett czéhmester és egy esküdt polgár ügyelt rájok, nehogy a közönség megröviditésével annak kárára kizsákmányolják iparukat. Amit a városi tanács minden iparossal szemben megóvni igyekezett, azt t. i., hogy a közönség jogos érdeke csorbulást ne szenvedjen a közönség által fenntartott iparűzők kapzsisága avagy csalárdsága által,[1] azt különösen szem előtt tartotta a pékeknél, kik legelső sorban veszélyeztethették a közönség jogos érdekét. Megvolt azért a sütemény minősége, nagysága, jósága határozva. A pékek mérlege szorgos hatósági felügyelet alatt állott. A előirtnál kisebb süteményt elkobozták s a kórházi szegényeknek juttatták. Az 1430-as évek folyamán a városi jogkönyv újból megállapította a kenyér súlyát, még pedig a gabona árához mérten. A kenyér ára állandó volt, de súlya a rozs árának emelkedéséhez vagy leszállásához képest változott.[2] Ebből kitűnik nyilvánvalóul, hogy a hatóság és a

[1] Ezt a gondoskodást egy külön határozatban ismerhetjük fel. L. e mű II. 2, 449 l. 1 jegyz.

[2] *Das sein der pecken recht su wien oder su prespurck wie gros sie pachn sulln das pfenbertt brot, nach den, darnach der waytz gang hot an dem marick vnd als man In mues kauffenn.* 120. Wan der mutt waitz gilt ain I lb. dn. so sol das pfenbertt prot wegnn XIII marck vnd VI lott. — Vmb X schilling XIII marck vnd III lott. — Vmb V schilling XII marck. — Vmb VI schilling XI marck vnd VI lott. — Vmb VI schilling X marck V lott. — Vmb VII schilling X marck vnd I fierdung. — Vmb VII schilling VIII marck I fierdung. — Vmb VIII schilling VIIII marck III lott. — Vmb VIII schilling VIIII marck II lott — Vmb

Digitized by Google

felügyeleti bizottság folyton figyelemmel kisérte a gabonafélék piaczi árait. A fehér süteményre nézve külön súlyszabályzat volt érvényben.[1] Kellő s könnyű ellenőrzés végett 1436 óta az egyes pékmesterek római számjelekkel tartoztak kenyérsüteményüket felismerhetővé tenni, hogy hiba vagy panasz esetén legott kérdőre lehessen őket vonni.[2] Még később, 1443-ban, mikor a bécsi pékek számára új szabályzatot szerkeztettek, ezen szabályzatot a pozsonyi pékek számára is átvették.[3] Ugyancsak Bécsből

VIIII schilling VIII marck VIII lott. — Vmb VIIII schilling VIII marck. — Vmb VIIII schilling VIII marck III lott. — Vmb X schilling VIII marck. — Vmb XI schilling VII marck I lott. — Vmb XI schilling VI marck III firdl stb. stb.

[1] *Semmel.* 121. Vmb VI lb. II marck II lott. — Vmb XXX vnd VI lb. II marck. — Vmb LX vnd VI lb. II marck I lott. — Vmb III S. VI lb. II marck I quintat. — Vmb VII lb. II marck I quintat stb. stb. (Közölve mindkettő Királynál: *Pozs. vár. joga a középkorban* 405 l.)

[2] *Anno domini tausend vierhunder(t) vnd In dem XXXVI Jar da haben die maister pecken Ire Zaichen gehabt auf Semln.* 122. It. Hans Loflar hott gehatt V. — Hans Lieblpeck VI. — Thoman anbem VII. — Hans vonn Mauttarm III. — Pueppl auf der Wedritz IIII. — Jacob Schwab II. — Hans Meyxsner VIIII. — Kolman peck VIII. — Hans peckn I.

[3] *Vermerckt die tailung des protkaufs, auch die Ordnung so der ratt met den pecken vber ain komen sein, der sich die pecken ze halten gewilligt habn Vnd darnach zu pachn. Anno domini M IIII°XLIII.* 123. It. Von Erstn ist die tailung gemacht auff den melkauf, In der melgrub hie zu wien also: Wen ain Strich Semelmell oder pollen das man mit den Hopfen pecht gilt Zwelff pfenig, so sol das pfenbertt prot habn vierdehalb marck, zway lott dirithalbs quintat; So habn die pecken an aynen Strich emphonn ain lott. — It. Das Strich vmb XIII dn., so sol das pfenbertt habn IIII marck I quintat; so habn die pecken empfon I lott III quintat. — It. Das Strich vmb XIIII dn., so sol das pfenbertt habn III marck VI lott; So habn die peckenn emphon I lott III quintat. — It. Das Strich vmb XV dn., so sol das pfenbertt habn III marck III lot; So habn die pecknn emphon III lot. — It. Das Strich vmb XVI dn., So sol das pfenbertt habn IIII mark II lott I quintat; So habn die peckn emphon I lot. — It. Das Strich vmb XVIII dn., So sol das pfenbertt habn III mark I lott; So habn die pecken emphon II lott. — It. Das Strich vmb XVIIII dn. So sol das pfenbertt habn III marck VI lott, so habn die pecknn abgang an ain Strich II lott stb. stb. — *Oblas vnd malguet das mit Wrhab gepachen wirdett.* 123 a. It. Wan das oblass ein mell gilt acht pfening vnd der lon vom Strich zu pachnn ist VIII dn. So sol das pfenbert habn VI marck. — It.

Digitized by Google

honosították meg Pozsonyban a lisztfajtákra vonatkozó statutumokat is.[1]

Annak, hogy a csaló pékeket nálunk is mint másutt az u. n. Schupfen vagyis vízbemerítés büntetésének vetették legyen alá,[2] irott emlékeink közt nincsen ugyan nyoma, de azért biztosul vehetjük, hogy csalárdság esetén ők a büntetést ki nem kerülték, mely főleg birságfizetésben állott avagy súlyos esetekben mesterségök elveszítésében is. De maguk között sem lehetett tűrni olyan versenygést, melynek hullámai okvetlenül a fogyasztó közönséget is könnyen kellemetlenül érinthették. A kenyérirígység vajmi gyorsan vészes egyenetlenséget idézhetett fel, de annak a viszonynak egyoldalú kizsákmányolása is, mely mester és péklegény között forgott fenn. Ezért ezt a viszonyt is lehetőleg szabályrendeletileg tisztázni kellett. Az tényleg meg is történt 1430-ban,[3] mikor a mesterek a pékek czéhszabályait alkották meg s a városi hatóság azokat

---

Das Strich vmb VIIII dn. So sol das pfenbert habn V marck III lott; So habn die pecken abgang an ain strich III lott. — It. Das Strich vmb X dn. So sol das pfenbert habn IIII marck XIII lott; so habn die pecken emphon IIII lot. — It. Das Strich vmb XI dn. So sol das pfenbert habn IIII marck X lott; so habn die peckn emphon II lott.

[1] 124. Nota aus ainem *guetn waytz* des ain mutt is, sol auskommen XII Strich Semel, oder XIII. — It. Vnd oblas VIII Strich. — It. Auch XI strich *pollen* oder XII. — It. *Gross kleuben* X Strich. — It. *Klayn klewbn* III Strich. Summa aus ainem mutt XLV Strich. (Királynál i. h. 406—407 ll.)

[2] L. Karl Uhlirz: *Das Gewerbe* 39 l.

[3] *Protocollum actionale. Anno dom. M.CCCC°XXX°.* Hie ist vermerkt die ordnung vnd ferfaing der Bruderschaft der pekenchnecht zu Presburg, vnd dieselb Stiftung vnd ordnung gestift vnd geordnet haben die Erbern Maister der pekenn gesessen zu prespurg vnd darumb gepetn haben den Richter vnd den Rat der Stat zu Prespurg, das sy ir gunst vnd guetn willen darczu haben gebn vnd die stiftung vnd Ordnung hebt sich also an. A befejezésben aláírvák a mesterek és legények, kiknek jelenlétében e czéhszabályok alkotva lettek. Dobej sind gewesen dy maister pekenn michel puchler Zechmayster, Hanns liebel, Georg pekch, hanns meyner, Jacob Swab, Hensel vom Mautn, Thoman pekch vnd darnach Jokel von prespurch, hannsl fruewirt, Syman von Grassenslag all pechenschnecht. Actum des verschreibens vnd In schreibens am sand veitz tag anno etc.

Digitized by Google

helybenhagyta. E czéhszabályok tulajdonkép egyházi természetűek voltak, de mint ilyenek nagyon alkalmatosak voltak a pékek rendében a fegyelmet s egy meghatározott jogkört meghonosítani. Aki e czéhbe be akart lépni, akár nő akár férfi, viaszszal és nem borral tartozott magát abba felvétetni.[1] Idegen péklegény a czéhbe csak a mesterek beleegyezésével vétethetett fel.[2] A kihágást elkövető viasz beszolgáltatásával lakolt.[3] Mesterének a legény ellentmondás nélkül tartozott engedelmeskedni.[4] Ha a mester a legényt malomba küldötte munkára, mennie kellett ellentmondás nélkül, kivévén évenkint négy napot: a karácsonyt, húsvétet, pünkösdöt és úrnapját, melyeken dolgozni nem volt köteles.[5] A legény a malomba nem vihetett magával leányt s vele nem feküdhetett, vele nem aludhatott.[6] A boldogságos szűznek szentelt egyik ünnepnapon sem tartozott egész napi munkát végezni.[7] A mely legény

[1] Item von erst, wer der ist Es sey fraw oder man, der in dÿ vorgenante czeh chomen wil, der sol sich vnd mag sich im kawffen mit wachs, nachdem daz am gehabn mag vnd mit guetem willen gebn will — aber mit chainem wein nicht.

[2] Item, wan daz gesech, das die pekenchnecht ainen fremden peknchnecht, von wan der köme, auf wolden nemen in die pruederschaft der zech, das sulln Sy tuen mit willen der maister der pekenn; daz sol auch geschehen nach der ordnung vnd fastung der pruederschaft der pekenchnecht inn Wyenn vnd sol sich mit anders nicht Inchawffen, dan mit wachs vnd mit chainen wein.

[3] Item, auch wann daz gescheh daz ain pekenchnecht ober tret daz do wider dy maisterschaft der peken oder wider dy pekenchnecht wer, vnd darumb man ain solichn puessn solt, den sal man nicht anders puessen dann vmb wachs, vnd nit vmb wein.

[4] Item wann ein Maisterpekch zu einem ledigen pekenknecht zuspricht zu arbeitn, Ein solicher pekenchnecht sol das nit wider sprechun, vnd sol kainen nit wider sagen.

[5] Item, wann ain Maisterpekch zu ainem ledign pekenchnecht zuspricht arbeiten zu mul, der sol daz tuen vnd sol genn Mul gen, vnd daz nicht wider sprechn ausgenomen dy vier tag, als der weinachtag, der ostertag, der pfingstag vnd goczleichnambstag vnd chain pekenchnecht Sol von chain prochn Garib von mul nicht gen, an chainen tag, ausgenomen der vorgenante vier tag.

[6] Item, auch sol chain pekenchnecht chain freys tochterlein In chain Mul nicht furn vnd mit ir lign oder slaffenn.

[7] Item, auch sol chain Pekenchnecht an kaynen tag vnser liebn frawn zu chain gannczen Garib genn mul nicht gen.

Digitized by Google

valamelyik legénytársát bünről vádolta, annak be kellett állítását bizonyítani más péklegényekkel vagy tanúkkal.[1] Két pékmester és két péklegény felügyelni tartozott a pékműhelybeli munkára, a tésztára s a malombeli munkára is.[2] Végre kötelesek voltak a péklegények megtartani hűségesen az összes czéhszabályokat, a mennyiben azok megtartására igérettel kötelezték magukat.[3]

A czéhszabályokból kitünik továbbá az is, hogy a pékmesterek a lisztet nem a lisztárusoktól, de a molnároktól sem vették, hanem sajátmaguknak őrlötték, mi vagy úgy történt, hogy egyik-másiknak saját malma volt, vagy pedig úgy, hogy másnak a malmába küldték legényeiket s buzájokat s ezt ott azokkal őrlették. A pékügy másutt is úgy volt rendezve, hogy a pékek a mesterségükhöz szükségelt lisztet maguk őröltethették a malomban, de csakis a saját sütményeik szükségletéhez képest. A pék a lisztet nem árusíthatta el, de maga a molnár sem tehette azt, mert a molnár a lisztet eladásra a pékeken kívül csakis a *lisztárusoknak* tartozott átadni, kik viszont a kenyérsütéstől voltak eltiltva.[4] E lisztárusok *melber*-eknek, a XV. sz. közepétől fogva *mehlmesser*-eknek neveztettek s bár mi a magunk irataiban e nevet nem találjuk, mégis kétségtelen, hogy ez volt a gyakorlat a mi városunkban is. Épp úgy nem találjuk nyomát a *patkós* süteményeknek, melyek a XIV. és XV.

[1] Item, auch wann das geschech, daz ein pekennchnecht den andn pekenchnecht ausprach von ain Innzicht wegen, der selb ausprecher Sol noch selbsmag mit im nicht gezeug sein, sundern er sol daz Erweysen mit andr pekenchnechtn oder kuntschaft.

[2] Item, so sol man zwen maister pekenn vnd zwen pekennchnecht setzen, die die chost albeg beschawen, vnd wan die benant pekenchnecht an ir stat seczn die mit den zwayn maistn die kost beschawn, vnd des gleichn, alle arbait in der werchstat, vnd zu mul vnd auch der pekenchnecht arbait.

[3] Item, auch sulln dy pekenchnecht die ordnung der zech nicht verwurchen vnd solln all artikel vorgeschriben getrewlich haldenn vnd dazsy dorum nicht bruchlich werden als dann dy maist der pekenn doraus versprochen habenn.

[4] Uhlirz: *Das Gewerbe* 103 l.

Digitized by Google

század folytán a szomszéd Bécsben már lendületes üzleti czikket képeztek,[1] de azon élénk érintkezésnél fogva, mely városunk és Bécs között fennállott,[2] biztosan következtethetjük, hogy a Beugel, mely immár Pozsonynak egy nevezetes speciálitását teszi még a bécsiekre nézve is, történetileg már városunkban is több századdal visszanyúl.

Mint ma, úgy hajdan is a kenyér részben házilag készült. A meggyúrt tésztát a pék csak megsütésre kapta, mi rá nézve persze kisebb nyereséggel járt, mint abban az esetben, mikor ő a kenyérhez való anyagot is szolgáltatta. De azért volt neki az ilyes sütésből is haszna. Épp úgy a pecsenyefélék kisütéséből is, melyre szintén vállalkozott.

A pékek süteményeiket részint boltos helyiségeikben,[3] részint a piaczon árulták. A kenyeres bódék nevezetesen 1370 előtt a mai Batthyány-téren a primáspalota előtt levő téren, 1370-től pedig a ferenczrendiek terének a főtérrel érintkező részén állottak.[4]

A pékek üzlete egymaga a legjövedelmezőbbek közé tartozott; mert a kenyérnek és zsemlyének igen nagy volt a keletje. A városi lakmározásokra vonatkozó adatok közt a péksütemény játsza a legnagyob szerepet.[5] Az itt időző királyoknak[6] és az átvonuló zsoldos csapatoknak ők szolgáltatták megrendelésre a kenyeret,[7] de voltak azonkívül még egyéb kereseti ágaik is, mert az a körülmény, hogy közülök többen jelentékeny boradót fizettek, azt bizonyítja, hogy bortermeléssel

[1] Uhlirz: *Das Gewerbe* 105 l.

[2] Az érintkezésre nemcsak ez mutat, hogy a bécsi pékek szabályait átvették a pozsonyi pékek, hanem a családok azonossága is. *Igy találunk a bécsi pékek közt Swab, Aigner, Peham* neveket, melyek a pozsonyi polgárság családnevei közt is többszörösen képviselvék.

[3] It. Mert nêwntêwfel *pistor* 5 vr. vendit cum *macello panis* 5 sol. dt 3es sol. (Gaizgazzen. 5 old.)

[4] L. e mű II. 1, 73–75.

[5] L. e mű II. 3, 392.

[6] 1410-ben Kolbleni dem *pekken* adott a város 15 libr. *von der prats wegen daz er dem kwnig vnd dem herczog* (Ernő) *hat geben.* (Vár. számad. Fejérpatakynál 49. l.)

[7] L. e mű II, 3, 304.

Digitized by Google

is foglalkoztak. Különben a végrendeletek is jómódú, házés szölőbirtokos polgárokul tűntetik fel őket.[1] Közülök nem egynek a városi közélet terén tekintélye és befolyása volt.[2]

Mint élelmezési iparágat kell e helyt a *szakácsságot* is említenünk. Országszerte a munkafelosztás azon kezdeményezéseiből fejlődött ki, mely nálunk már a XI. és XII. századi kolostorokban szemlélhető. Régi okirataink telvék a kolostor-lakósság szakácsainak felsorolásával.[3] Onnan kihatott és érvényesült az mint iparág a polgári közéletben is. A polgári család igényeinek növekedésével fejlődött aztán egyre mindhatározattabban. Nemcsak szakácsok, de *szakácssegédek* nevével is találkozunk.[4] Egy oly korban, melyben a konyhaművészet nemcsak a külföldön, de nálunk Magyarországban is már igen fejlett fokon állott, a szakácsságnak a szereplése nem lehetett jelentéktelen. Uri házakban, előkelő uraságoknál a *szakács* jól megbecsült és jól honorált egyéniség volt.[5] Hogy külön ipari foglalkozás volt városunkban is, azt az a körülmény bizonyítja, hogy úgy

[1] 1467-ben *Rauscher Lénárt* pék neje Katalin férjére hagyja den drittentail meins haws gelegen gegen dem Pfarrhof sand Merten kirchen über, die Nachpern sind *kaincz Slacher* vnd *frank peken.* (*Prot. Test.* I, 141.) — 1483-ban *Lénárt pék* neje Anna házát férjére hagyja. (*Prot. Test.* I, 194. a.) — 1494-ben *Lőrincz pék* a maga házát felerészben nejére hagyja, mein halbs haws dar Inn derselbig tail ausgezaigt den Thurn hinden biss an die plancken, vnd die klain stuben, vnd das Pachhaus doran, vnd von dem Pachhaus hinden das gantz Zymer, biss an die Maur, dess *Jacob Aigner,* a kút közös. (*Prot. Test.* I, 240.) — 1503-ban *Linhart pék* házáról intézkedik. (*Prot. Test.* I, 290.) — 1517-ben *Mihály pék* özvegye Margit a maga házát eladatni rendeli. (*Prot. Test.* I, 376.)

[2] 1477-ben Rausch Pekhen Hawbmann, zsoldosok kapitánya volt. (Vár. számad. Rakovszkynál: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 168.)

[3] Wenzel: *Árp. Uj Okmtár* I, 3–8.

[4] Item ich hab geben *knechten* dy czu des kwnigs kuchen fleysch vnd hwener, kerz vnd smalcz vnd krawt vnd ander notturfft haben getragen ½ libr. — Item dedi Wllein des richter knecht vmb VI ellen leinwot den *kuchen knechten* 72 den. per 12 den. (1410 évi konyhaszámadás a vár. ltban. Lad. 60. Nr. 179.)

[5] Hogy Pozsonyváros ajándékkal köteles volt a király szakácsai iránt, azt az 1364—74 évekből fennmaradt számadás-töredékből tudjuk. (*Magyarorsz. városok régi számadáskönyvei* 40 l. L. e mű II. 3, 347 l. 7 jegyz.) Egy másik 1364 évi töredék szerint adtak a város-

Digitized by Google

az 1379, mint az 1434 évi adólajstromokban fel van sorolva.[1] Külön hús- és halkisütő nyilvános konyháik voltak.[2] A konyha válogatottságát, mondhatni raffinirtságát pedig az a körülmény mutatja, hogy a harminczadkönyv kimutatása szerint a legkülömbözőbb fűszerek nagy mennyiségben kerültek be városunkba: névszerint bors,[3] sáfrán,[5] szegfű,[4] gyömbér,[5] és a vegyes fűszerekből szerecsendió-virág,[6] czimtkéreg,[7] kalamos[8] és egy csomó déli gyümölcs, milyenek a füge,[9] aszu-szőlő,[10] narancs,[11] czitrom,[12] mandula,[13] olajbogyó,[14] gránátalma.[15]

A fűszerek közül mondhatni a *bors* volt a legfontosabb s bár a bors egy mázsájára harminczad gyanánt 1 aranyforintot róttak, mégis az 1457—58-ik pénzügyi évben a behozott borsmennyiség nem tett ki kevesebbet, mint kereksúlyban 98 métermázsát, ami mai értékben 32.585 koronának felel meg.[16] Az életnek olyannyira nélkülözhetetlen fűszere volt, hogy az útrakelők is magukkal vitték.[17] Úgy látszik erősítő, gyomrot helyreigazító és vért tisztító szernek is tartották. Bár a *sáfrányt*, mint láttuk, nálunk is termelték,[18] mégis e termelés sokkal csekélyebb volt, semhogy a

urak portulanis *et cocis* domini regis 6 flor. (U. o. 40 l.)

[1] It. Johannes *cocus* 40 dn. (Sluter gazzen 6 old.) Így az 1379 évi adólajstrom. — Hensel *Koch*, Fatz *Kochin*, Jorig *Kochin*, Hans *Kochlin*, így az 1434 éviben. (Azonk. l. e mű II. 3, 44. 185.)

[2] Uhlirz: i. h. 115 l.

pfeffer, piper, 1 libr. *piper*, $^1/_2$ libr. vnd 2 lot *piper*, $1^1/_2$ lot *piper*, 4 libr. $3^1/_2$ lot *piper*. — [3] *soffran*, $^1/_2$ libr. *safran*, $1^1/_2$ lat *saffran*, 1 quinta *saffran*, $1^1/_2$ lat 1 quint *saffran*. — [4] *nagel*, 1 libr. *negel*. — [5] *imber, ingcer*, 1 libr. *yngber*, $^1/_2$ libr. *yngber*, 1 virdung *yngber*, 2 libr. 1 virdung *yngber*. — [6] *muschkad plued*. — [7] *czimatrinten*, $^1/_2$ libr. *czymarinten*. — [8] *calmus*. — [9] *feygn*. — [10] *weinper*. — [11] *pomaranczen*. — [12] *lemony*. — [13] *mandel*. — [14] *oellen*. Ez utóbbi nevet illetőleg említenem kell dr. Kováts Ferencz állításával szemben *(Ny. MO árúforgalma* 82 l.), hogy az *oelln, oellen* alatt hajlandó vagyok *olajbogyót* érteni, ha említése a gyarmatáru és fűszerek közt említtetik. Hogy én egy helyen *oellen* alatt *ángolnát* értek, onnan van, mert a vár. statutumban az *elln* mint nem tiltott *hal* is kerül elő s így az *Aal* középnémet többesszáma. — [15] margramapphl.

[16] Kováts feltevéses számítását l. *Ny. MO árúforgalma* czimű műve 78—79 ll.

[17] L. e mű II. 3, 390.

[18] L. fenntebb a 70. lapon.

Digitized by Google

konyhai szükségletnek megfelelt volna. A harminczadkönyv szerint 573 fontot 1147·50 aranyforint vámértékben vagyis 13.196 korona mai értékben hoztak be.[1] A sáfrányt leginkább szine s csak másodsorban íze miatt kedvelték. A levesnek szép aranyos szint adott, mi a szemlélőben étvágyat keltett. Még utazás közben sem szerették nélkülözni s magukkal vitték.[2] A behozott *gyömbér* becsértéke 57, a *szegfűszegé* 78 aranyforintra becsültetett, úgy hogy a behozott gyömbér súlyát 268, a szegfűszegét átlagos középminőségét feltéve, 130 forintra becsülhetni. Azonkép annyira hozzá voltak szokva, hogy az útravalók közt ugyancsak ott találjuk mindkettőt.[3] A vegyes fűszerekből összesen 219·50 aranyforint értékűt hoztak be. *Déligyümölcsből* pedig 184·115 aranyforintnyi vagyis 2117 koronányi vámértékben. Különösen Olasz- és Görögország termékei kerültek be, melyek a mi hazai téli gyümölcsfajaink mellett igen kedvelt téli csemegékül meg bőjti eledelekül szolgáltak. Fügét, aszuszőlőt és mandulát rendesen légelyben hoztak be, s 4 légelyre 1 aranyforintnyi harminczadot szabtak.

A fűszerek és déligyümölcsök kivételével a konyhára szükségelt legtöbb anyagot a szakácsság itthon szerezte be. A húsfélékből a *szarvasmarha, borjú, ürü, bárány, sertés,* apró *baromfi* szolgáltatták a legtöbb ételfélét. A szarvasmarhából úgy az *ökör-* mint a *tehénhús* került kivágásra.[4] A *bikahús* sem volt szokatlan.[5] A *borjú-*[6] és *bárányhús*[7]

[1] Kovátsnál i. h.

[2] L. e mű II. 3, 390.

[3] L. e mű II. 3, 390.

[4] Az 1410 évi konyhaszámlában a *rintfleischs* kisebb-nagyobb mennyiségben gyakori tétel. Egész ökrök is kerültek a királyi konyhára. Item wir haben abgereytt mit Nikusch dem Kurczungel von *der sechs ochssen* wegen, dy er der stat geben hat, da der kunig vnd herczog Ernst hie gewesen ist. (1411. ápr. 16. számadás. Vár. ltár.) Az 1419-ikiben említvék a *lembtig ochsen* vagy *lemptigen ochssen,* a *prust von ochsen,* a *knopff rintfleisch,* a *dieck* vnd *püg rintfleisch.*

[5] Ernő osztrák herczeg konyhájába küldött a város 1410 jún. 1-én *III. stierfleischs.*

[6] *Kalb, chalb.* — [7] *lamp, lampl, lemper.*

Digitized by Google

jóval szaporább fogyasztási czikk volt a háztartásban mint a szarvasmarháé. Az 1419 évi konyhaszámadás szerint február 5-ikétől márczius 5-ikéig 35 borjú és 47 bárány lett Zsigmond király konyhájának beszolgáltatva. Az *ürühús*[1] is igen szaporán került feltálalásra, a *kecskehús* ritkább fogás volt, nyilván faggyúize miatt, de azért királyi asztalra is került.[2] A *sertéshús* sem volt gyér fogyasztási czikk, azért említése elég gyakori.[3] Főleg a *malacz* pecsenye volt kedveltségben mely aránylagos olcsóságánál fogva könnyen volt megszerezhető.[4] A *kolbászféléket* említik a városi számadókönyvek.[5] A baromfiból kivált a *tyúk* és *csibe* játszottak a háztartásban nagy szerepet. Az Ernő herczeg konyhájába városunk által beszolgáltatott baromfiból a *tyúkok*[6] és a *csibék*[7] külön tételekként sorolvák fel. A tyúkok főzve és páczolva, a csibék pirítva, sütve ízletes és tápláló falatokul szolgáltak. A *kappanyok*[8] a legfinomabb s legízletesebb pecsenye hirében állottak. Hogy átalán mily nagy volt a baromfinak keletje a konyhában, azt úgy az 1410 mint az 1419 évi számadások is mutatják. Amaz szerint Ernő herczeg konyhájára május 30.—junius 4-ikéig 128 tyúk és 84 csibe, összesen 212, Zsigmond király

---

[1] Item Jorigen dem *Kwrsner* hab ich geben fur XXV. *kastraun* 13 rot guld. (1410 elszámolás.)

[2] Item 1 *lamp* vnd 1 *kycz* 40 den. ratione taxae. (Zsigmond király 1410 évi jún. 3-iki pozsonyi ebédjéről konyhaszámadás a vár. ltban Lad. 60 Nr. 179.)

[3] lemptig *swein, 1 pachen* (koczadisznó), $^1/_2$ *pachen, 1 swein,* ily tételek találhatók az 1410 és 1419 évi konyhaszámadásokban. Zsigmond király 1410 jún. 3-iki ebédjére adott a város *disznóhúst.* Item vmb II. *sweineinpraten* 64 den. dedit. — Item 1 *sweineinpraten* 32 den. dedit.

[4] Az 1410 évi konyhaszámadásokban gyakran említtetik: Item vmb III. *spensaw* 45 den. zu 15 den. dedit. — Item vmb II. *spensaw* 32 den. dedit. — Item vmb IIII. *spensaw* zu 12 den. 48 den. dedit. — Item vmb IIII. *spensaw* zu 3 gross. 84 den. dedit. — Item vmb IIII. *spensaw* zu 18 den. dedit. Summa 72 den. — Item vmb II. *spensaw* 18 den. dedit. — Item vmb I *spensaw* 21 den. dedit.

[5] L. e mű II. 2, 365 l. 8 jegyz.

[6] *alte hüner.*

[7] *junge hüner.*

[8] L. e mű II. 2, 365.

Digitized by Google

konyhájába pedig ugyanezen idő alatt 210 tyúk és 280 csibe,[1] összesen 490 db baromfi került. Emez szerint pedig február 5-ikétől február 11-ikéig, tehát egy hét alatt 190 tyúkot küldött a város Zsigmond király konyhájába. Ily nagy fogyasztás mellett persze a házitermelés néha elégtelennek bizonyúlt, úgy hogy a vidékről, nevezetesen a Csallóközből kellett baromfit beszerezni.[2] A *liba* ritkább pecsenye volt, de szintén említik a konyhaszámlák.[3] Mátyás király hainburgi táborába is szállították.[4] Az adólajstromokban említvék a *libaárúsnők.*[5]

Hozzájárult e húsfélékhez a *vad,* melyet ugyancsak kedvteléssel fogyasztottak el őseink. Vadhúshoz annál könnyebben és olcsóbban jutott szakács és gazdasszony, mivel a vidék: a ligeti és hegyi erdőségek s mezőségek vadban igen bővelkedtek. Minthogy azonban a vad: *őz, nyúl, vaddisznó* részben csak saison-pecsenye volt, azért idényen kívül nem igen találkozunk vele, vagy csak igen ritkán, az egykorú étlapokban.[6] Nagyon gyakori a *madárhús* említése,[7] mi alatt szintén vadszárnyasokat értünk:

---

[1] Vár. számad. Lad. 60. Nr. 179.

[2] Item Potendorffer pracht *aus der Schut 83 hüner,* 2 pachen. (1419 szám. Fejérpatakynál: *MO vár. régi számad. könyvei* 59 l.)

[3] Item vmb II. *gens* 4 gross. dedit. — Item vmb VII. *gens* zu 2 gross. 100 den. minus 2 den. — Item vmb III *gens* 6 gross. 42 den. dedit. — Item III. *gens* zu 10 den. dedit. (1410 évi számad. a vár. ltban.)

[4] L. e mű II. 3, 361 l.

[5] Partl *Ganserin.*

[6] Az Ernő osztrák herczeg konyhájára Pozsonyváros által 1410-ben adott élelmi czikkek közt semminemű vad elő nem fordul. Abba a konyhaszámadásban, mely Zsigmond királynak 1419 évi pozsonyi tartózkodásakor szükségelt s a város által beszolgáltatott élelmiczikkeket sorolja fel, *5 őz, 1 nyúl* és *4 császármadár* (2 hasel huner, 2 vasel huner) fordul elő. (Ered. keskeny ívrétű jegyzék a pozs. vár. ltban Lad. 60 Nr. 179.) Ez utóbbi adat igen becses, mert bizonyítja a császármadárnak vidékünkön való megjelenését a multra nézve is. (L. Ortvay: *Pozsonymegye állatvilága* I, 161 l. 4 jegyz.)

[7] Az 1419 évi konyhaszámadásban a *vogl* tétel igen gyakori. 1419 febr. 5-étől márcz. 5-ikéig összesen *270 madarat* szolgáltatott be a város Zsigmond király konyhájába. De hogy a városi polgárság házaiban is ételszámba ment

Digitized by Google

fáczánt, fürjt, fogolyt és hasonló lövésre vagy fogásra kerülő vadat. Azon ajándékban, melyet a város a királynak küldött, tényleg *fáczánok, rigók, húrosmadarak* és *foglyok* voltak.[1] Tudjuk azonkívül, hogy a város Zsigmond királynak 1410 évi jún. 4-iki ebédjére *fürjeket* és egyéb *apró madarakat* küldött.[2] De a szelid madarak közül is ételül készült egyik-másik, névszerint a *galamb*,[3] mely gyöngéd húsánál fogva kivált betegeknek volt alkalmas.

A *hal* alig maradhatott el a háztartásban, kivált nem bőjti napokon. Azokban a konyha-számadásokban, melyek 1410-ből és 1419-ből maradtak ránk,[4] a halak felszámlálása szakadatlan.[5] Részint egész,[6] részint kivágott halak voltak,[7] melyeket kisütve, részint besózva készítettek el.[8] Szárítva is hosszabb eltartásra készítették el. Annyira kedvelték ezen igen tápláló eledelt, hogy azt útra is magukkal vitték. Sózott vagy szárított alakban ott volt az útrakelők ételes böröndjében.[9] Hogy a halak mily szerepet játszottak, főleg bőjti napokon, pénteken vagy szombaton, azt a városnak Zsigmond király[10] és

---

a vadszárnyas, azt a vár. számadási könyvek bizonyítják.

[1] L. e mű II. 3, 363.

[2] Item vmb XVI *vachtel* vnd andern *chlein fogel* 45 den. dedit. (Konyhaszámadások a vár. ltban Lad. 60. Nr. 179.)

[3] Item vmb *II. tauben* 8 den. dedit. — Item vmb *II. tauben* 6 den. dedit. (1410 évi konyhaszámad.)

[4] Pozs, vár. ltár Lad. 60. Nr. 179.

[5] Említvék ezekben *kerffen, hausen, tukch, rueten, genttling, weisvisch, schaid, nesling, punkel, hecht, ditevisch, perben, slem, stwren, kresslin, pirchling.*

[6] 3 gesalczen kerffen, 1 tukch, 14 pratvisch, 1 schaff genttling, 1 schaff weisvisch stb.

[7] 3 lembtig kerffen, 1 snicz hausen, 1 essen hausen, 1 essen rueten, ½ wampen hausen, 1 ganczen wammen von ein hawsen stb.

[8] *pratfisch, pratvisch, gesalczen kerffen.*

[9] L. e mű II. 2, 390.

[10] Igy a királynak 1410 évi máj. 30-iki pénteknapi ebédjéhez Pozsonyban kapott a konyha következő halféléket: Item Martin von Tewen ½ libr. vmb *visch* dedit. — Item des Mendleins sun 40 den. dedit. — Item Nikel Rueppel 2 libr. parvorum den. dedit. — Item vmb *hering* 100 den. dedit. Item einem Vnger vmb *kerppen* 200 den. dedit. — Item vmb gross *kerppen* 12 solid. den. dedit. Fuerunt XX pisces. — Item vmb II. *tuk* 600

Digitized by Google

Ernő herczeg[1] konyhájára küldött halak sokaságából értjük meg. A mi halaink mellett nem kevésbbé kedvelték ám a *heringet* is,[2] melyet utjaikra is szivesen magukkal vittek.[3] A *hering* jelentékeny import-czikk volt. Tunellákban érkezett s 4 tunella után 1 aranyforint járt harminczadul. 1457—58-ban az idegenek 176, a pozsonyiak pedig 9 tunellát hoztak be. E 185 tunella heringnek, a tunellának vámszabás szerinti vámértéke $4^1/_4$ aranyforint lévén, az összes behozatal vámértéke 786 aranyforintra = 9.041 koronára tehető.[4]

Épp úgy kedvelték a *rákot,* melyet azon időkben még nem kellett úgy mint manap, ha szép tömzsi, húsos, széles ollójú példányokhoz jutni akarunk, külföldről behozatni. A hazai vizek bőven szolgáltak ilyenekkel. Pozsony vidéke is bővelkedett bennök. A Morva-folyónak nagy és jóizű rákjai ma is jóhírben állanak, bár újabb időkben rendkívül megfogyott mennyiségük. A Rudava rákjai Bécsbe, Brünnbe, Prágába kerültek, de ezek ismeretlen okból vagy két évtized óta teljesen kipusztultak. A Stomfai

---

den. dedit. — Item vmb III. grass *scheid* 1 libr. dedit. — Item vmb *weiss visch* $^1/_2$ libr. dedit. — Item vmb garass *slem* vnd *hechtel* dem in Czwinsen $^1/_2$ libr. — Item vmb 1 wanpen von einem *hausen* 1 flor. auri dedit. — Május 31-iki szombatnapi ebédjére pedig a következőket: Item vmb 1 grassen rauhen *tuk* 400 den. dedit. — Item vmb *kerppffen* vnd vmb *pratvisch* dem Aberheklein 4 libr. den. triplic. dedit. — Item vmb II *scheyd* einem Vnger $^1/_2$ libr. 10 den. dedit. — Item vmb 1 *stwren* 32. den. Martino de Tewen dedit. — Item vmb *kresslin* 24 den. dedit. Ugyanez nap vacsorára: Item vmb $^1/_2$ *tuk* 200 den. dedit. — Item vom Aberhekel *XL kerppffen* vnd *pratfisch* ad rationem suam ut supra. (Konyhaszámadások a vár. ltban Lad. 60. Nr. 179.)

[1] Máj. 1. szombati ebédjére: Item vmb 1 grassen *pirchtling* 400 den. dedit. — Item vmb 1 rauhen *tuk* 10 solid. dedit. — Item vmb *perben* 80 den. dedit. — Item vmb XL *pratvisch* zu 8 den. Summa 1 libr. 80 den. dedit. — Item vmb VIII. *punkeln* zu 2 gross. $^1/_2$ libr. minus 8 den. dedit. Vacsorára: Item vmb XXXII *weissvisch* allerlay 1 libr. dedit. — Item vmb $^1/_2$ *tuk* 200 den. dedit. — Item *LX dwer visch* (*Registrum expensarum ducis Arnesti 1410.* A pozs. vár. ltban Lad. 60. Nr. 179.)

[2] L. e mű II, 3.

[3] Zsigmond király konyhájába egy hét alatt 172 db heringet szolgáltatott be a város az 1419 évi konyhaszámadás tanúskodása szerint.

[4] Kováts i. m. 88 l.

Digitized by Google

patak ugyancsak bőven termelte volt a rákokat, de újabb időkben ezek is rögtönösen kivesztek. Ugyanezt mondhatni a Feketevizi és a pozsonyi Pötsen Dunaágában létezett rákokról is, míg a vöröskői, pudmericzi és bazini uradalmak patakjai rákokban ma is bővelkednek. Épp úgy a malaczkai uradalom tavainak némelyikei is.[1] Oly bőségesen szerezhettek régibb időkben rákokat Pozsony, kivált a Lajta vidékéről, hogy azokat szekér számra szállíthatták Bécsbe.[2] Azért tehát nem lehet meglepő, hogy városi szakácsságunk történetében ismételten nyomára akadunk a rákok feltálalásának.[3]

Szivesen fogyasztották továbbá az *ángolnát*, melyet, bár ritkábban Dunánkban is fogtak,[4] nagyobb mennyiségben mégis külföldről importáltak, kivált az olaszországi Ferrarából. E városnak sóslében páczolt, fűszeres ángolnakészítményei európaszerte híresek voltak.[5] Mátyás király idejében a legdivatosabb halétel volt. Tudjuk, hogy Eleonora ferrarai herczegnő 1487-ben különös kedveskedésül küldött Mátyás királynak 2, Beatrixnek szintén 2 ládácska ángolnát, mindenikben 50—50 darabbal.[6] Hasonlóképen 1489-ben, a király kérésére, 3 nagy edénynyel.[7]

---

[1] Mindezekre nézve lásd Ortvay: *Pozsonyvárm. állatvilága* I, 566–567.

[2] *Cancrorum* etiam — irja Oláh Miklós — in omnibus fere Hungariae locis, competens est sufficientia. Verum in pagis, praesertim Mariae Reginae Dominae meae, ad arcem *Altenburg*, pertinentibus, tanta eorum prehenditur copia, ut coloni soleant, *multis plaustris*, Viennam, vicinam eis civitatem, venundandos invehere. (*Hungaria* cap. 18. pag. 35.)

[3] Az Ernő osztrák herczeg pozsonyi konyhájára adott élelmi czikkek 1410 évi jegyzékében máj. 31-ikére *4000 krewssen*, jún. 2-ikára *3000 krewssen*, jún. 3-ikára *4000 krewssen*, és jún. 4-ikére *2000 krewssen*, összesen tehát 13 ezer rák van felsorolva. (Keskeny ívrétű levéljegyzék a pozs. vár. ltban.)

[4] Hogy a Keletitenger vizrendszeréhez tartozó ezen tengerjáró hal mint eltévedt vendég Dunánkban is előjő, érdekes adatokkal van kimutatva *Pozsonyvármegye állatvilága* czimű művünkben I, 205.

[5] Cibrario: *Economia* II. 70.

[6] *Mátyáskori diplomacziai Emlékek* IV, 8.

[7] U. o. III, 208. 228. 247. Azonkiv. l. *Századok* 1883 évf. XVII, 650.

Digitized by Google

Hogy városunkban ugyancsak kedves csemegeétel volt az ángolna, azt számadáskönyveinkből is megtudjuk, nevezetesen az 1528-ikiből. Ennek tanúskodása szerint Anna és Mária királynőknek Pozsony mellett való elutazásukkor a város gyümölcsön, zsemlyén, boron, halon kívül *néhány élő ángolnával* is kedveskedett.[1] Ez az élő ángolna nyilván nem lehetett importczikk, hanem dunai fogás volt.

Még annak is van nyoma, hogy a *csigákat* és *osztrigákat* szintén felhasználták ételül. A harminczadkönyvben említvék mint behozatali czikk, a *csigák*.[2] Egy 1580 évi városi számadókönyvben az ételkiadások közt szintén elősorolvák a *csigák*.[3] Ezektől külön említtetnek az *osztrigák*.[4] Az *éticsigák*, máskép *szőlő-csigabigát* Pozsonymegyében tenyésztették is.[5] Hasonlóképen a *kagylókat* is. A vöröskői uradalomban a csigatóban későbbi időben kagylók tenyésztettek, azonkívül a mezővárosi-kórház kertjében is volt hajdan egy *kagylótó*.[6]

Pozsony lakósságának egy része kertészkedéssel és mezőgazdasággal foglalkozván, természetes, hogy ennek a háztartásban, a táplálkozásban is nem csekély foganatja volt. A *zöldségfélék* mint ételek tényleg érvényesültek. Egy oly étekrend, mely az erős fűszereket különösen megkivánta, nem nélkülözhette a zöldségfélékből az erős és csipős ízűket, mint a *vörös-* és *fokhagymát*.[7] Mellettök

[1] Am tag Colomani, als dy Zwu, Anna vnd Maria kunigin von Hungarn, Ihr Majestet, auf dem Wasser herkhumen, habn In meine Herrn geschenkt zwai halb fueder Wein . . . 8 Multer Fische, etlich *lebend Al*, 400 Semeln, vnd 2 Schüssl Trauben.

[2] *schnech.* — [3] umb *schnekhen* 44 d.

[4] 200 *Austern*, das 100 per 15 Thl. (Az 1648. évi sz. k.)

[5] A vöröskői uradalom *cseszlei csigatava* okiratilag és hagyományilag ismeretes. (L. Jedlicska Pál: *Századok* 1869 III, 460—461. Azonkív. Ortvay: *Pozsonyvármegye állatvilága* I, 223.)

[6] *Századok* 1869 III, 461. Wenzel: *MO mezőgazdaságának története* 1887. 391 l. És *Pozsonyvármegye állatvilága* I, 238.

[7] A konyhaszámadásokban gyakoriak e tételek: 1 schaff mit *zwiual, zwiual* genüg, 1 virtal *zwiual*, 1 hafen *zwiual*, 1 schaf nüs vnd *chnoflauch*, Item vmb Kraut, *knobleich*, aschleich vnd petersél 60 den. dedit. (1410 és 1419 évi konyhaszámadás.)

Digitized by Google

a *torma*[1] és *mustár*[2] ugyancsak használatosak voltak. A *kömény*[3] és *babérlevél*[4] ugyancsak közkedveltségnek örültek, a kömény kenyérbe és levesbe, a babérlevél vastagételekbe hintetett. A ránkmaradt konyhaszámadások nem említik ugyan, de felsorolvák a harminczadkönyvben,[5] jeleül, hogy azok konyhaszükségleteket képeztek. Vastagételekként a *káposzta*,[6] melyet megkülömböztetésül *hordókáposztának* is neveztek[7] és kertileg termelték;[8] továbbá a *kelkáposzta*,[9] *répa*,[10] *borsó*,[11] *spinát*[12] kerültek az asztalra. Ezekből kettő: a *káposzta* és *borsó* mint behozatali czikkek is szerepelnek a harminczadkönyvben,[13] mi a nagy fogyasztással szemben a beltermelés elégtelenségére mutat. A káposzta kivált bőjtös napon is szerepelt, mert ilyenkor jól megolajozva, nyers állapotban tálalták fel.[14] A *petrezselyem*[15] és *metélőhagyma*[16] jó ízcsinálói voltak a levesnek. A *zöld saláta* jó mellékletül szolgált a pecsenyéhez. Egyikért, másikért, csakhogy ebéd vagy vacsora jól sikerüljön, aránylag nagy kiadástól sem tartózkodtak.[17]

---

[1] *kren* genüg, *Kren* fur 6 denar, *chren*.

[2] 2 fiertail *senif*.

[3] *kwm, kwml*. — [4] *larber, lorba*.

[5] Az 1457—58-ik éviben 1 mázsa *kömény* szerepel 6 aranyforintnyi = 69 kornyi vámértékb. Ellenben 2 mázsa *babérlevél* 3 aranyforintnyi = 34 kornyi vámértékben. (Kováts i. h. 83 l.)

[6] *Kraut* genüg, 1 schaff *chraut*, 1 gross schaff *chraut*, 1 putten *kraut*, potigen *chrawt*.

[7] Item 1 tun *potigen kraut*. — Item vmb III putten *potigen kraut* 6 solid. den. dedit. — [8] Ezt a *Krautgarten* név bizonyítja. (L. e mű II. 1, 11.)

[9] fur 10 denar *Kolchraut*.

[10] *rueben* genüg, 1 schaff *rueben*.

[11] Ain halben meczen *aribais*. — Item *arbeys*. Tenetur civitas.

[12] 1/2 libr. IX. wedel *gruens chrawt*. Item vmb *grünz kraut*. Item vmb *spenat*. — Item vmb *grünzz kraut* 70 den. dedit. — Item 1/2 libr. IX. wedel *grünz kraut* 63 den. dedit.

[13] *Káposztából* 2 ternarius és 2 hordó van kimutatva 7·50 aranyforintnyi = 86 koronányi vámértékben. — *Borsóból* pedig 20 mérő 2·29 aranyforintnyi = 26 koronányi vámértékben. (Kovátsnál: *Ny. MO árúforg.* 83 l.)

[14] Ernő oszt. herczeg konyhájára 1410-ben máj. 31-ikén, mely szombatra, tehát bőjti napra esett, küldött hal, tojás, sajt, dara, eczet mellett *Ain tun chrawt* is van felsorolva.

[15] *Petersil* fur 13 den., *Petersil* fu r 12 den., *petersilg*.

[16] Item vmb kraut vnd *aschleich* 8 den. dedit. És fenntebb 115 l. 6 jegyz.

[17] Igy Zsigmond király 1410 máj.

Digitized by Google

Hogy az egyes ételeket zsirosan, olajosan, sózottan és savanyosan szerették, az kitetszik a zsirnak,[1] olajnak,[2] sónak[3] és eczetnek[4] nagymennyiségű fogyasztásából. Olajat kétfélét használtak: *fa-*[5] és *kenderolajat.*[6] A *faolaj*, másképen *olajbogyóolaj* az olajfa bogyóiból készült, belőle háromféle fajta volt ismeretes[7] melyekből kettő tarifált behozatali czikk volt. Minőségi külömbség aligha forgott fenn a két tarifált olaj közt, mert a kettőre kirótt s egymástól jelentékenyen eltérő vámszabás[8] a légelyek nagyságára, tehát a behozott olaj mennyiségére vonatkoztatandó. Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint az idegenek és pozsonyiak által behozott olajbogyóolaj becsértéke 287·49 aranyforintot tett.[9] Sokkal nagyobb értékmennyiségben hozták be a *kenderolajat*, mely azonkép tarifált áru volt. Főleg idegenek importálták Cseh- és Morvaországból; az említett harminczadkönyv szerint összbehozatala 216·5 tunellát tett ki 460·07 aranyforint értékben.[10] Egyéb olajok, mint a *mákolaj*[11] és a *reif*-olaj[12] szintén behozatali zsiros

---

29-iki vacsorájához e czimen 80 dénárt találunk felszámítva. Item vmb *grunz kraut, petersil, czwifal* vnd *aschleich* 80 den. dedit. Máj. 30-iki ebédjére ugyanezekért 70 den. lett kiadva. Máj. 31-iki ebédjére 50 den., vacsorájára pedig 42 den.

[1] V achtel *schmalcz,* 1 hefenle *smalcz* 24 den., II viertail *smalcz,* 1 hefen *smalcz,* 1 grossen hafen *smalcz,* ½ hafen *smalcz.* Item vmb V. *smalczheffen* 9 sol. tripl. dedit. — Item vmb 1 grassen *smalczhaffen* ½ libr. den. dedit, stb.

[2] 1 hefen mit *öl,* ½ libr. *öl.* Zsigmond királynak egy pénteki ebédjére (1410 máj. 30) tiz font olajat találunk felszámítva, Item *X phunt öl,* pedig az ebéd legnagyobb része halból állott.

[3] 7 kueffel *salcz,* 2, 3, 4 stb. kuffel *salcz.* A Zsigmond király konyhájáról szóló 1419 évi számadásban egy hét alatt *19 küffel* só van felsorolva. Az Ernő herczeg konyhája 1410-ben 5 nap alatt 15 küffel sót szükségelt.

[4] 1½ virtal *esseich,* 7 virtal vnd 1 pint *esseich,* Ain halben emmer *esseich* IV. VI. és Acht achterin *esseich* stb. 10½ sol. den. fur *esseich,* den man dem kunig genommen hat.

[5] 11 libr. *paműl, pamol, pambol.*

[6] 1 hefen *hanföll,* 3 libr. *hamföl.*

[7] pamol des *grossen Pancz* = nagyböndőjű, pamol des *kleinen Pancz* = kisböndőjű és értékszerint való *pamol.*

[8] A nagyböndőjű légelyre 1 frt, a kisböndőjűre ¼ frt harminczad volt szabva.

[9–10] Kováts: *Ny. MO áruforgalma* 84—85 ll.

[11] *magol, magöl.* — [12] *reifol.*

Digitized by Google

olajokat képeztek,[1] de csakis a háztartásban, nem pedig a konyhában kerültek felhasználásra. Annak sincs semmi nyoma, hogy a *lenmagolajat* ételkészítésnél használták volna. Égésre, sebek gyógyítására, szappankészítésre bizonyára felhasználták. Hogy a tüzesnyilak és tüzesgolyók készítésére tettleg alkalmazták, azt számadókönyveink bizonyítják.[2]

A fűszerekkel és olajokkal szemben *czukor* jóval kevesebb fogyott,[3] de az nem bizonyíték az édes étel kedveltsége ellen, mert nagy mértékben használták a *mézet*,[4] a *méhsört*[5] és az *édes csemegéket*, az ú. n. *confectet*. A *méhsör* a harminczadkönyv tanúskodása szerint tarifált árú volt s érte 8 légely után 1 aranyforint vámszabás járt, tehát egy légely vámértéke 2·125 aranyforint volt. Az 1457—58-iki pénzügyi évben behozott méhsörmennyiséget 10·63 aranyforintra vagyis 122 koronára becsülhetni.[6] Az *édes csemegéket* részint házilag készítették, részint készen vették a gyógyszertárban,[7] részint pedig importálták.[8] Hogy mennyire kedvelői voltak a gyümölcsnek, azt nemcsak a gyümölcsös kertek nagy sokaságából következtethetjük, hanem a ránk maradt konyhaszámadásokból is biztosan tudjuk. Ezekben nagy mennyiségben felszámlalvák a *körték*,[9] *cseresznyék*,[10]

[1] Kováts i. h. 85. l.

[2] L. e mű II. 3, 282 l. 3 jegyz. és 283 l. 2 jegyz.

[3] Az 1419 évi számadásban 8 nap alatt $2^1/_2$ libr. 12 lat czukor ($1^1/_2$ libr. czukher, 1 libr. czukcher, 12 lat czukcher) fogyott.

[4] 1 libr. *honig*, 3 pint *honig*, 1 chrug mit *hoenik*, 1 hafen *honig* stb. Item vmb *honig* 24 den. dedit. — Item vmb *honig* 14 den. dedit. Item vmb *honig* 28 den. dedit.

[5] *med.*

[6] Kováts i. h. 86 l.

[7] L. e mű II. 2, 89 l. 6 jegyz. és II. 3, 185.

[8] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint a pozsonyiak 1 frt becsértékű *czukorsüteményt* (confectet) hoztak be. (Kovátsnál i. h. 86 l.)

[9] 90 *regelspirn*, 40 *regelspirn*, 75 *pirn* stb. összesen 8 nap alatt *279* db körtét küldött a város 1419-ben Zsigmond király konyhája számára.

[10] Item vmb *kerschen* 5 sol. 10 den. (II. czistel, ye ein czistel vmb 80 den.) dedit. — Item vmb II. czistel *kerschen* $^1/_2$ libr. dedit. — Item vmb *kerschen* 12 gross. — Item vmb *kerschen* 42 den. dedit.

Digitized by Google

diók,[1] *almák*,[2] *gesztenyék*,[3] *birsalmák*,[4] *mandulák*.[5] *A meggyet*[6] és *őszibaraczkot*[7] szárítva télre is eltették. Fenntebb láttuk, hogy ezen itthonn termett gyümölsfélékkel meg nem elégedve, még felesszámú *déligyümölcsöt* is hozattak. Az *aszú-* vagy *mazsolaszőlőt* részint hozatták Dél-Tirolból,[8] részint itthon készítették s vele Pozsonyon kívül is élénk kereskedést űztek.[9]

Az állattenyésztésnek azonkép volt szemlélhető befolyása a konyhára. Eltekintve a húsféléktől és a méztől, melyekről már szólottunk, említenünk kell azon állati termékeket, melyek konyhába és asztalra kerültek. A *tojás*-fogyasztásnak annál jelentékenyebbnek kellett lennie, mert bőjti ételül is járta, daczára hogy a tojás, melegvérű állat terméke lévén, a déli tartományokban a bőjtben tiltott eledelek közé tartozott. A tojásfogyasztás tényleg igen nagy volt,[10] úgy hogy a tojásbehozatal meg sem lephet.[11] A *sajtnak* a fogyasztása általános és szintén nagy-

[1] 1 schaf *nues*.

[2] 1 libra *epfl*, 80 *epffel*, 50 *eppfel* stb. összesen 8 nap alatt *380* alma.

[3] *chesten* elősorolva egyéb gyümölcsfélével.

[4] 90 *kueten*.

[5] 1 libra *mandel*.

[6] *duerweichsel*. — [7] *duerpfersech*.

[8] 1 libr. *welchs weinper*, 1 libr. *welhisch weinper*. Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint 4½ légely aszúszőlőt importáltak a pozsonyiak és idegenek, 4 légely után 1 arany forintnyi vámszabás járt. (Kováts i. h. 82 l.)

[9] 1439-ben Paier Henrik végrendeletében: Item ich hab ingenomen von dem lachütel *feygen* zu getrewr hannt vnd *weinperl*, dy hab Ich ab gen ofen gefuret vnd sind nicht gar gut gewesen vnd vas Ich daraus kauft hab, das hab Ich im geben. Nun maynt er Si sind ze wolfail gewesen. So sprech Ich das bey meinen trewen, Das Ich im das ales geben hab vnd im nichts schuldig bleiben. (*Prot. Test.* I, 33.)

[10] Az 1410 évi konyhaszámadás szerint 5 nap alatt 18 font és 100 db tojást fogyasztott Ernő herczeg asztala. Zsigmond király 1410 máj. 31-iki szombatnapi ebédjére 500 tojás kellett. Item vmb 500 ayer 100 den. dedit. — Jun. 1 vasárnapi ebédjére 200 tojást. Item vmb 200 ayer 40 den. dedit. — Jun. 3 vacsorára 100 tojás. Item vmb 100 ayer 20 den. dedit. Az 1419 évi konyhaszámadás szerint pedig 1 hét alatt *958* tojást szolgáltatott a város Zsigmond király konyhájának.

[11] Az 1457—58 évben a harminczadkönyv szerint a *behozott tojások* vámértéke 4 aranyforint = 46 korona volt. (Kováts i. h. 83 l.)

Digitized by Google

mérvű volt.[1] Nincs sehol sem említve, hogy az ételül kedvelt sajt minő faju volt, de a jelentékeny juhtartás után alig szenvedhet kétséget, hogy a sajt nagyjában *juhsajt* volt. Erre ára után is lehet következtetni, mert az 1410 évi konyhaszámadások szerint darabja 6—8 dénárba került.[2] Ami sajt kívülről került be, nagyon jelentéktelen volt.[3] A *tej* és *tejfel* jó izénél és tápláló voltánál fogva közkedveltségnek örvendett.[4] Kétségtelenül a *túró* is.[5]

A *tésztafélék* milyenségéről nem szólhatunk, mert nincsenek erre vonatkozó adataink. A konyhaszámadásokban átalán nem említvék, de ez a tésztaételek használatossága ellen mitsem bizonyít. Mert a számadásokban csak az elkészítendő ételhez szükségelt nyers anyagokról van szó. Bizonyára a különféle kalácsok, sütött, párolt és főzött tészták, Pozsony gazdaasszonyainak háztartásában sem hiányoztak. Erre már a *lisztnek* többfélesége is enged következtetni.[6] A tésztás ételek legkiválóbbika, a *kenyér*, mint láttuk nagyrészt a pékek műhelyéből került az egyes háztartások asztalára, de számos háztartásban házilag is készült olyképen, hogy tésztáját odahaza gyúrták és sütötték, részben pedig csak gyúrták s aztán kisütésre a pékhez

---

[1] 6 *chaes*, 8 *chaes*, 7 *kes* stb. 8 nap alatt összesen *37* db sajt Zsigmond király konyháján. Ernő herczeg konyháján egyetlen napon, szombaton 32 *kes*.

[2] Item vmb VIII. *kezz* zu 7 den. Summa 50 den. dedit. — Item vmb IIII. *kezz* zu 7 den. 28 den. dedit. — Item IIII. *kezz* zu 8 den. Summa 32 den. dedit. — Item vmb IIII. *kezz* zu 6 den. 24 den. dedit. — Item vmb IIXL (= 38) *kes* zu 8 den. Summa 10 sol. 4 den. dedit. — Item XVI. *kezz* zu 7 den.

[3] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint mindössze csak 1 frt értékü *3 kereszt-sajt* (kreuczkas). Kováts i. m. 86 l.

[4] 1 groszen hafen *milch*. — Item vmb *milich* 24 den. dedit. — Item vmb *milich* vnd *milichram* 30 den. dedit. — Item vmb *milichram* 9 den. dedit. — Item vmb *milich* 18 dedit.

[5] A számad. könyvekben említett *turolt, turalt* alatt valószinűleg *túró* értendő.

[6] Zsemlyeliszt, (Semelmell) Pollen, Oblas, Malgut, nagy korpaliszt (Gross Klewben), kis korpaliszt (klayn klewben). (L. fenntebb a 102—103 ll. a jegyzetben.)

Digitized by Google

küldötték.[1] Bécsnek Pozsonyhoz való közelsége s az a körülmény, hogy a két város érintkezése ipari és kereskedelmi tekintetben is folyton élénk volt, kétségtelenné teszi, hogy a bécsi pékek különleges süteményei: a *perecz* és *patkós* sütemények, nemkülömben a bécsi olaszpékek[2] finom mandulás és czukros süteményei nálunk is ismeretesek voltak. A pékek *vetélőzsemlyéit* számadási könyveink említik.[3] A XV. század közepén már okiratilag igazolhatók a bécsi *ostyások*, *fánkosok* és *hohlhippesek*[4] s azért ily süteményeknek Pozsonyban való divatozását is bátran elhihetjük.

A közönséges háztartásban a *kásás-* és *darás*-ételek többféleségére és gyakoriságára a sok *kása* és *dara* gyakori említése után következtethetni.[5] Az *árpát*,[6] az *árpakását*,[7] a *kölest*,[8] a *köleskását*,[9] a *lisztdarát*,[10] a *rizst*[11] részint leves részint compact s pépes ételek készítésére használták. Az *árpalé* vagyis a *sör* mint olyan ital említtetik, melyet a zsoldosoknak és munkásoknak is juttatott a város.[12] Ez részben Pozsonyban készült, részben behozott idegen sör volt.[13]

---

[1] Bécsben külön e czélra szolgáló pékek voltak az u. n. *Störbäkerek*. L. Uhlirz: *Das Gewerbe* 105 l. Nálunk ily nevű pékek elő nem fordulnak.

[2] Walichpekchen *(Quellen z. Gesch. d. Stadt Wien* I. 2, nr. 1676. 1731.)

[3] *Semmelwecken*, meglep drágaságuk. (L. e mű II. 3, 393 l. 2 jegyz.)

[4] Uhlirz: *Das Gewerbe* 105 l.

[5] 1 schaff plenich *prain*. Ain meczen *chlein prein*, 1 quart *prein*. — Item *prayn*. — Item *preyn* quantum eis placuit.

[6] Ain meczen *gersten*. — Item *gersten* 1 meczen. Tenetur civitas.

[7] 1 quartale *gersprein*.

[8–9] 1 virtal *hiersprein*.

[10] Item wir haben abgeraytt mit Colblein dem Pekken von des prots wegen, als er damit gespeyzt hat vnsern herren den kunig vnd herczog Ernsten, da sy hie gewesen sind, auch *von des griezz wegen*, den man gen hof genomen hat. (1411 ápr. 22 elszámolás a vár. levéltárban. És l. e mű II. 3, 135 l. 10 jegyz.)

[11] Mint tarifált áru előjön az 1457—58 évi harminczadkönyvben a *rays*, $^1/_4$ aranyforinttal volt a vámnál megszabva s belőle 1 légely importálva. Egy légely rizs vámértéke 4·25 arany forint = 48 korona és 88 fill. (Kováts: *Ny. MO áruforgalma* 83. l.)

[12] L. e mű II. 3, 304 l. 10 jegyz.

[13] L. e mű II. 1, 64. II. 2, 381—82. II. 3, 408 l. 49 jegyz.

Digitized by Google

Fogyasztása a polgári lakósság körében a borfogyasztással szemben mindenesetre jelentéktelen volt. Sör tekintetében nálunk is ugyanazt tapasztalhatni, mit a külföldön, hogy t. i. a bortermelés gyarapodásával a sör termelése aránylagosan hanyatlott.[1] A sörfőzés, a sikterület e legnagyobb középkori iparvállalata, a régibbkorban nálunk is csak földesúri jogviszonyok közt divott. Okirataink felesszámmal beszélnek azon söradóról, melyet a földesuri, papi jobbágyságnak évenkint bekellett szolgáltatnia.[2] A későbbi okiratok már hallgatnak e jelentékeny adóról, jeleül, hogy nálunk a bortermelés emelkedésével a nagy beruházást és jelentékeny forgalmi tőkét igénylő sörgyártás épp úgy hanyatlott, mint a XIII. századtól kezdve a Saar- és Mosel-vidékeken. A sörgyártás tekintetében mindenesetre jelentős, hogy a *komlóval* mint kiviteli czikkel találkozunk.[3] 1380-ban egyik sörfőző, *Prewer* Miklós névszerint is ismeretes.[4]

Boron kívül a *must* édességénél és szénsav-gazdagságánál fogva nagyon kedvelt ital volt szüret idején. Vele szivesen fogadott ajándékot csináltak itt időző uraknak.[5] A *pálinka-fogyasztásra* a pálinkamérő-boltok sokasága és az utána befolyt városi jövedelmek mutatnak.[6] *Égetett bort* lőporkészítéshez is használtak.[7]

---

[1] Lamprecht: *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter* I. 1, 586.

[2] Wenzel: *Arp. Uj. Okmtár* II, 3.

[3] L. e mű II. 2, 443 l. 4 jegyz. Azonkívül Kováts: *Ny. MO drúforgalma.* 184 l.

[4] Ez évben, decz. 6-ikán, Ulrik pilisi apát jelenti, hogy a pozsonyi vízháznál a Vödriczen levő házát eladta Nicloszen den *Prewer,* ihm vnd seiner Frauen Annen, und seiner Erben vmb Zweyntzig Pfund Pfenning Ungarischer Pfenning, die giebig vnd gebig sind in Ungarn, und zu der Zeit in der Stadt Prespurg. (Hiv. másolatban a zirczi apáts. ltban II, 923. 13 okirat. Közölve Békefinél: *A pilisi apátság* I, 375—76).

[5] L. e mű II. 3, 376 l. 3. 5 és 9 jegyz.

[6] L. e mű II, 2. 381. II. 3, 51.

[7] L. e mű II. 3, 273 l. 4 jegyz.

Digitized by Google

V.

A családi élet anyagi alapja. Az ipar. A ruházati iparágak.

Az élelmezés mellett nagyfontosságu az egyén és család életében a *ruházkodás*. Azok az iparágak, melyek a ruházkodási közigénynek kielégítésére szolgálnak, városunk történetében szintén jelentős szerepet játszanak. A ruházkodás közvetve az őstermeléssel függ össze, amennyiben növényi és állati termelvények: len, gyapju, bőr ipari feldolgozásával készülnek azon anyagok, melyek a ruhakészítésre szükségesek. Első sorban a *vászon* és a *posztó* jönnek tekintetbe. Ezek közül az első, helyütt a második is a mai napig ugyan mint a háziipar terméke szerepel, de hogy városunkban a vászon és a posztó egyaránt már a XIV. században a házi ipartól különvált valóságos iparágak készítménye volt, azt hiteles adatok kétségtelenné teszik. Már az 1379 évi adólajstromban megnevezvék a *takácsok*,[1] *vásznasok*,[2] aztán a *kallósok* és

[1] It. Nicolaus czeitleich *textor* 30 dn. (város 1 old.) — It. hainczel *weber* 10 den. (Gaizgazzen 2 old.) — Item Jacobus hupphadoendel *textor* 60 den. (Slutergazzen 8 old.) - It. Vlricus gener *Weber* 4-or vr. 60 den. (Platea pistorum 13 old.) — It. Nicolaus *weber* ½ lb. (Platea Schoendorf 15 old.) — It. Johannes flander *textor* 1 tr. ½ lb. (U. o. 15 old.) — It. Albertus *weber* 30 dn. (Spitalnewsiedl 23 old.) — It. (Jaco) Jacobus *weber chnecht* 20 dn. (U. o. 25 old.)

[2] It. Simon *leinbater* vnacum allodio 12º sol. (S. Michaelis 19 old.) — It. allodium Symonis *Leynboter* (Spitalnewsiedl 23 old.) — It. Dyetreich *leynboter* 6 vr. ½ lb. (U. o. 26 old.)

Digitized by Google

azok kallómalmai,[1] a *gyapjutisztítók*[2] és a *posztókészítők*,[3] jeleül annak, hogy úgy a vászon mint a posztó iparilag működő szövőiparosok termeléseiül tekintendők. Az 1434 évi adólajstromban is említvék s kiegészítvék ez iparágak egyes képviselői. Igy említtetik egy *vásznas* és egy *vásznasnő*,[4] egy *posztóványoló*,[5] egy *posztónyíró*,[6] egy *posztófestő*,[7] és két *posztókereskedő*.[8] Ezekhez az adatokhoz járulnak egyéb forrásokból folyó adatok, melyek részint az adólajstromokat hitelesítik, részint pedig kiegészítik.[9]

A *takácsok*, tekintve a ránk maradt adatokat, a középkorban városunkban számra nézve tekintélyes ipartársulatot alkottak. Az adólajstromi adatok szerint valamennyien a

---

[1] It. Jensel *walchnecht* 10 vr. 3es sol. (Gaizgazzen. 2 old.) — It. hêrtel *walchnecht* 40 den. (U. o. 3 old.) It. Christanus *walchnecht* 30 den. (Slutergazzen 5 old.) — It. Andreas mulner vuacum molendino et *walich stamphe* 1 lb. dt $^1/_2$ lb. (U. o. 8 old.) It. Herman polan *walchnecht* 10 den. (Spitalnewsiedl 22 old.)

[2] It. Mathes *wolslacher* 20 dn. (St. Laurenii 19 old.) — It. Nicolaus *wolslacher* 20 den. (Spitalnewsidl 25 old.) — It. Johannes Chrophel *wolslacher* 20 den. (U. o. 26 old.) — It. Johannes Rewtlinch tuechberaytter 3 vr. vnacum *walichstampf* 11 sol. (Tunawnewsidel 29 old).

[3] It. Jacobus Ruegler *tuechberaytter* 4-or vrnas propinavit 60 dn. (Platea Schoendorf 17 old.) — It Johannes *Tuechberaytter* 40 d. (U. o.) — Item Paulus *Tuechberaytter* 60 den. (St. Laurencii 19 old.) — It. Seydel Ernst *tuechberaytter* 30 d. (Spitalnewsidel 25 old.) — It. Johannes Rewtlinch *tuechberaytter* 3 vr. vnacum walichstampf 11 sol. (Tunawnewsidel 29 old.)

[4] Niklas *Leynwather*, Preydel *Leynwaterin*.

[5] Cristan *Walcher*.

[6] Johannes *Scherer*.

[7] Niklas *Ferber*.

[8] Niclas Flochberger, Andre Polczel,

[9] Igy 1382-ben Mendel Trelest *Pannicida*. (*Dipl. Pos.* I, 643.) Ugyanez évben ugyanott Mendiul tralach *Pannicida* circa ecclesiam beate virginis in posonio comorans. 1383-ban Mendel Treletsch *Pannicida*. (*Dipl. Pos.* I, 658.) 1413-ban Friedrich der *Scherer* (Vár. sz. K.); 1440-ben Christan *Walcher*. (*Pr. Ztg* 1877 Nr. 27.); 1445-ben Wilhelm *scherer* (*Dipl. Pos.* II, 675.); 1446-ban Wilhelm *Scherer* végrendeleti tanu. (*Prot. Test.* I, 55 a.); 1449-ben Wilhelm *Scherer* (*Pr. Ztg* 1877. Nr. 71.); 1468-ban der *ferber* chaincz frank von prespurg fiára hagyja háza felét, das halb haus gelegen zw prespurg zu nägst *peter eysenrich* mit den Anderen seitts zwnagst *vlrich snelhart*. (*Prot. Test.* I, 144); 1491-ben *Veit tuech scherer* polgárjogot szerez. (L. e mű II. 3, 111 l. jegyz.); 1506-ban Larencz *Scherer* neje Hedwig férjére hagyja házát s birtokát. (*Prot. Test.* I, 314 a.)

Digitized by Google

külvárosok lakói voltak, de mondottuk hogy e lajstromok nem terjednek ki a belvárosra. Azért nem bizonyos, hogy takácsok a belvárosban is nem léteztek. Hogy az egyik adólajstromban az egyik takács *flander*-nek neveztetik, érdekes adalék ahhoz, hogy eredetileg flandriaiak voltak a takácsok, amint az a közeli Bécsnél is az eset.[1] Mennyiben foglalkoztak takácsaink kizárólag *vászon-* és mennyiben *posztószövéssel,* azt kimutatni nem tudjuk, de valószinű, hogy ámbár mindkettővel foglalkoztak, iparuk súlyát mégis a posztószövésre helyezték. Hogy takácsaink *vászonszövéssel* foglalkoztak, azt az a tény bizonyítja, hogy a vászonszövéshez szükségelt *kendert* mint behozott anyagot a harminczadkönyvben megjelölve találjuk. Igaz egészben véve ez a behozott anyag nem volt 1457—58-ban jelentékeny, összesen csak 10 aranyforintnyi = 115 koronányi vámértékű,[2] de ehhez hozzájárult némi csekély közönséges *lenfonal* is.[3] Feltehetjük, hogy Pozsony területén, hol a Duna kiöntéses helyei, a kender- és len-áztatásra nagyon alkalmatosak voltak, a kender és lentermelés nem volt ismeretlen. Hogy azonban a városi takácsok e nemű munkásságának eredménye a városi lakósság szükségleteinek kielégítésére elégtelen volt, azt világosan a külföldi vászonfajok jelentékeny behozatala bizonyítja. Úgy durva-, mint középfinom- és finomvászonfélék kerültek be. Amazokhoz a *kindl* és a *rupfen*[4] tartozott. A *kindl* lenből készült festetlen vászon.[5] A rupfen kenderből szőtt vászon, u. n. vitorlavászon volt. Mindkettőből egy-egy végre 1 garas harminczad van róva, úgy hogy egy-egy vég vámértékét $^1/_2$ aranyforintra becsülhetni. Összesen 212·50 arany-

[1] Uhlircz: *Das Gewerbe* 11.

[2] Kováts: *Ny. MO áruforgalma* 91 l.

[3] Az ú. n. *garn, garen* csak 2 ar. frtnyi = 23 koronányi értékű.

[4] *ruphn, rupfen.*

[5] Item *IX tuch leinens plaich tuch* vnd *chindl* genant. (*Prot. Test.* I, 28.)

Digitized by Google

forintnyi = 2.443 koronányi kindl, 531·75 ar. frtnyi = = 6.115 kororányi rupfen és így összesen 744·25 = 8.558 koronányi *durvavászon* lett mondott évben importálva.

Még jelentékenyebb volt a *középfinomvászon* importja. Ez után végenkint 2 garasnyi harminczadot fizettek a behozók. Ismeretes volt a *kis-* és a *nagy- raystain*[1] valamint a *csinvat* nevű vászon,[2] mely részben *sávos* volt.[3] Minthogy egy helyt olmuczer czwilch néven említtetik, ezzel ki van jelölve származási helye. A kis-raystainból 1457—58-ban 663·50 ar. frtnyi = 7.630 koronányi, a nagy-raystainból 16 ar. frtnyi = 184 koronányi, a csinvatból pedig 188 ar. frtnyi = 2.162 koronányi s így összesen 867·50 ar. frtnyi = 9.976 koronányi vámértékben jött középfinom vászon át a harminczadvámon Pozsonyba.

Úgy a durva-, mint a középfinom-vásznak mennyiségét jelentékenyen fölülmulja a *finom-vásznak* mennyisége. Ennek négy fajtájával találkozunk a harminczadkönyvben: az *olasz*,[4] a *magyar*,[5] a *pokaschin*[6] és az egyszerűen *leinwat* nevű fajtákkal. A finom olasz-vászon közkedveltségű volt Pozsonyban s nagy keletnek örvendett. Utána 8 végenkint 1 aranyforintnyi vámszabás járt. Belőle összesen 3062 vég került be 1457—58-ban. A *gyolcs* eredetileg magyar származású vászon, mit neve is mutat, de nyilván kitünősége miatt meghonosodott aztán a külföldön is nemcsak mint exportczikk, hanem mint külföldi takácstermék is, kivált a délnémet városokban. A vámnál utána szintén 1 aranyforintot fizettek 8 végenkint. Belőle $896^1/_2$ vég került Pozsonyba. A *pokaschin*,[7] mely eredetileg a Középtengeren-

[1] A *stuckraystein* = durva lenből készült vászon. A *raystn, reistn* = lenköteg. (Schmeller — Fromman: *Bayrisches* Wtb. II, 160. Kováts: *Magy. Gazd. tört. Szemle* IX, 80.)

[2] czwilch, czwillich.

[3] *gestraeffter tzwilich.*

[4] *walhisch,* welichische Leinwand (L. e mű II. 3, 377 l. 4 jegyz.

[5] *jolcz* = gyolcs. (L. e mű II. 2, 440. II. 3, 135.)

[6—7] *Bokschin, Bucksin, Buckaschin, Bogkeschin, Boccasino.*

Digitized by Google

túli tartományokban Syriában, Egyiptomban és Cyprus szigetén készült, honnan aztán iparilag Német- és Magyarországban is meghonosodott, Pozsonyba 156 végben került. Erre is 8 végenkint 1 aranyforintnyi vámilleték volt vetve. Legkevesebb került be a negyedik fajtából, a *leinwatból*, mely után végenkint csak 4 garasnyi vámot fizettek. Belőle csak 36 végnek a behozatala mutatható ki a harminczadkönyvből s így mindössze 4.150 vég finom-vászon került át a vámhatáron 8.166·332 frtnyi = 101.387 koronányi vámértékben. Összesítve a durva-, középfinom és finom vászonfajtáknak Pozsonyba került mennyiségét, mintegy 6500 vég vászon importáltatott egy évben 10.428 ar. frtnyi = 119.922 koronányi értékben.[4]

Ekkora vászonimport tényleg volószinűvé teszi, hogy takácsaink ipari tevékenysége inkább posztó-, semmint vászonkészítésre irányult.

Az általuk szövött posztó tulajdonkép csak nyers-, durva-posztó volt, az ú. n. loden, azaz *darócz*, mely még csak más iparosok által való megmunkálása következtében lett igazi posztóvá. Szövésre a gyapjút használták fel s minthogy tudjuk, hogy másutt, mint Bécsben is, a gyapjan kívül egyéb kisebb értékű anyagok: szőr és a posztónyirásnál elhullott gyapjúszőr felhasználása tiltva volt, úgy feltehetjük, hogy nálunk ez szintén tiltva volt. A szükségelt gyapjút részint itthon kaphatták, hol a juh, mint láttuk, nem volt jelentéktelen gazdasági állat, részint pedig a külföldről hozatták. Valószinű, hogy nagyrészben a Rajna vidékéről és főleg Flandriából, a finom posztók világhírű hazájából kapták. A harminczadvámnál az odaérkezett gyapjú annak becsértéke szerint lett elvámolva. 1457—58-ban a behozott gyapjú összértéke 89.74 aranyforintot

[4] Mindezekre nézve l. Kováts: *Ny. MO áruforgalma* 91—94 ll.

Digitized by Google

= 1032 koronát tett,[1] mi nem nagy külföldi szükségletre mutat s indirecte azt bizonyítja, hogy a városi gazdák juhtenyésztése jelentékenyen hozzájárult a posztókészítéshez megkivánt gyapjúszükséglet fedezéséhez.

A szövött posztó ruhakészítésre még alkalmatlan volt, az legfellebb mint nyers anyag képezhetett árút, kereskedelmi czikket. Az anyagot hozzá a *gyapjútisztítók* készítették elő az által, hogy a gyapjúgyalomból eltávolították a fás szálkákat és csomókat, majd a *kallósok*, a *ványolók* munkájába jött. Ezek a maguk műhelyeiben mosás és ványolás útján tisztították még jobban a nyers szövött anyagot a zsirtól, enyvtől, piszoktól és egyéb nem homogén anyagtól. Majd újból való csipdesés után a daróczot szappan, rothadt vizelet vagy kallóföld felhasználásával tovább ványolták, miáltal a még meglevő gyalomszálak egészen eltüntek. Feltünő, hogy az 1379 évi adólajstromban csakis *ványoslegényekről* van szó, mi azt a nézetet teszi elfogadhatóvá, hogy a ványolók egyátalán csakis napszámban, kikötött béren dolgozó iparosok, azaz *bériparosok* voltak. Mint ilyenek a takácsok szolgálatában állottaknak látszanak. Nagyon érdekes adat az, hogy az egyik molnár, András malmában *ványoló* is volt, eszerint a ványolóműhely vizipartokon volt berendezve, mi a bécsi ványolók történetében ki nem mutatható.[2] De mégis nyilt kérdés marad, hogy vajjon András molnár az ő bérszolgálatában álló ványolólegénynyel dolgoztatott-e vagy csak bérbe adta-e valamely takácsmesternek, illetve ványolónak a maga ványolóműhelyét? Hogy egyes ványolók fuvarozással is foglalkoztak, azt adatok bizonyítják.[3]

A ványolt vagyis a tisztított posztó a *posztónyíró* kezébe került. Ennek feladata volt a posztó szőrszálait

[1] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 96—97 ll.
[2] Uhlirz: *Das Gewerbe* 79 l. — [3] L. e mű II. 3, 391.

Digitized by Google

egy irányba lesimítani, mi a takácsmácsonyával történt, ezután a posztó egyenlőtlen szőrszálait nyirás által kellett egyenlősíteni és végül kellő préselés által azt véglegesen elkészíteni. A festés vagy úgy történt, hogy a gyapjút, vagy úgy, hogy a daróczot vagy még csak maga a kész posztót festették meg a kivánt színnel. Az ilyképen elkészített posztó végül a *posztósok*, illetve a *posztókereskedők* kezébe jutott; kik a kész művet iparczikként kereskedelmi forgalomba hozták. Hogy nálunk maguk a posztónyírók árulták saját bolthelyiségeikben posztójukat, azt a városi számadások bizonyítják. Az 1482 és az 1503—4 éviekből ugyanis kitünik, hogy bódéik a városház előtt, tehát a mai *Főtéren állottak*.[1] De egyidejűleg a városház egyik, ma őrszobául szolgáló helyiségét is raktárul bérelték volt ki.[2] Czéhszerűleg a posztónyírók már a XV. században voltak szervezve, nevezetesen 1470-ből ismerjük czéhszabályaikat.[3] Ezekből kitünik, hogy ők a nyirásért járó díjat az addigi szokás szerint vették be s azt közös ládába helyezték el.[4] Ebből a pénzből fedezték a munkások bérét, ellátását és a szükséges szerszámok beszerzését és karban tartását.[5] A

[1] Als meine Herrn beysammen sein gesessen (t. i. a Sz.-Jánostűzi ünnepélykor) *vor dem Rathaws pey der tuchscherer Lawben.* (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 161.) Azonkív. l. e mű II. 3, 112 l. 7 jegyz., és Király művét *(Pozsony város joga* 196 l. 2 jegyz.) hol erre vonatkozólag több számadáskönyvi adat van idézve 1482-ből.

[2] L. e mű II. 1, 64.

[3] Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo haben die herrn, her hans potenperiger Richter, hanns Sawrasth Kursner, Burgermaister vnd der gantz Rat gemain der Stat zw prespurgk den Erbern maistern den Tuechscherern, Gemainilich hie Iren mitpurgn auf ihr fleissiges gepet von gemains nütz wegn aln ordnung gebn vnd gemacht von der Tuechscheren wegn, wie sie das fur bas haltn sulln.

[4] Also was In tuecht, parchant oder wie das genant ist, Es sey news oder alts furkumbt, das sie das schern mugen vnd den lon von yeden So sie also schern nemen, wie von alter herchomen ist, vnd do wider die lewt nicht besweren vil noch wenig vnd was das solichs lon gesellet sol zw sainen in die Gemain pracht vnd gelegt vnd alsann gleich vnder sie ausgetailt vnd geben werden, ainen als vil als dem andern.

[5] do entgegn sol den knechtn von vndgetailtm guet Ir lon auch betzalt

Digitized by Google

munkára a czéhmesterek ügyeltek fel. A hitvány munkát a tanács szolgái által a város javára elkoboztatták.[1] A czéhszabályok egy a város pecsétjével hitelesített másolatát a czéhnek átadták.[2] Külömben egyesek kivitellel is foglalkoztak, mint Vilmos posztónyíró, ki mézet és pokróczokat szállított ki.[3] Egyes adatok után indulva, jómódban éltek. 1441-ben Vilmos posztónyíró saját házában lakott a Hosszú-útczában;[4] 1487-ben János posztónyíró szintén a maga házában a Zsidóútczában;[5] 1494-ben egy posztónyírósné az Óházban.[6] 1506-ban Lőrincz posztónyíró neje után házat s birtokot örököl.[7] 1510-ben Egerer Lőrincz posztónyíró a szt.-mártoni plebániára hagyja egyik kertjét.[8]

Az árúba bocsátott posztónak az iparrendészeti kellékeknek természetesen meg kellett felelnie, mert az előírtnál kisebb szélességű posztó, vagy nem előírt anyagból készült posztó nem volt forgalomba bocsájtható. Hatóságilag meg lett vizsgálva; a helytelen anyagú posztó el lett kobozva, a kisebb szélességű posztót pedig közepén átvágták és mint ilyen márcsak részleges eladásra számíthatott.

---

vnd geraicht, auch essen vnd trinken geben vnd scherscher davon geschliffen werden, vnd ob In ain Scher oder ander Zeug zw Irm hantwerich vnd dem schern nottdurfftig zwe chauffen sein oder worden, das sulln sie auch von vngetailten guet thuen vnd ausrichten, vnd ain yeder maister Irs handwerks hie sol so vil sints zu den schern haben vnd prauchen als der ander.

[1] Es sulln auch Ir Zechmaister die arbeit was geschern wurdet alls offt des not tut beschawn, do mit die guet vnd gerecht vnd fur arm vnd Reich sey vnd ob sy Indert ain arbait funden die nicht guet noch gericht were, sulln Sy mit des Richter Ratsdiener ausshehen vnd dem zw gemaynen nutz angelegt werden, doch hat im der Rat gantzen gwalt vorbehalten die ordnung zu merkern zw myndern zu mern oder gantz ab ze thun.

[2] An alle Irrung, das habn mein herrn den benanten tuechscherern ain Copia vnder der Stat Insigl gebn. Acta in die Mathie apostoli anno ut supra. (*Prot. Act.* Kiadva Királynál: *Pozs. vár. joga* 433–34. ll.)

[3] L. e mű II. 2, 442 l. 4 és 12 jegyz.

[4] E mű II. 1, 31.

[5] E mű II. 1, 45.

[6] E mű II. 1, 70.

[7] L. fenntebb a 124 lapon.

[8] E mű II. 1, 11.

Digitized by Google

Azonban bármennyire lett legyen is a helyi gyártás élénk, az a szükségletnek sem mennyiségileg sem minőségileg meg nem felelt. Mennyiségileg nem, mert ez iparág a fennforgó kereslethez képest nem volt eléggé termékeny, minőségileg nem, mert a közönséges posztón kívül a szükséglet finomabb posztófajok után is megnyilatkozott. A finomabb fajtájú posztókat tehát a külföldről kellett beszerezni s e tekintetben a posztóbehozatal rendkívül nagy volt. Az 1457—58-ik évi harminczadkönyv egymaga mutatja, hogy honnan és mekkora mennyiségben került az idegen posztó városunkba.[1] Ez évben részint idegenek, részint pozsonyiak $5^1/_2$ vég posztót hoznak Laaból,[2] 6 vég daróczot Bruckból,[3] $46^1/_2$ vég daróczot Bécsből[4] és 9 vég daróczot Hainburgból,[5] összesen tehát 67 vég posztót. De jóval jelentékenyebb, összesen 15.139 vég, volt a tarifált finom posztóféle behozatala. Ennek vámértéke fölülmul 1 millió koronát[6] s részint *Olaszországból:*[7] Veronából;[8] részint *Franciaországból:*[9] Arrasból;[10] részint *Angolországból:* Londonból;[11] részint *Németalföldről:*[12] Brüggéből,[13] Ypernből,[14]

---

[1] E mű egy előbbi kötetében (II. 2, 440 lapján) már felsoroltuk azon helyeket, melyekről a középkorban a posztófélék hozzánk kerültek. Egyes ott fennforgó helymeghatározó tévedéseket ezennel helyreigazítjuk.

[2] laaer tuch. — [3] prugker loden. — [4] wienner loden. — [5] hainburger loden.

[6] 99.607·37 ar. frt = 1.145.494 kor.

[7] Vámszabása $1^1/_2$ aranyforint. Behozatal $74^1/_2$ vég, vámértéke 1.899·75 ar. frt = 21.847 korona.

[8] Nálunk *Pernisch* néven szerepel, tuch von Pern.

[9] Behozatal 1.165 vég, vámértéke 4.951·25 ar. frt = 56.939 korona.

[10] stukch harras. Hogy csakugyan *Arrasból* jött-e, hol először készítették? bizonytalan. Kováts figyelmeztet, hogy ezen könnyű, nem mángolt gyapjúszövet gyártása a középkor végén Közép-Európában átalán el volt terjedve, úgy hogy neve nem származására, hanem csak minőségére utal. Érdekes, hogy ezen posztót Pozsonyba nem a tulajdonképen posztókereskedéssel foglalkozók, de azon egyének hozták be, akik vásznat, ruhát, késeket, fűszert és rövid árút, szóval az ú. n. Kramot szállították. *(Ny. MO áruforg.* 103 l.)

[11] Englisch tuch, Englisch lakchen. Behozatal 70 vég, vámértéke 1.900·00 ar. frt. = 13.685 korona.

[12] Behozatal 558 vég, vámértéke 6.927·50 ar. frt = 79.666 korona.

[13] Prukisch tuch. — [14] Eyprisch tuch.

Digitized by Google

Herenthalsból,[1] Ambrayból,[2] Löwenből,[3] Mechelnből,[4] Tirlemontból,[5] Eeclooból[6] Maastrichtből[7] és Szt.-Trondból;[8] részint *Németországból* és pedig az *Alsó-Rajnavidékről:*[9] Aachenből,[10] Dürenből,[11] Frankfurtból,[12] Kölnből,[13] Lorchból,[14] és Wetzlárból;[15] a *Felső-Rajnavidékről* és *Délnémethonból:*[16] Eichstädtből,[17] Dinkelsbühlből,[18] Friedbergből,[19] Ingolstadtból,[20] Kostenhofenből,[21] Mainzból,[22] Nürnbergből,[23] Butzbachból,[24] Speierből,[25] Ulmból,[26] Ursalból,[27] Werdből[28] és Wormsból;[29] részint *Cseh-, Morvaországból* és *Sziléziából*[30] és pedig *Csehországból:* Chrudimból,[31] Neuhausból,[32] Zlabingsből;[33] *Morvaországból:* Brünnből,[34] Iglauból,[35] Olmützből;[36] végül *Sziléziából:* Plessből,[37] Görliczből.[38] Sziléziából kerül a közönséges lengyel posztó is.[39] Megfejtetlen helyek Labrar,[40] Kirsing,[41] Vorstadt,[42] Pabhart,[43] Puchpart,[44] Teuern,[45] Wulczko.[46]

A harminczadnál e 'finom posztók nem egyformán lettek tarifálva, mert egy-egy vég után a tarifa igen eltért egymástól.[47] A legjelentékenyebb harminczad ($1^1/_2$ ar. frt) az olasz posztóra volt esedékes. Ez volt tehát a legdrágább

---

[1] Herrentaler tuch. — [2] Kawmer tuch. — [3] Tuch von loffn. — [4] Machlisch tuch. — [5] Tuch von tim. — [6] Acoley, acolai tuch. — [7] Maestrielar tuch, tuch von maestrich. — [8] Trawtner tuch. — [9] Behozatal 6.066$^1/_2$ vég, vámértéke 51.797·58 ar. frt = 595.672 kor. — [10] Englisch tuch von ach. — [11] Dornich tuch. — [12] Frankfurter, franchfurter tuch. — [13] Tuch von kolln, kollen. — [14] Lorocher tuch. — [15] Tuch von wepphlar. — [16] Behozatal 1.407 vég, vámértéke 7.825·67 ar. frt = 89.995 korona. — [17] Aechstetar gering tuch. — [18] tynkelspuchlar gering tuch. — [19] fridwerger tuch. — [20] englstetar gering tuch. — [21] kostenhoffer tuch. — [22] maenczer tuch. — [23] Nurenberger gering tuch. — [24] puczpachar tuch. — [25] spayrer gering tuch. — [26] vlmar tuch. — [27] vrsler tuch. — [28] werder gering tuch. — [29] gering tuch von wurbmss, wurmss. — [30] Behozatal 5.843 vég, vámértéke 24.952·46 ar. frt = 286.953 korona. — [31] chrwdawner tuch. — [32] neunhawsser tuch. — [33] Zlaebinger tuch. — [34] prunner tuch. — [35] Iglar, ygler tuch. — [36] olmunczer tuch. — [37] plosser tuch. — [38] gorliczer tuch. — [39] gering tuch von polon. — [40] Labrar tuch. — [41] kirsing, kirssing. — [42] vorstat. — [43] pabhartar tuch. — [44] puchpartar tuch. — [45] tayrer tuch. — [46] wulczko, wuczko.

[47] $1^1/_2$ ar. frt — és $^1/_6$ ar. frt közt levő skála szerint. Ennek fáradságos és érdekes kimutatását l. Kovátsnál: *Ny. MO áruforgalma* 98—102 ll.

Digitized by Google

posztó, melyet nálunk behoztak. Belőle egy-egy vég 25·50 ar. frt = 293 koronába került. Aztán következett az angol és németalföldi (1 ar. frt), amelyekből két fajtát hoztak be. A jobbik fajtának végje 17 ar. frtba = 195 koronába került. A többi összes posztófajoknál a harminczad már jelentékenyen kisebb volt ($^2/_3$—$^1/_6$ ar. frt.) Az Alsó- és Közép-Rajna vidékéről bekerült úgynevezett angol, azaz angol mintára készült posztó vámszabása $^2/_3$ ar. frt, a közönséges posztó pedig $^1/_2$ ar. frt. Amabból egy-egy vég ára 11·33 ar. frt = 130 kor., emebből 8·50 ar. frt = 97 kor. A Felső-Rajna vidékéről Hessenből, a Sváb herczegségből és Bajorországból behozott jobb minőségű ú. n. hosszú posztó szintén $^1/_2$, ellenben a közönséges (= gering) posztó csak $^2/_3$ ar. frtra volt tarifálva. Tehát amannak az ára 8·50 ar. frt = 97 korona, emezé pedig 5·67 ar. frt = 65 korona. Legolcsóbbak voltak a morvaországiak, melyek $^1/_4$ és a csehországiak, melyek $^1/_6$ ar. frttal rovattak meg a harminczadon. Amabból egy-egy vég 4·25 ar. frtba = = 44 koronába, emebből pedig egy-egy vég 2·83 ar. frtba = 32 koronába került. A lengyel és szileziai posztók két minőségben kerültek hozzánk s szintén a legolcsóbbak közé tartoztak. Egyes esetekben némely posztók, ezek között a barna,[1] vörös[2] és mustrázott[3] posztó csakis becsérték alapján vámoltattak meg, összesen 63·16 ar. frt = = 736 korona értékben.

Ha a ruhakészítésről fel is tehetjük, hogy az a háziipar egyik, nagyon is lendületes ága volt, mégis nem kételkedhetni annak iparilag való űzésében sem, amint tényleg nemcsak az adólajstromok, hanem egyéb feles adatok is a *szabókat* sűrűn említik. Az 1379 évi adólajstrom Péter, Gredinger Konrád és Wolfhard szabókat sorolja

[1] prawns tuch. — [2] ratcz tuch. — [3] gesprangcz tuch.

Digitized by Google

elő,[1] valamennyi a külvárosok lakója. Az 1434-ik évi adólajstrom ellenben tiz szabót és egy szabónét számlál elő.[2] Számos más szabóról egyéb irott emlékeink adnak tudosítást.[3] Már 1411-ben van czéhszabályuk, mely a legrégibb városi számadókönyv töredékében maradt fenn.[4] E czéhszabály mutatja, hogy mint testület hogyan volt szervezve iparilag s erkölcsileg. A legényektől a szabály megkivánta, hogy nősek legyenek.[5] Másrészt nyilvántartani kivánta a más

[1] It. Petrus *sartor* 20 d. (Spitalnewsidel 24 old.) — It. Chunradus Gredinger *sartor* 20 d. (U. o. 25 old.) — It. Wolfhardus *sartor* 10 dn. (Wedriczia 33 old.)

[2] Andre *Sneider*, egy másik Andre *Sneider*, Colman *Sneider*, Frantz *Sneider*, Fritz *Sneider*, egy másik Fritz *Sneider*, Hans *Sneider*, Hensel *Sneider*, Larentz *Sneider*, Niklas *Sneider*, Erhart *Sneiderin*. (Kováts: *Városi adózás a középkorban* 75 l.)

[3] 1327-ben I. Károly király okirata szerint *Stephanus sartor Civis posoniensis* elismeri, hogy ámbár Jakab fiait Miklóst, Pétert, Jánost, Mártont és Pált a *vődriczi birtok* miatt a biró elé állította, nevezett birtok mégis egyedül csakis Jakab fiait illeti. Datum Wyssegrad in festo b. Clementis Pape. *(Dipl. Pos.* I, 643.) — 1382-ben ismeretes Georgius *Sartor. (Dipl. Pos.* I, 643.) — 1413-ból ismeretes Fridericus *Sartor*. (Vár. szám. könyv.) — 1439-ben Schiman *Sneider* által készittetett a város a várgróf számára ruhát, hab wir gebn den Schiman *Sneider* füer den Span awf den Haws, von gewant wegen. (Vár. szám. könyv. *Pressb. Ztg.* 1877. Nr. 28.) — 1446-ban Miklós *szabó* a Zsidóudvar házrészbirtokosa. (E mű II. 1, 44.) — 1457-ben Péter *szabónak* a Papok útczájában levő házát V. László eladományozza. (E mű II. 1, 47.) — 1481-ben János *szabó* végrendeleti tanú. (E mű II. 1, 44.) — 1487-ben *János szabó* testvérére Ilonára hagyja egyik házát, darnach meiner Swester Helena schaff ich dass annder mein Hawss zwischen des Micheln auf dem puchl Vnd Bertlme slaher hewzer gelegen frey vnd ledig. *(Prot. Test.* I, 213.) — 1508-ban Simon *sneider*. (Vár. szám. könyv. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4 és e mű II. 1, 41.) — 1511-ben Syman der *Schneider* 1 évre 6 font 4 schillinget fizetett. (Vár. szám. könyv. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4.) — 1511-ben maister Bartelme *schneider* a Schneweiss-utczában lakott. (Vár. sz. könyv. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4 és e mű II. 1, 52 l. 3 jegyz.) — 1520-ban *Frelich Bertalan szabómester* neje Margit házáról 6 ftot rendel fiának. *(Prot. Test.* I, 390.)

[4] Pozs. vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179. Kiadva Királynál: *Pozs. vár. joga* 429—431 ll. — Kolosvári-Ovári: *Jogszabályok gyüjteménye*. IV. 2, 32—33. — Lichner-Michnay: *Ofner Stadtrecht* 88 l. — Nota Anno Domini Millesimo CCCCmo vndecimo des Sampstags in dem Quotemper nach phingsten, das der Richter vnd der Rate auch die gancz gemayn arm vnd reych zu prespurkch das gemacht vnd erfunden hoben von den meyster wegen der Sneyder zu prespurkch gesessen, Ir Rechticheit dy Sy haben sullen.

[5] Item von erst das chain lediger

Digitized by Google

helyről idejövőket származásuk, kifogástalan, tisztességes magukviselete tekintetében.[1] Ugyanazt kivánta a másunnan jövő mesterektől is.[2] A munkaszabadságot annyiban korlátozta, amennyiben csak a mesterhez szegődött legény dolgozhatott. Az akár nyiltan, akár titokban másutt dolgozó legényt a városi bíróság elé állították, megbüntették és dolgozó szerszámait tőle elvették.[3] Nyolcz napi felmondásra a munkába szegődött legény dologadó mesterét akadálytalanul elhagyhatta.[4]

A XV. század közepén, 1459-ben új czéhszabályok jöttek a régiek helyébe, melyek lényegökben szintén az ipartestület ipari és erkölcsi jó hírét tartották szemmel. A czéhbe való felvétel viaszfizetéssel történt. A czéhbe felvett mester borral és uzsonnával vendégelte meg mester-

---

chnecht sol sitzen vnd arbaytten Ir hant werich das sneyderwerich Nur alleyn er hab danne eyn eleiche hawsfraw.

[1] vnd pring auch solich chundschaft mit Im von wanne er purttig ist, es sey von stetten von merkchten derffern ader von herren, douon pring er brief, wie er sich entthalden hat, vnd wanne er dann solich chundschaft pringt, So mag er vnd schol sich da setzen pey vns als dy andern meyster dy sneyder.

[2] Item das Ander ist ob ein meyster ein sneyder mit seyner hawsfrawen vnd eleichen chanfrawen kvmpt gen prespurkch, do schol auch doselbs sich nicht setzen noch cheyn arbeit tuen, nur allein er pring awch mit Im brief vnd solich chundschaft, von dann er purttig ist, wie er sich doselbs enthalden hat vnd wann er solich chundschaft pringt, das er sich erberlichen vnd frumleichen enthalden hat doselbs, so schol er auch sytzen, als ein ander erbar meyster zu prespurch.

[3] Item das dritt Das chain lediger sneyder chnecht nicht arbaitten schol zu prespurch, nur alleyn er arbeytt einem meyster einem sneyder zu Prespurch vmb seinen lon, Sust wo In dy meyster doselbs zu prespurch ankomen, das er arbeytt anderswo, es sey offenleich ader haymlich, den sullen sy antburtten dem Richter zu prespurch, der schol jn darvmb pessern als das recht ist, vnd schol Im awch sein werichzeig nemen vnd das dem Rat geantburtten.

[4] Item das viert, welicher sneyder chnecht sich verspricht aym meyster aim Sneyder zu dienen, er sey gedingt oder nicht gedingt auf ain czeit, ader wie er zu im kumpt, das er maynt aym Meyster zu arbeytten vmb seinen lon vnd wan derselb chnecht dem selben meyster nicht mer meynt ze arbeytten noch ze dienen, der schol dem meyster dem sneyder absagen Acht tag vor, als hye vnd in andern Steten recht ist, wär awer das, das er Im nicht lenger dient, So schol Im der meyster seinen lon geben, als das pilleich ist.

Digitized by Google

társait. Ugy a czéh jegyzőjének, mint a czéhtagokat meghivó egyénnek egy-egy garast fizetett.[1] A helybelinek, ha mesterré lenni óhajtott, okmánynyal kellett törvényes ágyból való születését és szüleinek kivoltát bizonyítani.[2] Ugyanazt kellett az idegenből jövőnek is tennie, azonkívül egy másik bizonyítványnyal keresztény nős állapotát és régi helyén való tisztességes és jámbor magaviseletét is igazolnia.[3] Az idegenből jött mesternek mesteri ügyességét is úgy szóval mint tettel, ú. n. remekművel kellett igazolnia.[4] A czéhben való békés egyetértés fenntartását büntetések kiszabásával igyekezett elérni.[5] Az újtelepben és külvárosokban meghúzódó, a czéhbe be nem jegyzett, hanem a szabóságot titkon űző kontárokat, az ú. n. störereket, kik a városnak sem robottal, sem őrködéssel segítségére nincsenek, üldözte.[6] A város előtt vagy a városba

[1] Item von erst ist vnser begern, das ainer auf vnsn hantwerch Maister werden, vnd in vnser Zech komen wil, der geb darein III fl. VII tl. wachs, vnd den Brudern 1 vir(tel) wein vnd ain vntarn nach seinem vermugen, dem schreiber vnd dem vmbsager yczlichm ain groschn.

[2] auch sol er haben ain brief, oder zwei, darnach als sein stand ist, wirt ainer all hie zu maister am ersten, der sol haben ainen brief von seinen elltern vnd geslechtn das er erbern frum lewt sey vnd der Rechtn Christenlichen Ee geporn von vater vnd mueter, vnd wer sein Eltern sind.

[3] Aber das ain her kumbt, der vor Maister ist gewesen anderswo, der sol haben einen solichen brief als geschribn stet, vnd sol darnach mer haben einen brief von wann er zeucht, do er ain nagst gesessn ist, wie er von dann geschaidn sey, vnd ob er sich daselbst erberlich vnd frumblich gehaldn hab vnd ain selig Christnleich chanman sey.

[4] Auch wellen wir das ain yed die maisterschaft bewer vnd beweys mit materien vnsers handwerichs gerechtikait als In anndn Stett gewonhait ist, da zech seinn beweyss auch mit den munnd einen yslichen zu zesagen gewandt vnd sneyderberich nach seinen statn mynder oder mer bey einen halben ellen, vnd darnach mit der hanndt wiss das aus czurichtn, so ist er dem handtwerich genigsam.

[5] Item vnd auch beger wir ob sach wer oder wurd, das ettlich maister oder Knecht mit einander zwietreichtig wurdn, das wir dy in vnser zech habn zu mittn vnd zu puessn nach gewanhait vnsers hantwerichs.

[6] Item auch seyn wir beswert von ettlichen vmbsassen vnd Störern die herkomen vnd sich in gehaim in den newsidln vnd vorstetn aufhalten; wenn wir Ir gewer werden, so sprechn sy,

Digitized by Google

behozott s a zsibvásáron árúba bocsátott kész ruhát, a mennyiben nem volt megfelelő s értéke meg nem ütötte az árt, nehogy miatta a vevő szegény nép kárt valljon, a bíróság által elkoboztatta.[1]

Mint látjuk ezekből, a szabóságnál már a szoros czéhkényszer jutott volt uralomra a XV. század közepén. Ezzel ugyan az egyén szabadsága szoros kötelékbe jutott, de a munka jóravalósága a vevő közönség számára biztosítva lett. Nem tagadható az sem, hogy a munkaszabadság megszoritása daczára is a ruhakészítés mindvégiglen a háziipar készítményekép meg nem szünt, és daczára annak, hogy a szabóság mint kereset nem volt hálátlan, mert a dolgos szabómester és legény a városban elegendő munkára talált. A szabómesterségen élők megélési viszonyai tényleg nem voltak a városban kedvezőtlenek. Vagyoni viszonyaik iránt legalkalmasabban az adókönyvek tájékoztatnak. Az 1379-iki adókönyv szerint a benne felsorolt három szabónak az adóilletéke igaz, nagyon jelentéktelen. Kettő 20, egyik csak 10 dénárt fizet, mi nem nagy üzleti forgalomra enged következtetni. De ebből még nem következtethetni egyátalán a szabósságnak mint iparnak a jelentőségére városunkban. Az 1434 évi adólajstromban egyes szabók már tetemesebben

---

Sy wellen sich hie zusagn vnd wellen sich in vnsere zech kauffen, wenn dann voll Ir zeit wirt, so zichen Sy wider von dann(en), allso das Sy mit der Stat kain mitleidn nicht habn weder mit Rabott, noch wachten vnd vns auch zu merklichen schedn kumbt, Bittn wir Ewer gnad was solch her komen vnd nicht mit der stat lyttn, wachttn, Rabattn noch nicht zugesagt werden, die sinnd störer das Ir vns vergunnet mit In zu thun vnd zu handeln, als In vnd Stetn da zech sind ordnung zucht vnd gewonhait is das gewant zunennen vnd den Störer in der Richter pessrung.

[1] Auch als man gemacht gewandt auf den Tendlmarkht herbringt In die Stat vnd fur dy Stat, das nicht kauffmans gut ist, vnd ettlichs gar vngeniczt damit vil frum leut geldichs vnd betrogen werden, wer das vnser maynung, das Ir vns vergunnt das zu beschauen zu nucz den armen lewtn, dy das kauffen was dann nicht gerecht ist, das das Gericht das meynen mag vnd vns In die zech dauon geb nach Erem Rat als In ander Stetn gewonhait ist.

Digitized by Google

gyarapítják a városnak adóból folyó közvagyonát. Hans von Haringse teljes adója már 1 forint. Ennyit fizet Hensel Mentler, ki neve után ítélve, tisztán csak ruhafoltozással iparoskodott, de néhány más szabómesternek az adója 2, 3, 4 sőt 8 forintra is felszökik, mi már tetemesebb bevételekről tanuskodik. Persze a bevételek nem csupán mesterségük után folytak, de azért tisztán mesterségük jövedelme után ezek is 1—5 librát fizetnek. A többieknél az adó megnövekedését a borból való jövedelem eredményezte. Ferencz szabó és Hensel szabó 10, Fritz szabó 24, Miklós szabó 29, Fritz szabó 36, Kálmán szabó 40 akó bor után van megadóztatva és így a szabóságnál is ugyanazt látjuk, mit a többi eddig szóbahozott iparosnál, hogy a hivatásos iparon kívül a bortermeléssel és borüzlettel gyarapítják tetemesen jövedelmüket.

Egy olyan korban, mely, mint a XV. évszázad, a divatnak európaszerte annyira hódolt, hogy az kivált a felsőbb köröket folyton izgalomban tartotta,[1] a szabóság könnyen jómódhoz, kedvező megélési körülményekbe juthatott. Bár városunkban az a hullámverés, mely a XV. században és a XVI. század elején a burgund, spanyol és franczia divatok versenygéséből keletkezett, kevésbbé volt érezhető, mégis, hogy a szabóság itt sem tartozott a kevésbbé becsült iparágakhoz, azt eléggé bizonyítja Mária királyné gondossága, melylyel Pozsonyba küldött szabóját a városi urak által „állásának és művészetének megfelelően“ jól fogadtatni és saját curiája mellett kényelmesen elszállásoltatni óhajtotta.[2] Egyes szabóczégek üzletüket

[1] L. Jac. v. Falke: *Costümgeschichte der Culturvölker* II. Buch 4 fej. és III. Buch 1 fej.

[2] 1523 ban Mária királyné értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy misimus Posonium hunc fidelem nostrum Nicolaum Frank Sartorem nostrum presencium videlicet exhibitorem certis pro negocys nostris istic paragendis, qui eciam antequam ad nos redeat de hospicio eidem comodo, quod penes curiam nostram sit, vobiscum tractaturus est.

Digitized by Google

nagyobb méretekben vezették, a posztót és egyéb a szabósághoz szükségelt anyagokat, kelméket saját utazó ügynökeikkel vásároltatták be külföldi czégeknél,[1] mi által természetesen nagyobb üzleti nyereségre tehettek szert. A szabók közül többen mint házbirtokosok ismeretesek.

Külömben úgy a helybengyártott, mint a külföldről behozott posztó nem vándorolt egyenesen a szabók műhelyeibe. Inkább is úgy volt, hogy az egyes családok vették szükségletükhöz vagy tehetségükhöz képest a posztót s azt aztán, ha ruhát készíttetni akartak, a szabókhoz küldötték. A végrendeletekben tényleg a posztó[2] mint vagyontárgy sokszor soroltatik elő. Egyik-másik végrendelkező posztó- és félselyemkészlet[3] hagyományozásával mutatja ki nemesszivű jótékonyságát.[4]

Meghagyja azért a tanácsnak, hogy legott de hospicio *condicioni et artis sue condigno* et apto providere debeatis. Kelt Esztergomban Máté apost. után való szerdán 1523. *(Dipl. Pos.* III, 759. Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2. Nr. 29 b.)

[1] E tekintetben érdekes adatul hozzuk fel Maister Blasius Sneider 1436 évi végrendeletéből a következőt: Item So hat er mer geschafft seiner Jungfrawn Susanne VII gantze tuch die do ligen In einer chisten, dauon er angehabt hat Sneidwerich zw machen der noch tayl da sind, vnd was da gewesen tuch sind mit sambt dem das dauon gearibait ist, hat er geschafft der vorgenanten seiner Jungfrawn. — Item dem Augustin Habmer seinem sneiderchnecht hat er geben von seinem aigengut 1c fl. w., damit chawfmanschat tzu treiben, vnd Im zw pringen tucher leynenew, vnd wollennew von oberlanden zw pringen, die hernach geschriben siend. Item XI tuch leinens plaich tuch vnd chindel gewant, vnd noch sind peliben zw wienn XI stukch die dy mawter von wienn nicht haben wellen lassen furfüren das schafft er alles seinem vorbenanten Jungfrawn. *(Prot. Test.* I, 28.)

[2] Egkenvelter 1455 évi végrendeletében olvassuk: Item Zwo Ellen Rotes *vorstanntes,* Zwo Ellen weiss *parchants,* Zwo Ellen Swartz *parchants,* Vier elln plabner *harras.* Aztán: Item Ettlich ellen *prunner tuch* schaff ich meinen vettern payden das man Sy dauon klaed. És: Item schaff ich Leonhardo plankch 1 ellen *Pernisch tuch* welcherlay varb er haben wil. *(Prot. Test.* I, 92—93.)

[3] Egkenvelter Liebbardus 1455 évi végrendeletében: Item Allen den *czendel* den ich hab In meiner lad schaff ich zu Sannd lasla in das Spital das man fändel davon mach. *(Prot. Test.* I, 92.)

[4] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében olvassuk: Item So schaff ich das man sol chauffen vier tuech von *och* vnd sol yeder Junkfraun geben ain halbs tuech czu Seidel vnd zu manntel. *(Prot. Test.* I, 37 a.)

Digitized by Google

A szabók, illetve szűcsök és kalaposok ipara által a lakósság számára készített ruhák sokféleségével főleg a végrendeletek ismertetnek meg. Az ezekben felsorolt öltönyök és pedig férfiöltönyök: ujjas mellények, vagy zubbonyok,[1] hosszú kabátok,[2] nadrágok,[3] harisnyák,[4]

[1] Reichart mester 1434-ben: Item Ich schaff meinen vettern künczen mein *grabe Joppen.* (*Prot. Test.* I, 6.) — Ambser Henrik 1436-ban: Item so schaff Ich dem Caspar der Jostin Man tzwo *Joppen,* die pesten. (*Prot. Test.* I, 29.) — Pápai Miklós 1447-ben: Item schaff ich dem Benedicten meinem knecht ain *plobe forcantene Joppen.* Item darnach Schaff ich meinem Göten dem Michel ain *Grobe pokaschinène Joppen.* (*Prot. Test.* I, 68.) — Liebhardus Egkenvelter 1455-ben Plank Lénárdnak hagyja mein roten farstaten *Joppen.* (*Prot. Test.* I, 92.) — A *Joppen* névvel jelölt ruha alatt az *ujjas-mellényt* vagy *zubbonyt*, értjük. Ma rövid kabátokra is alkalmazzák a nevet. A Joppe név nem a *Schaube* eltorzítása, mint ahogy Falke hiszi. (*Costümgeschichte* 219 l.) A Schaube alatt eredetileg a bőséges s földig leérő hálóköntösszerű felöltönyt értették, mely idővel megrövidült s köpenyeggé minősült. Minthogy okiratainkban a köpenyeg külön említtetik, azért a *Joppe* alatt nem érthetjük a Schaube néven eredetileg jelölt ruhadarabot. Neve a középlatin *jupa, juppa. jupellum, jopella,* a közép felnémet *jupe, juppe, joppe, juppel* szótol ered. (V. ö. Weigand: *Deutsch. Wörterb.* I, 873, és Weinhold: *Die deutsch. Frauen* II, 274.) Kováts szerint a Joppe barchentből vagy hasonló szövetből készült *női* kabát (*Ny. MO áruforg.* 115 l. 8 jegyz.), s hivatkozik *Buda v. törvénykönyvére* 78. E ruhának *nőknél* való alkalmazása ellen mitsem hozhatunk fel, de a fennt közölt adatokat illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy azok szerint a *Joppe* csakis *férfi*ruha számba jön. Hogy selyemből is készült, kitetszik Liebhardus Egkenvelter 1455 évi végrendeletéből, melyben egy helyt olvassuk: Item ain Rote Vorstateme yoppen ain *Seydeme Joppen* Schilher. (*Prot. Test.* I, 92.)

[2] Püchler Mihály 1433-ban: Auch schaff ich meinem knaben ain *Rockh.* (*Prot. Test.* I, 11.) — Pápai Miklós 1447-ben: Item schaff ich dem Benedicten meinem knecht den *Groben Rokch* den *Rauhen.* (*Prot Test.* I, 68.) — Liebhardus Egkenvelter 1455-ben Plank Lénártnak hagyja farsstaten *Rokch.* (*Prot. Test.* I, 92.)

[3] A nadrág régi neve *pruch,* mely szó kétségtelenül a latin *braccae* szótól ered. L. az e mű II. 2, 166 lapján 2 jegyzetben mondottakat és v. ö. azonkívül Rich: *Illustr. Wörterbuch d. röm. Alterthümer.* Müller-féle német kiad. Paris & Leipzig 1862. 81 l.) Ami XV. századi városi statutumunkban is (67 §.) *pruech* néven említtetik.

[4] Püchler Michály 1433-ban: Auch schaff ich meinem knaben *tzwo hosen.* (*Prot. Test.* I, 11.) — Ambser. Henrik 1436-ban: Jostin férjének Gáspárnak hagy ain plabs pernisch *par hosen.* (*Prot. Test.* I, 29.) — Liebhardus Egkenvelter 1455 évi hagyatékában említvék: ain Rots alts *parhosen,* ain Swartz *parhosen,* ain plabs gmains *parhosen.* Azonkívül: Item Zwo Ellen plab pernisch *Zuhosen,* Zwo ellen prawn pernisch

Digitized by Google

köpenyegek,[1] kalapok,[2] csuhák,[3] bundák,[4] subák.[5] — Női öltönyök: a szoknyák,[6] fejdíszek,[7] köpenyegek,[8]

Zuhosen, zwo ellen swartz *Zuhosen,* drey ellen Swartz tuch tuch (így) in der truhen, ain ellen gruen pernisch *Zuhosen,* ain ellen Swartz tuch *Zuhosen.* (*Prot. Test.* I, 92.) — A *hosen* elnevezés nem mai értelemben veendő, mely a XVIII. századtól kezdve *nadrágot* jelent. Eredetileg a középfelnémet hose a térdtől lefelé érő lábravalót, azaz *harisnyát* jelentett. (Weigand-Schmitthenner: *Deutsch. Wörterbuch.* Giesen 1857. I, 518.) Emellett az is bizonyít, hogy okiratainkban *párosával* sorolvák fel, mi nadrágnál nem, hanem harisnyánál szokott történni. *Harisnya* értelemben vette Kováts (*Ny. MO duuforg.* 115 l.) és Schulte is (*Gesch. d. mittelalterl. Handels u. Verkehrs* I, 706.), csakhogy ez utóbbi szerint a hosen = *Wadenstrümpfe aus sämischen Leder,* mi a szó szoros jelentésének meg nem felel, mert miként a közölt adatok bizonyítják, nálunk a harisnyák *posztóból* készültek.

[1] Püchler Mihály 1433-ban: Auch schaff ich meinem knaben ain *Mantel.* (*Prot. Test.* I, 11.) — Reihart mester 1434-ben sógorának hagyja: meinn plaben *mantl.* (*Prot. Test.* I, 6.) — Egkenvelter Liebhardus 1455 évi végrendeletében: Item mein prawn *Mantel* schaff ich Hern Gregori in dem Spitall. — Item einen meinen *Mantl* den swartzen schaff ich der wagnerin in meinem haws. — Item den Andaren den lengeren schaff ich meiner Ambnen. (*Prot. Test.* I, 92.)

[2] Graupner András 1436-ban: Item so schaff ich meinem Ohem dem Gengel werdner einen weingarten genant der Manhart vnd ein *huet.* (*Prot. Test.* I, 22.)

[3] Ambser Henrik 1436-ban meghagyja, hogy egyik fátyolát adják el és a mi a vételárban 3 tl. 3 sol. és 10 dénárt fölülmul, das sol man geben meiner hausfrau bruder *zu ain kutten.* (*Prot. Test.* I, 29.)

[4] Egkenvelter Liebhardus 1455 évi végrendeletében 2 prémes *pelcz* van említve. L. alább.

[5] Egkenvelter Liebhardus 1455 évi végrendeletében elősoroltatik ain Swartze harraseme *Schuba* mit rechruken vnderfurrirt. (*Prot. Test.* I, 92.)

[6] List György neje Anna 1435-ben: Item von Erst So hat sie geschaft des Nicklas Bewtner tochter einen *plaben Rock.* (*Prot. Test.* I, 15.) — Graupner András 1436-ban: Item So schaff ich der alten frawen, die mein phlegt hat ein chlainpett, ain polster, ein *plab rokch,* eynen *mantel* das sy sol Ir tochter damit besteten. (*Prot. Test.* I, 22.) — Scharrach Bertalan neje Erzsébet 1436-ban nénjére Lucziára hagy ain *plober Rokch.* (*Prot. Test.* I, 23.) — Egkenvelter Liebhardus 1455-ben írja: Item meiner hawsfrawen *Rokch* den gruenn schaff ich der Barbara meiner Schwigertochter. (*Prot. Test.* I, 92.) — Máshelyt ugyanő: Item meiner Ambmen schaff ich meiner hawsfrawen prawn *Rokch.* (U. o.)

[7] Püchler Mihály 1433-ban: Auch schaff ich meinem knaben ain *gugel,* das sol man zu losen geben. (*Prot. Test.* I, 11.) — Reichart mester 1434-ben: schaff Im des grabn tuchs zu einer *gugl.* (*Prot. Test.* I, 6.)

[8] Item II guldein Junckfrawn chlaren vnd ayn guten *plaben mantel* dartzu das hat man ausgericht. (*Prot. Test.* I, 20.) — List György neje Anna 1435-ben: Item des Newpawren tochter auf der hochstrassen hat sie geschaft Iren teg-

Digitized by Google

seidelek,[1] főkötők,[2] riség,[3] kalapok,[4] bundák,[5] és fátyolok.[6]

---

lichen *mantel.* (*Prot. Test.* I, 15.) — Graupner András 1436-iki végrendeletét l. fent 6 jegyz. — Scharrach Bertalan neje Erzsébet 1436-ban nénjére Luciára hagy *drey mantel.* (*Prot. Test.* I, 23.) — Ambser Henrik 1436-ban Osanna leánynak, Gáspárné leányának hagy ain *Grüen frawen mantel,* der meiner hawsfrawen sehligen gewesen ist. — Alább: So schaf Ich meiner swester ainen *plaben frawen mantel.* (*Prot. Test.* I, 29.) — Harrer Miklós neje Margit 1441-ben: Item meiner Steuftochter schaff ich meinen *mantel.* (*Prot Test.* I, 44 b.) — Scharnyn Christina 1441-ben: Item So schaff ich meinen *plaben mantel* meiner passen der Wunsamyn. (*Prot. Test.* I, 36.) — Egkenvelter Liebhardus 1455 ben: Darnach schaff ich meiner infrawn der wagnerin den prawn *mantl* meiner hawsfrawen. (*Prot. Test.* I, 92.) — Ugyane végrendeletben még felsorolvák: Item Zwen Swartz *Mentel* ain langer vnd Gmaines tuch der ander churtzer permisch tuch. (U. o.) — Haindl Mátyás neje Margit 1483 ban: Item ich Schaff meinen Swestern ein *plaben mantl.* (*Prot. Test.* I, 195.)

[1] List György neje Anna 1435 ben: Item So hat sie mer geschaft irem obgenänten Oheim Andre ain *Grün seydl.* (*Prot. Test.* I, 15.) — Scharrach Bertalen neje Erzsébet 1436-ban nénjére Luciára hagy ain *plober seydel.* (*Prot. Test.* I, 23.) — Ambser Henrik 1436-ban: So schaf Ich meiner swester ain *frawen seidl* vnd was klains da ist von phaitten das ainer frawen tzu gehoret. (*Prot. Test.* I, 29.) — Harrer Miklós neje Margit: Item der Cristan meyner phlegerin schaff ich den *groben Seydel.* (*Prot. Test.* I, 44 b.) — Scharnyn Christina 1441-ben: Item to schaff ich den *grünen Seydel* meiner passen der Wunsamyn. (*Prot. Test.* I, 36.)

[2] List György neje Anna 1435-ben: Item So hat sie mer geschaft irem obgenänten Oheim Andre ir *gute Hawben* die veth. (*Prot. Test.* I, 15.)

[3] rise, reise.

[4] List György neje Anna 1435-ben nagybátyjára Andrásra hagyja irn *hut* mit tzendal vnderczigen vnd ainen grün portin. (*Prot. Test.* I, 15.)

[5] Harrer Miklós neje Margit 1441-ben: Item der Cristan meyner phlegerin schaff ich meinen *peltz.* (*Prot. Test.* I, 44.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben írja végrendeletében: Item meiner Ambmen schaff ich meiner hawsfrawn *kurssen.* (*Prot. Test.* I, 93.)

[6] List György neje Anna 1435-ben: nagybátyjára, Andrásra hagyja *ir pest slohir.* Ugyanő hagy Newpawr leányára ainen tzwyfachen *prawn sloyr.* — Item So hat sie geschaft der Phylipp Tannerin tzwii in der phayt vnd ain dryuachen *prawnen sloÿr* ain gemesserten. (*Prot. Test,* I, 15.) — Scharrach Bertalan neje Erzsébet 1436-ban Luczia nénjére juttatja all mein gewanth vnd *schloyr* és azonkívül *vier sloyr.* (*Prot. Test.* I, 22.) — Ambser Henrik 1436-ban: Item So schaf ich Jungkfrawen Osanna der Casparin tochter ettwan Jostin gwant ain *pehamisch stukch sloyer.* (*Prot. Test.* I, 29.) — Scharnyn Christina 1441-ben: Item So schaff ich *tzwen sloÿr* einen meiner pasen vnd den anderen In das nunnen kloster also das mein pass dij wal hab. (*Prot. Test.* I, 36.) — Egkenvelter Liebhardus 1455-ben mostohaleányának, Borbálának hagyja a neje után maradt szoknyát vnd darczu Zwen der besten *Slaer* so man sy vindt in meiner (lad.)

Digitized by Google

Ezek közül a *gugel*[1] diademszerű fejdísz volt, melyet a XIV. század közepe óta hordtak a nők, de a fiatal férfiak is s az uralkodó divathoz képest többé-kevésbbé eltérő volt. Volt olyan is, melynek lebbentyűje térdig ért alá.[2] Nemcsak a XV-ik századon át, de később is fenntartotta magát a használatban.[3] A *seidel* csak tüzött ujakkal biró rövid köpenyeg volt. A tüzött, nem valóságos ujak rendszerint a köpenyegétől eltérő színű.[4] Szintén úgy férfiak mint nők, papok és világiak viselték, s hogy Pozsonyban is mindkét nem öltönyéül szolgált, kiviláglik abból, hogy a nők néha férfiaknak testálják, másrészt pedig, hogy a *női seidel* mint ilyen különösen említtetik. A seidel szine zöld és kék volt leginkább s egyaránt finom és durvább kelméből készült. Hogy a fejdíszen és főkötőn kívül a nők fején még az ú. n. *rise*, új felnémetben *reise* szintén használatos volt, azt, ha nem is a rise illetve a reise említéséből, de igenis a *reise készítőinek* gyakori említéséből tudjuk. Az 1379. évi adólajstromunkban a reise több férfi és női készítője csakugyan említtetik.[5] Ez a reise a női főtakarók egyik legrégibbjének és legékesebbikének, a *gebendé*-nek egyik alkotó része volt, mely az arcznak és

— Darnach schaff ich meiner infrawn der wagnerin auch der pestten *Slaer* Zwen nach der Barbara, all ander *Slaer* dy da ligen in der lad dye soll man austeilen frumen Junkfrawen. (*Prot. Test.* I, 92—93.) — Grieszler Margit 1483 évi végrendeletében: Item der phandlin vnd der Schiesslin vnd den Jungfrawen den derein Swestern yeder ain *Zwienachtigen Slaer*. (*Prot. Test.* I, 195.)

[1] Máskép *Kugel, Kogel* is, mely név a középlatin *cucullus*, cuculla névből keletkezett. (Hildebrand: *Deutsch. Wörterbuch* V, 1578. 2533.)

[2] L. *Limburger Chronik* §§. 21. 62. 145.

[3] V. ö. Schmeller: *Bayr. Wörterbuch* I. 2, 880. Lübben: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* II, 512. Weinhold: *Die deutschen Frauen in d. Mittelalter* II. 223. 273.

[4] V. ö. Schlager: *Wiener Skizzen* Uj foly. III, 310—313. Weinhold: *Die deutsch. Frauen* II, 274.

[5] It. Chunradus *Reysner* 40 dn. (Gaizgassen 2 old.) — It. relicta Reysnerinne 10 dn. (Slutergazzen 6 old.) — It. Nicolaus *Reysner* 10 dn. (nil habet) (U. o. 10 old.)

Digitized by Google

állnak lekötésére szolgált,[1] míg a homlok eltakarására a wimpelt használták. Tehát határozottan külömbözött a fátyoltól.[2] Nem akarjuk mondani, hogy nálunk a XV. században ezen vászonból, fagyapotanyagból, esetleg selyemből készült arcztakaróra az öltözködésben már valami nagy súlyt nem fektettek, mert hogy használták, azt a *reisnerek* és *reisnernök* említése bizonyítja, de miután a végrendeletekben soha sem említvék az öltönyök között, azért azt tartjuk, hogy ez arcztakarók ez időben már nagyon egyszerű kiállításuak lehettek, melyek a hímzést és aranyfonalakat nélkülözték.

E ruhaféléken kívül említvék a harminczadkönyvben még a barettek,[3] a papi süvegek[4] és a nagykendők is.[5] A barett eredetileg férfi föveg, mely a XV. században az alak tekintetében igen változatos formájú kalap helyébe került. Kezdetben külömböző kalapformák összevonásából állott s a XVI. század két első tizedében már minden főn, a nőkéin is látható volt.[6] Mindenki korához, egyéni temperamentumához avagy társadalmi állásához képest viselte. A nemesé vörös, a polgáré fekete, a hetyke fiatalságé világos, tarkaszinű bársonyból vagy selyemből készült. Pap és polgár egyszerűen hordta fején elől feltürközött, hátul a nyakra lecsüngő karimával; fiatalok, harczias úrfiak és a hírneves landsknechtek a fő szélén, vagy fültövén rézsutosan. Majd a barett feldiszítése lett divatossá. Lánczoskákkal, függőkkel, arczképes medaillonokkal és tollakkal

[1] risile quo super aurem orale confixerat. (Schmeller: *Bayr. Wb.* II. 2, 145.)

[2] Falke *(Costümgeschichte d. CV.)* a fátyollal azonosítja, de erre helyesen jegyzi meg Weinhold, hogy a rise és sloier mindig megkülömböztetve említtetnek. *(Die deutschen Frauen in dem Mittelalter* II, 307.)

[3] wyretl = byretl, birrotol.

[4] phaffenhawbn.

[5] vmbheng.

[6] Már Geiler von Kaisersberg panaszolja: Es gon jetzt Frauen wie die Man vnd hond Baretlin mit Hahnen federlin uff. (Falkenél: *Costümgeschichte* 274 l.)

Digitized by Google

diszítették, kiváltképen kakas- és strucztollakkal.[1] Hogy Pozsonyban is sokan így hordhatták, kitetszik abból, hogy a harminczadkönyv tanúsága szerint a *strucztollak* behozatali czikket képeztek. Minél szeszélyesebbé vált a barettnek fejen való hordása, annál nehezebbé lett annak a fején való megtarthatása. E czélból egy selyemből vagy aranyszálakból fonott szűk főkötőt alkalmaztak a főre, melyhez aztán a barettet hozzáerősítették.[2] E főkötőt, mely eredetileg női viselethez tartozott, sokan barett nélkül is hordták, a calotteből a camaura lett, a papi süveg, melyet az egész fejre is ráhúzhattak. Kivált hideg ellen tett jó szolgálatot, mikor nem hálófonadékból, hanem tömör bársony vagy posztószövetből készült.

A harminczadkönyv közlése különben annál értékesebb, mivel abból az is kitetszik, hogy az előrolt ruhák egyike másika több fajtából állott. Igy a *barettek* dupla- vagy hitvány-barettek;[3] a *kalapok* nemez-, hód-, vagy szalmakalapok voltak.[4] De kitetszik belőle egyszersmind az is, hogy a ruhafélék egyrésze már készen jött be külföldről. A kész egész öltönyből[5] 1457—58-ban 45 ar. frtnyi = 517 koronányi; nadrágokból 6 ar. frtnyi = 69 koronányi; kabátokból 11 ar. frtnyi = 126 koronányi; főkötőkből 3 ar. frtnyi = $34^1/_2$ koronányi; kalapokból 7.573 ar. frtnyi = 87.090 koronányi; papi süvegekből 11 ar. frtnyi = $126^1/_2$ koronányi vámértékű került be.[6]

A felsorolt ruhák, úgy a férfi, mint a női ruhák olyanok, melyek szabókon kívül nyilván más iparágakat:

---

[1] Az idegenek által behozott *strawssn-federn* 1457—58 évben 8 ar. frtnyi = 92 koronányi vámértékű volt. (Kováts: *Ny. MO áruforg.* 115 l.)

[2] und das ganz ein Schand ist, mondja ugyanazon kortárs, dass die Weiber jetzt Barett tragen mit Ohren, die Man tragen jetzund Huben wie die Frauen mit Seiden vnd mit Gold gestickt. (Falkenél i. h.)

[3] dupl wyrtl, wyretl der slechtn.

[4] huet, piberhuet, schabhuet.

[5] gemacht gewand.

[6] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 116 l

Digitized by Google

a szűcsök-, kalaposok-, kesztyűsökéit is foglalkoztatták. A behozatal által a szabóság aránylag legkevésbbé károsult, daczára annak, hogy a ruhák egy bizonyos százalékát a háziipar is elfoglalta a szabóságtól. Maradt ennek daczára a szabóságnak elég keresni valója.

A szabók mellett említendők a *ruhafoltozók*, az ú. n. *mentlerek*.[1] Említésüket csak egyszer találjuk, az 1434 évi adólajstromban, melyben Hensel *Mentler* említtetik. Nem köpönyegszabót kell alatta értenünk, hanem olyan szabót, ki új ruhát nem készíthetett, hanem ócska, viselt, elhasznált ruhát foltozásssal, tisztítással vagy egyébként való helyreállítással újból hordozhatóvá tett.[2] Annak semmi nyoma nincsen, hogy nálunk a mentlereknek különös rendjük lett volna. Hogy megélési körülményeik nem lehettek kedvezőtlenek, az a dolog természetéből következik, mert egy oly városban, mint Pozsonyban, bizonyára mindig elegen találkoztak azok közül, kik egy-egy ruhadarabot a további hordásra már kopottnak s olyanok, kik egy-egy ily túladott ruhát, kellőleg helyreállítva, hordásra még elég jónak tartottak. Az 1434 évi adólajstromban említett Hensel úgy látszik, tisztán csak üzlete után élt, nem lévén semmi egyéb mellékkeresete, még borral való keresete sem, és mégis teljes adója 1 forintra rugott.

A *kalaposok* részint a szűcsök, részint a nagy import miatt jelentékeny iparággá nem lehettek. Az 1379 évi adókönyvben Péter és Károly kalapos említtetik, amaz mint a Széplak, emez mint a Dunaújlak lakója. Adójuk nagyon csekély.[3] Az 1434 évi adólajstromokban azonkép

[1] palliatores.

[2] A bécsi 1369 évi szabó czéhszabályokban olvassuk: dass *die mentler khain neues gewant nicht machen noch arbaiten sollen; nur altes gewant,* es sei gewenlichen oder nicht, sollen sie machen; *sie sollen aber khain neues mueder* (= Mieder) *auf kainen alten rokch nicht seczen.* (Uhlirznál: *Das Gewerbe* 126 l.)

[3] It. Petrus *hueter* 20 dn. (Platea Schoendorf 14 old.) — It. Charl *hueter* 30 d. (Tunawnewsidel 29 old.)

Digitized by Google

két kalapos van feljegyezve, János és Péter, kik közül az első nem annyira kalapossággal, mintsem inkább szatócsüzlettel foglalkozik.[1] Mig Péter kalaposnak összes adója csak 4 solidus, addig János, ki 68 akó bor után is van megadóztatva, 15 forintot fizet.[2] Végrendeletekből ismeretesek Máté,[3] Marstaler,[4] Tamás[5] kalaposok. A két első mint háztulajdonos, a harmadik mint Ferber Margit adósa.[6] Mihály kalaposról pedig ismeretes, hogy őt 1516-ban Pozsonyban lefejezték, mert ő, ki különben is gonosztevő volt, bevallotta, hogy az összes kalapos mesterek ellen tört s közülök azt, ki szeme elé kerül, megcsonkítani s így koldussá tenni volt a szándéka.[7] A mai Batthyánytérről az Orsolyák kolostoránál bevezető sikátor ma is Kalapos-útczának, a mai Hummel-útcza pedig ezelőtt Nagy-Kalapos-útczának neveztetett, de e nevek csak később keletkeztek, mert kimutatható, hogy a mai Kalapos-útczának *Késes-útcza,* a Hummel-útczának pedig *Zsidó-útcza* volt a régi neve,[8] s így nem következtethető e nevekből az, mintha már a XIV. és XV. századokban a kalaposok itt társasan laktak volna, úgy miként a pékek a Pék-útczában. A kalaposok ipara Pozsonyban csak később fejlődött s lett hírnevessé. A XVII. században a pozsonyi süvegeknek tényleg már nagy hírük volt,[9] épp úgy amint a galonddal befoglalt csipkés *scheibel,* a prémes *rekli* és az egészen halcsonttal csinált, csipkével prémzett szárnyas *wambesz* nevű öltözetek divatát a Pozsony környékén letelepedett váltó műves német szabók terjesztették Magyarországon.[10]

---

[1] Hanns *Huetter* és Peter *Hweter.*
[2] Kovátsnál: *Városi adózás* 63 l.
[3] Mathes *Hueter.*
[4] Marstaler *hueter* Mathes.
[5] Thoman *hueter.*
[6] L. e mű II. 1, 8. 42. 50.
[7] L. Királynál: *Pozs. vár. joga* 259–60.
[8] L. e mű II. 1, 55.
[9] Formája iránt Apor leirása tájékoztat. L. Radvánszkynál: *Magyar. Családélet* I, 142—143.
[10] *Tud. Gyűjt.* 1835. évf. 1 f. 85 l. Példákat idézve l. Radvánszkynál: *M. Családélet* I, 222.

Digitized by Google

A kalaposokon kívül említendők a *főkötősök* is.[1] Ezeknek emléke csak egy 1436 évi birósági itéletlevélben maradt fenn[2] s nyilván oly iparosok értendők alattuk, kik a főkötők készítésével foglalkoztak Tekintve azt a kettős körülményt, hogy a főkötők alakjaiban és divatában nagy volt a változat[3] s azt, hogy a főkötők régi időkben nemcsak a nők, hanem a férfiak viseletéhez is tartoztak,[4] a főkötők készítésével és árusításával való foglalkozás nem lehetett kevéssé jövedelmező. A bécsi főkötősök szervezetéből tudjuk, hogy főkötőkön kívül harisnyákat és fonalat is árulhattak s hogy nem egyesültek volt ipari szervezetbe.[5] A kötött főkötők divatának fellépése után külön *főkötőkötők* keletkeztek.[6]

A vásznan és posztón kívül a *bőr* is szolgált a ruhakészítés anyagául. A bőrt a ruhatárgyak anyagául alkalmassá a *cserzővargák* vagy *timárok* és az *irhások* tették. Amazok a durva-, emezek a finom bőrt készítették. Amazt czipők, csizmák, talpak, szíjjak, zacskók, tüszők, nyergek, táskák, bőröndök emezt keztyűk, bőrujjak és pergamentek készítésére fordították. Pozsonyban mindkét bőrkészítő faj egyaránt bőven volt képviselve. Az 1379 évi adólajstromban két irhás[7] és 14 timár meg 2 timárözvegy[8] van meg-

[1] *hawbner, haubler, heubler, houbner,* die *houbmerin.*

[2] hanns *hawbner.* Királynál: *Pozs. vár. joga* 258 l.

[3] Weinhold: *Die deutsch. Frauen* II, 308.

[4] Weinhold i. h. II, 309. Uhlirz: *Das Gewerbe* 129 l.

[5] Uhlirz: *Das Gewerbe* 129 l.

[6] *Haubenstricker.*

[7] It. Jorig *yrher* 60 d. (Spitalnewsidel 25 old.) — It. Perichtoldus *yrher* 60 d. (Tunawnewsidel 29 old.)

[8] It. relicta friedrici *cerdonis* 20 dn. (S. Laurencii 19 old.) — It. Seydel *cerdo* 1 tr. 5 sol. (Spitalnewsidel 20 old.) — It. Jacobus *cerdo* 12° vr. $^1/_2$ lb. (U. o.) — It. Johannes *cerdo* 40 dn. (U. o.) — It. Nicolaus *cerdo* 40 dn. (U. o.) — It. Stephanus *cerdo* 60 d. (U. o. 25 old.) — It. Nicolaus schykch *cerdo* 60 d. (U. o. 26 old.) — It. Mendel *cerdo* 40 d. (U. o.) — It. Chunrat Nykel *cerdo* 20 d. (U. o.) — It. Jacobus *cerdo* 1 tr. 6 sol. (U. o.) — It. Perichtoldus *cerdo* 40 d. (U. o.) — It. Johannes Ruemel sum(mus) *cerdonum* 30 d. (U. o.) — It. relicta Michahelis

Digitized by Google

nevezve. Az 1434 évi adólajstromban szintén két irhás[1] és 9 timár. Egyéb okiratokból is ismeretesek egyesek.[2] A cserzővargák és timárok a városon kívül az Óváros és a Duna között levő téren, közös munkatelepen tanyáztak, mely utánok *Unter den Lederern* nevet viselt.[3] Anyagi viszonyaikra vonatkozólag az 1434 évi adólajstrom tájékoztat. Igy az egyik Hensel timár 4 sol., Péter timár 1 lb. 4 sol., Lasla timár 3 lb., Mert timár 6 lb., Simon timár 9 lb. 2 sol., Máté és Ruepel György timárok 1 for., György és Hensel timárok 2 for., György timár 3 fr. 6 lbrát fizettek adóul. Valamennyien borok után is vannak megadóztatva, ami mutatja, hogy mesterségükön kívül más keresettel is bírtak; borkiméréssel vagy boreladással üzérkedtek. Egyesek 2. 8, 10, 12, egyike, György timár 48 akó után van megadóztatva. A két irhás közül az egyik, Mathes, 5 librával, a másik, András, 6 frttal van megadóztatva, az egyik tisztán mestersége, a másik ellenben nagymennyiségű bora után, mert összesen 55 akót vitt ki eladásra.[4] A végrendeletekből kitetszik, hogy jobbára házas, telkes jómódú emberek.[5] Iparviszonyaikról azonban csak keveset

---

cerdonis 3 es sol. (Tvnawnewsidel 29 old.) — It. Nicolaus *cerdo* 60 d. (U. o.) — It. Nicolaus swerstain *cerdo* 40 d. (U. o.) — It. fridricus *cerdo* 40 d. (U. o.)

[1] *Ircher* Andre és *Ircher* Mathes.

[2] 1361-ben említtetik a városfalakon kívül levő domus Nicolai Cerdonis (= timár, varga). *(Dipl. Poson.* I, 311.) — 1422 ben Vlrich *ledrer.* (Prot. Act. Királynál 239 l. 1 jegyz.) — 1444-ben Andre *Irher* neje Ilona házrészét férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 49. E mű II. 3, 117 l. 7 jegyz.) — Ugyanez évben András *irhás* fivérére hagyja házát a Vödriczkapunál. *(Prot. Test.* I, 50 a. És e mű II. 1, 30.) — 1444-ben Jorg *ledrer* mitburger tanu Zalker végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 54.) — 1454-ben ismeretes Péter *ledrer. (Prot. Test.* I, 81.) stb.

[3] 1442 ben a városi számadási könyvekben olvassuk: habn wir gehat 1 fuerman mit 2 Rossen, der Einspawm *hinder den Lederern* in der *Newen stat* gefürt hat zu der zymerhotten. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 12. Azonkív. l. e mű II. 1, 9. II. 3, 37 l. 6 és 7 jegyz. és II. 3, 38 l. 2 jegyz. Király: *Pozs. vár. jogn* 177 l.)

[4] Kováts: *Városi adózás* 63 és 66—67 ll.

[5] 1486-ban *Chuntz ledrer* a maga házát s vagyonát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 206 a.) — 1486-ban *Márton*

Digitized by Google

tudunk. Hogy korán alakultak társulattá, azt nemcsak a közös munkatelep bizonyítja, hanem az a körülmény is, hogy az 1379 évi adókönyvben a *summus cerdonum* említtetik. Czéhszabályaik ismeretlenek, valamint ama viszonyaik alakulása is, melyek egyrészt timárok és irhások, másrészt ezek és egyéb bőrtfeldolgozó iparosok: czipészek, kesztyűsök, nyergesek, tarsolyások közt fenforogtak. A középkori munkakör szoros és szűkön való meghatározásánál fogva kétséget sem szenved, hogy a bőriparosok közt nálunk sem maradtak el a czivódások és a részint kenyéririgységen, részint keresethajhászaton alapuló versenygések. Az irhások bizonyára nem tűrték, hogy a cserzővargák finom, a cserzővargák pedig nem, hogy az irhások cserzett bőrök készítésével foglalkozzanak. Talán a nyergesek, kesztyűsök, tarsolyások is megkisérelték a bőröknek timsóval és hamúval való elkészítését, mi könnyen viszálykodásokra vezethetett. Mesterek és legények közt is könnyen kerülhetett a dolog viszálykodásra, de minderre vonatkozó adataink nincsenek. Azt sem mondhatjuk, hogy a cserzővargák és irhások bőrárúikat áruházban avagy műhelyeikben árulták-e, de azt tudjuk, hogy a bőrcserzéshez szükségelt cserfahéjat Pozsony közelebbi és távolabbi vidékének erdőségeiből szerezték. E miatt, minthogy a cserfák nagymérvű lehámozása következtében a királyi erdők, illetve a királyi kincstár nem csekély kárt szenvedtek, hangos panaszok merültek fel. Már 1371-ben megtiltja I. Lajos király, hogy a timárok Pozsonymegyében a királyi erdőket lehámozzák és pusztítsák.[1] Nehány évvel később 1376-ban

timár neje Katalin a maga házát férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 206 a.) — 1494-ben *Ágost* timár a maga házát gyermekeire hagyja. *(Prot. Test.* I, 238.) — 1510-ben *Geyr Farkas* timár nejére Annára hagyja das haws darinn wir Itzund wonnhafft sein, dar zue das öde hawss entgegen vber. *(Prot. Test.* I, 324 a.)

[1] Datum in Wissegrad in die OO. Sanctorum. A pozs. káptalan 1372 évi feria 5-ta proxima post octavam Epi

Digitized by Google

ugyancsak I. Lajos király megtiltja, hogy Borostyánkő várának lakói a pozsonyi erdőket levágják, lahámozzák és pusztítsák. A tilalom Gara Miklós nádorhoz és annak borostyánkői várnagyához van intézve.[1] Tehát nemcsak a pozsonyi timárok, hanem Pozsony szomszédjai is okoztak érezhető nagy erdei károkat.[2]

A kikészített bőrt illetőleg azonban meg kell jegyeznünk, hogy az nem volt mind pozsonyi timárok gyártmánya. Kész bőr kívülről is került a városba részint idegenek, részint pozsonyiak által. Az 1457—58 évi harminczadkönyv tanúsága szerint cserzett és festett bőrök[3] ez évben 50·5 ar. frtnyi = 580 koronányi vámértékben importáltattak. Igen finom, úgynevezett sämisch-bőrök[4] 3·50 ar. frt = 40 koronányi, pergamentbőrök 21 ar. frt = 241 koronányi, a szűcsárukból pedig házinyúl bőrök,[5] házinyúl prémek,[6] házinyúl bélés,[7] finom prémek[8] és vegyes szűcsáruk,[9] összesen 472·62 ar. frtnyi = 5.435 koronányi vámértékben.[10]

A timárok által kidolgozott bőrök a *czipészek* kezeiben czipőkké és csizmákká alakultak át. A czipészek Pozsonyban számra nézve tekintélyes testületet alkottak. Az 1379 évi adókönyvben 15 czipész van felsorolva.[11] Az 1434-ikiben

---

phanie (= jan. 15). Kelt átiratában a vár. ltban Lad. 16. Nr. 12 b.)

[1] Datum Budae feria 2-da proxima post dominicam Ramispalmarum (= ápr. 7.) a vár. ltban Lad. 16. Nr. 12 c.

[2] Ortvay: *Adatok a tölgy és egyéb fák tenyészete történetéhez Pozsonymegyében.* (A pozs. orv. term. tud. egyesület közleményeiben. Uj foly. XI (az egész sorozat XX) köt. 1899. 36 l.)

[3] rate und gewarichte fel.

[4] Olajjal vagy zsiradékkal impraegnált kecske-, juh-, borju-, őz-, szarvasbőrök.

[5] *kuniglein,* összesen 10.500 db. 104 ar. frtnyi = 1196 kor. vámért.

[6] *kuniglein Kursn,* összesen 173 db. 268 ar. frtnyi = 3089 kor. vámért.

[7] *kuniglein futter,* összesen 6 db. 7 ar. frtnyi = 80 koronányi vámértékben.

[8] *schonberich* 39 ar. frtnyi = 448 koronányi vámértékben.

[9] *kursenwerich* 54 ar. frtnyi = 621 koronányi vámértékben.

[10] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 129 l.

[11] Item Nicolaus phafsteter *sutor* 60 dn. (Slutergazzen 5 old.) — It. Lewbel

Digitized by Google

12 czipész,[1] 1 czipészné[2] és két másik egyén, kikről csak a telekkönyv után tudjuk, hogy szintén czipészek.[3] Egyéb okmányok kiegészítik e sorozatot.[4] Az 1376 évi czipész czéhszabályban szintén kettőnek a nevével találkozunk.[5] Úgy látszik, nálunk azonkép mint a lakatosok, pékek, timárok, egy időben társasan telepedtek volt le, mert kimutatható, hogy a mai Grünstübl-útcza eredeti neve *Schuester-gässl* volt.[6] Hogy később másfelé is voltak a városban házaik, azt Schmid János czipész háza mutatja, mely 1519-ben mint a Mihály-utczában fekvőnek mondatik.[7]

Hogy már a XIV. században czéhhé egyesültek, azt 1376 évi czéhszabályaik bizonyítják.[8] Ezek szerint a czipészek közül évenkint két felesküdött mester választandó, kiknek feladatuk a közönség javára és hasznára a czipész-

---

sutor 20 dn. (U. o. 6 old.) — It. hainczl *sutor* 20 d. (Alta Strata 12 old.) — It. domus Vlrici *sutoris* 60 dn. (U. o. 12 old.) — It. Chvnradus gerstenprein *sutor* 30 d. (Platea pistorum 12 old.) — It. domus filii hainrici *sutoris* 60 dn. (U. o. 13 old.) — It. Lewbel schrammat *sutor* 40 dn. (Platea Schoendorf 14 old.) — It. Johannes *sutor* 60 dn. (U. o. 14 old.) — It. Hermannus *sutor* 6 sol. (U. o. 14 old.) — It. Stephel *sutor* 20 dn. (Spitalnewsiedl 21 old.) — It. Symon *sutor* 30 d. (Platea Reichardi 24 old.) — It. Chunradus *sutor*. (Spitalnewsidel 24 old.) — It. Chuncz *sutor* 30 d. (U. o. 24 old.) — It. Stephanus *sutor* 60 d. (Wedriczea 32 old.) — It. Petrus hawer et it. *sutor* 10 d. (U. o. 33 old.)

[1] Daniel *Schuster*, Gangl *Schuster*, 2 Hans *Schuster*, Lyendel *Schuster*, Lyenhard *Schuster*, Mathes *Schuster*, Mensl *Schuster*, 2 Nikl *Schuster*, Peter *Schuster*, Ratt *Schuster*.

[2] Frantz *Schusterin*.

[3] Michl Feyrtag és Hans Habsorl.

[4] 1382-ben Lub *sutor*. *(Dipl. Pos.* I, 643.) — 1387-ben *lebens* des *schuester Haws*, zunest dem Hawse auf der Stieg. *(Dipl. Pos.* I, 704.) — 1444-ben Larenz *schuster*. (Vár. számad. Rakovszky *Pr. Ztg* 1877. febr. 1.) — 1521-ben *Mert schuester* neje, házáról rendelkezik, darin mein Vatter *Steffan Swartz* schuester hawshablich sitzt. *(Prot. Test.* I, 396.)

[5] vnd die zwen sind gesworn, *Gerung der schuester* vnd *Leb der schuester* von sand Jorigen tag der nu schuerst (= zu erst) chomt ein gancz jar.

[6] L. e mű II. 1, 46.

[7] L. e mű II. 1, 43.

[8] Nota: Anno Domini M° CCC° LXX^mo sexto. Eredetije, mely után közöljük, Pozsonyváros ltárában Lad. 60. Nr. 179. Kiadva l. Lichner-Michnaynál: *Ofner Stadtrecht* 86 lap 128 jegyz. Dr. Kolosvári és dr. Ovárinál: *A m. törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. Bpest 1897. IV. 2, 6—7 ll. Királynál: *Pozsonyváros joga* 190 l.

Digitized by Google

munkát ellenőrizni.[1] A czipészek sem férfi sem női czipőt tűvel nem varhatnak, arra foltot nem illeszthetnek, a czipőt csak árral, dróttal és két szurkos fonallal készíthetik.[2] A czipőt csak zsírral kenhetik és nem faggyúval.[3] A másképen készített czipőt nyilvános piaczon elégetik.[4] Csak nős czipészlegény lehet mesterré, aki nem volt az, annak a mesterek elvehetik a szerszámait s ezek felett a bíró szabadon rendelkezhet.[5] Ismeretlen legény vagy mester pozsonyi czipészmesterré nem lehet, tőle szintén elveszik szerszámait. Az ideérkezőknek tisztességes magukviseletéről bizonyítványt kell hozniok.[6]

E czéhszabályok a XVI. század elejéig voltak érvényben. 1516-ban zajongó mozgalom támadt a városban a czipészlegények munkabeszüntetése és a városból való kivonulása következtében. Pozsony környékére, kivált Bazinba vonultak el. A mozgalom oka az volt, hogy a czéhes czipészlegények magokat kárositottaknak tartották a czéhen kívül álló foltozó mesterek munkavállalkozása következté-

[1] Von der schuester der maister recht das alle Jar sollen aus in zwen gesworn sein die Ir hantwerck treulaichen sollen beschawen vnd bewarn das es armen vnd Reichen nücz vnd gut sey.

[2] Also das sie weder fraunschuch nach mannsschuch mit der nadeln nicht neen sollen vnd auch kainen pus fleck, dorein nicht setzen sollen neur das die gemacht werden mit der al mit drat vnd mit zwayn drömmern.

[3] Vnd das auch die schuch sollen wol gesmirt sein neur mit schmer, vnd nicht mit vnslit, oder mit ander payz als saltzwasser damit man das leder waich vnd peauchsam macht.

[4] Vnd ob die schuch ycht anders gemacht wurden die sol man offenlich prennen auf dem marckt.

[5] Item auch so haben die maister die schuster zu Prespurgk das Recht von alter her das sich kain lediger chnecht nicht sol zu maister setzen, vber das was dy maister in seiner gewalt begreiffen, von werigkzeug, das sollen sie aufheben, vnd geben dem Richter, das vnd desselben ist der Richter geweltig wider zugeben, oder thun wo er hin wil.

[6] Item auch so haben die schuster die Recht von alter her, wer der ist der newlich herkomen ist Es sey schuchknecht oder maister, vnd die sich zu maisterschaft setzen wöllen, die man nicht erkennet, den sullen Sy auch thun als oben geschriben stet, mit dem werigkzeuch, Sy pringen In dann solche gute chuntschaft, vnd brief, das er erber sey demselben ist die maisterschaft als frey, als den andern meistern zu presspurgk die sich wol enthaltten haben.

Digitized by Google

ben. Es minthogy a mesterek nem jártak el kellő szigorral a baj megszüntetésére, a czipészlegények kiállottak a munkából. Elvonulásuk következtében hiány állott be a szükségelt munkaerőben, a mesterek kárt vallottak s azért kénytelenek voltak engedékenységre hajolni. Utánok mentek a várost elhagyott legényeknek s velök egyezségre léptek, majd velök visszaérkezve a városba, a városházán a tanács színe előtt megalkották az új czéhszabályokat.[1] Ezek szerint is a czéhbe csak szakjártas, tisztességes és jámbor czipészlegény vétethetik fel.[2] Csak ha már 14 napon át dolgozott valamely mesternél, vétethetik fel heti bérösszegének felvételi díja mellett. Azonkívül minden vasárnap egy fillért köteles a közös pénztárba befizetni.[3] Aki nem viselkedik tisztességesen, az a czéhből kizáratik. Aki czéhtársáról tudva annak valamelyes tisztességtelen dolgát elhallgatja, az a másikkal együtt a czéhből és a testvériségi közösségből kizáratik.[4] Bárki a czéhben levők közül tisztességtelen magaviseletű, a czéhből kizáratik s a vele való közösség fenn nem tartathatik.[5] A czéhben levők alapítványképen

---

[1] Zuvermergkhn die ordnung vnd statuta der Schuechknecht durch ainen Ersamen Rate furgenomen vnd betracht, Anfenngklichen wie hernach volkht. (Közli Király: *Pozs. vár. jogo* 437—443 ll. Azonkív. l. Lichner-Michnay: *Ofner Stadtrecht* 113 l. 2 jegyz.)

[2] Item Erstlichen haben wir vorgenant Schuechknecht, mit gemainem Rat vnd Aintrechtigklich Erfunden das wir In vnser Zech niemants aufnemen sollen nur er sey dan, des Hanndwergs mit eren, vnd auch frum vnd Erber.

[3] Item Darnach So haben wir Aintrechtigklich Erfunden welcher Schuechknecht In der Zech wil sein vnd sich Einkauffen wil In die Zech, der soll sich also einkauffen wan Er Ainen Maister, Ainen schuester vierzehen tag gesessen ist, So mag er sich mit Ainem Wochen lon wol einkauffen, Er sey alt oder Jungkh. Jeder man Nach seinen statten, vnd geb alle Suntag Ainen pfenyg In die puchsen.

[4] Item Darnach welcher sich In die Zech ein kauffet vnd vnerber sach auff Im hiet, dem sol die Zech versagt sein, wenn auch sach das Ainer In der Zech wer der sich In die Zech gekauffet hiet, vnd vnerbarkait auff denselben wesset vnd das verschwigen hiet vnd wir sein hinfur gewar wurden, so sol In paiden die Zech versagt sein vnd sullen furbas khain gemainschafft noch nach Bruderschafft mit vns nicht haben.

[5] Item Auch ob Ainer der pruede

Digitized by Google

tehetségükhöz képest gyertyákat ajánlanak fel. E gyertyák minden évnegyedben kántorbőjtök idején, halottak napján, minden Mária-ünnepen, azonkívül karácsony, húsvét, Krisztus menybemenetele és pünkösd ünnepein égjenek.[1] A czéhbeli tagok, férfiak vagy nők halála napján, vagy az erre következő napon engesztelő emlékünnep tartassék s a gyertyák szintén égjenek.[2] Ha egy oly mester legénye hal el, ki nem tartozott a czéhbe, s utána emlékünnep tartására elegendő költség nem maradt, az ajtatosság a czéh pénztárának költségére mégis megtartatik.[3] Aki a czéhtagok közül a testvérek és nővérek vigiliájára meg nem jelenik, az büntetésül egy negyedfont viaszt fizet a czéhládába. Aki másnap ugyanazon fivér vagy növér halotti misejére nem jelenik meg, az is irgalom nélkül egy negyedfont viaszt fizet a czéhbe.[4]

Ezeken kívül a czipészsegédek jóvoltára még a következő szabályokat alkották egyértelműleg:[5]

---

der In der Zech were vnerber sach tet, der soll aus der Zech sein vnd sol mit vns khain pruederschafft fürbas mer habn.

[1] Item Nota So haben wir chertzzen gestifft In die Bruederschafft nach vnserem vermugen, dieselben Khertzen sol man auff zunden zu den vier Kottempern Im Jar allen selen vnd all vnser frawn teg, Zu weinachten, zu ostern, zu Gotsauffarts tag, vnd zu phingsten vntz das die Zech bas gestifft vnd auff kommen wirt.

[2] It. Darnach So haben wir mit gemainem Rat gestifft vnd Erfunden, welcher prueder oder Swester aus der pruederschafft stirbt, dem sol mans begen an den tag vnd er gestorben ist oder des nachsten tag darnach ob erhoffte not irret.

[3] Item Wer aber sach das ain Schuechknecht ains Maisters Stürb der nicht In der Bruderschafft were, vnd darzu auch nicht hiet das man ymb begen mocht, Begruesset der Maister die Schuechknecht oder die darzue gesetzt sein von den Schuechknechten aus der Zech in den Eren vnd die Zech gestifft ist, So sol man Imbs aus der Zech begen.

[4] Item Auch welcher der wer aus den Schuechknechten der Zu der vigil der prueder oder der Schuester nicht keme, der ist verfallen ein vierdung wachs In die Zech vnd darnach des morgens zu der seelmess vnd begrebnus desselben prueder oder Schwester nicht kham, der ist auch verfallen ein vierdung wachs In die Zech an alle gnad.

[5] Item Darnach So habn wir Aintrechtigklich gemacht vnd ain aufsatz gethann der Schuechknecht vnd prueder

Digitized by Google

Ha a czéhbe tartozó czipészsegédet játékon rajta kapnak, akár történik a játék kicsinyben vagy nagyban, az az esetleges birói büntetésen kívül még egy negyed bort köteles társainak fizetni.[1] Az a czéhbeli czipészlegény, aki korcsmában szabad személyt ittat vagy vele iszik, az azonkép a czéhbe egy negyed bort fizetni köteles.[2] Aki korcsmában czipészlegényt vagy más becsületes embert gyaláz vagy egyébként szemérmetlenkedik, azt ugyancsak egy negyed borral büntetik a czéh javára.[3] Ha két egymással dolgozó legény közül az egyik szemérmetlenkedik, a másik, ki azt tudva fel nem jelenti, az szintén egy negyed bort fizet a czéhbe.[4] Aki a czipészlegények közül szabad személyt visz be mesterének házába s őt ebben mestere vagy mesterasszonya avagy a háznép bármelyike rajta éri, az azonkép egy negyed bort fizet büntetésül a czéhbe.[5] Amely czipészlegény szabad személylyel tánczol, tréfából, vagy komolyan, tisztességes asszonyok jelenlétében, lakodalmon vagy bárhol egyebütt, az egy negyed

---

aller willen vnd gefallen die hernach geschriben Artigkl.

[1] Item Nota, welcher Schuechknecht in der Zech ist vnd wirt er dergriffen mit Spill es sey vmb wenig oder vmb vil, der ist den Pruedern verfallen Ain vierteil wein vnd ausgenomen des gerichts der Stat Prespurg damider wir vns nicht setzen.

[2] Item Auch welcher Schuechknecht aus der Zech, wo wir In ainen leithaus zum wein weren, ainer freyn tochter zutringken geb aus vnnser vrten, oder mit Ir zechet, der ist der Zech verfallen ain viertail wein an alle gnad.

[3] Item Darnach welcher Schuechknecht in ainen Leithaus pey denn gesellen oder anderen frumen leuten verschmahet vnd vnschemig wer, wie sich das vorgieng, oder genant mocht werden, der ist den gesellen verfallen ain viertail wein an alle gnad In die Zech.

[4] Item Auch So haben wir mer gesatzt ob zwen gesellen pey einander arbaitten vnd Ir ainer vnschemig gewesen wer vnd dem anderen das wissenlich were vnd das verswig, vnd furbas geoffembart wurd, der ist In Jegklich Ainer als der Ander in die Zech den gesellen verfallen Ain viertail wein.

[5] Item Auch welcher Schuechknecht einem Maister ein frey tochter in sein haws weiset oder fueret vnd das vneret, wird er dergriffen von dem Maister Oder von seiner frawn oder von anderen des Maisters hausgesind oder sunst mit Erber weisung, der ist verfallen ein viertail wein In die Zech.

Digitized by Google

bort fizet a czéhbe és a városi bíróságnak.[1] Amely czipészlegény bor mellett vagy egyébként társára komolyan kést ránt, az, ha nem is sérti meg, egy negyed bort fizet a czéh testvéreknek és a városi bíróságnak.[2]

A czéhlegények iránt való gondosságból rendeli továbbá a czéhszabály: hogy a czéhben legyen az egyik mester atyamester, úgy hogy bárhonnan jönne is valamelyik legény, annak legyen megszálló háza.[3] Az idegenből érkező legény a czéhházban az atyamesternél tudakozódjék munka után. Annál a mesternél dolgozik, ki őt először kinálta meg munkával és pedig addig, amig neki tetszik. Ha nem az atyamesternél jár munka után, hanem önkényt vállal munkát, az esetre büntetésül fizessen egy negyed bort.[4] Ha a legény nem azon mesterhez áll be munkába, ki őt munkával először megkinálta, akkor 8 napig nem szabad a városban munkába szegődnie. Ha ez idő eltelte után mégis más mesterhez szegődik, a már többször említett borbüntetés alá esik.[5] A legényből mesterré lett czipész

[1] Item Auch So haben wir gemacht welcher Schuechknecht mit einer freyn tochter tantzt, es sey In Schympff oder in ernst, pey frumen frawn wo das wer, Es were auff hochzeitten, oder wo das were, der ist ain viertail wein In die Zech vnd dem Statgericht Anschaden.

[2] Item Auch welcher Schuechknecht Ainer auf den Anderen Ain messer zugkht, zum wein oder wo das ist, Im Ernst vnd ob ainer halt dem Anderen nicht schaden tut, der ist verfallen ein viertail wein den pruedern In die Zech, dem Statgericht Anschaden.

[3] Item Auch so haben wir erfunden vnd gemacht das wir Ain Maister Ain schuester zu einen vatter haben sollen, Es khum Ain Schuechknecht von wan er khum, das er ein gewisse herberigk hab.

[4] Item Auch welcher Schuechknecht darnach her khem, oder wann Er her kumbt, der sol fragen zu dem vatter in die herwerigk, wil er Arbaitten In der stat, welcher Maister Im Am Ersten vmb Arbait zuspricht dem sol er arbaitten als lanng vnd sein will ist, zug er aber anderswon ein, dem zum vatter, vnd liess ymb vmb Arbait nicht zusprechen vnd Arbeittet Anderswo vnzugesprochen, der ist verfallen Ain vierteil wein In die Zech.

[5] Item Auch welcher Maister aynem Am ersten zuspricht vmb arbait dem sol er Arbaitten als vor geschriben stet, tet er aber des nicht, So sol er acht tag in der Stat nicht arbaitten, Arbaitt er aber vber das aynen Anderen den dem der Im Am ersten zugesprochen hat, So ist er verfallen ein viertail wein In die Zech.

Digitized by Google

fizessen egész éven át a czéhbe egy fillért, az év eltelte után pedig 1 schillinget, ha a czéhben maradni akar.[1] Amely czipészlegény vasárnaponkint a czéhbe nem jön, ha csak nincsen erre alapos oka, az birságul fizessen egy negyed font viaszt.[2] Amely czipészlegény kardot hoz a czéhbe, szintén fizessen egy negyed font viaszt a czéhbe.[3] Ugyanezen büntetés alá esik az is, ki a czéhben társát kigúnyolja.[4] Aki egy éven át haragban él czéhbeli társával s vele ki nem békítteti magát, az a czéhben ne türessék.[5] Kizáratik a czéhből az a legény is, ki társainak egyikével vagy összességével fürödni vagy borozni megy, és nem fizet.[6] Szabadságra a legény a mesterek engedelméből csak 8 napra távozhatik, ha ennek letelte után munkába vissza nem jön, azt szolgáltassák át a bíróságnak.[7] A beteg és vagyontalan czipészlegénynek legyen a czéh segítségére s a mesterek is ügyeljenek, hogy fillérjei mihamarább zsidó

---

[1] Item Auch welcher Schuechknecht zu Maister wirdt vnd In der Zech were, der sol All Suntag Ain gantz Jar Ain pfenygkh geben In die Zech vnd darnach Am Jar Schillingk ob er In der Zech pleiben wil.

[2] Item Auch welcher Schuechknecht all Suntag In die Zech nicht khem, nur In irret dan erhaffte not, der ist In die Zech verfallen Ain vierdung wachs.

[3] Item Auch welcher Schuechknecht thuet Ain Swert mit Im in die Zech, der ist verfallen In die Zech Ain vierdung wachs.

[4] Item Auch welcher ainer dem Anderen In der Zech verspotten wart geit, wie sich die vergiengen, der ist In dy Zech verfallen Ain fierdung wachs.

[5] Item Auch welcher prueder In der Zech Ainer dem Anderen veint ist Ain gantz Jar vnd sich In mit den pruedern nicht verrichten will lassenn, der sol nicht In der Zech sein vnd auch die Zech versagt sein.

[6] Item Auch So haben wir mer gemacht vnd erfunden welcher der Schuechnecht Ainer mit dem Andren oder mit der Sammung der gesell, es sey zum pad oder zum wein get vnd an vrlaub aus get vnbezalt, der ist den gesellen nicht gut vnd sol aus der Zech sein.

[7] Item Auch all Stokkarn haben von recht vnser Maisterschafft nicht lennger freyung wen acht tag, vnd Arbait er vber des lenung, So soll er an der Maist willen kommen, tet er des nicht, So mugen In die Meister mit dem Statgericht auf heben vnd was Er dan dem gericht pflichtigk ist darumb, das Stee dan an der herren gnad, wolt er aber Ainem maister arbaitten, So thue er sein Recht In der Zech vnd khom an der gesellen willen.

Digitized by Google

kézre ne jussanak vagy ő maga kórházba ne kerüljön.[1] Egy legény vagy mester se vétessék fel a czéhbe, mielőtt neki a czéhszabályokat fel nem olvassák, ha megakarja tartani azokat, legyen ígéretének embere, ha nem akarja megtartani, akkor ne fogadják be őt a czéhbe.[2] Kinek a czéhszabályok megtartása túlnehéz, annak számára azok tisztességes emberek tanácsa szerint megkönnyebíthetők.[3]

Végre annak kijelentése után, hogy a czéhszabályokat a mesterek a városi tanács jóakarata mellett készítették,[4] még a következő határozatokat tartalmazzák a czéhszabályok: A czéhládából senki kölcsönpénzt ne kapjon, kivévén az, aki beteg.[5] Ha valamelyik czipészsegéd, aki a pozsonyi czéhkönyvbe be van írva, másutt meghal s onnan a czéhet tudosítják s a levélhez 5 garast mellékelnek, akkor a szokásos halotti emlékünnepet itt is megtartják, úgy mintha az illető itt halt volna meg.[6] A kit

---

[1] Item Auch welcher Schuechknecht khrangk wurdt vnd selber nicht hiet, dem sol man zu hilff kommen aus der Zech vnd auch mit der Maister will vnd hilff, das er seyne phentel also pold nicht an die Juden setz, oder also pald nicht In das Spital nicht getragen werd.

[2] Item Auch So haben wir gemacht vnd gestifft das man khainen Schuechknecht oder maister der Schuester In die Zech nicht nemen sol, nur man lest Im die vorgeschriben artigkl alle, ob er die halten wille, oder wil er die Artigkl halden, Sot hue er der Zech recht als vorgeschriben stet, vnd ob sy danne ayner nicht halden wolt, dem sol die Zech versagt sein vnd soll In In die Zech nicht ein nemen.

[3] Item Auch So haben wir Erfunden vnd die Zech also gemacht, welcher der vorgen Artigkl ayner, zu Swer were, das wir denselben noch erber leut rat mugen geringner vnd welcher zerung wer, das wir denselben mugen gesweren nach Erber lewt vnderweisung.

[4] Item Auch haben wir die vorgenante ordnung vnd stifft der Zech gamacht In den Eren, als vorgeschriben stet nach vnderweisung vnnser Maisterschafft, vnd mit der vorgen(annten) herren des Richter vnd des Rats der Stat zu prespurg gunst vnd willen, der Stat, dem Statrecht, den herren des Rats vnd der gantzen gemain daselbs zu prespurg Anschadn.

[5] Item Auch Aintrechtigklich sein wir miteinander vberein worden, das Man niemants aus der puchssen leihen sol es sey wenig oder vil, nur allein es sey In Ainer krangkheit als vorgeschribn stet.

[6] Item Auch So haben die gesellen gemainigchleich derfundn welcher

Digitized by Google

a legények az atyamester mellé gazdának választanak, az tartozik e tisztességet betölteni, különben egy negyed borral bünhődik.[1] Ha a czéhmesterek apostolok napjain vagy egyéb ünnepeken a gyertyákat meggyújtani elmulasztják, azok egy negyed viaszszal birságoltatnak meg a czéh javára.[2] A negyed font viaszért, akár drága akár olcsó az, csak egy garast követeljenek a czéh számára.[3] A mesterek és legények közös megeggyezéséből egy legény sem indulhat útnak karácsony, húsvét, pünkösd vagy valamely nagy vásár (évi vásár) előtt 14 nappal. A mesterek ne küldjenek ezen időben legényt vándorútra, hacsak nincs mindkét félnek méltányos oka erre.[4] Halotti mise szolgáltatásakor 4 garas jár szt.-Márton egyháza praedikátorának, halotti levélért 2 garas s a ferenczrendűek kolostorának halotti bizonyítványért szintén 2 garas.[5]

Mindezen határozatokból kitetszik, hogy a czéhhez tartozó czipészek összes viszonyaira van tekintettel a czéh-

---

Schuechknecht Anderswo stürb vnd In vnseren puech geschrieben stünd Sendet man her Ainen prieff wo er gestorben ist mit funff groschyn, So sol man Imbs hie also begen als ob er alhie gestorben were.

[1] Item Welcher gesellen man zu wirt macht vnd welcher sich sein wert vnd des nicht thuen wil, der ist den gesellen verfallen Ain viertail wein.

[2] Item Welch geselln Zechmaister sein vnd ist das Sy die khertzen zu zwelff potten teg oder zu Anderen heilig hochzeithen begen die khertzen nicht aufzuntten vnd das versawmen, die sein Ir Jegklicher verfallen Ain vierdung wachs In die Zech.

[3] Item Auch So haben die gesellen Aintrechtigklich erfundn das Man zu wanndel fur Ain vierdung wachs nemen sol, es sey das wachs teuer oder wolfail, nur Ain groschen in die Zech.

[4] Item Das hab wir Maister vnd gesellen Aintrechtigklich gemacht das khainer Schuechknecht sol wandern XIIII tag vor weinachten, vor ostern vnd vor phingsten vnd vor igklichen Jarmargk vnd auch desselbigen gleichen sol khain Maister khain nicht wandern lassen vor denn vorgemelten tagen, es sey den an Redliche vrsach zu paydenn thaylen etc.

[5] Item So ist zu mergkhen So man last Singen ein selampt, das man fur das selampt sol geben IIII groschen den predigern zu Sand Mertten, vnd auch von dem todenprieff sol man In geben II groschen, vnd Auch den Munchen In das Kloster zu vnser frawn fur den toden prieff Sol man Auch geben II groschen.

Digitized by Google

szabály. Nem csupán felvételi módozatokról, a munka ellenőrzéséről, a büntetések megállapításáról és végrehajtásáról van szó benne, hanem a czéhesek egyéb érdekeinek megóvásáról is vándorlás, betegség, elhalálozás esetére. Óvja a czéhesek anyagi érdekét azzal, hogy a czéhen kívül álló munkásokat, az ú. n. *reflereket,* száműzte a városból. Ezek a reflerek a városban élő, de magokat a czéhbe fel nem vétetett *czipőfoltozók* voltak. Az 1379 évi adólajstromban többszörösen említvék.[1] Mint láttuk miattuk tört ki a városban a czipészlegények zenebonája, melynek lecsendesítése után legények és mesterek abban állapodtak meg, hogy a foltozók ezentúl a városban nem tűrendők. Ha a foltozó külömben tanult czipész, akkor vétesse fel magát a czéhbe s ne foglalkozzék ezentúl egyedül foltozással. Ezt csak úgy tehetné, ha ingyen végzi a foltozási munkát családja vagy szomszédjai számára.[2]

A czipészek kereseti viszonyaira az adókönyvek tételei vetnek némi világot. Voltak köztük olyanok, mint Ratt czipész, kinek az összes adója nem rugott többre mint 4 solidusra, a legtöbbé 1—2 librát tett, egyé 3, egyé

[1] Igy: It. Reyndel *Reueler* 40 dn. (Sluttergazzen 3 old.) — It. Nicolaus bohemus *Reueler* 20 dn. (U. o. 5 old.) — It. Nicolaus Maysch *Reveler* 10 dn. (U. o. 5 old.) — It. Chölbel *Reueler* 30 dn. (U. o. 6 old.) — It. Trondel *reueler* 40 dn. (U. o. 6 old.) Engelbrecht *Reueler* 10 dn. (Tvnawnewsidel 26 old.)

[2] Annfennglichen Ist gehandelt durch obenanten Ersamen Rate, das man die Schuechknecht Inhalt Ires Registers handhaben, beschutzen vnd beschirmen solle. Fur das Ander, das khain Rebler, der sich mit pfligkhwerg allain betregt vnd Ernert, In khainerlay weg hie gedult soll werden, Sonnder sein Arbait, wo solcher vberfaren wurde, nach handwergs gerechtigkait Aufgehebt, vnd das pfligwerk Im verpotten sol werden. Es were dan sach, das solcher darvmben gelerrnet vnd dem handwerg vnd Zech der Schuester gemess seÿ vnn thue das, was handwerg gerechtigkait erfordert. Es sol alsdann solcher vnuertriben vnd das pfligkwerg unuerpotten sein. Fur das drit, das die hawr Inn selbst vnd Irem hausvolk Auch Irenn Nachparen Ainem oder zwein vngeuerlichen, die sich mit dem pfligkwerg nicht betragen oder erneren, mugen Schuech pfligkhen vnd wo solcher vberfaren, Sol nyemants darumben zethain schuldig sein.

Digitized by Google

5 librát, de aztán vannak köztük olyanok is, kiké 2, 3, de sőt, mint Dániel czipészé 8, Feyrtag Mihályé 9 forint. Ez utóbbiak nagy adótételei nagy borspeculatiójukon alapulnak, mert Dániel 76, Feyrtag 78 akó után van megadóztatva. Az egyik Hans czipész 13 akót mért ki, Habsorl János 22, Péter czipész pedig 29 akó után szedte jövedelmét. Tizen semmi borüzlettel nem foglalkoztak.

A czipészek jövedelmét némileg alábszállította az a körülmény, hogy egyes czipészáruk készen jöttek be a városba. Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint idegenek összesen 54 ar. frtnyi = 621 koronányi vámértékű czipőt[1] hoztak be.[2]

A bőrös anyagnak további feldolgozói a *szűcsök*. Az 1379-ik évi adólajstromban négy szűcs van felemlítve,[3] az 1434-ikiben egy sem, de annál sűrűbben említvék egyéb forrásainkban.[4] A szűcsök czéhbe jóval később

---

[1] schuech, schuch.

[2] Kovátsnál i. m. 129 l.

[3] It. Chunradus *pellifex* 8° vr. 1 lb. (S. Laurencii 19 old.) — It. Nicolaus Poesinger *pellifex* 6 sol. (Spitalnewsidel 20 old.) — It. Heinricus *pellifex* 20 d. (platea Reichardi 23 old.) — It. Poerczel *pellifex* 20 d. (Tunawnewsidel 29 old.)

[4] 1382-ben Clemens *pellifex* említtetik mint pozsonyi polgár. *(Dipl. Pos.* 643 és 652.) — 1410-ben Jorig der *Kwrsner*. (A vár. szám. könyv Fejérpatakynál: *MO régi szám. könyv.* 48 l.) — Ugyanez évben Hansin *Kursnerin*. (Vár. szám. könyv.) — 1411-ben márcz. 3-ikán elszámol a város mit Jorgen dem *Chursner*. (Vár. szám. könyv.) — Az 1439 évi városi telekkönyvben Henrik, Hans steyrer, Péter szűcsök említvék, az elsőnek a háza a város első, a másik kettőé a város második részében állott; továbbá András és Miklós szűcsök, amannak a háza a Nonnenpeunton, emezé a Fudlukenben állott. — 1446-ban János csötörtökhelyi szűcs a Zsidóudvar részbirtokosa. (E mű II. 1, 44.) — 1452-ben a magister Ulricus *pellifex* concivis. *(Dipl. Pos.* III, 60.) — 1478-ban: Paur Dorottya azt írja végrendeletében: Item Ich schaff mein hawss do wir In Wonend sein neben des *hans kursner hawss* gelegen felerészben adósság törlesztésre, felerészben pedig férjére és fiára. *(Prot. Test.* I, 176 a.) — 1480-ban: *Wentzl kürsner* végrendelkezik házáról. *(Prot. Test.* I, 183.) — 1501-ben Borbála *szűcsné* a Vödriczkapunál levő háza említtetik. (E mű II. 1, 30.) — 1503-ban Kristóf *szűcs* neje Rozina alapítványt tesz. *(Prot. Test.* I, 289 a. És e mű II. 3, 118.) — 1506-ban Leonhart Sar, *kürsner gesell,* ain Zehentner (tizedes) hat under Im gehabt 9 knecht Hand

Digitized by Google

gyűltek mint a szabók. Az még csak 1467-ben történt.[1] A czéhbe való felvétel első feltéte a *polgárjog* megszerzése volt és a czéhszabályok megtartásának igérete. A belépés alkalmakor a felvettnek 2 aranyforintot kellett fizetni.[2] A belépni kivánó szűcslegénynek okmánynyal kellett törvényes házasságból való születését s becsületes jómagaviseletét bizonyítani. Egy év leforgása alatt nősülnie kellett.[3] A másunnan jövő mesterek, ha más helyen való jómagukviseletét okmánynyal nem igazolták, azt egy év leforgása alatt tenni tartoztak.[4] A szabad nőszemélyekkel élő szücs-

---

werchsgeselln, egész hónapon át szolgáltak. (Vár. számad. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 31.) — 1507-ben Lénárt *szücs* mint hitelező említtetik. (E mű II. 1, 48.) — 1508-ban: Ambrod der *kürschner* a Sz. Katalin-udvar lakója. (Vár. szám. könyv. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4. és e mű II. 1, 41.) — 1511-ben Pettenawer Mihály bécsi *szücs* pozsonyi házbirtokos a Hosszú-utczában. (E mű II. 1, 32.) — 1525 ben: Wolfgang Schus *khurschner* a maga házát nejére hagyja. *(Prot. Test.* I, 411 a.)

[1] Vermerkt das mit Erlaubn wissen und willn der Ersamen weysen ludwigs Kunigffelder, die Zeit Stat Richter, Steffan Walhs Bürgermaister und des ganczn Rats und gemaynn zw prespurg, durch mich wolfgangen Aigner auch dy zeit ainer des Ratts, hansen Sawretsch von wiskch, Wenczlawen Melczer, Bertholmen Münicher, Mathesen Kürsner, Kuntzn und Symon Freynstetter und Jorgen veyrtag die zeit all sesheftig Maister kürsner hie ain verainte Ordnung gemacht Ist, In maynung das nu hin für von uns und unsern nachkömen kürsner Maistern hie ain stette Zech gehalten soll werden zu form und mass hernach geschrieben, Welhe wir aintrachtikleich Also zu behalten betracht Und fürgenommen haben Vmb gemainer Statt Er und nucz willen. Welhe uns Auch von den vorberürten herren Erlaubt und vergünt ist warden. — Darumb das wir auch hingegen der Stat dess beystentiger sein schüllen und mügen, als ander hantwercher.

[2] Von Erst welcher sich unsers hantwerchs hie Zuuermaistern Maint, der soll von Erst Bürgerrecht von unsern bemelten herschafft Erlangen, dan wellen wir In auch guttlich auffnehmen, doch das Er behalt mit uns die nachgeschrieben Ordnung und vorhin In unserer Zech gep zwen guld im Goldt.

[3] Item ayn yederer unsers hantwerchs lediger knecht der Maysters will, sol genuegsahm briefflich vrkunnt bringen eelichen geporn ze sein, sich frumbhlich und Ehrlich gehalten zw haben, auch ȳnne Jahrs frist heyratt und darumb genuegsam gewishait tü.

[4] Item ob vnder uns Maystern Ainer oder mer wern dye vor nicht her pracht hietten briefflich vrkund wie sy sich andern endten gehalten haben, das dy solch küntschafft noch schullen bringen In Jahrs frist fur den Richter, ratt und ünser Zech.

Digitized by Google

legények a czéhből kizárattak.[1] Czéhen kívül senkinek sem volt szabad dolgoznia, aki azt tette, attól munkáját elkobozták s értékét a városi tanács meg a czéh közt megosztották.[2] Ujitásokat a czéhbe hozni nem volt szabad, kik tették, azok munkáit szintén elkobozták s tanács és czéh között megosztották.[3] Az, ki a szűcsmesterek vagy a czéhszabályok ellen támadt, szóval vagy tettel, azt a czéhben meg nem tűrték s a városból kiűzték.[4] Senki sem vásárolhatott báránybőrt vagy egyéb oly szörmét, melynek feldolgozása a szűcshöz tartozik. Ezt csak az tehette, ki maga képes volt önkezével e bőrt feldolgozni.[5] A szabóknak tiltva volt ruhákat szörmével bélelni, a keztyűsöknek pedig szörmés keztyűket készíteni.[6] A zsibvásáron új szörmés árút eladni tiltva volt. Új szörmeárúkat senki sem hozhatott be. Ha valaki évközben ilyet behozott, ahhoz a szűcsöknek volt elővételi joguk. Országos vásár alkalmával azonban e tilalom nem volt kötelező, más időben pedig, kit ezen rajtakapnak, árúját elveszítette s annak értékét város és czéh közt megosztották.[7] A nőtlen munkások nem kaphat-

[1] Item Es sein aus unser Zech geschaiden all ledig kursnerknecht die sein offen wärlich mit offen freÿen weybern Vmbfangen.

[2] Item. Es soll auch nyemant unser hantwerch Arbaitten, der nitt ist In unser Zech, Anders man soll im sein arbait nemen halbe dem Rat und halbe unserer Zech.

[3] Item auch dye Altpüesser unsers hantverchs sullen nichts newding machen, Anders man soll In ir arbait dy helft der Statt und dy Zech dye ander helfft nehmen.

[4] Item Auch ist betracht ob Indert Ayner wer under uns der sich unerlichen wider dy Maister und dy ordnung gehalten oder vergriffen hiett oder hinfür vergriffen wurd, Es wer mit wortt oder mit werkhen, wie das wer Das wir den selben schullen und mügen vom hant-(werk) verwerffen und vertreibn als dan vnsers hantwerchs Recht ist.

[5] Item das kayner wider uns und unser hantwerch kauffen sol lampfell und sunst anderlay gevill das den Kursnern zu gepurd zu verrarbaitten, es sey dan das Er es kunn verarbaitten mit seiner hand und das Er mit der Zech mitleid und mit der Stat.

[6] Item das auch kain schneider hie Rokch fütter mit Raucher wär und kain hant schuster hye hauben mach.

[7] Item das man auff dem Tendelmarkch kayn newn pelcz vaill hab,

Digitized by Google

tak darabszámra való munkát, azoknak heti bér mellett kellett dolgozniok.[1]

Mint látjuk, a czéh erélyesen óvta iparát esetleges megkárosítások ellenében, s azért kétségtelen, hogy a szűcsség keresete nem volt kicsiny. A szörmével bélelt és diszített ruházat a középkorban a mainál inkább volt divatos. A prémes ruhákat úgy a férfiak, mint a nők egyaránt szerették. Részint prémül kívül alkalmazták, részint bélésül. A drága prémek és bélések közé a hermelin, czoboly, nyuszt tartozott. A hermelin és czoboly már a XV. században országszerte el volt terjedve, de egyik is másik is nagyon drága volt, kivált a czoboly, mely idegen földről került ide. A nyuszt, bár szintén a drága szörmék közé tartozott, azonkép gyakori használatban volt a vagyonosabb körökben. Divatban volt az ú. n. variolus is, mely többféle állat drága bőréből összevarrott prémezet volt. Szintén magas árú volt a hiúzszörme is. A hiúzbőrnek hátát, lábát és az ú. n. málát, vagyis a haskörüli részét használták prémül és bélésül. Férfi és női ruhára egyaránt alkalmazták. A tengeri-macska, melynek szörméjével nagy urak bársony mentéiket szerették bélelni, jó pénzbe került. A nyúl- és vidraszörme ugyancsak igen kedvelt volt. A

---

noch verkauff, auch das nyemantt wider uns und uber uns herfur new pelcz und kürsen und sunst anders gemachts kursemwerch wer aber sach das fremdt oder Inwaner der Statt das herbrechten Im Jar, so sol das am Ersten dy mayster angefailt werden. Mügen sich aber dye maister mit In darumb nicht aynen, Als dan sol und mag er das nitt zweinzig hie hingeben — Es sey dan In Järmerkhten. Wer sich daruber vergreifft und begriffen würdet, dem Sol man das nemen halbs der Stat und halbs der Zech.

[1] Item kem Ein Junger der do vns dint an Weib, dem Sol nit stukwerch zu arbaitten gebn, sunder Soll arbaitten nach wochenlon. Disse ordnung haben wir obgenanter Richter, Burgermaister Ratt und gemayn zu gedechtnuss In unser Statpuech schreiben lassen und den bemelten kürsner meistern der an aus geschrift under unsern klayneren aufgedruckten Secrett InSigl gegeben; — doch vorbehalten uns und unsern nachkommen, die Zemeren und ze minnern. gesechen an Sand Rupprechts Erhebungtag anno dmini LXVIIᵐᵒ (1467.)

Digitized by Google

pegyvet már jutányosabb, úgy hogy középvagyonú nemes asszonyok is beszerezhették maguknak. A nyest, mely szépségre csaknem vetekedik a nyuszttal, az olcsóbb szörmék közé tartozott, azért oly gyakori is a hozomány-jegyzékekben és leltárakban. Alig van olyan, melyben egy vagy több nyesttel bélelt férfi mente vagy női suba elő nem fordulna. A rókaprém és bélés a közönségesek közé tartozott, de azért nagy urak sem vetették meg vörös skarlát öreg galléros téli mentéiken a rókatorkos bélést. A nyúlgerezna közönséges ruhabélésül szolgált, kívül azonban nyusztot és egyéb értékesebb szörméket alkalmaztak. A nők számára a ruhát, hogy jó meleg legyen, ugyancsak nyest, hiúz, róka és nyulmállal, pegyvet háttal, vagy hölgymenyéttel bélelték, a külsejét rendszerint másféle szörmével bélelték, ritkábban drága nyuszttal, de rendszerint nyest- és nyúlszörmével; a drágább szörme kívül került. A fekete nyúlbőrt nagyon is szerették felhasználni. A fekete nyúlbőrrel bélelt felső köntös még a XVI. században sem tartozott a közönségesebb bélések közé, azt még főrendű asszonyok is viselték, de a XVII. században már majdnem kizárólag az udvari leányok öltözeteinek bélésére fordították. Gyászban a durva fekete posztóból készült ruhát fekete nyesttel és fekete nyúlbőrrel prémezték. A fekete nyúlmállal bélelt mantlik vagyis az úrnők által hordott téli köpenyegek, ha ritkábbak is, de nem ismeretlenek. Fekete nyúlbőrrel, fekete tengeri nyúllal és rókamállal prémezték az előkelő házak udvarában tartott udvarló leányok ruháit. A kecskebőrből készült gerezna az olcsók közé tartozott. Nyúlbőr gereznákat nem ritkán evettel prémeztek. Juhbőrös ködmönöket úgy az urak mint az alsóbbrendűek viseltek. Amazoknál a juhbőrt posztóval vonták be, emezeknél a bőr posztó nélkül csupaszon maradt. A báránybőrös gerezna a régi szűcsöknél rendes raktári

Digitized by Google

czikk volt. Egy-egy hosszú öreg gerezna $3^1/_2$, egy-egy rövid gerezna másfél forinton kelt. Épp úgy ismeretesek a farkasbőrös öltönyek is. Felső öltönyöket, subákat alakítottak belőle. Nemcsak a bundák, de a díszesb felső öltönyök bélésére is használták a farkashátat. Ünnepélyes alkalmakkor, díszmeneteknél, lakodalmaknál a farkasbőrt kaczagányúl viselték.[1]

Pozsonyban a szörmének ruházatra való felhasználása szintén közönséges volt. Pozsony vidéke ma is elég gazdag szörmés állatokban, még gazdagabb volt az elmult századokban, mikor vadmacska, róka, közönséges menyét, nagy menyét vagy hermelin, nyest, nyuszt, vidra, evetke, hód, nyúl feles számban voltak. Ma is mindezek, a vadmacska és hód kivételével még mindig szapora jelenségek.[2] A szűcsség tehát bővében volt a szükségelt szörmebőröknek s azért elég gyakori a prémes ruhák említése a végrendeletekben,[3] melyekből egyszersmind kitetszik, hogy a ruha vagyon-

[1] Mindezekre nézve l. Radvánszky: *Magyar Családélet és háztartás a XVI. és XVII. században.* Budapest 1896. I—III. köt.

[2] L. Ortvay: *Pozsonyvármegye állatvilága* I, 64—84.

[3] 1434-ben Reichart mester sógorának hagyja kabátját: Item ich schaff meinen vettern künczen meinen swartzen *fugsein Rokch.* (*Prot. Test.* I, 6.) — 1440-ben Käser András végrendeletében: Insuper confessus est se habere res suas in Wienna, videlicet unam cistam et quatuor ladulas necnon unam *tunicam nigri coloris, pellibus wlpinis subductam.* (*Prot. Test.* I, 34.) — 1441-ben Harrer Miklós neje Margit: Item der Cristan meyner phlegerin schaff ich meinen *peltz* (*Prot. Test.* I, 44.) — 1447-ben Pápai Miklós, Niclas von papa: Item darnach Schaff ich den *pokaschmen Rok den mit der fuchsen chursner* dem Alten her mathes zu sand merten dem priester. (*Prot. Test.* I, 68.) — 1455 ben Egkenvelter Liebhardus végrendeletében olvassuk: Item ainen plaben *fuxsein rokch* schaff ich dem Stephan meinem vettern. Azonkívül ugyanezen végrendeletben felsorolvák még: Item ain prawner lannger pernischer mantel mit *Rechwemlein* vnderfurrirt. — Item ain varstatener Swartzer Rok mit *Aichornem wemblein* vnderfurrert. — Item ain harrasener Swartzer hungrischer Rokch mit nichte vnderfurrert. — Item ain annder Swartzer Rokch Rokch (igy) mit *Rechwemlein* underfuetert. — Item ain plaber pernischer Rokch mit supcloem vndertzogen. — Item ain *fuchsemer pelcz Rukhen* ain *fuchsrukeme* dech, ain langer *lembreiner* alter pelcz. (*Prot. Test.* I, 92—93.)

Digitized by Google

számba jött volt.[1] Ezt egyes esetekben egyházi célokra[2] sőt közalapítványokra is hagyományozták.[3]

Ám a szűcsök tevékenysége egyéb ruhaneműekre is kiterjedett. A *süvegek, karmantyúk, keztyük* részben szűcsök hozzájárulásával készültek. Úgy a férfiak mint a nők téli *süvegeiket* szörmével bélelték. Azon szörmék, melyek a mentéknél divatoztak, majd mind használtattak süvegek bélésére és prémezésére is. A főemberek, kivált pompára, nyusztos süvegeket viseltek s 1—4 sor nyuszt farkkal körülprémezték. A nők téli süvegeiket szintén nyuszttal bélelték, de azért az olcsóbb pegymeg bélést is kedvelték. Igen gyakoriak voltak a fekete selyemből és a szép fekete báránybőrből varrott süvegek. Amilyen bőrt használtak mentebélésre vagy prémre, olyanból készültek a *keztyűk* is. A hölgyek által viselt téli keztyűket ugyancsak szörmével bélelték. A királyszínű bársonyból szabott keztyűkre nyest bélést tettek, körületére pedig nyusztot. Voltak nagy úri asszonyok, kik kívül nyuszt körületű, nyesttel bélelt fehér tarczolán és hattyúbőrrel bélelt tüzött fehér atlasz-keztyűket

---

[1] 1433-ban Praitendorfer Péter írja végrendeletében: Item So schaff ich den ubrigen tail harnasch panczir vnd als meinen bruedern bayden Jorigen vnd mertein vnd ainen *medrein Mantel* vnd ainen *fuchsen Rokch.* (*Prot. Test.* I, 5.) — 1434-ban Hans List végrendeletében ruháit testvéreire hagyja: Item so schaff ich mein drein Prudern den Juden (ez t. i. szőlő neve) nach dem lesen vnd schaff Inn all *mein gewant* vnd den harnasch halb. (*Prot. Test.* I, 9.) — 1439-ben Pachrad Miklós végrendeletében mondja: Item So schaff ich meinem Janusch all mein *gwant.* (*Prot. Test.* I, 36.)

[2] Egkenvelter Liebhardus mondja 1455-ben: meinen Roten schamlachen *Mantel* schaff ich das man *daraus sol machen ein Kasel* (= casula, misemondó ruha) vnd ainen guldein parten darzu zu einem kreutz. (*Prot. Test.* I, 92.) Máshelyt: Item Zwo ellen Rots vorstat schaff ich zu der *chkasel.* (*Prot. Test.* I, 93 a.)

[3] 1435-ben Wolf Miklós neje Margit végrendeletében: Item ain Grün *Mantel,* tzwen harras *seydl,* ain kunglein *peltz,* das schaff ich zu Sand mertin paw. Item das ander als mein *gewanth schlohir* vnd was das mag gesein, das schaff ich als meiner lieben Mütter. (*Prot. Test.* I, 11.) — 1439-ben Pokfuss Gothard neje Katalin végrendeletében olvassuk: Item auch schaft sy L gulden armen lewten *vmb gewant.* (*Prot. Test.* I, 32.

Digitized by Google

is hordtak. Az előkelő nők külömböző színű bársonyból, atlaszból és vont arany kelméből készült *karmantyúkat* (karzsákokat, u. n. stuczlikat) használtak, s ezeket nyuszttal, nyesttel és gubás bársonnyal béleltették. Akadt tehát a szűcsöknek elég dolga, annál inkább, minthogy országszerte igen jó hírben állottak, úgy hogy a legelőkelőbb urak is pozsonyi szűcsczégeknél tettek megrendeléseket. Igy tudjuk hogy 1452-ben Hunyadi László pozsonyi gróf Ulrik szűcs mestertől[1] vett egy 11 aranyforintnyi köntöst.[2] Mátyás király 1482-ben, mikor Hainburg ostromával volt elfoglalva, a városi tanácsot felszólítja, hogy subák vásárlása végett a pozsonyi szűcsöket és szörmekereskedőket késedelem nélkül küldje hozzája.[3]

A szűcsök mellett szerepelnek a *prémesruhák foltozói*, az ú. n. *altbüszerek*.[4] Említi őket a szűcsök 1467 évi czéhszabálya, mely egyik külön pontban, mint láttuk, megtiltja nekik az új szörmésruhák készítését. A szűcsök rendjéhez tartoztak ugyan, de csak szűcsmunkák foltozására és javítására vállalkozhattak.

A *keztyűsök* mint iparosok régi multra pillanthatnak vissza, mit már az a körülmény tesz kétségtelenné, hogy

---

[1] Magister Ulricus *pellifex* concivis vester.

[2] *Dipl. Pos.* III, 60.

[3] 1482 aug. 25. Mátyás király írja a pozsonyiaknak: Venerunt ex posonio de voluntate et comissione Maiestatis nostre ad nos certi *pellifices et negociatores, qui hic Subas pelliceas in certa copia deferent.* Meghagyja ezért a tanácsnak, hogy azonnal késedelem nélkül eisdem pellificibus et negociatoribus currum et equos, in quo ad nos cum huiusmodi *subis pelliceis* venire possint, quantocius dare et disponere debeatis. Datum in Castris exercitus nostri sub obsidione civitatis Hainburg die dominico proximo post festum b. Bartholomei Apli Anno 1482. *(Dipl. Pos.* III, 447. Teleki: *Hunyadiak kora* XII, 227.)

[4] Az *altbüszer* név kétségtelenül az *altpesserer* szóból alakult, amint az utóbbi név tényleg számos okmányban elő is fordul. (L. Uhlirz: *Das Gewerbe* 127 l. 6 jegyz.) Az *altbesserer* név viszont olyan, mely könnyen nyerhet alkalmazást egyéb, nem csupán szörmés ruhákat javító ruhafoltozókra. Tényleg helyütt az altbüsserek *czipőfoltozókról* értetik. (Fischer: *Schwäbisches Wörterbuch* I, 159.)

Digitized by Google

a *keztyű* európaszerte jogsimbolummá lett.[1] A keztyű viselése bizonyára ősi időbe nyúl vissza, mert téli időben testvédelmi öltönydarab volt. Az egész középkorban mindenütt rendes használatban volt, nemcsak télen, téli vadászatok és utazások idején, hanem az év egyéb időszakaiban is, mert társadalmi, sőt díszöltönybeli ruhadarabul is szolgált. Adataink szerint keztyűseink részint *bőrkeztyűsök*, részint *keztyűkötők* voltak. Mindkét iparág képviselőiről hallgat ugyan az 1379 évi adókönyv, de mindkettőt említi az 1434 évi.[2] Az 1439 évi városi telekkönyv is.[3] Ez említések a keztyűkötőkre vonatkozólag nagyon is érdekesek, mert mutatják, hogy az az állítás, mintha a kötés mestersége még csak a XVI. század elején kezdett volna Spanyolországból Európába elterjedni,[4] alap nélkül szűkölködik. Ambser Henrik 1436 évi végrendeletéből kitetszik, hogy neje Bécsben szövette egyik fátyolát.[5] Egy bécsi keztyűkötőnő 1524-ben említtetik[6] s így a pozsonyi adókönyv adatai, felette érdekesek.

Minthogy a keztyűsök, a szűcsök és a tarsolyások ipara egyes czikkek készítményében egymással érintkeztek, nagyon bizonyosra vehető, hogy a háromféle iparos kezdetben nem csekély összeütközésbe került egymással. A bécsi keztyűsök, szűcsök és tarsolyások ipari rendezkedése úgy kortanilag mint munkafelosztásilag érdekesen fel van tüntetve,[7] de a pozsonyiak hason iparfejlődéséhez a szük-

---

[1] Weinhold II, 277.

[2] Jorig *Hantschuster* és Hans *Hantschustrikker.*

[3] Jorig *hanntschuster,* kinek háza a város második részében állott; aztán paul *hantschuchstrickker* és hanns *hantschuchstrickker,* mindkettőnek a háza Dunaújlakban volt.

[4] Poppe Smollernél: *Die Strassburger Tucher und Weberzunft* 547—48. Kovátsnál: *Városi adózás* 92 l. 2 jegyz.

[5] Item So hat die vorgenante mein hawsfraw *lassen ainen sloyer würchen ze wienn* der sol haben XIIII vach daran ist geben wurden III tl den. vnd III s. vnd X den. denselben sloyer sol man losen vnd verkauffen vnd was über die III tl III s. X den. über bleibt, az másra fordíttassék. *(Prot. Test.* I, 29.)

[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 131 l.

[7] Uhlirz: *Das Gewerbe* 131 l.

Digitized by Google

séges adatok hiányzanak. Annyit mondhatni, hogy a XV. században már mindaháromiparág nálunk mint *önálló* iparág szerepel. Mennyiben készítettek a keztyűsök keztyűkön kívül fűző- és bőrzsinórokat, nadrág- és szoknyatartókat, étekzsákokat, azt adatok hiányában megmondani szintén nem tudjuk. Adójuk után ítélve, nagyon valószínű, hogy iparuk után valami nagy keresetök nem lehetett, mert az egyik megnevezett, György keztyűs mindössze csak 1 libra, a másik, János keztyűkötő éppenséggel csak 7 solidust fizet teljes adóul. Egyiknek sincs valamelyes mellékkeresete kijelölve,[1] de hogy tényleg mégis ilyen után is jártak, azt egyes feljegyzésekből tudjuk. Igy a fennt említett György keztyűsről[2] egy 1439 évi feljegyzésből tudjuk, hogy ő készítette a Lőrinczkapu előtt levő lövöldét.[3] Keztyű-importról a harminczadkönyv ad hírt.[4]

---

[1] Kováts: *Városi adózás* 63, 92, 93 ll.
[2] Jorig *Hantschuesster*.
[3] Vár. szám. könyv. Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877 évf. 22. sz.
[4] L. e mű II. 2, 440.

Digitized by Google

VI.

A családi élet alapja. Az építészeti és házfelszerelési iparágak.

Étkezés és öltözet után legott a *lakás* következik olyanul, mely úgy az egyéni mint a családi jóéletet nagyban feltételezi. A lakásviszonyok mindenütt, nemcsak mint életfentartási szükséglet, hanem mint művelődési fokozat is jön tekintetbe. E tekintetben a városi élet nagy előhaladást mutat a falusi, a vidéki élet felett, mert lakás és házfelszerelés városban az egyéni és családi jólétnek megfelelőbb, mint félreesőbb, kisebb helyeken.

Mint házépítési iparosok a *kőmüvesek* és *ácsok* játszák a főszerepet. Mindkét iparág a középkorban városunkban már nagyon fejlett állapotban volt, sokkal fejlettebb állapotban, semmint mi azt adókönyveink alapján gyaníthatnánk. Az 1379 évi adólajstromban egyetlen építő- és ácsmester sincs felemlítve; az 1434 éviben mindössze négy kőmüves[1] és öt ácsmester.[2] Ez adólajstromban előfordul két *kőfaragó* is[3] és minthogy tudjuk, hogy a kőfaragó a XIV. századig a kőmüvessel azonosnak vehető,[4] azért a kőfaragót itt annál inkább hozhatjuk szóba, mivel iparának

[1] Chunz *Mawrer,* Lienhart *Mawrer,* Jorig Schokkl és Philipp Tauner.

[2] Maister Hans *Zimmermann,* egy másik Hans *Zimmermann,* Peter *Zimmermann,* Ulreich *Zimmermann* és Urban *Zimmermann.*

[3] Chunrad *Lapicida* és Emreich *Stainmetz.*

[4] Lamprecht: *Deutsches Wirthschaftsleben* I. 1, 588.

Digitized by Google

virágzása városunkban a monumentális építkezést feltételezi. Jóval sűrűbben említvék kőmüvesek és ácsok okiratainkban,[1] de kivált számadási könyveinkben. Ezek szerint Chuntz, Plüemel Pál, Wolf, György mesterek Pozsonyban igen elfoglalt kőmivesek voltak. Chuntzról tudjuk, hogy vele falaztatták be 1451-ben a várfalaknak a város felé néző lőréseit.[2] Neve előjön az 1434 évi városi adólajstromban is,[3] még pedig mint olyan, ki borüzlete után[4] teljes adóúl 6 forintot fizet,[5] mi jó módra mutat. Plüemel Pál, kinek nevével először 1471-ben találkozunk,[6] állította fel 1487-ben a városi új óra feltevéséhez szükséges állványt s ő vakolta be egyszersmind a falat.[7] Ugyanő falazott be 1491-ben a város falán lyukat.[8] Ugyanő újította meg 1498-ban a franciscanusok kertje mögött állott féltornyot.[9] Wolf kőmüves, kit szintén 1471-ben találunk először említve,[10] építette 1480-ban ötöd magával a Zsidóudvar mögött levő városfalak oromzatát.[11] György mester[12] falazta ki 1510-ben embereivel a halászkapu előtt levő árkot.[13] Ugyanő récsei Tamással[14] együtt építik az új fegyvertáron a tűzfalat.[15] Még sűrűbben találkozunk a városi számadókönyvekben az ácsokkal. András[16] és Jakab[17] ácsmester nevével 1434-ben; Orbán János, Lienhart, Reinpek, Edlinger Henrik, Praitenbrunner János, Nürnberger Mihály, Passauer Lienhart,

[1] Igy 1382-ben Bernhard *murator.* (*Dipl. Pos.* I, 643.) — Täb Jakab *kőmüves,* ki 1566-ban a városházán a posztónyírók helyiségét őrszobául átalakította. (L. e mű II. 1, 64 l. 3 jegyz.)

[2] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 18.

[3] Chuncz *Parlir.*

[4] Kimért 6 és kivitt 34 akót.

[5] Kováts: *Vár. adózás* 69 l.

[6] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20.

[7] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 113.

[8] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 137.

[9] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.

[10] Wolf *Mawrer,* vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20.

[11] dy Zynnen awf der Stat Mawer. Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 6.

[12] Maister Joring *mawrer* és Maister Georgen *Mawrer.*

[13] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 24.

[14] Maister Thoman Raizesdorf.

[15] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 28.

[16] L. e mű II. 3, 270 l. 9 jegyz.

[17] Az 1434 évi Tlkönyvben. (Kováts: *Vár. adózás* 64 l.

Digitized by Google

Amstetener Farkas, Attenshamer Ulrik, Edelsfurter Farkas, Retz Miklós, Torner János, Freynstetter Tamás, Prichenast Frigyes, Gfeller Sighart, Traspiczer János mesterek neveivel 1440-ben;[1] 1442-ben Trawner Farkas- és Zipser Jánoséival, ők dolgoztak a Rozgonyi várgróf ágyúi által sokat szenvedett városházon;[2] 1447-ben Gáspár mester nevével;[3] 1450-ben kölni János mesterével;[4] 1471-ben György mester[5] és Fülöp mesterével.[6] Ez utóbbi készítette a timárok telepén levő hidat.[7] 1478-ban Gáspár mester mint városi ácsmester említtetik.[8] 1491-től 1501-ig Wolf mester[9] ismételten említtetik mint városi szolgálatban dolgozó ácsmester. Részint a vizitoronybeli erődöt javítja,[10] részint a vödriczi tábort fedi be,[11] vagy egyéb munkálatokat végez.[12] 1505-ben Zsigmond mester nevével találkozunk.[13] 1506-ban István mester[14] karókat hegyesít az újvárosi vízgáthoz.[15] 1509-ben és 1510-ben újabb munkálatok után kap ő fizetést.[16] 1511-ben készíti ő a vödriczi kapu előtt lévő víztartókat.[17] 1514-ben és 1517-ben János mester nevével találkozunk.[18] 1524-ben pedig Grillen ácsmester-

---

[1] Maister Urban *zymerman.* Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 18. Maister hansen vnd sein gesellen. (E mű II. 3, 271 l. 1 jegyz. A többit illetőleg l. II. 3, 268 l. 12 jegyz.

[2] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1878. Nr. 33.

[3] Maister Caspar *Czymermann.* Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 102.

[4] Maister Hans *Zymerman* von kölln. Vár. sz. k. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 71. És e mű II. 1, 325.

[5] Maister Jörgen *zymerman.* Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20.

[6] Maister philippen.

[7] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 12.

[8] Caspar *Statzymerman.* Vár. sz. k. 1877. Nr. 73.

[9] Maister Wolf *Zymerman.*

[10] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 32.

[11] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. febr. 1 sz.

[12] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 11. 21. 27. 32.

[13] Maister Sigmund *Zymerman.* Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 163.

[14] Maister Steffan *Zymerman.*

[15] Stekhen gespitzt an der wür, In der Newen Stat unter den lederern. (Vár. szám. könyv. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 12.)

[16] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20 és 109.

[17] hab ich Maister Stefan Zymerman gebn, von *zwaien wasserstuben dy er gemacht hat vor wedritz thor* auf der wüer 100 Pf. Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 16 és 104.

[18] Maister Hansen *zymerman.* Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 21 és 109.

Digitized by Google

nek[1] fizetett a városi tanács a Szt. Katalin-kápolnán való harang felhuzásáért 20 krajczárnyi napbért.[2]

De végrendeleteinkben is szerepelnek egyes kőmüvesek és ácsok, érdekes világot vetve ezen iparosok vagyoni állapotára. Olyanokúl tüntetik fel őket, kik saját házaikkal, fekvőségeikkel bírtak.[3] Úgy a kőmüvesek, mint az ácsok külömben borüzlettel is foglalkoztak. Lienhart kőmüves az 1434 évi adólajstrom szerint $8^1/_2$ akó bort mért ki, 20 akót kivitt s így $28^1/_2$ akó után lett megadóztatva. Összes adója 6 forintot tett. Tauner Fülöp 19 akó után van megadóztatva 1 for. 4 lbra 2 sol. erejéig, míg Chunz kőmüves összes adója, miután borüzlete nincsen, csak 1 librát tesz. Ami pedig az ácsokat illeti, ezeknek egyike, János mester fizet 10 kivitt akó után 8 librát, másika Tzwenkendorff János hajóács 4 kivitt akó után 2 forintot. A többi három egyikének sincs borüzlete s így tisztán mesterségének jövedelme után, egyik csak 4 solidust, másik 1 librát és 4 solidust, harmadika 5 librát és negyedike, Péter ácsmester 5 forintot.[4]

Az építészeti anyag városunkban faragott és törmelék kő, továbbá tégla és nagy mennyiségben fa volt.[5] Az épitési iparágakhoz eszerint nemcsak a XIV-ik, de a következő évszázadokban is a *kőfaragót* szükségképen kell számítanunk, amint mi ma is odaszámítjuk. Házak építésekor mint másutt, úgy nálunk is az építést vagy a kőmüvesre, vagy a kőfaragóra, vagy az ácsra bízták.[6] De van a tulajdonképeni építészeknek nyoma is. 1436-ban Zsigmond király főépítőmesterének Konrádnak az emlékével talál-

---

[1] den Grillen *Zymerman.*

[2] Vár. sz. k. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 4.

[3] 1467-ben *András* ácsmester *(Zimerman)* végrendelkezik a maga házáról. *(Prot. Test.* I, 129 a.)

[4] Kovátsnál: *Városi adózás* 67 és 80 ll.

[5] Erre nézve l. e mű II. 1, 319—336. II. 3, 39 l. 2 és 3 jegyz.

[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 134 l.

Digitized by Google

kozunk,[1] 1480-ban Mátyás király építészének Farkas mesterével.[2] Nem érdektelen megtudnunk, hogy 1411-ben István építőmester pozsonyi kanonok és sz. lőrinczegyházi plebános volt.[3]

Az építészek mellett fontos szerepet játszhattak a *téglakészitők*, kiknek egyike, Püspöki Bálint,[4] az 1434 évi adókönyvben is említtetik.[5] Egy másikát, Jánost[6] az 1439 évi városi telekkönyv említi. Háza Dunaújlakon állott. Ezek keze munkája szolgáltatta az építész vállalkozásához megkivánt anyag egy igen jelentékeny részét. Azonkívül a *cserepesek*, kik a házakat cseréppel fedték, mert bár középkori házaink túlnyomólag zsindelylyel voltak fedve,[7] mégis már a cseréptetők sem hiányzottak.[8] Ezekről és amazokról elég sűrű emlékezés van régi feljegyzéseinkben.[9] Sőt tudjuk ezekből, hogy a téglakészítők nemcsak az épületfalak felállításához szükségelt téglákat, hanem az épületek belső helyiségei padlójának burkolatához megkivánt szép mozaik téglákat is készítették.[10] A cserepesek pedig a cseréptetőket élénk vörös színnel is befestették.[11]

Úgy a kőmüves mint az ács sokszoros foglalkozásra talált részint az erődítési, részint a polgári épitkezéseknél. Az erődítési munkálatok folyton igénybe vették a mestereket és legényeiket.[12] A polgári építkezés mindenesetre lanyhábban haladt az erődítésinél, mert elég adatunk van

---

[1] Maister Chunradn vnsers gnädigen herrn des Kaysers *obristen pawmaister*. (Királynál: *Poss. vár. joga* 257—58 ll.

[2] Maister wolf, des kunigs *Pawmeister*. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 137.)

[3] Stefan *pawmeister* und Chorherr zu sand Mert awch pharer zu sand Larentzen eladja kórházutczai házát. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 11.)

[4] Valent de Pischdorf.

[5] Kováts: *Városi adózás* 71 l.

[6] L. e mű II. 1, 336—37.

[7] U. o. II. 1, 337—38.

[8] A *kőfaragókról* l. fentebb 91—92 ll. A *téglaégetőkről* e mű II. 1, 330—336. A *cserepesekről* e mű II. 1, 338.

[9] L. e mű II. 1, 336 l. 1 jegyz.

[10] L. e mű II. 1, 336 l. 3 jegyz.

[11] L. e mű II. 1 köt. XII. fej.

[12] hanns *tzigler*.

Digitized by Google

rá, hogy a pusztult házak magában a városban évtizedeken át kiépítetlenül hevertek düledező romjaikban.[1] Minél kevesebbet építettek, a háznak az értéke annál nagyobb volt. Minden polgár rajta volt, hogy saját háza, udvara legyen s így a házak belső beosztása lakója kényelmének megfelelőleg történt. Nagyság, helyfekvés és anyag szerint a házak értéke persze külömböző volt. A belvárosi házak átalán drágábbak a külvárosiaknál. Külvárosokban voltak potomáron, $3^1/_2$—20 forinton[2] szerezhető épületek. A belvárosban már jóval drágábbak, 80—1000 aranyforintosak.[3] Hogy lakóházakon és erődítési műveken kívül az ácsok még a hajó-, híd- és malomépítészetnél is találtak bőséges foglalkozást, azt feles számú adataink, kivált a számadási könyvek bizonyítják.[4] Az 1434 évi adókönyvben Hans tzwenkendarff mint *hajóács* említtetik.[5] De olyan adatok sem hiányzanak, melyekből kiderül, hogy ácsok zsendélyez-

[1] L. e mű II. 1, 371—73.

[2] E tekintetben a városi telekkönyv szolgáltatja a leghitelesebb adatokat. 1440 körül a Reichartsgassn egyik házának ára $3^1/_2$ fl. auri (Tlk. 69.), 1439 ben a Nunnenpewnt egyik házának az ára 8 fl. auri (Tlk. 18.), 1457-ben a Hochstras egyik házának az ára 8 fl. 60 dn. (Tlk. 33.), 1440 ben a Schondarfergassn egyik házánuk az ára 20 fl. auri. (Tlk. 50.) — 1431-ben (valószinüleg 1436) Chlokaus Erzsébet végrendeletében olvassuk: Item von erst so hat sy geschafft ain haws gelegen an dem hawsperg vnder sand *niclas* kirichen vnd das selb haws ist geschetzt *für VIII gulden in gold. (Prot. Test.* I, 20.

[3] 1456-ban az egyik háznak ára 80 fl. auri (Tlk. 127.), egy másiké 1448-ban 85 ar. frt. (Tlk. 134.), egy harmadiké 1439-ben 200 ar. frt. (Tlk. 143.), egy negyediké 1447-ben 1000 ar. frt = $11.552^1/_2$ korona mai értékben. (Tlk. 121.) L. Kováts Ferencz: *Városi adózás* 50 l. Ezekhez l. azon árakat, melyeket e mű II. 1, 311 lapján végrendeletekből közöltünk. — Ezekhez adjuk még Kristóf paszomántos (Portenwirker) végrendeletéből a következőt: Ich hab von der Petrin furmanin kauft ain haws vmb LXXIII fl. *(Prot. Test.* I, 253 a.) — Harrer Miklós neje 1441 évi végrendeletében mondja: Item mein haws gelegen in der Stat zu prespurg, das ich hab verchauft Thoman auf dem puhel (az ő férje) *vmb IIc guldein in gold* auf vier Jar nach meinem tod vnd was mir auch vbrig bleib, dy sullen auch geuallen zu dem gepur sand mertin chirichen. *(Prot. Test.* I, 44 b.)

[4] L. e mű II. 3, 268—269.

[5] Kovátsnál: *Vár. adózás* 80 l.

Digitized by Google

ték a háztetőket.[1] Ők készítették az üveg-ablakok elé védelmül rakott farostélyokat,[2] a házak ereszeit,[3] az erkerek faalkotmányait,[4] a szobák padolatát,[5] a nyilvános kutaknál levő fagarádicsokat[6] és hasonló egyéb kisebb munkákat is. Velök készíttette a városi tanács kivégzések alkalmakor az akasztófát.[7] Semmiesetre sem szenvedtek munkahiányban, bár úgy a kőmüvesség mint az ácsmesterség szintén az ú. n. saisoniparok közé tartoztak. Mégis a téli idényben sem maradtak foglalkozás nélkül, kivált nem az ácsok, mert ezeknek télen nyáron akadt munkájuk.

Sok tekintetben egymásra lévén szorulva, nem lehet meglepő, hogy kőmüvesek és ácsok egy szövetséget alkottak. Hogy vajjon rendezett czéhbe is egyesültek-e a középkorban, azt megmondani nem tudjuk, miután ez időből czéhlevél, czéhszabályok ránk nem maradtak.[8] A számadási könyvekből megértjük, hogy a XV. század közepén a kőmüvesek és ácsok meghatározott heti, illetve napi bér mellett dolgoztak. A mesterek heti bére 600 dn., a palléré 5 sch. = 150 den., a legényeké 120 den. volt.[9] Esett tehát napibérül a mesterre 100, a pallérra 25, a legényre 20 denár. Egy 1440 évi feljegyzésből kitünik, hogy az ácslegények heti $^1/_2$ libra = 120 dénárért nem akartak munkába állani,[10] amiért 5 schillingre = 150 dénárra emelték fel bérüket, de még ugyanazon évben ismét leszállították azt $^1/_2$ librára.[11] Nyilván e bérhullámzások s az egyes munkaalkalmakkor kikötött élelmezés költséges volta[12]

[1] L. e mű II. 1, 337.
[2] L. e mű II. 1, 317 l. 6 jegyz.
[3] U. o. II. 1, 319 l. 1 és 2 jegyz.
[4] U. o. II. 1, 323 l. 1 jegyz. és II. 1, 337 l. 10 jegyz.
[5] E mű II. 3, 120 l. 5 jegyz.
[6] U. o. II. 1, 343 l. 2 jegyz.
[7] E mű II. 3, 197 l. 1 jegyz.
[8] Bécsben az ácsok 1435-ben oly rendszabályt kaptak, mely a kőmüvesek- és kőfaragókéval szószerint egyezik. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 135—136.)
[9] L. e mű II. 3, 270—271.
[10] U. o. II. 3, 270 l. 10 jegyz.
[11] U. o. II. 3, 270 l. 11 jegyz.
[12] U. o. II 3, 271.

Digitized by Google

szolgáltak okul arra, hogy a XV. század végén[1] a bért hatóságilag szabályozták. Egy a város által kőmüvesek és ácsok számára megállapított munkadíj szerint a mester díja nyáron, febr. 22-ikétől október 16-ikáig egy napra 24, a legényé 20 dénár volt,[2] télen, azaz okt. 16-ikától febr. 22-ikéig a mesteré 20, a legényé csak 6 dénár.[3] Később, 1512-ben a munkadíj változást mutat. Mert az ez évi munkadíj-szabály szerint[4] a mester nyári napi munkadíja 9 krajczár, a legényeké 8 krajczárnyi volt. Ha pedig az ebéd kizárásával reggelit és uzsonnát is kaptak, akkor munkabérök 7 és 6 krajczárra szált alá.[5] Téli időben, a most érintett feltételek mellett, a munkadíj 8 és 7, reggeli és uzsonna mellett 6 és 5 krajczár.[6]

---

[1] *Von den Maurern vnd Zymerleuten.* A bormérők részére 1497-ben kiadott szabályok után közvetlenül. (Pozs. vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179. Pag. 43 a. Kiadva Királynál: *Pozs. vár. joga* 434 l.)

[2] It. den Maistern Maurern vnd Czymerleutn Sol man geben ainen Summerlontag von kathedra Petri in der vasten vntz auf Sant Gallen tag zu der derr, XXIIII d. vnd ainen gesellen XX d.

[3] It. Darnach Sol man geben wintterlon von Sand Gallen tag vntz widerauf Sant. Peters tag in der vasten Zu der derr ainen tag ainem maister XX d. vnd ainem gesellen XVI d.

[4] *Zymerlewt Vnd Mawrer Ordnung Ires tagwergs.* Anno dómini Millesimo Quingentesimo duodecimo, Freitag Sand dorothetag haben die hernach benanten herren des Rats, Nemblichn hanns Lachenperger dietzeit Richter, Fridrich voyth Burgermaister, Caspar Lewpold, Hanns Klee, Wolffgang dorner, Michel meichsner, Pangratz Ruttenstokh, Mert Mettenpegkh, Steffan Marstaller, Hans Aichinger, Jacob Korbler vnd Linhart Lawsser vnd Maister Fridrich Grun, die tzeit Statschreiber, diese nachbeschribn Artigkl, von wegen der Obemeltn Zymerlewt und Mawrer Irer tagwerg halbn teglichen nachzefolgn. (Pozs. vár. ltár Lad. 60. Nr. 179. Pag. 43 b. Kiadva Királynál i. m. i. h.)

[5] It. Anfenngklichn ist verordent, das Maister Mawrer vnd Zymerlewt man gebn Sol Ain Sumer Lanngtag von Sand peterstag Stulfeyer, zu der derr, vntzt auf Galli, Nein Creitzer vnd den geselln VIII Creitzer, Gibt man Aber fruestukh vnd Munttern, So sol man dem Maister gebn VII Creitzer vnd den geselln VI Creitzer vnd khain Mittagmall noch nachtmall.

[6] Item Von Sand Gallentag wiederumbn vntzt Auf vorbemeltn Sand peterstag Sol man den Maistern Gebn zu der derr VIII Creitzer, vnd den geselln VII Creitzer, Gibt man aber Fruestukh vnd Munttarn, So sol man den maistern gebn VI Creitzer vnd den gesellen V Creitzer vnd khain Mittagmall.

Digitized by Google

Bár eszerint megállapítani nem tudjuk, hogy kőművesek és ácsok valóságos czéhben egyesültek, a kőművesekre és kőfaragókra nézve mégis kétségtelen, hogy amint ezek mindenütt, úgy nálunk is maguk közt szövetséget alkottak. Mint iparuk képviselői középkori szokás szerint egy bizonyos építési kunyhóhoz tartoztak s mint ilyenek a saját kőművesi jelvényeikkel bírtak. Ily jelvények kerültek elő a ferenczrendiek tornyának lebontásakor, melyek azonban eddigelé tanulmányozva nincsenek.[1] A bécsi Sz. István-templom építési kunyhójáról tudjuk, hogy az az egyetemes német kőfaragók szövetkezésébe lépett, mely 1459-ben Regensburgban alakult.[2] E kunyhó fejének felügyelete alatt állott Dunamentén hazánk[3] s így nyilván Pozsony is, de maguk azon építők, kik a nevezett torony kövein kőművesi jeleiket ránk hagyták, mindenesetre a regensburgi szövetkezés megalakulását jóval megelőző időszakba sorolandók, mert a torony, stylje után ítélve, nem a XV. században, hanem a XIV. század első évtizedeiben épült[4] s így csak annyit véleményezhetni, hogy a pozsonyi kőművesek és kőfaragók kunyhója a bécsi építőkunyhóval szövetkezett volt.

A ház belső felszerelésében nagy része jut az *asztalos* iparnak. Ez készíti az ajtó- és ablakbélleteket, ablakrámákat, pallózatot és a különféle bútorzatot. Az 1379 évi adólajstromban egy asztalos[5] és egy szekrényes[6] van említve, míg az 1434-ikiben szintén csak két asztalos, János és Bálint említvék.[7] Az 1439 évi városi telekkönyv szerint Greintler

[1] V. ö. e mű II. 1, 224.

[2] Heideloff: *Die Bauhütten des Mittelalters* 41 l. Janner: *Die Bauhütten des deutschen Mittelalters* 56 és 263 ll. Luschin: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission f. Kunst u. hist. Denkmale* 1894. Uj. foly. XX, 236.

[3] Uhlirz: *Das Gewerbe* 135 l.

[4] L. e mű II. 1, 223.

[5] It. Heynricus *Dysc(h)ler* 60 dn. (Platea Schoendorf 14 old.)

[6] It. Ludwig *schreiner* cum filio 8 dn. (Gaizgazzen 2 old.)

Hans *Tischer* és Valentin *Tischer*

Digitized by Google

Mihály asztalos[1] háza a Sluttergassenben állott; Pál szekrényesé[2] a Vödriczen, egy másik Pál szekrényesé[3] a Fudlukenben és Péter szekrényesé[4] az Újvárosban. Többnek az emlékével találkozunk a városi számadókönyvekben és végrendeletekben. Igy ismeretes 1442-ben Pál,[5] 1443-ban András,[6] ki a városi óra mutatójának faládáját csinálta,[7] 1444—53-ban Pál szekrényes,[8] kinek a Vödriczen háza volt;[9] 1502-ben Kainitz,[10] 1505-ben János,[11] ki az Óház lakója volt;[12] 1507-ben János, ki a városház tornyának erkereit gyalulta és zöldre festette;[13] 1517-ben János,[14] ki 1520-ban a király lakása számára a padokat és asztalokat készítette.[15] Ugyancsak 1520-ban említtetik Vilmos asztalosmester és Wolfgang szekrényes.[16] Ez utóbbi akkor fizette meg polgárjogi illetékét.

Az asztalosok és szekrényesek, úgy látszik, nemcsak elnevezésileg, de iparilag is megkülönböztették magukat egymástól. Asztalosok a közönséges fabútorok és berendezési fatárgyak; szekrényesek a finomabb és művésziesebb bútorfélék készítői. Az általok készített *bútorok*-ról nem igen szólhatunk, mert a végrendeletekben bútorokról alig van szó. Ami bútorokból említtetik, az az *ágy*, mely hogy szíjakon vagy ruganyokon nyugvó ágy volt, régi feljegyzéseinkből

---

[1] Michel greintler *tischer.*

[2–3] Paul *schreiner.*

[4] peter *schreiner.*

[5] Paul *Schreiner. (Prot. Test.* I, 48 a.)

[6] Andree *Tischler.*

[7] Vár. sz. k. *Pressburger Zeitung* 1877. Nr. 113.

[8] paul *Schreyner* auf der wedricz gesessen.

[9] *Prot. Test.* I, 57. 72 a. 79 a. 83 a. És e mű II. 1, 97 l. 2 jegyz.

[10] Maister kainitzen *tischler.* (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 249.)

[11] Hans *tischler.*

[12] Vár. sz. k. L. e mű II. 1, 70 l. 3 jegyz.

[13] Den maister Hansen *tischler* Im alten Haws gebn, dass er den Erkker am Ratthurn New ladn daran gehoblt, und grünen angestrichen, dovon Im gebn 1 Pf. 6 Sch. *(Pr. Ztg.* 1877. Nr. 36.)

[14] Meister Hannsen *Tischler.* (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.)

[15] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1887. Nr. 9.

[16] Wilhalm *Tischler* és Wolfgang *Schreiner.* (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.)

Digitized by Google

kitetsző.[1] Kívüle a nagyágyról is van szó.[2] De nyilván ez az említés is nem annyira magáért az ágyért történik, mintsem inkább az ágyhoz való ágynemű miatt.[3] Feltehetjük, hogy az ágyon kívül az egyszerű szekrény, asztal, szék, pad, állvány stb. minden háztartásban a szükségletnek megfelelő számban megvolt,[4] míg a módosabb családok a finom, esetleg betétes bútordarabokat és márvány-asztalokat sem nélkülözték.[5] Hogy nálunk az asztalosok és szekrényesek czéhbe gyültek volna össze, arra adataink nincsenek, amúgy is tudjuk, hogy a czéhhé való szervezkedés Bécsben is nehezen s nem is egyidejüleg ment véghez, úgy hogy még csak a XVI. század elején, 1504-ben lett ott czéhszervezetük befejezve.[6]

Az asztalosok mellett sokszorosan foglalkozhattak az *esztergályosok*. Az 1434 évi adókönyvben János, Jakab, két Péter és Tamás esztergályosok említvék.[7] Részben borüzlettel is foglalkoztak, mert az említettek közül Jakab 4,

[1] *pett, spanpett, federpett* néven. Igy mondja például Harrer Miklós neje Margit 1441 évi végrendeletében: Item meinem wirt schaff ich zu dem haws einen *tisch* vnd ain *Spanpett*. (*Prot. Test.* I. 44 b.) Item ein *pet* Item ein *spanpet*. (Az Urtestéről elnevezett társulat 1446 évi leltára. Vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179 pag. 9 col. 2.) Item ein *federpet*. (U. o. p. 13.) A Spanbett jelentéséről l. Weinhold: *Die deutschen Frauen* II, 108.

[2] Michl Anna varrónő 1480 évi végrendeletében olvassuk: Item Ich schaff der Maruschn meiner kedlein mein *grospett*. (*Prot. Test.* I, 180 a.)

[3] 1434-ben Reichart mester végrendelete: Item Ich schaff meinen vettern künczen 1 *pett* mit aller zügehörung als fer er das pett mit meins weibs gunst mag haben noch seinen verdienn. (*Prot. Test.* I, 6.) — 1435-ben Jorig List neje Anna végrendeletében: Item tzwaÿ *petth* vnd ain *gültir* hat Jorig List Inn die sind auch des obgenanten andre des Grauspnern sun vnd tzwen *polster* ain ledrein vnd ain leÿner. (*Prot. Test.* I, 15.) — 1436-ban Jost Laspot özvegye Anna végrendeletében: Man sol mein Sün lassla dem Michelen laspot austzaygen aws meynen gut mit wissen meyner frewnth tzway *pett* tzwen polster tzway *kwss* vier *leylachen* vnd ain *gulter*. (*Prot. Test.* I, 18.) — 1455-ben Egkenvelter Liebhard végrendeletében irja: mer *ain pett mit seiner Zugehorung* (*Prot. Test.* I. 92 b.)

[4] Item ein *chist*, Item ein *tisch*. (A Gottleichnamszech 1446 évi leltárában Vár. ltár Lad. 60. Nr. 179 pag. 9 col. 2.) Item czwen *Käst*, ein *Schrein*, ein *Sessl*. (U. o. p. 13.)

[5] Márványasztalokról *(marmeltisch)* szó van egyik-másik végrendeletben.

[6] L. Uhlirz: *Das Gewerbe* 138 l.

[7] Hans *Draxl*, Jacob *Draxl*, Peter *Draxl*, Peter *Draxl*, Thaman Draxl.

Digitized by Google

Tamás 22 és János 26 akó bor után van megadóztatva. A két Péter tisztán mestersége után él s fizet mindegyike 1 librát teljes adóul, míg a többiek közül Jakab 3 librát, Tamás 1 frtot 6 librát és 4 solidust, János pedig 1 frtot 9 librát és 4 solidust fizet.[1] 1445-ben János esztergályos nevére találunk.[2] 1480-ban Tamás esztergályos végrendeleti tanú.[3] Semmi nyoma nincsen annak, hogy külön rendszabálylyal lettek volna szervezve,[4] de tényül bizonyos, hogy a háztartásban szükségelt számos mindenféle műdarabokat ők készítették: a fatálakat és fatányérokat, fateknyőket, falapátokat, favillákat, fakanalakat, fagyertyatartókat, csapokat, faedényeket, fadobozokat, fabillikomokat, fagolyókat, kés-, villa-, sarlónyeleket, sakktáblákat, játékkoczkákat és fa-rózsafüzéreket.[5] De a bútorzati tárgyakhoz is számos részletet ők készítettek, olyanokat, melyek készítése nem tartozott az asztalosok mesterségéhez. Mesterségük kiegészítője volt az asztalosok, kárpitosok, a skatulyakészítők és tálasok mesterségének. Különben olyan műtárgyak, milyeket ők készítettek, meglehetős nagy számmal a külföldről is kerültek a városba. Az 1457—58-ik évben a harminczadkönyv tanúsága szerint, idegenek 94·24 ar. frt = 1083 korona, és pozsonyiak 89 ar. frt = 1023 korona vámértékű fatálakat és fatányérokat hoztak be; azonkívül idegenek 3·50 ar. frt = 40 korona vámértékű fakanalakat, 3·88 ar. frt = 44 korona vámértékű olvasót és 0·50 ar. frt = 5 korona vámértékű fa-gyertya-

[1] Kováts: *Vár. adózás* 58 l.

[2] Item hanns *draxel* vntz dem albringer dreitzehen phennig tartozik a Gottleichnahmszechnek dienstül. (Lad. 60. Nr. 179.)

[3] Thomon *drexler*. (*Prot. Test.* I, 179 b.)

[4] Bécsben is elég későn kaptak czéhszabályokat, 1451-ben, mely aztán számukra 1469-ben megújíttatott.

[5] Bécsben remekműül azoknak, kik mesterekké lenni akartak, egy negyedakós faedény ú. n. angster, továbbá az ú. n. telirpuchsen és egy sakktábla volt előirva. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 99 l.)

Digitized by Google

tartókat s így összesen 191·08 ar. frt = 2195 korona vámértékű esztergályos tárgyat.[1]

A *pintérség* vagy *kádárság* a városi iparvilág egyik leginkább keresett ágát tette. A nagy bortermelés azt könnyen teszi megérthetővé. Az 1379 évi adójegyzékben sok pintér van névszerint felemlítve,[2] szintúgy az 1434-ikiben is.[3] Az 1439 évi városi telekkönyv szerint János pintér[4] háza a Magasúton, egy másik János pintéré a Nonnenpewnton állott. De egyéb adataink is többrendbeli pintérnévvel ismertetnek meg. Feltünő hogy az 1379 évi adólajstrom csak 20, 30 és 60 dénárra teszi adójukat, kivéve kettőt, Öler Jakabét és Chrapf Mártonét, kik közül amaz 10 solidust, emez 1 librát fizet. Ennek megfejtése azonban az, hogy mindketten borüzlettel is bírtak, a többi pedig ilyennel nem foglalkozott. Öler Jakab 10 akót mért ki, Chrapf pedig 1 karatot és 5 akót. Az 1434 évi adólajstromban a pintérek teljes adójának kimutatása szintén nélkülözi a bor után való megadóztatást. A kilencz pintér, illetve pintérné közt csak kettő van, István pintér és Klingel István, akik borüzlettel foglalkoznak. Amaz összesen $8^1/_2$ akó után van megadóztatva 1 forint erejéig. Klingel István kádár pedig 40 akó után 5 forint erejéig. A többiek közül egy, Osman pintér 5, hárman egyenkint 1 librát fizetnek, ketten, Simon pintér és Michl pintérné egyenkint 4 soli-

[1] Kováts: *Ny. MO árúforgalma* 131—32 ll.

[2] It. Ruedel chrapf *pinter* 6 sol. (Slutergazzen 6 old.) — It. Jacobus Oeler *pinter* 10 vr. 10 s. (U. o. 7 old.) — It. Michel hyerz *pinter* 60 dn. (Platea Schoendorf 13 old.) — It. Otto *pinter* 40 dn. (S. Michaelis 18 old.) — It. relicta Petri *pinter* 20 d. (Spitolnewsidel 24 old.) — It. Thomas vnger *pinter* 40 d. (U. o. 24 old.) — It. relicta Nicolai *pinter* 30 dn. (Tvnawnewsidel 27 old.) — It. relicta Georgii *pinter* 30 d. (U. o. 28 old.) — It. vlricus *pinter* 20 d. (U. o. 29 old.) — It. Stephanus *pinter* 20 d. (Wedriczea 31 old.) — It. Mert Chrapf *pinter* 1 kr. 5 vr. 1 lbr. (Fuedlukchen 34 old.)

[3] Ilyenek: Hans *Pinter*, Hansel *Pinter*, Michl *Pinter*, Osman *Pinter*, Ruepel *Pinter*, Simon *Pinter*, Stephan *Pinter*, Michl *Pinterin*. Ugyanitt említtetik továbbá Stephan Klingel kádár is.

[4] hanns *pintter*.

Digitized by Google

dust.[1] A tételek eszerint átalán jól mutatják, hogy tisztán ipari keresetük elég nagy volt. A végrendeletekben és egyéb feljegyzésekben azért ők is többszörösen mint fekvőségek tulajdonosai szerepelnek.[2] A városnak is nem egyszer volt velök dolga's elszámolása. Igy számolt el 1440-ben Aserl pintérrel 5 légely bor után[3] és 1506-ban Lőrincz pintérrel a városi boroshordók újraabroncsolása[4] után.[5]

Hogy czéhhé egyesültek voltak, annak semmi nyomára nem akadunk. De hiszen tudjuk, hogy Bécsben, hol a pintérek oly nagy számban voltak képviselve, szintén csak nagyon későn, 1491-ben kaptak czéhszabályokat. Miután ott azonban már a XV. század elején 1405-ben, 1408-ban és később 1454-ben és 1463-ban a felvonulási és körmeneti rendeletekben felsorolvák,[6] azért bizonyára Pozsonyban is megvolt állapítva sorakozási és felvonulási rendjük, habár tulajdonképeni czéhben nem is voltak egyesülve. Az úgynevezett *hordófelhuzók*, kik nyilván szintén a pintérek rendjéhez tartoztak, a munkabér tekintetében szoros szabály alatt állottak, amennyiben munkabérük hatóságilag megvolt határozva.[7] A hordófelhuzók közül Lőrincz[8] olyanul van az 1434 évi adókönyvben felemlítve, ki nem kevesebb mint 6 frt adót fizet,[9] minek alapjául a borüzletbeli jövedelemnek csak igen mérsékelt mennyisége — mindössze csak 8 akó — van feltüntetve, úgy hogy tehát az adótétel nagysága csakis pinczés munkájának jövedelmezőségén alapul. Az 1439 évi városi telekkönyv szerint Frigyes hordófelhúzó nejének[10] a háza a város első kerületében állott.

---

[1] Kovátsnál: *Vár. adózás* 71 l.

[2] Igy tudjuk, hogy Jacob *Vaspinter* háza a mai Hummel-utczában a Lőrinczkapu közelében volt. *(Dipl. Pos.* III, 823 és e mű II. 1, 55.)

[3] L. e mű II. 3, 4 l. 1 jegyz.

[4] Stadtwein zu überpindten.

[5] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 92.

[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 97—98 ll.

[7] L. e mű II. 2, 381.

[8] *Faszieher* Larentz.

[9] Kováts: *Vár. adózás* 59 l.

[10] friedreich *vaszieherin.*

Digitized by Google

A mesterségükhöz szükségelt fát pintéreink kívülről kapták. Ma is kívülről: Erdélyből, Szlavoniából, Horvátországból s kisebb mennyiségben Felső-Magyarországból kapják. Nagyon jelentéktelen az a fa, mit Malaczka erdőségeiből használhatnak. A pozsonyi erdők tölgyfájának az a baja, hogy görcsös és vöröseres, azonkívül nem is elegendő mértékben nagy. Nagyjában így volt az a multban is, mikor még az épület- és bútorfát, a deszkát, léczet, karó- és czölöpfát is kívülről szerezték be.[1] A XIV. és XV. századokban a pintérséghez megkivánt kemény s egyéb fát az ausztriai tartományokból kapták pintéreink. Nyilván a czölöpfának[2] egy részét dongák készítésére fordították, mert a kész dongának a behozatala, legalább a harminczadkönyv kimutatása szerint 1457—58-ban nagyon jelentéktelen volt, amennyiben ez évre nézve mindössze csak 6 ar. frt = 69 korona vámértékű donga[3] van kimutatva.[4]

A pintérek az ekkép kívülről beszerzett fát részint boros hordókra, részint árúszállító hordókra, légelyekre, sajtárokra, puttonyokra, kádakra, dézsákra, csebrekre s holmi kisebb edényekre használták fel. A pincze és présház felszerelése sok mindenfélét szükségelt.[5] A kisebb tárgyak előállításához nyilván a silányabb minőségű, itt termő fa: tölgy és bükk is elég jó volt. Hogy azonban a közszükségletet készítményeikkel ki nem elégítették, kiviláglik abból, hogy a hiányt pintérárúk behozatalával kellett pótolni. A

[1] L. e mű II. 2, 444—45. II. 3, 37. 267.

[2] *Arichholz.*

[3] *taueln* — taufeln = dauben = donga.

[4] Kováts: *Ny. M O árúforg.* 130—31 ll.

[5] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében mondja: Item So Schaff ich zu der phrundt ain *maischpotigen,* drey chlain *poting,* zway *Tretschaff,* zway virtail vnd ettlich *haussgereth.* (*Prot. Test.* I, 36 b.) — Egkenvelter 1455 évi végrendeletében fiának hagyja alle hawsgerethe ynn *press* vnd in *keller* vnd wo das ist. (*Prot. Test.* I, 92 b.) — Item ein wein *press,* ein *Maisch poting,* Item vier *klain poting,* Item ein grannt vnd alle zu gehorung der *press,* ein *putten,* ein *trog.* (Az Úrtestéről elnevezett társulat 1446 évi leltára. Vár. ltár Lad. 60. Nr. 179 pag. 9 col. 2.)

Digitized by Google

harminczadkönyv kimutatása szerint 1457—58-ban bekerült kívülről 68 ar. frt = 782 kor. vámértékű légely; 86·50 ar. frt = 995 kor. vámértékű hordó és 6 ar. frt = 69 kor. vámértékű sajtár.[1] Ennek viszont semmi export sem felel meg, hacsak ilyenül az eladott borainkkal kiment hordóinkat nem vesszük.

A pintérekhez számítandók a fenntnevezett hordófelhuzókon kívül az *abroncskészítők* is. Vannak eredeti feljegyzések, melyek szerint az abroncskészítők azonosak a pintérekkel.[2] Említésük gyakori. Az 1434 évi adókönyvben Gáspár és György abroncskészítők sorolvák elő.[3] Amaz 3 frt 8 libr. 2 sol., emez 3 frt és 10 libra és 4 solidus teljes adót fizet, mert jelentékeny mennyiségű bor után vannak megadóztatva: Gáspár 50, György 54 akó után.[4] Az 1439 évi városi telekkönyvben Gáspár[5] és János abroncskészítők[6] mint házbirtokosok nevezvék meg. Amaz a Magasúton, emez az újlaki Mihályútczában bírta házát. 1454-ben Gáspár abroncskészítő[7] végrendeleti tanú,[8] 1460-ban Gáspár abroncskészítő háza újból említtetik.[9] Egy Gáspár nevű abroncskészítőt mint házbirtokost ismerünk 1458-ból is.[10] Ma városunkban az abroncskészítők iparrendje teljesen beszünt, miután a hordók abroncsolása vassal történik. Hajdan az abroncskészítők a Pozsony vidékén felesen termő fűz-, mogyoró- és nyirfától vették a szükségelt abroncsokat.

---

[1] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 132 l.

[2] 1456-ban Michl *Raifsneider pinter,* hordók megabroncsolásával bízatott meg a város által. (Vár. és kápt. számad. Knauz: *Magy. Sion.* II, 730.)

[3] Caspar *Rayffneider* és Jorig *Rayffsneider.*

[4] Kováts: *Vár. adózás* 72 l.

[5] Caspar *Rayfsneyder.*

[6] hans *rayfsneider.*

[7] Caspar *Raifschneider.*

[8] *Prot. Test.* I, 81.

[9] Hans leopold 1460 évi végrendeletében írja: mein haws gelegen neben *Caspar Raifschneider,* fiára Lipótra hagyja. *(Prot. Test.* I, 121.)

[10] L. e mű II. 1, 42.

Digitized by Google

A háztartás nagy szükségletei közé az *agyagművesség* termékei tartoztak. A praehistorikus kortól kezdve a *fazekasság* minden időben felkölti termékeivel a culturtörténetiró érdeklődését. Készítményei eleitől fogva nem találmányok, hanem projectiók lévén, mondhatni, hogy a természet által nyújtott minták a történeti korban sem veszítették el alakító befolyásukat.[1] A forgó korong feltalálása nagyon nevezetes mozzanat az agyagművesség történetében, de a fazekasság műkészítményein lényegileg változást nem tett, csak formailag. Ezért annyira azonos mindenfelé, egymástól területileg messzire eső országok és népek fazekassága. Az agyag kiválóbbsága teszi csupán az egyes vidékek agyagműveseit egymás között kiválóbbakká s biztosít műtermékeiknek nagyobb jelentőséget.

Ilyen ős iparággal lévén dolgunk, természetesen nem lehet meglepő, hogy a *fazekas* már adólajstromainkban mint külön iparos szerepel. Úgy az 1379-ikiben,[2] mint az 1434-ikiben[3] felvannak a város egyes fazekasai sorolva, egyik-másik olyanul, melynek telekbirtoka, háza is meg van nevezve, nemkülömben azon mellékfoglalkozás is, melyet hivatásos ipara mellett űzött. A szőlőtenyésztés és bortermelés ezeknél is gyakorolta befolyását. János fazekas az adókönyv szerint 92 akó bor után van megadóztatva, Péter fazekas 80, Hensel fazekas 60, Mihály fazekas pedig 5 után. Teljes adójuk legkisebbike 1 libra, a többieké 2 forint, 4 forint 5 libra, 7 és 8 forint. Ezeknek valamint az 1439 évi városi telekkönyvben feljegyzett Henrik kórházutczai, János magasúti és Péter széplakutczai házbirtokos

[1] L. erre vonatkozólag *Őskor* czimű művünk VII-ik fejezetét.

[2] It. Petrus *hafner* 3es sol. (Város 1 old.) — It. Ruedel *hafner* 20 dn. (Alta Strata 9 old.)

[3] Két Hans *Hafner*, két Hensel *Hafner*, három Michl *Hafner* és Peter *Hafner*.

Digitized by Google

fazekasaknak[1] is tehát jómódúaknak kellett lenniök, mit könnyen értünk, ha elgondoljuk, hogy a szőlőből, borból folyó jövedelem mellett hivatásos iparuk, a fazekasság is jócskán hozott. A fazekasak ugyanis nem csupán a háztartásban szükségelt agyagedények, kályhák, tűzhelyek készítésével, és a szobapallónak agyagréteggel való kiöntésével járultak a ház belső berendezéséhez, de a védelmi művek sövénygátjainak, nemkülömben egyéb városi vagy magánbirtokban levő bódéknak és kerítéseknek agyaggal való betapasztásával is foglalkoztak. Ezt számos számadókönyvi adat bizonyítja.[2] Egyik-másik talán az ágyúöntödében az ágyúk agyagformáinak elkészítésében is munkálkodott, amint másrészt nem tagadható, hogy egyik-másik munka végzésében nekik a kőmüvesek is nem csekély anyagi hátrányukra voltak, amennyiben ezek is rakták a szobapallót[3] és állították fel a kemenczéket és tűzhelyeket.[4] Hogy iparuk igen magas polczra emelkedett, azt egyes feljegyzésekből következtethetjük, amennyiben a zöld fénymázas kályhákat relief képekkel is tudták ékesíteni,[5] ha ugyan az ilyes kályhatáblák nem voltak behozatali czikkek, miután a harminczadkönyvből tudjuk, hogy a fekete és zöld kályhacserepek tényleg kívülről is kerültek városunkba.[6] Egyéb agyagárúk is kívülről hozattak,[7] egyik-másik munkát pedig kívülről hivott fazekassal végeztettek,[8] de ennek daczára az agyagosak és fazekasak anyagi viszonyai nem voltak

[1] hainrich *hafner* (Spitalneusidl), hanns *hafner* (Hochstrassen), peter *hafner* (Schöndorffergassen).

[2] Az 1451 évi számadásban említetik 6 *klener* (= Hafner) pey sand larenzen thar, dy *di Hotten klennt* haben. *(Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.)

[3] L. példát e műben II. 3, 120 l. 5 jegyz.

[4] L. példát e műben II. 3, 121 l. 1 jegyz.

[5] L. az idézetet e mű II. 1, 336 l. 2 jegyz.

[6] E. d. St. slegl furt *Swarcz kachln* fur 1½ *ßl*, *grun kacheln* zu ein offn fur 4 fl. ½ *ßl*.

[7] Az 1457—58-ban behozott agyagárúk összesen 51·24 ar. frt = 623 kor. vmért. (Kováts: *Ny. MO áruforg.* 133 l.

[8] Eodem die hab ich gebn dem *Slegl hafner von hainburg* 1 fl. In golt. (1459—60 évi kamarai számad. a vár. ltban.)

Digitized by Google

kedvezőtlenek. A szükségelt agyagot hitványabb műkészítményekhez Pozsony határáról, tűzálló jobb gyártásuakhoz ellenben Ausztriából, nevezetesen Prellenkirchenből vették.[1] Egyesekről a végrendeletek mint ház- és szőlőbirtokosokról emlékeznek meg.[2] Egyiknek, György fazekasnak a nevéhez szomorú emlékezet fűződik, mert 1440-ben bitófán mult ki.[3] Egy másikról, Péterről tudjuk, hogy 1513—14-ben polgárjogot szerzett Pozsonyban.[4]

Nem hiszszük, hogy az *üvegnek* háztartási célokra való felhasználása a fazekasság iparági jövedelmeit jelentékenyen károsította volna. A fémnek alkalmazása tényleg érezhetőleg befolyásolhatta a fazekasi jövedelmeket, de az üveg azért kevésbbé, mivel az *üvegesek* készítményei csak részben szorították ki a háztartásból az agyagműveket. Mondhatni, hogy úgy a XIV. mint a XV. századokban az üvegneműek inkább még dísz- mintsem használati tárgyak voltak. A köznépnél egyátalán az agyagművek olcsóbbsága is biztosította ezeknek uralmát s azért az üvegesek nálunk sem emelkedtek a társadalomban azon jelentőségre, mint az agyagművesek. Az 1434 évi adólajstromban

[1] L. e mű II. 3, 40 l. 1 jegyz. Mai fazekasaink, minthogy a pozsonyi lőszös agyag magnesia-hiányánál fogva nem tűzálló, az agyagot Pöchlarnból és Göttweihből kapják, mely teljesen tűzálló. A modori agyag, mely díszedények készítésére jól bevált, azonkép nem megfelelő mértékben tűzálló. A pöchlarni és göttweihi agyag egymással vegyítve, igen alkalmas anyagul szolgál.

[2] Ilyenek János és Jakab fazekasok, kik 1455-ben az Urtestéről elnevezett társulat adózói. Item hans *haffner* auf schondarffergasse drey schilling ung. funf helbing. — Item Jacob *haffner* dient drithalben vnd funfczigk phennig vnd achczehen phennig stb. (Vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179 pag. 5.) — Továbbá Jokl *fazekas,* ki 1467-ben szőlőjéről végrendelkezik. *(Protocollum Testament.* 127 a. És e mű II. 1, 84 l. 5 jegyz.) Továbbá János *fazekas,* ki 1494-ben a kőház egy részét örökségben kapta. *(Prot. Test.* I, 236 a. És e mű II. 1, 10.) Aztán Gábor *fazekas,* ki 1502-ben nejére testálja házát. *(Prot. Test.* I, 288 a. És e mű II. 1, 10—11.) — Végül 1505-ben *Hafner Oswald,* ki a maga házát leányára Erzsébetre hagyja. *(Prot. Test.* I, 304 a.)

[3] als man den *Jorig hafner* hat gericht. (1440 évi vár. sz. könyv. L. e mű II. 3, 197 l. 2 jegyz.)

[4] L. e mű II. 3, 111 l. 7 jegyz.

Digitized by Google

mindössze csak két üveges van felsorolva,[1] egyik mint háztulajdonos, de egyik sem mint szőlőműves és bortermelő, teljes adója egyiknek 1 libra, a másiké 1 forint. Egyéb emlékeinkben is csak kevés üveges nevével találkozunk. Ilyen 1434-ben Gáspár *üveges;*[2] 1511-ben István *üveges,* ki polgárjogot szerez;[3] 1517-ben ugyancsak István *üveges.*[4] Ennek megfejtését részben abban találjuk, hogy az ablaküvegek berámázását nem is mindig üvegesek, hanem egyéb kereseti ágon munkálkodók is végezték, mint Teginger Miklós festő, kivel a városi kamarás több ízben elszámol a városházán és a Vizitoronyban elrámázott üvegablakok után.[5] Ezt kellőképen az által értjük meg, hogy másutt, például Bécsben is, az üvegesek és a festők egy s ugyanazon czéhtestületbe tartoztak s amint az üvegesnek képes üvegműveket kellett készíteni tudnia,[6] úgy kellett viszont a festőnek is üvegbe égetett képeket tervezni és elkészíteni tudnia. Hogy ez Pozsonyban is így volt, azt éppen a Teginger Miklósra vonatkozó adatok is bizonyítják. Munka számukra különben az egyes házakban elég akadt, mert ámbár ablakokon az üveget sokáig tette nélkülözhetővé a bőrös hártya vagy a vászon, úgy mégis tudjuk, hogy a XV. század első felében már szaporán alkalmazták városunkban is a színes és színtelen ablakokat.[7] Az ablaküveg persze nem Pozsonyban készült. Behozatali czikk volt,

[1] Niklas *Glaser* és Nicolaus *Glaser.*

[2] Gaspar *Glaser.* (Vár. sz. k. L. e mű II. 1, 64 l. 9 jegyz.)

[3] E mű II. 3, 111.

[4] Steffan *glaser.* (Vár. számadókönyv Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.)

[5] L. e mű II. 1, 317 l. 3 és 4 jegyz.

[6] Igy olvassuk az 1410 évi bécsi czéhszabályban: Ein glaser sol machen ein stuck, einer chaufellen lank, *von glasworch mit pilden;* das sol darin geprant sein und das mit sein selbs hand; das sol er tuen in vier wochen. — Az 1446 évi szabályban áll: Item ain glaser sol entwerfen und malen *ein pild von glaswerch,* ainer kaufellen lank, das sol darein geprant sein und sol das verpringen in drein wochen mit sein selbs hand. (Uhlirznál: *Das Gewerbe* 140 l.

[7] L. e mű II. 1, 77. 317.

Digitized by Google

úgy miként a háztartásban szükségelt mindenféle üvegnemű is,[1] melyet részint maguk a pozsonyiak, részint idegenek hoztak át a határon. Az 1457—58-iki pénzügyi évben a harminczadkönyv kimutatása szerint a pozsonyiak 12·23 ar. frt = 140 korona, az idegenek 11·50 ar. frt = 132 korona, összesen 23·73 ar. frt = 272 korona vámértékű üvegárút hoztak Pozsonyba.[2] Bár az üvegeseken kívül külön találjuk a *tükrösök* nevét,[3] azt hisszük mégis, hogy a tükrösök és üvegesek azonosak. A tükrök részben behozatali árúk voltak. Az 1457—58-ik évi harminczadkönyv szerint ez évben a határon 24 ar. frtnyi = 276 korona vámértékű tükör lett Pozsony számára elvámolva.[4]

A lakószobák feldiszítésében és otthonosabbá tételében nagy szerep jut a *kárpitosoknak*.[5] Ezek Pozsonyban is keresett iparosok voltak. Az 1379 évi adókönyvben közülök egy, Konrád kárpitos említtetik, ki a külvárosban a Slutergasse-ban, a mai Torna-utczában lakott s összesen csak 5 dénárt fizetett adóul.[6] Az ő mesterségükhöz tartozott az ablakrámákra vászon-, gyolcs- vagy pergamenttakarót vonni. Míg az üveg nem volt használatos ablakoknál, addig ezek egyátalán csak szövött kelmékkel, átlátszó bőrrel, vagy zsirral, olajjal itatott papirral voltak bevonva. Mikor az ablaküvegek mindinkább elterjedtek, a vászon- és gyolcstakarók még egyre alkalmaztattak ablakokon mint függönyök. Hogy Pozsonyban tényleg a gyolcsot előkelő helyiségeken is ablakfüggönyökül, lerámázottan használták, azt városi számadókönyveink bizonyítják.[7]

---

[1] glas, glesser, glasscheybn, glesein paternosterl.

[2] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 133 l.

[3] Igy 1434-ben Mert *Spiegler*. (*Dipl. Pos.* II, 274—75.)

[4] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 133 l.

[5] *Sliemer*.

[6] Item chuenradus *slyemer* 5 den. (Sluttergazzen 3 old.)

[7] L. e mű II. 1, 28 l. 4 jegyz. és u. o. II. 1, 70 a jegyzetben.

Digitized by Google

A szoba bútorainak felszerelésében a polgári családok különösen szerettek tehetségük szerint serénykedni. A polgári ház tehetősége ily úton is kivánt kifejezéshez jutni. Az *ágy-* és *asztalneműre* különös gondot fordított a háziasszony. Házasságkötéseknél, kiházasításoknál az ágy- és asztalneműű a kelengyetárgyak közt nem utolsó helyen állott.[1] A végrendeletekben és leltárakban igen gyakori a vásznas-, csikos- és bőröspárnák,[2] a fő alá való párnák,[3] vánkosok,[4] paplanyok,[5]

---

[1] Item darnach Schaff ich der Maruschen das man sy aus sol Richten *zu pett vnd zu Tisch* von meinem guet. (Pápai Miklós 1447 évi végrendelete *Prot. Test.* I, 68.) — Item der Helena Meiner tochter schollen sy geben ain *gerichtpedt mit aller Zugehorung.* (Koler Pál 1480 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 179 b.)

[2] List György neje Anna 1435 évi végrendeletében Newpawrnak a Magas-úton lakó leányának hagy ainen *polster gestrewfften. (Prot. Test.* I, 15.) — Ugyanő hagy den vynsyningen Siglin kind ainen alten *ledrein polster.* (U. o. I, 15.) — Saltzer Péter 1435-ben két leányának hagy *II. polster. (Prot. Test.* I, 16.) — Treletsch Anna 1441-ben 7 szűz mindegyikének hagy ain *polster. (Prot. Test.* I, 37 a.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben dajkájára hagy ainen *polster. (Prot. Test.* I, 92 b.) — Anna varrónő 1480-ban Maruschnjére hagyja den *langn polster. (Prot. Test.* I, 180 a.) Egy 1446 évi leltárban: Item *tzwen ledrein polster.* (Vár ltárban Lad. 60. Nr. 179. pag. 9 col. 2.) — Egy 1475 évi leltárban: ein *gestreiften leinein polster.* Item tzwen *leinein polster.* (U. o. pag. 13 col. 2.)

[3] Egy 1446 évi leltárban: Item ein *hawp polster.* (Városi leltárban Lad. 60. Nr. 179 pag. 9. col. 2.) — Niclas késes özvegye Anna 1477-ben hagy leányának Margitnak II pett, ain *hawbtpulster,* III koss. *(Prot. Test.* I, 171 b.)

[4] Saltzer Péter 1435 évi végrendeletében mondja: Ich schaff auch meinen tochtern bayden II. polster, *II. küssen. (Prot. Test.* I, 16.) — Treletsch Anna 1441-ben mondja: Item So schaff ich Siiben Junkfraun ausczerichten vnd yeglicher X gulden, zway *küss* stb. *(Prot. Test.* I, 37 a.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben dajkájára hagy *Zway kuss. (Prot. Test.* I, 92 b.) — Anna varrónő 1480-ban Maruschnjére hagy *II. kuss. (Prot. Test.* I, 180 a.) — Egy 1446 evi leltárban: Item ein *chüss.* (Vár. ltárban Lad. 60. Nr. 179 pag. 9 col. 2.) — Egy 1475 évi leltárban: drey *chüss.* Item ein *ledrein chuss.* (U. o. pag. 13 col. 2.)

[5] Harrer Miklós neje Margit 1441-ben mostohaleányának hagy ein *gulter. (Prot. Test.* I, 44 b.) — Treletsch Anna ugyancsak 1441-ben 7 leányzó mindegyikének ain *gulter* fur X s. w. denar. *(Prot. Test.* I, 37 a.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben fiára Sebestyénre hagyja das *Seyden gulter. (Protocollum Testament.* I, 92 b.) — *Gulter* a bélelt, tüzegetett, kivarrott takarókat (gefütterte Steppdecken) jelenti. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 129 l.)

Digitized by Google

szörmés terítők,[1] lepedők,[2] dunyhák[3] említése. A testre való fehérnemű, az ú. n. *pfeit* vagy *pfeitel* a régi feljegyzések közt szintén nem ismeretlen.[4] Tulajdonkép *ingfélét* jelent, mely len- és gyapotkelméből, de selyemből is készült, s a XV. és XVI. században már nem volt az a jelentéktelen öltönydarab, mely a XIII. században még a külföldön is alig jött volt tekintetbe.[5] Már a XIV. században az angol divat kiékesítette him- és egyéb varrással az ingmellet s az a divat aztán a XV. században átalánossá lett. A germánoknál a pfeit eredetileg nélkülözte az újjakat, de ezek aztán ennél is divatosakká lettek. Hogy Pozsonyban is díszöltönydarabul szolgált aranyos mellékességgel, azt Egkenvelter Liebhard városi jegyzőnek 1455 évi végrendelete mutatja, mely róla mint értékes öltönytárgyról rendelkezik.[6] De közönséges alsóruhaképen is használták s

[1] Egkenvelter Liebhardus 1455 évi végrendeletében felsoroltatik ain *fuchsrukeme dech.* (*Prot. Test.* I, 91.)

[2] Saltzer Péter fennemlített 1435 évi végrendeletében hagy két leányának II. *leylachen.* (*Prot. Test.* I, 16.) — Treletsch Anna 1441-ben 7 leányzó mindegyikének rendel kiadni zway *leylachen.* (*Prot. Test.* I. 37 a.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben dajkájára hagy ain pett mit zwain *leylachen,* fiára Sebestyénre pedig egy selyem paplant mit den pesten *leylachen* zwayn. (*Prot. Test.* I, 92 b.) — Anna varrónő 1480-ban Maruschnjére hagy *zway leilachen.* (*Prot. Test.* I, 180 a.)

[3] Graupner András 1436-ban írja: Item auch so schaff ich meinem Ohem dem Gengel ein *tuchna,* ein pett. (*Prot. Test.* I, 22.) — Egkenvelter Liebhard 1455-ben írja: Item zway pett Schaff ich meinem Sun Sebastiano vnd dye *duchna.* (*Prot. Test.* I, 92 b.)

[4] Ambser Henrik 1436-ban hagy növérére egyéb ruhákon kívül was klains da ist von *phaitten* das ainer frawen tzugehoret. (*Prot. Test.* I, 29.) — Harrer Miklós neje Margit 1441-ben mondja végrendeletében: Item meiner Steuftochter schaff ich ain *phayt.* (*Prot. Test.* I, 44 b.) — Szénás László nagyszombati kapitányról tudjuk, hogy ő 1449-ben Scharrach Bertalan pozsonyi polgármester fiát harmadmagával erőszakosan elfogta vnd *In drew pheidt genomen.* (A pozs. *Achtpuch* adatai Királynál: *Pozs. vár. joga* 282 l. 1 jegyz.)

[5] Weinhold: *Die deutschen Frauen* II, 247.

[6] Item der benanten Barbara meiner Swigertochter schaff ich mein beste *padphait* mit den guldein preysen vnd mer meiner hawsfrawn *brustphaidtel* von synabassen auch mit guldein preysen. (*Prot. Test.* I, 92 b.) A *Brustpfaid* Weinhold szerint = wahrscheinlich Oberhemd für den Busen. (*Die deutschen Frauen* II, 247.)

Digitized by Google

egyik végrendeleti feljegyzésből tudjuk, hogy ezek az alsóruhák nálunk is ujjasak voltak.[1] Említvék továbbá a női *kötények* is, melyek általános használatban voltak[2] és a *törülközők*.[3] Mindezek a tárgyak részint itthon készültek, házilag vagy iparilag, amennyiben azok készítéséről és áruba hozataláról az ú. n. fehér- és ágyneműsek[4] gondoskodtak, részint pedig külföldről kerültek be iparczikkekként. Áll ez különösen a paplanyokról, melyekből az 1457—58 évi harminczadkönyv kimutatása szerint azon évben 20 ar. frt = 230 korona vámértékűt hoztak be az idegenek.[5] Ágyneműekből[6] 355 ar. frt becsértékű tömeget importáltak idegenek és pozsonyiak.[7] Az *abroszok*[8] szintén behozatali czikkek, de nagyon jelentéktelen mennyiségben,[9] mivel ennek legnagyobb része itthon készült, olykor ékes kivarrással.[10] Ezeknek és egyéb fehérneműeknek varrásában nagy részük volt az iparos *varrók*nak és *varrónők*nek, kikről ugyancsak vannak feljegyzéseink. Az 1379 évi adólajstromban említve van Miklós *varró*, ki a Magasúton lakott s egészben 20 denár adót fizetett.[11] 1480-ból pedig Michel Anna *varrónő*[12] végrendeletét ismerjük.[13]

---

[1] Christan von Hof 1441 évi végrendeletében olvassuk: ain teil der phennige die lickent in dem *Ermbel ainer phayt* vnd verpetschafft an beiden Orttern. *(Prot. Test.* I, 35.)

[2] Ugyancsak Cristan von Hof imént említett végrendeletében azt mondja az eldugott pénzről, der ander tail in *ainem fürtuche als die frawen von yn tragen. (Prot. Test.* I, 35.)

[3] Item ein *hantuech.* (1475 évi ltár. Városi levéltárban Lad. 60 Nr. 179 pag. 13 col. 2.)

[4] *Pfaidler, siechner, gultermacher, polstermacher* néven közönségesek mindenfelé. (V. ö. Uhlirz: *Das Gewerbe* 127—129 ll.)

[5] Kováts: *Nyug. MO árúforgalma* 116 l.

[6] cziechwerich.

[7] Kováts: *Nyug. MO árúforgalma* 96 l.

[8] Tischtucher. Egy 1475 évi leltárban: ein *tischtuech.* (Vár. ltb. Lad. 60 Nr. 179 pag. 13 col. 2.)

[9] Kovátsnál: *Ny. MO árúforg.* 95 l.

[10] Michl Anna varrónő 1480-ban Katiczájának leányára Marisra hagy ain *ausgenetess tischtuech. (Prot. Test.* 180 a.)

[11] It. Nicolaus *natter* 20 dn. (Alta Strata 10 old.)

[12] Anna Michel *Nadterin.*

[13] *Prot. Test.* I, 180 a.

Digitized by Google

A harminczadkönyv azonban arra nézve is szolgáltat adatokat, hogy a vászon- és pamutanyagú szobatárgyak mellett nem csekély selyem-, damaszt- s bársony-anyag is került be, mi részint a lakóhely diszítésére és a bútorzat felszerelésére használtatott. Amint a posztóféléket, úgy tartották egyes családok a finom kelméket is készletben.[1] A behozott selyemfonal[2] 29·50 ar. frt = 339 korona értékű. A *selyemszövetekből* a tafotáé[3] 123·25 ar. frt = 1417 korona, a zendalé[4] 70·13 ar. frt = 806 korona, a damaszté[5] 19 ar. frt = 218 korona és a bársonyé[6] 1·24 ar. frt = 14 korona s így összesen 245·12 ar. frt. = 2.818 korona vámértékű.[7] E finom és drága kelmék feldolgozása részint a szabókhoz, részint a kárpitosokhoz, részint a selyemvarrókhoz tartozott. A *selyemvarrók*nak Pozsonyban való előfordulását hiteles adatok bizonyítják. Ilyen az, mely Ott mesterre vonatkozik, kit egy 1476 évi feljegyzés selyemvarrónak[8] és a Gottleichnamszech tagjának nevez.[9] E selyemvarrók a polgári házakon kívül kivált és leginkább az egyházaknál találtak bőséges foglalkozásra, mert ők varták, himezték és diszítették selymes és gyöngyös képekkel és czimerekkel az egyházi díszöltönyöket.[10] Mellettök a *gyöngyfüzők*[11] működtek, kik azonkép ruha- és díszműárúk meg egyházi öltönyök ékesítésével foglalatos-

[1] Allen den *czendel* — írja 1455 évi végrendeletében Egkenvelter Liebhardus — den ich hab In meiner lad, schaff ich Zu Sannd Lasla in das Spital das man fandel dauon mach. *(Prot. Test.* I, 93 a.)

[2] fletseyde = Filetseyde = gedrehte Seide.

[3] taffata, taffat, tauffant. — [4] czendel, zendal, zandl. — [5] damask, damasttuch. — [6] sammat, samit, semit tuch.

[7] Kovátsnál: *Ny. MO árúforgalma* 113 - 14 ll.

[8] Mayster ott *seyden Nater*.

[9] Ered. feljegyz. a pozs. vár. ltban Lad. 60. Nr. 179. LXXVI lap.

[10] 1446 évi bécsi rendjök következő remek elkészítésére kötelezi: Item ein *seidennater* sol stechen ain pild von seiden und ain pild erheben, als das zu perln gehöret, jedes anderhalb span langk, und ain schild, verwappnet mit aim tir, stechen von seiden in acht wochen. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 130 l.)

[11] Perlhefter.

Digitized by Google

koztak. Egyikök 1526—27-ben szerez városunkban polgárjogot.[1] A gyöngyökkel ékesített paszomántok és egyéb kézimunkák ismételten említvék középkori feljegyzéseinkben.[2] A *szőngegek* használatát azok behozatala is bizonyítja. A harminczadkönyv szerint a becsérték szerint megvámolt szőnyegek[3] értéke 2·50 ar. frt. = 28 koronát tett.[4] Hogy a *pokróczok* sokszoros felhasználásra találtak a háztartásban, kétségtelen. A *pokróczkészítők*, kik talán azonosak voltak a ványolókkal, minthogy külön nem említtetnek, nem lehettek a városban éppen jelentéktelen számmal, mert a pokrócz[5] kiviteli czikk is.[6]

A szobák ékesítésében s a ház szükségleteinek kielégitésében nagy része jutott továbbá a szövőiparral összefüggő iparágaknak: a paszomántosoknak, övkészítőknek és kötélverőknek. A *paszomántosak*[7] zsinórok és paszomántok készítésével foglalkoztak részint ruhák, részint díszműáruk számára. Különösen nagy működési tér nyilt ezek tevékenységének az egyházi öltözetek készítésében is. Egyikök, Hans *Portenwirkler* 1491-ben szerez Pozsonyban polgárjogot.[8] Egy másik paszomántosról, *Portenwirkler* Kristófról a végrendeletek könyve tudosít, mely szerint ő 1495-ben házát és 3 szőlőjét nejére Magdolnára hagyja.[9]

---

[1] L. e mű II. 3, 111.

[2] Egkenvelter Liebhardus 1455 évi végrendeletében mondja: Item Ainen *perlein porten* schaff ich Zu einem Vmerall (= Humeral.) *(Prot. Test.* I, 93 b.) — Az Urtestéről elnevezett társulat kincsei közt előjön: Item von Erst ain ornat von ainen guldnen Stukch mit aim grossen kreitz vnd vmbral *geheffi mit rein perl.* (A vár. ltban Lad. 60. Nr. 179.)

[3] tebich.

[4] Kováts: *Nyug. MO árúforgalma* 115—16 lt.

[5] *koczn.*

[6] A harminczadkönyv szerint 1457—1458-ban 132·50 ar. frt = 1.523 kor. vámértékű pokróczot vittek ki. A pokrócz harminczadszabása 1 db után 6 dn., 1 rakomány után 1 frt s részint darabonként és rakományban, részint vegyest bőrrel, rézzel, hallal került ki. (L. Kováts: *Ny. MO. árúforg.* 185 és 195—96 ll.)

[7] *snuerer, Portenwirkler.*

[8] L. e mű II. 3, 111.

[9] *Prot. Test.* I, 253 a.

Digitized by Google

A városi szükségletet külömben csak részben fedezték, mert zsinorárút a külföldről is szállítottak Pozsonyba. És pedig zsinórokat vegyest kötelekkel és ostorokkal,[1] elkülönítetten pedig ruhazsinórokat[2] valamint paszomántokat is.[3] Ezek a paszomántok persze nem egyforma minőségűek voltak. A finomabbakat és értékesebbeket a tulajdonképi paszomántosok készítették, tehát ipari termékek voltak. Ez volt az ú. n. *tretne arbait,* míg a kevésbbé finom és művészies készítmény, az ú. n. *in spelten,* főleg a háziipar terméke volt.[4]

Mint másfelé, úgy Pozsonyban is a paszomántosoknak nem kis bajuk volt az övkészítőkkel, kik szintén készítettek paszomántokat, ezzel a paszomántosokat nem kis mértékben károsítva. Az *övkészítők*[5] főfoglalkozása nyilván az volt, amely után elnevezésüket kapták: az övek készítése. A férfiak és nők által hordott övek első sorban szükségleti tárgyak voltak, mert a ruhák összefogására szolgáltak, másrészt arra is, hogy rája egyes szükségelt holmikat: lánczon, zsinóron vagy zsinegen lógó kést, ollót, tűtartót, kulcsot, tarsolyát, zacskót aggaszszanak.[6] Másfelől dísztárgyakul is szolgáltak, melyek mint ilyenek az értékesebb és finomabb művű öltönydarabok, sőt a clenodiák közé tartoztak.[7] Ezek szükség esetén szivesen fogadott zálogtárgyakul is szolgálhattak s tényleg szolgáltak is.[8] Vászon

[1] Geissel und Snur 27 ar. frt értékben. Zsinórok és kötelek 74 ar. frt vámértékben.

[2] Joppensnur 3 ar. frt. értékben.

[3] Porten, portel, mantelporten 35 ar. frt. értékben.

[4] V. ö. Uhlirz: *Das Gewerbe* 87 l.

[5] *Gürtler.*

[6] Weinhold: i. m. II, 268.

[7] Item Alle meine *kleinad gürtel,* pecher Schalkoppl, fel, meiner hawsfrawn *gürtel,* daraus sol man machen kelich. *(Prot. Test.* I, 93 a.)

[8] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében olvassuk: Item So bleib ich schuldig der Eysack Judin XI guldein dy sind ein zeit gestanden, vnd darnach III guldein, dy sind gestanden nahent bey einem Jar vnd dafur hat sy mein *guete Sylbrein gurtel* vnd dy sol man lösen, vnd sol sey geben meiner muemen margareten der liolin, vnd mein guete *paternoster* dew Garollen. *(Prot. Test.* I, 37 a.)

Digitized by Google

vagy bőralapon többnyire ezüsttel, nem ritkán aranynyal oly gazdagon voltak kiverve, részint ezüst s arany fonallal kihímezve, hogy rendszerint ezüstövek és aranyövek néven szerepelnek. 1433-ban Praitendorfer Péter sógorára hagyja ezüstövét.[1] 1434-ben List János úgy leányaira mint fiaira hagyományoz egy-egy ezüstövet.[2] 1435-ben Wolf Mihály neje Margit úgy végrendelkezik, hogy List István, fiának gyámja tartogasson a hagyatékból annak nagykorúságáig egyebek közt 3 ezüstövet.[3] 1436-ban Scharrach Bertalan neje Erzsébet azon kikötéssel hagyja összes jószágát férjére, hogy az halála után készpénzen kívül nagy ezüstövét juttassa a hagyományozó nénjének.[4] 1439-ben Pachrad Miklós szőlők adományozásával örökös misét alapít s e czélra rendeli fordíttatni összes ezüstöveit is.[5] 1455-ben Egkenvelter Liebhard a maga értéktárgyai közt előszámlál két ezüst[6] és egy megaranyozott női övet.[7] 1483-ban Haindl Mátyás neje Margit növére leányára hagyja kis ezüstövét.[8] És számos hasonló hagyományra találhatunk a pozsonyi polgárok és nejeik végrendeleteiben, annak bizonyítékául, hogy az ezüstövek értékes holmik számba vétettek. Áruk természetesen nagyon változó volt kivitelök gazdagsága és

[1] Item so schaff ich meinem Swager Ilnpekhchen mein *Silbrein Gurtl. (Prot. Test.* I, 5.)

[2] Auch schaff ich ir (leányának) mein tägliche *Silbergürtl.* Item ich schaff meinem Sun henslein mein *Silbergürtl. (Prot. Test.* I, 9.)

[3] Item auch schol der selbig Steffhan list, Innemen, von geschefftz wegen III *silbergurtel,* vnd sol die auch Reichen vnd geben. *(Prot. Test.* I, 11.)

[4] das mein man meiner mummen lucia genant sol geben nach meinem tod auf tzway jar allweg funftzigk guldein in gold vnd meinen grossen *silbergurtel. (Prot. Test.* I, 23.)

[5] Item so schaff ich meinen weingarten haymreich auch den obgenanten frawn weingarten meiner hausfraun In solicher beschaidenhait das sy mit dem nach meinem tod ain *ewige mess* stift vnd schaff vnd schaff dartzu all mein *Silbrein gürtel. (Prot. Test.* I, 36.)

[6] ain *Silber gurtel* mit einem ast vmbgehen pro me. — ain *Silbreins frawingurtel* auf aim zerissen porten. *(Prot. Test.* I, 91 b.)

[7] ain *vergolte frawengurtel* auf aim seiden porten. *(Prot. Test.* I, 91 b.)

[8] Item Ich schaff meiner swester tochter ain kleine *sylber guertl,* der allein. *(Prot. Test.* I, 195.)

Digitized by Google

művészisége szerint s a szerint amint *kis-* vagy *nagyövek* voltak. Mert nagyság szerint is megkülömböztették azokat.[1] Ulrik szabómester 1436 évi végrendeletéből tudjuk, hogy Lachutt házi szolgája neki egy ezüstöv után 18 ar. frttal tartozik.[2]

Valami nagy számban az övkészítők aligha voltak városunkban képviselve. Sem az 1379, sem az 1434 évi adólajstromokban nem említvék. De a város 1439 évi telekkönyvében előkerül pápai Miklós övkészítő[3] háza, mely a város második részében feküdt. Egy 1445 évi végrendeletből pedig tudjuk, hogy e ház a Halászkapu közelében állott.[4] 1463-ban István övkészítőtől kölcsönt vesz a város.[5] Egy 1484 évi végrendeletben István övkészítő háza említtetik.[6] Nem szenved kétséget, hogy azon versenygések és czivakodások, melyek egyrészt az övkészítők, másrészt a szíjkészítők és a tarsolyások közt mindenütt fennforogtak,[7] Pozsonyban sem voltak ismeretlenek, mert úgy a szíjkészítők, mint a tarsolyások iparkészítményei oly közel állottak az övkészítőkéihez, hogy tényleg kölcsönös túlkapások napirenden lehettek; az övkészítő könnyen jöhetett kisértésbe, az övön hordatni szokott tarsolyát is elkészíteni és viszont a tarsolyás sem igen állhatott ellent a vágynak a tarsolyához az övet is megcsinálni, a szíjkészítő pedig könnyen természetesnek találhatta, hogy necsak egyszerű bőrszíjakat, de ékes vászon- és bőrszíjakat

[1] Marner Miklós neje Anna 1477 körüli végrendeletében olvassuk: Item Ich schaff mein *gross Silbergürtel* In die Zech der mueter Barmhertzigkait halb vnd halb In vnser frawen Zech. *(Prot. Test.* I, 172 a.)

[2] Item so ist dem maister Vlreichen dem Schneyder schuldig der Sigl des lachutt chnecht ... XVIII gulden in golt *fur ain silbergurtel. (Prot. Test.* I, 25.)

[3] Niclas *gurtler* von papa.

[4] *Prot. Test.* I, 63. És e mű II. 1, 43 l. 5 jegyz.

[5] 1463 évi kamaraszámadások a. 33 l.

[6] Karner János írja ugyanis: Mein haws gelegen zwischen dem *Steffan gurtler* vnd Rechnitzer Schaff ich meiner hawsfrau. *(Prot. Test.* I, 196 a.)

[7] Uhlirz: *Das Gewerbe* 95—96.

Digitized by Google

is készítsen. Külömben az övek egy része mint import czikk került városunkba.[1]

A *tarsolyások*[2] és *zacskókészítők*[3] a középkorban a legkeresettebb iparosok közé tartoztak. Úgy látszik, hogy Pozsonyban nem voltak úgy mint Bécsben és másutt különválasztott iparosok, mert emlékeinkben csakis zacskósokról van szó. Tarsolyákat mindenki hordott, férfi s nő egyaránt.[4] Gyakorlati hasznosságukon kívül különös dísztárgyakul is szolgáltak. Az övre aggatva hordták s egyesek különös fényüzést gyakoroltak velök. Fényüzésre szánt tarsolyák ezüsttel voltak ékesítve.[5] A szövetből, bőrből vagy selyemkelméből készült zacskók kivált a nők szükségleteihez tartoztak azonkép mint ma is a necessairek. Bennök kézhez való apróbb szükségleti tárgyakat, azonkívül illatszereket, szagos fűszereket és pénzt hordtak, amiért alamizsnazacskónak[6] is nevezték. Ezek kiállításában is nagy volt a különbség egyszerű és fényüző zacskó között. Úgy a tarsolyákból mint a zacskókból az import meglehetős volt. Főleg idegen férfiak és nők szállították ezeket piaczunkra.[7] Az 1457—58 évi harminczadkönyv kimutatása szerint e pénzügyi évben az importált bőrtáskák vámértéke 35·50 ar. frt = 408 koronát, a bőrzacskóké 8 ar. frt = 92 koronát tett.[8] Az 1379 évi adókönyvben egyetlenegy tarsolyás

[1] Az 1457·58 évi harminczadkönyvben találjuk e tételt: Eodem die küncz *gurtler* fürt *gurtl* für 10 β dn. A behozatalt külömben nem is annyira a pozsonyiak, mint az idegenek eszközölték. Amazok nevezett évben csak 3·24 ar frt = 37 korona, emezek pedig 249·62 ar. frt = 2870 horona s így mindketten összesen 252·86 ar. frt = 2907 korona vámértékű övet szállítottak be. *(Ny. MO árúforg.* 129 l.)

[2] *Taschner.*

[3] *Peutler.*

[4] V. ö. Weinhold II, 269.

[5] Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében olvassuk: Item So schaff ich meinen brueder mertein ain *beslagne Taschenn mit Silber. (Prot. Test.* I, 5.)

[6] *ausmosniere.* Weinhold: *Die deutsch. Frauen* II. 268—69.

[7] Eodem die andre *pewtler* hat verkaufft pewtln fur 3 ℔ dn. — Eodem die andre *pewtlerin* hat verkaufft pewtln fur 1 ℔ dn. (Vár. Hk. 122. 125 ll.)

[8] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 129 l.

Digitized by Google

sincs megnevezve, az 1434-ikiben Henrik tarsolyás,[1] aki teljes adóul 2 librát fizet.[2] Más feljegyzésekből tudjuk, hogy János tarsolyás[3] 1491-ben polgárjogot szerez,[4] 1503-ban Pál tarsolyás[5] a maga házát nejére hagyja,[6] 1511—12-ben pedig Kewler Wernhart[7] tarsolyás szintén polgárjogot kap.[8] Főfoglalkozásuk a tarsolya- és zacskókészítés volt.[9] Amellett készítettek táskákat, bőröndöket, skatulyákat és mindenféle egyéb kisebb galanteriaárúkat.

Nagyobb számmal ismeretesek a *szíjgyártók*.[10] Nemcsak szíjak hasításával és felszerelésével, de egyéb hasonló bőrös iparczikkek előállításával is foglalkoztak. Az 1379 évi adókönyvben nem találjuk emlékezetöket, de az 1434 évi négy szíjkészítőt sorol elő: Jakabot, Kalber Jánost, Lipótot és Pétert.[11] Ezek közül ketten Jakab és Lipót borüzlettel is foglalkoznak, amaz 4, emez 32 kivitt és kimért akó után van megadóztatva. Jakab 4, Lipót 6 forintot fizet teljes adóul, míg a borüzlettel nem foglalkozó János és Péter mindegyike csak 1 forintot fizet.[12] Ezek az adótételek eszerint kedvező kereset mellett bizonyítanak. Anyagi viszonyaikra világot vet külömben az 1439 évi városi telekkönyv is, mely szerint Péter szíjgyártó háztulajdonos a Széplakutczában, Lipót szíjgyártó pedig a város második részében. Más feljegyzésből ismerjük még János szíjgyártót, ki 1410-ben elszámolt a bevett és kiadott városi pénzekről. Ugyanő vele számol el a város 1413-ban is jeleül, hogy városi hivatalban állott. Jakab szíjgyártó 1456-ban ház-

[1] Hainreich *Pewtler*.
[2] *Vár. adózás* 70 l.
[3] Johann *pewtler*.
[4] E mű II. 3 111.
[5] Paul *Pewtler*.
[6] *Prot. Test.* I, 298.
[7] Wernhart kewler *pewtler*.
[8] E mű II. 3, 111.
[9] A bécsi tarsolyások 1473 évi rendszabálya remekekül kivánt: Ain topltaschen mit gehengen vnd ain zeugreis, item ain geret vnd ain turkhen taschen mit ain nadlplat. Uhlirz: *Das Gewerbe* 96 l.)
[10] *Riemer*.
[11] Jacob *Rymer*, Hans Kalber *Rymer*, Leupolt *Rymer*, Péter *Rymer*.
[12] Kováts: *Vár. adózás* 93 l.

Digitized by Google

birtokos a Hosszúutczában.[1] György szíjgyártó 1503 és 1504-ben városi kamarás.[2] Ugyancsak György szíjgyártó 1507-ben városi esküdt.[3] György szíjgyártó 1516-ban házbirtokos a Halászutczában.[4] János szíjgyártó 1517-ben a czirkálók főnöke.[5] Hogy egyik-másik mesterségén kívül árúczikkek behozatalával is foglalkozott, azt az 1457—58 évi harminczadkönyv bizonyítja.[6] Különben szíjak[7] és szíjárúk[8] behozatala jelentékeny nem volt, mert az 1457—1458 évben szíjak mindössze csak 4 ar. frt = 46 korona, szíjárú pedig 3 ar. frt = 34 korona vámértékben került városunkba,[9] jeleül, hogy a lakósság ily készítményekben való szükségletét legnagyobb részt helybeli iparosok elégítették ki.

Jóval jobban képviselvék a *kötélverők*. Az 1379 évi adólajstromban Konrád, Miklós, egy másik Miklós és egy Péter nevű kötélverő soroltatik elő,[10] kik szétszórtan laknak mindenfelé a városban s 20, 40—60 dénárt fizetnek adóul. Az 1434 évi adókönyvben Márton *kötélverőt* találjuk felsorolva, ki mint két különböző telek birtokosa, összesen 3 frt 2 lb és 2 sol. adót fizet, nem ám tisztán mestersége után, hanem mivel mestersége mellett borüzlete is van; összesen 43 akó után van megadóztatva.[11] Ugyanezen adókönyvben fel van sorolva Pewrbuch András, kiről az 1434—35 évi kamarai számadások nyomán tudjuk hogy

---

[1] Jacob *Riemer. (Prot. Test.* I, 106 a. És e mű II. 1, 31 l. 4 jegyz.)

[2] Jeorg, Georg *Rymer (Prot. Test.* I, 297 és e mű III, 444.)

[3] *Prot. Test.* I, 318 a. És e mű III, 428.

[4] E mű II. 1, 45.

[5] Hans *Rymer,* Obrister unter den Cirkern. L. e mű III, 448.

[6] Eodem die Jacob *Riemer* furt werichczewg fur $^1/_2$ ℔ den. — Item an Suntag vor sand vrbanus tag hanns *Riemer* furt pis vnd alawn fur 6 β dn. *(Vár. HK.* 72.)

[7] gurt. — [8] riemwerich.

[9] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 129. l.

[10] It. chunradus phêffel *Sayler* 40 dn. (Város. 1 old.) — It. Nicolaus *Sayler* 20 dn. (Sluttergazzen 6 old.) — It. Nicolaus *Sayler* 20 dn. (Alta Strata 10 old.) — It Petrus *Sayler* 60 dn. (Spitalnewsidel 25 old.)

[11] Mert *Sayler,* Kovátsnál: *Vár. adózás* 73 l.

Digitized by Google

szintén kötélverő. Ez nem kevesebb mint 200 akó bor után van megadóztatva 15 frt erejeig.[1] Más kötélverőkről egyéb feljegyzések adnak hírt. Kristof kötélverő[2] 1467-ben a maga nejére hagyja mihályutczai házát,[3] ellenben neje Ágnes 1469-ben egy ingyen fürdőt alapít.[4] Vincze kötélverőtől a város 1492-ben a városi mérleghez kötelet vásárol.[5] A kötelek[6] egy része külömben kívülről importált árúczikk.[7] Egészben azt a szükségletet, melyet kötél dolgában a városi háztartás, a pinczekezelés, a fuvarozás, kivált a hajózás[8] magával hozott, a helyi kötélgyártók elégítették ki.

A ház és konyha felszereléseihez járultak továbbá a kosarasak, a késesek, a villások, kanalasak, az üstösek, a czinöntők és bádogosok. A *kosarasak*[9] a háztartásban oly sokszoros felhasználásba kerülő fonott kosarakat készítették és árusították. Nevök említése, ha ritkább is, itt-ott előkerül irott emlékeinkben.[10] A kosárfonáshoz szükségelt anyagot, a hajlékony fűz- és nyírfavesszőket bőven kapták a város közvetlen környékének erdőségeiben. A *késesek*[11] az aczél fémben dolgozó iparosok tekintélyesbjei közé tartoztak. Az 1434 évi adókönyvben Wentzlab késes[12] mint egy librával adózó soroltatik elő.[13] Semmi borüzlete nem lévén kimutatva, adóját tehát tisztán ipari keresete után fizette. Két másik mint házbirtokos ismeretes. 1424-ben Zsigmond

[1] *Vár. adózás* 70 l.

[2] Christof *Sayler*, Christof *Sailler*.

[3] *Prot Test.* I, 141 a. Es e mű II. 1, 42.

[4] *Prot. Test.* II. 3, 146. Es e mű II. 3. 117 l. 7 jegyz.

[5] L. e mű II. 1, 63 l. 10 jegyz.

[6] Seile.

[7] A harminczadkönyv szerint 1457—58-ban 8·50 ar. frt értékűt importáltak *(MO. áruforg.* 96 l.)

[8] E mű II. 3, 187—88 ll. 7 jegyz.

[9] Korbler.

[10] Peter *Korbler* házát a Hochstrassenben említve találjuk az 1439 évi városi telekkönyvben, *Korbler* Jakabét 1503-ban és 1512-ben a végrendeleti könyvben. (L. e fenntebb 93 l. 4 jegyz. Azonkív. *Prot. Test.* I, 338. Es e mű III, 429.) *Korbler* kertjét pedig 1514-ből e mű II. 1, 81.

[11] Messerer, messrer, cultellator.

[12] Wentzlab *Meserer*.

[13] Kováts: *Városi adózás* 68. l.

Digitized by Google

késes,[1] kinek a háza az akkori Templomsikátorban, a mai Pázmányutczában,[2] 1467-ben Miklós késes[3] kinek a háza a Mihályutczában feküdt.[4] Miklós késesnek[5] a neje Anna 1477-ben végrendelkezik házáról,[6] míg Tamás késes[7] 1511-ben mint a mihályutczai Katalin-udvar lakója ismeretes.[8] Gyártmányaikat illetőleg a pozsonyi késesek a budai, pesti, a szepesi, székesfehérvári és győri késesek jó hírében osztozkodtak s mesterségük mondhatni a XIV századtól a XVIII-ikig szép virágzásban állott. Hanyatlása az iparszabadság behozatalával és a Németországgal való vám- és kereskedelmiszövetség megkötésével következett be. Részint az angol verseny, részint az osztrák és cseh nagy gyári telepek tömeges termelése a pozsonyi késesek iparjelentőségét háttérbe szorította, úgy hogy itt, hol 6—8 mester 15—20 legénynyel dolgozott, ma már csak két firma áll fenn, ez is nem annyira mint termelő, hanem mint árusító és közvetítő. Különben a középkorban sem volt a késesárúk importja ismeretlen. Főleg Bécs volt a főárúállító hely, honnan a késes árúk Magyarországba és Erdélybe jutottak. A bécsi késesek 1368 óta egyre gyarapították érdekeiknek megfelelőleg hatósági rendeletek kieszközlésével műhelyeik és piaczuk előnyeit s tudjuk, hogy ebbeli érdekeiknek úgy V. László mint I. Mátyás királyok is, amaz 1453-ban, emez 1486-ban kedveztek szabályozva a bécsi mestereknek a steyeri, szt.-pölteni, ypps-waidhofeni mesterműhelyekkel való szövetségét.[9] Mennyire nagy, mondhatni tömeges volt némely késesárú

[1] des Erbern *Sigmunds des messrer* haws. *(Prot. Test.* I, 29 a.)
[2] E mű II. 1 46.
[3] Neben des *Niclas Messerer* haws.
[4] E mű II. 1, 42.
[5] Niclas *Messerer.*
[6] *Prot. Test.* I, 171 k.
[7] Thoman *Messerer.*
[8] 1 frt 7 sch. volt ott a házbére. (Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 4. És e mű II. 1, 41.)
[9] *Jahrbuch d. Kais. Kunstsammlungen* XVII[b] Nr. 15267 és 15494.

Digitized by Google

behozatala, azt az 1457—58 évi harminczadkönyv mutatja. Ennek kimutatása szerint ez évben a tarifált késekből az idegenek 1,575.552, a pozsonyiak 41.730 tehát együttesen 1,617.282 darabot hoztak be, úgy hogy az egész import vámértéke 18,329.20 ar. frtra = 210.785 koronára tehető.[1] E számhoz azonban hozzáadandó még a vegyes vasáruk között importált, nem tarifált kések is, melyekből 60 ar. frt = 690 koronára becsült közönséges, hosszú és húsvágó kések,[2] 2·50 ar. frtra = 28½ koronára becsült venyigekések,[3] 1 ar. frtra = 11½ koronára becsült tegezkések,[4] 28 ar. frtra = 324 koronára becsült késpenge fordul elő. De még ezeken kívül kádárkések,[5] tollfaragó késecskék[6] és vargakések[7] is említtetnek.[8]

A késesek mellé a *villások* sorakoznak, kik 1379 évi adólajstromunkban is említvék, melyben Gapler, Dyetel és két Friedel soroltatik elő.[9] Az 1439 évi városi telekkönyvben hanns *gappler* házát találjuk kijelölve a város első részében. Ugyanabban felsorolvák két *kanalas*nak a házai is, az egyik Jakabé[10] a város első részében, a másik Jánosé[11] a város második részében. Végrendeletekben is előkerül nyomuk.[12] Hogy egy Jakab kanalas 1439 és 1458-ban városi esküdt,[13] egy másik Jakab kanalas pedig 1461-ben városi kamarás volt, a számadókönyvekből tetszik ki.[14] Legalább a nevek után indulva véljük gondolhatni,

---

[1] Kováts: *Nyug. MO árúforgalma* 125—126 ll.

[2] messer, lange, klaine messer fleyschmesser.

[3] weinmesser. — [4] kochermesser.

[5] raeffmesser. — [6] schreibmesser. — [7] schustermesser.

[8] Kováts: *Nyug. MO árúforgalma* 125—126 ll.

[9] It. friedel *gapler* 1 lb. — It. domus *gapler* 10 dn. (Gaizgazzen 2 old.) — It. Dyetel *gapler* (u. o.) — It. friedel *gapler* 40 dn. (Alta strata 10 old.)

[10] Jakob *löffler*. — [11] hanns *leffler*.

[12] 1468-ban Simon Vaszieher elismeri, hogy némi adósság fekszik házán, von meinem haws in der Stat prespurg zunachst *Jacob löffler* haws vnd *Jorgen Reneis*. (*Prot. Test.* I, 144.) Lehet, hogy a két Jakab azonos.

[13] L. e mű III, 412 és 415.

[14] Item als Jacob *Loffler* kamerer

Digitized by Google

hogy a késesek mellett külön villások és kanalasak voltak a városi iparosok sorozatában.

Az *üstösök* s illetve a *vörösrézművesek* talán azonosoknak vehetők. A városi 1379 évi adólajstromban János üstös özvegye említtetik,[1] ki miután adófizető, valószínüleg elhalt ura üzletét folytatta. Később úgy látszik e mesterség űzésében valamelyes oknál fogva pangás állott be, mert 1520-ban István bécsi rézművesmester készíti Pozsony egyik fürdőjében a fürdőkádat.[2] Különben meglehet, hogy pozsonyi mester volt, ki Bécsből telepedett ide. Az a körülmény, hogy a XV. századi városi jegyzők sorozatában egy Kristóf *Kuntzkesler* fordul elő,[3] alkalmasnak kinálkozik arra a következtetésre, hogy az üstösök közt *műüstösök* is léteztek.[4] Régente a vörös rézedények és konyhai tárgyak a mainál sokkal nagyobb szerepet játszottak, s azért bizonyosra vehető, hogy e mesterség űzése Pozsonyban a XVI. században sem szünetelt. Feltünő, hogy a Pozsony által vásárolt, vagy a Pozsonyból kivitt tárgyak közt oly nagy mennyiségű a vörösréz,[5] mi kétségtelenül a vörösréznek nagymennyiségű feldolgozására is enged következtetni. Üstök[6] és tepsik[7] egyébiránt kívülről is importáltattak.

---

gebesen Ist In dem LXI Jar. (1464 évi vár. sz. k. a. 170. l.)

[1] It. relicta Johannis *chezlerinne* 20 dn. (Sluttergazzen 6 old.)

[2] Maister Stefan *kupferschmied* von Wien. (L. e mű II. 3, 120 l. 9 jegyz.)

[3] L. e mű III, 438–440.

[4] Nevezett Kristóf többször csak *Kesler* néven van nevezve. A másutt *Kuntz*-czal való összetétele eszerint vagy *műüstösre* magyarázandó, vagy arra, hogy Kristóf *Kuncz* nevű üstös fia volt.

[5] Item auch an dem tag (Am Freitag An sand Marie Magdalen tag = 1440 jul. 22.) hab wir ausgericht vnd beczalt Nicolae Wolff *LXXXIIII czentn hert kuppher das dy herren von ym gekauft hattn zu der Stat notdurft* ye I czentn vmb XVIII gros facit . . . . . XLIIII lb XXIIII ₰ wienner (1439—40 vár. szám. könyv 268 l.) Az 1457—58 évben a harminczadkönyv kimutatása szerint 717 ar. frt = 8245 korona vámértékű volt. Összesen 3 mázsát és 21 rakományt vittek ki rézből a pozsonyiak. Harminczadszabása 1 mázsa után 4 gr., 1 rakomány után 1 fl. volt. (Kováts: *Ny. MO árúforgalma* 185 és 195—96 ll.)

[6] Khessl. — [7] phannen.

Digitized by Google

Az 1457—58-ik pénzügyi évben bekerült 1 db üst 4·50 ar. frt = 51 korona, tepsik pedig 22·24 ar. frt = 255 korona vámértékben.[1]

Azonkép fontos s keresett iparágak voltak a czínöntők és bádogosok iparai. A *czínöntők* a kedvelt használati és dísz czínedények és konyhakészletek készítői és árusai voltak. A czínedények a középkorban jelentős szerepet játszottak a háztartásban.[2] Nagy fokban pótolták a hiányzó ezüst edényeket. A czínedények bírása nem lévén éppen olcsók, jómódra mutatott s előkelő házakból sem voltak száműzve.[3] Czíntálak s tányérok, czínkannák, poharak, billikomok. lámpák és gyertyatartók úri asztalokon is láthatók voltak. Még templomi szereket is czínből készítettek. A czéhek nagy korsói és öblös billikomai valóságos műdarabokul tekinthetők.[4] A plastikai művészet is nagy előszeretettel foglalkozott czínöntéssel. A czín mellett az olcsóbb ólom is került feldolgozásra, mit az ólomnak nem csekély mennyiségben történt beszerzése mutat,[5] valamint az a körülmény, hogy úgy a privátcsaládok, mint az egyházak leltárai nem ritkán ólomedényeket sorolnak fel.[6] Az 1434 évi adókönyv szerint Simon czínöntő,[7] bár bor-

---

[1] Kovátsnál: *Ny. MO árúforgalma* 122—123 ll.

[2] L. e mű II. 3, 90 l. 2 jegyz.

[3] Egkenvelter Liebhard 1455 évi végrendeletében felsorolvák: ain grosse *Zineme chandl,* ain *Stanntner Zinemer* zu einem virtail. Végül mondja: Item all mein *Zinschüssel* und *tälier* schaff ich in das Spital. *(Prot. Test.* I. 91 és 93 b.) Értéküknél fogva a szebb darabokat tokokban tartották. Igy tudjuk egy 1499 évi adat szerint, hogy Mathes Pfeilschifter, a városi nagy czíntálakhoz tokot (futteralt) csinált. (Vár. sz. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 Nr. 189.)

[4] Több darab szemlélhető a városi muzeumban is.

[5] Item eodem die hab Ich bezalt den Jacob Romer von wegn seines pley das Im Ratturn leyt vmb X fl auri vnd der guld ist gangn vmb X½, β ϑ Summa facit XIII lb. XXX ϑ. (1464 évi kamarai számadás a. 58 l.)

[6] A Szentmárton egyház egyik 1501 évi inventariumában olvassuk egyebek közt: due ampulle *de plumbo.* (Városi leltárban Lad. 60. Nr. 179 pag. 12.)

[7] Simon *czinngiesser.*

Digitized by Google

üzlete nincs kijelölve, 5 libra teljes adót fizet,[1] mi tehát jó üzleti keresetre mutat. Az 1439 évi városi telekkönyvből megtudjuk, hogy György czínöntő[2] háza a város első részében állott. Egyéb feljegyzésekből ismeretesek Péter czínöntő, ki 1475- és 1479-ben végrendeleti tanú[3] és kinek neje Borbála 1481-ben a maga házát férjére hagyja,[4] míg maga Péter czínöntő 1485-ben végrendelkezik a maga házáról;[5] továbbá György czínöntő, ki 1487-ből ismeretes.[6] 1496-ban említtetik a Weitenhofban lakó czínöntő.[7] A feldolgozásra szükségelt nyers czínanyagot, mint tarifált árút idegenből importálták, egyes esetekben maguk a czínöntők,[8] jobbára mégis az idegenek.[9] A nyers ón vámszabása 4 mázsa után 1 ar. frt volt.[10] Külömben a kész czínedények egy része is importálva lett: nevezetesen ónüstek,[11] óntálak,[12] ónkannák[13] és ónöntőedények.[14]

Szintoly szükségeseknek bizonyúltak a *bádogosok*, kik részint a konyhának, részint a háznak felszereléséhez edények, kannák, locsolók, kádak, tálak, tölcsérek, palaczkok, csövek, csurgók, falak bevonásához szükségelt fém-

[1] Kováts: *Vár. adózás* 80 l.

[2] Georgius *Zinngiesser.*

[3] peter *Zingyesser.* (*Prot. Test.* I, 165 a. I, 172 a. és e mű III, 419.)

[4] *Prot. Test.* I, 187.

[5] *Prot. Test.* I, 202.

[6] Jörg *Zingiesser.* (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 196.)

[7] *Zingieser* in Weitenhof. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.)

[8] Az 1457—58 évi harminczadkönyvben olvassuk: Eodem die peter *czingiesser* furt *czin* fur 2 *ℓℓ* dn. (Vár. HK. 339.) A pozsonyiak által importált nyers ón nevezett évben 14 mázsa.

[9] Az ezek által 1457—58-ban importált nyers ón 119½ mázsa. A nyers ón-behozatal eszerint, az ón mázsájának vámértéke 4·25 ar. frt lévén, összesen 567·38 ar. frt = 6524½ korona. Ehhez számítva a nem tarifált 6 mázsa ón értékét is, az összes behozatal 573·38 ar. frt = 6593 ½ korona. (Kovátsnál i. h. 126—27,)

[10] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 126. l.

[11] *Czinassach* 4 ar. frt = 46 korona vámértékben.

[12] *Czinschussl* 5·56 ar. frt = 63½ korona vámértékben.

[13] *Czinkandl* 0·50 ar. frt = 5½ kor. vámértékben.

[14] *Czinein giesfas.* Ez más vegyes ón árúkkal együtt 55 ar. frt = 748 kor. vámértékben. (Kovátsnál i. h. 127. l.)

Digitized by Google

táblák készítésével járultak a közszükségletek kielégítéséhez. Sok munkát adott nekik a házak egyes részeinek, nemkülömben a tornyok sisakjainak befedése[1] és a házormokhoz a bádogzászlók elkészítése és felállítása.[2] Az 1434 évi adókönyvben Péter bádogos[3] említtetik, kinek adója, borüzlete nem lévén, összesen csak 8 solidus.[4] Ugyanezen évből ismeretes Bernát bádogos,[5] 1503-ban Wernhart bádogos,[6] ki polgárjogot szerez,[7] 1517-ben pedig János bádogos.[8] Egyébként a bádogos czikkek egy része kívülről került a városba. A z1457—58 évi harminczadkönyv szerint idegenek 17 ar. frt = 195 korona vámértékű, a pozsonyiak pedig 1 ar. frt = 11 korona, összesen tehát 18 ar. frt = 206 korona vámértékű pléhárút, főleg pléhpalaczkokat[9] és tölcséreket[10] hoztak be.[11] Hogy a nyers pléhanyagból mennyit dolgoztak fel a városi bádogosok, azt a behozott s a becsérték alapján megvámolt pléh mennyiség után is megérthetjük. Mert ugyanazon harminczadkönyv szerint 26·50 ar. frt = 304 korona fekete pléh[12] és 17½ hordónyi, 126 ar. frt = 1449 korona vámértékű fehér pléh[13] került át a harminczad sorompóján.[14]

Mindezen eddig felsorolt iparosokkal még nincsen kimerítve azoknak a száma, kik kézimunkájukkal hozzájárultak a ház és udvar felszereléséhez és berendezéséhez. Ide tartoznak a lakatosok, kovácsok, szegkovácsok és

---

[1] 1492-ben a kamarás a halászkapu tornya gombjának számára 7 db pléhet vett von der *vorsterin,* 1 plech per 10 den. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 24.)

[2] 1496-ban számadásban említve van a *flaschner* von begen der *fan* auf sant Larenzenturn zu überziehen. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.)

[3] Peter *Klampher.*

[4] Kováts: *Városi adózás* 64 l.

[5] Pernhart *flaschker. (Dipl. Pos.* II, 274—75.)

[6] Wernhart *klampferer.*

[7] E mű II. 3, 111.

[8] der alte Hans *klampferer.* (E mű II. 3, 111.)

[9] flaschen. — [10] trichtar.

[11] Kováts: *Ny. MO drúforgalma* 123—124 ll.

[12] swarczplech. — [13] plech.

[14] *Ny. MO drúforg.* 122 l.

Digitized by Google

kerékgyártók. A *lakatosok* nincsenek említve az 1379 évi adókönyvben, de ez azért van, mert a lakatosok közös telepen, a róluk elnevezett Lakatos-utczában, a mai Rómer Flóris-utczában laktak,[1] a belváros pedig a nevezett adókönyvbe nincsen felvéve. Az 1434 évi adókönyvben két János lakatosmester[2] és egy György lakatosné[3] van felsorolva. Amazok egyikének teljes adója 2 libra, másikának pedig 2 frt és 5 libra. E jelentékeny különbözet onnan van, mivel a kisebb adórovott mesternek semmi borüzlete nincsen, a jobban rovottnak pedig jókora borüzleti kimutatása van 20 akó után. György lakatosné mindössze csak 1 librával van megróva.[4] Az 1439 évi városi telekkönyvben három lakatos van megnevezve: János, Bertalan és Ulrik,[5] mind a három házbirtokos a város első kerületében. Egyéb okiratokban nem egy lakatos nevével és működésével találkozunk. 1314-ben a város elszámol János lakatossal;[6] 1373-ban a város új lakatokért 6 solidust és 4 dénárt ad ki.[7] 1410-ben János lakatos[8] lép elénk;[9] ugyanezen évben Péter mester[10] závárt készít a városnak;[11] 1413-ban János mester ismeretes,[12] 1440-ben János lakatos[13] a városi órát repárálja;[14] 1442-ben Bertalan lakatos[15] ugyancsak a városi órát javítja;[16] 1442-ben Chuntz lakatos a Vizitorony egyik ágyúját vasalja meg;[17] ugyanő ugyan-

[1] L. e mű II. 1, 50.

[2] Hans *Slosser* és Maister Hans *Slosser*.

[3] Jorig *Slosserin*.

[4] Kováts: *Városi adózás* 75 l.

[5] hanns *slosser*, Bartelme *slosser*, Ulreich *slosser*.

[6] mit Hannsen dem *Slosser* (Johannes Serator. Vár. sz. könyv.)

[7] Item cives dederunt pro seris novis pro civitate VI sol. et IIII den. *(Dipl. Pos.* I, 446.)

[8] Hans der *slosser*.

[9] Vár. számad. k. Fejérpatakynál: *MO vár. régi szám. könyvei* 49–50 ll.

[10] maister Petrein.

[11] Vár. sz. k. i. h. 49 l.

[12] Hanns der *Slosser*. (Vár. sz. k.)

[13] Hans *slosser*.

[14] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 113.

[15] Bartlme *Slosser*.

[16] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. 12 és 113.

[17] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 32.

Digitized by Google

ezen évben vasajtót készít az iskola mögött levő újtoronyra;[1] 1443-ban újból találkozunk a fenntemlített Bertalan lakatossal;[2] 1451-ben Pál lakatos[3] a városi órához egy kereket készít;[4] ugyanő említtetik 1455 ben[5] és a fentebbi Bertalan lakatos 1457-ben.[6] 1459-ben a kamarás elszámol Pál lakatossal, ki a városi órához új kerekeket készített;[7] 1477-ben Miklós lakatos fia Farkas újmisés barát.[8]

Már e sorozatból is kitetszik, hogy a lakatosok iparának bőséges munka kinálkozott nemcsak az egyes házakban, hanem a városban is. Nemcsak kulcsokat, újkulcsokat, závárokat, ajtó- és ablakrekeszeket készítettek, hanem órák kiigazításával és ágyúk megvasalásával is lettek megbízva. A városi óra gépszerkezete egészen lakatosmű volt s kétségkívül számos egyéb iparosok által használt gépek és szerszámok is. Munkájuk tehát sokban versenyzett a kovácsok, kerékgyártók és az órások munkájával, mi annál inkább történhetett, mivel ezek egyik társulata sem volt szoros czéhszabályok által szervezve. Munkakörüket csak a szokás szabályozta, mi nem volt elég biztosíték arra, hogy a nevezett iparosok közt versenygés és viszály ne támadjon.

A lakatosoknál nem voltak kevésbbé számosak a *kovácsok.*[9] Munkájukat százfelé vették igénybe a városban. A kocsikat, targonczákat és egyéb járóműveket ők vasalták

---

[1] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 21.

[2] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 27.

[3] Pawl *slosser.*

[4] Vár. sz. k. Rakoyszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 113.

[5] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. N. 71.

[6] Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 22.

[7] Item am freytag nach conuersionis Sti Pauli hab ich mit dem *Paul Slosser* gerait von der vr wegn da pey der Hanns Winperger gebesn ist das er III rad daran gemachtt hat vnd II grass trib I schiessundew stangn vnd IIII gewicht vnd in ain rad VI stächlein walczn vnd I scheybn peslagn mit stahl als aus der stat eysn vnd chol d(edi). (1459 évi kamaraszámad. a vár. ltban a. 65 l.)

[8] *Prot. Test.* I, 171 b.

[9] *fabri.*

Digitized by Google

meg, lovak számára ők készítették a patkókat, üstek alá való lábszékeket, hajókhoz, házakhoz, gerendázatokhoz a kapocsvasakat, és sok sok egyéb a háztartásban, konyhában, pinczében, istállóban, gazdaságban szükségelt vastárgyakat. Ezeknek egy része ugyan kívülről került be, mint a patkó, melyből 1457—58-ban 720 db került be 1 ar. frt = $11^1/_2$ korona vámértékben,[1] vagy a kapocsvasak, melyeket olykor szomszédos helyekről szereztek be,[2] de azért a helybeli termelés sem volt csekély. A sok mindenféle szükséglet miatt a kovácsok száma nem volt csekély. Az 1379 évi adókönyv több a külvárosi Pék-, Széplak-, Sz.-Mihály-, Kórház-utczában telepes kovácsot említ,[3] kik 10—60 dénárig voltak adórovottak. Ugyanez évben János kovács városi esküdt.[4] Az 1434 évi adókönyvben Cristan, Groblob, Osvald és Péter kovácsok említvék, kik közül a két első 2 forintot fizet teljes adóul, Cristan 20 akó kimért bor után is lévén megadóztatva, míg Groblob tisztán mesterségének jövedelme után. Osvald 6 akóval van feltüntetve, adója 4 libra és 4 solidus, Péteré 10 libra borüzlet nélkül.[5] Az 1439 évi városi telekkönyv szerint Mayr Simon kovács[6] háza a város második részében feküdt. Egy Cristan kovácscsal 1443-ban[7] és 1445-ben is találkozunk,[8]

---

[1] Kováts: *Ny. MO drúforg.* 124 l.

[2] Item Am pfincztag noch Aller heilign tag (= nov. 5.) hab wir gebn dem *Smid* von Mokchendarff (= Szunyogd) vmb hohnawer klampphn V lb. per XLII d. wiener facit 1 fl. auri. (1439—40 évi kamarai számad. a vár. ltban 133 l.)

[3] It. Ekel *faber* 30 dn. (Platea pistorum 13 old.) — It. Simon *faber* 3es sol. (Platea Schoendorf 18 old.) — It. Nicolaus *faber* 30 d. (U. o.) — It. Petrus *faber* 40 d. (sancti Michaelis 18 old.) — It. dombus selb wachsen *fabri* 20 d. recessit (U. o.) — It. Nicolaus paier *faber* 60 dn. (U. o.) — It. vlricus *faber* 10 dn. (Spitalnewsiedl 21 old.) — It. Erhardus *faber* 30 dn. (u. o. 25 old.)

[4] Item in vigilia Assumpcionis beate Marie (aug. 14.) dedimus *Johanni fabro* Ciui Jurato ex parte Mentlini Treletsch 12 lbras dn. (1379 évi adólajstrom.)

[5] Kováts: *Vár. adózás* 75 l.

[6] simon mayr *schmidt.*

[7] Fegyvertári inventárium Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 31.

[8] Item am Erichtag In die Ambrosij (= márcz. 4.) hab ich enphangn von

Digitized by Google

1460-ban Gábor kovácscsal, ki a város lovait patkolta meg,[1] 1467-ben Muschinger Péter kovácscsal, ki gyermekeire hagyja háza felét.[2] 1516-ban Pistinger Mihály kovács a Zsidóudvarban levő házarészét nejére és leányára hagyományozza.[3] 1517-ben Mihály[4] és Kristóf kovácsokkal találkozunk, kik közül az utóbbi vasat és kézi munkát szolgáltat a városnak.[5] 1527-ben Pál kovács házbirtokos a Lőrincz-kapunál.[6]

Ismeretes, hogy egyetlen iparfaj sem szakadt annyi külön ágra, mint a kovácsság. A kovácsokhoz tartoztak a szeg-, a fegyver-, a kard-, a sisak-, az olló-, a gomb-, a kanál- és a nyélkovácsok is.[7] Ezekből kimutathatólag nálunk is képviselve voltak a szeg-, kard-, és pánczélkovácsok.

A *szegkovácsok* tisztán szegkovácsolással foglalkoztak. Az 1379 évi adólajstromban Jakab szegkovács nevére találunk, ki a Széplak-utczában lakott s 30 dénárig volt megadóztatva.[8] A szegkovácsság, mely ma a gyárimunka következtében városunkban egészen megszünt, úgy látszik, hajdan sem volt felette termelő, mert a lécz- és zsindelyszegeket[9] nagy mennyiségben kívülről, névszerint Bécsből

dem *Cristan Tretzl smid* XVI lb. VI s. XXV den. und IIII fl. duc. vnd VIII vngrisch guldein. Máshelyt: Item am Sambstag noch Sannd Gillign tag (= szept. 4.) hab ich Jorig Meindl enphangn von dem *Cristan Tretzl smid* Gober XIII lb. X sol. vnd V den. fl. (1444—45 évi kamarai számad. a vár. ltban a 11 19 l.)

[1] So hab ich mit dem *Gabriel Smit* geraitt am Mantag vor san Pfilipp vnd sand Jacobs tag vmb die hueff eysen die er das Jar hat an der stat ros geslagen. (1459—60 évi kamarai szám. a vár. ltban.)

[2] *Peter Smid Muschinger* gyermekeire hagyja die helft seines hawss gelegen zunachst an ainer seitten Steffan Renes haws. Zu der andern Andre Muschenraiff. *(Prot. Test.* I, 132.)

[3] *Prot. Test.* I, 367. És e mű II. 1, 44.

[4] Michael schmidt. (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 196.)

[5] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 9.

[6] *Dipl. Pos.* III, 823.

[7] Uhlirz: *Das Gewerbe* 58 l.

[8] It. Jacobus *nagelsmid* 30 den. (Platea Schoendorf 13 old.)

[9] lattnnagl, schintlnagl.

Digitized by Google

is szállították városunkba.[1] Igy az 1457—58 évi harminczadkönyv tanúskodása szerint idegenek 5·24 ar. frt = 60 korona, pozsonyiak 43·26 ar. frt = 497 korona, összesen 48·50 ar. frt = 557 korona vámértékű szeget hoztak be. A pozsonyiak által behozott szegek összesen 33 ezer db volt, miből 7000 db léczszeg és 26 ezer db zsindelyszeg volt.[2]

A *kard-* és *pánczélkovácsok*[3] a fegyverkovácsok[4] egy alosztályát tették. Valamennyien a fegyver nagy jelentősége következtében az összes kovácsok közt a legnagyobb becsülésben állottak. 1388-ban Márton kardkovács[5] a tanács külső tagja.[6] Egyéb kardkovácsokból 1434-ben Jakab és Márton ismeretesek,[7] kik egyenkint öt-öt librát fizetnek teljes adóösszegül.[8] Az 1439 évi városi telekkönyvben Klee János kardcsiszár[9] a város alsó részében feküdt háza említésére találunk. 1498—1500-ban János kardcsiszár[10] városi kamarás.[11] 1501-ben és 1504-ben ugyancsak János kardcsiszár[12] városi esküdt és végrendeleti tanú.[13] 1504-ben hanns *swertfeger* tagja az Úrtestéről nevezett társulatnak.[14] 1507-ben Lienhard kardkovács[15] neje Borbála végrendeletet

---

[1] Item auch an dem tag (des Suntags noch sannd larenczn tag = aug. 11) hab wir gekauft von dem Peter Grunpek von wien das der purgermaister selber getan hat XIIIM Schintln per IX β ϑ wienner, vnd *VIIIc kuppher nagl* ye ein hundert vmb XXXV ϑ wienner, dar an hat er von mir Boduscher enphangn XIIII flor. auri. (1443 évi kamarai számadások a vár. ltban a. 353 l.)

[2] Kováts: *Ny. MO árúforgalma* 123—124 ll. A külföldi iratokban említett *phenwertnagl* és *verschlachnagl* néven ismeretes szegekről (Uhlirz: *Das Gewerbe* 58 l.), ami irataink nem tesznek említést, de igenis a rézszegekről, mint fenntebb láttuk.

[3] *swertferber, swertfeger* és *panzirmacher*.

[4] armifabri.

[5] Mert *Swertfurber*.

[6] L. e mű III, 404.

[7] Jacob *Swertferb* és Mert *Swertferb*. (Vár. adókönyv.)

[8] Kováts: *Városi adózás* 77 l.

[9] hanns Klee swertfeger.

[10] Hans *Swertfeger*.

[11] L. e mű III, 444.

[12] Johann *Schwertfeger*, Hans *Schwertfeger*.

[13] L. e mű III, 424 és 426. Azonkív *Prot. Test.* I, 297.

[14] Vár. ltban Lad. 60 Nr. 179.

[15] Lienhart *Schwertfeger*.

Digitized by Google

alkot.[1] 1513-ban Reytdorner Lienhard kardkovács[2] végrendeleti tanú.[3] A pánczélkovácsokból ismeretes pedig Tamás,[4] ki tisztán üzlete után 1 forint adót fizet.[5] Ha tekintetbe vesszük, hogy a középkorban a városi véderő a polgárságból telt ki, minek következtében a védelmi szolgálatra kötelezett minden egyes polgárnak kellő fegyverzetről kellett gondoskodnia, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy úgy a kard- mint a pánczélkovácsok kellő foglalkozást nyertek. Ők készítették a kardokat,[6] pánczélokat,[7] nyakpánczélokat, mell- és lábvérteket,[8] pajzsokat,[9] vasingeket,[10] pléhkeztyűket,[11] sisakokat,[12] melyekről a régi feljegyzések oly gyakran tesznek említést.[13] Már láttuk, hogy a fegyverek egyszersmind családi jószágot képeztek s rendszerint apáról fiúra szállottak át.[14] Egy részük mégis a külföldről került be.[15] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint ez évben az idegenek mindössze 6 ar. frt = 69 korona vámértékű

---

[1] *Prot. Test.* I, 318 a. És e mű III, 429.

[2] Liennhart Reytdorner *Swertfeger.*

[3] *Prot. Test.* I, 350. És e mű III, 429.

[4] Thaman *Pantzermacher.*

[5] *Városi adózás* 69 l.

[6] swert, swertklingen.

[7] panczir, kragl.

[8] platharnasch, schin plattner scheybn.

[9] paphesen. — [10] joppen.

[11] plechhantschuech.

[12] eisenhuet.

[13] Er hat auch vber sich genomen ain *panczar* fur 2 guld in gold von dem Rasenwerger. (Ratio iudicis parvi Egidii 1413. Fejérpatakynál 72 l.) — Praitendorfer Peter 1433 évi végrendeletében mondja: Item So schaff ich meinem brueder mertein ein *beslagen degenn.* Item so schaff ich meinem Swager Ilnpekchen ain *pannczir* welchs er haben wil. *(Prot. Test.* I, 5.) Harrer Miklós neje Margit 1441 évi végrendeletében mondja: Item meinem wirt (= az ő férje) schaff ich zu dem haws (ágyon, asztalon kívül) einen *eysenhuet. (Prot. Test.* I, 44 b.) Ezekhez l. fenntebb 39 l. 4 jegyz.

[14] L. fenntebb 39 lap.

[15] Az 1457—58 évi harminczadkönyvben ily tételek kerülnek elő: 4 panczir, 4 kragl, 10 Joppen als fur 15 fl. (HKv. 6); 3 paffesen (HKv. 13); 3 panczir, 1 Kragl, 2 platten als fur 20 fl. 16 gr. (HKv. 27). — Eodem die augustin von prag fürt 18 paphessen fur 18 fl., 4 panczir, 1 kragl, 3 platharnasch fur 48 fl. (HKv. 308). — Eodem die partlme von offn fürt In eim sakch 7 eisenhuet, 5 par schin plattner scheybn, 3 püntl plattnereyssn als fur 20 ℔ dn. facit 1 fl. 5 gr. (HKv. 315.)

Digitized by Google

kardot, 22·50 ar. frt. = 258 korona vámértékű pánczélt, 31 ar. frt = 356 korona vámértékű nyakpánczélt, 22·50 ar. frt = 258 korona vámértékű pajzsot hoztak be.[1] A nevezett tárgyak főleg Cseh- és Morvaországból kerültek ide, de egy része hazánkból is.

A pánczélok egy kiváltképen kedvelt faját a gyűrűs és lánczospánczélok tették. A pánczélok e faját a németek *brünne*-nek s készítőiket *brünnerek*-nek nevezték.[2] Ők az e pánczélokhoz való sisakokat, keztyűket és kötényeket is készítették. Egy 1410-ből és egy 1476-ból való adat alkalmasnak látszik arra, hogy fegyverkovácsaink sorozatában a brünnereket is constatáljuk. Az 1410 évből való elszámolásokban ugyanis Seytz der *Brwnner* említtetik.[3] Az 1476-ból való szerint pedig Matern *Brunner* az Úrtestéről nevezett társulat tagja,[4] mit azért nem vagyunk hajlandók sem kútra, sem kútmesterre magyarázni, mivel a kútról való elnevezés mindig bei dem Brunn alakban jön elő,[5] a kútmester pedig mindig következetesen „prunnmeister" néven szerepel iratainkban. Amennyiben azonban a név egy brunni származású egyénre is vonatkoztatható,[6] annyiban, megengedjük, a név teljesen biztos értelmezése még függőben marad.

A többi hadifelszerelés nyilván részben szintén a kovácsok készítményei, nevezetesen az alabárdok,[7] dárdák,[8] nyílvasak,[9] íjlövegek[10] és íjkulcsok.[11] Maguk a nyílvesszők

[1] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 125 l.
[2] Uhlirz: *Das Gewerbe* 58 l.
[3] Vár. sz. könyv.
[4] Vár. ltban. Lad. 60 Nr. 179 3 l.
[5] Igy az 1434 évi adókönyvben Hensel *bey Brun.* Azonkép az 1439 évi vár. telekkönyvben Michel *bey dem prun,* háza a város első részében és hanns *bey dem Prunne,* háza szintén a város első részében.
[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 59 l. 1 jegyz. A közönséges alak mégis ez: von Brünn. Igy 1464-ben Jacobn *von Brünn* Burger zu Wienn, ki Pozsonyban végrendelkezik. *(Prot. Test.* I, 116 és e mű III, 416.)
[7] parten. — [8] spiesstangen.
[9] pheyleysn.
[10] czylpolcz.
[11] armbstslussl, pognerslussl.

Digitized by Google

faiparosok készítményei, az ú. n. *ijfaragokéi.* Mint ilyent említi az 1379 évi adólajstrom Dietel Gronwiertet.[1] Ellenben a lőíjak az *ívkészítők*[2] mesterségének készítményei. Az ívkészítők abban az időben, mikor az ív a harczi és vadászati fegyverek egyik legfőbbikét tette, mondhatni országos jelentőséggel bírtak. Az ív jósága arányához minősült az országos és a személyes biztonság, nem csoda tehát, hogy az ívkészítők különös fejedelmi védelem és pártfogás alatt állottak. Kezdetben ívkészítők, íjfaragók és íjkulcsosok egy egyesületet alkottak s kívül állottak a polgári szervezésen, amennyiben az országfejedelmi hatalommal fenntartották a kapcsolatot s melytől maguknak nevezetes szabadalmakat biztosítottak. Ily szabadalom a bécsi ívkészítőké 1438-ból is, melyet V. László magyar király 1453 ápr. 25-ikén átirt. Nyilván hazánkban is hasonló privilegiumokkal birtak az ívkészítők s a velök egyesült iparosok[3] és hogy Pozsonyban is az ívkészítés mint termelő iparági munka volt működésben, eléggé bizonyítja az 1434 évi adókönyv, melyben János ívkészítő[4] névszerint soroltatik fel olyanul, kinek teljes adóösszege 3 frt 6 libra és 4 solidusra rúg. Ez adóösszeg csak részben ipari jövedelme után folyt a városi pénztárba, mert e mester még borüzlettel is foglalkozott és összesen 22 akó bor után van megróva. 1490-ben János ívkészítő mester[5] Windperger Páltól egyes zálogtárgyakat bírt.[6] 1503-ban János ívkészítő[7] városi esküdt és végrendeleti tanú.[8] Abban az arányban, amelyben az íj használatát a tüzifegyver háttérbe szorította, szorultak háttérbe az ívkészítők, íjfaragók és ívkulcsosok. Hogy különben a

[1] It. Dyetel Gronwiert 40 dn. et *pheylsnyeczer* 20 dn. (Alta Strata 10 old.)
[2] *bogner, pogner.*
[3] Uhlirz: *Das Gewerbe* 61—63 ll.
[4] Hans *Pogner.*
[5] Maister hannsen *pogner.*
[6] *Prot. Test.* I. 227 a. És e mű II. I, 7 l. 3 jegyz.
[7] Maister hans *pogner.*
[8] *Prot. Test.* I, 298 és e mű III, 426

Digitized by Google

pozsonyi polgárok közt a XV. században az ív és a hozzávaló szerszámok mily becsben állottak, azt egyes végrendeleti intézkedések mutatják. A nyilak elhelyezésére szolgáló tegezeket[1] külön iparosok készítették: a *tegezkészítők*. Ezek nevével nem egyszer találkozunk. 1454-ben Henrik tegezkészítő végrendeletet alkot.[2] 1477-ben György tegezkészítő van említve Miklós késes végrendeletében.[3] Különben a tegezek import útján is kerültek városunkba,[4] épp úgy mint az alabárdok, dárdák, íjkulcsok, íjlövegek, a nyilak és nyilvasak.[5] Az íjlövegek mellett, melyek gyakorlatban a XVII. századig fenntartották magukat, a tüzifegyverek már jeles használatba jöttek. A villáspuska,[6] a közönséges lőpuska,[7] a taraczk és ágyúk alkalmazása egyre gyakoribb lett s ezzel a *puskaművesek* és *tüzérmesterek* jelentősége egyre öregbedett. Puskaművesekül ismeretesek 1457-ben Péter mester,[8] 1476-ban Henrik mester,[9] 1492-ben Müllner András,[10] 1499-ben és 1505-ben János mester,[11] 1525-ben György mester.[12] Tüzérmesterekül

[1] kocher.

[2] heinrich *kochermacher* zu prespurg. *(Prot. Test.* I, 77 a.)

[3] Jorig *kochermacher.* (U. o. I, 171 b.)

[4] 7 *kocher,* így egyholyt az 1457—58 évi vár. harminczadkönyvben (HKv. 13.)

[5] Az 1457—58 évi városi harminczadkönyv szerint behoztak ez évben 12 ar. frt = 138 korona vámértékű *alabárdot;* 9·50 ar. frt = 109 korona vámértékű *dárdát;* 1 ar. frt = 11½ korona vámértékű *íjkulcsot;* 0·59 ar. frt = 6½ korona *íjlöveget;* 46·50 ar. frt = 534½ korona vámértékű *nyilat* és *nyilvasat.* (Kovátsnál: *Ny. MO áruforgalma* 125 l.)

[6] hakchenbuchse. — [7] puchse.

[8] Ez évben Sz.-Györgyi és Bazini gróf Imre és György egy a pozsonyi tanácshoz írt levelökben hálálkodva említik azt, hogy a pozsonyiak őket nagy szükségükben segítették. Alább aztán mondják: Auch pyt wier Ewch frauntleich, das ir uns *maister petern püxenmaister* wider heraus welt schikken und uns den gunnen czw unszern grassen nattürfften. *(Dipl. Pos.* III, 207. Vár. lt. Lad. 60 Nr. 39.)

[9] Mayster henrich *puxmaister,* az Úrtestéről nevezett társulat tagja. (Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179. 3 lap.)

[10] Andree Müllner, *püchsenmaister.* (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 189.)

[11] Maister Hansen *Püchsenmaister.* (Vár. szám. könyvek Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 21). — Hansen *pügsenmaister.* (Vár. szám. könyv. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20.)

[12] Georg *Püxsen maister,* liess ettlich

Digitized by Google

pedig 1430-ban Peillymanawi János[1] és 1438-ban Reichenaui János.[2] Hogy időnkint mily bajos volt puskaművesekre szert tenni, azt az a körülmény is mutatja, hogy a város olykor Bécsben igyekezett ilyen után járni, anélkül, hogy fáradozásának eredménye lett volna, lévén a puskamüvesek mindenfelé igénybe véve.[3] Az ágyúöntés, mint tudjuk, városunkban serényen folyt[4] és nincs arról tudomásunk, hogy ágyúk kívülről kerültek volna hozzánk. Ellenkezőleg még a belföldi hadi szükségletekre is pozsonyi ágyúkat fordítottak.[5] Nyilván az az ágyú is, melyet a város 1440-ben a pozsonyi várnagytól vett,[6] ugyancsak a pozsonyi öntőde készítménye volt. Úgy látszik a puskák is mind itt készültek, mert a harminczadkönyv kimutatása szerint 1457—

---

khunst am Platz sehen, nyilván tűzijátékot, vagy czéllövést. (Vár. számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 161.)

[1] Zsigmond király a vereknyei révet és birtokot elzálogosítja circumspecto Johanni de Peillymanaw *Magistro Bombardorum* nostre maiestatis. *(Dipl. Pos.* II, 220.)

[2] Reichenaui János Albert király ágyúmestere, magister bombardorum nostrorum. *(Dipl. Pos.* II, 426—27.)

[3] 1456-ban a pozsonyi polgármester Bécsben kerestetett ágyúmestert. A Bécsbe küldött Pernhartl Venczel pozs. polgár írja erre vonatkozólag: auch het her purgermaister mit mir verlassen zu pestellen ein *puxenmaister* also kan ich kain zu wegen pringen wen wern yerr vil su hietten all dienst. *(Dipl. Pos.* III, 201.)

[4] L. e mű II, 2.

[5] 1451-ben Hunyadi János meghagyja a pozsonyi tanácsnak, quatenus mox et in eadem hora visis presentibus illam *pixidem Choka appellatam* ibidem in Castro Posoniensi existentem in navem locare eidemque consimilem currum uti sub pixide Alberti Regis habetur, reformare et pararifacere, et *cum alÿs pixidibus* nobis per vestras amicicias datis, necnon lapidibus ad ipsam *magnam pixidem* pertinentibus ad racionem nostram ad Budam destinare modis omnibus velitis et debeatis. Nichilominus unum Magistrum pixidarium aquirere et cum eodem convenire cui tandem solucionem facere valeamus.. Kelt Temesvárott feria 2-da prox. post Dominicam Judica. 1451. *(Dipl. Pos.* III, 27. Vár. ltár. Lad. 37. Sec. 2 Nr. 24 pp.)

[6] Item Am Erichtag noch sannd Jorigen tag hab ich gebn dem herren St. Ranes dy Zeit Statrichter noch des purgermaister gescheft fuer XXVIII flor klain gelt ye VII β. ϑ fuer ein guldein abzeraitn dy er furpas dem Span auf das hauss gegeben hat *an dem Morser den dy Stat von ym gekaufft hat,* facit XXIIII½ lb d wienner. (Vár. 1439—40 évi sz. k. 345 l.)

Digitized by Google

58-ban mindössze csak 1 db villáspuska lett 2 ar. frt = 23 korona vámértékben a harminczadon elvámolva.[1]

A háztartásban és gazdaságban nem utolsók a kerékgyártók és nyergesek sem. Mindkétfélék egy oly városban, melyben a mező- és erdőgazdaság és szőlőmüvelés, kivált ez utóbbi oly jelentékeny volt, de a hol a fuvarozás is oly tekintélyes kereseti ágat tett, ugyancsak nem lehettek jelentéktelenek. A *kerékgyártók* tényleg feles számmal említtetnek. Igy az 1379 évi adókönyvben Henrik, Wernczel, Kálmán, András, Friedel és Jakab,[2] az 1434-ikiben János, Máté, Miklós és Simon.[3] Az 1439 évi városi telekkönyvben Jakab kerékgyártónak vödriczi háza említtetik. Egyéb feljegyzésekben szintén előkerül néhány.[4] Valamennyien mesterségükkel foglalkoztak, kocsikat és fuvarozási járóműveket készítve s javítva, de amellet sokan még szőlő- és bortermeléssel és borüzlettel is. Ezt főleg az 1434 évi adókönyv mutatja. Miklós kerékgyártó 20, János kerékgyártó 28, Simon kerékgyártó 46 akó után van megadóztatva, az első 2 frt 5 libra, a második 2 frt 8 libra, a harmadik 6 frt erejeig, csak egy Máté kerékgyártó, ki nincs bor után megróva, fizet 5 librát.[5] Egyes adatokból következtethetni, hogy a pozsonyi kerékgyártók

[1] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 125 l.

[2] It. heinricus *carpentarius* 20 den. (Sluttergazzen 4 old.) — It. Jacobus *wagner* 60 dn. (S. Michaelis 18 old.) — It. fridel *wagner* 40 dn. recessit (U. o.) — It. Wernczel *carpentarius* 20 dn. (U. o.) — It. domus Colomanni *carpentarii* 20 dn. (Spitalnewsidl 21 old.) — It. Andre *carpentarius* 8° vr. 30 dn. (U. o. 26 old.)

[3] Hans *Wagner,* Mathes *Wagner,* Niklas *Wagner,* Simon *Wagner.*

[4] 1382-ben Schevechleech *carpentarius* et alii cives et hospites de posonio I. Lajos király elé járultak. *(Dipl. Pos.* I, 643.) — 1434-ben hans *wagner* a Münzhofban lakott. (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 4.) — 1475-ben Peter *wagner* házat kap nejétől a Halászkapunál. *(Prot. Test.* I, 165 a, és e mű II. 1, 44 l. 2 jegyz.) — 1482-ben peter *wagner* városi esküdt és végrendeleti tanú. *(Prot. Test.* I, 157 a. És e mű III, 420.) — 1513-ban *Ortl János* bognár két fiára hagyja mein haws vnd hoff darin Ich wonnhafft bin. *(Prot. Test.* I, 346.)

[5] Kováts: *Vár. adózás* 79 l.

Digitized by Google

közönséges járómüveken kívül díszkocsikat is készítettek. 1447-ben aug. 5-ikén Hunyadi János kormányzó Pozsonyból kéri a tanács által magának Budára hajón küldetni azt az aranyos kocsit, melyet neki Rozgonyi Sebestyén pozsonyi főispán felajánlott.[1]

Ami a *nyergeseket* illeti, azok jelentőségre nézve méltán sorakoznak a kerékgyártók mellé. Van is róluk szó középkori iratainkban. Az 1379 évi adólajstromban Balther[2] nyerges nevére találunk.[3] Az 1434 évi adókönyvben Hager és Ulrik nyergesek[4] említvék. Hager nyerges 1441-ben városi adószedő.[5] A végrendeletekből ugyancsak Ulrik nyergest ismerjük, kinek háza 1427-ben a Hummel-utczában feküdt;[6] továbbá Hager Menyhártot, kinek 1445-ben a Halászkapunál volt háza;[7] Az 1439 évi városi telekkönyvben is rátalálunk úgy Ulreich mint Hager nyergeseknek a város 2-ik részében fekvő házaira. Ismerjük továbbá Erasin nyergest, ki 1446-ban hosszúutczai házát nejére hagyja.[8] Ő nyilván azonos azon Erasmus nyergessel, ki az egyik czwingerben kapitány volt.[9] Miklós nyergest, ki

[1] 1447-ben aug. 5-ikén Hunyadi János írja a pozsonyi tanácsnak: Ecce per hominem suum comisit egregius Sebastianus de Rozgon, comes Posoniensis, de Castro ipso Posoniensi unum *Currum deauratum* nobis dare, quem nullius quam v. A. transmissioni duximus confidendum. Kéri őket, quatenus prescriptum currum ad unam levem Navem disponentes, neki Budára leküldjék, miután pro non parvis nostris solempnitatibus ipsum currum ad statim indigemus. Kelt in villa Balk 1447. (*Dipl. Pos.* III, 212. Vár. lt. Lad. 37 Secc. 2 Nr. 24 K. n. Teleki: *Hunyadiak kora* X, 220.)

[2] Walter vagy Baltazár?

[3] Item eodem die dedimus Balthero *Sellatori* 2 libras dn. exparte Ciuium.

[4] Kováts: *Vár. adózás* 73 l.

[5] Item auch an dem tag hab wir gebn der kunigin obristn Cantzler ein vberguldn kopph das vns *der hager Satler Gober* In dy Raitung gelegt hat der kost XXVIII flor abzeraitn ye fuer I flor auri VIIJ β ϑ wienner facit XXVI lb LX ϑ wy. (1440—41 évi vár. sz. k. 106 l.)

[6] Ulrich *Satler*. (E mű II. 1, 55. És *Pr. Ztg* 1877. Nr. 6.)

[7] Meinhart hager *Satler*. (*Prot. Test.* I, 63. Es e mű II. 1, 43 l. 5 jegyz.)

[8] Erasin *Satler*. (*Prot. Test.* I, 55 a. És e mű II. 1, 31 l. 1 jegyz.)

[9] Fegyvertári inventarium a vár. ltban. L. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 31.

Digitized by Google

1480-ban végrendeleti tanú,[1] 1487-ben Péter nyergest, kinek neje Margit házát férjére hagyja.[2] 1519-ben Gilig nyergest, ki megfizeti polgárjogi illetékét.[3] Hogy a munkafelosztás nyergesek és szíjgyártók közt nem volt mindig szigorúan betartva, az az 1379 évi adólajstromból tetszik ki. E szerint a város Merchel *szíjgyártónak* tíz denár hián 7 solidust fizetett a király számára vett nyereghez szükségelt szíjakért,[4] később pedig a *nyerges* felesége említtetik, kinek a királynak mondott nyergeért a fél librát kifizették.[5] Mai nyergeseink is egyszersmind szíjgyártók és részben tarsolyások és bőröndösök is. A régiek foglalkozása kiterjedt a ló összes bőrfelszerelésére. Mint tudjuk szép nyergek ajándék tárgyakul szolgáltak,[6] ilyeneket a város nemcsak a főudvari embereknek, de más nagyoknak is adott.[7] Ez a szokás kétségtelenül igen eredményesen járult hozzá a nyerges mesterség fellendüléséhez. A nyergesek közül sem Ulrik sem Hager nem foglalkozik borkiméréssel vagy borkivitellel, ennek daczára fizet mégis egyikük, Hager 2, másikuk Ulrik 6 frtot, mit tehát tisztán üzletük jövedelme után mértek ki rájok.[8] A nyerges áruk közül egyik-másik kívülről is került be. Az 1457—58-ik évben pl. nyergek[9] 12·50 ar. frt = 143½ korona; nyeregfa[10] 1 ar. frt = 11½ korona vámértékben. Mind értékvámolt áruként. A

[1] Niclas *Satler. (Prot. Test.* I, 180 a.)

[2] *Prot. Test.* I, 210 a.

[3] 1519—20 évi vár. sz. k.

[4] Item feria tercia proxima post festum Pasce (= apr. 12) dedimus ex Jussu magistri Ciuium Merchel *Riemer* 7 sol. minus 10 dn. pro *corrigiis ad nouam sellam pertinentibus* domino Regi per dominum Judicem portatis pro Buda. (1379 évi adólajstrom.)

[5] Item dedimus eodem die uxori sellatori[s] pro expensis ½ libram dn. de *perdicta [p] sella* domino regi per Judicem portata ex Jussu magistri Ciuium.

[6] L. e mű II. 3, 347—48.

[7] Item auch am Mantag an Sannd Dorothea tag hab wir geert den vorg (enanten) herrn Lasla von Masawtz *mit ainem Satl* noch der herren gescheft der stund IIII flor auri von dem hager Satler abzeraitn guld per VII ½ β ♂ facit III lb VI β ♂. (1440—41 évi vár. sz. k. 104 l.)

[8] Kováts: *Vár. adózás* 73 l.

[9] Satl. — [10] satelpawm.

Digitized by Google

nyeregárúk közt voltak nyeregtáskák is.[1] Ezek párosával árultattak. Öt pár nyeregtáska 6 aranyforintba került.[2]

A lófelszerelés amellett még más segéd-iparosokat is foglalkoztatott, ilyenek a *zablászok*,[3] a *kengyelesek*[4] és a *sarkantyusok*.[5] Ám mi ezek egyikét sem tudjuk határozott adattal igazolni, de létezésüket sok valószinűséggel feltételezhetjük. A sarkantyusokat még ma is képviseli Pozsonyban egy mester. A középkori szokás szerint zablászok, kengyelesek és sarkantyusok egy egyesületet képeztek. Bécsben az 1478 évi jul. 11-iki czikkely értelmében zablászok és sarkantyusok egyesületének meg volt engedve a kengyelvasak készítése, a kengyeleseknek tehát szintén ide kellett tartozniok. Már 1515-ben nagyon hanyatlófélben voltak kivált a sarkantyusok, mert a zablakötők iparilag elhatalmasodtak s a munkarend megbontása következtében érzékenyen károsították a sarkantyusokat. Ezek 1518 évi új rendszabálya tehát kevésbbé szigorú feltételeket szabott a mesterségszerzésnek.[6] Másrészt tudjuk azt is, hogy zabla[7] és kengyelvas[8] külföldről is került be. Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint ez évben idegenek által 29 ar. frt = 333½ korona, a pozsonyiak által 1·12 ar. frt = 12½ korona, összesen tehát 30·12 ar. frt = 346 korona vámértékű zabla érkezett kívülről városunkba. Azonkép behozatali czikkek a kengyelek,[9] a sarkantyúk[10] és a lóvakarók.[11]

---

[1] sateltaschen.
[2] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 129. l.
[3] *Pismacher* = Gebissmacher = = zablakészitő.
[4] *Stegreifer* = kengyelkészitő.
[5] *sparer.*
[6] V. ö. Uhlirz: *Das Gewerbe* 65 l.
[7] *pis.* — [8] *stegraeff.*
[9] 3 par messein *Stegraeff* (HKv. 6.)
[10] 2 par *sparen.* (HKv. 6.)
[11] *strigl.* Ezekből a harminczadkönyv 1457=58 évre 3 ar. frt = 34½ kor. vámértékű behozatalt tüntet fel. (Kováts: *Nyug. MO árúforg.* 122 l.) L. azonkív. ehhez e mű II. 3, 92 l. 1 jegyz. és 97 l. 6 jegyz.

Digitized by Google

VII.

A családi élet anyagi alapja. Egyéb házfelszerelési, közszükségleti és fényüzési iparágak.

Az eddig előadott iparágak még korántsem elégíthették ki azon szükségleteket, melyek a középkori család és város ház- és udvartartásában mutatkoztak. A konyha- és a mezőgazdaság egyik nevezetes szükségleti czikke a szita és a rosta, a szitások és rostások e készítményei. A *szitások* említésével tényleg találkozunk is, mert ilyenül említtetik Bartl az 1514—15 évi számadókönyvekben.[1] A sziták egy része lószőrből készült s részint lisztnek, részint fűszernek szitálására szolgált. A lószőrből készültek szőr-sziták néven voltak ismeretesek, s az efféle szitákat készítők *szőrszitásoknak* neveztettek.[2] A sziták más része drótból készült s rostáknak hivattak.[3] Különben a szita és rosta mint importczikkek is ismeretesek. Több idegen hozta piaczunkra az efféle iparczikkeket.[4] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint a behozott sziták s rosták[5] vámértéke 9 ar. frt = 103½ koronára tehető.[6]

---

[1] Ez évben fizeti meg polgárjogi illetékét Bartl *Sieber*.

[2] hesiber, haesiber = Haarsieber. (L. Uhlirz: *Das Gewerbe* 100—101 ll.)

[3] rayter, a drót-sziták készítői *Reiterer* = rostások.

[4] Eodem die andre *Rayttrar* hat verkaufft *Rayttern* vnd *Syb* fur 1 ℓℓ dn. — Eodem die michl *hasiberin* hat verkaufft *Sib* vnd *Rayter* fur 3 ℓℓ. — Eodem die Gaspar *Sybar* furt *Raytern* vnd *Syb* fur 2 ℓℓ den. (Harminczadkönyv 120—121. 305. Kovátsnál i. h. 175 l.)

[5] *raytter* és *sib*.

[6] Kovátsnál: *Ny. MO áruforg.* 128 l.

Digitized by Google

Házi gazdaságot *tű* nélkül el sem képzelhetünk. A varrótűnek iparosok által történt készítése, mondhatni, a legújabb időkig tartotta fenn magát Pozsonyban is. A középkorban *tűkeszítők* városunkban rendes iparosok voltak, habár névszerint őket régi feljegyzéseinkben nem találjuk. Sok tűárú jött persze kívülről is. Ismeretes a bécsi Ulrik tűkészítő,[1] ki ide hozta készítményeit.[2] És ismeretes János tűkészítő,[3] ki tűit, gyűszűit és kapcsait városunk piaczán bocsátotta eladásra.[4]

Az *óra* a háznak, de a nyilvánosságnak is egyik nélkülözhetetlen követelménye. A rendet úgy a házban mint a nyilvánosságban az óra szabályozza. Már a kerékóra feltalálása előtt találjuk a házakban a fövény-, a nyilvános helyeken a napórát. Ez utóbbi még a kerékóra alkalmazása után is fennmaradt s maig is szemlélhető városunk egynémely épületén, így a Sz.-Ferenczieknek kolostorának kert felüli oldalán. A fövényóra[5] előkerül mint behozatali czikk.[6] A XIV. század elején rátalálunk városunkban az *órásra* is. 1314-ben ugyanis Miklós *órás* említtetik.[7] 1410-ben augusztus 12-ikén a város 1 font dénárt fizet Péter órásmesternek.[8] Az 1434 évi adókönyvben fel van sorolva Miklós órás,[9] kinél feltünő, hogy 18 frt 7 librát 4 solidust tevő adóösszeget fizet, csakhogy e nagy összeg nagy borüzletéből fejtendő meg, mert nem kevesebb mint

[1] *Nadler* Ulreich von Wienn.

[2] Mint közepes behozót említi Kováts: *Ny. MO árúforg.* 177 l.

[3] hanns *nadler*.

[4] Eodem die hanns *nadler* furt *nadln* vnd *hacl* . . . fur 4 fl. — Eodem die hanns *nadler* hat verkaufft hagkl, vingerhuet, vingerl fur 1 ℔ dn. (1457—58 évi *HKv.* 28 és 118 ll. Kovátsnál i. h. 175 l.)

[5] *raysund ör.*

[6] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 138 l.

[7] Niclas der *Harrer*. (1314 évi máj. 10-ikére vonatkozó feljegyz. a vár. számad. könyvben.) A bécsi Sz.-István-templom órája először 1417-ben említtetik. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 72 l.)

[8] Item ich hab geben mayster Peter den *orlogisten* 1 libra feria tercia post Laurentii. (Vár. sz. k. Fejérpatakynál: *MO vár. régi számad. könyvei* 49 l.)

[9] Niclas *Harrer*.

Digitized by Google

250 akó után van megróva.[1] 1487-ben János órásmesterrel találkozunk.[2] Hogy a városház tornyán már 1442-ben volt gépóra, máshelyt említettük.[3] A gépórán kívül volt ott napóra is.[4] A zsebóráknak azonban nagyon ritkáknak kellett lenniök. Legalább a végrendeletekben nem fordul elő említésük. Valamint másutt, úgy nálunk is az órások jobbára lakatosok voltak.[5] Tudjuk, hogy Bécsben az órások már 1451-ben a lakatosokkal voltak egyesítve.[6]

A kerékóra gépszervezeten alapulván, világos, hogy a gépészeti iparágak sem voltak városunk falai közt ismeretlenek. A tűzi fecskendő említése feltételezi a *gépgyárost.* 1503-ban szerez a város György mestertől[7] tűzi bőrvedreket.[8] 1526-ban pedig Hofer Jánostól tűzi fecskendőt.[9] A hadigépek szerkezetében kivált tág tere nyilt a gépésznek. Van is ilyenről, Jakab cseh kocsimesterről szó Zsigmond király egyik 1430 évi okiratában, melyből kitünik, hogy nevezett mester mennyire járatos volt jeles hadigépek szerkeztésében, amiért is a király neki Pozsonyban, a Vödriczen házat adományoz.[10] A *tűzimesterek* és a

[1] Kováts: *Vár. adózás* 62 l.

[2] Maister Hansen *urmaister.* (1487 évi sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 113.)

[3] L. e mű II. 1, 352 l. 4 jegyz.

[4] Ugyanott.

[5] Lásd fenntebb a 211 l.

[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 72 l.

[7] Maister Jörgen.

[8] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 105.

[9] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 105.

[10] Zsigmond király considerantes fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis fidelis nostri circumspecti Jacobi Bohemi Magistri Carpentariorum nostrorum, per eum Claritati nostre, nedum in direccione laborum Aularum nostrarum *mechanice artis magisterio ex diversis lignanicuum* (sic) *compaginibus mire compositorum,* uerum eciam in nonnullorum fortaliciorum nostrorum et *machinarum e multis lignorum conpaginibus artificiosa ereccione* et sudorosorum eorumdem operum plausibili consumacione exhibitis et impensis, quandam domum nostram in suburbio Civitatis nostre Posoniensis in vico Wedrycz vocata habitam alias per nostram maiestatem a Nicolao literato Ciue ipsius civitatis nostre Posoniensis precio emptam et comparatam, cum omnibus suis edificiis ac utilitatibus et utilitatum integritatibus prefato Magistro Jacobo Bohemo Magistro Carpentariorum nostrorum et suis heredibus universis in

Digitized by Google

városi ágyúöntőműhelyben alkalmazott egyéb munkások nem csekély mértékben ügyeskedtek a mechanika terén.[1] A város kapuin alkalmazott felvonó hidak is gépszerkezetűek voltak.[2] Említvék a csavarok is, nyilván az íjfelhuzó csavarok.[3]

A víz, mint ma úgy régen is, az élet egyik főszükségletét tette. A város a maga részéről e szükségletnek azzal kivánt eleget tenni, hogy gondoskodott közkutakról és vízvezetésről.[4] De a házak egyes gazdái sem kivánták házaikat kút nélkül hagyni. Úgy a köz- mint a magánkutak s azok karbantartása, tisztítása s javítása dolgot és keresetet adott a *kútásóknak* és *kútmestereknek* kiknek emléke elő is fordul középkori feljegyzéseinkben.[5] Mellettök az *árok-* és *csatornatisztítók* szintén épp oly nélkülözhetetlen speciálistái voltak a háznak mint a városnak. Úgy az *árokmesternek*[6] mint a *csatornatisztóknak* emlékével találkozunk is a középkor irataiban.[7] Az árokmester jövedelme nyilván nagyon szerény volt, miután az 1434 évi adókönyvben csak 2 solidusig van megadóztatva.

Másutt láttuk, hogy a városnak éjjeli időben való megvilágításáról, a XVI. század elejétől fogva ha szerény-

---

perpetuam hereditatem dedimus, donavimus et contulimus, azt hagyományozási, eladási, elörökítési joggal. Kelt Tatán in dominico proximo post festum ascensionis D. 1430. *(Dipl. Pos.* II, 649—50.)

[1] L. e mű II. 3, 284—286.

[2] E mű II. 3, 263 l. 3 jegyz. és u. o. 266 l. 1 jegyz.

[3] Windperger Pál 1490 évi végrendeletében mondja: derselbig vrban ist mir schuldig fur ein *winden* vnd vmb ein *armbst,* drei guldein. *(Prot. Test.* I, 227.)

[4] L. e mű II. 1 342—344.

[5] Igy 1549-ben Maister Andre *Prunmaister.* (E mű II. 1, 344. l. 6 jegyz.) A kutak tisztítására vonatkozó adatok sem hiányzanak. Igy olvassuk az 1461 évi kamaraszámadásokban: den knechten, *dy den prun von Weidrizer tor haben helffen rawmen* bei der Salniter hütten. (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 20.)

[6] Mathes periggesell, *grabn Mayster,* említve az 1434 évi vár. adókönyvben Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 27. Azonkívül l. Kováts: *Városi adózás* 61 és 90 ll.

[7] 1410-ben olvassuk: Item daz man den graben vor Sand Michels tor gerammet hat dedi 40 den. IIII. chnechten. (Vár. sz. k. Fejérpatakynál 48 l.) Ehhez l. e mű II. 1, 365.

Digitized by Google

mértékben is, de mégis csak volt gondoskodva.[1] Kapuk vagy házak oldalára felaggatott vasserpenyőkben szurokkoczkák égtek.[2] A háznak éjjeli időre való megvilágítása még fontosabb követelmény volt. A városnak megvilágítása az éjjeli közlekedési és rendőri biztosság szempontjából volt elkerülhetetlen, a háznak megvilágítását pedig a házi munkának érdeke hozta magával. A háznak megvilágítása amaz időkben viasz- és faggyugyertyákkal vagy olajégetéssel történt. Éjjeli járáskor-keléskor papir- vagy vászonlámpákba helyezett viasz- vagy faggyugyertya világított. A viasz- és faggyugyertyák előállításával kétféle iparág foglalkozott: a viaszöntőké és a gyertyaöntőké. A *viaszöntők,* kik a fáklyákat is készítették, a viaszt, melyet, mint láttuk, a méhek szorgalmas termelése oly bőségesen szolgáltatott, hogy kivitelre is maradt, nagyrészt gyertyakészítésre fordították.[3] Ezeknek fogyasztása annál jelentékenyebb volt, mivel viaszgyertyás alapítványok és viaszgyertyás birságolások is léteztek.[4] De tudjuk azonkívül, hogy a gyertyaáldozatok is igen divatosak voltak.[5] A nagy fogyasztás tehát szapora munkaerőt tételeztet fel, mely ennek daczára olykor annyira elégtelen volt, hogy bécsi viaszöntők is bőséges keresetet találhattak nálunk.[6] Az 1379 évi adókönyvben két viaszöntő van felsorolva, egy, kinek a háza a Sluttergazzenben, a mai Torna-utczá-

[1] E mű II. 1, 369—70.

[2] *Phandl, Fewerphann, feurpfann* és *pechselten.*

[3] L. fenntebb 84 l.

[4] L. fenntebb 83 l. 3 jegyz.

[5] Az Urtestéről nevezett társulat 1439 évi alapítványlevelében olvassuk: Vnd yeder prueder sol ophern mit ainer *kerczen.* — Vnd die *kerczen* zum ophertragen sol ein yeder Zechmaister darraihen. Darumb geb wir zwayer phennig mer quottemergelt dann weylent ist gewesen. (Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179. 7 lap.)

[6] Igy tudjuk, hogy a XV. század harminczas éveiben eslarni Simon bécsi viaszöntő hazánkkal virágzó kereskedést űzött, s Erzsébet királynénk udvartartásának szükségleteit is fedezte. (Bécsváros ltban *Regesten* II, 453. Uhlirznál: *Das Gewerbe* 76 l.)

Digitized by Google

ban van, s egy másik Meundel, kinek háza a Széplak-utczában állott.[1] Az 1434 évi adókönyvben szintén két viaszöntő említtetik, Hensel és Miklós.[2] Mindketten nagyon mérsékletesen vannak megróva, Hensel 4, Nikl 3 solidussal.[3] Az 1403-ban említett Mendl viaszöntő, ki nyilván a fenntebb említett Meundellel azonos személy, városi tanácsos volt.[4] Gáspár viaszöntőnek 1513-ban a Kresslingben volt adórovott kertje.[5] A faggyut a háztartásban, iparban és gazdaságban kisebb részben külömböző czélokra használták fel,[6] nagyjában mégis azonkép gyertyakészítésre, mert a faggyugyertyák fogyasztása igen jelentékeny volt.[7] A faggyugyertyák öntésével külön gyertyaöntők foglalkoztak, kiknek a városi gazdák által űzött állattenyésztés és a mészárosság feles faggyuanyagot juttatott.[8] Külömben a faggyu[9] behozatali czikk is. Az 1457—58 évi harminczadkönyv tanúskodása szerint ez évben 7 mázsa

[1] It. domus quondam *wachsgiezzer* 20 dn. (Sluttergazzen 4 old.) — It. Meundel *wagsgiezzer* 20 dn. (Platea Schoendorf 18 old.)

[2] Hensel *Waxgiesser* és Nikl *Waxgiesser*.

[3] Kováts: *Városi adózás* 79 l.

[4] Mendl der *wachsgiesser*. (Említve a városi tanács-jegyzőkönyvben Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 10.)

[5] L. fenntebb 84. l. 4 jegyz.

[6] 1410-ben előjön Pozsonyváros konyhaszámadásaiban: Item vmb *vnslid* 10 dn. dedit. (Vár. ltban. Fejérpatakynál 43 l.) Item den marstalern vmb *vnslid* zum pherden vnd vmb kerczen 32 den. dedit. (Vár. ltár. Fejérpatakynál: *MO vár. régi számadó könyvei* 43—44 ll. Azonkív. l. e mű II. 3, 90 l. 5 jegyz.) Hogy a czipőket faggyúval kenték, az már eléggé kitünik abból, hogy a czipészek czéhszabálya ezt a czipészeknek eltiltotta. (L. fenntebb 153 l.) Azt is láttuk, hogy az ágyúk agyagformáihoz szükségelt agyag gyúrásához *faggyút* használtak, sőt az olvadt érczbe is *faggyút* kevertek. (L. e mű II. 3, 279 l. 2 és 4 jegyz.)

[7] Windperger Pál 1490 évi végrendeletében adósnak mondja magát rokonával Windperger Farkassal szemben *umb vnslit kerczen*, minek fejében ő és neje együttesen már 20 sol. adtak. Adósa továbbá sógornőjének valami 5 tl-tummal auch vmb *kerczen, Öll* vnd ander ding. *(Protocollum Test.* I, 226 a.)

[8] Az Urtestéről nevezett társulatot illető szolgálmányok 1445-évi jegyzékében olvassuk: Item dient alle Jar von einer fleyschpank siben viertel *vnslitt* auf sand Michaelis tag, vnd davon auch zu beleichten vor Gotzleichnam, ein lamppen. (Vár. ltár. Lad. 60. Nr. 179 5 lap.)

[9] vnslid, unslit.

Digitized by Google

faggyu került át a határon 14 ar. frt = 161 koronányi vámértékben.[1] Középkori irataink elszórtan említik is a gyertyakészítőket. Igy egyet, egy gyertyaöntő özvegyét az 1379 évi adólajstrom.[2] Neves gyertyaöntő volt a XV. században Schneweis polgár, kinek a háza és műhelye a mai Korvin-utczában, mely tőle kapta volt régebben a Schneeweis-utcza nevet.[3] Ő szolgáltatta egy 1471 évi feljegyzés szerint a városnak a szükségelt gyertyákat.[4] A gyertyafogyasztás a városházán az urak s a poroszlók szobáiban, valamint a pinczében s egyéb helyiségeiben nem volt csekély.[5] Épp úgy a királyok s egyéb előkelő vendégek itt tartózkodásakor sem.[6] A harminczadhivatalok elszámolásaiban is előfordulnak mint kiadási tételek a faggyugyertyák[7] és fáklyák.[8] Voltak gyertyakészítők, kik gyertyáikat templomokban árusították. Az 1518 évi Aechtbuech ugyanis előadja, hogy egy Borbála nevű tolvaj asszony egyik gyertyakészítő asszonynak a Sz.-Márton egyházában levő székéből 3 dénárt vitt el.[9] Voltak oly

---

[1] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 83 l.

[2] It. relicta *cherczenmacherinne* 10 dn. (Sluttergazzen 5 old.)

[3] L. e mű II. 1, 52. Azonkív. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 4.

[4] Az 1471 ik évi városi számadási könyv szerint számadás történt mit dem Sneweis wegen der kerzn die man genomen hat von Im awf der stat Notdurft. (V. ö. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 4.)

[5] L. e mü II. 3, 184 l. 4 jegyz. és u. o. 185 l. 1 jegyz.

[6] Igy olvassuk az 1419 évi konyhaszámadásokban, a Zsigmond király itt tartózkodása alkalmából felmerült szükségletek között: 20 libr. *kerczen.* 1 libra *kerczen* in den keller. 4 grozz *kerczen* dem Doroslo fur 10 dn. 5 libra *kerczen.* 1 libr *kerczen* stb. (Fejérpatakynál: *MO vár. szám. könyvei* 51—54 ll.) — A passaui püspök szükségleteire pedig adott a város 1419-ben febr. 5-ikén 5 libr. *kerczen,* febr. 6-ikára 5 libr. *kerczen,* febr. 7-ikére 5 libr. *kerczen,* febr. 8-ikára 5 libr. *kerczen,* febr. 9-ikére 3 libr. *kerczen,* febr. 11-ikére 2 libr. *kerczen,* febr. 13-ikára 5½ libr. *kerczen* stb. stb. (Fejérpatakynál: *MO vár. szám. könyv.* 54—56 ll.)

[7] *unslit kerczen.* L. e mű II. 3, 90 l. 5 jegyz.

[8] *wintliecht.* L. e mű II. 3, 97 l. 7 jegyz.

[9] it. ainer *kertzel macherin* in Sand Merttn kirichen In Ierm stuell gestoln III. dn. (Királynál: *Pozsony vár. joga a középkorban.* 299 l.)

Digitized by Google

gyertyaöntők is, kik mesterségükön kívül egyéb keresettel is foglalkoztak, így János gyertyaöntő, ki 1444-ben csolnakon követ szállított a városi erődművekhez.[1]

A mécsekhez és lámpákhoz szükségelt olajat legnagyobbrészt lenmag sajtolásából készítették. Kis részét talán a kertekben és szőlőkben tenyésztett napraforgó magvaiból is. A mák- és reif-olajokat melyek mint láttuk, behozatali olajok,[2] és a lenmagolajat, nem a konyhában, hanem a háztartásban használták fel. A templomokban átalán a mécsekhez és lámpákhoz szükségelt olajnak a fogyasztása igen jelentékeny volt. Örökkön égő lámpák nem voltak ritka alapítványok s e tekintetben egyes fekvőségek: házak, szőlők, de sőt jövedelmező üzletek is folytonvaló szolgálmányokkal voltak megkötve.[3] Úgy az égetési mint az olajbogyóból való konyhai olajok sajtolásával az *olajsajtolók*[4] foglalkoztak, kiknek gyakori említésével találkozunk adó- és elszámolási könyveinkben. Névszerint említvék 1379 évi adókönyvünkben Miklós, Jakab, Simon és Simon neje olajsajtolókul.[5] Az 1434 évi adókönyv csak egy János nevű sajtolót említ, ki tisztán mestersége után 3 libra adóval van megróva.[6] Az olajsajtoláson kívül az

---

[1] Item vnd habn beczalt (Am Sambstag noch Ostern) dem *Johannes Chercz macher* XVI zullen Stain klain vnd gros zum polberich ye ain zulln vnb LXX ♂ wienner facit V flor LXX ♂ (1443—44 évi kam. számad. 391 l.)

[2] L. fenntebb 117—118 ll.

[3] Item Heinreich kochermacher bleibt schuldig Zu *der beleichtung des liechtes* vor gocz leichnambs In sand Merten pharrchirichen X guldein in gold, dy der Jorg Geschell hat nyder gelegt von seins weingarten wegen Im lanngen tail, davon zedien albeg auf sannd Jorigen 1 flor. de fur stet sein haus zenachst dem Stephan list. Actum feria quarta festi sancti Georgy Anno 1449. — Item mer hat dy pruderschaft ain weingarten genant das Küpferl ob der obern poshaten aus des hans Schneider geschäft zu *beleichten das Sacrament.* (Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179 5 a. lap.)

[4] Oeler, oleatores.

[5] It. Nicolaus *Oeler* 4 dn. (Slutergazzen 5 old.) — It. domus Jacobi *Oler* 60 dn. (U. o. 7 old.) — It. Symon *Oler* 1 tr. 6 sol. (Alta Strata 9 old.) — It. relicta Symonis *Oeler* 20 den. (Spitalnewsiedl 22 old.)

[6] Kováts: *Vár. adózás* 69 l.

Digitized by Google

olajnak elárusitásával is foglalkoztak. Sőt annak exportálásával is.[1] Olajon kívül fagyuval, szurokkal és gyertyákkal is kereskedtek s minthogy mindezek jelentékenyen fogyó czikkek voltak, nagyon természetes, hogy a kereskedésnek nagyobb fellendülése előtti időkben, az olajsajtolók könnyen jómódhoz juthattak. Azóta azonban, hogy a kereskedők az olajat nagyban importálták, ami nálunk a XV. században történt,[2] az itthonlevő olajsajtolók jelentősége és tekintélye igen alászállott.[3]

A konyhába, műhelybe és téli időben fűtéshez szükségelt fáról és szénről a faárúsok, faszénégetők és szállítók gondoskodtak, kik mellett a favágók mint nagyon is számba jövő munkások szerepelnek. A *faárusok*[4] említése igen gyakori. Az 1379 évi adólajstrom közülök négyet említ, kik részint a Kecske- vagyis a mai Kisfaludy-utczában, részint a Magasúton s részben a Sz.-Lőrincz-utczában laktak.[5] 1444-ben Holczer Margit végrendeletet alkot, melynél Vogler Mihály és Kugersauf Fülöp pozsonyi polgárok a tanúk.[6] Egyik faárus neje 1449-ben mint az Úrtestéről való társulat jótevője említtetik.[7] Holczer János,

[1] Egy 1342 évi okiratból kitetszik, hogy Bécs az olajat Magyarországból kapta. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 74 l. 10 jegyz.) Némi exportról tanúskodik az 1457—58 évi harminczadkönyv is, mely szerint nevezett évben 1 rakomány faolaj került a pozsonyiak által a külföldi piaczra. (Kováts: *Ny. MO árúforg.* 185 l.)

[2] L. fenntebb 117—1 8 ll. Az 1457 és 1458 évi harminczadkönyv szerint ez évben az összes olajok (kender-, olajbogyó-, mák-, reif- és vegyes olajok) importja 787·31 ar. frt = 9054 korona vámértékű volt. (Kováts i. h. 85 l.)

[3] V. ö. Uhlirz: *Das Gewerbe* 74—75 ll.

[4] *holczler.*

[5] It. Thomas *hoelczler* 40 dn. stat super Ciues. (Gaizgazzen 2 old.) — It. Albertus Maelchendorffer *hoelczler* 30 dn. (Alta Strata 10 old.) — It. Chunradus de wogram *holczler* 30 dn. (U. o. 10 old.) — It. Mert de Poesing *hoelczler* 20 dn. (S. Laurencii 19 old.)

[6] *Prot. Test.* I, 52 a.

[7] Item fraw Anna *holczerin* hat geschafft in gotsleichnambs Bruderschafft ain Silbergürtl auf ainem kurczen parten vnd X ungr. gulden vnd ist aus gericht. Alább az öv értéke is meghatároztatik ain Silbergürtl für XVI. gulden. (Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179.)

Digitized by Google

Lajos és András 1476-ban a nevezett társulat tagjai.[1] Épp oly gyakoriak a *szénégetők* és *szénszállítók* említése is. Az imént említett adólajstrom összesen hatot említ[2] s ezek mellett egy *szénhordót.*[3] 1413-ban ismeretes Péter szenes.[4] Az 1439 évi városi telekkönyv szerint Miklós szenes háza a város első részében állott. A tüzelésre szükséges fát, forgácsot, rőzsét a városi erdők vagy a vidék erdőségei feles mennyiségben szolgáltatták,[5] a faszenet ellenben részint a város közvetlen környékén, kivált Sellendorfban,[6] részint magának Pozsonynak területén a városfalakon kívül vagy a ligetben égették.[7] Fa mellett a szénnek használata általános volt,[8] nemcsak a kovácsoknál, lakatosoknál és egyéb fémczikkeket készítőknél, kiknek hirtelen és erős lángú tűzre volt szükségük, hanem a háztartásban is, amint azt a régi konyhaszámadások is bizonyítják.[9] A *favágók*, kik részint az erdőkben és ligetekben az élőfát vágták ki és aprították fel,[10] részint a város utczáin és a házak udvaraiban hasogatták fel, oly bőséges keresetnek örvendettek, hogy panaszra valóban okot nem találhattak.[11]

---

[1] A vár. lt. Lad. 60 Nr. 179 LXXVI l.

[2] It. Nicolaus *choler* 6 dn. (Alta Strata 10 old.) — It. relicta vlrici *choler* 20 dn. (platea Reichardi 23 old.) — It. fridericus *choler* 20 dn. (platea Reichardi 24 old.) — It. Johannes *Challer* 20 d. (Spitalnewsidel 24 old.) — It. Jacobus *choler* 60 dn. (Fuedlukchen 34 old.) — It. *Cholman* bawer 10 dn. (u. o.)

[3] It. Aelbel Aewgel *choltrager* 10 dn. (Spitalnewsidl 22 old.)

[4] Petrein der *Koler*. (Vár. sz. k.)

[5] L. e mű II. 3, 179 l. 5 jegyz.

[6] L. e mű II. 3, 4 l. 3 jegyz.

[7] L. e mű II. 3, 4 l. 3 jegyz.

[8] L. e mű II. 3, 183 l. 3 és 6 jegyz.

[9] Igy az Ernő osztr. herczeg konyhájára adott élelmi czikkek 1410 évi jegyzékében előjön a *Holczkol.* (Fejérpatakynál: *Magyarorsz. városok szám-adókönyvei* 50 l.) Ugyanigy a Zsigmond király számára 1410-ben szolgáltatott czikkek sorozatában olvassuk: Item vmb II. fuder *holcz* zu 3 gross. summa 10 libr. dedit. Item vmb II. stwbich *kol.* 36 den. dedit. — Item vmb II. stubich *kol* 32 den. dedit. — Item vmb 1 stubich *kol* 16 den. dedit. — Item vmb III. stwbich *kol* 48 den. dedit. stb. (U. o. 43–47 ll.)

[10] Az 1434 évi adólajstromban előkerül Andre *Pawmhacker*, ő mindössze csak 4 solidussal adózott. (Kováts: *Vár. adózás* 70 l.)

[11] L. e mű II. 3, 183 l. 7 jegyz.

Digitized by Google

Házban és házon kívül a tisztaság a csinosság és jólét egyik főkövetelménye. A házon kívül való tisztaság eszközlésére és fenntartására az *utczakövezők* és az *utczaseprők* hivatvák. Az utczakövezők tényleg említvék.[1] Ilyenekül ismeretesek 1475-ben Salamon[2] és 1643-ban Rösler Ábráhám.[3] Külön városi kövezők még csak a XV. század végétől ismeretesek. Bár a középkorban az utczák tisztasága igen sok kivánni valót hagyott fenn,[4] utczaseprők mégis említvék városunk szolgálatában, ha a szemét és piszok elhordására felfogadott munkások s fuvarosok nem is voltak állandóan alkalmazott utczaseprők.[5] A tisztaság szeretetének a legjobb bizonyitékát a fürdők szolgáltatják. Már láttuk, hogy fürdők dolgában városi közállapotaink nem voltak éppen mostohák.[6] A fürdők amellett, hogy a tisztaság előmozdítására hozzájárultak, több tulajdonos családnak: a Richter, Lachhuetl, Ventur, Scharrach, Flins családoknak, illetve a Klarissák, az Úrtestéről nevezett társulatnak és a városnak jövedelmet s számos egyénnek tisztességes keresetet is biztosítottak. Ilyen alkalmazottak a *fürdösök*, illetve a *báderek*, az *üstösök*, a *munkások*. Az 1379 évi adólajstromban több fürdő és fürdős van felsorolva.[7] Az 1434 évi adókönyvben egy Gáspár és egy Móricz nevű fürdős említvék.[8] Amaz összesen 5 forintnyi teljes adóval mutatkozik megrovottnak, mert jelentékeny borüzlete volt, amennyiben összesen 46 akó után van megróva. Móricz fürdős

---

[1] Pflasterer, Überleger, Stösser néven. (L. e mű II. 1, 367 l. 3 jegyz.)

[2] L. e mű II. 1, 367 l. 3 jegyz.

[3] L. e mű II. 1, 46 l. 3 jegyz.

[4] L. e mű II. 1, 364—367.

[5] L. e mű II. 1, 365—366 és II. 3, 114 l. 4 jegyz.

[6] L. e mű II. 3, 113—122.

[7] It. *Balneum* Mendlini Treletsch et *balneator* 40 dn. (S. Michaelis 19 old.) — It. Jenzel *pader* 20 dn. (Spitalnewsiedel 20 old.) — It. relicta *paderinne* 30 dn. (U. o. 24 old.) — It. *Balneum* Nyekusch et it. balneator 40 dn. (Spitalnewsidel 25 old.) — It. *balneum* relicte Johannis *balneatoris* 1 lb. (Wedriczen 31. old.)

[8] Caspar *Pader* és Moritz *Pader*.

Digitized by Google

ellenben csak 1 librát fizet, nincs is semmi borüzlete.[1] 1440-ben, 1443-ban és 1457-ben Gáspár,[2] 1446-ban Venczel,[3] 1517-ben Sebestyén,[4] 1519-ben szentgyörgyi János,[5] 1520-ban Schilling Mihály báderek ismeretesek.[6] Hogy ők azonosak a *borbélyokkal,* már másutt mondtuk.[7] De ez abból is kitetsző, hogy némelyeknek a város a fürdőpénzzel együtt a *borbélypénzt* is kiadta.[8] Jakab nevű borbély 1484-ben Bécsből jött Pozsonyba s itt polgárjogot nyert.[9] Közülök többen mint házbirtokosok szerepelnek a végrendeletekben. Ilyenek 1481-ben Erasmus borbély, kinek háza a Főtéren,[10] 1511-ben János borbély, kinek háza szintén a Főtéren,[11] 1511-ben Remigio borbély, kinek háza a Hosszú-utczában állott.[12] 1517-ben János borbélymester neje Margit a maga házát gyermekeire hagyja.[13]

Tudjuk, hogy másutt, mint a közeli Bécsben is a fürdősök és a borbélyok közt nem kis kenyérkereseti harcz állott fenn, melyet az 1463 évi, a fürdősökre vonatkozó szabályrendelet sem tudott megszüntetni.[14] Nagyon valószinű, hogy Pozsonyban is ily kenyérkereseti versengések fürdősök és borbélyok közt nem voltak ismeretlenek.

A fürdőnek berendezése nemcsak hogy többrendbeli iparosnak folyton való foglalkozást adott,[15] hanem állandó szolgaszemélyzetet is kivánt meg. Ezek között az *üstösök*

---

[1] Kováts: *Vár. adózás* 69 l.

[2] E mű II. 1, 50 l. 2 jegyz. U. o. II. 3, 114 l. 3 jegyz. Azonkív. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 28 a. 31 109.

[3] Vencel *Balneator. (Dipl. Pos.* II. 738.)

[4] L. e mű II. 3, 116 l. 6. és 9 jegyz. Azonkív. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.

[5] Hans *Pader* von Sand Jörgen. L. e mű II. 3, 116 l. 7 jegyz.

[6] L. e mű II. 3, 120 l. 9 jegyz.

[7] L. e mű II. 3, 119.

[8] L. e mű II. 3, 117 l. 6 jegyz.

[9] Jakob *Barbierer*. E mű II. 3, 111 l. a jegyzetben.

[10] Erasmus *Barbier. (Prot. Test.* I, 187 a. Es e mű II. 1, 60 l. 2 jegyz.)

[11] hannsn *Barbirer. (Prot. Test.* I, 239 a. És e mű II. 1, 60 l. 5—6 jegyz.)

[12] Remigij *Barbier. (Prot. Test.* I, 341 a. És e mű II. 1, 33 l. 3 jegyz.)

[13] *Prot. Test.* I, 374.

[14] Uhlirz: *Das Gewerbe* 133 l.

[15] L. e mű II. 3, 121.

Digitized by Google

vagy *kazánlegények* kiváltképen említhetők. Van is ezek emléke iratainkban.[1]

A szappan használata oly helyen, hol a fürdőzés nemcsak szokásos, hanem még vallásos természetű alapítványok utján is közszükségletüekké tétettek,[2] minden kétségen felül áll, mégis *szappanosoknak* semmi nyomát nem találjuk sem az adó-, sem a számadókönyvekben, sem egyéb iratokban, de e hallgatásnak okát abban gondoljuk rejlőnek, hogy a szappanfőzés a házi gazdaság teendőihez tartozott s minden család maga gondoskodott ebbeli szükségletéről. Különben behozatal utján is juthattak egyesek szappanhoz.[3] *Mosónők*ről sincs emlékezet, de ez a hivatásszerűen űzött foglalkozás iránt azonkép mi kétség sem foroghat fenn. Nagyjában a ruhamosás ugyancsak házi foglalkozás volt.

A tisztasági kereseti ágakhoz tartoznak továbbá a fésüsök s a kefekötők is. A *fésüsök*,[4] kik a haj rendbentartására szükségelt fésüket készítették és áruba hozták, említvék az 1379 évi adólajstromban.[5] Ezek ipartermékei szaporodtak behozatal által is, mert a *fésű*,[6] mint importczikk szerepel a harminczadkönyvben.[7] A fésü mellett mint import-czikk a vendéghaj, a paróka sem ismeretlen.[8] A kefék mint behozatali czikkek ugyancsak említvék,[9] de

[1] A *Kesselchnecht* említését l. e mű II. 3, 121 l. 14 jegyz. és a szövegben.

[2] L. e mű II. 3, 117 l. 7 jegyz.

[3] Az 1457—58 évi harminczadkönyv szerint a behozott gyertya- és *szappan* azon évben 326·50 ar. frt = 6054 kor. vámértékű volt. (Kováts: *Ny. MO árúforg.* 139 l.)

[4] Chammer, Kamer, Kempmacher, camerer.

[5] It. wolfel *Chammer* 9 vr. 60 dn. (Tvnawnewsidel 27 old.) — It. vlricus *Chammer* 40 dn. (u. o.)

[6] *kemp.*

[7] Az 1457—58 évben 100 db összesen 6 garas, vagyis 0·18 ar. frt = 2 korona vámértékű *fésű* van kimutatva. (Kováts: *MO árúforg.* 132 l.)

[8] Kováts: *Ny. MO árúforg.*

[9] Eodem die hanns purstnpinter hat verkaufft *purstn* für 2½ ßl den. — Eodem die andre purstnpinterin hat verkaufft *purstn* für 3 ßl den. Az 1457 és 1458 évi harminczadkönyv szerint az ez évben behozott *kefék* vámértéke 7 ar. frt = 80½ korona értéket kép-

Digitized by Google

azért szintén bizonyosra vehető, hogy a *kefekötők*, bár külön említve nem találjuk őket, a városi iparosok sorozatában azonkép nem hiányoztak. Minthogy Bécsben a fésüsök és kefekötők egy társulatba tartoztak,[1] nagyon valószinű, hogy Pozsonyban is egyesítve voltak.

Úgy a közéletben mint a családok és egyének magánéletében a fényüzés mindig kiváló szerepet játszik. Már a praehistorikus népeknél a fényüzés az egyéni és családi törekvés egyik jellemző vonását tette. A cultura fejlődésével fejlődött e törekvés is. Bár a középkor polgári háztartásában annak az egyszerűség nyomta fel a jellemző bélyeget, mégis alig volt család, mely a fényüzésnek bizonyos fokban nem hódolt volna. A végrendeletek hirdetik, hogy az arany ezüst ékszertárgyak rendes tartozékát tették a családi vagyonnak. Ha egyéb nem, hát bizonyára ezüst billikomok,[2] aranyozott ezüst korsók,[3] arany ezüst gyűrűk,[4] ezüst csészek,[5]

viselt. (Kováts: *Ny. MO árúforg.* 128 és 174 l.)

[1] Uhlirz: *Das Gewerbe* 100—101 ll.

[2] Püchler Mihály 1433 évi végrendeletében mondja: Item auch hab ich Inn, drey *silbrein pecher*. Aztán: Item auch schaff ich Ain Silbrein *pecher* zu sand Niklas, daraws sol man machen Ain *Chelich*, vnd wil mein hawsfraw den pecher behalten, So geb sy Sovil geltz Als der pecher wert ist. *(Prot. Test.* I, 11.) — Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében mondja: It. So schaff ich meiner hausfrauen einen *koph vbergolt*. *(Prot. Test.* I, 5.) — Wolf Mihály neje 1435 évi végrendeletében: Item auch schol der selbig Steffhan list, Jnnemen, von geschefftz wegen III *silber pecher*, ain *mër mwschel* vnd sol die auch Reichen vnd geben t. i. a végrendelkező fiának, ha nagykorúságát eléri. *(Prot. Test.* I, 11.) — Miklós késes özvegye Anna hagyja 1477-ben: *meinen Silberpecher* meinem Ohaim Jorig kochermacher. *(Prot. Test.* I. 171 b.)

[3] List János mondja 1434 évi végrendeletében: Auch schaff ich ir (t. i. leányának) ain *Silbreyne Crawsen* Innen vnd awssen vergolt, *mit einer chran* (= Krone) *(Prot. Test.* I, 9.) (A crawsen szóra nézve l. Schmeller-Fromman *Wörtb.* I, 1380.)

[4] Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében mondja: Item So schaff ich meinem brueder mertein . . . *ain guldein Ring*. *(Prot. Test.* I, 5.) — Treletsch Anna 1441-ben *arany gyűrűjét* egy kereszt megaranyozására hagyja. (L. alább.) — Windperger Pál 1490 évi végrendeletének végén: Item herrn paul (Windperger) ist die Wildffewrin schuldig XVIII½ fl. davon hat er pfannt, drey gedruckte pücher, *Zweu Ring*. *(Prot. Test.* I, 227.)

[5] Praitendorfer Péter 1433 évi vég-

Digitized by Google

s edények,[1] nemkülömben egyéb ékszerek,[2] tálak[3] teszik az elzárt szekrények clénodiumát. Átszállanak az ilyes családi kincsek szülőkről a gyermekekre és ha terhes idők járásakor e tárgyak közül egyik-másik zálogkézbe kerül, a tulajdonosok rajta vannak azt kiváltással újból birtokukba juttatni.[4] Bár kétségtelen, hogy az arany-ezüst tárgyak egy része külföldről került városunkba, mégis másrészt bizonyos az is, hogy azok készítése helybeli műveseknek, a városban lakó s működő *ötvösöknek* tulajdonítandó, kik a külföldről behozott arany-ezüst nyers anyagot is feldolgozták.[5] Az ötvösöknek említése csakugyan igen gyakori.

---

rendeletében: Item So schaff ich meiner hausfrauen ... ain *Silbreine schal. (Prot. Test.* I, 5.) — Jost Laspot özvegye Anna a maga 1436 évi végrendeletében adósságait előszámlálva mondja: Item So pin ich schuldig Eynen Juden XXXVII guldein In golt, dy stend an schaden vntz auf den faschang am kunftig fur die stet zu phand Ein Swartz fuxein Rockh, ain Gruner Mantel *tsweii Silberin schal Eyn silberein pecher* Ein sloyr *Ein silberein gurtel. (Prot. Test.* I, 18—19.) — Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében: Auch schaft di benante fraw dem Andre (= káplánjának) die grösser *schale* vnd den grossern *Silberpecher*. Item dem Stephl (= az ő vetterje) schaft Sy dy klainer *schale* vnd den klaynern *pecher. (Prot. Test.* I, 32.)

[1] List János 1434 évi végrendeletében mondja: Item so schaff ich das *Silbergeschyr,* das zu Wienn ist, als meinem Weib. *(Prot. Test.* I, 9.)

[2] Graupner András 1436 évi végrendeletében mondja: Item so schaff ich das *silbergesmeid* meiner Basen der Churtztzinglin. *(Prot. Test.* I, 22.)

[3] Harrer Miklós neje Margit 1441 évi végrendeletében írja: Item meinem wirt schaff ich zu dem haws ... ein *Taczen. (Prot. Test.* I, 44 b.)

[4] Windperger Pál 1490 évi végrendeletében olvassuk: hogy ő Weissawer Tamásnak adós 68 forinttal, dafur hat er pfant ein plabe Silbereine vergolte frauen gürtll. Mer, ein grosse vergolte knopferige gürtll mit ketten, vnd ein grosse weisse silbereine mans gürtll vnuergült, *drey silber pecher,* dieselben pfant sol mein hausfraw dorothea fürlösen. Adósa továbbá Kronfelder Jánosnak 15 forinttal és 2 fekete posztóval, dafür hat er Zu pfannt auch ein vergolte gürtll, vnd einen *geschlpten silberpecher,* vnd fwnff oder VI *Silber knoph,* die sol mein hausfraw fürlesen. Adósa továbbá dem Jobst käsman, also vil als sein gewissen wais, darumb hat er Zu pfant *ein par perlein preis,* die sol er Zu losen geben meiner hausfrawen. *(Prot. Test.* I, 226—27.)

[5] Az 1457—58 évi harminczadkönyvben felsoroltatik a *gold, czwischgold, gespunengold, longold, lucayschgold, rolgold, gering goldspuelen.* Nevezett könyv szerint az idegenek által behozott arany 59·24 ar. frt = 681 kor., a pozsonyiak

Digitized by Google

Az 1434 évi adókönyvben Feyertag János és Sebold ötvösök említvék.[1] Az első 15 frt 1 libra és 2 solidus, a másik mindössze csak 2 frt adóval van megterhelve, az utóbbi tisztán iparának jövedelme, amaz nagymérvű borüzletének jövedelme után, miután 175 akó részint kimért, részint kivitt bor alapján van megróva.[2] Feyrtag János később is jelentkezik, így 1439-ben mint pecsétvéső,[3] mert az ötvösök a pecsétvésés művészetét is gyakorolták. Ugyanő[4] 1443-ban a Duna mellett levő ó-erőd kapitányaként lép elénk,[5] 1476-ban pedig ő az Úrtestéről nevezett társulat tagjának mondatik.[6] Mellette 1439-ben Jost műötvös ismeretes.[7] Egy Hans guldinsmid házát mint a város második részében fekvőt az 1439 évi városi telekkönyv említi.[8] Egy 1472 évi okiratból tudjuk, hogy Mátyás király ez évben Mátyás ötvöst[9] hivatta Pozsonyból Hainburg alatt levő táborába.[10] 1476-ban Schwarzwadl János ötvös,[11] feleségével együtt az Úrtestéről nevezett társulat tagja.[12] Ugyanő később is többször jön elő. 1481-ben Farkas pék végrendeletében;[13] másszor, 1497-ben Tewbler Orsolya végrendeletében.[14] 1500-ban okt. 2-ikán Schwarzwadl[15] neje Katalin alkot végrendeletet házát s szőlőjét férjére hagyva.[16] 1481-ben János ötvös[17] tanú

által behozott arany s ezüst 1 ar. frt = 11½ kor. összesen tehát 60·24 ar. frt = 692½ korona vámértékű. (Kováts: *Ny. MO drúforg.* 129—130 ll.)

[1] Hans Feyrtag *Goldsmid* és Sebold *Goldsmid.*

[2] Kováts: *Vár. adózás* 61 l.

[3] Toldi F.: *Irodalmi beszédei* 264 l. Nagy Iván: *Századok* 1874. VIII, 43.

[4] Herr Hanns feyertag *Goldsmid.*

[5] Fegyvertári inventár. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 31.

[6] hans ffeyrtag *goldsmid.* (Vár ltár. Lad. 60 Nr. 179 LXXVI l.)

[7] Toldy: *Irodalmi Beszédek* 264 l. Nagy Iván: *Századok* 1874. VIII, 87.

[8] *Vár. adózás a középkorban* 44 l.

[9] Mathias *Aurifaber* ex Posonio.

[10] *Dipl. Pos.* III, 407.

[11] Hanns *goldschmid* schwartzbadell cum uxore.

[12] Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179 LXXVI l.

[13] *Prot. Test.* I, 186 b.

[14] Hans Schwartzwadl *goldschmidt* (*Prot. Test.* I, 261.)

[15] Hans swartzwadl *goltschmidt.*

[16] *Prot. Test.* I, 191.

[17] Hans *goldsmit.*

Digitized by Google

Waltner János végrendeletében.[1] János ötvös neje Margit pedig az őt illető házrészről 1485-ben rendelkezik.[2] Ugyancsak 1481-ben említve van Erasmus borbély végrendeletében András ötvös.[3] András ötvös[4] 1487-ben is tanú Kochermacher György végrendeletében.[5] Ugyancsak 1481 évben szept. 13-án alkot Huendler Miklós ötvös[6] végrendeletet.[7] 1488-ban János ötvös[8] tanú Reich János végrendelkezésénél.[9] 1491-ben Lőrincz ötvös[10] említtetik Aigner Farkas neje Borbála végrendeletében.[11] Ez évben ő részben[12] polgárjogi illetékét is megfizeti, mert a következő 1492 évben ismét előjön mint fizető.[13] Vele egyidejüleg fizeti 1492-ben Guerl Ulrik ötvös is[14] polgárjogi illetékét.[15] 1494- és 1495-ben Máté ötvös[16] szerepel részint Sorger Gáspár neje Katalin,[17] részint Sorger Gáspár végrendeletében.[18] Sorger Gáspár végrendeletében különben András ötvös is előfordul.[19] 1497-ben János ötvös[20] tanú Budai (Ofner) Tamás neje végrendeletében.[21] 1501-ben Bertalan ötvös[22] említtetik Rieder István végrendeletében.[23] Ugyanő 1502-ben is ismeretes.[24] Egy év nélküli de nyilván 1501

---

[1] *Prot. Test.* I, 187.
[2] *Prot. Test.* I, 204 a.
[3] Maister Andree *goldsmid.* (*Prot. Test.* I, 187 a.)
[4] Andre *Goldsmid.*
[5] *Prot. Test.* I, 212.
[6] Niclas Huendler *goldsmid.*
[7] *Prot. Test.* I, 191.
[8] hans *goltsmid.*
[9] *Prot. Test.* I, 216 a.
[10] Maister lorenncz *goltsmid.*
[11] *Prot. Test.* I, 229.
[12] L. e mű II. 3, 110—111 l. 1 jegyz.
[13] Ugyanott.
[14] Ulrich Guerl *goltschmid.*
[15] E mű II. 3, 111.
[16] Maister Mathes *goldsmid,* Maister Mathes *goltschmidt.*
[17] A végrendelet kelt 1494 aug. 13-án. *Prot. Test.* I, 245 a.
[18] A végrendelet kelt 1495 aug. 3-án. *Prot. Test.* I, 248 és 248 a. E végrendeletben mondja Sorger Gáspár, hogy házában lakott Mein *goltschmidt* Mathes. Ugyanő említve van egy másik 1495 évi végrendeletben is. (*Prot. Test.* I, 266.)
[19] Andre *goldsmid.*
[20] Maister hans *goltschmidt* mitburger.
[21] *Prot. Test.* I, 262.
[22] Bartlme *goldschmidt.*
[23] *Prot. Test.* I, 276 a.
[24] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 59.

Digitized by Google

évből való végrendeletben Ulrik ötvösmester[1] nevével találkozunk[2] s 1502-ben György ötvösével.[3] 1517-ben Lorentz János ötvös[4] tanú Pfeffer Lipót végrendeletében[5] és ugyanő[6] 1521-ben is említtetik Voit Frigyes végrendeletében.[7]

Mindez ötvösök tehát azt bizonyítják, hogy Pozsony a XIV. és főleg a XV. században az ötvösművészetnek nem jelentéktelen telephelye volt. Ami Erdélyben Brassó, Nagy-Szeben, Kolozsvár, Segesvár és Felső-Magyarországban Kassa, az Alvidéken pedig Debreczen, Nagyvárad, Gyula, az volt Éjszaknyugati-Magyarországban Pozsony. Itt is az ötvösök nemcsak számuknál, hanem tekintélyüknél fogva is az iparos lakosság jelentős részét tették. Az ötvösökről tudjuk egyátalán, hogy mindenütt kitüntek egyéb iparosok között. Az ötvösséget hazánkban mindenfelé a „legkülömb mesterségnek“ „liberalis arsnak“ vették s ennek következtében maguk az ötvösök is külömböknek vétettek egyéb mesterségen levőknél. A legelőkelőbb tisztségeket ők viselték. Voltak birák, városatyák, városi sáfárok, követek, várnagyok de sőt voltak esetek, hogy alispánok.[8] Láttuk, hogy Feiertag János nálunk is erőd-kapitány, jeleül annak, hogy a város-védelemben az ötvösöknek nem kis szerepük volt. Hogy ők annyi családnál végrendeleti tanúk, az fennen hirdeti azt a közbizalmat, melynek ők városszerte örvendettek. Ez a közbizalom pedig kétségtelenné teszi, hogy ötvöseink itt is, úgy mint másutt

---

[1] Maister Vlrich *goltschmidt.*

[2] *Prot. Test.* I, 282 a.

[3] maister Jörgen *Goltschmid.* (Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 249.)

[4] Hanns Lorentz *Goldsmid.*

[5] *Prot. Test.* I, 372 a.

[6] Hanns Larintz *goldtschmid.*

[7] *Prot. Test.* I, 400.

[8] I. Lajos udvarában az ötvösök mesterségökért várnagyokká és alispánokká tétettek, birtokokkal, nemességgel adományoztattak. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. III, 529. Ipolyi: *Kisebb művei* I, 344. Ráth és Römer: *Győri füzetek* I, 207.)

Digitized by Google

is, a legszigorúbban fegyelmezve voltak testületi szabályaik erejénél fogva. Tudjuk, hogy a középkorban az ötvösök az általános tőkeszegénység következtében nemcsak nálunk, de a külföldön is Augsburgig és Velenczéig mindenütt, legtöbbnyire a megrendelő aranyából és ezüstjéből dolgoztak s így könnyen juthattak volna azon gyanúba, hogy a rájok bizott nemesfémkészletet saját előnyükre kizsákmányolják. Ha mégis ennek daczára közbizalomnak örvendettek, annak az a tanúsága, hogy becsületességükhöz gyanú nem férközhetett.

Ami az ötvösök munkakörét illeti, az nem volt iparnevök szűkkörű határainak megfelelő, azaz nem csupán az aranynak és ezüstnek feldolgozására szorítkoztak. A rézés bronzmunka sem volt az ötvöshöz méltatlan. A hazai ötvösség történetéből ismeretes, hogy az ötvösök kocsikhoz való rézgombokat,[1] gyöngyhátas késeket készítettek, órákat javítottak, olajoztak és aranyoztak, rézmozsarakat és ágyúkat öntöttek, szegeket, toronygombokat és toronyórákat aranyoztak, de sőt vegyes kereskedéssel, építészettel és szállítással is foglalkoztak.[2] Az aranyozás mívelése miatt *aranyozóknak* is neveztettek, amely név nálunk Pozsonyban is előjön.[3] Másrészt azonban a tulajdonképi ékszereket kizárólagosan ők készítették: az egyes és egybejáró, sima és czápás kupákat, a sokféle billikomokat, a drága ezüst medenczéket, ezüst mosdótálakat, arany-, ezüstlánczokat, aranyos és ezüst botokat, drágaköves szablyákat és fegyvereket, ezüst csákányokat, a díszruhához való csatokat, boglárokat, gombokat, a drágaköves lószerszámokat, a sok

[1] qui nodos vulgo knoep ad currum regiae majestatis ex cupro paravit, olvassuk Erasmus brassói ötvösről. *(Arch. Ért.* 1890. X, 390.)

[2] Barthus Fux brassói ötvös, ékszerárús és vegyes kereskedő egy személyben. A város részére ácsfát, fűszert, téglát, sólymot, kocsit, kaviárt s a városi ágyúraktár ablakára fekete vásznat szállított. *(Arch. Ért.* 1890. Uj f. X, 388.)

[3] Igy egy Sigmund *Goldner* e mű III, 430—431.

Digitized by Google

női ékszert. De e mellett jelentékeny szerepük volt a pénzverdékben is, mert ők voltak a példametszők. Mint pecsétvésők is ők jeleskedtek, láttuk, hogy Feiertag János ötvösünk *vésnöknek* is mondatik. A vésnökök külömben *graber* néven is szerepelnek. Igy ismeretes *Jacob graber*, kinek háza a Spitalnewsidelnben állott.[1] Az aranyválasztó és aranyfinomító házakban ők voltak a czementesek, vagy czementelők,[2] kik szakismeretüknél fogva nélkülözhetetlenek voltak ilyes munkáknál. Alchimisták hírében is állottak, mert rosz pénzekből a rezet választották ki.[3]

Hogy Pozsonyban az ötvösök bőséges munkához jutottak, az kétségtelen. Úgy az egyes családok, mint pedig az egyes egyházak és társulatok megrendelései sűrűn érték őket. A polgárok közül számosan abban is buzgólkodtak, hogy templomok számára szent edényeket, kelyheket, patenákat, kereszteket s hasonlóakat készíttettek.[4] Maguk az egyes egyházak s társulatok is adtak nem

---

[1] Vár. Tlkv.

[2] Goldscheider.

[3] V. ö. Ballagi Aladár: *Arch. Ért.* 1884. Új foly. III, 201—262. És ugyanő u. o. 1890. Új. foly. X, 385—402. sz.

[4] Praitendorfer Péter 1433 évi végrendeletében mondja: Item so soll mein prueder Mertt ein gueten *kelch ausrichten mit paten vnd was zu dem kelch gehort* vnd schon vbergolt vnd soll den geben in der hauer Zech. *(Prot. Test.* I, 5.) — Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében: Auch schaft Si ob dy fraunawerin die *kleinod* nemen wil vnd sol dafur VII marck silber geben zu einer *monstrantzen* zw sand Mertteins kirichen vnd dasselb sol dy frawnawerin dem lachutlen inanttwurten vnd dieselb *Monstrantz sol man vergolden,* von dem gescheft guet. *(Prot. Test.* I, 32. b.) Ugyanő ugyanezen végrendeletében: Auch schaft die obgenante fraw tzw derselben Mess ain *kelich.* (U. o. I, 32.) — Pachrad Miklós 1439 évi végrendeletében egy örökös mise-alapítványt tesz, s egyebeken kívül hagy *einen kelch. (Prot. Test.* I, 36.) — Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében pfründet alapít s arra hagy egyebek közt *Ain kelich. (Prot. Test.* I, 36 b.) Ugyanő hagy Sz.-Márton egyházának ain Silbrein kreuz durch meiner Sel willen. Item So schaff ich mein *guldein Ring zu dem kreucz zu vergolden* vnd ettlich silber zuuerchauffen. *(Prot. Test.* I, 37 a.) — Walher Cristan 1443 évi végrendeletében: Item So hat er mer geschaft mit seiner hausfrawn frawn Margarethen ein *kelich* vnd ein *paten* zemachen von anderthalben marken beraitem Silber, vnd wann der kelich vnd die paten berait sind, vnd von

Digitized by Google

egy megrendelést, amiért is aztán az egyházak és társulatok kincsesházai nagyon megteltek.[1] De tudjuk, hogy maga a város is nem egy megrendelést adott ötvöseinknek azon ékszertárgyak elkészítésére, melyekkel ő újév napján, egyes ünnepélyes alkalmakkor vagy királyi házasságkötésekkor fejedelmeinknek s azok nejeinek kedveskedett.[2] Nem egy fogadalmi ékszertárgy avagy kegyes ajándék jutott a város részéről egyes templomoknak is. Igy tudjuk, hogy a dom szentségmutatójára is 1455-ben 30 aranyforintot szavazott meg.[3]

Mindezen, eddig felszámlált iparosok iparviszonyaiból kitünik, hogy Pozsonyban a középkorban az ipar sokféleképen volt képviselve, egyes iparágak nem is jelentéktelenül, ám azért még éppenséggel nem mondhatni, hogy az ipari élet jellemző bélyeget nyomott volna Pozsony városi életére. Pozsony a középkorban nem volt olyan iparos város, mint ugyanazon időben a külföldi városok. Az összes iparosok egyúttal bortermelők is, mi az ipart a

---

dem Goldsmid gelöst werden, do sol dann sein vorgenannte hausfraw Margarethen den kelich vnd die paten geben nach der geschefftherren Rat wissen vnd willenn, wo sy got hin dermanet durch sein vnd seiner voruordern sel selichait willen. *(Prot. Test.* I, 45 b.)

[1] Az Úrtestéről elnevezett társulat kincstára ime a következő: Vermercht dy klainatt gehoren In gotsleichnambs pruderschaft. Item ain leichter aus aim helfant tzand mit einem Silbrein vergoltem tabernakl darin ain agsteinems pild vnd an ainer Silbrein vergulten chettn zu ainem Stab. — Item Ain halbs Sand katrein pild Silbrein vnd vergoltt mit vil Silbrein vergolten Engeln vnd andern pillden. — Item drey Silbrein vergoltt tabernakl gemacht als turn vnd in yedem ain agstainems pild. — Item ain Silbreins vergolts kreitz mit ainem Span ann ain czedl aus dem kreitz Sand andres. — Item ain anders Silbreins vergoltzs kreitz vnd czwo Silbrein ampulen dy man Zu der fruemes tregt auf gotsleichnambs altar. — Item ain Sibrein vergolte klaine monstranczen vnser fraw verkundung vnd ist etweinl heiligtumb darin. — Item ain gros silbreins Sand Merten pild des Thesaurarius. (Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179 4 lap.)

[2] L. e mű II. 3, 347 l. 1—2 jegyz. És 363 l. 5 jegyz.

[3] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 71.

Digitized by Google

teljes kifejlődésben kétségtelenül nagyon hátráltatta. Ha azt látjuk, hogy az 1434 évi adókönyv kimutatása szerint 819 polgári adófizető közül annak több mint fele, 465 boradót fizet és hogy 26 hivatásos halász közül 16 bort termel: akkor nyilván el kell ismerni az őstermelésnek domináló szerepét a városi polgárság foglalkozásában. E foglalkozásban az ipar tehát még mindig a mellékfoglalkozás inkább s ebből fejthetők meg azok a jelenségek, melyek annyira szembetünőek. Azok a jelenségek t. i. hogy Pozsonyban az ipari termelés tulajdonkép csak a lakosság saját szükségleteinek kielégítésére szorítkozik s hogy ennek következtében kivitel s behozatal közt nincs arányosság s hogy maguk az iparosok czéhszerűleg a külföldi városok iparosaihoz képest még kellőképen szervezve nincsenek.

Hogy Pozsonyban tényleg az ipari termelés csak a lakosság saját szükségleteinek részben való kielégítésére szorítkozott, azt világosan a csekély kivitel mutatja. Az egész kivitelnek több mint 93%-ka nyersanyagokból áll. Ipari kivitel csak pokróczokból, fémárukból, szücsárukból és vegyes árukból állott. De mindez összesen csak csekély értékre rúgott.[1] Annál jelentékenyebb azonban a bevitel, még oly árukból is, melyeknek iparágai városunkban képviselve voltak, mi tehát annak a jele, hogy egyes iparosok még a város lakossága saját szükségleteinek kielégítésére sem tudtak elegendőt termelni. Igy hoznak be posztót, vásznat, keztyűt, zacskót, ruhát, bőrt, nyerges-, lakatos-, szücs-árukat és sok egyébféle oly árut, melyek termelői városunk iparosai közt képviselve voltak. Számos oly szükséglete volt a város lakosságának, melyeket egyátalán csak küldföldről való behozatallal lehetett kielégíteni. A Pozsony szomszédságában fekvő Bécsnek számos oly iparfaja

[1] Kováts: *Ny. MO áruforg.* 107 l.

Digitized by Google

van,[1] mely nálunk egyátalán ismeretlen, de azért még Bécsről sem mondhatni, hogy a középkorban iparváros lett volna, úgy amint Löwen, Tournai, Maastricht, St.-Trond, Brügge, Köln, Aachen, Mainz, Nürnberg vagy Augsburg a szó valódi értelmében vett iparvárosok voltak.[2]

Ami pedig a czéhszervezetet illeti, annak inkább csak alaki semmint lényeges jellegeit ismerhetjük fel. A czéhszerűség alakilag csakis az egyesülésben nyilvánul, nyilvánossági jellege alig fejeződik ki, miután a város kormányzásában, de a szabályalkotó és büntető hatalomban sem látjuk a czéheket testületileg képviselve. A nyilvános jellegnek és a testületi részvételnek a város kormányzásában nyomát sem találjuk.[3] Pozsonyban nem a czéhbe való felvétel szerezte meg az iparosnak a városi polgárjogot, hanem inkább is megfordítva történt, itt az iparos csakis a városi polgárjogszerzés által vétethetett fel valamely czéhbe.[4] De hiányzott Pozsonyban az is, ami külföldön, hol a czéhszervezet teljesen kifejlődött, a czéhéletet annyira jellemzi: a czéhbeli magánkereseti forrás és a városi hivatalviselés kapcsolata. Ott ahol igazi czéhszervezet van, tulajdonképen minden kézmüves ember városi hivatalt is visel.[5] Nálunk azok, akik iparosokból hivatalt viseltek, tulajdonkép csak szerződésben álló mesteremberek.[6] Hazánk más vidékein pedig a hivatalviselés magával hozta az iparűzésről való lemondást.[7]

---

[1] Uhlirz: *Das Gewerbe* czimű művében felsorolvák a Glockengiesserek, Silberbrennerek, Griffelschneiderek, Glötmacherek, Schellenmacherek, Drahtmacherek, Zirkelschmidek, Saitenmacherek, Kartenmacherek és még sok más iparosok czéhtársulata, melyek nálunk ismeretlenek. Bécsben *számál* több ipartársulat volt a XV. században.

[2] L. Arnold Luschin: *Wiens Münzwesen, Handel u. Verkehr im späteren Mittelalter*. Wien 1902. 100 l.

[3] Király: *Pozsony joga a középkorb.* 6 és 7 fej.

[4] Király: i. h. 85—86 ll. Mandello i. h. 101—102 ll.

[5] Bücher: *Die Bevölkerug v. Frankfurt a. M. im XIV u. XV Jahrh.* I, 27.

[6] Mandello i. m. 102 l.

[7] Ballagi: *Arch. Ért.* X, 386.

Digitized by Google

De bár eszerint tulajdonképi czéhszervezetről nincs szó, mégis iparosaink czéhszerű egyesülése iparrendőri és erkölcsrendőri tekintetben nagyon jó befolyással volt. Mert a czéhegyesületek mint autonom testületek ipar- és erkölcsrendőri teendőket végeztek. Ellenőrizték a műlátó mesterek s a tanács részéről mellékjük rendelt esküdt polgárok által a tagok ipartermékeit. A műlátó mesterek jogához tartozott a czéhszabályoknak meg nem felelő ipartermékek elkobzása. Ennek a solid munka volt természetes gyümölcse. Ezen iparrendőri eljárással összefüggtek a czéhszabályoknak mesterség elnyerését és a segédek viszonyait meghatározó rendelkezései is. Kivált a segédek viszonyainak befolyásolása hozott üdvös eredményeket a társadalom javára, mit még inkább tetézett a czéhhatározatok erkölcsrendőri kihatása, miután e határozatok a törvényes születést, a jó hirnevet s a házas állapotot a czéhbeliségnek feltétszerű követelményeivé tették.

Digitized by Google

VIII.

A családi élet anyagi alapja. A kereskedelmi és forgalmi kereseti ágak.

Az iparnak űzése és virágzása a kereskedés űzését és virágzását is feltételezi. Városunkban a kereskedés az egész középkoron át nem csekély mérveket öltött volt s nagyszámú osztályoknak biztosított keresetet és megélést. Első sorban ide sorozzuk a piaczi kofákat, aztán a rövidáru- vagy kiskereskedőket, kik a különféle árukat vegyest vagy egyenkint külön helyiségekben közvetítették. Az 1379 évi adókönyvben csakugyan megkülömböztetve találjuk a szatócsokat és a kofákat. Amolyanokúl Jakab, Henrik és János említvék.[1] Emezekül pedig Wienner Miklós, Ruedel Schellig és Halbmezzel Miklós.[2] Az 1434 évi adókönyvben ellenben már négyféle kereskedői osztály megkülömböztetésére találunk: a szatócso-

[1] It. domus Jacobi *Institoris*. (Gaizgassen 2 old.) — It. domus heinrici in Curia *Institoris* vacat. (Sluttergazzen 5 old.) — It. Johannes de freynstat *Institor* $^1/_2$ lb. (S. Michaelis 19 old.) Hogy az institor szó *szatócs* értelemben veendő, az kitetszik Pozsonyváros 1410—19 évi számadásainak amaz helyéből, melynek czíme: Ratio Thomae *Institoris*, a német szövegben pedig következetesen Thoman der *Chramer* említtetik. (Fejérpatakynál 61 l.)

[2] It. Nicolaus wienner *penesticus* 40 dn. (Foris Civit. super fossatum Castri. 1 old.) — It. Ruedel schellig *penesticus* 60 dn. (Sluttergazzen 7 old.) — It. Nicolaus halbmezzel *fragner* 30 dn. (Spitalnewsiedl 22 old.) A *penesticus* névről mondja Du Cange: qui minutas res ad victum necessarias vendit. Aztán: Penestici, qui vilissimum genus mercationis exercent, poma, caules, raphanum, cepe et alia et his similia vendentes. (*Glossarium* 1845. V, 186.)

Digitized by Google

kéra, az ócskaárusokéra, a kereskedőkéra és a nagykereskedőkéra. *Szatócsokul* említvék Miklós, Erhart, két János, Hensel, Lewbel, Ortl, Zsigmond és Ulrik szatócsok.[1] Ezekhez járulnak még Frigyes szatócs, Márton és György szatócsnék.[2] Olyanul ismerjük továbbá Huetter Jánost.[3] *Ócskaárosul* említi az adókönyv Feitlt.[4] *Kereskedőkül* ismeretesek Dumbritzer Simon és Frank Thoman. *Nagykereskedőkül* pedig Horndl Lénárt, Kunigsfelder Lajos, Poloner Mihály.

De egyéb okiratainkban is találunk erre vonatkozó érdekes és tanulságos adatokat. Egy 1403 évi városi tanácsjegyzőkönyv említi Christina szatócsnét,[5] ki házát zálogosítja el.[6] Egy 1410 és 1413 évi okirat Tamás szatócsot.[7] Egy 1439—40 évi városi számadókönyvben Wimperger Ulrik szatócsról többszörös említés történik mint városi kamarásról.[8] Ugyanezen 1439 évi városi számadó-

---

[1] Niklas *Cradmer,* Erhart *Cramer,* két Hans *Cramer,* Hensel *Cramer,* Lewbel *Cramer,* Ortl *Cramer,* Sigmund *Cramer,* Ulreich *Cramer.*

[2] Fridrich *Fragner,* Mertein *Fragnerin,* Jorig *Fragnerin.*

[3] Hanns Huetter.

[4] feitl *Tandler.*

[5] Christina *kramerin.*

[6] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 12.

[7] Thoman der *Chramer* és Thomas *Institor.* (Vár. sz. k.)

[8] Igy február 9-ikén: Item Am Faschangk tag hab ich *Vlr. Kromer* enphangen von dem Nachwinter von Choczse von II dreiling wegn dy er von der Stat gekauft hat ye I dreyling vmb XXVIII flor ab ze raitn ye IcXXXVI Stopczn fuer I guldein facit In klainem Gelt XLVI lb IIII β XXIIII ϑ. — April 29-ikén: Item Am freitag vor Philippi et Jacobi hab ich dem Hans Kleubenschedl vmb III leger *Vlr. Wimperger kromer* enphangn von IIIIc ϑ minus X ϑ Scopczn facit II lb IIIJ β ϑ wy. — Május 22-ikén: Item Am Suntag an der heilign driualdichait hab ich *Vlreich Wimperger kromer* enphangen von II dreiling wein wegn von den purgern von sannd marein dy sy von der Stat gekauft habn yden dreyling vmb XXXI flor abzereiten ye fuer I flor IcXL ϑ Skopczn facit LXII flor auri. — Junius 18-ikán: Item Am Suntag noch viti hab ich *Vlreich Wimperger kromer* enphangn von dem Hanns Kleubnschedl vmb III leger IIIcXXX ϑ Scopczn facit II lb XV dn. — Julius 29-én: Item Am freitag noch sannd Jacob tag hab ich *Vlreich Wimperger kromer* enphangen aus des herren Wentzla dreiling wein, den der Gilig Melbeis ausgeleigebt hat zu dem Mert Praitndariffer I pint vmb X new

Digitized by Google

könyv szerint Ulrik *szatócs* a piaczon lakónak mondatik.[1] Az 1439 évi telekkönyv szerint Ulreich szatócs[2] háza a város első részében feküdt. Ugyanezen telekkönyv szerint János szatócs és János szatócsné háza a Széplak-utczában, Gocz szatócs háza pedig a város első részében a Himelreich háza mellett feküdt. Még két János szatócs[3] nevével találkozunk a telekkönyvben, egyiknek a háza a város első, másiké a város második részében feküdt. Gocz szatócs 1442-ben mint városi adószedő fordul elő.[4] Ugyanezen évben végrendeletet alkot Gruenpacher István szatócs.[5] Wimperger Ulrik 1451-ben még mindig mint városi tisztviselő szerepel,[6] de sőt János és neje valamint Wimperger[7] és Gocz[8] szatócsok még 1476-ban is említvék, az utóbbiak Göcz Arnold és Ulrik néven,[9] mindkettő mint az Úrtestéről elnevezett társulat tagjai.[10] Nagyon valószinű, hogy azon János szatócs is,[11] ki ugyanezen 1476 évi okmányban azonkép mint a nevezett társulat tagja soroltatik elő, azonos a városi telekkönyvben említett Jánosok egyikével. Egy János szatócs[12] 1506-ban polgárjogot szerez.[13]

ß dar aus ist komen berait gelt an das leger LII flor auri per VII β ß wienner facit . . LII flor auri. (1439 és 1440 évi szám. k. 25 93 94 103 104 ll. És e mű II. 3, 41 l. 2 jegyz.)

[1] Ulrick *kromer* auffm Platz. (Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 16.)

[2] Ulreich *Kramer*.

[3] hanns *Kramer*.

[4] 1442, május 5-ikén: Item Am Sambstag noch des heilign chreutz tag als es erfundn ist warden hab ich enphangn von dem erbern *Gotz Kromer an seiner gob*, dar vmb wir In quit habn umb VI lb wienner abzeraitn ye IIII ß weis fur I wienner ß facit XXIIII lb In weissn gelt vel VI lb ß wienner. (1442 évi v. sz. k. 19 l.)

[5] Stephan Gruenpacher *kramer*. (*Prot. Test.* I, 38 b.)

[6] 1451, julius 3-ikán: It. am Sambstag vor sant Vlreichs tag hab ich enphangen aws der Stat lad vom *Vlr. Wimperger kromer*, an stat des Vlreich Kursner vnd vom Andre Weinbachter, dar vmb si von mir ein Quittung habn In dem LI Jare vmb LXXXI flor per VII β XII ß. (1451 évi v. sz. k. 11 l.)

[7] hanns huetter *Kramer*, hanns *Kramerin*.

[8] Gocz *Kramer*.

[9] Göcz Arnold *chramer*, vlreich *kramer*.

[10] Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179 LXXVI l.

[11] hans *kramer*.

[12] Hans *Kramer*.

[13] E mű II. 3, 111.

Digitized by Google

Egy 1513 évi okiratban Miklós kereskedő házáról van szó,[1] egy a Barátudvarban lakó Ulrik pedig mint oly kereskedő említtetik, ki 1484-ben ugyancsak polgárjogot szerez.[2] Eszerint mindezen adatokban *szatócsokról*, illetve *kereskedőkről* van szó. Most lássuk, hogy mi volt foglalkozásuk.

A szatócsok főleg a háztartás és gazdaság mindennapi szükségleteinek kielégítésére szolgáló árukat közvetítettek: fűszert, olajat, viaszt, bort, szeget, gyékényt, szénát és hasonlókat.[3] A kereskedők boltjai ezeknél jelentékenyebbek voltak, sok oly rövidáru czikkeket tartottak készletben nyilt helyiségeikben, melyek a közvetlen szükségleteken túl is terjedtek s bár az ily kereskedők is közönségesen szatócsoknak neveztettek, mégis az áruk többfélesége, kiválóbbsága és nagyobb mennyisége külömböztette meg őket a szatócsoktól s tette őket mai értelemben vett kereskedőkké. Igy látjuk az 1457—58 évi harminczadkönyvből, hogy Erhard

[1] E mű II. 1, 59.

[2] E mű II. 3, 111.

[3] Item wir haben abgeraytt mit Thoman dem *Chramer*... von *gewurcz* wegen vnd von *ol* wegen. (1410 vár. elszámol. Fejérpatakynál 61 l.) — Item wir haben abgeraytt mit Thoman dem *Chramer* von *gewurcz, wachs* vnd *ol* wegen, das hat gemacht 10 libr. vnd 11 den., das er der stat hat geben da der kunig ist hie gewesen . . . auch von eins dreyling *wein* wegen hat pracht acht libr. newer den. auch syben fueder *hew* hat gemacht 2 libr. newer 30 den. (Ratio Thomae Institoris 1410 vár. ltban.) Ulreich *kramertől* a város 1442-ben 22 font *viaszt* vesz. (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 162.) Ugyanőtőle 1454-ben *bort* és *mandulát*, 1455-ben *gyolcsot*. (Vár. szám. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 9, 83 és 168.) Niclas *Fragnertől* 1442-ben *olajat* vesz. (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 28.) Götz *kromertől* 1450-ben ezer *deszkaszöget*. (Vár. sz. könyv *Pr. Ztg* 1877. Nr. 11.) Hans mettumpektől 1456-ban 3 *gyékényt*. (Vár. szám. könyv. Knauznál: *Magy. Sion* II, 730.) Egy a bécsi vár. ltban levő 1466 évi okirat szerint (Nr. 4115) a „greiselberch" fogalma alá tartoznak: „arbais, hanif, gruppen, gersten, haberkern, habermel, hiers, lins, phenich, gries, semelmel." Egy 1522 évi városi elszámolás szerint a szatócsok Bécsben is fát adtak el. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 114 l. 7 jegyz.) Szóval a Kramer *kicsinyben* való kereskedő s helyütt Grempe, Grämpel, Grämpler, áruja Kram vagy Grämpel néven is szerepel. (Adelung: *Wörterbuch d. hochdeutschen Mundart* II, 1745—46.)

Digitized by Google

kramer posztó-, üveg-, fegyver-, lószerszámféléket is hoz be,[1] Ulrik kramer pedig azonkép mindenféle posztókat, gyolcsokat, daróczokat, szücsárukat, keztyűket, tarsolyákat, paplanyokat.[2] E szerint a banális szatócsnévvel szemben a XVI. századi városi jogkönyv találóan külömböztet „kis és nagy vételek“ közt,[3] míg a nagykereskedők tulajdonképi értelemben vett kereskedők nem is voltak. Nem is volt nyilvános bolthelyiségük, árukészleteiket, főleg posztóféléket inkább csakis raktáron tartották s azokat nagyobb tömegekben és egész végekben adták el. Kereskedőkké nem is hivatásból lettek, hanem úgy, hogy a maguk borait külföldre szállítva, azokat nem készpénzen adták el, hanem, mi ama tőkeszegény időkben nem lehet meglepő, árukért, főleg posztóért, melyet aztán itthon elárusítással tettek pénzzé.[4]

---

[1] Az általa behozott áruk: 5 stukch walhisch, 4 stuckh Raystein, glesser, Saeff, pheiffen, puxsn, strigl, flaschn, taschn, calmar, pennal s mindez *krameréi* név alá van foglalva.

[2] Az általa behozott áruk: 20 centn eysn, 2 tuch von ach, ½ tuch kawmer, 6 tusin (= tuczat) hosn, 4 stukch harras, 5 Jolcz, 6 stuckh parchant, 1 virtal pheffer, lemony, karttn, czuker, 3 Ruphn, 2 tuch acolai 1 tuch herntaler, 11 tuch gering werdar, 8 tusin hosn, 7 stuk harras, 2 vorstat, 2 Ris papir, 18 stuk parhant, 27 stuk Jolcz, 4 pokaschin, 10 stuk walhisch, más csomagban 48 stuk walhisch, 8 halbe Swarcze stuk leinbot, 4 wienner lodn, 2½ centn pheffer, kursan, hantschuech, taschn, gulter, messer, weyroch, larber, fell, weinper s mindez is *krameréi* néven jelöltetik.

[3] klain oder gros keuff. (145 p.)

[4] Luschin a szatócsok és kereskedők közt a középkorban fennforgott külömbséget tisztázni igyekszik (I. m. 103 és 105 ll.), de czélt aligha ért, mert ha ő a külömbséget nem a kis- és a nagy méretűség, hanem a bel- és külkereskedés alapján véli felállíthatónak, úgy hogy szatócs az volt, ki nem szerezte áruit a külföldön, kereskedő pedig az, ki külföldön járt s ott szerezte be áruit, akkor kell, hogy észrevegyük, hogy ennek a szabálynak úgy nálunk, mint külföldön is minduntalan kivételeire akadunk. V. Albrecht herczeg 1432 évi határozata, mely e pontot illetőleg 1445-ben és 1498-ban is meglett erősítve, rendeli ugyan, hogy kalmár se maga ne menjen áruért Velenczébe, sem pedig egy harmadik személy által ott üzletet ne végezzen, hanem áruit szerezze be a kereskedőktől, kiké a jog üzletek megkötése czéljából Velenczébe menni, utóbb sok módosulást nyert s a szatócs- és kereskedői üzletviszonyok egyátalán nem e jogszabványok szerint rendezkedtek volt.

Digitized by Google

A borral való kereskedés átalán a kereskedelmi osztály összes egyéneit foglalkoztatta. Igy megtudjuk az 1434 évi adókönyvből, hogy Zsigmond szatócs 18, egyik János szatócs 17½, másik János szatócs 36 akó után lettek megadóztatva. Csak négynél nincs borüzlet kimutatva, amiért is az általuk fizetett adóösszeg nagyon változatos. Erhard szatócs mindössze csak 2 solidus, Lewbel szatócs csak ⅓ libra, Ortl és egy névtelen szatócs egy-egy libra, a többiek 1—1·5, 2, 6, 8, 8·8 forint erejeig van megróva. Hogy Ulrik szatócs, bár borüzletéről nincs szó, mégis 8 forintnyi adót fizet, a szatócsüzlet jövedelmezőségére enged következtetni.[1] Ugyanezen adókönyv szerint Dumbritzer Simon kereskedő tisztán üzlete után, miután borüzlete nincs kimutatva, 6 forintot fizet teljes adóul,[2] míg Frank Thoman kereskedő, ki major-, ház- és fürdőbirtokos is, 46 forintnyi és 11 librányi adót fizet, miután jelentékeny borüzlete van, lévén 620 akó után megróva.[3] E nagy adóval szemben még a nagykereskedők adója is elmarad. Horndl Lénárt nagykereskedő, kinek megadóztatott bormennyisége 252 akó, összesen 31 forintot fizet adóul.[4] Kunigsfelder Lajos nagykereskedő összesen 42 forintot, tévén megadóztatott bora 432 akót.[5] Poloner Mihály nagykereskedőé pedig, ki összesen csak 6 akó kimért bora után van megróva, mindössze csak 8 frtnyi adóval van megterhelve.[6]

A bornak haszonra való elárusításával mégis leginkább speciális borárusítók: a *korcsmárosok*[7] foglalkoztak. Az 1379 évi adólajstrom Pruki Miklóst, Szentgyörgyi Meyndelt és bécsi Istvánt említi korcsmárosokul.[8] Az 1434

[1] *Vár. adózás* 57 l. — [2] U. o. 58 l. — [3] U. o. 60 l. — [4] U. o. 63 l. — [5] U. o. 65 l. — [6] U. o. 71 l.

[7] caupo, caupones.

[8] It. Nicolaus de Prukch *caupo* 1 tr. ½ lb. (Tvnawnewsidel 29 old.) — It. Meyndel *caupo* de Sancto Georgio ½ kr. et propinavit 16 vr. de Grvnaw

Digitized by Google

évi adókönyvben Leb Gáspár, Lofler Tamás és Schaftzagel István említvék korcsmárosokul, Toppler Wentzlab pedig vendéglősül[1] mely kereseti ággal a borral való kereskedés szintén együtt járt. Számos más korcsmárosról is van tudomásunk[2] s máshelyt láttuk, hogy számukra különös borkimérési szabály állott fenn.[3] Hogy minden *bortermelő*, minden *szőlőbirtokos kapás* egyszersmind borkereskedő is volt, nyilvánvaló, hiszen termelvényének elárusításából élt. Borszállítóul ismerjük 1456-ban Häckl András, ki bort a hajóhoz szállított.[4] Márton borkereskedőről tudjuk, hogy neje Borbála rája hagyja 1501-ben házát és két kertjét.[5]

A só a háztartásnak egyik nélkülözhetetlen czikkét képezvén, a só árusításáról is kellőképen gondoskodva kellett lenni. A só elárusításával a *sóeladók*[6] foglalkoztak. Róluk úgy az adólajstromok mint egyéb iratok emlékeznek. Az 1379 évi adólajstrom részint *salczerek*, részint *salczmachereknek* nevezi őket.[7] E kettős kifejezés kétségtelenné teszi, hogy a salczerek tulajdonképi *sóárusok*, a

---

3 es sol. (Wedriczia 33 old.) — Item Stephanus wienner *caupo* 20 dn. (u. o.)

[1] Kovátsnál: *Vár. adózás* 66 74 77 ll. Schaftzagl korcsmárosságát igazolja az 1439—40, Toppler vendéglősségét az 1434—35 évi kamaraszámadás.

[2] Ilyenek Otto Lyndwast *caupo* 1382-ben *(Dipl. Pos.* I, 643.); Bertl Salczer, Christán kerpf von Sand Joringen und der Thoma Steudel lanschitzer 1434-ben, mindhárom *leitgeb* = korcsmáros (Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 196.); Hans *Leutgeben* vnd seine *weintrager* 1506-ban (U. o.)

[3] 1497-ből való *Der leitgeben und weintrager geregtigkeit, wie und zu welcher Zeit man leitgeben sol,* közzétéve az *Ofner Stadtrechtben* 124—125 ll. Azonkív. l. e mű II. 3, 41 s kk. ll.

[4] Andre häckl. (Vár. sz. k. Knauznál: *Magy. Sion* II, 730.)

[5] Barbara *weynhandlerin* házát s két kertjét férjére Mert *Weinhendlerre* hagyja. *(Prot. Test.* I, 275.)

[6] Salczer.

[7] It. Nykusch *salczer* 1 kr. 4or vr. vnacum domo in platea danubii 15o sol. (Spitalnewsidel 25 old.) — It. domus Nykusch *salczer* (u. o. 27 old.) — It. Haindel *salczer* 1/2 lb. (u. o.) — It. vlricus Ruestel *Salczmacher* 20 den. (Tunawnewsidel 28 old.) — It. Heinricus Grobschopf 6 1/2 tr. vnacum *salczgadin* 3 1/2 lb. (u. o. 29 old.) — It. domus Manhartinne *salczgadem* (Insula 31 old.) — It. Johannes kygiczund *salczer* 1 tr. 5 sol. (Wedriczea 31 old.) — Item vlricus Eysenchoelbel *salczer* 1 tr. 1/2 kr. 3es lb. (u. o. 32 old.) —

Digitized by Google

salczmacherek pedig *sókészítők* voltak, azaz olyanok, kik a sót törték s darálták. A Zsigmond királynak Pozsonyban való tartózkodási idejéről szóló 1410 évi konyhaszámadásban Nykel Salczer nevére találunk.[1] Az 1434 évi adólajstromban egy Partl Salczer és egy Mert nevű Salczerin fordul elő. Míg az utóbbi mindössze csak 1 forinttal adózott, azalatt Partl 13 forinttal s 5 librával, minek magyarázata az, hogy nagy borüzlete is volt, az általa kimért bor 34, az eladott 146, összesen 180 akónyi.[2] Egyéb sóárusítókként ismeretesek 1443-ban Hekchl Ulrich,[3] 1454-ben Tamás,[4] 1459-ben Ruspekch Tamás,[5] ki az előbbivel azonos. Mint Bécsben, úgy Pozsonyban is a sóárusok ipari szervezeten kívül maradtak.[6] Valamennyien, mit az 1379 évi adólajstrom bizonyít, szétszórtan laktak a városban s saját külön sókamaráikkal bírtak.[7] Az általuk elárusított só mennyiségét a sóharminczad jövedelméből állapíthatjuk meg, e jövedelem ugyanis évi 100—160

Item friedel Smelczel *salczmacher* 20 d. (u. o.) It. Petrus poelle *salczmacher* 10 dn. (u. o.) — It. vlricus hewsel *salczmacher* 20 dn. (u. o.)

[1] Fejérpatakynál: *MO vár. régi sz. könyv* 42 l.

[2] *Vár. adózás* 73 l.

[3] 1443, október 27-ikén: Item in vigilia Symonis et Jude hab wir enphangn *von dem Vlreich Hekchl* von Ic vnd XX kueffl Salcz dy hat der Heckl verkauft ye ains vmb VIIJ ϑ IIII fl auri vnd XLV ϑ 1443 a. 16 l. évi kam. sz.

[4] 1454 november 20-ikán: Item am Mitichn noch sant Elsbetenn tag hab ich enphangen vom Stat dreissigist von dem erbern Jorig Meindl XII fl. per VIIJ β ϑ vnd besunder II fl. auri vnd X gr. von wegen des Wolfgang Forster vnd mer I fl. auri vnd XX gr. von wegn *des Thoma Salczer* von wienn dar vmb er von mir ain quittung hat In anno domini M° etc. LIIII^to vmb XII fl. per VIIJ ϑ β vnd besunder III fl. auri vnd XXX gras. (1454 évi kam. sz. 4 l.)

[5] 1459, junius 15 előtt Taman Ruspekch: So hab ich ich (sic!) verchawft LIII chueffel salcz albeg XXXIII chueffel fuer ain fl. Münss X β fuer I fl. at II lb XX ϑ II lb. XX ϑ. 1459—60 83 l. kam. sz.

[6] A bécsiekre nézve állítja ezt Uhlirz: *Das Gewerbe* 115 l.

[7] A *salzgadem* = sókamara úgy amint a *Zergadem* = ételeskamara vagy éléskamara. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 116 l. 1 jegyz.)

Digitized by Google

ar. frt körül ingadozott s így egy 3000—4800 ar. frt értékű évi sóbehozatalra következtethetünk.[1]

Mint a só úgy a fa, kivált az épitészeti és szerfa is nélkülözhetetlen volt a háztartásban és gazdaságban. Már láttuk, hogy kik kereskedtek városunkban tüzelő fával.[2] Csakhogy ezen faárusokon kívül említendők a *szerfa-kereskedők* is, kik külföldi, jobbára osztrák, stiriai és bajor fakereskedőkkel: a Lehenholczer, Schikkerl, Grüenpek czégekkel állottak összeköttetésben. Ilyenül említi az 1379 évi adólajstrom Szép Ottó szállítót, ki a Vödriczen volt házbirtokos.[3] Hogy azon Rabentzagl Erhart, ki az 1434 évi adókönyvben van felsorolva, deszka- és egyéb szerfakereskedő volt, az az 1439—40 évi kamarai számadókönyvekből tünik ki.[4] Ugyanezen számadásokból kitetszik, hogy Unger István, János ácsmester,[5] Scharrach, Pollaner Mihály,[6] Snorber János és Trew Péter ugyancsak fakereskedők voltak.[7] Ugyanezen kamarai számadásból tudjuk továbbá, hogy Leffler János karófát adott el a városnak.[8] 1513-ban Márton szállító[9] nejétől házat kap a Főtéren végrendeletileg.[10] 1517-ben pedig János szállító[11] polgárjogot

[1] Kováts: *Pozsony városának háztartása a XV. században* közzétéve a *Magy. Gazdaságtört. Szemle* 1902 IX. évf. 10 füz. 460 l. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy Kováts Ferencz roszul hibáztat abban, hogy én, a XV. századi sófogyasztáshoz képest a jelenkori sófogyasztást *óriásinak* mondom. (E mű II. 3, 108 l.) Én ezt nem a sónak személyek szerinti fogyasztásáról értettem, hanem egyetemlegesen, azt akarva vele jelezni, hogy az a város, mely a XV. században 985 sókővel beérte, ma 27,500 mmázsát szükségel. Csakis a városnak megnagyobbodását akartam vele feltüntetni.

[2] L. e mű II. 3, 33—37.

[3] It. domus pulcri Ottonis *floezer* 20 dn. (Wedriczea 31 old.) — It. Otto pulcher *floeczer* ½ lb. (u. o.)

[4] Kováts: *Vár. adózás* 72 l. Azonkívül e mű II. 3, 177 l. 4 jegyz.

[5] Előkerül nevők az 1434 évi adókönyvben is.

[6] Egy Poloner Michl mint nagykereskedő említve van az 1434 évi adókönyvben. 1440-ben Michl Polaner fakereskedőtől fát vesz a városi kamarás. (Vár. sz. k. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 28.)

[7] L. e mű II. 3, 177 l. 4 és 9 jegyz.

[8] L. e mű II. 3, 176 l. 9 jegyz.

[9] Martin *Flötzer*.

[10] E mű II. 1, 60. l. 7 jegyz.

[11] Hans *flötzer*.

Digitized by Google

szerez.[1] És nyilván sok más városi polgár is foglalkozott fakereskedéssel, mert a kereskedésnek ezen ága egyátalán nagyon jól jövedelmezett, miután az építészeti és szerfa szükséglete városunkban, hol az erődítések is nagyon sok ily anyagot szükségeltek, igen nagy volt, s valóságos csapásszámba ment, ha a fakereskedés valamelyes oknál fogva megakadt.[2]

A konyhára s éléstárba szükségelt áruk némelyikeit, a zöldség- és gyümölcsféléket a *zöldség-* és *gyümölcsárusítók*;[3] a baromfiféléket a *baromfiárusítók* közvetítették a piaczon. Ilyenekkint említvék az 1419 évi városi számadókönyvben Ruedlin nevű nő, kitől a királyi konyha számára káposztát; Christian Cholerné, kitől tyúkokat; Pfafsteter Nikel, kitől tojásokat és tyúkokat; Pottendorffer, kitől tyúkokat vettek.[4] Az 1434 évi adókönyvből ismeretesek Mertné és Györgyné kofák,[5] továbbá Partl libaárusnő.[6] Tzifaler hensel, kit szintén az 1434 évi adókönyvben felsorolva találunk, boron kívül nyilván hagymával is kereskedett. Pozsonyban a dunai ligetekben, a hegyek közt s távolabb eső vidékein a diótermelés még ma is jelentékeny. Hajdan az kétségtelenül még jelentékenyebb volt. Ezért értjük, ha ezen a háztartásban oly nagyrabecsült és oly sokszorosan felhasznált gyümölcstermék speciális üzleti czikket képezett. Az 1379 évi adókönyvben a *diósok*[7] kétszer is említvék. Egyszer Eberl diós, másszor pedig János diós, kik mindketten a Sluter-

[1] E mű II. 3, 111.

[2] E mű II. 3, 179.

[3] *Fragner, Fragnerinnen, Fretschner.* Az *Obser, obshockener* és *Obstler* nevek is használatosak. A Németországban és Ausztriában használatos *Pfragler, Fragner* és *Fratschler* szavak a fragen, oft fragen, nachfragen szótól erednek s gyümölcsárust jelentenek. (Adelung: *Wtb. d. hochd. Mundart* II, 263.) Hogy Pozsonyban a *Frawenmarck* und *Fragenmarckt* volt használatban, azt a XIV. sz. városi jogkönyv 145 pontja bizonyítja.

[4] Fejérpatakynál: *Magy. városok régi számadáskönyvei* 57—59 ll.

[5] Mertein *Fragnerin* és Jorig *Fragnerin.*

[6] Partl *Ganserin.*

[7] *nuezzer.*

Digitized by Google

gazzenben laktak.[1] Szóval a piaczon, a vásáron s külön bolthelyiségekben számos oly árus volt, kik különféle élelmi szerekkel kereskedtek. És ezek közéleti jelentősége nem volt kicsiny, mert elővásárlásokkal igen könnyen befolyásolhatták a piaczi árakat, amiért, mint másutt,[2] úgy Pozsonyban is az elővásárlások hatóságilag tiltva voltak.[3]

A *hájasok*nak ugyancsak találkozunk emlékével. A város 1439 évi telekkönyvében lienhard *Smerwer*[4] jön elő, kinek háza a város második részében állott.[5] Ezek működési köre érintkezett a gyertyaöntők- és viaszöntőkével s Bécsben sem jutottak saját czéhszabályokhoz. Mindenütt csak a helyi viszonyok szükségleteihez alkalmazkodó szabályok szerint rendezkedtek. Üzletük háj és faggyu elárusításából állott s e két anyagnak a kimérése hatóságilag ellenőrzött közmérlegen történt. Bécsben a kimérés helyileg volt megszorítva[6] s nyilván az volt Pozsonyban is az eset, bár itt, úgy látszik, hájasok és faggyusok egymással egyesültek.

Külön szerepelnek a *sajtosok*.[7] Ezek emlékét is az 1439 évi városi telekkönyv őrizte meg. András sajtos[8] abban olyanul említtetik, kinek háza a város másik részében állott.[9] De már előbb, az 1434 évi adókönyvben is rátalálunk e névre, mint a város negyedik részében birtokló háztulajdonoséra.[10] Ha szem előtt tartjuk azt a körülményt, hogy Pozsony a középkorban erősen őstermelő város volt,

---

[1] It. Eberl *nueszer* 20 dn. — It. Johannes *nueszer* 30 dn.

[2] Bécsben az 1436 évi rendszabályban központaszra mondatik, *dass der fürkauf so grossen überhand nimbt und sich jederman auf die faulhait und fürkauf legen will.* Ezt s a belőle származó károsodást megakadályozandó az 1486 és 1516 évi szigorubb rendszervezetek léptek érvénybe. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 114 l.)

[3] A XVI. századi városi jogkönyv 146 pontja mondja: *It. Sol man kain Fuerkauff gestatn. Vnd sulln verbotn sein bey Verlust des kaufs.*

[4] Smerwer = *Smerber* = hájas, arvinator.

[5] Kovátsnál: *Vár. adózás* 41 l.

[6] Uhlirz: *Das Gewerbe* 75 l.

[7] Käser.

[8] Andre *käser*.

[9] *Városi adózás* 44 l. — [10] U. o.

Digitized by Google

melyben az állattenyésztés és mezőgazdaság az ipari foglalkozáson fölül állott, akkor könnyen jutunk arra a meggyőződésre, hogy itt a sajtosok nem kizárólag mint „kleinhändlerek“ szerepelnek, hanem hogy a Käser szó a sajttermelőnek és sajtkereskedőnek felel meg ellentétben a Kässtecher névvel, melylyel az idegen termelésű sajtnak kicsinyben való elárusítója jelöltetik meg.[1] Alig vonható kétségbe, hogy a sajt elárusítása vegyes szatócsboltokban is történt.

Az élő állatokkal való kereskedés, az apró baromfin kívül, külön-külön kereskedő-osztályokat foglalkoztatott. A halkereskedéssel a *halászok*, a disznókereskedéssel a *hentesek*, a vágómarhakereskedéssel a *mészárosok* foglalkoztak, kikről mint iparosokról már fenntebb volt szó.[2] De ezen iparos-kereskedőkön kívül voltak olyanok is, kik a marhakereskedéssel különlegesen foglalkoztak. Mint terjedelmes *állat-kereskedést* űző egyének ismeretesek a pozsonyiak közül Flaschkar Colman,[3] Glugk Erhart,[4] Gmaetl István,[5] Huendler Péter,[6] Prein Gregori,[7] Riglar Hans és Flochperger,[8] Scheller Niclas,[9] Schön Simon,[10] Schreitl Hans,[11] Dévényi Márton,[12] Vascziecher Simon,[13] Virczker Pernhard,[14] Welssar Mert.[15] Mellettük külön említendők a *lókereskedők* vagy *lókupeczek*.[16] Nevök előkerül már az 1379 évi adókönyvben, melyben ilyenekül elősorolvák János, illetve Chevigel János és Vendrer Konrád.[17] Sorozatukat kiegészít-

[1] Bécsben is a Kässtecherek faja akkor szorította háttérbe a XV. században a Käserek fajját, mikor a cseh sajtok versenye következtében a helyi sajttermelés mindjobban hanyatlott. (Uhlirz: *Das Gewerbe* 114 l.)

[2] L. fenntebb 96—99 ll.

[3] Kivitt 1457—58-ban 85 ökröt. — [4] Kivitt 145 ökröt. — [5] Kivitt 92 ökröt. — [6] Kivitt 27 ökröt, 60 bárányt, 109 juhot. — [7] Kivitt 71 ökröt. — [8] Kivittek 2000 juhot. — [9] Kivitt 32 ökröt. — [10] Kivitt 347 ökröt. — [11] Kivitt 138 ökröt. — [12] Mert von Tebn kivitt 65 ökröt. — [13] Kivitt 48 ökröt. — [14] Kivitt 170 juhot. — [15] Kivitt 35 ökröt. — [16] *rostauscher, rosduscher, mangones* (V. ö. K. Bücher: *Die Bevölk. v. Frankfurt* a M. I, 405 és Uhlirz: *Das Gewerbe* 146 l.)

[17] It. Johannes *rostauscher* ½ lb. (Platea pistor. 13 old. — It. Johannes

Digitized by Google

hetni az 1457—58 évi harminczadkönyvből is, melyből kitünik, hogy a fentemlített Glugh Erhard,[1] Gmaetl István,[2] Huendler Péter,[3] Kramer Ulreich,[4] Gocz Kramerin,[5] Matern von Prun,[6] Schön Simon[7] mindmegannyi lókereskedő volt.[8] Semmi kétség benne, hogy e hasznos állatokkal való üzérkedés a vele foglalkozóknak nem kis hasznot hajtott.

Megnem határozható, hogy a *sesslerek* székkészítők avagy csak székárusítók voltak. Jorig Sessler nevével az 1439 évi városi telekkönyvben találkozunk, háza az apáczák Nunnenpewntján állott. A *Sesselmann* név sem ismeretlen, mely nyilván a sesslerekkel azonosúl vehető. Székeket egyébiránt kereskedők is közvetítettek, amint azt Tamás szatócs is tette.[9] A *vaskereskedőkre* utal Peter *Eisner* háza. Ő 1526—27-ben polgárjogot szerez Pozsonyban.[10] De egyes korábbi vasvételekből is kitünik, hogy 1456-ban Forster Farkas szatócs vasat is árult üzletében[11] és hogy 1460-ban Hankó[12] és Ranes György[13] vaskereskedéssel foglalkoztak. Azon Chunzel, Henrik és Miklós, kik vagy kiknek feleségeik az 1379 évi adólajstromban soroltatnak elő,[14] nyilván másra mint vaskereskedőkre nem magyarázhatók. De leg-

---

chewigel *(rostauscher)* 3 tr. 6 sol. (Platea pistorum 13 old.) — It. Chuenradus vendrer *Rostawscher* 60 d. (Spitalnewsidel 25 old.)

[1] Kivitt 26 lovat. — [2] Kivitt 30 lovat. — [3] Kivitt 1 lovat. — [4] Kivitt 3 lovat. — [5] Kivitt 3 lovat. — [6] Kivitt 8 lovat. — [7] Kivitt 4 lovat.

[8] Kovátsnál: *Ny. MO árúforg.* 200 l.

[9] Item fur *zwo aychein stwelen* 1 libr. denárt adott a város Thoman dem *Kramer*. (1413 évi sz. k. Fejérpatakynál 71 l.)

[10] E mű II. 3, 111.

[11] Item mer hab ich bezalt dem Forster (Wolfgang) ½ centen eisn, der komen ist zu ain pachofen in ain Schieff. (Vár. és kápt. számad. Knauznál: *M. Sion* II, 783.)

[12] 1460, január 30-ikán: Item am Mittichn am Eritag nach sand Pauell pecherung hab wir chawft von dem *Hannko VI czentin eysen* ain czentn vmb 1 fl. gald der guld III lb. vnd IIII β facit XXI lb. ϑ. (1459–60 159 l. évi kamaraszámad.)

[13] 1460, február 16-ikán: Item So hab ich gebn *dem Jorig Ranes an czwain czentten eysn* den hat man noch im Sumer genomen den hab ich peczalt am samstag noch sand Julian IIIJ lb. fur ain guld facit VII lb. ϑ facit VII lb. ϑ. (1459—60 162 l. k. sz.)

[14] It. Chuenczel *eysnein* 10 d. (Platea

Digitized by Google

nagyobb volt egyes czégek kereskedése posztóval. Mint posztókereskedő ismeretes azon Flochperger Miklós,[1] kit az 1434 évi adókönyv említ s kinek adója, borüzlettel nem foglalkozván, összesen 6 frtra rúg;[2] továbbá Polczel András,[3] kinek összes adója, borüzlete azonkép nem lévén, 1 frtnyi.[4] Hogy 1435-ben Klement János ugyancsak posztóval kereskedett, azt annak végrendeletéből érthetjük meg. Ebből ugyanis kitünik, hogy posztók árán adósai voltak.[5] Leinbater Miklós 1441 évi végrendeletéből azonkép arra következtethetünk, hogy nevezett Leinbater Miklós üzletében nemcsak vászon, hanem posztó is volt raktározva.[6] Nem csekély nyereség-veszteség érte a kereskedőket azáltal, hogy egy oly sokat igénylő fogyasztó, milyen volt maga a város, egyes kereskedelmi czikkekben való szükségleteinek beszerzéséről maga gondoskodott, megbizottjait a külföldi piaczokra küldve fának, ruhának, posztónak bevásárlása végett.[7] Voltak esetek, hogy az ily megbizottak kereskedők voltak,[8] de ilyenkor, úgy látszik, ezeknek meg kellett elégedniök egy bizonyos előre megállapított összeggel.

Schoendorf 15 old.) — It. Heinricus *eysnein* 30 dn. (U. o. 16 old.) — It. Nicolaus *eisneyn* 10 dn. (Spitalnewsidel 25 old.)

[1] Niclas Flochperger.

[2] *Vár. adózás* 59 l.

[3] Andre Polczel.

[4] *Vár. adózás* 71 l.

[5] Item so schaff ich meinen freuntinen Barbara vnd der Agnesen 1 *Tüch von köllen*. — Item so schaff ich meinem Vettern Stephan XVIIIc den. vnd 1 *Tuch von polon, das ist mir der lanng Mathes schuldig. (Prot. Test.* I, 14.)

[6] Item Ich bleib schuldig ein Swartz tuch genannt *Mächlichs* vnd funf tuch von *Polan* die het man zu mir nyder gelegt vnd die ligen also lang daz dy Schaben grossen schaden daran teten. Darnach verchauft ich die tuech von polan stb. *(Prot. Test.* I, 38 a.)

[7] Igy mondják egyebek között az 1410 évi számadások: Item dem Aylaussdem Rok vnd dem Wenigen Gilgen czu czerung gen Wyenn *von der tuech wegen der stat* zu pringen dedi 5 libr. — Item Jakel dez richterz knecht zu czerung gen Wyenn *von dez gewants wegen* dedi 3 sol. den.

[8] Item Hensel dem Furman dedi 5 sol. 10 den., daz er *dy keuffiewt gen Wyenn fuert von dez gewants* wegen. — Item von *der XVI. tucher wegen*, dy er (Thoma der Kramer) von Wienn herab pracht hat 11 sol. minus 2 den.

Digitized by Google

A kereskedelmi összeköttetés messze kiterjedt a külföldre. Láttuk, hogy főleg a posztófélék sokasága Flandriából, Német-, Olasz-, Cseh-, Morva-, Franczia-, Angolországokból érkeztek, közvetve vagy közvetlenül. Ez a körülmény tehát az üzleti összeköttetést kétségtelenné teszi ezekkel az országokkal. A harminczadkönyv szerint Köln, Nürnberg, Mainz, Augsburg, München, Ravensburg, Constanz, Boroszló, Brünn stb. pozsonyi kereskedőket láttak falaik között. De egyes végrendeletekből is kiderül, hogy pozsonyi polgárok milyen hazai és hazán kívüli czégekkel állottak összeköttetésben. Igy Ambser Henrik 1436-ban Bécscsel, Nürnberggel, Komárommal.[1] Peier Henrik 1439-ben Ausztria több városával.[2] Olyan szatócs, milyen Gruenperger István, Budával, Bécscsel, Stiriával, Kremssel van összeköttetésben.[3] A harminczad-

[1] 1436 évi végrendeletében mondja: It. von erst all geltschuld die ich schuldig pin. — It. dem haffenndl zu dem Stern ze *wienn* lxx gulden in gold, darumb hat er ain geltbrief. — It. dem peter Chülshanner von *Nurimberg* IIIc gulden in gold, darumb er auch ain geltbrief hat. — Item dem Colman zw *Gumaren* lx gulden in gold. — Item dem hanns Peitskhofer ze *wienn* pin Ich schuldig IIc gulden iegleichen gulden fur XII vnd VI s. d. daran hat der yetzgenante peitzkhofer enphangen tzu *Markekk* Anno domini Mill. CCCCo XXXVIo Egydy von dem daniel von Newmburg LXXXVII tl. wien d. *(Prot. Test.* I, 29.)

[2] Igy mondja ő 1439 évi végrendeletében: Item der Kalichmaister von *Enns* bleibt mir schuldig auf Petronelle kunftigen XVII tl. wienn. den. — Item der Andre leczeltter von *Enns* bleibt mir schuldig III tl wienn. dn. — Item der Peter gruenpeckh von *Wienn* bleibt mir schuldig VII centner eisen für ain Ross, das sol er mir her anttwurtten verzersigt vnd vermawtt daran hab ich II fl. auri. — Item der Gienfogler von *wienn* bleibt mir schuldig vmb ain Ross VIII tl. ung. 40 d. wien. — Item des Hainreichs Sun von *klaff* bleibt mir schuldig vmb ain Ross XII fl. auri. — Aztán ő adós: Item dem Rawscher von *Wienn* bleib ich schuldig XVII½m latten Nagel ain tausent vmb ½ tl. wienn. den. — Item des künigs Silberkammerer bleib ich schuldig vmb phlugeisen 4½ tl. wienn. den. — Item dem hanns Giesfogler bleib ich schuldig vmb schussel XIII s. x den. wien., die sol ich meinem wirtt ze *Wienn* geben dem paul kurtzen. — Item vnd bleib schuldig dem Wolfgang von *Hainburg* XIII potigen kalich pro LXXX den. wienn., daran hat er III fl. auri. — Item dem Hainrich Haiden von *Wienn* bleib ich schuldig XXV. fl. auri. *(Prot. Test.* I, 33.)

[3] 1442 évi végrendeletében írja:

Digitized by Google

jövedelmekből kiderül, hogy Nyugat-Magyarország kereskedelmi forgalma 1440-től 1459-ig egyre jelentékenyebbé lett, miután a harminczadhivatal nyers bevétele, bár hullámzóan, de nagyobb átlagokban folytonosan emelkedett.[1] Nyugat-Magyarország kereskedelmi forgalma a XV. század közepén kerek számban évi $3^1/_2$ millió koronában állapítható meg,[2] ami a pénzvásárló erejét négyszeresnek véve, 14 millió korona mai értéknek felel meg.[3] Megjegyzendő, hogy ennek a jelentékeny forgalomnak több mint felerésze nem az idegenekre, hanem magukra a pozsonyiakra esett.[4] Hogy különben e nagy áruforgalomban milyen részük volt egyes polgároknak, illetve a polgárok egyes társaságának, azt világosan feltünteti Gailsam Albert társasága,[5] mely egy évben, 1457—58-ban egymaga egy fél millió koronánál több értékű árút hozott be s a kivitelben is jelentékeny részt vett.[6] Itt is a pénz vásárló

Item vermerckt mein geltschult die man mir schuldig beleibt von Erst hanns frawenhauer von *Ofen* bleibt mir schuldig darumb ich von im ain brief hab XXXVIIII tl. wyenn. phennig. — Item Michel Trinksaus von *Ouen* bleibt mir schuldig VIII fl. auri. — Item vnd mein Vetter Leonhart Gruenpacher hat von mir IIII$^1/_2$ meins güts vnd ist mitburger zu *wyenn* 1^c vnd XXX fl. auri vnd XXXVIIII tl III$^1/_2$ s. dn. wyenn. — Item vnd von dem selben gelt sol mein Vetter Leonhart Gruenpacher mitburger zu wyenn fur mich betzalen dem Michel Swanser von *Steyern* XXXVIII fl. auri. — Item vnd mer hat mein Vetter Leonhart Gruenpacher von mir Jnn XXXVIII^c messer vnd IIII$^1/_2$ tl. Saffran. — Item der freysleben von *Krembs* der Nadler bleibt mir schuldig XIII fl. auri. *(Prot. Test.* 38. b.)

[1] Kováts számokban mutatja ki, hogy a pozsonyi harminczad nyers bevétele 19 év alatt 3 évi átlagban *hatszorosát*, 5 évi átlagban majdnem *négyszeresét* érte el azon nagyságának, amelyet a városi bérlet kezdete idejéből való végelszámolás kimutat. *(Nyug. MO árúforg.* 4—6 ll.)

[2] Kováts Ferencz nagy érdeme, hogy az 1456—57 évi harminczadkönyv nagy tanulságait előttünk feltártotta. Munkája egyaránt alapvető és hézagpótló.

[3] Mandello Gyula: *Adalék a középkori munkabérek történetéhez* 99 l.

[4] A harminczadkönyv 1457—58 évi összforgalmának vámszabásából az idegenekre 48·61, a pozsonyiakra 51·39 százalék esik. (Kováts i. h. 6 l.)

[5] Gailsam vnd sein Gesellen.

[6] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 154 és 267 l.

Digitized by Google

erejét négyszeresre véve, kerek számban legalább is két millió kor.-nyi évi forgalomnak felel az meg.[1]

Ez a fejlett kereskedelem az a tényező, mely Pozsonynak városi szint ad, mert eltekintve a kereskedelemtől, Pozsonyban a városi élet a középkorban még kifejezetten mezőgazdasági jellegű. Úgy a végrendeleti könyvek, mint a városi telek- és számadókönyvek egyaránt bizonyítják azt az erős kapcsolatot, mely a városi életet az őstermeléssel köti össze. Az ipar, mint láttuk, még korántsem olyan, mely jelentőségével a városi életet őstermelésen fölül álló szintre emelhetné. Bécshez annyiban hasonlítható, amennyiben ez osztrákváros szintén kereskedelmi és nem ipari jellegével tünt fel és amennyiben ennek daczára sem Bécs sem Pozsony a kereskedelmi fejlettségnek azon fokán nem állottak, hogy falaik között a kereskedő azon társadalmi és politikai állásba jutott volna, melybe az például Augsburgban jutott volt, hol a XV. században a tanács kiadványai „ ami kereskedőinkről és a többi polgártársainkról“ [2] szólanak. Amint Bécsben, úgy Pozsonyban is ez időben a polgárok társadalmi elkülönítése nem hivatás, hanem *vagyon* szerint történt. A gazdag emberek voltak „a tiszteletre méltók,“ a nem gazdagok „a jó de nem tiszteletre méltók.“[3]

A gazdagságot azonban Pozsonyban sem képzelhetjük mai arányokban. A tőke átalán jelentéktelen volt. Ezt hiven mutatják a végrendeletek. Pozsony legtehetősebb polgárainak mozgó tőkéje, mely felett utolsó akarattal rendelkeznek, nem több nehány száz forintnál. A vagyon

---

[1] Mandello i. m. 99 l.

[2] von unseren Kaufleuten nebst den übrigen Mitbürgern.

[3] Die rîchen burgêre, die personae honestiores et divites waren zugleich die „achtbaren Leute,“ der minder bemittelte Bürger wurde ihnen als *„bonus homo der nicht ein achtpar man ist“* gegenübergestellt. (Luschin: *Wiens Münzwesen* etc. 101 l.)

Digitized by Google

fekvőségekből állott, de hogy ezek is mennyire voltak passivákkal megterhelve, azt részint a végrendeletek, részint adósságlevelek és az elzálogosítások bizonyítják. Még a leggazdagabb kereskedő-házakról sem mondhatni, hogy pénzben gazdagok lettek volna. Ambser H. egy bécsi kereskedőnek 220 arany forinttal tartozik.[1] Polczel André egy nürnbergi kereskedőnek posztó után 45 aranyforinttal.[2] Győri Cristan[3] házára nürnbergi és szegei kereskedők követelései bekebelezvék.[4] Wolf Mihály 172 frttal adósa egy bécsi kereskedőnek.[5] Ranes Farkas pozsonyi polgár 2440 arany forinttal és 84 bécsi dénárral adósa Aichelperger Jakab nürnbergi posztókereskedőnek.[6] És így számos más kereskedő és polgár üzlete hitelen alapult. Nagy tőkék szerzéséről egyáltalán alig lehet szó.

Itt amúgy is szemelőtt tartandó, hogy a kereskedőnek, lett legyen üzlete bármily kedvező, tömérdek bajjal, vesződséggel kellett megküzdenie s bár csak nagy nyereség reményében üzérkedett, nem egyszer mégis érzékeny kárt vallott azon kedvezőtlen viszonyoknál fogva, melyek közt a kereskedelmi üzlet forgott s melyek a kereskedőre nézve a reménylett hasznot könnyen illusoriussá tették. Először is az utak biztossághiánya következtében az árúk nem egyszer egészen tönkre mentek. A pénzküldeményeknek kézhez jutása mindig bizonytalan dolog volt, ami kereskedőnél nagyon fatalis következményekkel járhatott.[7] A közbiztonság úgy a XIV. mint a XV. században egyaránt nagyon gyarló volt. A treuga pacis ugyan ki lett hirdetve, s azt magukra

[1]–[6] Kovátsnál: *Vár. adózás* 105 l.

[7] 1455 márcz. 20-ikán: Hunyadi László beszterczei örökös gróf egyik, Pozsony városához intézett leveléből kitetszik, hogy a város illos florenos ducentos auri de precio salium nostrorum nobis provenire debentes ad presens *propter discrimina viarum* minime dirigere ausuri fuissetis. Ezért ezen összeg felvétele és áthozása végett Modrár András házi emberét küldötte hozzájok. Kelt Nagyszombatban, 1455. (Teleki: *Hunyadiak kora* X, 435.)

Digitized by Google

egyes polgárok különösen is kihatóvá tenni igyekeztek,[1] gyakorlatilag mégis ez nem akadályozta meg egyesek nagy kárvallását. Egy tekintélyes pozsonyi polgárt, Eilausmrockh Jánost a Csallóközben nyilt országúton fosztják ki pőrére, elvévén tőle szállított összes áruit és egyéb holmiját, miket aztán sem az ő, sem egyéb jóravaló emberek követelésére vissza nem kapott többé.[2] A panaszok folytonszerűek s fejedelmeink legtöbbje képtelen volt a politikai hatalom megoszlottsága következtében az országos békének érvényt szerezni. Hozzájárultak a rablólovagok és útonállók hatalmaskodásaihoz a harminczadosok és vámosok zsarolásai. Vámsorompók mindenfelé tartóztatták fel a kereskedőt s ezek sokszor kerülő utakra kényszerítették őt. Igy Pozsony közvetlen szomszédságában Köpcsény is ilyen hirhedt vámhely volt, mely sok kereskedőt idő- és pénzbelileg megrövidített. Kappler János várnagy itt a közhatóságok tilalma ellenére is vakmerően űzte a zsarolást. Feljajdulnak miatta a pozsonyiak,[3] de a köpcsényi

[1] A pozsonyi tanács 1446-ban mondja: hogy miután a *treuga pacis* az egész országra 1444-ben megállapítva lett, tum eciam singuli de civitate posoniensi cum nobilibus viris Andrea de weschenew (Bessenyei Andrással) nec non Johanne Tarnok, tunc Castellanis fortalicȳ Chelle (= Csalló) *treugas pacis speciales* conclusas habuissent et roboratas.

[2] Nescimus quo Spiritu ductus, predictus Andreas de wessenew *sub eisdem treugis,* secunda die festi penthecostes, quendam currum circumspecti viri Johannis Eylausden-Rockch civis nostri, sui videlicet compatris, nullis ipsius exigentibus demeritis, *in libera via de ipsa Posonio descendendo per districtum Czallokiis, prope annotatum fortalicium Chelle hostiliter invadendo omnibus bonis, pannis videlicet et alÿs rebusmer cimonialibus in eodem curru existentibus ultra valorem septingentorum flor. auri contra treugas pacis prenotatas, sua temeritate quo sue placuit voluntati potencia mediante deportauit.* Quas quidem res et bona, eciam ad plurimas ipsius Johannis eylawsin Rokch ac plurimorum aliorum bonorum hominum peticiones non restituit, diem eciam usque in hodiernum, in dampnum et preiudicium ipsius sepefati Johannis eylausin Rokch nostri civis grave magnum. *(Dipl. Pos.* II, 734—35.)

[3] Hunyadi János gubernator a pozsonyiak panaszára felszólítja 1447-ben köpcsényi Kapler Jánost, hogy *nullum tributum nullamve tributi solucionem recipere sive extorquere facere velitis nec presumatis modo aliquali,* nam nos comi-

Digitized by Google

zsaroló sem a gubernátor, sem a nádor tilalmával nem törődve ernyedetlenül folytatja a hatalmaskodást, még akkor is, hogy nádori itélettel fővesztőleg elmarasztaltatott.[1] Maga az esztergomi érsek sem tud a kor közönséges praktikumain fölül helyezkedni. Nem törődve hiteles királyi szabadalomlevelekkel, szedi az illetéktelen vámot mindenkitől, kiket utjuk vámhelyeinél elvezet. A pozsonyiak is tapasztalhatták azt.[2] De viszont a pozsonyi vámosok ellen is volt elég panasz, kik a felvidékről érkező kereskedőket szabadalmaik ellenére alaposan megvámolták.[3] Külömben az

simus et harum serie comittimus magnifico domino Michaeli Ország de Gwth ac egregio Pangracio de Sancto Nicolao alias de Branch, ut ipsi prenotatos cives dicti civitatis contra vos et alios quoslibet, illegitimos impeditores in hac parte protegere debeant et defensare. Kelt Pesten, 1447. *(Dipl. Pos.* II, 767 és 768.)

[1] A pozsonyi polgárok a káptalan előtt 1447-ben tiltakoztak az ellen, hogy köpcsényi Kappler János, bár nádori itélet folytán hatalmaskodási czimen fővesztőleg elitéltetett s minden jogaitól megfosztatott, mégis ennek daczára post huiusmodi sentencie execucionem, *maiorem quo unquam prius, faceret et fecisset super eosdem cives Posonienses tributariam exaccionem potencia sua mediante. (Dipl. Pos.* II, 764.)

[2] 1464 szept. 14-ikén: Mátyás király írja budai várnagyának és udvarbírájának, hogy Dénes esztergomi érsek super *Cives nostros Posonienses,* contra eorum libertates, bár már a király által attól régen tilalmaztatott, tributum in Oppido Komaron et eciam in alijs locis exigi facere non deberet. Mégis az érsek nem törődve ezzel, non tantum ipsum tributum, *sed eciam magnam superfluam exaccionem super eisdem Civibus nostris ac rebus et bonis eorum in dictis tributis exigi et extorqueri faceret,* in preiudicium libertatum ipsorum Civium et Civitatis nostre pretacte ac dampnum non modicum. Meghagyja ezért a várnagynak, hogy ha az érsek ezt tenni ezutánra sem szünnék meg, a várost minden lehető megkárosítások ellen sikeresen oltalmazza. Kelt Ujlakon, 1464-ben. (Teleki: *Hunyadiak kora* XI. 93—94.)

[3] Igy tudjuk, hogy 1439-ben a lőcsei kereskedők, kik rezet és ólmot szállítottak, a *pozsonyi* és oroszvári harminczadosoktól sérelmet s károsítást szenvedtek, amiért Albert király kérdést intéz a pozsonyi tanácshoz. (Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 213—14.) És igy írja 1450-ben Osvald bán (Oswaldus Banus de Budchan) visegrádi kapitány is a pozsonyi tanácsnak a szeniczeiek védelmeképen: hogy Cives et incole de oppido Senicz nobis conquesti sunt, *quod vos et Tricesimatores vestri* jura et privilegia eorum a Regibus collata infringitis contra iusticiam, cum ipsi nulli in Regno Hungarie cum Tricesima et thelonio obligentur et vos permittetis eos angariare tricesima et thelonia... Kelt Korlátkő várában Fülöp és Jakab apostolok napján. *(Dipl. Pos.* II, 882

Digitized by Google

utak rosszasága is nagy akadályul szolgált a kereskedésnek. Pozsony részben mégis szerencsés fekvésénél fogva előnyben volt annyiban, amennyiben közvetlenül a Dunánál fekve, a vizi közlekedést a maga hasznára fordíthatta. Az áruk legnagyobb része tényleg a vizi országúton jött és ment, ahol e czélra feles hajós, révész és szállító állott rendelkezésre. A *hajósok* úgy az adókönyvekben,[1] mint a kamarai számadásokban[2] s egyéb okiratokban sűrűn vannak említve. Ugyanezt mondhatni a *szállítókról*[3] és a *hajókalauzokról* is.[4] Ezek saját hajóikkal és vontató lovaikkal bírtak. A dunai szállításnál kisebb-nagyobb térfogatú hajók szolgáltak a kereskedelmi áruk szállítására. A legkisebb vízi járómüvek az úgynevezett humpelek, a legöblösebb áruszállító hajók az ú. n. Hohenauerek voltak.[5] A szárazföldi közlekedés előmozdítására pedig a *fuvarosok* ugyancsak feles számban állottak rendelkezésre. E fuvarosok egy vagy

[1] Az 1379 éviben említvék: Item Johannes *schefmann* 30 dn. (Tunawnewsidel 29 old.) — It. Georgius hyetschel *schefman* 40 dn. (Wedriczea 31 old.) — It. Otto payer *schefman* 40 dn. (U. o. 32 old.) — Az 1434 éviben pedig Andre *Schefman,* ki némi jelentéktelen borüzlettel is bír, összesen mégis 4 frtnyi adót fizet.

[2] L. e mű II. 3, 321,

[3] Az 1379 évi adókönyvben a következők sorolvák fel: It. Reicher *vector* ½ lb. (Platea Schoendorf 14 old.) — Item Johannes vnger *vector* 60 dn. (U. o. 14 old.) — It. Petrus rusticus *vector* 6 sol. (U. o. 15 old.) — It. vlricus puecher hoelczler *vector* propinavit 2 vr. 40 dn. (Platea Schoendorf 16 old.) — It. Michel de Prukch *vector* ½ lb. (U. o. 17 old.) — It. Albertus Redendorffer *vector,* 3ss sol. (U. o. 17 old.) — It. Gerungus sarger *vector* 40 dn. recessit. (S. Michaelis 19 old.) — It. Symon de Salczburch *vector* 60 dn. (S. Laurencii 19 old.) — It. vlricus *vector* 40 dn. (U. o.) — It. Mert hawg *vector* 60 dn. (S. Laurencii 19 old.) — It. Heinricus Pyscholf *vector* 20 dn. (Spitalnewsiedel 20 old.) — It. Leb *vector* 40 dn. (U. o.) — It. Stephanus Lawtacher *vector* 60 dn. (U. o. 25 old.) — It. Hyers *vector* 40 dn. (U. o. 26 old.) — It. vlricus mayer hochnawer *vector* 40 dn. (U. o. 26 l.)

[4] Az 1434 évi adókönyvből ismeretes Lienhart *Nawferg.*

[5] Nálunk a legkisebb vízi járómüvet *Zulln* = *Zille* névvel jelölték. A *Hohenauerin* máskép *Klotzzille* nevű hajók azonban nálunk is gyakran említtetnek. E hajók 136—146 bajor lábnyi hosszúsággal, mintegy 12 lábnyi szélességgel s 4600 mázsányi hordozó képességgel bírtak. (A. Luschin: *Wiens Münzwesen, Handel u. Verkehr im späteren Mittelalter* 120 l.)

Digitized by Google

több lóval bírtak s részint alkalmas társzekerekkel avagy csak kétkerekű taligákkal szállították a rendelkezési helyre az egyént vagy az árut.[1] Ilyen fuvarosokul ismeretesek 1410-ben Seydenschwancz[2] és Hensel;[3] 1413-ban Vilmos és János;[4] 1434—40-ben Leitgeben János;[5] 1439-ben Eisenpart Péter[6] és Hörndl Lénárt;[7] 1441—42-ben Peham Miklós;[8] 1443-ban Haberknapp Márton;[9] 1448-ban Pernhartlein;[10] 1473-ban Vörös Miklós;[11] 1478-ban és 1492-ben ifj. Leitgeben János;[12] 1495-ben József.[13] De láttuk, hogy Pozsony legelőkelőbb polgárai sem átallottak fuvarozással jövedelmeiket gyarapítani.[14]

Ami a kereskedelmi szakműveltséget illeti, az, mint átalán a középkorban, nagyon fejletlen volt. A kereskedő, kivált kisebb vidéki városban, magasb kiképzésben alig részesült. Mint fiu valamelyes kereskedőháznál beállott inasnak gyakorlatilag eltanulva a szükséges elméleti és üzleti ismeretet. Már nagyobb törekvésűnek kellett lenni, akit tehetősebb szülői idegenbe, Bécsbe, avagy Velenczébe küldöttek. A velenczei kiképzés amaz időkben a legambitiosusabb törekvésnek volt a czélja, mert ott az üzleti tudás mellett elsajátíthatta az olasz nyelvet is, mely mint ma,

[1] A *Charner*-ek elnevezése alatt nyilván *talyigásokat* kell értenünk.

[2] *Seidenschwancz dem furman* adott a város bér fejében 100 fontot. (Vár. számad. Fejérpatakynál 49. l.)

[3] *Hensel Furman* des Czehen swager, említve a vár. számadásokban. (Fejérpatakynál 48 l.)

[4] Wilhelm *der Fuerer*, és Hanns *der Fuerer*. (Vár. sz. könyv.)

[5] Hans Leigeben illetve Leitgeben, 1 *furman* mit 3 Rossen. (Vár. sz. k. Rakovszkynál *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 32 102.)

[6] Vár. sz. k. i. h. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 32.

[7] U. o. Nr. 22.

[8] Niclas peham ain *furman* mit 2 Rossen. *(Pr. Ztg.* 1877. Nr. 18.)

[9] Mert Haberknapp *furman* mit 2 Rossen. (U. o. Nr. 141.)

[10] hab wir gehat des pernhartleins wagen mit 3 Rossen. (U. o. Nr. 141.)

[11] geben den Ratten Niklas, ki a városi kövezéshez homokot és követ hordott. (U. o. Nr. 107.)

[12] den Jungen hans Leitgeben *furman*. (U. o. Nr. 137 és 198.)

[13] *Furman* Josef neje Borbála házát, szőlőit férjére hagyja. *(Prot. Test.* I, 259 a.)

[14] E mű II. 3,

Digitized by Google

úgy a középkorban is a levante nyelve volt. A kereskedelmi üzletvilágban a divó számítás is nagyon tökéletlen volt. A könyvelés a legprimitivebb, amiért az esetleges üzletkönyvi feljegyzéseknek nem is volt meg az a feltétlen hitelök, melylyel azok ma hivalkodhatnak. Amint Bécsben egy jogi tétel azt tartotta, hogy a kereskedők könyveiben olvasható feljegyzéseknek nem kell vakon hinni,[1] úgy és nem másképen volt az hazánkban és városunkban is. Ezt kivált a budai jogkönyv bizonyítja, mely a könyvi adósság hitelességét csak egy márknyi összegre terjeszti és nem többre.[2] Amúgy is tudjuk, hogy a kereskedésre nézve oly nagy fontosságú kereskedelmi számvitel és a vonalon való számítás, melyek Olaszországban és a Németalföldön voltak divatosak, Ausztriában is még csak a XVI. században, I. Miksa császár idejében honosodtak meg.[3] Ez időből valók Grammateus Henrik és Rudolf Kristóf tankönyveinek bécsi kiadványai is.[4] Egyes házakban és üzletekben az irnokok alkalmazása kimutatható. Más polgárházakban házi papokat alkalmaztak, egyrészt a vallásos igények kielégítése szempontjából, és az egyes polgárok által alapított pfrüntök administrálására, de másrészt a családi üzlet irásbeli teendőinek elvégzésére is.[5] Igy tudjuk, hogy Pozsonyban a Pernhartl,[6] Treletsch[7] s más családok házi papokat szerződtettek.

---

[1] wasz kaufleut in iren puchern geschriben haben, sol man nit gancz glauben.

[2] Man schol der kauff leut pucher so sy klagen nach gelt schuldt, dy sy haben geschriben, nit hoer glauben, dan auf eyn marck, es hett denn der antworter mith seyner aigen hant in des clager puch geschriben, so ist esz czu glauben, esz sey umb vil ader umb wenig. *(Ofner Stadtrecht* 376 sz.)

[3] V. ö. Luschin: *Wiens Münzwesen, Handel u. Verkehr* 115 l. És Adler: *Die Organisation der Centralverwaltung unter Kaiser Maximilian* I, 1886.

[4] 1518-ból és 1526-ból.

[5] L. Luschin: *Wiens Münzwesen, Handel u. Verkehr* 109 l.

[6] Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében említtetik herren hannsen weingarten, *der des pernhertleins kaplan ist,* auch genant der Salesdorfer. *(Prot. Test.* I, 32.)

[7] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében: Item so schaff ich *meinem kapplan hern Jacob* fur sein dienst

Digitized by Google

A pénzáru körül pénzüzérek foglalatoskodtak. Ilyenül ismeretes a XIV. század első felében Hamboctó pozsonyi polgár, ki kivált mint Gentilis bibornok s a pápának Magyarországban járó legatusának bankárja vonja magára figyelmünket.[1] Ő szedte be nevezett bíbornok számára a procuratiós adókat. Ezért ő, úgy mint más bankárok is, fáradságáért a beszedett összeg után százalékot vett és tudjuk, hogy az ő 10 százalékos provisiója kitett 95 finom márkát vagyis 380 aranyforintot, mihez képest az általa beszedett procuratió 3800 aranyforintra rúgott.[2] Egyik bizalmas ügynöke Deperti Jakab.[3] A XV. században pénzügyérekül ismeretesek továbbá 1410-ben Hans vom Dik, kit a városi számadások olyanul említenek, ki a városnak $5^1/_2$ librát kölcsönözött,[4] 1452-ben Gailsam pozsonyi polgár, kitől a körmöczi tanács vízemelő gépek

---

zwei dreyling wein bey dem fueder vnd ain Silberpecher. — Item Schaff ich zweu dreyling wein zu dem Stedelein daz man daz paw einem chapplan. *(Prot. Test.* I, 37 a.)

[1] Említve van 1311-ben mint *Hambaco civis Posoniensis. (Anj. Okmtár* I, 225.) — 1311 szept. 12-ikén *Hambocto civis Posoniensis* fizetést teljesít az eszterg. érsek részéről hátralékos procurationális taksák fejében Gentilisnél. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 403. Knauz: *Mon. Eccl. Strig.* II, 649. Azonkívül *Acta legationis Card. Gentilis* közzétéve: *Mon. Vaticana* I. II, 397.) — Ugyancsak 1311 szept. 12-ikén maga Gentilis bibornok kötelezi Benedek erdélyi püspököt, hogy hátralékos procurationalis taksáit egy év alatt fizesse meg, úgy, *quod Hamboctoni, ciui Posoniensi,* cum expensis nobis mittendis ... procuracionem ipsam plenarie nobis soluat. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 402.) — 1311 szept. 12-ikén Gentilis bibornok s legatus bizonyítja, quod recepimus per manus Francisci Lapi Rocchetti mercatoris nostri a dilecto in Christo filio *Hamboctoni cive Posoniensi,* dante et solvente pro V. in Christo patre T(homa) Dei gratia archiepiscopo Strigoniensi, de VI^c et III. marchis cum dimidia, nobis debitis, pro remanenti procurationum nostrarum primi, secundi et tertii anni nostre legationis IIII.^{c} XXXI. marchas cum dimidia, boni, fini et puri argenti ad pondus Budense. Kelt Bécs-Ujhelyt 1311. *(Acta legationis Card. Gentilis. Mon. Vat.* I. II, 397.)

[2] *Mon. Vatic.* I. II, 421. Pór: *Gentilis bibornok* u. o. LXXXIII. l.

[3] 1312 szept. 6-ikán: *Jacobus* quondam *Deperti* de Posonio, nuncius ipsius *Hamboctonis* de Posonio, olim Procuratoris Domini Cardinalis. *(Acta legationis Card. Gentilis. Mon. Vat.* I. II, 469 470. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 462.)

[4] Fejérpatakynál: *MO vár. szám. könyvei* 50 l.

Digitized by Google

fenntartására ezer db aranyat vett kölcsön.[1] Ugyanő a következő 1453 évben újból ezer db aranyat kölcsönöz a nevezett körmöczi tanácsnak a vízemelő gépek fenntartására.[2] 1455-ben Wimperger Ulrik szatócsról tudjuk, hogy ő kölcsönözte a városnak azt a 30 aranyforintot, melyet ez Sz.-Márton egyházának monstrantiájára adott s melyet neki a város ez évben kifizetett.[3]

Bár a cánonjog a pénznek kamatoztatását tiltotta s mint tisztességtelen keresetet elutasította, mégis a pénznek kamatoztatása átalános gyakorlat volt. Nemcsak a zsidók, de a papok s a polgárok is üzérkedtek kamatokra való pénzkölcsönzéssel.[4] A pénznek kamatokra való elhelyezését a polgárok végrendeletileg is elrendelték gyermekeik és családjuk vagy alapítványaik javára.[5] Csak ritkán történik e gyakorlat alól kivétel.[6] Nagy lévén a kamat,[7] természetesen a pénzzel való kereskedés jövedelmes foglalkozás volt s a *gesüchel* néven jelölt üzérkedés[8] könnyen juttathatott

---

[1–2] Krizskó: *A körmöczi régi kamara és grófjai* 30 l.

[3] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 71.

[4] Számos példát l. e mű II. 3, 341—42 ll. a jegyzetekben.

[5] Chlokaus Erzsébet 1431 (valószinüleg mégis 1436) évi végrendeletében hagy: Item II guldein zu sand Margreten kyrichen gen sellndarff wer aber sach das dye kyrichen zu sellndarff zu stort wurd so mag *man dy selben tzweu guldein in der stat zu prespurgk an legen da das am aller nutzleichen ist* durch der selikeit willen dy hat man ausgericht. *(Prot. Test.* I. 20.) — Pachrad Miklós 1439 évi végrendeletében feleségére Margitra hagyja házát: In solich bescheidenhait daz dieselb meine hausfraw sol ausrichten von dem selben haws L gulden in gold dem *probst* vnd den *korhern* zu sand mertein *dy sullen dasselb gelt anlegen auf ainen Zins* vnd dy selben herren sullen mir vnd meinem vorvordern einen ewigen Jartag begeen Als sy phlegen zetuen Andern dy do Jartag bey in haben gestift. *(Prot. Test.* I, 36.)

[6] Igy mondja például Dévényi Miklós 1443 évi végrendeletében, hogy bizonyos összeg, 40 frt fordíttassék a Sz.-Lőrincz-egyházban egy oltármenynyezet építésére, ha pedig ennek építése elmaradna, so sol man die obgenanten guldein gar legen an ain messgewannt, *vnd sol der Guldein chainen aus leyhen auf zins* vnd die vbrigen dreyssig flor. auri, dy schaff ich zu sand Merten paw *vnd das sol man auch nit auf Zins ausleyhen. (Prot. Test.* I, 45 a.)

[7] L. e mű II. 2, 304—305.

[8] Az 1434 és 1439 évi adókönyvben

Digitized by Google

volna jóléthez vagy gazdagsághoz, ha a középkori jogfelfogás alkalomadtán nem corrigálja a pénzszerzési szertelenkedést.[1] Az üzleti vásárlások azonban nem történtek mindig készletben levő avagy kamatokra kölcsönvett készpénzfizetés mellett, hanem kötelezvényekre és váltókra. Egyes adósságok követelhetők voltak adósságlevelek[2] vagy telekkönyvi betáblázások[3] alapján, de azért a hitelt illetőleg még sem állíthatni, legalább nem kisebb összegek erejeig, hogy az a kereskedelmi világban és a közéletben átalán ismeretlen lett volna. Ellenkezőleg vannak bizonyítékok, hogy sok tartozás tisztán hitelen alapult.[4]

Hanns *gesuchel* illetve Hans *gesüchel*. (Kováts: *Vár. adózás* 43 l.)

[1] Példákat l. e mű II. 2, 306—307.

[2] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében mondja: Item zu dem Ersten bleib ich schuldig dem hanns Rauscher ain hundert guldein *darumb er ain brif hat auf dienst.* Item darnach dem selben Rauscher L. guldein *(Prot. Test.* I, 37 a.) Azonkiv. l. e mű II. 2, 308 l. 1 jegyz.

[3] Jost Laspot özvegye Anna a maga 1436 évi végrendeletében a következő adósságát számlálja elő: Item So pin ich schuldig dem Abt zu Sannd Mertins perig XXV gulden in golt, *das stet auf dem haws dar Inn ich wonunt pin,* da von dyene ich Järlich dem benannten Abt 2½ gulden in golt vnd aynen vyrdung pheffer vnd aynen vyerdung wayroch. *(Prot. Test.* I, 18—19.) — Treletsch Anna imént idézett 1441 évi végrendeletében olvassuk: Item So bleib ich dem Veyer Niclas schuldig hundert vnd XXXII gulden in golt vnd XX tl. Swarcz w. den. *daz ist geschriben in dem Grundtpuech. (Prot. Test.* I, 37 a.)

[4] Item denselben Veyer Niclas bleib ich schuldig LIIII gulden in golt *darumb er kain gewishait hat.* (U. o.)

Digitized by Google

IX.

A családi élet anyagi alapja. A közegészségi kereseti ágak.

A közegészségi kereseti ágak közé tartoznak a fürdősök-, báderek-, füvészek-, flastromosok-, gyógyszerészek-, bábák- és orvosokéi. A fürdősökről és báderekről már volt szó, hol a köztisztasági intézményekről szóllottunk.[1] Itt tehát csak a négy utóbbiról kell tárgyalnunk.

A füvek tudvalevőleg a gyógyszerek legjelentékenyebb anyagát szolgáltatják s azért szereplésük a középkorban sem mondható jelentéktelennek. Egyes feljegyzésekben elő is fordul emlékezetük. Igy István füvészé[2] az 1434 évi adólajstromban, ki azonban mindössze csak 4 solidusnyi adót fizet.[3] Mellettök feltünnek a *flastromosok*,[4] kik kenőcsök, tapaszok és külső betegségek ellen alkalmazott szerek árulásával foglalatoskodtak. Ilyenül ismeretes Lőrincz *flastromos*.[5]

Sokkal gyakoribb a *gyógyszerészek* említése. 1310 szeptember 21-ikén Gentilis biboros házi embere,[6] Bevenuti János végrendeletileg hagyja meg, hogy az ő vagyonából elsődsorban is gyógyszerészét elégítsék ki azon gyógyszerek és szolgájának szolgálatai után, melyek

[1] L. fenntebb 235—36 ll.
[2] Stephan *Crewtrer*.
[3] *Vár. adózás* 57 l. — [4] *Salber*. [5] larencz *Salber* háza az 1439 évi városi telekkönyv szerint a város második részében állott. — [6] familiaris.

Digitized by Google

miatt neki adós.[1] 1373-ban Prandinus Mátyás gyógyszerész[2] Pozsonyban 72 font dénáron házat vesz magának a Haltéren.[3] 1388-ban Jodok morva határgróf megparancsolja a pozsonyi tanácsnak,[4] hogy azon házat, mely előbb Merchel zsidóé volt, és melyet a gróf most Tamás gyógyszerésznek adott,[5] juttassa halasztás nélkül nevezett gyógyszerésznek birtokába.[6] 1476-ban György gyógyszerész és neje Borbála az Úrtestéről elnevezett társulat tagjai.[7] 1479-ben deczember 11-ikén Grauenpucher Anna a maga végrendeletében elismeri, hogy György gyógyszerész mesternek 3 font dénárral adósa.[8] 1483-ban febr. 20-ikán Gailsam Albert végrendeletében említve van Lőrincz gyógyszerész.[9] 1492-ben György patikárius városi tanácsos jelen van Ochs Pál és Wildffewr Tamás városi kamarások elszámolásainál.[10] 1484-től 1501-ig sűrűn találkozunk Schaneberger György gyógyszerész nevével. Ő igen nagy bizalomban álló egyén volt, mert egyre szólítják fel végrendeleti tanúul. 1484-ben márczius 10-ikén tanú Karner Jánosnál.[11] Ugyanez év november 30-ikán Schiesser Ilonánál,[12] a következő 1485 évben Ötvös János

[1] quod de suis bonis primitus satisfacere debeant *apothecario* de suis medicinis et famulo, qui sibi servivit in sua infirmitate. *(Acta legationis Card. Gentilis. Mon. Vat.* I. II, 377.)

[2] Prandinus dictus Mathias *Apothecarius* in Civitate Posoniensi. *(Dipl. Pos.* I, 430—33 és e mű II. 1, 71.)

[3] *Dipl. Pos.* I, 430.

[4] dem richter und ganczen Rate zu Prespurg unsern lieben getrewen.

[5] Thoman *Apotheker.*

[6] *Dipl. Pos.* I, 708.

[7] Gorig *Apoteker* cum uxore Barbara. (Vár. ltár Lad. 60 Nr. 179 LXXVI l.)

[8] Maister Jorgen dem *Appotegker* (bin ich schuldig) III s. d. *(Prot Test.* I, 179.)

[9] der Richter *larentz Appotegker. (Prot. Test.* I, 193.)

[10] Item am Eritag Valentini martiris LXXXXII hat Paul Ochs statkamrer ain Kamerpuech In demselben Jar verrait . . . Dabey sein gewesen . . . aus den genanten . . . *Jörg Appoteker* és Item am phincztag nach Mathei apostoli et Evangeliste hat Thoman Wildffewr Statkamrer sein kamerpuech verrait . . . vnd bei der gegenburtigen Raittung sein gewesen . . . *Jörg appoteker.*

[11] Maister Jorgen *Appotegker. (Prot. Test.* I, 196 a.)

[12] Maister Jorig *Apatheker* bürger hie zu Prespurg. *(Prot. Test.* I, 199 a.)

Digitized by Google

nejénél Margitnál,[1] 1486-ban Snebeis Miklósnál,[2] 1487-ben október 13-ikán Szabó Jánosnál,[3] 1488-ban deczember 4-ikén Leuterspeck Dorottyánál,[4] 1489-ben deczember 28-ikán Payr Márton özvegye Ilonánál,[5] 1490-ben április 23-ikán Behem Tamás neje Magdolnánál,[6] 1490-ben szeptember 27-ikén Windperger Pálnál,[7] 1494-ben április 27-ikén Behem Tamásnál,[8] 1495-ben júl. 19-ikén Aranyozó (Goldner) Simon neje Erzsébetnél,[9] 1495-ben augusztus 20-ikán Mayr Györgynél,[10] 1500-ban október 2-ikán Swartzwadl Katalinnál,[11] 1501-ben augusztus 13-án Pisentzer Bálintnál.[12]

De a későbbi évekből is számos gyógyszerész nevének emléke maradt ránk. 1501-ben György gyógyszerészé, ki városi tanácsos.[13] 1503-ban október 23-ikán Gilgen gyógyszerész neve említtetik Pair Mathes végrendeletében.[14] 1504-ben György gyógyszerész engesztelő fürdőt alapít.[15] 1504-ben november 3-ikán Gilig gyógyszerész és Geringschaurberger gyógyszerész[16] említvék György gyógyszerész neje Borbála végrendeletében.[17] 1505-ben október 13-ikán Egidius gyógyszerész tanú Pék Tamás végrendeletében.[18] 1508-ban György gyógyszerész városi tanácsos.[19] 1508-ban

---

[1] Maister Jorig *appotheker*. (*Prot. Test.* I, 202 a.)

[2] Jorig *appotheker*. (*Prot. Test.* I, 205.)

[3] Jorg *Apategker*. (*Prot. Test.* I, 212 a.)

[4] Jorg *Appoteker* mitburger. (*Prot. Test.* I, 217.)

[5] Jorg *Appoteker*. (*Prot. Test.* I, 218 a.)

[6] Jörg *Appoteker* mitburger. (*Prot. Test.* I, 223.)

[7] Georg *Apoteker*. (*Prot. Test.* I, 224.)

[8] Jörg *appoteker* mitburger. (*Prot. Test.* I, 240 a.)

[9] Jorg *apoteker* mitburger. (*Prot. Test.* I, 251.)

[10] Jorg *appoteker*. (*Prot. Test.* I, 252 a.

[11] Jorg *appotecker* mitburger. (*Prot. Test.* I. 272.)

[12] Maister Georg Schaneberger *apotecker*. (*Prot. Test.* I, 282.)

[13] Jörg *appoteker* genannter Bürger. (1501. Pfinztag vor Anthonij.)

[14] Gilgen *apoteker*. (*Prot. Test.* I, 295 a.)

[15] *Prot. Test.* I, 305. És e mű II. 3, 118.

[16] Gilig *appothegker* és Geringschawrberger *appothegker*.

[17] *Prot. Test.* I, 305.

[18] Egidien *appothegker*. (*Prot. Test.* I, 315 a.)

[19] 1508 freytag nach Purificationis.

Digitized by Google

márczius 15-ikén Gilig gyógyszerész tanú Schuester Miklós végrendeletében.[1] Ugyanő említtetik 1509-ben is.[2] 1514-ben november 8-ikán Gilgen gyógyszerész tanú Voit Frigyes neje Katalin végrendeletében.[3] 1516-ban április 19-ikén Gilig gyógyszerész említtetik Ihersperger Borbála végrendeletében.[4] 1520-ban április 24-ikén Egidius gyógyszerész megvan nevezve Vischering Dorottya végrendeletében.[5] 1521-ben július 19-ikén Gilg gyógyszerész tanú Voit Frigyes végrendeletében.[6] 1521-ben szeptember 16-ikán Egidius gyógyszerész tanú Raytpegck György neje Katalin végrendeletében.[7] 1524-ben deczember 4-ikén Gilgen Mair gyógyszerész jelen van Dorner Farkas végrendelete alkotásánál, amiért az neki két forintot hagyományoz.[8] 1529-ben Ágoston gyógyszerész[9] végrendelkezik ingóságairól és ingatlanairól.[10] 1537-ben a fennt említett Egyed gyógyszerész tehermentes gyógyszertárát[11] Stettner Lipót nevű szolgájára hagyja, házát, készpénzét pedig kegyes alapítványokra szánja. Kikötötte, hogy Stettner Lipót egy éven át ingyen adjon gyógyszereket szegény vándorlegényeknek.[12]

Abból, hogy sem az 1379, sem az 1434 évi adókönyvben egyetlen gyógyszerész sincsen felemlítve, azt következtethetjük, hogy a patikák csakis a belvárosban voltak. Számuk a XIV. és XV. században kettő volt, egyik a rákhoz, másik az arany gryffhez címezve, de

---

[1] Gilig *apotekher.* (*Prot. Test.* I, 319 a.)

[2] Gillig *Apotekher.* (1509—10 évi vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* Nr. 161.)

[3] Gilgen *Apoteckher.* (*Prot. Test.* I, 382 a.)

[4] Gilig *apoteckher.* (*Prot. Test.* I, 378 a.)

[5] Egidius *appoteker.* (*Prot. Test.* I, 390 a.)

[6] Gilg *Appotegker.* (*Prot. Test.* I, 397.)

[7] Egidien marhl *Appotegkher.* (*Prot. Test.* I, 394.)

[8] Gilgen Mair *Apotekher.* (*Prot. Test.* I, 409.)

[9] Augustin *Appoteker.*

[10] *Prot. Test.* I, 10.

[11] Apoteken mit aller Zugehörung ledig und frey.

[12] *Prot. Test.* II, 84.

Digitized by Google

egyiknek sem ismerjük az alapítási évét.[1] Hogy a német minta szerint berendezett középkori gyógyszertárban nem csak gyógyszereket, de nyalánkságokat, ú. n. confektet, mécseket, gyertyákat, fáklyákat is árultak, azt többrendbeli feljegyzés bizonyítja.[2] Igy tudjuk, hogy a városi kamarás elszámol a patikában vett confekt, édességek, viasz, szagosító víz és fáklya után.[3] Az úgynevezett marcipán, melylyel a gyógyszerészek újévkor a városi uraknak kedveskedtek,[4] a gyógyszertárak egyik keresett áruczikkét képezte s úgy látszik a gyógyszerészek saját készítménye is volt, bár magukat az orvosságokat jobbára nem maguk készítik, hanem kivülről hozatták. Ily behozatalról tanuskodik az 1457—58 évi harminczadkönyv is, mely szerint a gyógyszerek[5] a becsérték szerint megvámolt áruk közé tartoztak.[6] Nevezett pénzügyi évben a behozott gyógyszeráruk vámértéke 7 ar. frtra = 80½ koronára rúgott.[7] Budán pedig a király udvara és kápolnája számára mécseket és gyertyákat Egerhard budai gyógyszerésztől vettek 1494-ben

[1] Csak Vámossy után állítom, ki valószinüleg Rakovszky után állít. A többi gyógyszertárt illetőleg tudjuk, hogy a „Fekete sashoz" czímzett 1608-ban, a „Sz. Háromsághoz" czímzett 1694-ben, a „Fehér oroszlánhoz" czímzett pedig 1727-ben lett felállítva. (Vámossy: *Adatok a gyóyyászat tört.* 293 l.)

[2] Igy olvassuk az 1540 évi számadókönyvben: kauft den Herrn 1 Pf. *konfekt* aws Rathaws per 3 Sch. Az 1568 éviben: Chamerer zalt Albrechten *appoteker* das er Im vorigen Jar ins Rathaws grün und Rot *wachs, Pisenzeltel, Trotfisch, Spira vasser* und *Lawandl wasser* gebn und die Skatl zwir In der Ratstuben mit *konfekt* gefüllt, das pracht 5 Thl. 2 Sch. *(Pr. Zig* 1877. Nr. 162.)

[3] Az 1477 évi számadókönyvben olvassuk: Item am Pfinztag nach Nativitatis Marie vmb ain *windlicht,* das der Haidmann und Kaspar Hörndl genomen haben *von den appoteker,* darumb hab ich geben 75 d. — Az 1482-ik éviben pedig: Freitag vor Johannis Babtiste hab ich *von den Appoteker* kawft *6 windlichter* per 2 fl. do mit man unsern gnadigen Herrn den Kunig bei der nacht als er von dem Heer herüberkhomen, geleucht hat.

[4] Rakovszky: *Alterth. Ueberlieferungen* a *Pr. Zig* 1878. évf. aug. 22 sz.

[5] *apotekerei.*

[6] Vámszabásuk 44 fillérnyi.

[7] Kováts: *Ny. MO ár úforg.* 25, 51, 87, 169 ll.

Digitized by Google

aug. 28-ikán.[1] Gyógyszereken és édességeken kívül árultak ott mindenféle titkos szereket, éltető balzsamokat, a hirhedt aquae vitaet, szelek elleni szeszeket, szélütés ellen használó vizeket, mindenféle fűszeresített alkoholos folyadékokat, aranyporokat és hasonlókat, melyek a kor babonás felfogása következtében végtelen sorozatban követték egymást. Ezek terjesztésében egyébiránt élelmes olaszok és házaló javas asszonyok erős versenyt csináltak a gyógyszerészeknek, úgy hogy még a XVIII. században is panasszal fordultak e miatt a gyógyszerészek a városi tanács elé.[2]

Maguk a gyógyszerészek egyébként ama régi időkben európaszerte sem különösen tanult emberek nem voltak, sem valami különös társadalmi positiót nem foglaltak el. A borbélyoktól nem messze estek a köztiszteletben, mert tényleg alacsony műveltségűek voltak s oly ténykedések foglalkoztatták őket, melyek tisztességüket nem igen tették. Társadalmi s állásbeli kicsinylésüket aztán nagyon előmozdította az orvosok gyülölete és haragja is, mert a gyógyszerészek, ahol tehették, beleártották magukat orvosi dolgokba. Jó pénzért nemcsak orvosságot, de orvosi tanácsot is szolgáltattak. A gyógyszerészet amúgy sem volt ars liberalis, hanem engedélyhez kötött, czéhszerűleg nem kötelezett ipar. Eredetileg a fűszerkereskedőkkel alkottak egy czéhet, kikkel nem csekély viszálkodásban és kenyérkereseti versenygésben állottak. Pozsonyban azonban czéhszerű rendezkedésüknek semmi nyomára nem akadunk, mit könnyen érthetünk meg ama körülményből, hogy hazánkban a gyógyszerészséget egyátalán a XVIII. század

[1] Domino Egerhardo Apotecario Budensi pro lucernis et candelis minoribus et maioribus ad domum Regie M. et ecclesiam, iuxta suum Registrum in diuersis terminis et diebus leuatis, dati sunt fl. 181. (Knauz: *M. Tud. Ért.* I, 58.)

[2] 1712-ben a városi tanács megtiltja a gyógyszerészek panaszára a fűszereseknek és az aquae vitaevel, szelek elleni szeszszel, szélütés elleni vizekkel és egyéb fűszeresített pálinkával házaló asszonyoknak az üzérkedést.

Digitized by Google

elejeig semmiféle törvény vagy rendelet nem szabályozta. Városunkban a gyógyszertárak visitációját először még csak az 1599 évi deczember 10-iki Bürgerartikel 5-ik pontja rendelte el, mikor is a város fisikust fogadott fel, aki a melléje adott orvosokkal és városbeli tanácsosokkal a gyógyszertárakat megvizsgálni tartozott.[1] De hogy mily nagy ellenzésre talált volt e rendelet a gyógyszerészek részéről, azt híven mutatja az a körülmény, hogy ezek még 1691-ben, sőt még 1711-ben is tiltakoztak ellene.

A gyógyszerészek és az orvosok közt a *sebészek* és az *állatorvosok* állottak. Amazokhoz a tulajdonképi sebészek, vagyis a chirurgusok, közönségesen felcserek,[2] valamint a borbélyok és báderek, emezekhez a kovácsok és tulajdonképi lódoctorok tartoztak. Valamennyien czéhszerűen, gyakorlatilag sajátították el orvosi ismereteiket ellentétben az egyetemeken végzett orvostudorokkal, kik könyvből tanulták azt s azért *könyves orvosoknak* is neveztettek.[3] Csak a chirurgusok között voltak némelyek, kik felsőbb orvosi tanintézetekben kapták kiképzésüket, de nagy részük szintén csak praktizálva seborvosok műhelyeiben sajátították el a szükséges tudást és a titkos fogásokat, amiért mestereiknek busás tanpénzt fizettek. Közönségesebb testi külbajok orvoslásán kívül hólyagnyitással, sérv- és kőmetszéssel foglalkoztak és mint vándorchirurgusok idegenbe is mentek, sőt vásárról vásárra is ellátogattak.

---

[1] *Prot. Act.* 425.

[2] Felcser = Feldscheerer eredetileg *katona-sebész*, de a név a polgári seborvosokra is ráakadt.

[3] *Puchartzt.* (Vámossy i. h. 9—10 ll.) Vajjon a nálunk az 1379 évi adólajstromban (It. Chuenczel *[puechler]* puechel 60 dn. — Platea Schoendorf 14 old. — It. Petrus *puechler* 1 tr. 6 vr. 80 dn. Spitalnewsiedel 20 old.) s egyéb okiratokban előkerülő *puechlerek* nem-e ide tartoznak? A *Bucharzt* név hogy nálunk tényleg ismeretes és használatos volt, azt az 1451 évi városi számadások egyik helye bizonyítja, említtetik abban Maister wolfgang *puch Arzt.* (L. e mű II. 2, 46 l. 2 jegyz.)

Digitized by Google

Mint jeles chirurgust említhetni 1441-ből[1] és 1448-ból Hayding Erhart mestert,[2] ki Erzsébet királynétól két házat kapott adományba Pozsonyban.[3] Az 1556-ban elhalt Seidenschwanz Lipót sebész általános tiszteletben állott, úgy hogy halálát városszerte gyászolták.[4] Egy 1580 évi várostanácsi jegyzőkönyv szerint Walter János, Ulmból való kő- és sérvmetsző[5] Pozsonyban három sérvben szenvedt polgárt operált meg, amiért a várostól bizonyítványt kért.[6] A borbélyokról és báderekről tudjuk, hogy hajat, szakált nyirtak, borotváltak, fogat húztak, csonttöréseket kezeltek, ficzamokat beigazítottak, köpülyöztek, sebeket, fekélyeket, kiütéseket és egyéb külső betegségeket gyógyítottak, eret vágtak, pióczát raktak. Különösen nagy és jelentős volt szereplésük járványok idején, miután amaz időkben az orvosok nem mindegyike fogta fel úgy hivatását, hogy veszélyes, ragadós betegségek idején is helyt kell állania a beteg mellett, de sőt voltak köztök olyanok, kik a járvány közeledtével megszöktek.[7] A helyén maradt borbélysebész ilyenkor tőle kitelhető módon nyujtott segélyt.[8] Borbélyok és báderek egymástól különválva űzték mesterségüket s külsőleg, a műhelyeik elé kiakasztott jelvények által is megkülömböztették magukat egymástól. A borbélyok jelvénye a tál,

[1] Item Am Mitichn noch sannd Anthonij tag hab wir gebn *dem Erhart der kuenigin Artzt* das er dy Soldner vnd ander leuet geertzneid hat als man vor dem hauss gelegn was noch des purgermaister vnd des richter gescheft das man ym lanng schuldig ist gebesn X flor auri klain gelt, von des Weihnperger gelt ye VIIJ β ϑ fuer I guldein facit VIIII lb. III β ϑ. (1440—41 kam. sz. 231 l.)

[2] Magister Erhart Hayding *Chirurgus.*

[3] *Dipl. Pos.* I, 13. II, 814 és e mű II. 2, 46 l. 3 jegyz.

[4] Vir erat pietate insignis, chirurgus experientissimus, civis de republica optime meritus, *cujus obitum merito lugeat Posonium,* így a városi *Prot. Test.* II, 314.

[5] Hanns Walter von Vlm Stain vnd Bruchschneider.

[6] Vámossy i. m. 69 l.

[7] Vámossy: *Adatok a gyógyászat tört.* 20 l.

[8] H. Haeser: *Lehrbuch d. Medicin und d. epidemischen Kranheiten.* 1882. II, 146.

Digitized by Google

illetve tetszés szerint több tál, a bádereké egy vérrel telt tál és egy törülköző volt. Társadalmilag valamennyien nagy megbecsülésben nem részesültek. Mesterségük ars illiberalis lévén, nemcsak az orvosok, de az iparosok is lenézték őket, annyira, hogy iparos család össze nem házasodott borbély- vagy bádercsaládal. Bár az 1548 évi augsburgi birodalmi gyülés nekik czéhbeli egyesülésre jogot adott, czéhet még sem alkothattak.[1] Borbélyok fiait még csak tanulóknak sem akarták más iparosok felfogadni, úgy hogy ezen indokolatlan előitélet kiirtására I. Lipótnak 1689-ben deczember 9-ikén kiadott rendeletével az iparosokat kényszeríteni kellett.[2] A kovácsokról pedig azonkép tudjuk, hogy a beteg lovakat gyógykezelésbe vették, fogaikat húzták s gyógyító szerekül zöldgáliczot, timsót, mézet, hájat és tojásokat használtak.[3] Mérget orvosszerül csakis az orvosoknak volt szabad rendelniök. Úgy a borbélyok és báderek valamint a sebészek is kizárólag csak külső betegségeket gyógyíthattak s ezt a kézzel való eljárást nem tartották ars liberalisnak. Ez ars illiberalis volt, melyet az orvosok, kik tisztán belső betegségeket gyógyítottak, rendjükre nézve dehonestálónak tartottak. Mégis nagyon gyakran megesett, hogy borbélyok, báderek, sebészek túllépve jogosságuk határát, belső betegségek ellen is nyujtottak orvosságokat, ami miatt az orvosok részéről üldözésnek voltak kitéve s ellenök hatósági határozatokat is eszközöltek ki. Még a XVII században is történt ez,[4] jeleül, hogy a visszaélések kiirtása nem volt olyan könnyü dolog.

[1] Pozsonyban a fürdő- és borbélymesterek czéhe még csak 1582-ből ismeretes. Uj czéhszabályaik 1732-ből valók. (L. Vámossy i. m. 73 l.)

[2] *Cod. Austr.* I, 451—459. Linzbauernél: *Cod. sanitario medicinalis Hungariae* I, 335.

[3] L. e mű II. 3, 173—174.

[4] 1608-ban olvassuk a városi birósági könyvben: Johann Caccus *Barbierer* ... ist verboten worden, Niemandem Trängklein zu geben und keiner Cur sich zu unterfangen, welche allein den Doctoren gebühre. *(Prot. Act.* 43 a.)

Digitized by Google

A *bábák* fontos társadalmi állást foglaltak el, kiknek szülésznői ügyességétől és lelkiismeretétől egyes családok és egyének, de mondhatni a köznépesség fontos érdeke is függött. Kiképzésüket gyakorlatilag mint bábajelöltek képzett bábáktól kapták. Persze a kuruzslást is ők űzték, mely jövedelmes kereseti ág volt. Városunkban városi szolgálatban álló külön bába volt alkalmazva, kinek külön lakása volt a városházán. A városi főorvos felügyelete és ellenőrzése alatt állott.[1]

De fontosság és társadalmi állás tekintetében valamennyit felülmulták az *orvosok*, kiknek emléke nagyon is sűrűn maradt reánk a középkorból. Hogy kik működtek városunkban mint orvosok a XII. és XIII. századokban, azt adatok hiányában ugyan nem tudjuk megmondani, de bizonyosra véljük vehetni, hogy egyházi egyének nyujtottak betegápolás mellett orvosi segélyt is a betegeknek. Sz. Antal keresztes rendje, mely a XI. század vége felé alapítatott, ma is mint polgári ápolóház fennálló jótékonysági intézetben betegápolással foglalkozott, abban a betegeket nyilván orvosi gyógykezelésben is részesítette, mert tudjuk, hogy Sz. Antal keresztes rendje nemcsak betegápoló de beteggyógyító rend is volt.[2] A következő XIV. századtól kezdve azonban az orvosok sorozatát már összefüggőbben tüntethetjük fel. Orvosul ismeretes az 1434 évi városi számadókönyvben említett András.[3] Hogy azon Piacenzai Jakab, máskép lombardiai Jakab, ki 1331—33-ig pozsonyi prépost volt,[4] orvos és pedig királyi fisikus volt, azt annak egy 1332 évi oklevele bizonyítja, melyben magát „a király fisikusának“ mondja.[5] 1413-ban János,[6]

[1] L. e mű II. 2, 47.
[2] V. ö. Vámossy: *Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban* 2—3 ll.
[3] Andre der *Arcst.*
[4] L. e mű III, 204—207.
[5] *fisicus* domini regis.
[6] Hanns *Arzt.*

Digitized by Google

1419-ben András[1] orvosok ismeretesek.[2] 1439-ben április 25-ikén Albert király czímert ad Pozsonyban Hamelburgi Stoll Henrik orvosdoctornak.[3] Ugyancsak 1439-ben Kálmán orvos[4] említtetik, kinek háza a Széplak-utczában állott.[5] Azon Olasz Bertalan orvos,[6] kinek nevével 1448—49-ben találkozunk, mint fisikus városi szolgálatban állott.[7] Ő testvére volt a Károly Róbert király által Olaszországból magával hozott Olasz Benedek orvosnak.[8] Kitünő orvos hírében kellett állania, mert terjedelmes orvosi gyakorlata volt s egyik alapítója a sok századon át virágzott Deméndy-családnak, mert ő és testvére Miklós a hontmegyei Deménd falut adományba kapták I. Lajos királytól.[9] 1450-ben és 1451-ben mint városi tisztiorvos szerepel a városi számadókönyvekben Farkas mester orvos.[10] A pozsonyi káptalannak egy 1458-ban jul. 26-ikán kelt felség-folyamodványában Farkas orvos és pozsonyi kanonok szerepel.[11] Egy ugyancsak 1458 és egy 1461-ik évi okiratban mint Schomi Farkas kerül elő.[12] Sírköve a Sz. Márton egyházában a Sz. Florián-oltárnál lett elhelyezve.[13] 1459-ben János orvos nevével találkozunk.[14] 1468 jul. 15-ikén néhai János orvos neje Erzsébet végrendelkezik.[15] 1475—1486-ig csaknem

[1] Andrae der *Arzt.*

[2] Vámossy i. h. 18 l.

[3] E mű III, 43.

[4] Colman *artzt.*

[5] Vár. Tlk.

[6] Bartolomeus ytalicus *phisicus,* illetve Magister Bartlome *physicus* és Maister Bartolome *Arzt.*

[7] L. e mű II. 2, 46 l 2 jegyz.

[8] Benedictus de Italia.

[9] Dr. Fekete: *Gyógytan a régi magyaroknál. Századok* 1874. évf. VIII, 490—491. E családnak egyik nemes sarjadéka László váradi püspök. (Bunyitay: *Vár. püspökség* I, 204.)

[10] L. e mű II. 2, 46 l. 2 jegyz.

[11] Wolffgang *in Medicinis Doctor* socius et concanonicus noster. (Weszprémi: *Succincta medicorum Hung. et Transsilvaniae Biographia* IV, 222 Vámossy i. h. 6 l.)

[12] Wolfgangus de Schom.

[13] L. e mű III, 259 l.

[14] Gilig Ludweig házát, mein haws gelegen in der Stat ainhalb zunachst pauln malczhofer haws, annderhalb neben *hanns Arczt* haws, rokonára hannsen pinterre hagyja. *(Prot. Test.* I, 103 a.)

[15] Elsbet *Weilent Hanns Arzt* Hausfrau.

Digitized by Google

minden évben Simon orvoséval, ki 1475-ben ápr. 23-ikán tanú Pawr Mihály végrendeletében;[1] neje Dorottya 1477-ben végrendelkezik;[2] 1478-ban Simon orvos tanú Karner Jakab végrendeletében.[3] Az ő nevével találkozunk 1481-ben,[4] 1483-ban[5] is. 1484-ben második neje Anna tesz végrendeletet.[6] E végrendeletből kitetszik, hogy két fia ugyancsak orvos volt: Miklós és János.[7] 1486-ban Simon orvos tanú Snebeis Miklós végrendeletében.[8] 1486-ban ápr. 16-ikán Simon orvos tanú Steyr Lienhart neje Ágnes végrendeletében.[9]

Már előzőleg 1476-ban Erasmus orvos és pozsonyi kanonok[10] az Úrtestéről elnevezett társulat tagja.[11] 1479-ben okt. 9-ikén Adlman Erasmus végrendeletét írja meg.[12] 1481-ben János orvos alkot végrendeletet.[13] 1487-ben Erasein orvos említve van Mullner Frigyes végrendeletében.[14] Egy évnélküli, de nyilván 1490-ből való végrendeletben, Fleisch János özvegyének végrendeletében előfordul János doctor neve.[15] 1501-ben ápr. 26-ikán Zyngisser Vlrich végrendeletében említve van annak növére Miklós orvos neje Anna.[16] Ugyanitt Simon orvos is.[17] 1502 júl. 11-ikén Mandel János hagyományokat tesz fiának György orvosnak.[18] 1504 aug. 1-én Lachenperger Erzsébet,

---

[1] Simon *arczt.* (*Prot. Test.* I, 168 a.)

[2] Symon *arczt* neje. (*Prot. Test.* I, 174.)

[3] Symon *artzt.* (*Prot. Test.* I, 175.)

[4] Symon *Artzt.* (*Prot. Test.* I, 186.)

[5] Symon *Artzt.* (*Prot. Test.* I, 154 a. és 195.)

[6] Anna Symon *Artzt* neje.

[7] ainer mit Namen Niclas *artzt,* a másik mit Namen Hanns *artzt.* (*Prot. Test.* I, 200.)

[8] Symon *Artzt.* (*Prot Test.* I, 205.)

[9] Simon *artzt.* (*Prot. Test.* I, 207.)

[10] *Erasmus doctor der Ercznay* vnd karherr.

[11] Vár. ltár. Lad. 60 Nr. 179 LXXVII.

[12] Testamentum Erasmi *doctoris* facultatis medicine. Ich Erasmus Adlman *doctor* Beken stb. (*Prot. Test.* I, 177 a.)

[13] Ich hanns *Artzt* schaff stb. (*Prot. Test.* I, 184.)

[14] Maister Erasein *Doctor.* (*Prot. Test.* I, 209 a.)

[15] *doctor* Maister Hanns (*Prot. Test.* I, 228.)

[16] Anna Niclas *artztin.* (*Prot. Test.* I, 278.)

[17] Symon *artzt.*

[18] meinem Sun *doctor* Jeorgen. (*Prot. Test.* I, 292 a.)

Digitized by Google

Lachenperger János neje végrendeletében említi a maga fivérét György orvost, kinek egy zaphiros aranygyűrűt hagyományoz.[1] E végrendeletet hitelesítette Rinckl János orvos.[2] 1506 jan. 8-án Krisztina, Rungkel János orvos neje végrendelkezik.[3] Nyilván azonos az előbbiekkel azon Rinkel János orvos, ki 1511-ben két évre 10 font dénárnyi házbért fizetett a Sz. Katalin-udvarban.[4] Egy 1510 évi okiratból megtudjuk, hogy néhai Lőrincz, a király chirurgusa, adósa maradt Őfelsége a király fisikusának Jeromosnak és Antal velenczei kereskedőnek.[5] Podmanin János királyi udvarmester és pozsonyi főispán felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy Lőrincz hagyatékából elégítsék ki nevezett Jeromost és Antalt.[6] 1511-ben II Ulászló király Budára hívja Zachariás pozsonyi zsidóorvost s minthogy az úgy a királynak mint több országnagynak „kitünő tudománya által" nagy szolgálatokat tett, azért felszólítja a király udvarmestere Buzlai Mózes által a pozsonyiakat, hogy Zachariásnak engedje el a zsidókra ráparancsolt csuklya hordását. Majd julius 6-ikán ez ügyben ujabb parancs érkezett a királytól.[7] 1511 jul. 13-án Ringkel János orvos tanúkép szerepel Aigner Jakab végrendeletében.[8] Nagy tekintélyben kellett állania, miután császári testorvosi czímmel dicsekedhetett s őt előkelő epithetonokkal jelölték.[9]

---

[1] meinem lieben Bruder *doctor Jeorgen* Schaff ich ain guldenes Ringl mit ainen plabs Saphir. *(Prot. Test.* I, 302 a.)

[2] herr Johannes *Rinckl doctor der Ertzney.*

[3] Cristina herrn *Hannsen Rungkel doctor. (Prot. Test.* I, 309.)

[4] *Doctor* Hans Rinkl. (Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 4.)

[5] quondam Laurencius de Brissia *cirurginus* Mtis sue defunctus adósa maradt *Hieronimo Phisico Regio* et Anthonio Mercatori Veneto certa summa florenorum remansit obligatus.

[6] ex rebus et bonis eiusdem Magistri *Laurencij istic in vestri medio habitis, (Dipl. Pos.* III, 664.)

[7] Linzbauer: *Cod.* I, 134. E mű II. 2, 313.

[8] Hanns Ringkel *doctor,* Römischer Kayserlicher Maiestät *leib Artzt. (Prot. Test.* I, 342.)

[9] den *wirdign, fursichtign, Ersamen, weisen* Herrn Hannsn Ringkel Romischer kayserlicher Maiestet leib Artzt.

Digitized by Google

Mindezek az orvosok külföldi intézeteken kapták kiképeztetésüket. Hazánkban nem is kaphatták, nem lévén itt orvosi felsőiskola.[1] Részint mint diplomás orvosok kívülről telepedtek le Pozsonyban, részben pedig, amennyiben itt születtettek voltak, külföldön, Olaszországban, Salernóban, Páduában, Bolognában, vagy Francziaországban Párisban és Montpellierben, avagy a hozzánk közelebb eső Bécsben, Prágában és Krakóban végezték tanulmányaikat. Mindezek az egyetemek a középkorban virágzásban állottak s hazánk földéről számos ifjut vonzottak magukhoz.[2]

Hogy a pozsonyi orvosok nem is állottak rosz hírben, azt Rozgonyi István pozsonyi főispán 1440 (vagy 1441) évi leveléből is következtethetjük. Ebben ugyanis értesíti ő Nagyszombatból a pozsonyi városi tanácsot, hogy Lindvai Pál ő nagysága Pozsonyba készül, hogy magát az ottani orvosok által gyógykezeltesse.[3] E végett felkéri a főispán a tanácsot, hogy fogadják nevezettet városunkba s tudósítsák ebbeli elhatározásukról.[4]

Ügyességüket és szakjártasságukat kimutatni a városi orvosoknak bő alkalma nyilt úgy a privátházakban magukat gyógykezelésükre bizottaknál, mint nemkülömben a városban levő kórházakban is. A városban ez időszakban két kórház létezett: a sz. Antal keresztesrendnek *Szt. László* királyról elnevezett kórháza és a *Szt. Erzsébetről* elnevezett kórház, melyekre nézve elég bő történeti adat szállott ránk. Harmadikul bátran a *zsidó-ispotályt* kellene vennünk, mert

---

[1] A pozsonyi egyetemtől, melyben orvosi kar is volt, rövid fennállása miatt eltekinthetni vélünk.

[2] Alább tüzetesebben lesz erről szó.

[3] quod Magnificus paulus de lyndva ad medium nostrum accedere protendit, eo quod ipse infirmitatem suam ibidem *ad medicum morando* evadere possit.

[4] quatenus eundem Paulum Bani ad civitatem intromittere velitis, et causa sui corporis defectus, et si quidquid in huiusmodi facto facere pretenditis, arról őt tudosítanák. *(Dipl. Pos.* II, 552. És Linzbauer: *Cod. Dipl. San. Med. Hung.* I, 83.)

Digitized by Google

ennek fennállottságát a zsidóság középkori városi szervezete teszi, melynél fogva zárt politikai községet alkottak, kétségtelenné.[1] Minthogy azonban kimutatására speciális adataink nincsenek, azért még sem veszszük azt itt számba.

A Sz. Lászlóról elnevezett kórházat a valószinűleg Sz. László király által betegek ápolására hazánkba behivott Sz. Antal betegápoló rend alapította, mint gyaníthatni, a XI. század végén és a város nem csekély anyagi támogatása mellett. A külvárosban az Ispotály-Újteleken[2] állott az s benne évenkint számos beteg nyert ápolást. Hogy a tatárjárás idején Pozsony külvárosainak egyéb köz- és magánépületeivel együtt elhamvasztatott,[3] nagyon valószinű, de azt hogy hamvaiból phoenixként ujból helyreállva innentől az *Új-ispotály* nevet viselte volna, miként monografusa véli,[4] el nem fogadhatjuk, mivel az okiratokban sokszor emlegetett Új-ispotály Pozsony második kórházára, a Sz. Erzsébet-kórházra vonatkoztató. Helyreállítása után is, ha a tatárok részéről a feldulást csakugyan el nem kerülte, egyre régi nevén maradt ismeretes.[5] Egy 1309 jun. 24-ikén kelt okirat e kórház régi történetére nagyon érdekes világot vet. Ez okirat ugyanis egy a város és rend előljárója Lantzlinus atya[6] közt a hórház fenntartása és vezetése ügyében a pozsonyi káptalan előtt létrejött egyezményt tartalmaz,[7] melynek megkötésére azon versenygés szolgáltatott volt okot, mely e kórházat illetőleg

---

[1] L. e mű II. 2, 289 l.

[2] Spital Newsidl. V. ö. e mű II. 1, 94.

[3] L. e mű I, 299.

[4] Dr. Vámossy István: *A poss. kath. polgári ápoló intézet.* 1898. 15 l.

[5] Az uj név egyátalán felesleges és értelmetlen lett volna, ha Pozsonynak akkor *csak egy* kórháza van, de tényleg két kórháza lévén, a másiktól való megkülömböztethetése szempontjából tehát az *uj kórház* elnevezés nagyon helyén volt.

[6] vir religiosus frater Lantelinus Preceptor Ordinis Sancti Antony in Regno Hungariae.

[7] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 620—23.

Digitized by Google

rend és városi tanács között fennforgott. Mindegyik fél magáénak vitatta a kórház feletti rendelkezési jogot, mi a város részéről csak úgy történhetett, hogy neki az alapítás anyagi részében nem csekély része volt.[1] A megegyezés úgy történt, hogy a tanács kötelezte magát a kórház igazgatására egy alkalmas egyént kiválasztani, a választottat pedig a rend főnöke, Lantzlinus atya és az ő utódai elfogadni és megerősíteni tartoznak.[2] Ha a procurator tényleg a szegények hasznára végzi dolgát és a polgárságnak is kinyeri tetszését, akkor őt, sem Lantzlin, sem annak utódja el nem mozdíthatja. Csak kirívó kihágás esetére teheti azt, s akkor helyébe ujat választ a város.[3] A választott procurator gondozza a házat és a jószágot, ő kezeli a jövedelmeket, s ő alatta állanak a ház összes lakói, férfiak és nők.[4] Lantzlin és utódai csupán a lelkiekben gyakorolják a ház lakói felett a joghatóságot, de az anyagiakban semmi tekintetben sem.[5] Az esztergomi egyházmegyében, Dunán innen éjszakra eső részen gyűjtött pénzek a várost, illetve a kórház gondnokait, illetik, ezek

[1] A város állítja: quod Hospitale existens in Posonio non regimini fratris Lantelini preceptoris ordinis Sancti Antony, sed *ad Procuratorem civium* et regimen fuisset ab antiquo annexum, viszont frater Lantelinus *ad suum ordinem* dicebat pertinere.

[2] quod ydem Cives personam idoneam et utilem debeant eligere, et electum eidem fratri presentare, presentatumque dictus frater vel successor suus habitu investire teneantur stb. stb. (Fejér i. h. VIII. I, 620—22.)

[3] et si idem Procurator pauperibus vtilis exstiterit, Ciuibusque complacuerit ab eodem Fratre Lantelino, vel suo Successore deponi non possit, nisi propter Excessus suos evidentes, qui si depositus fuerit, alium eligere, et praeficere debeant per modum supradictum.

[4] qui Domui, Possessionibus, Prouentibusque, omnibus Fratribus, Sororibus ac aliis succesoribus dictae Domus possit, et velit praesse, et prodesse.

[5] addiderunt etiam, quod Frater Lantelinus, aut sui Successores super fratres, et sorores, ac alios Domui subiectos, pro tempore constitutos, sicut a superiori suo eidem Fratri Lantelino est concessum, in Spiritualibus plenam habeat authoritatem, prout in Literis Venerabilis Viri Fratris Haimonis Superioris sui, plenius vidimus contineri, sed in temporalibus, quae ad infirmos exspectant, nullam habeat Iurisdictio-

Digitized by Google

után Lantzlin vagy utóda csak 4 és fél bécsi súlyú finom ezüst márkát kap[1] szeptember 18-ikán és 16 akó? jobb minőségű bort minden nov. 11-ikén Sz. Márton ünnepén.[2] Ha a procurator ezt nem fizethetné, akkor a város tartozik azt fizetni.[3] Mulasztás esetére a fizetés előleges megintés után megkétszereződik. Ujabb mulasztás után az összes adományok, birtokok és jövedelmek Lantzlinusé vagy utódaié.[4] A kórház nevére tett alapítványok a kórház és nem Lantzlin vagy utódai tulajdonát teszik, de viszont őt, illetve ezeket illetik mindazon alapítványok, melyek Sz. Antal testvéreinek nevére történnek.[5] Kapnak ezenkívül Lantzlin, illetve utódai örök időkre egy kőből épített házat

---

nem, cum illa debeant, sicut dixerunt, ad communitatem ciuium pertinere.

[1] Csak tollhibának róható fel, ha Vámossy szövegében *500 márkáról* van szó *ötödfél* helyett. (I. h. 16 l.)

[2] Item dixerunt, quod quicunque Procurator ibidem fuerit, pro omnibus Eleemosynis pensis in Prouincyis deputatis, scilicet in Dioecesi Strigoniensi, ab ista parte Danuby versus Septentrionem, et pro omnibus alys pertinencys ad Hospitale annuatim eidem Fratri Lantelino, vel successori suo nonnisi quatuor Marcas cum dimidia fini argenti ad pondus Viennense XIII. Cal. Septembris, et 16 Vrnas Vini de meliori, quod erit ad hospitale saepedictum, in quolibet festo S. Martini soluere teneatur.

[3] et si eiusdem Procuratoris facultas in solutione pecuniae, et Vini, in dictis Terminis von sufficeret, Hertlo, Hambot, Jacobus et Perichtoldus (kik t. i. a szerződést kötötték) ac Communitas Ciuitatis, vel illorum successores, dicto Fratri Lantelino, aut suo successori plenarie debeant persoluere, sicut fide sua promiserunt, seu assumpserunt.

[4] et si praedicta omnia negligere acceptarent, extunc in quindenis dicti Termini una Admonitione praemissa, coram nobis duplum soluere teneantur, et si ordinarium vel duplum soluere ydem Ciues soluere omitterent, Census, possessiones, ac Prouentus omnes, qui olim ad dictam Domum pertinere dignoscebantur, in Jus et Proprietatem dicti Fratris Lantelini, vel sui successoris in perpetuum devoluantur.

[5] adiecerunt etiam, quod ipse Frater Lantelinus vel Fratres sui, aut Nuncy in alis Prouincys nomine dicti Hospitalis petere valeant, et recipere omnia, quae pauperibus erogantur, et si idem Procurator cum non in Prouincys praenotatis aliqua habere, petere, vel aquirere poterit, Frater Lantelinus aut successores sui nullam partem habere debeant, et si processu temporum per Reges, Barones, vel aliquos Nobiles aliquae Donationes specialiter S. Antonio fierent, Fratri Lantelino vel successori suo attineant. Item si aliquis Regum, vel Nobilium ipsis pauperibus Posony aliquid legauerit, dictus Frater nihil habeat facere de eisdem.

Digitized by Google

hozzá való kis gyümölcsös telekkel és a fürdőben örökös használatra egy fürdőkamarát.[1]

Nevezetes ez okiratban az, hogy a város a maga felügyelési jogát „mint régi időből származót“[2] igényli, mi nagyon támogatja fenntebb kifejezett nézetünket az együttes alapítást illetőleg. Nevezetes továbbá az az adat, mely szerint a kórházban *úgy férfiak mint nők* részesültek gyámolításban. És nevezetes a *kórháznak, kertnek* és *fürdőhelyiségnek* kikötése, mert belőle kétségtelen, hogy a rendtagok a kórházból egészen kiköltözni szándékoztak s a városban, egyik fürdő közelében maguknak új otthont alapítani, mi azonban mégis csak jóval később történt.[3]

Rend és város között egyébiránt e viszály nem volt az egyedüli. Egy földbérlet ujabb nehézséget okozott köztük. 1326-ban Guido de Porta Triona, a nevezett keresztesrend magyar- és szlavonországi nagymestere,[4] a rendtagok beleegyezésével,[5] a pozsonyi káptalan előtt a pozsonyi gróffal, bíróval és polgárokkal, egy bizonyos, az ottani sz. antali ispotályhoz tartozó föld iránt akkép egyezkedett, hogy a nevezett földet a polgárok duppla bérfizetés mellett jövőre is birhassák. Ő a maga részéről igéri, hogy ezt az egyezséget egy év lefolyása alatt rendje főnökével, Poncius apáttal és halála esetére utódjaival is megerősítteti a neve-

[1] nec hoc praetermissum est, quod ipse Frater Lantelinus, et sui successores Domum Lapideam cum Domuncula et parvo pomerio, quae sunt iuxta Domum lapideam usque ad stubam Balnearem cum vna Camera, quae adhaeret stubae cum omnibus vtilitatibus, et fructibus pro se, et sua familia perpetuo habere debeat pleno iure.

[2] ab antiquo, von alter.

[3] A fennt közölt *latin* okiratot Gyurikovits György másolata után közölte Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 620—622. Ennek eredeti *német* átirása hasonmásban közöltetik Vámossynál i. h. Mellékl. I. tábla és művünkben: *Pozs. vár. tört.* II. 2, 448 l. I. tábla.

[4] Gydo magister domus Hospitalis beati Anthony, totam per Hungariam et Slavoniam constitutus.

[5] cum deliberacione fratrum nostrorum in domo nostra in Posonio existencium.

Digitized by Google

zett földnek külömbeni elvesztése mellett.[1] Az igéret teljesítetlen maradt, mert a következő 1327 évben Jakab pozsonyi bíró és esküdtjei felpanaszolják a pozsonyi káptalan színe előtt, hogy Guido a sz. antali keresztesek magyarországi nagymestere elmulasztotta rendje főnökének beleegyezését a telek kibérlése iránt[2] kieszközölni.[3] Ez után 14 év telik el, mikor újból hallunk a rendházról. 1341-ben ugyanis Miribel Péter a sz. Antal-rend magyar- és szlávonházainak mestere a pozsonyi rendtársak beleegyezésével[4] egy a szőlők alján, a Széplak nevű külváros és a Gereit nevű dülő közt fekvő[5] szántóföldet azon feltétellel adja néhai Jakab pozsonyi polgár fiának, Miklósnak és örököseinek, hogy a rendháznak e darab földért évenkint sz. István napján 32 bécsi dénárt fizessenek s ha netalán e földet valamikor eladni szándékoznának, akkor az elővételi jog az ispotályosokat illesse.[6] Egy 1343 évi okiratból kitetszik továbbá, hogy a pozsonyi rendház más fekvőségek iránt is bírt elővételi jogot, mert ugyancsak Miribel Péter rendmester beleegyezését adja ahhoz, hogy Jakab, Hambach Albert fia és testvére, a Hambathspraiten nevű földjüket eladhassák Jánosnak, Jakab volt pozsonyi bíró fiának, fenntartva a rendháznak az eladott föld iránt való régi jogot továbbra is.[7] 1351-ben pedig hasonló eljárásról értesülünk. Urschalek János nevű pozsonyi polgár ugyanis a Széplak és a város közt fekvő területen levő 7 holdnyi

[1] Datum in vigilia beatorum Petri et Pauli Apostolorum Anno d. 1326. *Dipl. Pos.* I, 168—169.

[2] super locacione certae Domus B. Antony de Posonio.

[3] *Dipl. Pos.* I, 178.

[4] de consensu et bona deliberatione fratrum nostrorum in domo nostra Sancti Anthony im Posonio existencium.

[5] unam partem terre arabilem que iacet sub vineis iuxta metam sancti Anthony circa agrum Petri Marzolfi, qui wulgariter nominatur Gereit et ex altera parte iuxta pulchram villam.

[6] Datum anno D. 1341 proxima tercia feria post nativitatem sancte Marie virginis gloriose. *(Dipl. Poson.* I, 207—8.)

[7] *Dipl. Pos.* I, 217.

Digitized by Google

földét Miribel Péter sz. antalrendi mester engedelmével eladta ugyancsak néhai Jakab pozsonyi bíró fiainak olyképen, hogy e föld Sz. Antal rendjének közvetlen jurisdictiójának és pártfogásának alávetve maradjon s azért neki évenként Sz. István király napján 70 denárt fizessen. Ha e fizetést az uj birtokosok elmulasztanák, e föld az ispotályosok egyházára visszaszálljon. Ha pedig e földet eladni akarnák, akkor ehhez engedélyt kérjenek az ispotályosoktól. Ha a nagymester Pozsonyba jön, akkor őt illően fogadják.[1] 1384-ben pedig azt látjuk, hogy Jakab pozsony- sz. lőrinczi plebános keresetet indít a rendház káplánja, Ulrich ellen.[2]

Hogy a rend pozsony-külvárosi lakából tényleg ki nem költözködött, azt hiteles adatok kétségtelenné teszik. Egy 1391-ik évi okiratból kitetszik ugyanis, hogy Domicellus Pál és Ujlaki (Neuhauser) László pozsonyi vendégek,[3] a Pozsonyban a falakon kívül levő Sz. László-ispotály alapítóinak törvényes örökösei az elődeik által alapított és felépített rendházat,[4] őket kényszerítő bizonyos és észszerű okoknál fogva,[5] de azért is, mivel a város birája és tanácsa, üdvösebben és hasznosabban viselhetik az ispotálynak és a benne lakó szegényeknek a gondját, mint a hogy azt ők, nevezett Pál és László tehetik, valamint a város náluknál alkalmasabban állíthatja elő a szükséges épületeket és a düledezőket könnyebben állíthatja helyre,[6] azért

[1] *Dipl. Pos.* I, 264—66.

[2] Ulricus conrector sive capellanus hospitalis sancti Antonii extra muros dicti opidi (t. i. Posoniensis. Rimely: *Capit. Pos.* 325 l.)

[3] providi viri Paulus Domicellus et Ladislaus de nova Domo hospites Posonienses.

[4] veri et legitimi Patroni et heredes fundatorum hospitalis Sancti Regis Ladislai extra muros Posonii per predecessores eorundem edificatum et constructum.

[5] ex certis et rationabilibus causis ipsos ad hoc moventibus.

[6] et considerantes, quod Judex et Jurati, dictaque Communitas melius, salubrius et utilius dicto hospitali et pauperibus in ipso degentibus, de universis necessitatibus eorundem, quam

Digitized by Google

ők a nevezett ispotály felett való kegyúri jogot szabadon és feltétlenül átruházzák örök időre, mitsem tartva fenn maguknak, a pozsonyi bíróra, tanácsra és városi közönségre.[1] Ennek következtében a pozsonyi tanács Angermayer Henrik nevű papot küldötte az esztergomi érsek vicariusához Pontói Antalhoz[2] s kérte őt, hogy Pál és László jogátadását hagyná helyben s erősítené meg, mit nevezett helynök, János érsek szóbeli meghagyása folytán meg is tett s erről 1397-ben okiratot állított ki.[3]

A fennti elhatározás következtében Domicellus Pál és Ujlaki László 1397 jul. 2-ikán megjelentek a közjegyző előtt a káptalani sekrestyében s tanúk előtt átruházták Pozsony városára az ispotály felett való összes jogokat.[4] Ez okiratban nevezetes, hogy Pál és László „a Sz. Lászlóról elnevezett Új-ispotály igaz és törvényes patronusainak, igazgatóinak, adományozóinak, alapítóinak s utolsó örököseinek" neveztetnek.[5] E szavak nem azt jelentik, mit

memorati Paulus et Ladislaus Patroni potuerunt providere ac edificia necessaria struere et ruinosa reformare Prescripta, prout ipsum hospitale plurimum noscitur indigere.

[1] pure simpliciter et absolute predictum jus Patronatus, quod in dicto hospitali, seu Capella Sancti Ladislai eiusdem habebant ... in dictos Judicem et Juratos dictamque universitatem hospitum Posoniensium libere et absolute transtulerunt, donaverunt et concesserunt ac perpetue et irrevocabili donationis titulo in ipsos Judicem, Juratos et universitatem Posoniensem cesserunt et dederunt, in ipso hospitali nil Juris ipsis aut alteri ipsorum retinendo.

[2] Antonius de Ponto.

[3] Datum Strigonii feria sexta proxima post festum Assumptionis B. M. V. 1397. (Ered. okl. a pozs. vár. ltban. Lad. 18. Nr. 1. És *Dipl. Pos.* I, 740 és 742.)

[4] omnem jurisdictionem, presentacionem, donationem, provisionem, collacionem, jus patronatus, gubernacionem, hereditatem ac dominium, quod ipsi, Paulus et Ladislaus, usque in hanc horam jure hereditario habuerunt, ipsis judici et juratis, totique communitati libere et realiter, ac pure propter Deum, absque omni dolo fraude et pravitate symoniaca donaverunt, assignaverunt stb. (Ez okirat hasonmását l. közölve Vámossynál i. m. II. tábl. és saját művünkben: *Pozsony vár. tört.* II. 2, 464—65.)

[5] veri et legiptimi patroni, gubernatores, collatores, fundatoros, necnon heredes ultimi novi hospitalis ecclesie sancti Ladislai regis extra muros oppidi posoniensis.

Digitized by Google

egyesek belőlük kimagyarázni akartak, hogy t. i. Pál és László az uj sz. lászlói-ispotály alapítói, hanem jelentik igenis azt, hogy ők az ősi alapítóknak utolsó örökösei. Vagyis ők a nevezett ispotály utolsó kormányzói.

Bár az átadók remélték, hogy városi kezelés és gondozás alatt az intézet fel fog virágozni, e remény hiúnak bizonyult. A közviszonyok éppenségel nem voltak az ispotály fellendülésére kedvezőek. A huszita dulások a rendkórházat, a város falain kívül feküdvén az, nagyon károsították. 1428-ban Artung János a sz. Antal-rend daróczi házának praeceptora megértette a pozsonyi tanácsnak hozzáintézett leveléből, hogy a pozsonyi rendházat a husziták teljesen kifosztották.[1] Kéri tehát a tanácsot, hogy a rendházat úgy mint eddig úgy ezután is mindaddig vegyék gondjuk alá, mignem ő Pozsonyba érkezik.[2] Minthogy azonban a tanács leveléből azt is megértette, hogy a kórházba beültetett világi pap koldulás idején az ispotályosok csuháját ölti magára s végzett koldulás után ismét leveti azt magáról,[3] mi nem csak szokatlan, hanem a rendnek kigúnyolására is szolgál,[4] azért kéri a tanácsot, hogy ettől álljanak el.[5]

A következő évben, 1429-ben, mikor Lachhuttel Miklós volt e ház előljárója,[6] Tombresi Gellért, drahóczi sz. antal-rendi mester és a magyar- szlavonországi szent Antal-rend nagymestere,[7] személyesen meggyőződvén azok-

[1] quod domus pauperum beati Anthonÿ extra muros per nephandos ac inimicos veritatis (t. i. a husziták) valde graviter est depauperata et desolata.

[2] ut digneatis curam gerere prehabite domus beati Anthonÿ velut prius habuistis usque ad adventum nostrum, nam deo auxiliante inibi speramus vos visitaturos.

[3] sacerdotem secularem, qui tempore mendicationis deberet assumpmere habitum vel signum Crucis Ordinis beati Anthonÿ et finita mendicatione habitum illum iterum deponeret.

[4] esset una enormis difamacio et illusio ordinis Sancti Anthony.

[5] *Dipl. Pos.* II, 192.

[6] *Dipl. Pos.* II, 203.

[7] Gerhardus dę Tombres crucifer hospitalis in Drawoz et preceptor generalis ordinis sancti Anthonÿ in Regnis Hungarie et Sclavonie.

Digitized by Google

ról a nagy kártétekről, melyeket a pozsonyi külvárosra rátört eretnekek, a husziták, okoztak, az előbb jókarban állott épületeket tűzzel pusztítva, úgy hogy a rendnek egyébkénti szükségletei által is lefoglalva lévén, kijelenti, hogy a pozsonyi rendháznak továbbra való gondozását nem viselheti,[1] annak igazgatását átadja a pozsonyi tanácsnak mindaddigra, amikor a rend azt ismét kezéhez nem veheti.[2] Igy aztán a rendház s a benne levő ispotály, melyet eközben is a város gondoztatott, ezentúl nemcsak tényleg de jogilag is városi kezelésbe és gondozásba ment át. Hogy a városi tanács későbbi években is a rendtől a kórház számára lelki előljáróul papot kérelmezett, kitetszik a lichtenbergi Sz. Antal-rend házfőnökének Stroszvalti Henrik mesternek[3] 1445 évi leveléből, melylyel ő értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy az ő kérésére Gilniczi Antal, a daróczi kolostor mestere rendjének egyik papját Struman Jánost, küldötte a pozsonyi házba s kéri a tanácsot, hogy őt kegyesen fogadja be pozsonyi házába.[4] 1464-ben Orti Jobst pozsonyi polgár és neje Brigitta a Pölln dülőben fekvő szőlőjüket eladták Gailsam Albert sz. lászlói ispotály-

---

[1] animaduertens fideque oculata perspiciens hospitalis nostri ordinis sancti Anthonii in suburbio civitatis Posoniensis siti per ingressum hereticorum in districtu eiusdem civitatis in anno Domini XXVIII° exustionem et ipsius edificiis prius bene constructis per eorum sevitatis insultum, pro maiori parte destruccionem, perpendensque ob has causas et varias alias necessitates nostri ordinis nobis nunc ingruentes, nec pro hac vice circa idem non posse residere personaliter.

[2] Judici et Juratis et magistro ipsius Hospitalis per ipsos nunc locato vel in futuro locando, ipsum Hospitale nostrum una cum pauperibus et aliis suis cunctis attinenciis et redditibus vel habeant plenum Jus et posse preessendi et regendi ipsum usque ad beneplacitum nostre voluntatis, Capellanumque vel alios provisores et rectores in ipsum assumendi vel alienandi. *(Dipl. Pos.* II, 202.)

[3] Meister Henricus von Stroszvalt.

[4] das yr den selbigen prister unsern bruder genannt her Joan Strume (alább Struman) guttlichen und willliglichen uffnemet yn daz haws sancti Anthonÿ by ewch gelegen zeu presburgk. *(Dipl. Pos.* II, 669—71.)

Digitized by Google

mesternek s kötelezték magukat census czímén évenkint két font dénárt fizetni Sz. László-ispotálynak.[1] Az anyagi gondok terhe egyébiránt az ispotály-gondnokok vállán nyugodt s ilyenül ismeretes 1434-ben György,[2] ki mint tanú szerepelt Meixner János pék ügyében;[3] 1441-ben pedig Scharrach Bertalan, kinek idejéből azon adósságok jegyzéke maradt reánk, melyekkel a kórházi szegényeknek egyesek tartoztak.[4]

A XV. század végső évtizedeiben a kórház ügye egyre rosszabbodott. Egyes hivek megemlékeznek ugyan róla végrendeleteikben, mint 1471-ben Harrer Dorottya, ki annak 5 forintot hagyományoz,[5] és 1483-ban Pilgram Miklós, ki annak egy harang beszerzésére 4 forintot hagy, sőt egy az egyik táborban levő kocsiját is,[6] de azért hanyatlása folyton tartott, mignem 1529-ben, mikor II. Szulejman szultán seregét a Dunán Bécsből visszaszállítá, a város attól való félelmében, hogy a törökök a várost netán megtámadják, kellő védelemről gondoskodott olyképen, hogy a külvárosokban, a várfalak közelségébe eső épületeket, nehogy az ellenség azokban lábát megvethesse, lehordatta. Igy hordatta le Sz. Mihály templomát, Sz. Lőrincz templomát és Sz. László kórházát. Ez utóbbinak szegény és beteg lakóit átszállította az ugyancsak a török

[1] Jobst am Ort Civis Posoniensis et uxor eius Brigitta vendunt vineam suam in Pölln Alberto Gailsam Magistro hospitalis S. Ladislai in Posonio pro 2 libris denariorum et se obligant has duas libras annuatim titulo census nominato hospitali S. Ladislai persolvere. *(Dipl. Pos.* I, 16.)

[2] Jorig *Spital Schaffer.*

[3] *Dipl. Pos.* II, 274—75.

[4] Hie sein vermerckcht die dienst dy man schuldig ist den armen lewten In das Spital zu herren Bartholome Scharrach zeiten, *als der Spitalmaister ist* gewesen. Anno domini millesimo quadringentesimo Quadragesimo I°.

[5] in das *Spital zu sand Laszlo* V fl. zum paw. *(Prot. Test.* I, 149 a.)

[6] Item In das *Spitall* hie zu ainer *gluckhen* schaf ich iiij fl. Item In das *Spital* schaf ich *ain Wagen* der Stet bey dem Mozaby In dem Thaber. *(Prot. Test.* I, 192 a.)

Digitized by Google

veszély elől Nagyszombatba menekült Klarisza-apáczáknak a belvárosban levő kolostorába, vagyis a mai kath. főgymnasium épületébe, hol azok azonban, mivel a Klarisza-apáczák budai telepe utóbb az I. Ferdinánd király által a Sz. László-kórház szegényeinek 1540 aug. 25-ikén kelt adománylevéllel odaadományozott épületet visszakérték s azt a király által 1542 decz. 14-ikén vissza is kapták, sokáig nem maradhattak. E körűlmény szükségessé tette a Kórház-útczában létezett ispotály újból való felépítését, mi 1543-ban meg is történt, úgy hogy azon idő óta a Sz. Lászlóról elnevezett gyámház szakadatlanul a mainak helyén áll.[1]

Némi nehézséget okoz azonban az a körülmény, hogy az okiratokban és a végrendeletekben a XV. században egy „Új-ispotályról" is van szó,[2] melyet mindenesetre egy másik létező ispotálylyal ellentétben állónak kell vennünk, vagyis oly ispotálynak, mely a Sz. László-ispotálylyal nem azonos. Első említésével 1420-ban találkozunk, mikor arról értesülünk, hogy Dévényi Hensel háza a város előtt az *Új-ispotálynál* fekszik. 1429-ben Frantz Ulrich neje Klára az *Új-ispotály* építésére 20 font fehér dénárt hagy s a benne elhelyezett szegények javára szintén 20 font hasonló minőségű dénárt.[3] 1442-ben Schonpach András az *Új-ispotályban* elhelyezett husz szegény gyámoltnak ágyára egy-egy félpokróczot vagyis egyszerű, nem duppla pokróczot rendel adatni.[4] Ezekből az adatokból tehát meg-

[1] L. Pozsony sz. k. város közönségének 1540-ben I. Ferdinand királyhoz intézett felterjesztését a városi ltban. Magyar fordításban közli Vámossy: *A pozs. kath. polgári ápoló intézet* 32—34 ll. A kórház képeit l. e mű. II. 2, 503 és 527.

[2] Hensel Thebners Haws gelegen fuer der Stat peim *Newen spital.* (Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 11. És e mű II. 1, 94 l. 7 jegyz.)

[3] tzu dem paw in das *new Spital* XX lb. dn. weiss gelts. Item *armen leuten, in dasselb Spital* auch XX phund dn. weiss gelts. *(Prot Test.* I, 29 a.)

[4] hat er geschaft in das *new Spital* in zwainczig Spanpett armen leuten In yegliches Spanpett ain halben koczen. *(Prot. Test.* I, 41 a.)

Digitized by Google

tudjuk, hogy a városon kívül egy *Új-ispotály* létezett, melyben legalább is 20 beteg számára volt hely, ennyi ágyról lévén a végrendeletben szó. Kérdés, hogy micsoda ispotály volt ez az Új-ispotály?

Ha dr. Vámossy Istvánt követnők, akkor azt kellene mondanunk, hogy az Új-ispotály azonos a Sz. László-féle ispotálylyal vagy legalább is annak egyik fiókja, miután szerinte kétségtelen, hogy 1529 előtt Pozsonyban *csak egy ispotály állott* fenn.[1] Csakhogy ez állításában mi őt nem követhetjük, miután előtte ismeretlen maradt végrendeletek minden kétségen fölül helyezik, hogy 1529 előtt nem egy, *hanem két ispotály* állott fenn a pozsonyi külvárosban, — egy, Sz. Lászlóról, másik Sz. Erzsébetről elnevezve. 1434-ben ugyanis Wenig Gilig egy dreyling bort hagyományoz *mindegyik* kórháznak.[2] Egy évnélküli (de nyilván ugyancsak 1434 évi) végrendeletben Clement János[3] két dreyling bort hagyományoz a Pozsonyban levő *mindkét ispotálynak*.[4] 1440-ben András sajtos[5] a városfalakon kívül levő *kórházak* szegényeinek 10 forintot hagy.[6] 1444-ben Holczer Margit végrendeletileg meghagyja férjének Jánosnak, hogy csináljon egy-egy font dénárral két lelki fürdőalapítványt *mindkét ispotály* javára.[7] 1492-ben pedig Aigner Farkas özvegye Borbála a *két ispotály, Sz. László-* és *Sz. Erzsébet-ispotály* mindegyikének 3 frtot hagy.[8]

---

[1] *A pozs. kath. polgári ápoló intézet* 28—31 ll. Az az érv, „hogy az 1529-ik évből csak *egy* kórháznak a számadásai maradtak fenn s ily formán a másik önálló kórház alapjai és számadásainak nyom nélkül el kellett volna veszniök, a mi valószintelen" csak nem fogadható el komoly érvnek?

[2] Item So schaff ich *in yegleich Spital* ain dreyling wein. *(Prot. Test.* I, 23 a.)

[3] Hanns Clement.

[4] tzwen dreiling wein *in die zway spital* zu prespurig. *(Prot. Test.* I, 14 a.)

[5] Käser Andre.

[6] ad *hospitalia* extra muros posonij X fl. au. pro pauperibus. *(Prot. Test.* I, 34).

[7] ein Selgret mit zwai Selpaden in *payde Spitel yegleichs mit ainem phundt phennig. (Prot. Test.* I, 52 a.)

[8] Item in *bede Spital Sannd lasla,* vnd *Sannd Elsbeten* mindegyikébe 3 frtot hagy. *(Prot. Test.* I, 229.)

Digitized by Google

Ime tehát volt a külvárosban két külön kórház, egyik Sz. Lászlóról, másik Sz. Erzsébetről elnevezve. Azonban, hogy kik voltak a Sz. Ersébet kórház alapítói és mikor alapították azt, azt határozottan meg nem mondhatjuk. Annyit tudunk, hogy e kórház iránt való jog tekintetében 1505-ben viszálya támadt a városi tanácsnak a Sz. Antal-rendiekkel.[1] Ez évben ugyanis II. Ulászló király azt írja ferrarai Tamás Amadeus esztergomi helynöknek, hogy Albert a sz. antalrendieknek magyarországi nagymestere a külvárosban levő Sz. Erzsébet-ispotályt a maga rendjéhez tartozónak vitatja s azt némely ő általa, a királytól kieszközölt oklevelek alapján a várostól elidegeníteni törekszik s ez ügyben a pozsonyi polgárokat az esztergomi érseki szék elé idézte.[2] Miután azonban a pozsonyi polgárok legkevésbbé is emlékeznek arra, hogy a sz. Antalrendből valaki valaha a nevezett ispotályt a maga kezén tartotta volna,[3] azért a király ez ügyet a legközelebbi Sz. Vid és Modest vértanúk napján tartandó országgyűlésre maga s az országnagyok elé hozatni rendeli s megtiltja nevezett érseki helynöknek, hogy ez ügyben itéletet hozzon.[4]

A per kimenetelét nem ismerjük. Valószinűnek tartjuk, hogy e kórház is a XVI. században tönkre ment, mígnem azt a XVIII. században, 1744-ben gr. Esterházy Imre bibornok s esztergomi érsek ujra nem alapította s bőkezűleg be nem rendezte.[5]

---

[1] Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 11.

[2] qualiter quidam Albertus Rector et generalis Preceptor domorum Sancti Anthonÿ in hoc Regno nostro, hospitale Sancte Elisabeth, in suburbio eiusdem civitatis nostre existentis, allegans ipsum hospitale ad dictum suum ordinem S. Anthonÿ pertinere, vigore quarumdam literarum Maiestatis nostre a prefatis civibus nostris alienare pretenderet.

[3] cum tamen cives ipsi minime unquam recordarentur . . . qnod aliquis huius ordinis S. Anthony, sub regimine suo, illud hospitale eorum tenuisset.

[4] Kelt Budán 1505. (Vár. ltár. Lad. 37. Sect. 2 Nr. 26 pp. *Dipl. Pos.* III, 225—27.)

[5] Schmitth: *Arch. Eppi. Strig.* 1758. II, 210. Rupp: *MO helyrajzi története* I. 1, 90.

Digitized by Google

X.

A családi élet anyagi alapja. Az értelmi kereseti ágak. Művészet. Iskola.

A középkorban, mikor a művészetek oly szerencsés fejlődésnek indultak európaszerte, a művészeti élet Pozsonyban sem lehetett ismeretlen. Az a folytonos érintkezés, melyben a város előkelő lakói, ipari és kereskedelmi osztályai a külfölddel voltak, a művészetnek városunkba való átplántálását szükségképen eredményezte. Maga az *épitészeti művészet* egy oly városban, melyben, mint Pozsonyban is, a monumentális építkezés annyira kivált, nagy arányokat öltött, mit a maig fennmaradt emlékszerű műépítményeink hirdetnek is.[1] Az építészet kedvező alkalmat szolgáltatott a *szobrászati művészet* kifejlődésének. Kivált a gót styl meghonosodásának korában Pozsony a plastikának egy nem jelentéktelen telephelye volt[2] s szerfelett sajnálatos, hogy az akkor e téren működő és teremtő elmék névszerinti emlékezete nem szállott el napjainkig. A szobrászattal versenyt tartott a *festészet* s tényleg több festőművész neve emléke szállott át reánk. Igy felsorolvák az 1434 évi adólajstromban Gáspár, János, Lajos és Miklós festők,[3] kik közül csak egy, Lajos festő,

[1] L. e mű II. 1, 173—344.

[2] L. e mű II. 1, 345—353.

[3] Caspar *Maler*, Hans *Maler*, Ludweig *Maler*, Niklas *Maler*. Kováts mindezeket csak *szobafestőkül* veszi (*Vár. adózás* 67 l.), de ez meg nem téveszthet, mert tudvalevő, hogy a festők a középkorban szobák festésére

Digitized by Google

foglalkozott némi borüzlettel, összesen csak 4 akót mérve ki belőle. Adója 3 libra, míg Miklósé 2, Jánosé 5 libra, a Gáspáré valamennyi közt a legjelentékenyebb, 1 forint.[1] Ismeretes továbbá 1439-ből Lajos festő,[2] kinek háza Duna-Ujlakon állott.[3] 1480-ban Koler Pál leánya, ki vagy maga volt festőné, vagy festőnek a neje.[4] Apja után házat s több tárgyat örökölt.[5] 1519-ből Marx festőnek a neve maradt fenn.[6] Ezek s más festők[7] bőségesen találtak foglalkozást, mert a város műkedvelő lakói nemcsak házaik belsejét, szobáit szerették a művész ecsetjével diszíteni, hanem még házaik külsejét is befestették, mint ahogy azt már máshelyt elmondottuk.[8] Átalán divatos volt a czimerfestészet, úgy hogy külön *czimerfestőkre* kell gondolnunk, úgy amint a szobrászok közt külön *czimerfaragókra* következtethetünk. Polgáraink még fegyvereikre és azok tartályaira is ráfestették czimereiket,[9] úgy amint házaikra, vagy a város a maga házaira czimereiket kőből is kivésették. Ahol pedig az ornamentális és figurális festészet különösen buzgólkodott, az a könyvészet volt. Amint a *miniatur-festészet* Olaszországban és egyes középeurópai államokban rend-

is vállalkoztak s művészetük nimbusának koczkáztatása nélkül tehették is, amennyiben a szobafesztészet görögöknél, rómaiaknál s a keresztény középkorban nem puszta színmázolással, hanem úgy építészeti mint figuralis szobadíszítéssel is foglalkozott.

[1] Kovátsnál: *Vár. adózás* 67 l.

[2] Ludwig *maler.* — [3] Vár. Tlkv.

[4] der *Malerin.*

[5] *Koler Pál* írja: mein haws schaff ich meinen Sun Wolfgangen vnd meiner tochter *der malerin. (Prot. Test.* I, 179 a.)

[6] E mű II. 3, 112 l. 4 jegyz.

[7] E mű II. 1, 354 felsorolva.

[8] E mű II. 1, 353—362.

[9] Windperger Pál 1490 évi végrendeletében olvassuk: Item so schaff ich mein *Czil Armbst,* vnd das ladll mit den polczen, *darauf mein wappen gemalt ist* vnd alles das dar Jnn ist allen hiesigen statschüczen, daz das frei vnd ledig aufgeworffen werd, vnd darum geschossen Jnn pachen den maisten schws, vnd wer die maisten schws hat, der nem das Armbst vnd dornoch, der ander nembt das ladll mit den polczen, vnd was dar Jnnen ist, wer aber das Armbst gewint, der sol macht haben noch der schuczen Rat, das er das ladll mit den polczen Zu Im lös vmb ein pillichs. *(Prot. Test.* I, 226—27.)

Digitized by Google

kívüli szépségben és gazdagságban fellendült, úgy volt az nálunk Magyarországban is, kivált a XV. században. Pozsonyban is a könyvbeli díszfestészet termékeny is, szépséges is volt.[1]

A művészet különben egyébként is jutott volt városunkban kifejezésre. Az ötvösség már maga művészi fogalmat fejez ki, mert az ötvösök a művészetnek két ágát kapcsolták össze: a plastikait és a vésnökit. Már említettük, hogy ötvösök voltak a példametszők, ők készítették az éremveréshez szükségelt bélyegeket.[2] De ők metszették egyszersmind a pecsétnyomókat és a czimereket is. A pecsétnyomók használata amaz időkben általános volt városunk úgy úri mint polgári lakosságánál. A végrendeletek a reájok nyomott pecséttel hitelesíttettek.[3] Más okiratok is ilykép autorizáltattak.[4] De a czimerek alkalmazása is elmaradhatatlan volt azoknál, kik czimerek vise-

[1] Erről a pozsonyi káptalan könyvtárában levő codexek bizonyítanak. Az 1487 évi Cantionale (kpt. könyvtár 5 sz.) 213 lapján a C kezdőbetűben Sz. István van ábrázolva, hosszú szőke hajjal és szakállal, bajusz nélkül, ernyős föveggel fején, jobbjában egyenes karddal, baljában aranyalmával, vállán zöld, aranyosvirágú köpennyel. Fájdalom azonban, barbárkezek a gazdagon aranyozott miniaturok egy részét kimetszették ezen fehér bőrre irott gyönyörű codexből. Igy a 95, 105, 118, 147, 260, 262, 288, 301, 317, 387, 397 lapokon. — Egy XV. századbeli Graduale (kpt. könyvt. 4. sz.) 262 lapjából a Sz. Andrásról szóló officiumon a kép szintén ki van vágva.

[2] L. fenntebb 244 l. és e mű II. 2, 501.

[3] Zwickl Miklós neje Katalin 1479 évi végrendeletében mondja, hogy a tanúk az ő végakaratát az ő különös kérésére, mit Iren *aignen petschadten* bewaret haben. *(Prot. Test.* I, 182 a.) — Eissenpinter Farkas 1479 évi végrendeletében különösen felkérte tanúit, dass Ir yeder *sein betschad* zu gezeugnuss der Sachen auff den gegnburtigen geschefftbrieff gedruckht hat. *(Prot. Test.* I, 183 a.) — János orvos felkéri 1481 évi végrendeletében a tanúkat: das sy der sach zewgn sullen sein mit Iren *auffgdruckhten petschadten. (Prot. Test.* I, 184.) Ezek és hasonló kifejezések a végrendeletek stereotyp formáit képezik.

[4] Nachwinter Márton misét alapítva, 1467-ik évi végrendeletében írja: Es sol auch sich der pfarrer vnd seine nachkomen verpinden *vnder des Capitels vnd der Stat hie Insigel* solhe ambt trewlich, fleissiklich vnd an vnderlas auszurichten. *(Prot. Test.* I, 127.) Azonk. l. e mű II. 2, 515—519.

Digitized by Google

lésére jogosítottak voltak. Még a sirkövekre is rátették azokat.[1] Különben a czimernélküli polgár is szerette használatban levő tárgyait művészileg ékesíteni. A fegyver, melynek a középkorban oly nagy jelentősége volt, diszítés nélkül nem igen maradhatott. A lőíjak tényleg faragványokkal voltak ékesítve s nem egy esetben nevezetes családi műtárgyakat képeztek.

Ma Pozsony a művészetnek egyik ágáról sem annyira nevezetes, mint a *zenéről*. De a zene városunkban nem újabb keletű, messzire követhetők nyomai a középkor századaiba. Városunkban a toronyőrök hangzatos dallamu kürtfuvással értették meg a város lakóival, hogy ébren és résen vannak ott fenn a magasban. A városi vadászatok napjainak reggelét kürtösök és síposok hirdették fuvó hangszerük harsonájával.[2] De a mindennemű mulatságok sem folyhattak le zene nélkül. Lakodalmak, tánczmulatságok, különféle ünnepségek zenészeti productiókkal voltak egybekötve. A sz. jánostüzi ünnepélyt a *síposok* játéka tette ünnepiesbbé.[3] A síposok azonban nem voltak egyformák, köztük a *műsíposok* magasabb képzésű zenészeket jelentettek.[4] Szívesen fogadták a másunnan vendégszereplésre jött zenészeket is,[5] kik Pozsonyból soha sem távoztak

---

[1] Igy rendeli Windperger Pál 1490 évi végrendeletében: Auch einen Merblstein über sein grab douon las machen, *vnd sein wappen darauff. (Prot. Test.* I, 227.)

[2] L. e mű II. 2, 365.

[3] Den plinten Hansen mit dem drumscheit 1 Sch. und mer den märtl turner mitsambt *den dreien pfeiffern* II. Sch. bey dem Sunabentfewer Hofirt. (1500 évi vár. számad. *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 161.) — Az 1439 évi városi telekkönyvben Jakab sipos felesége van említve, Jacob *pfeifferin.*

[4] *khuntzpfeiffern* (Kunstpfeiffern) 4 Sch. adtak, das sy den Herrn zu *sand Johannis pfiffen habn pey dem fewer*. (1503—4 évi vár. sz. könyv Rakovszkynál: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 161.)

[5] 1437-ben Sligk Gáspár lovag főkancellár Egerben (Csehországban) és várgróf Elbogenben irja a pozsonyi tanácsnak: ich schicke zu euch der allerdurchleuchtigisten meiner gnedigsten frawen frawen Barbara Römischen keyserin etc. *pfeiffer* und *Spilleute,* die mir und Herrn Mathes Sligk Ritter meiner brüder zu unsern freuden

Digitized by Google

el jó kereset nélkül. Ám nemcsak a gyakorló zenészet szerepelt városunkban, hanem a zenészeti ipar is. Ilyenül említhetni az *orgonakészítését.* Igy tudjuk okmányilag, hogy 1493 előtt néhány évvel Lindvai Bánffy Miklós királyi udvarmester egy Pozsonyban időzött, de már elhalt mesterrel orgonát készíttetett,[1] melyre, amint az Palkony pozsonyi polgár is jól tudja, a mesternek előlegül 80 frtot adott. Most az orgona a mester özvegyénél van s azért II. Ulászló király felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy nevezett Palkonytól vegye fel a hátralékos 20 frtot, fizesse ki azt az özvegynek és az orgonát juttassa Palkony utján Bánffy Miklós kezeihez.[2] Meglehet, hogy Beatrix királyné azon orgonája, melyet Pozsony város 1482-ben Mátyás király hainburgi táborába szállított,[3] szintén Pozsonyban készült. Hogy egyes zenészeti szerek kívülről kerültek városunkba, azt a harminczadkönyv bizonyítja. Eszerint például a *sípok* importczikkeket képeztek.[4]

A zenével együttesen járt az *ének*, melyet úgy az egyházi mint a családi életben gondos művelésben részesítettek. Az egyházi életben az énekben való kiképzés a papi nevelésnek egy lényeges részét teszi. A canonicus *cantor* elnevezés is az ének tanítására és művelésére utal. A hymnusok szépségét mindenkor elénekeléssel fokozták

---

und Hochzeiten gedient haben, kéri hogy őket szívesen fogadná. *(Dipl. Pos.* II, 411.)

[1] cum quodam Magistro, qui iam mortuus est, et qui istic posony morabatur, quoddam Organum pro centum florenis auri fieri fecisset.

[2] organum ipsum ad manus eiusdem Palkonis nomine ipsius Nicolaj Banffy reddi et assignari facere modis omnibus debeatis. Kelt Budán 1493. *(Dipl. Pos.* III, 538—39. Vár. lt. Lad. 37. Sec. 2 Nr. 26[a].)

[3] der *kunigin orgl.* (1482 évi szám. könyv. a vár. ltban. És l. e mű II. 3, 361 l. a jegyzetb.)

[4] Eodem die Palczinger furt Ineim vas lagl puxn *pheyffn* polcz phey(l)eysn Ringl stb. (HKv. 19.) — Item a Montag vor sand weicz tag (1457 jún. 13.) Erhard kramer furt 5 stukkh walhisch 4 stukch Raystein glesser Saeff *pheiffen* puxsn strigl stb. (HKv. 79.) V. ö. Kováts: *Ny. MO drúforg.* 137 l. 18 jegyz. 172 l. 2 jegyz.

Digitized by Google

s tették hatásosokká. A középkori misekönyvekben, egy a pozsonyi káptalani könyvtárban levő 1341-ik éviben is,[1] hangjegyekre szedett sequentiák (énekek) találhatók, köztük Sz. László királyról és hitvallóról, Margitról, Imréről, Mártonról, Erzsébetről, Katalinról.[2] Azonkép több Cantionale is van a káptalani könyvtárban a XV.[3] és a XVI. századból.[4] Ezek mindannyian az egyházi ének művelése mellett bizonyítanak. De hogy a hivek részéről is úgy az egyházi mint a világi ének gondos ápolásban részesült, azonkép kétségtelen. Isteni tisztelet alatt áhitattal zengték a szokásos egyházi énekeket: a miseáldozati, vecsernyés, litániás, körmeneti és temetési énekeket. Halálozások idején énekes gyászmiséket tartottak s végrendeletileg is ilyeknek megtartását elrendelték.[5] Végrendeleti határozatokból kitetszik, hogy gyászmiséknél külön énekeltették a *Placebo*-t,[6] más alapítványos miséknél az iskolamester és az iskolásgyermekek által az *O crux ave spes unica*, valamint a *Te summa Dei trinitas* kezdetű énekeket, meg a *Nos autem gloriari oportet* című misét.[7] Nyilván

---

[1] Kpt. kvtár 10 sz. a. — [2] Knauz: *Magy. Sion* IV, 136.

[3] Igy egy 1487 évből való *Cantionale* vagyis Graduale (kpt. ktár. 5 sz. a.) Sz. Istvánról, Sz. Imréről, Sz. Lászlóról, Sz. Adalbertről, Sz. Mártonról tartalmaz hymnusokat. — Egy 1489 évi hártyás *misekönyv* (kpt. ktár 6 sz. a.) Sz. Istvánról, Sz. Adalbertről, Sz. Lászlóról és Sz. Margitról. — Egy 1575 évi *Cantionale* Sz. Istvánról, Sz. Imréről, Sz. Lászlóról, Sz. Erzsébetről.

[4] Ilyen egy *Chorale Cantionale*, hártyakézirat, kisfolio a XVI. századból. (Kpt. ktár. 17 sz. a.)

[5] Számos példa a *Prot. Testamentorum*-ban.

[6] 1524 decz. 4-ikén Dorner Farkas rendeli: Mer schaff ich zu sannd Blasy Capellen auf sannd Michels freithoff gelegen von wegen *dem Requiem vnnd placebo* V fl. *(Prot Test.* I, 408.)

[7] Nachwinter Márton 1467 évi végrendeletében meghagyja nejének, hogy száz forintot kézbesítsen Bernát Sz. Márton egyháza plébánosának, die er geschafft hat zu einem ewigen ambt in den eren der Marter vnseres herren kristi vnd des heiligen krewtz alle freitag in sand Merten kirchen hie auf des heiligen krewtz altar durch ainen der Prediger oder ainen andern an Irer stat den Sy erbytten vnd *durch den Schulmaister mit den knaben zu singen* als vmb die newnt stundt des tags. Es *sol auch der Schulmaister mit*

Digitized by Google

számos egyéb részint latin részint német, a magyar híveknél magyar szövegű énekek is voltak közhasználatban. Különösen gazdagnak kellett lenni az Isten anyja, a Sz. Szűz tiszteletének dicsőitésére szerzett énekeknek és énekes miséknek.[1] A *Salve Regina* elénekeltetését szintén alapítványképen rendelték el egyesek. A káptalan is elrendelte annak elénekeltetését.[2] A kedély mélysége, a nemesb érzelem gazdagsága aztán magával hozta a világi éneknek, dalnak az ápolását is, bár a középkori világi dalok sem szövegileg sem hangjegyileg ránk nem maradtak. Mindenesetre nagyon valószinű, hogy városunkban szervezett énekkar is működött, mert énekkarok tekintetében az udvar jó példával járt elől. Tudjuk, hogy Mátyás király maga, de neje Beatrix királyné is saját énekkaraikkal bírtak. Mátyás király, mikor Hainburg ostromával volt elfoglalva, ilyenek elküldését kérte. Ezeket az énekkarokat szállította Pozsony városa 1482-ben a Mátyás király által elfoglalt Hainburgba.[3]

---

den knaben dem lobgesank O crux aue spes vnica etc. vnd Te suma dei trinitas etc., vntz zu dem altar vnd darnach anheben loblich das Ambt: Nos autem gloriari oportet etc vnd singen vntz an das enndt. Vnd der obgenant herr der Pfarrer sol die bestimten 1c guldein anlegen vnd darumb kawffen recht gotlich Zinns des gantzen gwalt er Im geben hat hat dar Jnn zu tun nach seiner gewissen, vnd die dann getailt sollen werden nach der kirchen gewonhait in drew tail, ainer dem pfarrer, der andere den predigern, vnd der dritt tail dem Schulmaister geuallen sol. *(Prot. Test.* I, 127.)

[1] 1414-ben Wenig Gilgen, ki végrendeletét mit willen meines pruder hannsen vnd mit willen Margarethen, meiner hawsfrawen, alkotta, rendeli: Item am ersten so schaff ich mein drittail an der durren mawt vnd ainen weingarten hochgengel zu *vnser lieben frawen zu ainem frümpt das der Gardian mit den prudern singen sol tägleich vnd ewigleich auf vnser lieben frawen altar,* in den eren wnser frawn wann der tag an mêrkcht vnd der Gardian mit den prudern ob er sich der pürd des ampts vnterwinden welle, so sollen sie sich des verpinten des co(n)uent Insigel vnd des Capitel Insigel. *(Prot. Test.* I, 23.)

[2] Alább az iskoláknál közöljük az okiratot.

[3] Suntag Colomany als unser gnediger herr der kunig das sloss hainburg hat ingenommen, an denselbigen tag *iii wägen die des kunigs kantores hinauff gefürt.* — Am Katerinatag *13 cantores*

Digitized by Google

Ami az értelmi kereseti ágakat illeti, ezek egy oly városban, melyben az intelligentia száma nagy volt, természetesen sokfélék voltak. Már egymaga az 1434 évi adólajstrom előszámlál közülök egy városi hitböcsüst,[1] egy mérték-ellenőrzőt,[2] egy városi ügyészt,[3] két ügyvédet,[4] egy közjegyzőt,[5] két irnokot,[6] egy vámszedőt[7] és pár papi embert.[8] Ezek adótételei nagyon külömbözők. A legtöbbet, 3 frtot 2 librát és 2 solidust adóz Muelich Péter ügyvéd, mert az általa kimért és kivitt bor 43 akót tesz. Utána következnek Gangel vámos és Antal szerpap, kik szintén erős borüzérek, amaz 38, emez 40 akó után van megróva, mindegyik 3 frtot fizet. István városi hitesbecsüs 15 akó után 2 frtot fizet. Konrád Krisztustársulati káplány 22 akó után 1 frtot 6 librát és 4 solidust; Cristán ügyvéd $1^1/_2$ akó után 1 frtot 5 librát és János diák 20 akó után szintén 1 frtot és 5 librát fizet, ami kétségtelenné teszi, hogy Cristán ügyvéd ügyvédi praxisa felért János diák 20 akó eladott borának adómegrovolásával. A többiek adótételei 1—6 libra között változnak, a legkevesebbet Fogel közjegyző fizeti, 4 solidust, mert sem borüzlete nincs, sem foglalatossági jövedelme nem nagy.

Az adókönyvben előszámláltak csak kis részét teszik a városi lakósság értelmi osztályának. A *városi tisztviselők* összessége tekintélyes contingenst tett, de ezekről már másutt szóllottunk.[9] A papságról később lesz szó s így itt csakis a tanügy, az irodalom, a szónoklat, az állami

---

der kunigin. (1482 évi számadókönyv a vár. ltban.)

[1] Stephan *Ameszer.*

[2] Stephan *Angiesser.*

[3] Jorig *Dyak.*

[4] Cristan *Foreprech* és Peter Muelich.

[5] Michl Fogel, *notarius publicus.*

[6] Janusch *dyak* de Castro és Hans *Schreiber.*

[7] Gangel *Mawtter.*

[8] *Capellanus* Corp. Xti Cunrad, *Diaconus* Anthonius, *Plebanus* Scti Laurentii, *Plebanus* Michl Sti Martini, *Prebendarius* Jacob.

[9] L. e mű II. köt.

Digitized by Google

közszolgálat terén működőkről kell szóllanunk, azokról, kik a szellemi életnek ezen külömböző terén találták meg részint megélésök feltételeit, részint a város dicsőségét öregbítették.

A tanügy városunkban több elágazásában nyomozható. Mint hazánkban mindenütt, úgy Pozsonyban is az iskolaügy eleitől fogva, a zsidó-iskolaügytől eltekintve,[1] az egyházak kezébe került.[2] S minthogy Pozsonyban nemcsak plebániai, hanem szerzetesi és káptalani egyházak is voltak, azért az iskolák minőség szerint már kezdettől fogva itt különfélék voltak. A legkezdetlegesebb minőségűek voltak a *plebániai iskolák*, melyek minden plebániánál léteztek, a plebános igazgatása alatt állottak s külön erre fogadott tanítók által vezettettek. Már XIV. századi feljegyzések említik a Szent Márton-egyház mellett levő iskolát. A pozsonyi káptalannak egy 1365 évi okirata ugyanis meghagyja, hogy miután Jakab bíró az isteni tisztelet iránt való szeretetből a Sz. Márton-egyház körüli iskolákat a saját költségén újból felépítette és szervezte, azért hálás kegyeletből az iskola tanítója növendékeivel együtt naponta a vecsernye után a Bold. Szűz tiszteletére a Salve Reginát összhangzatosan és ünnepélyesen nevezett Jakab bíró és gyermekei üdvére elénekeljék. Ha pedig a tanító e kötelezettségének megfelelni nem akarna, akkor ő és társai maradjanak az iskolából mindaddig kizárva, mígnem őszintén megigéri, hogy a Salve Reginát elmondja.[3]

---

[1] Hogy Pozsonyban a zsidóknak a mai Hummel-utczában, saját iskolájuk volt, az az 1439 évi telekkönyvből kétségtelen. E tekintetben l. e mű II. 2, 287.

[2] V. ö. Vass József: *Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt.* Pest 1862. 28—31 és 66 ll.

[3] A pozsonyi káptalan, quia vir providus Comes Jakus judex Civitatis Posoniensis, ob amorem divini cultus *scolas circa ecclesiam sancti Martini alias sancti Salvatoris in dicta Civitate Posoniensi reedificare et construere proprijs suis sumptibus et expensis procuravit,* in quas eciam nonnulli filÿ civium

Digitized by Google

Ez okiratból tehát kitetszik, hogy nevezett Jakab bíró nem volt a Sz. Mártonról elnevezett iskola alapítója, hanem csak felelevenítője. Már ő előtte kellett annak léteznie, de elhanyagoltatván s épülete is megrongálódván, benne minden tanítás megszünt volt. Mindenesetre különös fényt vet ez ügyre az, hogy sem a város, sem maga a káptalan vagy plebánia az iskola fenntartásáról nem gondoskodott, úgy hogy annak felelevenedése tisztán egy magánember, Jakab bíró dicséretes buzgóságának az eredménye.

Kitetszik továbbá az idézett okiratból az is, hogy a Jakab bíró által újból felszerelt iskolába vegyest polgárok és szegény köznép gyermekei jártak az iskolai ismeretek elsajátitása végett. Ez iskolai ismeretek ugyan nincsenek közelebbről megjelölve, de másra mint irás-olvasásra s némi számvetésre bizonyára nem terjeszkedtek ki. Egyéb főfoglalkozását tette a növendékeknek az *egyházi ének*, melynek tanításában itt részesültek. Jakab bírót is főleg ez bírta az iskola megújítására, mert ő az isteni tiszteletet akarta emelni, mi csak úgy érthető, ha feltesszük, hogy az ez iskolában egyházi énekekre tanított gyermekek isteni szolgálat alatt összhangzó szép énekökkel emelték az isteni

---

et cetus pauperum *racione scolastice discipline* intrare noscuntur, ibique laudes debitas unusquiscunque iuxta suum ingenium legendo et decantando augmentare solicitatur, pretextu cujus ipse Comes Jakus judex multimodorum onerum suffragia percipere deberet et optinere, in reconpensam tamen aliqualem, ne huiusmodi gratitudini solempni et salubri ingratitudo sequi videatur, promisimus et presencium serie sincere spopondimus, ut magister seu scholasticus pro tempore inibi constitutus, predictos filios civium et pauperes in ipsas scholas introire solentes, hora completory sive post vesperas singulis diebus modo solempni ad laudem intemerate virginis gloriose „Salve regina" voce consona et laudabili, pro salute ipsius comitis Jacus judicis et suorum liberum in ewum decantare tenebitur . . . ubi vero dictus magister scole hec facere recusaret, extunc tamdiu cum socys extra ipsas scolas manebit, donec sincere promittere non curaverit, ut ipsum salve regina iuxta ipsam promissionem decantaretur . . . Datum feria sexta proxima ante dominicam Ramispalmarum, Anno d. 1365. *(Dipl. Pos.* I, 372—73.)

Digitized by Google

tisztelet ünnepélyének magasztosságát. Aziránt sem hagy fenn kétséget a káptalani okirat, hogy az iskolába járás nem volt kötelező.

Hol állott ez iskola, aziránt maga az okirat eléggé tájékoztat, midőn azt *Sz. Márton egyháza körülinek* mondja. Csakis a mai Káptalan útczában kereshetjük tehát, mit az 1439 évi,[1] de méginkább az 1443 évi városi számadási könyvek is bizonyítanak.[2] Ez utczának a bástyafalak felé eső részén körülbelül azon a részén, mely a Sz. Márton-egyház és a Sz. Miklós-egyház közt fekvő részre esett. Legvalószinűbben a régi ú. n. Kisprépostsági ház területén. A Vogltorony tényleg a Sz. Miklós-egyház ellenében esett[3] s így e régi népiskolának helye eléggé ki van jelölve. Hogy folyton fenntartotta magát, azt későbbi feljegyzések bizonyítják. 1550-ben a város uj czélszerű épülettel látta el, s e végett szerződést kötött a bécsi Máté mesterrel. Azt külön felszereltette a szükséges taneszközökkel[4] s miután az új épületet ez évben még bécsi tanférfiak is meglátogatták,[5] nyilvánvaló, hogy az akkori idők követelményeinek nagyon is megfelelőnek kellett lennie.

---

[1] Item habn wir gekauft 2 lang pfosten laden, dy man genomen hat zu zwaen thueren, *zwischen der Schul, und des vogl thurn,* 3 Sch. — Item mer 2 aribater besunder, gen den Mesner über *pey der Schull,* als man durich dy Statmawer geprochen hat, jeden 18 den.

[2] Item Erichtag nach Martini, hab ich gebn 1 furman mit 2 Rossen, den Mert Haberknapp, der peusch gefurt hat zu den Statgraben, *hinder der Schul gegen sand Niklas kirichen über,* den hab ich gebn 40 Den.

[3] V. ö. e mű II. I, 140.

[4] Auf die schuel gangen bei S. Merten Kirchen 13 September Herr Burgermeister sampt Chamerer, mit Maister Mathissen von Wien *gedingt die Schuel pei S. Mertein zu pawen,* Nämlichen hinten hinaus zwei grosse gewelib auf ain ander, Rund um zu verwerffen, In gewelben zwo schidmawern zu fueren, 6 fenster, von der Herrn stain einzusetzen, Im gewelib zu pflastern mit ziegln, alles 56 Thl. Velant In der schuel kat auszufieren, darneben auch auff den freithoff schütt helfen abladen 9 lon zu 22 Den. 3 Tafel in die Schuell gemacht zu 6 Sch.

[5] Die wochen letare vererrt ettlichen Magistern, die *von der schuell wegn von wien hieher khumen,* 17 halb wein zu 2 krewzer, facit 4 Sch. 24 Den.

Digitized by Google

Egy másik iskolának a nyomára találunk 1380-ban. Ez a *vödriczi* iskola, mint melynek mestereül Miklós említtetik, ki egyszersmind irnokul volt alkalmazva a dunai hajóhídon.[1]

Egy harmadik iskolának a nyomára találunk 1448-ban. Ez *Sz. Lőrincz-egyháza* mellett állott fenn vagyis a mai Sz. Lőrinczkapun kívül levő területen. Helyét közelebbről ki nem jelölhetjük.[2] Épp úgy nem tudjuk helyét kijelölni annak a 4-ik iskolának sem, mely az *Olmüczieh alattinak* mondatik az 1471 évi számadókönyvben.[3] 1529-ben már a *Sz. Mihály-egyház* mellett levő iskola is említtetik.[4] Más adatok csak átalán az *iskolára* vonatkoznak anélkül, hogy meghatározhatnók, az említettek közül melyikre.[5]

Az 1365 évi káptalani okiratból kitetszik továbbá az is, hogy a Sz. Márton-egyház mellett levő iskola növendékei *csakis fiuk* voltak. Leányiskolák 1616-ig egyátalán nem említtetnek, mi vagy úgy értelmezendő, hogy a plebániai iskolákba, a Sz. Márton-egyházi kivételével, vegyest fiuk és leányok jártak, vagy pedig úgy, mi leginkább valószinű, hogy a leányok elemi oktatása a városban levő nőzárda apáczáira volt bízva. Ez esetben fel-

[1] *Nicolaus* Prugel-Schreiber (pro tunc *magister in Wedricz)* cum honestis hominibus *Sigfrido* Schreiber et *Ulrico* Posselknecht megjelentek Ulrik pilisi apát előtt Pozsonyban. (Békefi: *A pil. apáts.* II, 271.) — 1380-ban Niclosz, der Brugelschreiber zu denen Zeiten *Meister an der Wödritz.* (Békefi: A pil. apáts. tört. I. 375. *Zirczi apáts.* ltár II, 923. 13. okirat.)

[2] Item Mitichen nach Sand Elisabeth hab wir gehat des pernhartleins wagen mit 3 Rossen, der Sand durich den Arm gefurt hat, *zu der Schuel pey sant Larenzen,* den hab ich gebn 18 Den.

[3] *unter den Olmützer.*

[4] 1529-ben: Mitwoch nach Jacobi, geschikt *den schulmaister von Sant Michael* gen Trentschin zum Catzianer, Im gehn für zerung und alles, thuet 2 Thl.

[5] 1427-ben említtetik a *rector scolarum. (Dipl. Pos.* II, 186.) 1440-ben: pey der *Schul* zu den zawn. És: zu den zawn hinder der *Schull.* (Városi számad. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 27.) — 1450-ben említve van a vár. szám. könyvben dy Mawer hynder der *Schull.* (Rakovszky: *Pr. Ztg.* 1877. Nr. 18.) — 1531-ben *Hochprech* János pozs. iskolaigazgató. Válópere megvan a pozs. kápt. könyvtárában 27 sz. a. 10 levél. (Knauz: M. *Sion* IV, 221.)

Digitized by Google

tételezhetünk a pozsonyi Sz. Klára kolostorában egy külön *leányiskolát.*[1] Külön leányiskoláról még csak 1616-ban olvasunk.[2]

A férfi szerzetesek mindenütt iskolákat szerveztek és tartottak fenn. Sőt ismeretes, hogy az egész középkoron át azon versenygés következtében, mely az egyes szerzetesrendek közt támadt, a klastromi iskolák különösen felvirágzottak. A ferenczrendűek, a dömések, az ágostoniak, a pálosok hazánkban oly iskolákat tartottak fenn, melyek különös jellegek által külömböztették meg magukat egymástól. Mert míg a ferencznieknél Lirai Miklós, Duns Scotus és Bonaventura voltak a tanításban a vezérelvek, addig a dömésekéiben Nagy Albert s főleg aquinói Tamás, az ágostoniak- és pálosokéiban ellenben Colonna Egyed és strassburgi Tamás szolgáltak a tanításban vezérekül.[3] Városunkban a ferencziek és cisterczíták bizonyára nem vonták ki magukat a tanítás kötelessége alól, bár írva erre vonatkozólag misem maradt fenn. Oly ifjak részesültek tanításukban, kik vagy az egyházi pályának kivánták életöket szentelni, vagy olyanok, kik arra készültek, hogy a grammatikai, logikai és philosophiai ismeágak elsajátításával magukat a külföldön elnyerendő fensőbb tanítás elfogadására képesítsék.

A *latin* iskolának okiratos nyomával mindazonáltal még csak a XVI. század végső tizedeiben, 1582-ben találkozunk először. A rávonatkozó töredékes feljegyzésekből kétségtelen, hogy az ugyancsak a Sz. Márton-egyház környékén, a mai Káptalan-utczában[4] állott s hogy *városi*

[1] Vass József: *Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt* 54 l.

[2] 1 Handlanger lon, so den Sitz, in der *Mädl Schuelmaisterin* Losament gemacht 2 Sch.

[3] Vass József: *Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt.*

[4] Auf die Stiegen auf S. Martins kirchhof, bei *der lateinischen Schuel,* die Stigen, so auf die Statmawer geet, pessern.

Digitized by Google

iskola volt, melyet a város saját czimerével láttatott el.[1] A kívülről rá alkalmazott *latin mondások* is mintegy hirdetendők voltak ez iskola fensőbb jellegét.[2]

Amint a szerzetesek mindenfelé serénykedtek iskolák alapításával és fenntartásával, úgy a káptalanok sem maradtak el e téren. Ők is mindenütt tulajdon iskolákat szólítottak létre: ezek a *káptalani iskolák*, melyek czélja kiválólag egyházi volt. Alapításuk és fenntartásuk részben zsinati határozatokban gyökerezett. Főleg egyházi ismeretek terjesztése volt czéljok. Kánonjog, költészet és philosophia képezték ez iskolák tulajdonképi tantárgyait valamint részben a bibliai nyelvek is. A káptalan két tagja, a *lector* vagyis *olvasó-kanonok* és a *scholasticus*, vagyis a *mesterkanonok* vezette a tanmenetet. Az olvasókanonokról azt mondja egyik szabályzat: hogy ő az evangeliom, a sz. leczke, a jóslatok és egyéb sz. szakaszok *felolvasóira ügyel;* rosz kiejtést, hibás hangnyomatot *javít;* azonfölül *tanodaigazgató.* A tanodában *hasznos dolgokat kell előadnia* és pedig vagy saját személyében, vagy az al-olvasó által, kit ő *mindenre tanít és kinek tanitására felügyel.*[3] Az ő segédje tehát, az *al-olvasó*, a canonicus scholasticus, köteles volt naponkint, az ünnepeket és vasárnapokat kivéve, a rendszeres tantárgyakból három leczkét tartani. A rendes leczkeórákon kívül, valamint ünnep- s vasárnapokon, előadhatta a rendkívüli tantárgyakat is.[4] Ilyen káptalani iskolának maradt fenn emléke az Anjouk idejéből a pozsonyi káptalanban is. Az 1302 évi conventióban ugyanis, melyet a káptalan a várossal kötött, megállapíttatik, hogy a plebános a maga

---

[1] 1585-ben: Das felt zu gemainer *Stat wappen an der lateinischen schuel* auszutüngen (tünchen) 24 Den.

[2] Auf der *lateinischen Schuel* lassen heraussen ain Orth *zu carminibus* verdinchen, zalt an bestant, 1 Thl. 2 Sch.

[3] *Statutum Capituli Varadinensis* Fejérnél: *Cod. Dipl.* IX. I köt.

[4] Vass i. m. 67 l.

Digitized by Google

asztalánál tartja a scholasticust, ki, ha pap, az isteni tisztelet végzésében a scholastikai teendőkön kívül semmire se legyen kötelezett, hanem végezze tisztességesen a maga növendékeivel az előírt zsolosmaimákat, épségben maradván számára mindazon kisebb jogok, melyek a halotti officium végzésében őt illetik.[1]

De Pozsony tanügyi terén mégis a legnagyobb fontossággal azon *főiskola* bírt, mely *Academia Istropolitana* néven itt a XV. században hirtelen felvirágzott, de fájdalom hirtelen el is enyészett. Alapította azt a nagy Hunyadi Mátyás király, ki 1465-ben előterjesztést tett volt ez ügyben II. Pál pápának tőle engedelmet kérve arra, hogy birodalmában új egyetemet állíthasson fel. A pápa, a király szándékát helyeselve, még ugyanazon évben egy Vitéz János akkori esztergomi érsekhez és Cesinge, helyesen Csezmiczei János-, latinosan Janus Pannonius pécsi püspökhöz és Mátyás királynak Rómában levő követéhez intézett bullájában a kért engedelmet készségesen megadta.[2] A bullában a pápa a király vagy az

[1] Scholasticum retinebit (t. i. a plebános) ad mensam suam, qui si sacerdos fuerit, ad officium Ecclesie preter officium Scholastice nullo vinculo sit adstrictus, sed a prima omnes horas cum suis scholaribus ad laudem divini nominis honeste exequatur, salvis illis juribus suis minutis que in officiis funerum fieri consueverunt. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 617. És IX. I, 577.)

[2] Sane exhibita nobis nuper pro parte charissimi in Christo filii nostri Mathie Regis Hungarie illustris petitio continebat, quod in Regno Hungarie licet amplo et fertili non viget aliquomodo studium generale, propter quod nonnulli ipsius regni incole, qui ingenio pollent, et litterarum studio apti existunt, eorum paupertate ac itineris longitudine, viarum discriminibus ac idiomatum difficultatibus causantibus, sepe ad loca in quibus studia generalia vigent, se transferre omittunt, in non modicum universalis Ecclesie, eiusdem regni et Christiane religionis, que presertim in partibus illis, infidelibus contiguis, viris litteratis noscitur indigere, preiudicium et iacturam. Quare dictus Rex nobis duxit humiliter supplicandum, ut in eodem regno generale studium erigendi et alias in premissis providendi facultatem concedere dignaremur. Nos igitur . . . huiusmodi supplicationibus inclinati fraternitati Vestre in aliqua ex civitatibus, sive aliquo ex oppidis eiusdem regni, quam seu

Digitized by Google

érsek bölcs belátására bízza a felállítandó egyetem helyének a kiválasztását, de szervezését a bolognai egyetem mintájára történendőnek kívánta, valamennyi tudománykarral,[1] kanczellári hivatallal, ennek egyetemi fokozatokat s megfelelő jelvényeket osztogatható jogosultságával, s a tanárok tandíjszedési jogával, kikötve azonban az egyetem szervezeti szabályainak a sz. széknek való bemutatását és azoknak az által történendő jóváhagyását. Az, hogy Vitéz János az új főiskolát a maga székhelyén Esztergomban kívánta felállítani, meg nem lephet. De Mátyás király mégis Pozsony mellett határozott, mert e helyet a főiskola felvirágzására amannál alkalmasbnak találta. Nemcsak azért, mivel e városban a közműveltségi viszonyok előnyösebbek voltak, hanem kivált

quod ipse Rex ad it aptam seu aptum dixerit eligendum, studium generale cum quibuscumque facultatibus eciam cum Cancellaria, ac salarii deputatione inibi pro tempore legencium, erigendi et constituendi, nec non statuta, consuetudines, et ordinationes opportuno ad instar studii Bononiensis faciendi et ordinandi, dummodo eadem statuta, postquam edita fuerint, prius nobis presententur, et illorum confirmacio a nobis et Sede Apostolica impetretur, ac Cancellario eiusdem studii pro tempore personas ydoneas et bene meritas ad singulos gradus ad quos provehi meruerint, promovendi, gradusque illos illorumque insignia exhibendi ac alia ad officium Cancellarii spectancia ad instar Cancellarii studii Bononiensis huiusmodi agendi aliaque omnia et singula circa hec necessaria faciendi et exequendi Apostolica autoritate tenore presencium licenciam concedimus pariter et facultatem, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ceterisque contrariis quibuscunque. Rome apud sanctum Petrum Anno incarnacionis Dominice millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, quarto decimo Kalendas Junii.

[1] Ujlaki Ferencz pozsonyi prépost főleg a theologiai tanulmányok cultiválását említi, mi azonban kizárólag Mátyás király czélja nem lehetett, de a pápa concessiójával sem egyeztethető meg. Nevezett prépost írja ugyanis az egyetem alapítása után vagy egy félszázaddal: Notum est, quod felicissimae reccordationis Serenissimus quondam Mathias Dei gratia Hungarorum etc. Rex, dum adhuc superviveret, inter plurimas sui regiminis curas divinae Majestatis beneficiorum, suique cultus veluti bonus christicola non immemor in hac ipsa civitate Posoniensi studentibus *praesertim sacrae Theologiae sive scripturarum divinarum,* quae tendunt ad divinum cultum augmentandum, mundum illuminandum, fidem augendam et defendendam, bonasque ac sacras literas addiscere volentibus universale studium erexit, quod Istropolitanum gymnasium nominavit. (Kápt. ltár Caps. A. fasc. 4.)

Digitized by Google

azért is, mivel földrajzilag az ország szélén feküdve azt a külföldi tanerők és tanulók számára könnyebben elérhetővé tenni kívánta. Igy keletkezett tehát, rövid vajudás után 1467-ben[1] a pozsonyi főiskola, melynek megalapításával a király azt a fennkölt magasröptű szellemet documentálta, mely a középkor e nagy uralkodóját összes kortársai felett kitüntette.[2] Ő ez intézetnek Pozsonyban való alapításával szellemi emporiumot akart létesíteni tágas birodalma határmesgyéjén. Egy tudományos központot, mely a szellemi erőket felkarolja hazánk éjszaknyugati vidékén, egyrészt hogy vonzza magához a határon túllevő köröket, másrészt hogy vele módot nyújtson önképzésre az oly szegényebb sorsú tehetségeknek, kik anyagi eszközök fogyatkozása következtében a hírneves külföldi egyetemekre nem járhattak.

Ily czélnak azonban e tudományos intézmény csak úgy felelhetett meg, ha mindenképen tudományos színvonalra emelkedik s versenyezhet vala a külföldi hasonló czélú intézetekkel. E végből az alapító királynak jeles szervezetről, megbízható vezetőségről és tekintélyben álló tanerőkről kellett gondoskodnia. Az intézetet nemcsak iskolának tervezte, melybe a városban elhelyezkedett ifjak oktatás végett bejártak, hanem internátussal is összekapcsolta azt, amennyiben bennlakásra s élelmezésre is berendezte. Éppen úgy amint a budai főiskolánál is tervezte volt, mely szintén nem egyszerű iskolaház, hanem teljes ellátást nyújtó internátus is leendett a kanczellár, tanárok és mesterek lakásaival, élelmező házakkal, kórházzal, orvosi és gyógyszertári helyiségekkel, kézművesi és kalmárboltokkal.[3] Az intézet kanczellárjává a kor egyik legkiválóbb

[1] Rimely szerint erigi coepit 1465, constituta fuit 1467. (*Capit. Posn.* 125 l.)
[2] Schier: *Memoria Academiae Istropolitanae* Bécs 1774.
[3] Toldy: *Magy. irod.* Pest 1851. II, 21. Knauz: *M. Sion* III, 68.

Digitized by Google

humanista főpapját, az olaszországi egyetemeken klasszikai képzettséget nyert Vitéz János esztergomi érseket tette, ki hazánkban a legelső humanista iró és az új irodalmi irány uralomra jutásának legfőbb tényezője volt.[1] Vicekanczellárjává pedig Pozsony nagytudományú prépostját, Schonberg Györgyöt, ki legjobb biztosíték volt a király czéljainak elérésére.[2] Schonberg az intézet szervezésében tényleg nagy buzgóságot fejtett ki s ismételten rándult fel Bécsbe a szükségelt tanárok megnyerése és szerződtetése czéljából.[3] Tanárokul híres külföldieket kerestek Bécsben, Német-, Lengyel-, Franczia- és Olaszországban[4] s azok szerződtetésével csakhamar annyira boldogultak, hogy Vitéz János már 1467 jul. 18-ikán értesíthette Pozsonyváros tanácsát, hogy az újonalapított egyetemhez a kinevezett tanárok közelebb megfognak érkezni, miért is felkéri a tanácsot, hogy fogadja azokat szívesen s részesítse az intézetet jóakaró támogatásban.[5]

---

[1] A hírneves csillagász Peuerbach György a *Váradi táblák* néven ismeretes csillagászati műve ajánló levelében Vitézt „a tudományok egyik legnagyobb ápolója, művelője és megújítója" gyanánt dicsőiti, qui apud omnes arctoas nationes unicus ex maximis earum amator, cultor atque renovator habearis. (Abel: *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon.* 176 l. Fraknói: *A magyar nemzet története* IV, 521, 526.)

[2] Ujlaki Ferencz prépost kevésbbé szabatos, mikor Schonberget és prépostutódjait az egyetem *kancellárjainak* mondja, cui quidem, írja ő, universitati rectorem dominum Georgium de Sonberg illius temporis in dicta ecclesia Posoniensi Praepositum *cancellarium* praefecit, ejusque successores pro tempore existentes succesisve *cancellarios* fieri voluit et ordinavit. (Kápt. lt. Caps. A. fasc. 4.)

[3] pro residentia tam doctorum, quam studentium habitationibus quamdam domum amplam collegialem, plures habitationes in se habentem, cum curia non indigna in oriente plaga juxta domum praepositurae ecclesiae Posoniensis, eidem universitati pie donavit. (Ujlaky Ferencz prépost szavai. Kápt. ltár. Caps. A. fasc. 4.)

[4] 1467 jul. 18-án Zrednai Vitéz János értesíti a pozsonyi tanácsot, hogy követeket küldött *Olaszország és Franczia-ország főiskoláiba,* tanárokat keresendő a pozs. főiskola számára. (Ered. okl. a M. N. Muz. könyvtárában. Az alapításra nézve l. Fraknói: *Vitéz János könyvtára. M. Könyvszemle* 1878 évf. III, 7—8.)

[5] Joannes miseracione Divina Archi-

Digitized by Google

Mint Pozsonyba jött tanárok ismeretesek: Müller János a hírneves Regiomontanus, kora legnagyobb csillagásza, ki Németországból Königsbergből jött. Továbbá Gruber Mátyás,[1] Hüttendorfi Schrickcker Miklós[2] és Krumpachi Koch Lőrincz, kik a bécsi egyetemről hivattak meg.[3] Gatti János dominikanus hittudós és Brandolini Aurél a rhetorica tanára, kik Olaszországból érkeztek, Péter orvostudor, Ilkus Márton, ugyancsak hires csillagász Lengyelországból jött. Hogy ez utóbbi valamint Galeotto mester is Pozsonyban tartózkodtak s kétségtelenül az egyetemnél működtek, kitetszik Mátyás király egyik leveléből.[4] Ilkusról tudjuk,

Episcopus Strigoniensis . . . Prudentibus viris Magistro civium Judici ac iuratis civibus civitatis Posoniensis salutem. Credimus vos non ignorare, quod ex concessione sedis Apostolice et voluntate serenissimi Domini nostri Regis institutum sit studium generale in illa Civitate et ob eam causam de voluntate serenissimi Domini nostri Regis transmisimus hinc doctores, ante omnia venerabilem fratrem Johannem doctorem decretorum et Magistrum sacre Theologie (Gattus János) et item magistrum Martinum doctorem arcium (Jakusch Márton) preterea Petrum doctorem arcium et medicine, (róla nem tudunk több adatot) ut iam Domino annuente in illa universitate, id, quod institutum est, execucioni demandetur, incipiantque lecciones. Brevi etiam temporis venturi sunt et alii doctores, pro quibus conducendis partim ad Italiam, partim ad Franciam misimus; quapropter rogamus vos, et ex potestate domini nostri Regis requirimus, quatenus dum in medium vestri pervenerint excipiatis eos cum honore et pertractetis reverentes et cum magna humanitate, nec permittatis illis a quopiam impedimentum dari, sed prout libertas a sede Apostolica illi universitati data et concessa exigit, ipsos et omnes alios doctores in cetum et numerum illius universitatis venturos defendatis et tueamini contra quoslibet impetitores. Datum Strigonii sabbato proximo post festum divisionis Apostolorum, anno D. 1467. (Ered. okl. a M. Nemz. Muz. könyvtárában. *M. Könyvszemle* 1877. II, 268.)

[1] Fraknói: *A m. nemz. tört.* IV, 530.

[2] 1470-ben a bécsi egyetem bölcsészeti karának ülésében exauditus fuit absolute M. Stephanus Murer de Brunn, qui petiuit concedi M. Nicolao de Hittendorff in Theologia Licenciato, *nunc in nova Universitate Histropolensi, videlicet Posoniensi, Lectori* quendam librum pro exemplari de librario facultatis. (Schier: *Memoria Acad. Istropolitanae* 22. l.)

[3] Az eszterg. érsek levelében említi, hogy M. Laurencium de Krumpach . . . auctoritate apostolica ordinaverat, ut et nunc sentencias in dicta sua Universitate (Istropolitana) legeret, qui et duos libros sentenciarum in Histropoli legit. (Schier i. m. 24. l. Fraknói 17 l.)

[4] 1468-ban jul. 25-ikén Mátyás király meghagyja Pozsony városának, hogy

Digitized by Google

hogy őt utóbb, a főiskola feloszlása után, Mátyás király Budára hívta meg, hol udvari csillagász lett s egyúttal plebániai hivatalt is kapott.[1] Brandolini Aurél, ki mint két munka szerzője ismeretes,[2] később ugyancsak Budán tanított az egyetemen.[3] Pozsonyban a nevezettek theologiát, philosophiát, rhetorikát, orvosi tudományt, költészettant, mathematikát tanítottak. Vitéz a szó valódi értelmében válogathatott a kiváló tanerőkben, mert seregesen érkeztek hozzá a szétszórva élő tudósok.[4]

Az egyetem tagjai közt s az ezek és mások közt felmerülő pörös ügyeket Vitéz János a kanczellárnak tartotta fenn s csak később, 1469 ápr. 26-ikán, a felek kényelmére rendelte el[5] a peres ügyeknek az alkanczellár, akkor Schönberg György pozsonyi prépost által történendő elintézését,[6] kivéve azon esetet, amikor valaki önmaga kívánja ügyét az esztergomi érsek elé vinni.

A főiskola épülete a mai Ventur-útczában állott s áll ma is a prépostság épülete és kerte mögött.[7] Okmányok

---

Galeotti mestert és Ilkus Márton csillagászt haladéktalanul szállíttassa táborába, unum currum simul cum equis valentibus disponatis pro Magistris *Martino* Astronomo et *Galeoto*, et eosdem absque omni mora huc ad nostram Maiestatem, vel ubi Deo duce constituemur, conduci facere debeatis. Datum in obsidione Civitatis Radijtsthye in vigilia festi Jacobi Apostoli Anno D. 1468. (Teleki XI, 351. — *M. Könyvszemle* 1878. III, 70.)

[1] A krakkói egyetemen ma is megvannak az általa oda Budáról küldött csillagászati műszerek és több kézirat. *(Arch. Írt.* 1876. 274 l.)

[2] Egyik: De humanae vitae conditione et toleranda corporis valetudine (az emberi élet állapotáról és a test betegségeinek elviseléséről.) Másik: De comparatione reipublicae et regni. (A köztársaság és monarchia összehasonlítása.)

[3] Toldy: *Magy. Irod.* II, 21. Knauz: *M. Sion.* III, 69.

[4] Galeotto nyilatkozata.

[5] pro commodo et meliori ac salubri statu Venerabilium Doctorum nec non magistrorum et studentium in hac Universitate studii generalis Hystropolitani de novo instituti.

[6] Confisi de prudentia . . . Ven. Fratris nostri Georgii Prepositi huius Ecclesie Posoniensis sive Hystropolitanae, Vice-Cancellarii eiusdem studii generalis. (Abel: *Egyetemeink a középkorban* 76 l.)

[7] Rajzát l. e mű II. 1, 37.

Digitized by Google

ugyanis bizonyítják, hogy az épület a királyi kertnél,[1] a várfalak közelében[2] és a Sz. Márton-egyház temetőjénél[3] állott.[4] Tulajdonképen azonos volt Gmaitl István házával. Ez előkelő pozsonyi polgáregyén ez időben mult ki férfi utód nélkül, s így tágas városi háza, valamint a külvárosban fekvő allodiuma a királyi fiscusra szállott. A király e házat az akademia czéljaira alakíttatta át olyképen, hogy fele a tanárok és a növendékek számára, fele pedig iskolául szolgáljon. Számos adat bizonyságot tesz róla, hogy a város maga is jelentékenyen hozzájárult az épület átalakításához, amennyiben a számadási könyvekben sok erre vonatkozó tételre találunk.[5] Szervezése és megnyitása

[1] Zween tagloner, die auch in der Hochen schul, in des *kunigs garten,* die wein heken awfgebunden haben und jetten, ainen 28 D. — Az 1492 évi számadókönyvben: Dem maistriller und vinzenz voit, awf der wedritz, das sie in des *kunigs garten der Hohen schul* die hekchen geschnitten habn, hab ich In beeden geben 2 Sch. 9 Den.

[2] Hinter der Gmatlin. (1467 évi sz. k.)

[3] Az 1477 évi számadókönyvben áll: Item am freitag nach Martini 2 zymermann, die *das prükl von der Hohen schuell hinaws auf den freithof gemacht haben,* als die kunigin von Newburg kam, ainen 24 D.

[4] Sem Rakovszky, sem újabban Kiss János nem mondják helyesen, mikor az egyetem épületét a mai kir. jogakadémia helyén állottnak mondják. (*A kath. MOg* I, 333.) A jogakademia a Káptalan-utczában áll s a régi Mátyás-féle egyetemtől a prépostság által van elválasztva.

[5] Erichtag nach Oswaldi, hab ich gebn den knechten umb wein, die Holcz haben gefurt zu der *Hochen schuell,* Hinter der Gmatlin 8 Den. — Mer Rait mir der purgermaister das er hat gebn umb kerschen auf ain erung obin 4 Sch. Hanns Ambster hab ich In mein Jnnemen geschriebn unter ander gelt, als er mir hat gebn, *da wir die doctores habn geert* facit 4 Sch. — Mer hab ich gebn den Hünern umb Chleiben (Kleie) *die man den doktorasen hat geschenkt,* die hab ich 4 tag gehabt 3 Den. — Mitichen an S. Oswaldstag hab ich geben 4 Zymerlewtten, Hinz der Gematlin haben zimert *an den gestuel* 3 Sch. 28 Den. — Eodem die hab ich geben den wagenknechten, die das Holcz Hinz der Gmatlin habn gefuert 9 Den. umb wein. — Am Sambstag vor larentty, hab ich 3 Zymerlewtten gebn, Hinz der Gmatlin, die an den gestuell habn gemacht 3 Sch. 2 Den. — Am Erichtag post Larenty hab ich geben 3 Zymerlewtten Hincz der gemaitlin 3 Sch. 16 Den. — Am Mittichen post larentty hab ich geben 5 Zymerleitten Hinz der gemaitlin, die an den gestuell habn gemacht, 5 Sch. 6 Den. — Am Pfinztag post laurentty hab ich geben 5 Zymerlewtten Hinz der gemaitlin 5 Sch.

Digitized by Google

egyébként a bécsi egyetem közreműködésével történt, több tanára ugyanis 1467 év nyarán ismételve megjelent Pozsonyban.[1]

Az egyetemen életbe léptetett tanrendet illetőleg nyilvánvalónak tartjuk, hogy az inkább a bolognai semmint a bécsi egyetemnek mintájára volt szervezve. A bécsi egyetem szervezete nem lebeghetett a pozsonyi főiskola alapítói szemei előtt ideálként. Tudvalevő ugyanis, hogy az egyetemek egyátalán már a XV. század elején mindinkább elfordultak azon sophistikus, nehézkes rendszertől, mely a középkorban főiskolákon uralkodó volt: a scholastikus rendszertől, mely sophismákkal élt, a klassikus nyelvek szépségével nem törődött s a glossák özönében gyönyörködött. Minél inkább pirkadt a renaissance hajnala, annál észrevehetőbb volt a belső átalakulás. A római klassikusok művei tantárgyakká lettek. A történelem, szónoklat és költészet mindjobban műveltetni kezdettek.

6 Den. — Am freitag post larentty hab ich geben 5 Zymerleitten, die auch Hinz der gematlin habn gearibait an *den gestuell In der Hachen schuell* 5 Sch. 6 Den. — Eodem die hab ich geben umb leim zu 12 Den. zu dem gestuell Hinz der gematlin. — Am Mantag post assumpcionis Marie hab ich geben 4 zymerleitten, die Hinz der gematlin habn gezymert an den gestuell 3 Sch. 28 Den. — Am Mitichen vor sand steffan tag, hab ich geben 4 Zimerleitten Hinz der gematlin 3 Sch. 28 Den. — Pfinztag am sand Stefanstag hab ich geben dem Janusch grafen 21 Den. die die knecht Hinz In hetten vertrunkchen, die Hinz der gemaitlin die gemach cheratten (sic) und den mist awframent. — Eodem die hab ich geben umb 6 lang Reich laden, *zu der Hochen schuell zu penkchen,* und ander Notturft per 20 Den. — So hab ich geben, das man chalich hat *zu der Hachen schuell tragen* zu messen 10 D. — Am Erichtag nach des heiligen Chreutz tag der erhöhung, ain mawrer, der hat gebaissnet *In der hochen schuell* 34 Den. — Am mitichen awch ain Mawrer, *In der hochen schuell,* und ain tagberiger 48 Den. — hat der wolfgang forster nagl gebn *zu der Hochen schuell,* umb 28 Den.

[1] Az 1467 évi számadási könyvben áll: Am Eritag an sand peter und pawl tag, hab ich geben 2 furlleiten mit zwain wägen, die den probst und die toctores haben gen wien gefuhrt... So haben meine Herrn geert die toktores die her sein khomen am Montag vor Maria Magdalena ym LXVII Jahr umb die *Hochschuell* anzuheben mit Huenner und mit semeln . . .

Digitized by Google

Csak a bécsi egyetem tanárai maradtak meg a régi rendszernél. Aeneas Sylvius, a humanista-iskola híve bécsi tartózkodása alkalmakor, de más fiatalabb, az újkori szellem által áthatott tanárok is tettek ugyan egyes kisérleteket a régi rendszer ellen, de hiába, mígnem végre I. Miksa császár pártjukra kelve az egyetem széptani osztályát a regensek által reformokra sürgette. Ám ez már csak a század végén, annak utolsó tizedében történt s így abban az időben, mikor a pozsonyi főiskola megalakult, a bécsi egyetem még teljesen abban a szervezetben volt, mely úgy Mátyás királyra mint Vitéz Jánosra nézve utánzásra valónak nem vétetett.[1] Ideáljoknak jobban felelt meg a bolognai egyetem. Amúgy is élénk összefüggés állott fenn Magyarország és a bolognai egyetem közt tényleg már a XIII. századtól kezdve. Már 1265-ben magyar tanulók jegyzékére találunk a bolognai egyetemen.[2] Azon tanácsosok között, kik 1317-ben Andreae János híres cánonjogtudóssal egyetemben a bolognai jogi egyetem új statutumait készítették, volt egy *magyar* is: Jakab nógrádi főesperes,[3] ki utóbb esztergomi éneklőkanonok lett,[4] s mikor a statutum megkezdéséhez fogtak, akkor ezen egyetem egyik rektora vagyis az ultramontánok rektora ugyancsak egy *magyar* ember: Miklós nyitrai esperes volt,[5] ki később

[1] Aeneas Sylvius a Nevelésről írt értekezésében ezt ki is fejezi: Non tamen in hac re (t. i. rhetorica et dialectica) *quosdam Viennae magistros imitacione dignos dixerim;* nimis enim multum temporis in sophisticis et cavillosis exponunt argumentis ut apud eos logicae studium non utilitate, sed morte terminetur. (Kinknél: *Gesch. d. k. Universität zu Wien.* 1854. I, 480 l. jegyz. a.)

[2] *Századok* 1870 évf. IV, 266.

[3] Consiliarii autem fuerunt hijs . . . *dominus Jacobus archidiaconus Neugradiensis.* (L. Knauz: *Magyar Sion* IV, 214. Azonkív. Békefi Remig: *A bolognai jogi egyetem XIV. és XV. századi statutumai. (Akad. Értesítő* 1901. évf. 144 füz. 574—75 ll.)

[4] Emléke 1320-ban szünik meg. *(Memoria Basilicae Strig.* 123 l. Knauz: *M. Sion* IV, 214.)

[5] composita sunt haec statuta — olvassuk e törvények elején — per Johannem andree decretorum doctorem. Cum quatuordecim honorandorum et

Digitized by Google

prépost, királyi kápolnai főnök (Comes capellae regiae) s végre egri püspök lett. A magyar tanulóság hogy menynyire volt azidétt Bolognában képviselve és becsülve, abból is eléggé kitetszik, hogy a statutumok szerint a második évben a rektorok a 8 nemzetségből választandók, melyek közt a *magyarok* is elősoroltatnak.[1] De mennyire érdekes továbbá tudnunk azt is, hogy a pozsonyi káptalan könyvtárában egy folio-alakú, de fájdalom csonka hártya-codex őriztetik, mely a bolognai jogi egyetemnek 1347-ből való, 9 levélből álló s a XIV. század közepén divatos olaszirásra valló statutumait tartalmazza.[2] Azonkívül tudjuk, hogy a bolognai Roland mester egyik könyve itt tényleg használatban volt.[3] A pozsonyi káptalan egyik XIV. századi codexének felirata gyanítani engedi, hogy IX. Gergely pápai decretaleseit szintén használták itt.[4]

Ha e szerint a bolognai egyetem statutumai alapján szerveztetett a pozs. főiskola, akkor nyilvánvalóan úgy tanulmányi rendszerére, valamint fegyelmi szervezetére is következtethetünk. A bolognai egyetemről tudjuk, hogy

---

studencium consilio. Sub anno dnice natiuitatis millesimo trecentesimo decimo septimo . . . Regentibus honorabilibus viris domino *Nycolao de Ungaria Archidiacono Nitriensi in ecclesia strigoniensi, ultramontano* et Johanne de ortucula de aquila Canonico marsitan; citramontano *Rectoribus*. (Knauz: *M. Sion* IV, 213.)

[1] De quibus nationibus sint eligendi rectores czímű fejezetben olvassuk: sequenti vero anno . . . eligatur de una de octo nacionibus: piccardorum, burgundorum, pitavensium et vasconum, Turonensium et cenomanensium, cathelanorum, *Ungarorum* et pollonorum.

[2] Knauz i. h. IV, 213. Békefi i. h. 574 l.

[3] A pozs. kápt. könyvt. egy 1260 évről való hártyakézirat van: *Summa Notariae Magistri Rolandini Passaczerii Bononiensis*. Erről mondja Knauz: „E könyv azért is nevezetes, mert jóformán iskolai könyvül használtatott a pozs. egyetemnél, miután a bolognai egyetemnél, mely szerint a pozsonyi berendeztetett, az volt." *(Magyar Sion* IV, 219.)

[4] Egy XIV. századi hártyakéziraton a pozs. kápt. könyvtárában e jegyzet olvasható: Iste liber est Ecclesie Poson., quem Georgius prepositus cum scitu Capituli tum in vniuersitate, tum extra Vniuersitatem pro usu suo tenuit et recepit in octaua s. Martinj (nov. 18.) Anno domini etc. 61 (= 1461.)

Digitized by Google

az a régi városi jogi iskolából fejlődött mint az éjszakolaszországiak átalán, eltérőleg a Franczia-, Angol-, Németországokban az egyház támogatásával alakult mesteregyetemektől, vagy a Dél-Olasz- és Spanyolországban fejedelmi kiváltsággal keletkezett fejedelmi egyetemektől. A decretumoknak vagyis az egyházi jognak valamint a római jognak a tanítása képezték a tanulmány főtárgyait, mindegyiknek két fizetéses tanszéke lévén. A tanárokat vízkereszt után való első ünnepnapon választák a rektorokkal együtt a megválasztott egyének. A tanév okt. 10-ikén kezdődött. A tanárok igen szigorú ellenőrzés alatt állottak. A vitatkozásokra nagy súlyt fektettek. Egyenetlenségre vezető vagy botrányt okozó tárgyról vitatkozni tilos volt. Egyetemi fokozatot elnyerni akarónak bizonyos ideig előadásokat kellett tartania. A nyilvános vizsgálatok s a doctor-avatások ünnepélyesek voltak. Az egyetemi hallgatók polgári ügyeinek rendes birái a rektorok. A rektorválasztás után következett a syndicusok, tanácsosok (consiliarii), jegyző és pénztárnokok választása. A könyvboltosok (stationarii) eskü alatt hiteltettek meg a statutumok megtartására. A kéziratvizsgálóknak (petiarii) gondos és megbízható embereknek kellett lenniök, jogukhoz tartozott a kéziratok megvizsgálása s az itélet kimondása és végrehajtása. A másolók és correctorok szintén eskü alatt kötelezték magukat a hibás kéziratok bejelentésére. A statutum, ha különös szükség vagy hasznosság fenn nem forgott, csak minden tíz évben volt megváltoztatható, a statutum-csinálók (statutarii) hivatala húshagyó előtt 8 nappal kezdődött és fehérvasárnapig tartott. A főbedellus (bidellus generalis) kötelessége a tantermekben való kihirdetések eszközlése, voltak külön szállásbecslők, kik a házi urak túlkapásainak állották utját. A koczkajáték tiltva volt. A költekezés elkerülése szempontjából a ruházat minősége is megvolt

Digitized by Google

állapítva. Komaságot csak rektori engedelemmel lehetett kötni.[1]

Kitünő tanárokkal bírván s mindenképen megfelelően rendezve lévén, természetes, hogy ezen főiskola látogatottsága is megfelelő volt. Sok hírneves férfiú nyert ezen kiképeztetést. Sokan lettek csarnokaiban borostyánkoszorúsokká.[2] Ezen tanult valószinüleg Lászai János erdélyi főesperes és humanista, Sánkfalvi Antal a pozsonyi egyetem igazgatójának rokona, ki a gyulafehérvári székesegyház renaissance stylű előcsarnokát építette.[3] Itt tanult továbbá 1469 előtt Kállay Lökös János, a szabolcsi nemesség képviselőjének a fia az országgyűlésen, ami kitünik nevelőjének Lökös Jánoshoz intézett egyik leveléből.[4] De lehet, hogy Szatmári György váradi püspök (1501—1505) is magasabb kiképeztetését itthon nyeré, mert a *pozsonyi egyetem* megnyitása (1467) Szatmárinak éppen ifjú korába esék s a mi új, vonz; bár családjának anyagi helyzete megnyithatá előtte a külföld tanintézeteit is.[5] Van egy Allerlay nevű baccalaureusról is tudomásunk, ki szintén itt tanult.[6]

Azt is tudjuk, hogy az Istropolitánának több baccalaureusa Bécsbe ment át a magasabb fokozatok elnyerése

---

[1] Knauz i. h. 576—84 ll.

[2] pluresque in ea *baccalarii* creati et promoti fuerunt, írja Ujlaki Ferencz pozsonyi prépost. (Pozs. kápt. ltár. Caps. A. fasc. 4.)

[3] Hol végezte a Sánkfalvi Antal által kiképeztetett Lászai az iskolákat? arról nem értesülünk. Lehetséges, hogy itthon, mert a pozsonyi egyetem éppen az ő tanuló korában, 1467-ben nyilt meg. (Bunyitay: *A gyulafehérvári székes-egyház későbbi részei* 22. l.)

[4] Nevelője azt írja Lökös Jánosnak: Nolo etiam, ut scriptis meis dumtaxat credatis, sed illis credite, qui in *universitate Histropolitana* viderunt operam meam, qualis fuit erga filium vestrum. (Okl. a Kállay család ltban. Közli Schönherr Gyula: *M. Könyvszemle* 1890 évf. XV, 15—17.)

[5] Bunyitay V.: *Váradi püspökség* I, 345.

[6] Brevi hoc tempore haud paucos in patriam dimisit alumnos gradu academico distinctos, aut discretos, ex quibus unum tantum se ex auditu novisse ait coram judicio post dimidium saeculum testis quidam, eumque baccalarium nomine Allerlay compellatum asserit, írja Rimely. (*Capit. Poson.* 1251.)

Digitized by Google

végett, hol a pozsonyi fokozatokat nehézség nélkül ismerték el. Igy cselekedett 1472-ben Vorchttinger Péter is.[1] A bécsi egyetem egyátalán nagy vonzóerőt gyakorolt a tanulni vágyó magyar ifjakra és pedig nemcsak geografiai fekvésénél fogva, közelebb esvén ez hazánkhoz mint Európa többi főiskolája, hanem kivált azért is, mert úgyszólván a bécsi egyetem volt az egyedüli főiskola, amely a magyar tanuló ifjuság nemzeti önállóságát 1366 óta biztosította,[2] mert míg a legtöbb főiskolában a natio germanica csoportjába osztották a magyarokat, addig ezek Bécsben mint külön natio hungarica szerepelhettek.[3] Számos magyarnak a nevét őrzik az egyetemi évkönyvek.[4]

---

[1] 1472 október 30-a előtti szombaton a bécsi egyetem bölcsészet kara által befogadtatott Bacc. Petrus Vorchttinger de Kirichdorf *Universitatis Posoniensis.* (Liber secundus facultatis arcium fol. 233. Fraknói: *MOgi tanárok és tanulók* 17 l.)

[2] Az 1366 jún. 6-iki egyetemi alapszabályokban az australes, saxones, bohemi mellett a „natio hungarica" is említve van negyedik nemzetül, melyhez azonban is tulajdonképi magyarokon kívül az Alpokon túlról való latinok is tartoztak. Mikor pedig III. Albert herczeg 1384-ben az egyetemet újjá szervezte, akkor a natio Hungaricaval a cseheket egyesítette. (Kink: *Gesch. d. kais. Universität zu Wien* II, 32—34 old. Schrauf i. h. Bev. VI l.)

[3] Schönherr Gyula: *Középkori iskoláztatásunk tört.* közzétéve a *M. Könyvszemle* 1890 évf. XV, 12.

[4] A magyarországi városok között Nagyszeben küldött Bécsbe legtöbb tanulót: 102-et, aztán Brassó 97-et, Buda 61-et s erre nyomban *Pozsony* következik *58,* Pest 51, Sopron 46, Szeged 40, Segesvár 35, Esztergom és Zágráb egyenkint 32, Székesfejérvár 31, Kolosvár 29, Pécs 28, Körmöczbánya 26, Pápa 24, Nagy-Szombat 22, Medgyes és Sz. György egyenkint 21 tanulóval. 10—20 között: Gyöngyös, Kapronca, Nagy-Disznód, Sz. Ágota (10–10); Győr, Ujváros, Somorja, Temesvár, Veszprém (11—11); Beszterecze, Kis-Marton (12—12); Gyula, Tolna (13—13); Berethalom, Körmönd, Szombathely (14—14); Csázma, Várad (15—15); Varasd (18). — 746 egyéb helység 1—10 között. 1453-tól 1630-ig összesen 3296 tanuló van a magyar nemzet anyakönyvébe beírva, kikből *2449* vagyis az összes beirottak 74%-ka Magyarországból származott. Megyék szerint viszonyítva esik Pest-megyére 144, *Pozsony-megyére* 123, Vasra 121, Sopronra 82, Baranyára 71, Somogyra 55, Zalára 54, Csongrádra 44, Esztergomra 42, Barsra 39, Fehérre 39, Veszprémre 38, Győrre 28, Tolnára 28, Szepesre 27, Biharra 25, Szatmárra 25, Nyitrára 24 és Zólyomra 16 tanuló. A többi megyére igen kevés tanuló. Horvátországra azonban 133, Szlavonországra 28 tanuló. Megjegyezzük még,

Digitized by Google

A Pozsonyból az osztrák aula csarnokaiban megfordult tanulók névszerint a következők, és pedig a bölcsészeti karon 1285—89-ben Wolfard és Márton,[1] 1391-ben Ulrik,[2] 1397-ben Jakab,[3] 1411-ben György, ki 1414-ben licenciatus,[4] 1441-ben Meysel Farkas,[5] 1442-ben Ludowici Mihály,[6] 1443-ban Alberti Mihály,[7] 1451-ben Ágoston és Stiffter Farkas,[8] 1452-ben Kunigsveld Márton és Raubentisch Pál,[9] 1455-ben Farkas és Mihály,[10] 1459-ben István,[11] 1461-ben Márton,[12] illetve Kunigsfelder Márton,[13] valamint Forster István, Meindel János és Chiriechpawm (Crachpawm) Ulrik,[14] 1462-ben Anwein Farkas, Varster István és List István,[15] 1468-ban Márton, Mihály vagyis Pruckler (Penckler) Mihály, ki 1470-ben borostyánkoszorus.[16]

---

hogy *Pozsony*-megye 123 tanulója e megye 25 helységéből való. (L. Schrauf: *A bécsi egyetem magy. nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig.* (Magyarorsz. tanulók külföldön IV. köt.) XXXIII—XXXIX ll. Ehhez l. rövidebb időközre (XIV—XV századra) vonatkozólag Fraknói kimutatását: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV és XV sz.-ban* 10—11 ll.)

[1] Wolfardus de *Pusonia,* Martinus de *Posonia.* (Egyet. anyakönyv a csász. könyvtárban. Fraknóinál: *MOgi tanárok és tanulók* 39 l.)

[2] Ulricus de *Pusonio.* (U. o.)

[3] Jacobus de *Posonio.* (U. o. 40 l.)

[4] Georgius de *Posonio.* (U. o. 41 l.)

[5] Wolfgangus Meysel de *Posonio.* (U. o. 47 l.)

[6] Michael Ludovici de *Posonio.* (U. o. 48 l.)

[7] Michael Alberti de *Posonio.* (U. o. 48 l.)

[8] Augustinus de *Busonio,* Wolfgangus Stiffter de *Busonio.* (U. o. 51 l.)

[9] Martinus Kunigsveld de *Pusonio.* Paulus Raubentisch de *Posonio.* (U. o. 52 l.)

[10] Wolfgangus de *Posonio.* Michael de *Posonio.* (Fraknói 57 l. Schrauf i. m. 94—95 ll.)

[11] Stephanus de *Posonio.* (Fraknói i. h. 61 l. Schrauf i. m. 100 l.)

[12] M. Martinus de *Posonio.* (U. o. 34 l.)

[13] Sub procuracia Mag. Martini Kvenixfelder de *Pusonio* intitulatus est magister infrascriptus 61: Maj. Martinus Kvenixfelder de *Pusonio,* dedit 4 gr. (Schrauf i. m. 40 l.)

[14] Stephanuss Forster de *Posonio.* Johannes Meindel de *Posonio,* Ulrichus Crachpawm de *Posonio.* (Fraknói u. o. 62 l. Schrauf i. m. 102 l.)

[15] Wolfgangus Anwein de *Posonio,* Stephanus Varster de *Pusonio,* Stephanus List de *Pusonio.* (Fraknói u. o. 62, 63 ll. Schrauf i. m. 103—104 ll.)

[16] Martinus de *Posonio,* Michael de *Posonio.* 1470-ben baccalarius de Posonio, Michael Penckler. (M. Pruckler de *Posonio.)* (Fraknói u. o. 67 l. Schrauf i. m. 110—111 ll. és 114 l.)

Digitized by Google

1469-ben Boldizsár,[1] 1470-ben Roemer Farkas, ki 1474-ben és 1475-ben mester és Stawb Farkas,[2] 1472-ben Kottner azaz Kuttner Lénárt borostyánkoszorus,[3] ki 1473-ban már magister, kívüle aztán Kottner Bernát, Gloser Farkas és Onewein Lajos is,[4] 1473-ban Dévényi János és Miklós,[5] 1474-ben János és Kristóf,[6] azonkívül Roemer Farkas,[7] 1475-ben Witich (Wilach) Farkas, Onwein Venczel, Mettnpeck Simon,[8] Muschinger Lőrincz és Pozsonyi János, ki 1480-ban már borostyánkoszorus,[9] 1476-ban Neuthambrel János[10] és Pozsonyi János.[11] Ugyanezen évben számol el a bécsi egyetem magyar nemzetének prokuratora *pozsonyi* Römer Gáspár jelenlétében.[12] 1479-ben Mettnbeck Simon borostyánkoszorus, ki 1481-ben már magister és Klochain (Khochaem) Joachim, ki a „nemes

---

[1] Balthasar de *Bosan.* (Fraknói u. o. 68 l.)

[2] Wolfgangvs Roemer de *Posonio.* 1475. M(agistr.) Wolfgangus Stawb de *Posonio.* (Fraknói u. o. 68 l. és Schrauf i. m. Bevezetés XXXI l. 1 jegyz. és 113 l.)

[3] Mag. Leonardus Kottner de *Posonio* (dedit) 2 gr. (Schrauf i. m. 42 l. és u. ő 74 l.)

[4] Leonhardus Kottner de *Posonio* B(accalaureatus). 1473. M(agister). Bernhardus Kottner de *Posonio,* Wolfgangus Glaser de *Posonio,* Ludvicus Onewein de *Posonio.* (Fraknói u. o. 71 l. Schrauf i. m. 118 l.)

[5] Johannes Thebn (Theben) de *Pozonio,* Nicolaus de *Posonio.* (Fraknói u. o. 73 l. Schrauf i. m. 120 l.)

[6] Johannes de *Posonio,* Christoferus de *Posonio.* (Fraknói u. o. 73—74 ll. Schrauf i. h. 122.)

[7] Mag. Wolfgangus Roemer de *Posonio,* dedit 2 gr. (Schrauf idéz. mű 43 l.)

[8] Fraknóinál Antal. 1479-ben baccalaurus, 1481-ben magister. (L. Schrauf i. h. 123 l.)

[9] Wolfgangus Witich (Wilach) de *Posonio,* Wenceslaus Anwein de *Pusonio,* Antonius Mettnpeck de *Pusonio,* Laurentius Muschinger de *Pusonio.* 1480. B(accal.) Johannes de *Posonio.* (Fraknói u. o. 74—75 ll. Schrauf i. h. 122—124 ll. Az utóbbi János Schraufnál nem fordul elő.)

[10] Johannes Neuthambrel de *Posonio.* (Schrauf i. h. 124 l.)

[11] Johannes de *Posonio.* (Schrauf i. h. 125 l.)

[12] 1476-ban április 20-ikán a bécsi egyetem magyar nemzetének procuratora Mag. Johannes de Egra Ratisponensis diocesis elszámolt in presencia Magistrorum venerabilium Cristandi Stangl atque *Casperis Römer de Posonio,* anno Domini etc septuagesimo sexto. (*Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban, Schraufnál 237 l.)

Digitized by Google

tanulók" sorából való,[1] 1480-ban Grossl János,[2] és Mischinger Lőrincz,[3] 1481-ben Muschinger Lőrincz magister, ki a „bárók és kisebb praelatusok" soraiból való,[4] és Mettenpeck Simon mester,[5] az ő jelenlétében számol el 1481-ben szebeni György mester és prokurátor,[6] 1482-ben Panczer (Panzirr) Bernát,[7] 1486-ban Weys Márton,[8] 1487-ben Pozsonyi Farkas,[9] 1488-ban Kádár Márton,[10] 1489-ben Pozsonyi Péter,[11] 1491-ben Weyss Márton mester[12] és Mandl György, ki 1492-ben borostyános, 1496-ban pedig magister, a „bárók és praelatusok" sorozatából,[13] a főanyakönyvi lapszéljegyzet szerint jogtudor, az új jog előadója, legista, főherczegi jogtanácsos[14] s így nyilván tévedésből van a scholarisok közt, 1492-ben Meyerl János,[15] továbbá Meyden János borostyános, Gailsam János, Geyer Gáspár, Grassel Vitus,[16]

---

[1] Simon Mettnbeck ex *Posonio.* B(accal.) 1481. M(agister). — Ioachimus Klochani de *Posonio.* (A „Scolares nobiles" között. Fraknói u. o. 77 l. Schrauf i. h. 77 l.)

[2] Johannes Grossl ex *Posonio.* (Fraknói u. o. 79 l. Schrauf i. h. 130 l.)

[3] Laurencius Mischinger ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 77 l.)

[4] M. Laurentius Muschinger (Mueschinger) ex *Posonio,* a „Baronatus et Prelati minores" sorozatában. (Fraknói u. o. 79 l. Schrauf i. m. 45 l.)

[5] Mag. Simon Mettenpeck ex *Posonio,* (Schrauf i. m. 45 l.)

[6] Mag. Gregorius Cibiniensis procurator számadást tesz in presencia *Mag. Symonis de Posonio* 1481. *(Acta procuratorum* Schraufnál i. h. 243 l.)

[7] Bernhardus Panczer (Panzirr) ex *Posonio.* (Fraknói u o. 80 l. Schrauf i. h. 131 l.)

[8] Martinus Weys de *Posonio.* (Fraknói u. o. 80 l. Schrauf i. h. 133 l.)

[9] Wolfgangus (Bolfgangus) de *Posonio.* (Fraknói u. o. 81 l. Schrauf i. h. 134 l.)

[10] Martinus Doleatoris de *Posonio.* (Fraknói u. o. 82 l. Schrauf i. h. 135 l.)

[11] Petrus ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 138 l.)

[12] Mag. Martinus Weyss ex *Posonio. (Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban Schraufnál i. h. 251.)

[13] Georgius (Jorius) Mandl de *Posonio.* 1496 M(agister), a „Baronatus et Prelati" sorozatban. (Fraknói u. o. 85 l. Schrauf i. h. 140 l.)

[14] Doctor decretorum ordinarius novorum jurium, dein legista, dein consul archiducalis. (Schrauf i. h. 140 l. 7 j.)

[15] Johannes Meyerl ex *Pusonio* 2 cr. (Schrauf i. m. 80 l.)

[16] Johannes Meyden ex *Pusonio.* B(accalaureatus) Johannes Galsam de *Posonio,* Gaspar Geyer de *Posonio,* Vitus Grassel ex *Posonio.* (Fraknói u. o. 86 l. Schrauf i. h. 141 l. hol azonban Meyden fordul elő. Ez a Meyden nyilván azonos a Meyer névvel.)

Digitized by Google

1493-ban[1] Mandel György és Márton,[2] Mandel György a lapszélijegyzet szerint baccalarius, 1494-ben Stampher Mátyás,[3] 1496-ban Geyer György[4] és Mandel György mester,[5] 1497-ben Molnár István és Pucz János,[6] 1499-ben Bajor György,[7] 1501-ben Windperger Márton,[8] 1502-ben és 1503-ban Mandel György jogtudor,[9] 1503-ban Peytel Mihály,[10] 1504-ben Mandel György,[11] 1506-ban Lachemperger Máté mester,[12] 1507-ben Mayr György,[13] 1509-ben Lachemperger Mátyás,[14] 1513-ban Mausser János, Petzler János, Lausser Farkas,[15] 1514-ben Taylemkews János és Eibmes

[1] Fraknóinál 1493, Schraufnál 1492.

[2] Georgius (Jorius) Mandel ex *Posonio,* Martinus de *Possonia.* (Fraknói u. o. 86 l. Schrauf i. h. 142 l.)

[3] Mathias Stampher (Stampner) de *Posonio.* (Fraknói u. o. 87 l. Schrauf i. h. 143 l.)

[4] Georgius Geyer (Geyr) de *Posonio.* (Fraknói ugyanott 88 l. Schrauf i. h. 146 l.)

[5] Mag. Georgius Mandel de *Pusonio,* illetve *Posoniensis. (Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban Schraufnál i. h. 254 l. Ugyanő i. m. 47 l.)

[6] Stephanus Molitoris de *Posonio,* Johannes Pucz de *Poşoonio.* (Fraknói u. o. 89 l. hol csak az első soroltatik fel. Schrauf i. h. 147 l. mindkettő.) Egy harmadik Valentinus Pamscher de Worperg (= Szempcz) az 1496 évi főanyakönyv sz. V. Pamscher de *Posonio.* (Schrauf i. h. 147 l. 6 jegyz.)

[7] Georgius Bauarus de *Posonio.* (Fraknói ugyanott 90 l. Schrauf i. h. 150 l.)

[8] Martinus Windperger ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 152 l.)

[9] 1502-ben Sz. Annai György procurator átadta utódjának a nemzet vagyonát presentibus venerabilibus viris Dom. Georgio Mandl ex *Posonio* juris pontificii doctore etc, anno Domini etc quingentesimo secundo et tercio in unum computum redactis a venerabili viro Mag. supranominato et Dom. Doctore Georgio Mandel *Pusoniensi. (Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban Schraufnál i. h. 258 l.)

[10] Michael Peytel ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 156 l.)

[11] 1504 jún. 26-ikán együtt volt a magyar nemzet gyülekezete s ezek közt eximius Dom. Doctor, Doctor Georgius Mandel *Posoniensis. (Acta procuratorum* i. h. 259. l.)

[12] Mag. Matheus Lachemperger *Posoniensis,* dedit sol. 1 den. 2. (Schrauf i. m. 49 l.)

[13] Georgius Mayr *Posoniensis.* (Schrauf i. h. 160 l.)

[14] dominicus Albinus ex Schweydnicz procurator elszámolt 1509 nov. 13-ikán presentibus ibidem venerabilibus viris Mag. Ambrosio Salczer de Sopronio et *Mathia Lachemperger Posoniensi. (Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban Schraufnál i. h. 264 l.)

[15] Joannes Mausser ex *Posonio,* Joannes Petzler ex *Pusonio,* Bolfgangus Lausser ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 168 l)

Digitized by Google

Farkas,[1] 1515-ben Kle Márton,[2] 1515-ben a pozsonyi születésű nemes Derr János,[3] 1518-ban Talicaseus János mester.[4]

Kiemelendő, hogy számos pozsonyi ifju a bécsi egyetemen bizalmas kitüntetésekhez: prokurátorsághoz jutottak, mint 1460-ban Márton mester,[5] 1460-ban és 1461-ben Kunigsfelder Márton,[6] 1484-ben Chuttner Lénárt magister,[7] 1491-ben és 1492-ben Muschinger Lőrincz mester[8] és 1498-ban és 1500-ban Mandl György.[9] Az ő

[1] Joannes Taylemkews *(de Posonio)* és Bolfgangus Eibmes ex *Pusanio.* A főanyakönyvben 1513-ban az elsőnek a neve Joannes Tailenkhes de *Posonio,* ő 1517-ben baccalareus, 1518-ban magister. A másiknak a neve a főanyakönyvben 1513 ban Wolfgangus Ebmer de *Posonio.* (Schrauf i. h. 170—71 ll.)

[2] Martinus Kle ex *Posonio.* (Schrauf i. h. 173 l.)

[3] Joannes Derr ex Wilhelmsmaur, natus in *Posonio* 2 sol. den. (Schrauf i. m. 63 l.)

[4] Mag. Joannes Talicaseus *Posoniensis,* dedit kr. 12. (Schrauf i. m. 52 l.)

[5] resignando bona nacionis honorabili Mag. Marthino de *Posonio, procuratori nacionis eiusdem,* electo in festo sancti Colomanni martiris. *(Acta procuratorum* Schraufnál i. h. 220 l.)

[6] Ego Mag. Martinus Kuenixfelder de *Pusonio,* in procuratorem nacionis Ungarie in festo sancti Colomanni martiris electus (1460 okt. 13-ikán.) Aztán: Ego Mag. Martinus Kvenixfelder de *Pusonio* in festo sanctorum Tiburcii et Valeriani martirum anno domini etc 61 in procuratorem inclite nacionis Ungarie electo. (= 1461 ápr. 14-ikén.) *(Acta procuratorum* Schraufnál i. h. 220 és 375 ll.)

[7] Mag. Leonhardus Chuttner *Posoniensis.* (Fraknói u. o. 37. l. és Schrauf u. o 23, 132 és 377 ll.) Wenczeslaus ex Budweiss volt procurator átadja 1483 okt. 13-ikán a nemzet vagyonát procuratori sequenti venerabili viro Mag. Leonhardo Chuttner ex *Posonio. (Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban. Schraufnál i. h. 244 l.)

[8] Insignis nationis Hungarice officio procurationis Mag. Michael quum fungeretur, Mag. Laurentius Muschinger ex *Posonio* electus est, in die sancti Colomanni (= okt. 13-ikán) post anno 1491. (Schrauf i. m. 24, 79, 141, 377 ll. és Fraknói i. h. 37 l.) Azonkív. l. 1492 évi ápr. 24-iki elszámolását. *(Acta procuratorum* a bécsi egyet. levéltárban Schraufnál i. h. 251 l.)

[9] Anno Domini 1498 Mag. Georgius Mandel de *Posonio* in procuratorem inclite nacionis Hungarie, in die sanctorum Tiburcii et Valeriani martirum, electus est et eodem die secundario anno 1500 electus est. (Schrauf i. m. 25—26 és 81, 378 ll. Fraknói i. h. 37 l. Azonkív. l. *Acta procuratorum* a bécsi egyet. ltban Schraufnál i. h. 255—257.) Az *Acta procuratorum* egy másik helyéből kitünik, hogy ő 1525-ben halt meg. Nevezett Actaban olvassuk ugyanis: Exposui 2 crucigeros Joanni, artistice facultatis bedello, pro mandato, quod scripsit *in funere preclari et optime de omnibus meriti viri, utriusque juris Doctoris erudilissimi Georgii Mandel ex Posonio,* cuius anima Deo vivat.

Digitized by Google

prokurátorsága alatt intituláltatott budweisi Mandel Venczel és Vitéz Mihály budai főesperes,[1] 1502-ben ugyancsak Mandel György a szépművészetek és a sz. egyházijog tudora.[2] Az ő prokurátorsága alatt intituláltatott Frigyes sziléz-teschen i herczeg s választatott meg a bécsi egyetem rektorává.[3] A prokurátorság oly bizalmi nemzeti állás volt az egyetemen, mely nem csupán külső repraesentáló dísszel, de jelentékeny önkormányzati hatalommal is bírt. Hiszen a bécsi egyetemen egy félezred éven át nem a kari dekánok, hanem az egyes akadémiai nemzeteknek alapszabályilag[4] egy-egy félévre szabadon választott főnökei, és a nemzeteknek az egyetemmel és a külvilággal szemben való képviselői: a prokurátorok választották az egész egyetem fejét, a rektort.[5] A prokurátorok az egyetem minden ügyében mint a rektornak „pro sua natione" ülnökei szerepelnek. Gyüléseken, törvényszéki üléseken és minden nyilvános ténykedésnél rangban a dekánok után következtek. Mások tudományos jeles készültségüknél fogva a bölcsészeti kar vizsgálóivá, illetve tanáraivá lettek, mint 1482-ben Kuttner Lénárt magister,[6] 1491-ben Lőrincz mester[7] és Weyss Márton mester.[8]

(Schraufnál i. h. Bevezetés LXXIII l. 1 jegyz. 278 l.)

[1] Schrauf i. m. 37 l.

[2] Anno Domini 1502 (a kéziratban 1503) ipso die divi Colomanni martiris, in procuratorem nacionis Hungarie electus est venerabilis et egregius vir Dom. Georgius Maendel *Pusoniensis*, arcium et sacri juris pontificii doctor, die et anno quo supra. (Schrauf i. m. 26 és 378 ll.)

[3] Schrauf i. m. 31 l.

[4] Az egyetem 1385-ik évi alapsz. (Kink: *Gesch. d. kais. Universität zu Wien.* Wien 1854. II, 79—80.)

[5] Schrauf: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve.* Bevezetés v. l.

[6] M. Leonardus Kuttner *ex Posonio.* (U. o. 35 l.)

[7] M. Laurentius de *Posonio* a bécsi egyet. bölcs. kara *vizsgálója.* (Az egyet. anyakönyve a csász. könyvtárban. Fraknói: *MOgi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV és XV században* 35 l.)

[8] Magister Laurencius de *Posonio* a bécsi egyetem bölcsészeti kar *tanára.* És: Magister Martinus Neyss ex *Posonio* szintén. Secundam partem Alexandri t. i. tanította. (A bölcsész. kar anya-

Digitized by Google

De Bécsen túl is mentek pozsonyi ifjak, nem Krakkóba[1] hanem Olaszországba, hol Bolognán kívül Paduában és Vicenzában is voltak keresett egyetemek. Sőt ifjakon kívül meglett korú és tekintélyes állásokban levő férfiak is kimentek a külföldre tanulmányok szerzése czéljából. Igy tudjuk, hogy 1276-ban István pozsonyi prépost és kalocsai választott érsek Bolognában tanult.[2] Hartmann Miklós pozsonyi kanonokról IX. Bonifácz egyik 1391 jan. 21 évi bullája mondja, hogy *in iure canonico studet.*[3] Hogy későbbi időkben is, kivált a pozsonyi káptalan tagjaiból többen indultak a nyugati tartományokba szellemi kincseket szerezni, az eléggé kitünik azon 1521 évi káptalani közöshatározatból, melylyel a jövedelem élvezését a káptalannál való folytonos tartózkodás feltételéhez kötötték, kivéve azt az esetet, ha a káptalan tagjai közül valamelyik *egyetemet megy látogatni.*[4]

Fájdalom a pozsonyi főiskolának fennállása, nem lévén századokra biztosítva, csak nagyon rövid ideig tartott.[5] Nagynevű alapítója, Mátyás király halálával csakhamar tönkre ment. De siettették felbomlását azon ellenségeskedések is, melyek Miksa császár és II. Ulászló között kitörtek. Tanárok és tanulók egyaránt kivonultak a tudomány csarnokaiból.[6] E kivonulás jó alkalmul szolgált idegen

---

könyve a bécsi cs. könyvt. Fraknói: *MOgi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV és XV században* 28 l.)

[1] L. Schrauf Károly: *A krakkói magyar tanulók háza lakóinak jegyzéke.* Registrum bursae Hungarorum Cracoviensis, 1493—1558. *(Magyarországi tanulók külföldön* III. kötet. Egy *pozsonyi* sincs.)

[2] Stephanum, Colocensem electum, Capellanum nostrum *et prepositum Posoniensem, Bononiae literarum studio insistentem.* (Fejér: *Cod. Dipl.* VI. III, 360—61.)

[3] *Bullae Bonifacii IX.* I, 131—132. És e mű III, 247.

[4] Nisi talis Canonicus *litterarum studio* In loco, Vbi vigeret generale (t. i. studium = egyetem) insisteret. (Hártyaokirat a pozs. kápt. magánlvtárban Capsa G. fasc. 1 Nr. 23.)

[5] Ha Ujlaky Ferencz prépost 1543-ban azt írja: in qua academia exercitium studii et bonarum literarum *diu* feliciter floruit, nyilván az állítás időtanilag betűszerinti értelemben nem vehető.

[6] post obitum tamen dicti domini

Digitized by Google

birtokfoglalók hatalmaskodására. Már az 1491 évi számadókönyv szerint az egyetem helyisége királyi fegyvertárrá alakult át.[1] II. Ulászlónak egyik 1492 évi okirata szerint már erős pusztulásnak is indult. Sőt az épületet részben le is hordták s anyagát a Vargatorony tatarozására használták.[2] Az épület nagyrésze azonban ezentúl is fennállott s több ízben gazdát cserélt. Először is Posa Balázs sókamarai praefectus helyezkedett birtokába azon a czímen, mivel neje néhai Gmaitl István leánya volt. Mikor az Akademia megszünt, nevezett Posa Balázs felkérésére Ulászló király minden jogát, mely őt e házat illetőleg illette, nevezett Posára átruházta, de Posa rajta volt, hogy Mátyás király fiát Korvin Jánost is reábírja, hogy minden e házhoz való birtokjogát Posára átruházza. Az ekkép nyert házat Posa aztán átiratta vejére Jánosra, kitől utóbb átment ozmolichi Horváth-Bykovith Simon és ennek nővére fiának szentiványi Szentiványi Gáspár birtokába, ki is azt aztán egyéb birtokaival együtt Kerekesi (alias Kerecseni) Szalay János pozsonyi grófnak 3 ezer frton eladta. Végre ez a házat nemes Kajró Simonnak ajándékozta azon érdemeknél fogva, melyeket ez körüle szerzett. Ezen Kajró és Ujlaky Ferencz prépost közt viszályok támadtak azon telek miatt, mely mindkettőnek házát elkülönítette s melynek választó-

---

Regis Mathiae — írja 1543-ban Ujlaky Ferencz prépost — *hostilitate ingruente* inter serenissimos principes Maximilianum Imperatorem et Uladislaum Hungarorum . . . Regem, doctorum ac studentium frequentia defecit. (Pozs. kápt. ltár Caps. A. fasc. 4.)

[1] 2 tag bezalt, dy Holz geschlagen haben in der Burgeraw, braucht zu des kunigs püxen, *die zu der Hochen schul gestanden sein,* ainen 16 D. Máshelyt: feria quarta post concepcionis marie, den vasziehern, dy ledigen Streitpüxen *in der Hohen schul,* und Spiesstangen, auf dy wägen getragen, hab ich Zu allen geben 24 D.

[2] Am Mitichen Nedarici, hans furman, aws dem Rathaws, *und aus der hohen schul zigl zu füren,* zu den schusterturn, 4 frt, 1 Sch. 18 D. Másutt: Als man die dekkzigl *aus der hachen schul* aus der schütt hat austragen, und braucht zum schusterturn, 2 taglon per 24 D.

Digitized by Google

kerítése elpusztult, úgy hogy a határ már kellőképen kivehető nem volt és a melyen Kajró Simon új épületet emelt. Az ekkép támadt per csaknem 10 éven át tartott, a város Kajró Simon pártját támogatta, a prépostot ellenben a tárnoki itélőbíróság. Végre is a vitás telek szabadnak nyilváníttatott s mint ilyen Ferdinand királyra háramlott, ki is azt aztán 1551-ben felségi jogánál fogva örök időre a pozsonyi prépostoknak adományozta.[1]

Időközben maga az Akademia Kerekes-curia néven szerepel az okiratokban. Majd pénzverő helyiséggé lett.[2] 1623-ban ugyanis a kamarai praefektus a préposti telket Balásfy Tamás prépositól (1568-tól 1625-ig) bérfizetés mellett pénzverés czéljából átengedtetni kérte, elismerve azt, hogy ezen néhai Kajró Simon háza, most a pénzverőház mellett levő telek kétségtelenül préposti tulajdon királyi adomány folytán. Erre a prépost jogóvadék mellett a nevezett telket a pénzverőház gépezetének hajtására szükségelt malom felállítására átengedte, de ezzel tényleg aztán el is vesztette azt, mert az ilyképen közczélra átengedett telek soha sem szokott többé jogtulajdonosának kezébe visszakerülni. A kamara a szükséges pénzverő helyiségeket felállította s midőn utóbb a pénzverés megszünt, a préposti telket eladták a prépostok minden tiltakozása ellenére a polgári szövetkezetnek s arra különféle épületeket emeltek s belé pinczéket is építettek. Gr. Forgách Pál prépost erélyesen tiltakozott Koller György orvostudor ellen, ki házát a prépost ablakai előtt építette fel. De gr. Batthyán József prépost is tiltakozott a préposti területet elfoglaló polgárok ellen, ám mi egyebet sem érhe-

[1] Pozs. kápt. ltár. Caps. A. 5. 40. fasc. 5. 23.

[2] Bél Mátyás állítása (*Not. Hung.* I, 153 a jegyzetben), hogy e ház a *Münzhaus* nevet már Zsigmond király idejétől 1430-tól viselte, minthogy szerinte akkor e házban pénzverés volt, téves. Csak később lett az pénzverő házzá,

Digitized by Google

tett el vele, mint azt, hogy a városi hatóság egyesek által jogelismerés czéljából a prépostnak csekély összeget fizessen. Csakhogy a polgárok még e csekély kötelezettségöknek sem feleltek meg. 1807-ben újból kitört e miatt a pereskedés s a polgárok nem átallották az ellenséges franczia-katonaság támogatását is ez ügyben igénybe venni. Ezért Sóber János prépost a felséghez felebbezett, kinek rendeletére a prépost telkének határait megállapították[1] és azokat egy még ma is meglevő kővel jelezték.[2]

---

[1] Rimely: *Capitulum insignis Eccl. Colleg. Posoniensis* 126—129 ll.

[2] E kő a Sz. Márton-egyház szentélye mögött levő Bode-féle ház falához támasztva áll. Nyugoti lapján ez áll: *Fundus Praeposituralis* Keleti lapján pedig ez: *Fundus Civicus.*

Digitized by Google

XI.

A családi élet anyagi alapja. Az értelmi kereseti ágak. Irodalom, tudomány, közszereplés.

A tanulás egyik alapfeltétele a könyv, mely nélkül rendszeres tanultságot elsajátítani alig lehet. Ez okból a könyvirás, a könyvszerzés és könyvgyűjtés mindenkor jelentékeny szerepet játszott az emberek és nemzetek szellemi életében és igazán mondhatni, hogy az embereknél és nemzeteknél használatban levő könyvek után megis határozhatjuk azok szellemi, értelmi műveltségének színvonalát. Minél messzebbre megyünk vissza a történeti korszakokban, annál inkább kell arról meggyőződnünk, hogy a könyvgyűjtés egyes magánosok részéről mindritkábbá válik, nemcsak azért, mivel hajdan, kivált a könyvsajtó feltalálása előtt, a könyvek igen drágák voltak,[1] de főleg azért is, mivel a tanultság alantas színvonalánál fogva a közönséges polgári és családi körökben a könyvolvasás — a szentirástól eltekintve[2] — tulajdonképeni szükségletet még nem tett.

Erről tanuskodnak városunk középkori végrendeletei is. Csak elvétve van a hagyatékok közt könyvekről is szó.

[1] Ezek értékéről s áráról lásd Bunyitay: *Vár. püsp.* I, 331 és III, 506. Knauz: *M. Sion* III, 588—89. Közismeretű, hogy Gutkeledi Vid a csatári monostor kikölcsönzött bibliáját elvesztvén, érte kárpótlásul egy és fél falut adott.

[2] L. Bethlen Miklós *Önéletirdsa* I, 174. Radvánszky Béla: *M. Családélet* II, 5.

Digitized by Google

Hosszú János pozsonyi kanonok 1350 évi végrendeletében 60 márk dénárt érő könyvtárát a káptalanra hagyományozza.[1] Pachrad Miklós 1439 évi végrendeletében összes könyveit fiának hagyományozza.[2] Rómer Gáspár pozsonyi kanonok 1517-ik évi végrendeletében könyveit a többi tárgyakkal együtt eladatni rendeli.[3] Mások is hasonló végrendeleti intézkedéseket tesznek, melyekből kitetszik, hogy a könyvek csak mellékes hagyatéki tárgyakat tettek.

Hogy mekkorák voltak az egyes magánosok könyvgyűjteményei, nem tudjuk, mert azokból bizony csak egyes példányok maradtak fenn. Ilyen a pozsonyi káptalan birtokában levő, Summa Pisana czimű, 1370-ből való papircodex, mely egy rajta levő bejegyzés szerint 1469-ben *pozsonyi* Dumbriczer Farkasé volt.[4] Egy másik, a pozsonyi káptalan birtokában levő, 1398 évi papircodex, mely természettani kérdéseket tartalmaz,[5] egy bejegyzés szerint *pozsonyi* Tielesch György tulajdona volt.[6] Egy XV. századi, újgót betükkel irott s boríték-tábláján csillagászati jegyzeteket tartalmazó papircodex,[7] mely jelenleg a körmöczbányai plebánia könyvtárában őriztetik,[8] egy egykorú bejegyzés szerint azonkép *pozsonyi* emberé, Bogner Kristófé volt eredetileg.[9] Egy másik XV. századi, pünkösdi sz. beszédeket tartalmazó,[10] ékes initialékkal diszí-

[1] libros ejusdem plus quam LX libras denariorum valentes Capitulo Posoniensi juttatja. *(Dipl. Pos.* I, 256.)

[2] Item So schaff ich meinem Janusch alle meine *pucher*. *(Prot. Test.* I, 36.)

[3] *libros* Et alia, quos et que, ac omnia . . . volo, ut vendicioni exponantur. (Knauznál: *Magy. Sion* IV, 335.)

[4] Summa Pisana magistri *Bolfgangi Dumbriczer de Posonio* 1469. (Knauz: *M. Sion* VI, 289.)

[5] Questiones Physicarum.

[6] A bejegyzés ez: Questiones *Georgii Tielesch de posonio*. E név — jegyzi meg Knauz — a könyv tulajdonosáé lehetett. *(M. Sion* V, 544.)

[7] Scripta St. Patrum item aliorum Ecclesie Scriptorum.

[8] Nr. XXIV.

[9] Iste liber est christophori arcuensis *de Posonio*. *(M. Könyvszemle* 1876 évf. I, 232.)

[10] Sermones Sacri Pentecostales.

Digitized by Google

tett, folio papircodex, mely jelenleg ugyancsak a körmöczbányai plebánia könyvtárában van,[1] egy a homlokzatán levő egykorú felirás tanúskodása szerint szintén *pozsonyi* ember, Peneckler Mihály borostyánkoszorus tulajdonát képezte volt.[2] Egy 1420-ból való papirkézirat, mely jelenleg a krakkói Jagello-könyvtárban van, egyik bejegyzés tanuskodása szerint[3] *pozsonyi* Henrik Jánosé volt.[4]

Mindazok a tudósok, kiknek pozsonyi tartózkodásáról hír szállott reánk, nyilván könyvek hijában nem voltak. Ilyenül ismeretes 1384-ben *Pozsonyi* József, mihálykői lelkész Erdélyben, ki latin könyvet írt Mária szeplőtelen fogantatásáról.[5] Továbbá *Pozsonyi* János pálos, ki a XIV. században ismeretes mint jeles hitszónok s egy hitszónoklati munkának a kiadója.[6] A XV. században is volt hasonló nevű pálos.[7] Továbbá János tudós, ki 1511-ben Pozsonyban lakónak mondatik.[8] II. Ulászló király neki adta volt a pozsonyi harminczadot, de utóbb, belátva az adomány helytelenségét, azt tőle elvette.[9] Ide sorozhatjuk még a Pozsonyban 1515-ben született Preysz Kristófot[10] is, ki a magyar névre a külföldön, főleg Németország tudományos köreiben fényt árasztott. Ő volt Zsigmond brandenburgi választó fejedelem titkára, majd frankfurti s königsbergi főiskolai tanár s több tudományos mű szerzője.[11] Feltehetjük róla, hogy Pozsonyból való elszakadása után sem szakadt meg közte és szülővárosa között az érintkezés.

---

[1] Nr. IX. [2] *Michaelis Peneckler* bac (baccalaurei?) de *Posonio* est liber iste. *(M. Könyvszemle* 1876 évf. I, 234.)

[3] A 313—358 ll.

[4] *Joannis Henrici de Presburg,* Summula super V. libros Decretalium. *(M. Könyvszemle* 1882 évf. VII, 383.)

[5] Balogh A. F.: *Beatissima virgo Maria mater Dei.* Eger 1872. Márki: *Mária királyné* 161—162 ll.

[6] *M. Könyvszemle* 1878 évf. III, 24.

[7] *M. Könyvszemle* 1879 évf. IV, 304.

[8] Joannes quidam *literatus posonii residens.*

[9] *Dipl. Pos.* III, 669.

[10] Meghalt 1590 április 9-ikén.

[11] Frankl: *Melanchton és magyarországi barátai.* Közzétéve a *Századok* 1874 évf. VIII, 157.

Digitized by Google

Már magasabb szellemi szükségletről tanuskodik az, ha valakinek hagyatékában a könyvek úgy számra mint minőségre nézve jelentősebb vagyonrészt alkotnak. Ilyenre találunk Egkenvelter Liebhard városi irnoknak a végrendeletében. Ebben a könyvek egész sorozata van előszámlálva. E könyvek természetesen nem nyomtatványok, hanem kézirások. Bár Budának 9 évvel előbb volt nyomdája mint Bécsnek és négygyel előbb mint Londonnak, mégis a nyomdának hazánkban való felállítása még csak a XV. század végső évtizedeiben történt. A legrégibb magyarországi nyomtatvány, melyet ismerünk, Hess András budai nyomdájából került ki, ez az 1473 évi Chronicon Budense. Ám még a kívülről bekerült ősnyomtatvány keletideje sem előzi meg a XV. század közepét, mert a legrégibb ismert incunabula, a Durandi Rationale officiorum című, Mainzban Fust és Schöffer nyomdájában jelent meg 1459-ben.[1] Ezért tehát mondhatni, hogy a könyvek a XV. század végső tizedeiig mind kézirások voltak.

Egkenvelter könyvei nagyrészt sz. irási, szónoklati és hittani, kis részben bölcsészeti, jogi, orvosi és történeti tartalmúak. Névszerint felsorolvák végrendeletében az Újszövetség és a Makkabäusok könyvei,[2] a Pentateuch és Baruch próféta könyve,[3] az összes próféták könyvei,[4] a biblia a királyok könyveiig.[5] A hitszónoklati könyvek közül Dinkenspüchel Miklós mester prédikatiói a tízparancsolattal, a 8 boldog-

[1] *M. Könyvszemle* 1882 évf. VII, 166—167.

[2] It. Ain puech der wibel novum Testamentum vnd dabej libri Machabaeorum vnd ist in ain Rat Semische vel gebunden.

[3] It. mer ain puech der wibel der V. pücher Moysi vnd dabey Baruch des propheten vnd ist in ain plabs Semisch vel in preter gebunden vnd beslagen.

[4] It. mer ain puech der propheten aller ysaye Jeremie etc. vnd ist in ain plab vel gepunden vnd in pres.

[5] It. mer ettlich Serteren auch der wibel vngepundten hintz auf dy pücher der kunig vnd also wer dy wibel gantz als meiner hantgeschrifft.

Digitized by Google

sággal, a Miatyánk és a 7 főbűn felett való elmélkedéssel.[1] Nevezett Miklós mesternek egy második[2] és egy harmadik prédikátiós könyve a Szentekről és sok jó elmélkedéssel.[3] Továbbá egy a Szentekről szóló negyedik prédikátiós könyv a meghalás művészetéről, a három szent királyról, az Antikristusról való elmélkedéssel, az újmisés papról szóló három sz. beszéddel, az evangelistáknál előadott kinszenvedési előadásnak szövegegyeztetése, Sz. Anselm éneke, a gyóntatók kioktatására való és a házasságról szóló tanítmány.[4] Azonkívül egy Sz. Gergely homiliáit, a lélekről, a sz. keresztről és az áldozárokról szóló három beszédet és egy Job prófétáról szóló tanítást tartalmazó könyv.[5] Egy a sz. zsinati határozatokat, Huss Jánosra vonatkozó előadást, a nagypénteken egyházi tilalom alá kerülő eseteket, a Miatyánkról, a breviarium elmondásáról, a hitről szóló olvasmányokat, a Krisztus testéről, a szentségek körüli veszedelemről, a lélekről, a papról szóló beszédeket, a mennybemenetelről, egyházfelavatásról, egyházi tudorokról szóló szentbeszédeket és a négy angyali erényről szóló előadást tartalmazó könyv. Mindezek összesen 110

[1] It. ain Rots puech Maister Niclas dinküspuchel predig in ein losch gepunden vnd sein darInn verschriben decalogus decem precepta octo beatitudines vber den pater noster, vnd vber den süben todsünd vnd ist nit meiner hanntgeschrift.

[2] It. ain predig puech auch maister Niclas dinküspuhel vnd ist de tempore in ain plab Semisch vel gepunden meiner hantgeschrifft.

[3] It. ain predig puech auch Maister Niclas dinküspuhel vnd ist de sanctis mit vill gueten Tractaten auch in ainer roten ligatur losch meine hanntgeschrift.

[4] It. mer ain predig puech de Sanctis in ainer Roten haut von losch gebunden vnd dar Inn ain tractat de arte Moriendi Auch ain Tractat von den heiligen drein kunigen, ain tractat vom Anticrist, drey Sermon de nouo sacerdote mit vil Themata, auch dy Concordantzen vber dy passion der ewangelisten, mit dem plancto Anschelmi, ain gueter tractat de instructione confessoris vnd matrimonio.

[5] It. ain puech In ain Rots lesch gepunden darin sein omelie beati Gregory dann predig dedicatione Item drey Sermon de animabus, de sancta cruce, de Sacerdotibus, item ain lectur vber den propheten Job vnd ist nit meiner hantgeschrift.

Digitized by Google

fejezetben írvák.[1] Továbbá evangeliumos könyv.[2] Egy a sequentiákról, psalmusokról szóló olvasmányokat, a példabeszédek második, harmadik és negyedik könyvéről szóló kérdéseket és egyéb olvasmányokat tartalmazó könyv.[3] Továbbá Sámuel mesternek a zsoltárokról, tízparancsolatról, a sz. mise értelmezéséről szóló német könyve, melyhez egy a puskapor és salétrom készítéséről szóló értekezés tartozik.[4] Azonkívül egy az Esto mihi vasárnaptól húsvétig folyó időközre szóló evangeliumos német könyv sok jó prédikátióval és Urunk kínszenvedésével.[5] Egy német bölcseleti könyv a halálra való készülés módjáról s a gyónáshoz szükségelt sok jó anyaggal.[6] Egy az egész évre vonatkozó legendás kis könyv.[7] Két szép pergamentes

---

[1] It. ain puech in ainer roten Semischen gebunden darin vindt man declarationem Generalis concily, ain tractat contra Johannem huss, Item dy Casus dy man am charfreitag verchundt in den pan, ain lectur vber den Pater noster vnd wie man horas soll sprechen, ain lectur vber den glauben, auch de corpore xti, vnd periculum circa sacramentum, drey sermones de animabus, drey sermones de nouo sacerdote, dy omelia Cogitis me opaula vnd mer de Assumpcione dedicacione vnd doctoribus ettlich predig, ain Tractat von den vier anglischen tugent auf hundert vnd X capiteln vnd ist als meiner hanntgeschrifft.

[2] It. ain puech in pergamen vnd Text geschriben in ainer weissen ligatur, dar Inn man zu kor das Ewangelium list vnd habs kaufft von herrn Cristan korherrn der im Spital starb.

[3] It. ain puech in ain weiss losch gepunden das Innhalt Suma misteriorum ain lectur vber dy sequenczen, vnd vber den Salter auch questiones accurtate vber daz ander dritt vnd vierd puech Sentenciarum mit andern Collecturen, nit meiner hanntgeschrifft.

[4] It. ain deutsch puech von Maister Zamuel dabey uber den Salter vnd Zehen gepot ain auslegung vber dy Mess, vnd dabeÿ wie man puluer vnd Saliter sol machen vnd ist in ain Rots losch vnd preter halb pogen gepunden, vnd ist als mein hanntgeschrift.

[5] It. ain deutsch puech lauttund vber dy Ewangely vom Suntag Esto michi hintz auf den ostertag mit vil gueten predigen vnd der passion durch dy Siben tagczeit gar wol ausgelegt meiner hanntgeschrifft.

[6] It ain deutsch weiss puchel Regal pleter in ainer weissen ligatur schön beslagen, das Innhalt wie man sich sol schiken Ze sterben vnd vil materi der peicht, meiner hanntgeschrift.

[7] It. ain chlains püchel in pergamen Gar gueter geschrifft vnd ist ain lectionarius durch das ganntz Jar mit schön legenden in pretel gepunden, vnd mit ain plaben vel vbertzogen vnd beslagen.

Digitized by Google

zsolozsmakönyv, az egyik szép képdiszítéssel.[1] Egy imádságos könyv, végén a Bold. Szűz látogatásának történetével.[2] Egy a gyónásra, a sz. Lélekre, az Úr testére s a sz. áldozásra vonatkozó elmélkedéseket és imádságokat tartalmazó könyv.[3] Egy pergamentes imádságos könyvecske.[4] Egy énekes és gradualis könyv.[5] Ezek mellett felsorolvák továbbá egy német jogi könyv[6] egy jó mintákat tartalmazó német mintakönyv,[7] egy Nagy Sándor uralkodását, Akre városnak elestét elmondó német könyv,[8] egy német orvosi könyv,[9] egy kalendariumos és sok jó anyagot tartalmazó német könyv,[10] egy szépen festett s irott német sakkönyv,[11] egy német úgynevezett Wigalois-könyv,[12] egy

[1] It. Zway Selterl der ain gar chlain mit aim Weissen Semisch vberczogen in pergamen text geschriben schön illuminirt am anfang marie pildung der ander auch in pergamen text geschrifft vnd ist ain tail grosser mit ainem Roten fel vberczogen vnd beslagen.

[2] It. ain Swartz Diurnal, von herren peter Zistler in pergamen, vnd text geschriben in fine histori von vnser frawn visitacionis papiren.

[3] It. ain plabs pûchel Regal pleter darInn am anfanng ain peicht darnach cursus pro pitis cursus von heyligen geist, cursus von Gotzleichnam darnach vil oraciones wenn ainer Zu gots tisch get vnd ist meine hantgeschrift.

[4] It. ain pettpüchel in pergamen als Regal pleter noten geschrift darin XV gradus vnd ander vil oraciones mit aim plaben vel vberczogen, daz hat mir geschankt her peter Zistler in gegenburt herrn Mert pharrer S. Martein.

[5] It. ain Special genotirt in Regal papir vnd ist ain Cantual ains Gradual meiner hanntgeschrifft.

[6] It. ain deutsch Rechtpuch in ainer Roten löschhawt gepundten in preter meiner hantgeschrift.

[7] It. ain deutscher formulary in ainer Roten loschhawt verpunden guete dictamina vnd ist meiner hanntgeschrift.

[8] It. ain deutsch puch in einem Roten losch vnd preter gepunden dar Inn vindt man die Regierung des grossen Allexander, von der Stat Akers wie die verloren ist worden der katho vnd Terhen deutsch als meiner hanntgeschrift.

[9] It. ain deutsch erczney puech halb pogen mit funf Registern vnd ist in ain Rots losch vnd preter gepunden als meiner hantgeschrifft.

[10] It. ain deutsch puech darInn ist am anfang ain kalendary vnd darnach vil gueter matery in ain Gruens losch vnd preter halb pogen gros gepunden, meiner hantgeschrifft.

[11] It. ain deutscher Schach Zabel schön gemalt vnd Seuberlich in preter vnd in ain weisses vel gepunden vnd nit meiner hanntschrifft.

[12] It. ain deutsches puech genant Wigloys In pergamen in preter ge-

Digitized by Google

kis régi jogkönyv régi városok és országok jogaival,[1] Eberhard három könyvének magyarázó könyve,[2] egy a nők titkos dolgairól szóló könyv,[3] egy Albert sophismáit és jövendölését tartalmazó könyv,[4] az Aristoteles nyomdokain járó, Nagy Lajos alatt (1345 körül) virágzott magyar bölcsésznek, erdélyi Boetius dömésnek egy a vigasztalásról szóló könyve,[5] egy német és latin könyv,[6] egy a cseh husziták meghódolásáról szóló latin könyv,[7] végre Nagy Sándor könyvének három része.[8]

Valóban bámulatos a szorgalom és kitartás, melylyel Egkenvelter Liebhard e részben igen terjedelmes könyveket, nehánynak a kivételével önkezével másolta s így nagy munka árán magának egy oly kézi könyvtárt állított össze, melyhez hasonlóval bizonyára egy pozsonyi polgár sem dicsekedhetett. De a könyvek nemcsak az irott kincsekben való gyönyörködésről tanúskodnak, hanem a jóízlés és külső csinosság iránt való szeretetről is. Mert a könyvek kiállítása és bekötése egyaránt bizonyos fényüzésre vall. Irvák részint papirra, részint pergamentre. A *papir* kívülről bekerült import-czikk volt.[9]

---

punden aber nit vberzogen, meiner hanntgeschrifft nit.

[1] It. ain chlains alts Rechtpuech in pergamen von allen Stat Vnd lanndes Rechten.

[2] It. ain puech Conmentator vber dy drew pueher eberhards vnd ist eingepunden in ain weiss Copert.

[3] It. ain puech ganntzer pogen lauttund Comentator super secreta mulierum in ainem Swarcz copert punden.

[4] It. ain puech ganczer pogen vnd sind Sophismata Alberti, auch textus profetie Alberti gepunden in ains weissen copertt.

[5] It. Boecius de consolacione vnd disciplina stolarum in ainen weissen copert gebunden, meiner geschrifft.

[6] It. ain deutsch puchel vnd lateinisch mit silbrein vergolten clausuren beslagen in pergamen vnd einen roten lösch vberzogen.

[7] It. ain Rats pühel Textpleter in latein beschriben von der vnderwerfung der hussen oder keczern in pehaim vnd ist gewesen herrn Michel Wolff.

[8] It. Allexander prime secunde und Tertie partis in pergameno vnd schon Glosirt in pergamen vnd preter gepunden vnd aim Swarczen vberczogen.

[9] Eodem die Erhard kramer von Gummarn (= Komárom) furt Ineiner lagl kemp messer losch *papir* etc kra-

Digitized by Google

Részint finomabb, részint durvább minőségű volt. Ez utóbbi rizsháncsból készült s olcsóbb áru volt.[1] A papirnak átalán városunkban való fogyasztásának nagyságáról az 1457—58 évi harminczadkönyv tájékoztat. Ez évben ugyanis összesen 278½ rizsma papiros[2] került be[3] 278·50 arany forintnyi = 3202 koronányi vámértékben, Egy-egy rizsma papir után 2 garasnyi vámszabás járt s így a rizsma vámértéke 1 aranyforintra becsülhető.[4] A *pergament* azonkép behozatali czikk, melyből 1457—58 évben 21 arany frtnyi 241½ koronányi vámértékű mennyiség került be.[5] Az *irószerek* is részben import-czikkek.[6] Ami pedig a *könyvkötést* illeti, annak úgy tartósságára mint csinosságára egyaránt nagy súlyt fektettek s a középkori könyvkötészet ipara a mainál kétségtelenül külömb volt. Egkenvelter könyvei jobbára finom bőrbe,[7] kék,[8] vörös[9] és fehér,[10] ritkabban zöld[11] szinűbe, mely néha préselt volt,[12] voltak kötve s azonkívül bőrburkolattal ellátva.[13]

---

merei fur 10 ℔ d. facit 20 gr. (Hrmdkönyv 9.) — Eodem die Jorig kurner furt Ineim Saklein *1 Ris papir* huet messer etc kramerei fur 7 ℔ d. facit 16 gr. (Hrmdkönyv 6.) — Eodem die Erasimus furt Inein vaslen . . . *6 Ris papir* plattslos fur 2 fl. (Hrmdkönyv 44.) — Eodem die ulreich kramer furt *2 Ris papir.* (Hrmdkönyv 272.) — It. wolffgang vorstar furt *3 Ris papir.* (Hrmdkönyv 74.) — It. Mert Nachwinter furt *2 Ris papir.* (Hrmdkv 70.)

[1] u. n. *reyspapir, reispapier.* V. ö. Kovátssal i. m. 137 l.

[2] ris, papir.

[3] 216 rizsmát idegenek, 62 rizsmát pozsonyiak importáltak.

[4] Kováts: *Ny. MO árúforg.* 128 l.

[5] Kováts i. m. 129 l.

[6] Eodem die Erasimus furt Inein vaslen gurtln nestln aser *pennal* etc kramerei fur 25 ℔ d. (Hrmdkönyv 44.) — It. Erhard kramer furt flaschn taschn *calmar pennal* etc kramerei fur 14 ℔ d. (Hrmdkönyv 79.)

[7] Semische vel.

[8] in ain *plabs* Semisch vel; in ain *plab* vel gepunden.

[9] in ainer *roten* ligatur losch; in ainer *Roten* haut von losch; in ain *Rots* lesch gepunden; in ainer *Roten* Semischen gebunden; mit ainem *Roten* fel vberczogen; in ainer *Roten* löschhawt.

[10] in einer *weissen* ligatur; in ain *weiss* losch gepunden; mit aim *Weissen* Semisch vberczogen; in ain *weisses* vel gepunden.

[11] in ain *Gruens* losch gepunden.

[12] vnd in *pres.*

[13] is eingepunden in ain weiss *Copert;* in ainem Schwarcz *copert* punden.

Digitized by Google

Többnek sarkai fémpántokkal voltak erősítve[1] s tudjuk, hogy a kapcsok és fémköldökök mennyire diszíték a falemezkötésű[2] régi könyveket. Formára nézve a tizenhatodrét, a fél- és egész folio volt használatban.[3]

Egkenvelter halála után könyvei szétkallódtak. Egyik könyve Kunigsfelder fiának,[4] másik könyve valamelyik jámbor papnak,[5] orvosi és sakkos könyve Schuss Jánosnak,[6] Sz. Gergely homiliai és az eretnekek elleni vitakönyve Farkas doctornak jutottak.[7] Nagy Sándorról szóló könyvét szegény tanulóknak szánta.[8] Két zsolozsmás könyvéről s egy homiliás könyvéről úgy intézkedik, hogy azok az apáczákéi legyenek.[9] Közönséges imakönyvét egy másikkal egyetemben Pernhartl Venczelnek hagyta.[10] Ranes Györgyről sem feledkezett meg, kinek szentbeszédes könyvét testálta.[11] Egy másik Ranesnek, Farkasnak hagyta egyházi imákat tartalmazó két könyvét.[12] Karácsonykor, Újévkor s három királyok napján mondandó imákat tartalmazó könyvével Újtelepi Mihálynak kedveskedett.[13] Egy

[1] beslagen, schön beslagen, mit silbrein vergolten clausuren beslagen.

[2] in preter gebunden, in pretel gepunden.

[3] *chlain* püchel; Selterl gar *chlain halb* pogen, *halb* pogen gros gepunden; *gantzer* pogen.

[4] It. Ein puech de Arte moriendi mit andern vil tractaten schaff ich des kunigsfelder Sun.

[5] It. mein Summa misteriorum dye sol man geben einem frumen priester der do gern lese.

[6] It. Ein Rotz pühel in medicinis vnd auch mein schach Zagel dye Schaff ich dem Johannes Schuss.

[7] It. Omelias beati Gregory vnd auch ein klains puch de disputacione hereticorum in Rott gepuntten schaff ich maister Wolffen doctori in medicinis.

[8] It. Meine Alexandrum dye sol man armen schuelern geben.

[9] It. mein Zwen Salter vnd ein puchel in ein plaben haut geczogen dar Jnn sein Omelie periculum annj die schaff ich in daz Nunnen kloster.

[10] It. mein gemains pettpüchel vnd ein anders in ainer plaben hawt schaff ich herrn Wennczla pernnhartel.

[11] It. mein Sexterczn darynn sein dye predig pro die schaff ich dem Jorg Ranes.

[12] It. Ein weisses pühel cum oracionibus schaff ich dem Wolfgang Ranes mer ein alts pühel cum oracionibus schaff ich auch dem Wolfgannq Renes.

[13] It. Sexterczn de horis dicendis In Natiuitate, Am Newn Jar, Zu der heiligen drey kunig tag schaff ich herrn michel von Newsidel.

Digitized by Google

kötetlen könyvet Kristóf urnak,[1] egy imádságos és egy bölcseleti könyvet Plank Lénártnak hagyott.[2] Egy énekes könyvéről úgy rendelkezett, hogy az a Pozsonyhoz közel eső máriavölgyi szerzetesrendé legyen.[3] Egyéb könyveit részint szegény tanulóknak,[4] részint Sz. Márton egyházának,[5] részint a hainburgi templomnak[6] juttatta, részint a városi iskolának,[7] míg egyik jogi könyvét és két formulárékönyvét a város tanácsurainak ajánlotta fel.[8]

Már e hagyományok gyaníttatják, hogy nemcsak egyes magánegyéneknek telt kedve hasznos és épületes könyvekben. hanem hogy egyházi testületeknél, kolostorokban, plebániákban, iskolákban és a városházán is tekintélyesebb számú könyv lehetett együtt. A városházán fájdalom a szellemi kincsekből misem maradt fenn. Talán akkor kótyavetéltettek el, mikor könyv- és levéltár egy-egy nagy kiselejtezéskor megdézsmáltatott. Ezek az irott codexek haszontalan lomszámba vétettek s vagy tűzre dobattak vagy egyéb pusztulásnak engedtettek át. A Klarissák könyvei kétségtelenül a török előli menekülés idején tüntek

[1] It. ein commun ist nicht eingepunten schaff ich herrn Cristoff.

[2] It. Summam de consolacione philosophie vnd de disciplina stolarum schaff ich leonhardo plankch vnd 1 chlains pettpühel.

[3] It. Ein cantual schaff ich in das tal.

[4] It. was Annderr pücher sind dye soll man geben armen Schulern.

[5] It. In dem pharrhoff zu Sannd Mertten haben sy vyer predig püher, dy schaff ich darein albeg darynn zubeleiben, damit dye prediger dar Jnn studieren vnd ob gott vber mich gepeut, das sy mich dann vnd mein hawsfrawn schreiben in das toten puech. Máshelyt: It. Ein Rots puch cum multis tractatibus schaff ich zu Sannd Merten in dye liberey. És: It. Einen Epistolarium schaff ich zu Sannd Mertten kirchen.

[6] It. nouum testamentum ewangeliorum vnd epistolarum schaff ich gein hanburg zu Sannd Mertten kirchen. És: It. Ein Rots puch cum multis tractatibus schaff ich gein hainburg In sannd Mertten.

[7] It. mein puech Eberhardum schaff ich in die schuel albeg dar Jnn Zubeleiben.

[8] It. mein Rechtpuech vnd mein Zwen formulari schaff ich meine herren in das Ratthaws.

Digitized by Google

el nyomtalanul. Az iskolák és plebániák középkori könyvkészletei a pusztulást szintén nem kerülhették el.[1]

Ami az Akademia Istropolitanát illeti, ennek könyvtáráról mi tudosítás sem maradt reánk. Fennállásának rövidsége miatt valószinű, hogy egyátalán jelentékenyen nem is fejlődhetett. A híres külföldi professorok nyilván magukkal hozták magánkönyvtáraikat s ezeket aztán az intézet feloszlása után ismét magukkal is vitték. Ilkus Mártonról tényleg tudjuk, hogy a maga kéziratos könyvét és az előadásain használt csillagászati műszereket Krakkónak ajándékozta. Egyrésze talán a könyveknek a prépostság könyvtárába kerülhetett. Annál örvendetesebbet jegyezhetünk fel a *káptalan* könyvtáráról.

A káptalani könyvtár úgy mint a levéltár is a dom bolthajtásos biztos helyiségeiben van elhelyezve.[2] Ennek nagyságáról és minőségéről tájékozódást adhat ugyanis a káptalan birtokában levő mai könyvtár, amennyiben ez maradéka a réginek. Pedig tudnunk kell, hogy e szellemi kincsekre is sok viszontagság zúdult, melyek azokat megtizedelték. IV. László király alatt Ottokár cseh király

[1] A pozsonyi belvárosi, Sz. Mártonhoz czímzett plebánia könyvtárában egyetlen egy kézirásos mű sincs, csupa nyomtatványok. Valószinű, hogy innen egyes könyvek a káptalan könyvtárába kerültek.

[2] Mikor 1698-ban gr. Volkra pozs. préposttá lett, az ő első igyekezetei egyike volt a könyvtárt más helyiségbe áthelyezni és rendeztetni. A káptalan azonban, helyeselvén az újrarendezést, 1699 évi júl. 29-iki consistorialis határozattal, határozottan ellenszegült az áthelyezésnek és pedig a következő okoknál fogva: 1. Quod communi omnium Judicio *Locus antiquus, in quo semper hactenus conservabantur libri*, contra Universa pericula qualitercunque intervenientia longe omni ex parte securior, quam alter deputatus habeatur. 2. Költségkimélésből. 3. Könyvkárosodás miatt, mert az áthelyezés, cum enim translatio illa ut debito modo perageretur non paucas dies, non Septimanas, sed Menses ac fortasse etiam Annos desideraret, s igy könnyen kár, fogyatkozás érhetné. 4. Egy új könyvtáros alkalmazásának és fizetésének nehézségei okából. (Az eredeti okirat megvan a káptalani magánlevéltárban Capsa H. fasc. 6. N. 110. Onnan közölte egész terjedelmében Knauz: *M. Sion* IV, 62—64.)

Digitized by Google

hadai rabolták meg a várost s levéltárait.[1] Hogy akkor a könyvtárak is kárt vallottak, nyilvánvaló.[2] Majd a huszita háborúk zavarai kavarták fel Pozsonyban a békét és a békésen bírt javakat. Ismétlődtek a 200 év előtti pusztítások. A káptalan és a város anyagi és szellemi javai egyaránt megfogyatkoztak az ellenséges hordák pusztítása következtében. Temérdek sok oklevél és könyv ment ekkor is veszendőbe. E veszedelem közeledtekor 1432-ben, mikor az ellenség a várost körülkerítette, a városi hatóságnak a káptalan átadta leltárilag összes egyházi ékszereit, paramentáit és könyveit őrzésül.[3] Maga a leltár még 1425-ben készült Jakab őrkanonok idejében.[4] Az e leltárban feljegyzett könyvekből láthatjuk, hogy a káptalan már akkoriban jelentékeny könyvmennyiséggel bírt s hogy nagyrészük nem mentek tönkre, hanem a várostól ismét visszajutottak a káptalanhoz. Ez abból bizonyos, mert a leltárban feljegyzett könyvek legnagyobb része mai napig fen van könyvtárában.

De a károsodás egy harmadik neme is érte a könyvtárt, amennyiben kikölcsönzések által nem egy szép és ritka könyvpéldány ment veszendőbe. Egy XIV. századi

---

[1] Priuilegia possessionum Prepositure et Ecclesie Posoniensis — mondja 1277-ben IV. László — tempore hostilitatis, quo Rex Boemorum tyrannisauit crudeliter in nos et in Regnum nostrum, nobis infra pubertatis tempora constitutis, in Capcione castri Posoniensis *de camara Ecclesie* Posoniensis, vna cum alys bonis eiusdem Ecclesie per Boemos et Theutonicos sunt ablata. (*Árp. új Okmtár* IV, 82.)

[2] Knauz: *M. Sion* IV, 61.

[3] Infra scriptum inventarium rerum ecclesie beati Martini conf. posoniensis alias s. salvatoris est presentatum ciuitati posoniensi per honorabile capitulum ecclesie supradicte in uno registro, tempore gwerrarum scilicet Hussitarum, qui illo tempore circumvallarunt civitatem posoniensem predictam et est inscriptum in presens registrum a. d. 1432. Pro tunc Johanne Eylausenrokch judice et Jodoco laschport magistro ciuium ciuitatis supradicte.

[4] Nota. Inuentarium rerum s martini in Posonio factum tempore domini Jacobi custodis eiusdem ecclesie poson. Sub a. d. 1425. Sabbato proximo post diem cinerum (= febr. 24.)

Digitized by Google

hártyakézirat[1] tábláján olvassuk ugyanis, hogy azt 1470-ben Kalmo ratisbonni doctornak kikölcsönözték.[2] Ez a kikölcsönzött könyv, igaz visszakerült, de hány esetben kárát vallotta a káptalan ebbeli szíves készségének? Elajándékozás útján is szegényedett a káptalani könyvtár, még pedig egyes legszebb, s legérdekesebb példányaiban. Igy tudjuk, hogy a híres Pray-codex, mely legrégibb összefüggő nyelvemlékünket, a Halotti beszédet s az ú. n. pozsonyi kisebb krónikát foglalja magában, a pozsonyi káptalan ajándékozta volt 1812-ben a Magy. Nemz. Muzeumnak, melynek e codex ma legnagyobb kincsét teszi.[3]

Érzékeny pusztulás azonban mult század elején érte e könyvtárt. Mikor ugyanis 1829-ben Horvát István József nádor megbízásából s bizonyára a káptalan beleegyezésével a káptalani könyvtárt átvizsgálta, ügyes kézzel kiválogatta a legérdekesebb ritkaságokat s azokat magával vitte a Magy. Nemz. Muzeum könyvtárába, hol azok annak most is egyik legfőbb díszét teszik. Egyebek között itt vannak egy magyarországi misekönyv a XIV. századból, lombdíszes kezdőbetűkkel és lapnagyságú miniált kánon-képpel. Egy bejegyzés szerint 1473-ban a pozsonyi káptalan, amelynek tulajdonát képezte, 2 frtért újra beköttette. — Továbbá egy XIV. századi biblia, melyet több meg nem nevezett másoló írt s melynek ügyesen festett kezdőbetűi figyelmet érdemelnek, Ganois Venczel pozsonyi kanonok hagyatékából a XIV. század végén a pozs. Sz. Márton-egyház tulajdonába jutott volt, ma pedig szintén a M. Nemz. Muzeum gyűjteményét gazdagítja s diszíti. — Egy XV.

[1] *Decretales Gregorii* IX. kpt. ktár 15 sz. a.

[2] Decretales Ecclesie Poson., *Mutuate doctori Kalmo de Ratisbona* A. xti M. CCCC. lxx° (1470) canonico eius ecclesie. (Knauz: *Magy. Sion* IV, 212.)

[3] *A Magy. Nemz. Muzeum Széchényi orsz. könyvtárának történeti és irodalomtörténeti kiállítása.* Bpest 1902. 5 l.

Digitized by Google

századi, a pozsonyi egyház számára készült, díszes kézirású Misekönyv, melynek az élén álló nagy A-betüben Dávid királyt látjuk ábrázolva, ugyancsak a Nemz. Muzeumba került.[1]

Mindezen károsodások daczára azonban a káptalani könyvtár még ma is gazdagnak és becsesnek mondható. Az számos kézirati codexet és ősnyomatot (incunabulumot) tartalmaz. A codexek közül kiválnak régiségüknél fogva a XIV-ik századiak. Ilyenek IX. Gergely pápa decretales-ei[2] és az egyházi eltérő szabványok concordantiái.[3] Bizonyára a ritkaságok közé tartoznak Aeneas Sylviusnak a pozsonyi káptalan könyvtárában levő,[4] 1481-ből való Epistolái.[5] Ám a codexek nemcsak szép és correkt szövegüknél, de miniaturos diszítésüknél és jelmezes illustratiojuknál fogva is nevezetesek. Egy XIV. századi decretális könyv[6] oly gyönyörű s oly correkt szorgalmas irás, hogy semmiféle ősnyomat meg nem közelíti.[7] Egy ugyancsak XIV. századi Antiphonale[8] azonkép gyönyörű irás, hét aranyozott és színezett nagyszerű kezdőbetüvel.[9] Egy 1403 évi hártyás misekönyv[10] gyönyörű irással, aranyos kezdőbetűkkel és széles czifrázattal van kiállítva. A Canon előtt Krisztust

[1] *A Magy. Nemz. Muzeum Széchényi orsz. könyvtárának történeti és irodalomtörténeti kiállítása* 11—12 ll. Azonkív. l. Knauz: *M. Sion* IV, 65.

[2] *Decretales Gregorii.* Hártya. Legnagyobb folió, a XIV. századból. (Kápt. könyvtár 12 sz. a.) Említi az 1425 évi könyvjegyzék is. (Knauz: *M. Sion* IV, 136—37.) — *Decretales Gregorii* IX. Liber Sextus, Extravagantes stb. (Kápt. könyvtár 13 sz. a.) Hártyakézirat, folió a XIV. századból. Schönberg Gy. használta az egyetemen. (Knauz: *M. Sion* IV, 137—38.) Említi az 1425 évi jegyzék is.

[3] *Concordantia discordantium Canonum.* (Kápt. könyvtár 14 sz. a.) Hártyakézirat, nagy folió a XIV. századból. Schönberg prépost szintén használta. (Knauz IV, 139.) Említi az 1425 évi jegyzék is.

[4] Humanistae 21.

[5] Knauz: *M. Sion* III, 69.

[6] *Decretales Gregorii* IX. Hártyakézirat, legnagyobb folió, 281 levél. Kápt. könyvtárban 15 sz. a.

[7] Knauz: *M. Sion* IV, 212.

[8] Hártyakézirat, 190 levél. Kápt. könyvtárban 1 sz. a.

[9] Knauz: *M. Sion* IV, 66.

[10] Kápt. könyvtár 8 sz. a.

Digitized by Google

a keresztfán ábrázoló hasonizlésű kép van. A mű becsületére válik készítőjének. Egy 1478 évi hártyakéziratos misekönyv[1] úgy szép irása mint gyönyörűen festett, aranyozott s hosszú czifrázatokkal ellátott kezdőbetüi által tünik ki. Egy 1489 évi hártyás misekönyv[2] gyönyörű kiállításu, irása igen szép és nagy, aranyozott képekkel és színezett kezdőbetükkel diszített. De azonkívül figyelmet érdemelnek egyes codexek a bennök levő magyar szentekről szóló hymnusok miatt is.[3] Az ősnyomatok pedig ritkaságuknal fogva felette értékesek,[4] annyira, hogy hazánkban e tekintetben a pozsonyi káptalant illeti meg az elsőség. A humanismus kora, mint mindenütt, úgy Pozsonyban is a díszes codexek kiállítására gondot és költséget fordított. Abból a tömérdek könyvvásárlásból, mely kivált Olaszországban magyar királyi és főpapi pénzen eszközöltetett, sok irodalmi termék városunkba is jutott. Fájdalom a legtöbb miniatur későbbi barbár időkben szétrontatott, amennyiben a könyvek lapjairól kihasíttattak s ismeretlen helyekre elüzérkedtettek.[5]

Ami pedig a könyvek tartalmi minőségét illeti, azt részint az 1425 évi könyvjegyzékből,[6] részint a káptalani könyvtárban ma is meglevő azonkori példányokból értjük

[1] Kápt. könyvtár 18 sz. a.

[2] Kápt. könyvtár 6 sz. a.

[3] Egy 1403 évi hártyás misekönyv (kápt. könyvtár 8 sz. a.) 305 és 306 levelein *Sz. István* királyról, *Sz. Erzsébetről* és *Sz. Katalinról* vannak hymnusok. Egy XV. századbeli (1478) hártyakéziratos Misekönyvben (kápt. könyvtár 18 sz. a.) a 258 l. ének de *s. ladislao Rege.* A 261 l. ének de *s. stephano Rege.* A 263 l. énekek de *11 milium virginum* et de *s. elyzabeth.* Egyéb idevágó adatok már fenntebb idézvék.

[4] Az ősnyomatokat illetőleg megjegyzi Knauz Nándor, hogy ezek közt oly becsesek vannak, hogy például csak egy folió kötetért kinált egy bécsi antiquarius 300 frtot. *(M. Sion* IV, 61.) — *M. Könyvszemle* 1879. IV, 266.

[5] Már fenntebb említettük ezt. (L. a 304 l. 1 jegyz.) Hozzáadhatjuk még azt, hogy egy XV századbeli (1478 évi) hártyakéziratos, gyönyörűen festett kezdőbetűs misekönyvből (kápt. ktár 18 sz) 58 levél ki van vágva!

[6] Közli Ipolyi Arnold a *Magy. Muzeum* 1856 évfolyámában.

Digitized by Google

meg. Hogy e könyvtár folytonszerű gyarapodásban volt, az abból a körülményből tetszik ki, hogy abban XIII, XIV, XV és XVI századi könyvtermékekre akadunk. Részben ima- és papi zsolozsmakönyvek, részben egyházliturgiai, kánonjogi meg történeti tartalmúak. Vannak közöttük olyanok, melyek ritkaság számba vehetők, milyenek a XIII. századi codexek mind.[1] Vannak közöttük olyanok, melyek kivált a hazai történet szempontjából felette ritkák és fontosak. A halotti beszéd és könyörgés, nyelvünk ezen legrégibb emléke, innen lett ismeretessé.[2] Nevezetes törté-

[1] Ilyenek a következők: I. *Scolastica Historia.* Hártyakézirat, folió a XIII. századból. 107 levél. (Kápt. könyvtár 22 sz. a.) Két hasábos rideg gótbetük. Híres munka. Szerzője: Petrus Commestor vagy Manducator, párizsi egyetemi korlátnok. († 1178.) Tulajdonkép ily czim alatt ismeretes: *Historia scolastica seu histor. eccles. libri IV.* (Ipolyi i. h.) Mily nagy becsben tartották, az onnan következik, hogy még a XV. században is 11 kiadásban jelent meg 1473-ban Augsburgban, 1483-ban és 1485 ben meg 1487, 1500 és évszám nélkül Strassburgban (Argentorati), 1485-ben Reutlingenben; 1486-ban és 1491-ben Baselben. Továbbá második része 1473 ban Utrechtben, végre 1487-ben Párisban franczia nyelven. (Panzer: *Annales Typogr.* I, 103, 124, 128, 133, 166, 196. II, 398. III. 546.) E munkát kéziratban László eszterg. prépost is birta s 1277 évi végrendeletében az eszterg. döméseknek adományozta. (Fejér V. II, 412. L. Knauz: *M. Sion* IV, 217.) – II. *Summa Notariae Magistri Rolandini Passaczerii Bononiensis.* Hártyakézirat, nagy folió 1260 ból. 103 levél. (Kápt. könyvtár 24 sz. a.) Szép irás. Azért is nevezetes könyv, mert, mint másutt mondtuk, jóformán iskolai könyvül használtatott a pozsonyi egyetemnél, miután a bolognai egyetemnél, mely szerint a pozsonyi berendeztetett, az volt. Több kiadást ért a XV. században, igy 1480 ban Tusculanumban, 1483, 1485, 1492, 1497 és 1498 ban Velenczében. Az 1485 évi velenczei kiadás igy ismerteti tartalmát: Orlandini Rudulphini Bononiensis Summa artis notarie. A pozsonyi codexben: Ego rolandinus humilis Magister notariorum. (Knauz: *M. Sion* IV, 218—219.) — III. *Tertia pars fratris Thomae de Aquino.* Hártyakézirat, folió a XIII. századból. 183 levél. (Kápt. könyvtár 25 sz. a.) Első lapján ez: Memoriale magistri Johannis parisiensis. A hirneves irónak ezen Summa theologica czímű híres munkája számtalan kiadást ért. E codexből egy abban levő, Bécsben 1402 febr. 5-ikén keltezett okmányból tudjuk, hogy a belcsend biztosítására Ausztriában a papságot megadóztatták. (Knauz: *M. Sion* IV, 220.) — IV. *Liber beati thome super librum quartum sentenciarum.* Hártyakézirat, folió a XIII. századból 209 levél. (Kápt. könyvtárban 20 sz. a.)

[2] Ipolyi Arnold: *Magy. Muzeum* 1856 161 l.

Digitized by Google

neti kútfők, mint a Pozsonyi Évkönyv,[1] a Kálmán király idejebeli első magyar egyházi nemzeti zsinat határozatai és az úgynevezett Pozsonyi Krónika ugyancsak itt kerültek elő.[2] A Pozsonyi Krónika e híres műnek egyetlen példánya.[3] Számos példány hazánkat vagy Pozsonyt különösen érdeklő történeti,[4] irodalomtörténeti,[5] szokástörténeti,[6] személyzeti,[7] elhalálozási,[8] hitéleti,[9] természettani,[10]

[1] Endlichernél: *Mon. Arpadiana* 55 l.

[2] Ipolyi Arnold: *Magy. Muzeum* 1856. 161 l.

[3] Toldy hibásan adta ki, Knauz azonban kijavította. *(Magy. Muzeum* 1856. 565—591. V. ö. *M. Sion* VI, 132.)

[4] Egy XV. századi bőrkéziratos Graduale (Kápt. könyvtár 2 sz. a.) első lapján olvassuk: Joannes Coller Anno 1586 kitörölve. Egy 1575 évből való foliealaku bőr Cantionale (kápt. könyvtár 3 sz. a.) 3-ik levele után: Anno 1617 29. Maij scriptum a Joanne Ludovico piscatore cantore poson. (I. h. IV, 66.)

[5] Egyes codexek fentartották a prépost és kanonokok esküjét. Igy egy 1341 évi magyarhoni hártyás misekönyv (kápt. könyvtár 10 sz. a.) első lapján: Forma Juramenti Canonicorum Capituli ecclesie poson. (Knauz: *M. Sion* IV, 136.) — Egy 1403 évi hártyás misekönyvben (kápt. könyvtár 8 sz. a.) a tábla baloldalán: Juramentum prepositi. (U. o. IV, 134.)

[6] A fennti 1341 évi magyarhoni misekönyv (kápt. könyvtár 10 sz. a.) a régi *házassági szokásokra.* E codex 310 levelén van egy *Ordo ad faciendum nupcias.* (Knauz: *M. Sion* IV, 136.)

[7] A már említett XIV. sz. Pontificale Romanum (kápt. könyvtár 26 sz. a.) egyik levelén levő feljegyzés szerint Podmaniczky István nyitrai főpap febr. 2 (in festo purificationis B. M. V.) szenteltetett presbyterré, püspökké pedig szenteltetett febr. 6. (Dorottya szűz vértanú napján) 1513-ban. Első miséjét április 17-ikén tartotta. (Knauz: *M. Sion* IV, 220—21.)

[8] Egy 1341 évi hártyás magyarhoni misekönyv (kápt. könyvtár 10 sz. a.) első lapján febr. 17-ikére ez áll: A. d. 1341. Obijt dominus Petrus Strigoniens's et *Posoniensis* ecclesiarum Canonicus et plebanus extunc bone memorie Sabbato ante dominicam Esto michi. — Okt. 25-ikére: Hic obijt dominus Johannes quondam subcustos ecclesie *s. Martini* (pozsonyi) sub a. d. 1386.

[9] Egy XIV. századi, *Sermones de tempore et de sanctis* című hártyakézirat (folió a kápt. könyvtár 30 sz. a.) történelmünkre érdekes adatokat tartalmaz. Igy a magyarok és osztrákok közt fennállott háború idején vértanúságot szenvedett *Sz. Kálmánról,* kinek ünnepét ezelőtt hazánkban okt. 13-ikán tartották. Róla történelmünk keveset tud. Az *Acta Sanctorum Ung.* (Nagy-Szombat 1743) nem is említi. Az *Ungaricae Sanctitatis Indicia* (Nszombat 1737) Rader és Surius meg Inchoffer után megemlíti ugyan, de nagy eltérésekkel. (Knauz: *M. Sion* IV, 863.)

[10] Egy XV. századi hártyakéziratos misekönyvben levő naptárban nov. 14-ikére (18 kal. Dec.) ez áll egykorú kéztől: Item anno D. m. etc. LII. (= 1452) in Nocte fuerunt *tonitrua*

Digitized by Google

orvosi[1] feljegyzéseket és képeket tartalmaznak.[2] Művészeti kiállítás tekintetében egyesek felette fényesek, nagy fáradsággal készültek s könyvdiszítési szempontból is a legjelesebb hazai termékek közé sorozhatók.[3] Hogy gondban részesültek s épségben való fenntartásuk a káptalan szivén feküdt, azt a kötésük mutatja, mely jobbára bőrkötés, erős lemezlapokba foglalva s koptatás ellen köldökökkel védve, de erre vall egyes példányoknak renováltatása is.[4]

De a fennmaradt példányok némelyikei még azon felette érdekes hírt is juttatták el hozzánk, hogy kik voltak a kéziratos könyvek művész-irói vagy iratói.[5] Tudjuk, hogy a középkorban, a nyomda feltalálása előtt a könyvek irás útján sokszorosíttattak. Nehéz és fárasztó, sok türelmet igénybe vevő munka volt ez s nem egyszer egy-egy

---

et *fulminaciones magne,* sicut esset media estate, de nocte hora octaua, quis hoc plus cogitat. (Knauz: *M. Sion* IV, 216.)

[1] Egy XIV. századi hártyakéziratos Pontificale Romanumban (kápt. kvtban 26 sz. a.) a 9-ik levelen különféle imákon kívül házi orvosszereket találunk feljegyezve valamint néhány tót jegyzetet, például a *lovak köhögése* ellen valót. (Knauz: *M. Sion* IV, 220—21.)

[2] Egy XV. századi bőrkézirat, egy Graduale egy képet tartalmaz, mely Pozsony városi és káptalani pecséteit egybekötve adja. (Kápt. könyvtárban 2 sz. a.)

[3] Egy 176 levélből álló XVI. századi hártya-kéziratos folió *Pontificale Romanum* (kápt. könyvtár 26 sz. a.) felette gyönyörű kiállítás. Benne a főbb dolgok, például az Ordinatiók színezett s aranyszélekkel ellátott élénk s a tárgynak megfelelő symbolicus képekkel diszítvék. — Egy 1046 levélből álló nagy foliós papircodex, egy 1642-ből való *Wörter-Concordanz* (kápt. könyvtár 23 sz. a.) irása mindvégiglen igen szép s irójának valóban bámulatos szorgalmáról és türelméről tanuskodik.

[4] Egy XV. századi bőrkéziratos *Gradualén* (kápt. könyvtár 2 sz. a.) olvassuk: Anno 1602. die 7. Septembris sub Decanatu Andreae Wasuary Praepositi Maioris Wesprem. et Canonici *Poson.* praesens Graduale *renovatum.* (Knauz: *M. Sion* IV, 66.)

[5] Egy 1489 évről való hártyás misekönyv (kápt. könyvtár 6 sz. a.) táblájan olvassuk: Ego Lucas (t. i. Lucas litteratus de Apáthi Decretorum doctor egri prépost) Rector scole, tum deinde Decretorum Doctor, prepositus Ecclesie omnium Sanctorum de Castro, Archidiaconus Cathedralis et Canonicus Ecclesie Wesprimiensis, nunc vero prepositus et Canonicus Ecclesie Agriensis, hunc librum scribere et iuxta posse meum decorare feci. (Knauz: *M. Sion* IV, 133.)

Digitized by Google

műnek elkészülte egy ember egész életét vette volt igénybe. Ilyen aprólékos, fáradságos, türelmet igénylő, de egyszersmind bizonyos tudományos képzettséget is feltételező munkát ki végezhetett volna akkortájt más, mint egyházi egyén? Tényleg a codexek scriptorait a kolostorokban s kivételesen a világi papok soraiban találjuk. Kolostorok és papiházak voltak a codexmásolatok műhelyei s nyilván nem érdektelen tudnunk, hogy magában Pozsonyban és környékén is voltak papi egyének, kik előszeretettel vetették alá magukat a másolás nehéz munkájának. Nevezetesen ilyen másoló, betűfestő és könyvkötő Stepht Henrik csukárdi plebános, ki 1377-ben Imrefi János pozsonyi őrkanonok rendeletére készítette el azt a híres Missalét, mely ezidőszerint a gyula-fehérvári Batthyány-könyvtárban őriztetik.[1] Azt a Summa Casuum conscientiae című papircodexet, mely ezidőszerint a pozsonyi káptalan könyvtárában van, Zámbo Lőrincz pozsonyi prépost (1381—1401) iratta magának rajnai János által.[2] Könyviróúl ismeretes továbbá Nagyszombati Mihály pozsonyi kanonok, ki egy a pozsonyi káptalani könyvtárban levő 1403 évi hártyás misekönyv[3] irója.[4] Egy 1428-ból való papircodexből megtudjuk, hogy Császai Miklós áldozár írta azt, melyet aztán mint pozsonyi kanonok a káptalannak hagyott.[5] Egy 1488-ból való, fehér bőrre gyönyörűen irott Cantionale vagyis Graduale[6] első lapjáról megtudjuk, hogy azt a pozsonyi Sz. Márton-egyház néhai plebánosa Vépi máskép Ispári Han János mester

[1] Knauz: *Kortan* 118 l. *M. Könyvszemle* 1879 IV, 137—38. És e mű III, 254.

[2] L. e mű III, 214 l. ad. an. 1385.

[3] Kápt. könyvtár 8 sz. a.

[4] E hártyás misekönyv 299 levelén olvassuk: Iste liber est completus *per manus domini michaelis de tyrnauia Canonici Posoniensis* ad laudem dei omnipotentis. Sub Anno domini 1403. Alább a sequentiák (hymnusok) után: Completus est iste liber in vigilia Andree apostoli (= nov. 29.) Anno dom. 1403. (Knauz: *M. Sion* IV, 134. És e mű III, 247. 250.)

[5] L. e mű III, 253.

[6] Kápt. könyvtár 5 sz. a.

Digitized by Google

és pozsonyi kanonok iratta.[1] Egy jelenleg a budapesti egyetemi könyvtárban levő 1488-ból való latin prédikátiós könyvet *Pozsonyi* János, az ünnepelt máriavölgyi hitszónok szerzette és írta.[2] Egy XVI. századbeli, bőrrel bevont deszkába kötött kéziratban, mely a pozsonyi káptalani könyvtárban találtatik, három névvel találkozunk, melyek viselői e codexet írták vagy iratták: 1567-ben Peterbiz Márton, 1575-ben Pumberki Suiechin Mátyás és 1617-ben Halász Lajos János pozsonyi éneklő-kanonok.[3]

Ezen papi egyének mellett nem hiányoztak egyes művelt világiak sem, kik örömet és szórakozást találtak könyvek másolásában, vagy akik könyvek másolásával kenyeröket keresték. Egy 1477 évi végrendeletben Budai János *káptalani írnok* említtetik,[4] kivel nyilván nemcsak ügyiratokat, de könyveket is iratott a káptalan. Egy 1494 évi decz. 17-iki végrendeletben Jakab *könyvíró* mester

---

[1] Hoc opus fecit fieri venerabilis magister Johannes Han de Wep, alias de Ispar *quondam Canonicus et plebanus Ecclesie S. Martini In posonio.* Anno d. 1488, qui tandem vita functus est a 1500 feria sexta post festum s. Johannis ante portam latinam (máj. 8.) cuius anima deo viuat. (Knauz: *M. Sion* IV, 68. Es e mű III, 271.)

[2] Joannes *Posoniensis* Hungerus, concionator landatus. Floruit ad annum 1488. Composuit Sermones de immaculata conceptione B. M. V. Eiusdem *libellum manuscriptum* in bibliotheca monasterii Thallensis repertum testatur P. Pongrácz in Triumpho Pauli cap. 12. pag. 52. (Vincze Gábor: *A magyarországi pálosok irodalmi munkássága a XIV—XVIII. században. M. Könyvszemle* 1878 évf. III, 23—24. És Csontosi: *Magyarországi könyvmásolók és betűfestők. M. Könyvszemle* 1879. IV, 304.) Jelenleg e kéziratos mű az egyetemi könyvtárban van Budapesten. *(M. Könyvszemle* 1891 évf. XVI, 244.)

[3] E XVI. századi (1575) bőr *Cantionale* 3-ik levele után (kápt. könyvtár 3 sz. a.) olvassuk: Anno 1617. 29 Maij scriptum a Joanne Ludouico piscatore cantore poson. A 170 levélnek 4 ik sorában egy veres téntával irt nagy *C* betüben fekete téntával ez áll: Martinus Peterbiz 1567. Knauz sz. talán ez írta a könyvet. Utolsó lapján pedig: Mathias Suiechin a Pumberk 1575. Talán ennek költségén s ekkor készült el végképen ezen bőrrel bevont deszkába kötött kézirat. (Knauz: *M. Sion* IV, 67.)

[4] *Johannes von Ofen des Capitels hie schreiber,* említve van mint tanú Simon orvos neje Dorottya végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 174.)

Digitized by Google

nevére bukkanunk,[1] kit egy 1495 évi végrendeletben Hofman Jakab *könyvíró mester*-nek olvasunk.[2] Ő nyilván a könyvmásolás szellemi iparosa volt. De a ki a könyvmásolásban különösen kitünt, az Egkenvelter Liebhardus városi jegyző volt, ki nagyszámu könyveit önmaga írta. Igy mondja ő végrendeletében, hogy az egész szentírást tartalmazó könyvek, melyek könyvtárában vannak, mind az ő kezének másolatai.[3] De a többi, már fenntebb felsorolt könyvei is legnagyobb részt az ő másolatai. Csak elvétve sorol elő egy-egy művet, melyet nem a maga keze irásának mond.[4]

A káptalani könyvtárral kapcsolatosan említjük még, hogy egyes éppen nem jelentéktelen könyvtárak voltak még a várban, egyes templomokban és egyes társulatoknál is. A várban létezett könyvtárról Gara László nádornak egy 1450-ben okt. 18-ikán Pozsonyban keltezett[5] okirata tudósít. Ezen irat szerint panaszt terjesztettek eléje Rozgonyi György pozsonyi főispán és ennek testvérei és rokonai, névszerint Rozgonyi Sebestyén, László egri püspök, Rozgonyi Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Rozgonyi János és Oszvald, valamint többi rokonai, hogy Ország Mihály emberei, az árulással kezükbe kerített pozsonyi várat kifosztották[6] és ez által nekik 40 ezer forinton felül menő kárt

[1] *Maister Jacob puchschreiber* meinem geschechfftsschreiher végrendeleti hagyományt tesz Grasmann János. *(Prot. Test.* I, 243)

[2] Maister Jacob hofman *puchschreyber. (Prot. Test.* I, 266.)

[3] vnd also wer dy Wibel gantz *als meine hantgeschrifft. (Prot. Test.* I. 90.)

[4] vnd ist *nit* meine hantgeschrifft.

[5] Datum posony predicta in festo beati luce Ewangeliste Anno domini M^mo^ quadringentesimo Quinquagesimo. (Eredeti papir okirat az országos ltár kincst. osztályában. N. R. A. 12. 2. Kiadva a *Hazai Okmánytár*-ban VII, 468—69. Ehhez l. *Magy. Könyvszemle* 1880 évf. V, 280)

[6] Quomodo Georgius de farkasdy et Michael de Buchen, ex consilio ac consensu et voluntate Magnifici Michaelis Orzagh de Guth, ac Valentini de Themeskuz alias Castellani Castri posoniensis diuersimode nunc promissionibus pecuniarum, nunc aliarum rerum donacione certos familiares Castellani ipsius scilicet Georgy de Rozgon et

Digitized by Google

okoztak.[1] Egyebek között *nagymennyiségű jeles könyvek, aranynyal ezüsttel ékesített bibliát, egy katholicont, zsoltárkönyveket, miseköny veket és egyéb könyveket* valamint Rozgonyi György birtokaihoz tartozó Szempcz helység Sz. Mártonról címzett egyházának 8 ezer arany forintot megérő szerelvényeit is magukkal vitték Nagyszombatba.[2] Az okirat a könyvek illetőségére vonatkozólag nem elég világos. Úgy érthetni, hogy a könyvek s clenodiumok részint a vár királyi, részint a Rozgonyiak privát tulajdonához tartoztak. A vár alku és váltság utján utóbb Hunyadi János országkormányzó kezébe került, de hogy névszerint a könyvekkel mi történt, arról az okirat már nem értesít.

Hogy egyes templomoknak, illetve oltároknak és társulatoknak is voltak könyvgyűjteményei, azt szintén hiteles feljegyzések bizonyítják. A templomok és oltárok könyvei természetesen liturgiai könyvek voltak, melyeket jobbára a hívek kegyeletes bőkezűsége juttatott azoknak.[3] A társulatok könyvgyűjteményei között azonban már olyanokat is találunk, melyek nemcsak egyházi használatra szolgáltak, hanem profán tartalmuak is voltak. Itt kivált a Krisztus-társulat könyvgyűjteményét említhetjük, mert e könyv-

---

signanter Abraham de Bechkhaza, Johannem vamos, demetrium Erdely de Wyzkeleth, Gregorium magnum Thakach dictum Michaelem similiter magnum Chonka appellatum de Zenthmyhalua, necnon demetrium pistorem simulcum alys eorum consocys eotunc in dicto castro posoniensi residentibus et existentibus, seducendo, ipsum Castrum Posoniense, per tradimenta et infidelitatem dictorum familiarium hatalmukba kerítették.

[1] In preiudicium suum et dictorum aliorum dominorum de Rozgon ac dampnum valde ingens, que quidem res et bona ad quadraginta milia florenorum auri se extendissent.

[2] Okmányokon kívül *Capsa diuersorum notabilium librorum Byblye katholicon psalteria Missalia et alys libris auro et argento ornatis,* Item ornamenta ecclesie sancti Martini prope opidum eiusdem domini Georgy Zempcz vocatum constructe ad octo milia florenorum auri se extendencia, associatis secum familiaribus et Trompetarys antedicti Michaelis Orzagh pro se vsurpassent.

[3] Adatokat később közlünk.

Digitized by Google

gyűjtemény hiteles jegyzéke fennmaradt.[1] A könyvek közt vannak vocabulariumok,[2] egyházatyák és egyházirók,[3] hittaniak,[4] liturgiaiak,[5] lelkipásztoriak,[6] bölcsészetiek,[7] természetrajziak,[8] történetiek,[9] római- és egyházjogiak,[10] szent-

[1] Inuentarium factum super libris et alÿs bonis Existentibus in libraria et armario domus altaris Beate Virginis et Anne matris eius ac Sanctorum Steffani et Oswaldj Regum Necnon Sancti Erasmi martiris, Cuius quidem altaris primus fundator fuit dominus Albertus Hamboch Nunc vero Collacio sew Juspatronatus eiusdem altaris sew Beneficy Spectat ad dominos Ciues Ciuitatis Posoniensis Existentes de czecha Sacratissimi Corporis christi. Quod quidem Beneficium Omnibus beneficys alys est antiquius Ceterisque prius fundatum. (A pozs. vár. ltban Lad. 60. Nr. 179. 12 l.) Hogy e jegyzék 1501-ből való, bizonyítja ugyanezen a lapon a következő főfelirat: Nicolaus Prepositus posoniensis Ecclesie Sancti Martini alias Sancti Saluatoris Necnon Beneficiatus altaris vt infra etc. Actum feria quinta post dominicam Reminiscere *Anno domini Millesimo quingentesimo primo* Tempore honorabilis Ioannis Lachenperger ciuis posoniensis.

[2] Item Vocabularius Salamonis Constanciensis. — Vocabularius in Viridi Copertura. — Thorthelius gramaticus Vocabulista. — Discipulus de Sanctis cum promptuario.

[3] Epistole Jeronimi in duobus Voluminibus és Augustimus de Ciuitate dei. Ewsebius de preparacione ewangelica.

[4] Textus super sermones et lectiones Sentenciarum. — Thomas in Secunda Secunde. — Petrus de Tharentasio super lecto Sentenciarum. — Lecture super lectiones Sentenciarum. — Nicolaus de lira in quinque partibus. — Summa pizany. — Summa Thome de aquino. — Petrus lombardus super psalterio. — Summa Theologice veritatis. — Scotus super Sentenciarum. — Chatholicon. — Albertus magnus de Sacramentis, officiorum misse. — Thomas contra gentiles.

[5] Racionale diuinorum officiorum.

[6] Tractatus de direccione confessorum. — Confessionale Wartholomei.

[7] Certe partes Summe ascensis. — Textus super sermones et lectiones Sentenciarum. — Liber Sentenciarum Scriptus. — Bolbot super libros Sapiencie. — Manuale moralis lepre. — Bolgoth super libros sapiencie de erudicione christifidelium. — Speculum aureum fratris henricj. — Albertus magnus de Secretis mulierum, scriptus cum certis Tractatulis. — Boecius de consolacione philosophie.

[8] Albertus magnus de proprietatibus animalium.

[9] Tercia pars lini historici, prima pars non habetur. — Valerius maximus historicus. — Valerius maximus. — Historia arcana.

[10] Albas super primo libro decretalium scriptus. — Instituta Justiniani imperatoris. — Quarta pars albatis super lecto et quinto Decretalium. — Apparatus super Joannis andree Super Sexto scriptus. — Sextus decretalium Scriptus. — Lectura Super regulis (scriptus) Juris. — Tercia pars albatis super sermones decretalium. — Secunda pars Secunde eiusdem. — Prima pars Seeunde partis domini albatis Siculi. — Prima pars albatis super primo

Digitized by Google

irásiak,[1] szónoklatiak,[2] orvosiak,[3] egyvelegesek[4] és ami leginkább feltünő classikusok.[5] A classikus könyvek, melyek, Egkenvelter könyvgyüjteményében egészen hiányoztak, szóló tanuságai annak, hogy a latin nyelvtökéletesség iránt Pozsonyban sem hiányzott az érzék. Classikusok számba vehetjük Lactantius Firmianust, a keresztény Cicerot is. Hogy egyébiránt mennyire élénk volt hazánkban a vágy a tartalmasabb régibb, nyelvclassikus vagy történeti munkák iránt, azt V. László királyunknak egyik 1454 évi aug. 2-ikán keltezett levele is mutatja. Ebben kéri ő Alfonz Aragonia és mindkét Sziczilia királyát arra, küldene neki egy vagy több oly könyvet, mely a rómaiak vagy egyéb népek fejedelmeinek derék és vitéz tetteit vagy a régieknek másféle elolvasásra méltó tetteit higgadtan és komolyan beszéli el.[6] Ugyanakkor írt ő, bár kelet nélkül könyvekért Borgio fejedelemhez, Modena és Reggio herczegéhez és Estei határgrófhoz is.[7] Nagyon sajnálatos, hogy

---

libro decretalium, Liber antiquus in Jure Canonico. — Decretales. — Textus decretalium et Clementine. — Libellus quidam Scriptus in Jure canonico.

[1] Epistole pauli cum conmento. — Postilla super Ewangelia de tempore. — Biblia impressa.

[2] Sermones leonis pape. — Sermones leonardj de Sanctis. — Sermones de tempore et de Sanctis. — Sermones de Sanctis leonardj de Vtino. — Sermones quadragesimales super eodem. — Sermones de aduentu. — Sermones Thesawri noui de tempore. — Sermones Sancti Bernhardj. — Sermones dominicales Scripti. — Sermones alberti magni. — Sermones in opusculo exarate. — Sermones in pergameno. — Sermones in paruo libello.

[3] liber medicinalis Scriptus.

[4] liber in rubro Coopertorio cum certis Tractatulis. — Conmuniloquium. — Raptorium Wartholomei Bricciensis in duobus voluminibus.

[5] Therencius. — Virgilius. — Epistole familiares Ciceronis. — Epistole Senece. — Opera Senece. — Plinius in Naturali historia. — Plutarcus de viris illustribus. — Lactancius firmianis. — Therencius ympressus. — Tullius in officys. — Tullius in officys in carta bona. — Virgilius sine conmento.

[6] quatenus librum aliquem vel libros, unum videlicet aut duos, qui vetera Romanorum seu aliorum principum egregia et virtuosa gesta, aut alia antiquorum studia, solidius et gravius exprimunt, et qui apud nos legi digni sunt, quorum videlicet apud Vos uberem copiam aggregatam intelleximus. *(Győri tört. és rég. füz. II.* 45).

[7] U. o. II, 45 - 46.

Digitized by Google

mind e könyvnek későbbi sorsáról szintén nincsen tudomásunk.

Ismerve a könyvtárakat, megismerjük általuk azt a szellemi niveaut is, melyen az akkori tudomány emberei állhattak. Hogy a theologia állott leginkább a tudomány terén legfelől, azt, a tudomány művelői főleg papok lévén, természetesnek találhatjuk. Nyomban sorakozott ez ismeághoz az egyházi és a világi jogtudomány. Mikor a humanismussal az antik classicismus iránt való nagy előszeretet megnyilatkozott a tudós férfiak soraiban, akkor a régi görög s római remekirók művei kerekedtek a tudás terén felszintre. Nemcsak hogy a classikusok műveit sűrűn olvasták, hanem törekedtek különösen azok nyelvi szépségeit is maguknak elsajátítani. Ebből a korból származnak aztán azok a levelek, melyeknek tulajdonképeni céljuk nem a közlés, mintsem inkább az a törekvés volt, hogy mintaolvasmányokul szolgáljanak. Ezek a levelek tényleg kevésbbé tekinthetők történeti okmányokul, mintsem inkább irálymintákúl. És amennyiben mindenben a formai szépségre, kerekdedségre és nyelvi széphangzásra törekedtek iróik, annyiban mondhatni, hogy iróikban okvetetlenül bizonyos fokú szépérzést s mélyebb kedély-melegséget kell feltételeznünk, mi az akkori kor átalános durvább erkölcsi minőségével szemben mindenesetre örvendetes jelenség gyanánt emelhető ki.

Mint tudósok s illetőleg tudományos képzetségük által előkelő állásokra és hivatalokba emelkedett avagy országos és politikai, de sőt mondhatni nemzetközi közszereplésre kiválóan alkalmas egyének többen tünnek ki Pozsonyban is. Névszerint mint irók ismeretesek 1300-ban János diák pozsonyi kanonok.[1] Már fennt említettük *Pozsonyi* Józsefet

[1] Joannes literatus. (E mű III, 229.)

Digitized by Google

és Jánost, kik közül amaz latinkönyvet írt Mária szeplőtelen fogantatásáról, emez pedig hitszónoklati munkát adott ki.[1] Kívülök jeles tudósok hírében állottak a XIII. században Antal pozsonyi prépost.[2] A XIV. században János és Szalai Miklós pozsonyi kanonokok mint tudós nevelők magasztaltatnak.[3] Puszterlai Vilmos pozsonyi prépostnak tudományokban való nagy járatosságát VI. Kelemen pápa emeli ki 1435-ben.[4] A XV. század elején (1403-ban) elhalt János, borostyánkoszorus pozsonyi kanonok bölcsészeti készültségénél fogva kapta *sophista* melléknevét.[5] A XV. században Burghard Miklós és Ratisbonni Erasmus hittudor pozsonyi kanonokok mint jeles hittudorok ismeretesek.[6] Hasonlót mondhatni Papp Miklós hittudományi licenciatusról, Angelus mesterről és hittudorról, Lengenveld hittudományi babérkoszorusról, Hasleiteni Prechtl Farkas királyi káplánról és Rauch János kanonokról is. Ezek közül ketten, Angelus magister és Prechtl Farkas az Academia Isrtropolitánán mint tanárok működtek,[7] míg Rauch János kanonok mint a szépművészetek mestere és theologiai babérkoszorus vivott ki magának a tudósok sorozatában tisztelt nevet.[8] A XVI. század elején László és Sánkfalvi János pozsonyi kanonokok tünnek fel mint literariusok,[9] Dobriacher Udalrik kanonokot (1518—1529)[10] pedig mint kiváló tudóst magasztalja a kor egyik legilletékesebb ismerője Joachimus Vadianus Helvetius, ki egyenesen Dobriacher buzdítására vezeti vissza a Gallus pugnans czimű műnek a kiadását.[11] Leginkább kimagaslik

[1] L. fenntebb 341 l.
[2] Fejér: *Cod. Dipl.* IV. II, 522.
[3] L. e mű III, 207, 208, 235, 237.
[4] E mű III, 211.
[5] E mű III, 249, 250.
[6] E mű III, 249 és 264.
[7] E mű III, 266, 267.
[8] E mű III, 269.
[9] E mű III, 278, 280, 285.
[10] Knauz: *M. Sion* IV, 344.
[11] Joachimus Vadianus Heluetius kiadván 1513-ban Bécsben: *Mythicum Syntagma cui titulus: Gallus pugnans* czímű művét, az előszóban így emléke-

Digitized by Google

azonban a tudósok közt a velenczei születésű Balbi Jeromos pozsonyi prépost,[1] kinek nagy tudományos képzettsége mellett az bizonyít, hogy híres egyetemeken tanárkodott. 1489-től 1493-ig tanár Párisban, 1494-ben jún. 22-ik óta tanár a bécsi egyetem jogi karában, 1499-ben prágai egyetemi tanár. Nagy tudományos készültsége miatt 1496-ban tagja lett a hires Sodalitas Danubiana nevű tudós társaságnak, melynek feje Vitéz János veszprémi püspök volt. Híre oly nagy, hogy II. Ulászló király meghívta őt fia II. Lajos mellé nevelőül. Mint iró felette változatos és termékeny. Irodalmi termékei költemények, párbeszédek, levelek, morális és politikai értekezések.[2]

Mindenesetre jelentős az is, hogy a pozsonyi káptalan tagjai közül többen a tisztán profán tudományokban is hírnévre tettek szert. Piacenzai Jakab pozsonyi prépost (1331—1332) mint királyi physicus jutott jó hírbe.[3] Thomas ab Amelia kanonok úgy mint szépművészeti tudor s úgy mint orvos állott a XIV. század végén jeles hírben.[4] Schom Farkas mester kanonok jeles orvostudor volt a XV. században.[5] Mindezek az adatok tehát, melyekhez ha hozzávesszük a pozsonyi főiskolán működött tanárok szellemi tevékenységére vonatkozókat is, amellett bizonyítanak, hogy Pozsonyban a tudomány múzsája nem élt meddő életet.

Részben a szellemi kiválóságnak tulajdonítható azt, hogy egyes pozsonyiak előkelő hierarchiai állásokra tettek szert. Pozsonyi Miklós győri,[6] Pozsonyi Benedek budai

zik meg Dobriacher Udalrikról: me est hortatus (a kiadásra) *humanissimus nec protritae eruditionis vir Vlricus Tobriacher* qui tum ludo litterario praefectus nos et humaniter et eleganter non semel excepit. (Wallaszky: *Consp. Reipubl. Litter.* Buda 1808. 163 l. Azonkív. l. e mű III, 288.)

[1] Születésének éve ismeretlen, hónapja deczember. (Knauz: *M. Sion* IV, 7—8.)

[2] L Knauz: *Balbi mint iró* czímű, Ratzer nyomán irott czikkét a *M. Sion* IV, 487—502.

[3] L. fenntebb 284 l.

[4] E mű III, 249.

[5] E mű III, 258, 259.

[6] A győri káptalan 1317 évi okmá-

Digitized by Google

kanonokká,[1] Jakab bíró testvére dömösi préposttá s a pozsonyi prépostság administrátorává lett.[2] A fenntebb előszámlált tudósok csaknem mindegyike a pozsonyi káptalan, Lévai Márton[3] és Bakócz Péter pozsonyi kanonokok pedig az esztergomi káptalan tagjaivá lettek,[4] míg a pozsonyi káptalan több neves prépostja még magasabb egyházi méltóságra emelkedett. Piacenzai Jakab csanádi,[5] Széchényi Mihály váczi, majd egri,[6] Sánkfalvi Antal nyitrai,[7] Balbi Jeromos gurki püspökökké lettek.[8] Ellenben Dörögdi Miklós esztergomi érsekké lett, bár ez állásáról, mielőtt azt elfoglalta, leköszönt, s egri püspöknek ment.[9] Puszterlai Vilmos prépost konstantinápolyi patriarchává[10] utóbb milanói érsekké lett.[11]

Nemcsak tudományos, de társadalmi s egyéni képzettségüknél fogva is sikerült több Pozsonyban működő egyénnek udvari kitüntetésekhez és bizalmi állásokra jutni. *Királyi káplánokul*[12] a fenntemlített Dörögdi Miklóson[13] és Piacenzai Jakabon[14] kívül ismeretesek Miklós és Korponai István,[15] valamint Tamás pozsonyi kanonokok.[16] Mint *királyi titkár* működött Sennberg János prépost, Zsigmond király,[17] Sánkfalvi Zele Miklós prépost II. Ulászló,[18] Zelei Aczél Ferencz, a pozsonyi prépostság bérlője[19] és Balbi Jeromos prépost II. Lajos király oldala mellett.[20] Mint *királynéi titkár* szerepelt Anna királyné, II. Lajos neje szolgálatában Kisselői Ferencz pozsonyi kanonok.[21] E minőségben nem

nyában említtetik Nicolaus *de posonio* győri kanonok. (*Anj. Okmt.* I, 430.)

[1] Benedictus a *Posonio*. (Fejér: *Cod. Dipl* VIII. II, 495.)

[2] E mű III, 232. — [3] E mű III, 264. — [4] E mű III, 286. — [5] E mű III, 206. — [6] E mű III, 209. — [7] E mű III, 221. — [8] E mű III, 227. — [9] E mű III, 203—204. — [10] E mű III, 211. — [11] E mű III, 213.

[12] *Capellanus noster*, illetve *Comes Capelle domini Regis* jelzéssel az oklevelekben.

[13] E mű III, 202—203. — [14] E mű III, 206. — [15] E mű III, 250. — [16] E mű III, 254. — [17] E mű III, 217. — [18] E mű III, 224 és 225. — [19] E mű III, 285. — [20] E mű III, 226. — [21] E mű III. 285.

Digitized by Google

volt nevezetteknek a befolyása jelentéktelen s valósággal nem egy kedvezményt eszközöltek ki, kivált Balbi a prépostság és káptalan javára.[1]

A kanczelláriai teendők nagyon ügyes, jog- és történetjártas egyéneket kivántak s mindenesetre nem csekély fényt vett Pozsony történetének lapjaira az, hogy több pozsonyi egyén a királyi kanczelláriának is volt alkalmazottja. Meyndl János mester 1472-ben deczember 6-ikán mint Mátyás király kanczelláriájának jegyzője említtetik[2] János kanonok 1406-ban királyi alkanczellár.[3] Piacenzai Jakab[4] és Uski János prépostok királyi titkos kanczellárok.[5]

Az a bizalom, mely egyes pozsonyi kiváló egyéneket udvarnak és fejedelmeknek megnyert, egyes egyházi főurak részéről is érte a pozsonyiak közül többeket. A már máshelyt említett Hambocto pozsonyi polgáron kívül, ki Gentilis biboros megbizottja és pénzügyére,[6] annak fia Henrik is ugyanennek a főpapnak meghittje. Ő 1323-ban I. Károly király elé járult, kérvé őt, erősítené meg s írná át számára a pozsonyi káptalannak és Bogyoszló esztergomi érseknek okleveleit.[7] 1322-ben Jakab comes, pozsonyi polgár, Tamás esztergomi érsek bizalmas tisztje.[8] 1485-ben Selesclite János pozsonyi kanonok Estei Hippolyt érsek

[1] Knauz: *M. Sion* IV, 167.

[2] Magister Johan. Meyndl de *Posonio notarius Cancellarie nostre* (t. i. Mátyás királyé. Teleki: *Hunyad. kora* XI, 491.)

[3] E mű III, 250.

[4] E mű III, 206.

[5] E mű III, 216.

[6] 1317—1320-ban Hambocto de *Posonio,* dudum ipsius Cardinalis (Gentilis) hospes . . . procurator ipsius d. cardinalis, és illetőleg *Hamb cto* civis Posoniensis, procurator domini cardinalis. *(Rationes magistri Rufini de Cibinio in Acta legationis Card. Gentilis. Mon. Vat.* I. II, 465, 466, 467, 468, 469, 472. Es Theiner: *Mon. Vet.* I, 449 és 450.)

[7] Henricus filius Comitis Hambotonis fidelis noster de *Posonio,* irja 1323 decz. 8-ikán I. Károly király. *(Hazai Okmtár* IV, 135.)

[8] 1322. ápr. 18-ikán a pozsonyi káptalan átírja litteras patentes Comitis *Jacobi,* Ciuis Posoniensis, officialis domini venerabilis patris Thome archiepiscopi. Maga a Jakab comes oklevele kelt 1310. máj. 16. *(Magy. Tört. Tár.* XX, 248.)

Digitized by Google

bizalmasa.[1] Lenpachi Kolparczer Farkas mester pozsonyi kanonok Bakócz Tamás bibornok-primás intimusa, ki vele 1513-ban Rómában járt X. Leo pápa választásakor, hol jeles szolgálataival őt magának lekötelezte.[2]

Ezen bizalomból kifolyólag s a szükségelt képzettség birtokában lévén, többen fontos diplomácziai küldetésekre szemeltettek ki s így országos és nemzetközi érdekkel bíró ügyek elintézésére, lebonyolítására kaptak megbizást. Igy Schönberg György pozsonyi prépost,[3] ki 1456-ban V. László magyar király részéről Milanóban jelent meg.[4] 1458-ban Pontemonswrból, majd Bécsből írt a tanácsnak levelet.[5] 1463-ban Mátyás király küldetésében Albert szász herczegnél járt.[6] Neki a sz. korona visszaszerzésében s Mátyás királynak Fridrik császárral való kibékítésében oly nagy érdemei vannak, hogy Mátyás király ezek miatt 1464-ben a káptalant szabadalmakkal látta el.[7] 1477-ben a Fridrik császár és Mátyás király között kötött barátságos egyezség közvetítőjeként ugyancsak György prépost szerepel.[8] Ugyanezen főpap 1479-ben mint Mátyás király velenczei követe működik.[9] Utóda Sánkfalvi Antal prépost is jelesen szerepel e téren. 1488-ban Mátyás király őt a pápához küldi követül, a Bruckban tartózkodó ferrarai püspök, pápai legatus pedig üzenetet küld általa a ferrarai herczegnek.[10] A magyar korona kiváltási ügyében Gráczban járt Fridrik

[1] E mű III, 269.

[2] A bibornok-primás igen dicséri őt s ajánlja őt a pozsonyi káptalannak kérve, hogy távolléte idejére való jövedelmeit szolgáltassa ki neki. Egy 1514 évi április 13-iki levelében ugyanis ezeket írja: Putamus vos non latere, Quod is Magister Wolfgangus de Lempach *concanonicus vester* fuerit nobiscum Rome; sciatis, Quod ipse nobis *multa et pergrata impendit seruicia, lateri nostro incessanter adherendo, ob* que non possumus non laudare eius opera, ac ipsum condignis efferre meritorum suorum premiis. (Pozs. kápt. mlvltárban Caps. F. fasc. 8. Nr. 172. Knauz: *M. Sion* IV, 341. És l. e mű III, 284.)

[3] Sírkövének ábráját l. e mű III, 219.

[4–5] E mű III, 219.

[6–8] E mű III, 220.

[9–10] E mű III, 221.

Digitized by Google

császárnál, azonkívül a szicziliai, a franczia s a lengyel királynál, a velenczei és a milanói udvarnál is járt követségben, mindenütt bölcs és sikeres működéssel, amiért Mátyás király neki 1489-ben nemesi czimert adományoz s azt atyafiaira is kiterjeszti.[1] 1492-ben II. Ulászló követségében Rómában járt VI. Sándor pápánál és Nápolyban Beatrix özvegy királynénak Ulászlóval való házassági ügyében. 1492-ben nov. 15-ikén Ulászlónak Sforza Biankával való házassága ügyében Antal prépost Velenczébe, innen nov. 22-ikén Rómába utazott.[2] 1493-ban Ulászló őt Nápolyba küldötte annak kijelentésével, hogy Beatrixot nem tekinti nejeül, mert vele egybe nem kelt.[3] Valamennyit azonban fölülmulta Balbi Jeromos. E világműveltséggel bíró rendkívül agilis férfiu, folyton jár-kél Európa egyes államaiban, jobbára politikai és diplomácziai küldetésekben. 1493-ban Paduában találjuk. 1508-ban hazánkba jön, hol gyorsan emelkedik a hierarchiai fokokon, 1513-ban váczi prépost és királyi titkár, 1514-ben egri őrkanonok, 1515-ben pozsonyi prépost.[4] Ez évben a császárnál, I. Miksánál járt II. Ulászló magyar meg Zsigmond lengyel király küldetésében. 1518-ban Lengyelországba küldték Zsigmond királyhoz. Visszajövet 1518-ban II. Lajos őt az augsburgi gyülésre küldte. 1520-ban okt. 23 jelen volt mint II. Lajos követe Aachenben V. Károly császárrá történt megkoronázásán, 1520-ban Insbruckban járt II. Lajos és növére Anna eljegyzése ügyében. 1521-ben márcz. elején a magyar kormánytanács által V. Károly császárhoz és a német birodalomnak Wormsban tartandó gyülésére küldött követségnek egyik tagja, Werbőczy

[1] E mű III, 222. A czimer rajzát l. u. o. 223 l.
[2] E mű III, 223.
[3] E mű III, 224.
[4] Katona tévesen mondja őt ennek már 1508-ban. (*Hist. Crit.* XVIII, 554.)

Digitized by Google

mellett, Balbi Jeromos prépost.[1] Április 3-ikán érkeztek Wormsba, hol a német rendek előtt Balbi tartotta a beszédet, királya számára segítséget kérve a törökök ellen.[2] Ugyanez év aug. 8-ikán II. Lajos király őt küldötte a török ellen való segély kieszközlése végett az angol királyhoz követségbe.[3] 1522-ben a bécsújhelyi törvényszék tagja. Ugyanezen évben gurki püspökül választatott meg, megtartva ennek daczára a pozsonyi prépostságot is, melyet Zelei Aczél Ferencz pozs. mester-kanonoknak bérbe adott. De megtartotta a prépostságot még akkor is, mikor 1523-ban márczius 23-ikán gurki püspökké felszenteltetett. Ez évben deczember 17-ikén Gurkon megyei zsinatot tartott, mely után Rómába költözködött, hol 4 évig mint a pápa házi praelatusa élt. Időközben, 1526-ban lemondott a gurki püspökségről. Még 1530-ban találkozunk vele, jelen van ekkor Bolognában V. Károly koronáztatásán. Aztán nyoma vész, fényes meteorként eltünik szemeink előtt. Halálának éve és helye bizonytalan.[4]

A diplomácziai küldetések egyébiránt nem kizárólagosan saját fejedelmeink s országnagyaink részéről érték a nevezetteket. Külföldi fejedelmek s nagyok is igénybe vették szolgálatukat. 1399-ben Zambo Lőrincz pozsonyi prépost

[1] E mű III, 226.

[2] E mű III, 226—27.

[3] E mű III, 227.

[4] Életiratát Retzer és Knauz írták meg. (L. e mű III, 227 l, 4 jegyz.) Trithemius, Balbi kortársa, róla e dicsszavakkal emlékezik meg: H. Balbus vir celeberrimae opinionis et in omnibus disciplinis bonarum artium egregie doctus, philosophus clarus et rhetor facundus, metro excellens et prosa, ingenio praestans et disertus eloquio, qui docendo, legendo publice et scribendo magnam gloriam apud gallos et Parisienses commeruit. *(Opera Hist.* Frankfurt 1601. [De scriptoribus Eccles.] 395 l.) — Rendkívül magasztaló II. Lajos királynak irata, melylyel őt Wolsey Tamás yorki bibornok-érseknek ajánlja. (III, 227.) Horányi pedig ezt írja róla: Balbus Canonicus ... *Poëta elegans et venustus,* quod ipsum dena disticha voluminis patrii iuris a Stephano Werbötzio compilati sub finem adscripta testantur. Cetera, quae conscripsit, sine ulla dubitatione desiderantur. *(Mem. Hung.* I, 109.)

Digitized by Google

a sz. szék subdelegatusa a passaui egyházmegyében.[1] Puszterlai Vilmos prépost mint az apostoli szék nunciusa kap fontos küldetéseket, így János cseh és Kázmér lengyel királyokhoz fegyverszünet- és békeszerzés ügyében.[2] Schönberg György prépost 1466-ban mint III. Fridrik császár követe jár II. Pál pápánál.[3] Ezek az adatok eszerint eléggé bizonyítják a városunkban élt egyházi férfiak politikai missiókra való kiváló rátermettségét.

De maguk a polgárok közül is többen a közügyben való szereplésük által tüntek ki. Tudjuk, hogy átalán a városi polgárok tekintélye már a XIII. században vált jelentékenynyé, amióta a várispáni hatóság alól felszabadult városok királyi városokká kezdettek lenni. Összetartozásuk élénk tudatában ügyeiket egymáshoz felebbezik s országos rendiségre emelkednek. Hogy közszellem és értelmi emelkedettség mily magas foku volt ezekben, azt eléggé megitélhetjük I. Lajos királynak ama tilalmából, mely szerint Zsolna ne a külföldi, hanem a hazai városok törvénykönyveit használja, mert bőségében találhatók itthon a legtökéletesebb törvények.[4] Egyes polgárok békebírákká választatnak, külfölddel való béketárgyalásokban részt vesznek s országos hivatalokra emelkednek.[5] Igy Pozsonyban is a polgárság tekintélye egyre öregbedett s egyes polgárok latba eső szerepet visznek. 1416-ban Jubar János pozsonyi prépost János esztergomi érseknek ajánlja jelessége miatt János polgárt,[6] a prépost levelének átadóját, ki a többi pozsonyi polgárral az érsek kiséretében a királyhoz volt menendő.[7] Máshelyt tüzetesebben kimutattuk már, hogy a pozsonyi polgárság

[1] E mű III, 215.
[2] E mű III, 210—211.
[3] E mű III, 220.
[4] Cum in regno suo legum perfectissimarum copia fore dignoscitur. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. VII, 619.)
[5] L. példákat Szalaynál. *Századok* 1880 évf. XIV, 533—34.
[6] discretum ac honestum ac *revera non modica probitate conspicuum* Johannem Civem Posoniensem.
[7] *Dipl. Pos.* II, 94.

Digitized by Google

elitjének közügyekben való szereplése milyen eredményes volt bel- és külföldön egyaránt.[1]

A családi és városi élet jogi viszonyai számos, az értelmi kereseti ágakhoz sorolandó egyén közreműködését tették szükségessé a közszereplés terén. Ilyenek az ügyészek, védelmezők és közjegyzők. Mint *ügyészek* és *védelmezők* többnek az emléke kerülte el a végleges elfelejtést. 1347-ben említve találjuk Merhard fiának Albert ügyvédnek a nevét.[2] 1378-ban a Jakab ügyvédét,[3] 1397-ben az eisteteni egyházmegye egyik papja Angermayer Henrikét, ki Pozsonyvárosa képviseletében és megbizásában[4] járul a pozsonyi Sz. László-ispotály ügyében Pontói Antal, János esztergomi érsek helytartója elé,[5] 1398-ban Kálmán pozsonyi polgár- és ügyvédét,[6] ki tiltakozik a város nevében Szentgyörgyi Péter erőszakossága ellen,[7] 1410-ben a Jakab áldozárét,[8] a lőcseiek által a tárnokmesternél bevádolt Ventur Gáspár védelmezőjeét. Ő Pozsony város ügyiratával felszerelve jelent meg a tárnoki itélőszéknél.[9] 1437-ben Szerdahelyi György ügyvéd a város pervivője.[10] 1446-ban több egyházi és világi egyén említésével találkozunk, kik városi ügyben mint ügyvédek serénykedtek.[11] 1452-ben

[1] L. e mű II. 3, 382—388.

[2] 1347-ben febr. 2-ikán Albertus filius Merhardi, alább: Albertus filius et *procurator* predicti Merhardi. *(Anj. Okmtár* V, 11, 12.)

[3] 1378-ban egy peres ügyben a pozsonyi bíró és tanács helyett *Jacobus litteratus cum procuratorijs litteris* eorundem conparuit. *(Dipl Pos.* I, 588.)

[4] discretus vir Dominus Henricus Angermayer de Lapide Presbiter Eystetensis Diecesis Procurator, nomine Procuratorio providorum virorum Judicis et Juratorum ac totius Communitatis hospitum de Posonio Strigoniensis Diecesis.

[5] *Dipl. Pos.* I, 740.

[6] Colomannus Ciuis Posoniensis, procurator et familiaris providorum virorum Judicis et Juratorum Civium de Posonio.

[7] *Dipl. Pos.* I, 789.

[8] *Jacobus Presbyter.*

[9] Fejér: *Cod. Dipl.* X. V, 89.

[10] nobilis et circumspectus vir Georgius literatus de Zerdahel procurator causarum nostrarum ac fautor nobis sincere dilectus, így a pozsonyi tanács egyik 1437 évi oklv. *(Dipl. Pos.* II, 410.)

[11] *Procuratores Civitatis:* Magister Laurentius de Czithar, Matheus Archi-

Digitized by Google

Doborgazi János,[1] 1479-ben Budai György, Szurdoki János, Szinthai János, Győri Pál[2] városi ügyvédek. 1480-ban Scharacher Burkhart Mátyás királynak Pozsonyban levő ügyésze.[3] 1485-ben István deák Pozsony város ügyviselője.[4] Hogy voltak azonkívül a város szolgálatában *magyar* ügyészek is, azt egy 1448 évi feljegyzés bizonyítja. Ez évben ugyanis a város, melynek német polgárai a magyar nyelvet nem beszélték,[5] magyar ügyészt fogadott s megértésére tolmácsot is.[6] A magyar ügyészt nyilván nemcsak a városban levő magyarság tette szükségessé, hanem az országos törvénykezés is. Az ügyrendnek ismerete nagyon fontos volt. Tudjuk, hogy a középkori per szigorú alakiságokhoz volt kötve. Ha a bíróság előtt ezen formaságok ellen vétett a peres fél, pere könnyen veszendőbe ment. Ezért tarthattak maguknak a felek szószólókat. Ezek azonban nem önállóan jártak el, hanem minden nyilatkoza-

---

diaconus Luczmanensis et Canonicus Jaurinensis, Benedictus de Waradino, Caspar de Prussia *Canonici Posonienses,* Albertus de Zuna, Petrus filius Georgii de Zerdahel, Antonius et Paulus Kerekes dicti de Doborgaz, Johannes litteratus de eadem, Gregorius de Kywrthes, Benedictus de Buda, Thomas de Mada et Paulus literatus de Gesztes. *(Dipl. Pos.* I, 8. Azonkív. v. ö. e mű III, 256.)

[1] Johannes de Doborgaz procurator noster. *(Dipl. Pos.* III, 48.)

[2] *Procuratores Civitatis Posoniensis:* Jeorgius litteratus de Buda, Johannes de Zurdok, Johannes de Zintha, Paulus de Jaurino. *(Dipl. Pos.* I, 8.)

[3] Burkhart Scharacher unser Annwaldt zu Prespurg. *(Dipl. Pos.* III, 445.)

[4] Stephanus literatus cum procuratorÿs literis judicis et civium ac hospitum de posonio. (Vár. ltár. Lad. 38. fasc. 3 Nr. 17. *Dipl. Pos.* III, 459.)

[5] 1446-ban azon az országgyűlésen, melyen Hunyadi János országkormányzóvá választatott, két pozsonyi követ is volt: *Benes* István és *Gmaitl* István. Ezek küldőiknek innen részletes tudósítást küldöttek s egyebek közt azon articulusokat is, melyekre az országgyűlés tagjaiknak esküt kellett tenni, ám csakis a latin szövegű articulusokat közlik a pozsonyi tanácscsal, a *magyar* nyelven irottakat nem, ezen megjegyzéssel: Der Ander ist *vngrisch den chan Ich ewer weishait nit zuschreiben.* (Teleki X, 185. *Dipl. Pos.* II, 745.)

[6] Igy tanusítja ezt ez évi számkönyve: Aufgenommen den Borso Janusch — *zu ainem Statprocurator,* vnd Johannes holczer ist Tolmatsch gewesen. (Knauz: *Az országos tanács* 130. l. 179 jegyz. és ugyanő: *M. Sion* II, 87.)

Digitized by Google

tuk a jelenlevő félnek azonnal való megerősítésére szorult. Curator ad hoc jelleggel bírtak inkább, mintsem hogy *meghatalmazottak* lettek volna. Meghatalmazottak csak a nem teljes önállósággal bíró személyek (nők, kiskoruak, papok stb.) képviselői voltak.[1]

A pervivők mellett fontos szerepet játszottak a *közjegyzők.* Ilyenül ismeretes 1381-ben Pozsonyi Péter fia Frigyes esztergomi áldozár,[2] ki okt. 6-ikán a pozsonyi prépostsági templom temetőjében közjegyzői oklevelet állít ki.[3] Ugyanő írta 1391-ben a pozsonyi Sz. László ispotályra vonatkozó okiratot.[4] A káptalan jegyzői is egyik-másik városi ügyben kaptak és teljesítettek nem érdem nélkül megbizást,[5] de különösen birtok- és peresügyekben meg végrendeletek ügyében kaptak a káptalantól megbizatásokat.

[1] Király: *Pozsonyváros joga a középkorban* 225—26 ll.

[2] Fridericus, quondam Petri de Posonio, Clericus Strigoniensis Dioecesis, *publicus imperiali auctoritate Notarius.*

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* IX. V, 552. És e mű III, 245.

[4] *Dipl. Pos.* I, 740.

[5] Item in die Cinerum (= febr. 23.) dedimus domino Philippo 2 libras den., quas idem dominus Philippus dedit *Notario Capituli* pro expensis ad dominum Archiepiscopum Strigoniensem *in negociis Ciuitatis.* (1379 évi adólajstrom.)

Digitized by Google

XII.

A családi élet valláserkölcsi alapja. A vallásosság nyilvánulása.

Már az eddig előadottakból kitetsző, hogy városunk középkori társadalmának egyik főalapját az őszinte és erős vallásosság tette. A végrendelkezésnél, a törvénykezésnél, a városi háztartásnál láttuk, hogy a vallásos motivumok ezek egyikénél sem hiányzanak. De az ott mutatkozó jeleket és bizonyítékokat számos mással is szaporíthatjuk. Igy látjuk mindenekelőtt azt, hogy az egyházi szabályok által előírt szokások és rendeletek betartására a családok s azok egyes tagjai szorgosan ügyeltek. Az *imádság* elvégzése a napi életnek egyik nem jelentéktelen foglalkozását tette. Sőt nem voltak éppen ritkák azok a családok, melyek körében a breviarium elmondása is szokásban volt. A *breviarium*, mint szorosan vett papi imakönyv, a papság számára zsinatilag volt előírva. Kezdetben még sz. István gondoskodott arról, hogy az általa alapított apátságok a szükséges könyvekkel elláttassanak. A püspöki egyházak is bőven el voltak velök látva, de a legrégibb példányok mind elvesztek, mit már nemcsak magukért a könyvekért sajnálhatunk, hanem azon bejegyzésekért is, melyekkel történeti tudásunkat bizonyára nem egy érdekes eseményre nézve kiegészíthettük volna. A pozsonyi egyházak legrégibb nocturnáléi, psalteriumai,

Digitized by Google

gradualéi s szorosan vett breviariumai is fájdalom elvesztek, míg a későbbi időszakból, kivált a XV. és XVI. századból többrendbeli érdekes és becses példány van fenn részint a káptalani könyvtárban,[1] részint a ferenczrendiekében,[2] részint a Magyar Nemzeti Muzeumban[3] és egyetemi könyvtárban,[4] hová azok Pozsonyból kerültek. Hogy egyes laikusok házában is tényleg kézenforgó imakönyvül szolgált a breviarium, azt hiteles adatok bizonyítják.[5] Imádság számba vétetett továbbá a *sz. irás* olvasása, amiért némely családnál a sz. irás könyve sem hiányzott.[6] A *zsoltárok* elmondása azonkép a kedvelt ájtatossági gyakorlatok közé tartozott. Sokan végrendeletileg rendelték el lelki üdvösségükért a zsoltárok elmondását.[7] Mégis átalánosabb volt a rózsafüzér vagyis az olvasó elimádkozása. A *rózsafüzér* bizonyára egy családban sem hiányzott. A végrendeletekben igen gyakran találkozunk vele.[8] Készült fából, csontból, klárisból, calcedonból.[9] A tehetősbek az értékesebb anyag-

[1] L. ezeket Knauznál: *Magy. Sion* 1869. VII, 730 skk. ll.

[2] Ugyanott VII, 745, 806, 810.

[3] Ugyanott VII, 800, 805.

[4] Ugyanott VII, 812.

[5] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében például olvassuk: Item so schaff ich zu der Mess vnd phrundt ain *breuiarij in papir den ich hab.* (*Prot. Test.* I, 36 a.)

[6] Igy láttuk annak példányát Egkenvelter könyvtárában.

[7] Rechnitzer János 1467-ben irja végrendeletében: Item mer hat er geschaffen Im vnd seiner hawsfrawen Zw Ir paider Sell haill in dem vnser frawen kloster *Zwen psalter zw lessen.* (*Prot. Test.* I, 139 a.) Agoston cserzővarga 1494 évi végrendeletében mondja: In das Junckfraw Closter sándt klarn orden schaff ich 1 fl. darumb *sollen sie mir den psalter lesen.* (*Prot. Test.* I, 238.)

[8] Pokfuss neje Katalin 1439 évi végrendeletében: Auch schaft Sy Irer Swester Tochter, der gallin 1c gulden *vnd ain* Corallen Paternoster . . . vnd vntter der paternoster sind Silbrynne knöphl. (*Prot. Test.* I, 32.) — Jakab fürdős neje Borbála 1495 évi végrendeletében egyebek közt hagy der Hopsin meiner dienerin ain *korallen paternoster* mit ainem wasserperl krewtzel. Alább: Item zu Sand lorentzen kirchen Schaff ich *Zwo korallen Paternoster,* dorumb sol der pfarrer daselbst hundert mess lesen lassen. (*Prot. Test.* I, 205 a.)

[9] Jakab fürdős neje Borbála 1495 évi végrendeletében a korállos rózsafüzéreken kívül *calcedonból* készültet is említ: dorzu Schaff ich in (= ihnen

Digitized by Google

ból készültekre is szivesen költekeztek. A harminczadkönyvből pedig megtudjuk, hogy a rózsafüzérek nem jelentéktelen import-czikkeket képeztek.[1] A rózsafüzérnek elimádkozása a vallásos társulatok tagjainak egyik főteendőjét tette. Úgy mondva *hivatalos* imák azok voltak, melyeket a sz. mise alatt királyért, királynéért, királyfiért, érsekért mondottak.[2] Érsekért és királyért külön misék is voltak.[3] Ráakadunk a törökök ellen való imádságokra,[4] de sőt a törökök és husziták ellen való pénzgyűjtésre is.[5] Az imádság hatásos erejében való bizakodás erős volt a vallásos meggyőződéstől áthatott hívek lelkében, s azért egy alkalmat sem mulasztottak el, hogy a magukért mondandó imára fel ne kérjék hitsorsosaikat.[6] A templomban magukért imádkoztatni átalános szokás volt.[7] A szentek

---

t. i. a barátoknak) ain *kaltzedony paternoster. (Prot. Test.* I, 255 a.)

[1] Kovátsnál: *Ny. MO árúforgalma a XV. században.*

[2] Egy 1341 évi hártyás magyarhoni misekönyv (kápt. könyvtár 10 sz. a.) Canonjában a memento pro vivis előtt előfordul *„archiepiscopo nostro et rege nostro."* Ugyene misekönyv 304 lapján pedig imák *pro rege,* et *regina, pro duce.* (Knauz: *M. Sion* IV, 136.) Ama XIV. századi misekönyvben, mely a pozsonyi káptalan könyvtárából József nádor megkeresése következtében a M. Nemz. Muzeumba került (1986 fol. lat.) a Canonban e szavak állanak: antistite nostro. *(M. Sion* VI, 806.) Egy 1489 évi hártyás misekönyv (kápt. könyvtár 6 sz. a.) Canonjában is említtetik e *kirdly.)*

[3] Az 1341 évi hártyás magyarhoni misekönyv (kápt. könyvtár 10 sz. a.) 303 lapján van a *missa pro archiepiscopo* et *missa pro rege.*

[4] Egy XV. századi hártyás Misekönyv (kápt. könyvtár 9 sz. a.) 270 lapján van egy *oracio contra turcos.*

[5] Kraws Péter írja 1476-ban: Item so soll man dauon (hagyatékából) ausrichten In den stockh zw sant Merten widder die *ketzr* XII gulden. Item Ich schaff In den stockh Zw Sant Merten widder die *Thewrecken* 11 fl. *(Prot. Test.* I, 173.)

[6] Azon XIV. sz. Missalében, mely a pozsonyi kápt. birtokából a M. Nemz. Muzeumba került (1983 fol. lat.), a táblára ragasztott véglapon ez áll: Explicit liber Missalis per manus domini Pertholdi. *Orate pro eo.* (Knauz: *M. Sion* VI, 807 l. 8 db.) — Egy másik, XV. sz. Missalében Szent Hedwig officiuma végén áll: Detur pro memoria scriptori pater noster et Aue maria. (A pozs. kápt. birtokából a M. Nemz. Muzeumba került 1985. fol. lat. Knauznál: *M. Sion* VI, 890 l. 27 db.)

[7] Pápai Miklós 1447 évi végrendeletében meghagyja: Item darnach Schaff ich ain gulden zu sand laurentzen *das*

Digitized by Google

tisztelete azok közbenjárásáért való imádságokat hoztak a hívek életében és az egyház használatában forgalomba.[1]

Imádság mellett a *sz. mise* hallgatása azonkép a hívek egyik főszükségletét tette. Ha a hajnali mise meghallgatása nem is volt szoros egyházi parancs, mégis számos adat arra mutat, hogy a hívek benne lehetőség szerint szivesen részt venni kivántak, sőt ily reggeli misék tartására alapítványokat is tettek. Igy alapítottak 1419-ben Frank Tamás pozsonyi polgár és neje Margit, valamint Tomad vászonkereskedő özvegye Katalin,[2] az összes rokonság megegyezésével, az ő és elődjeik lelki üdvösségére Isten és a B. Szűz tiszteletére egy a Sz. Lőrincz-egyházban örök időre naponta, *kora hajnalban* egy pap és négy énekes által elénekelendő misét.[3] Alapítványképen két aranyszöveti papi ornátust, egy hasonló szövetű

man vmb mich sol piten. (Prot. Test. I, 68.)

[1] Egy XIV. sz. Missalében, mely a pozs. kápt. birtokából József nádor megkeresése folytán a Magy. Nemz. Muzeumba került s ma is ott van (1986 fol. lat.) beírvák, bár más, de közelkorú kéz által, a *magyar szentek imái.* Eredetileg azért nem voltak benne, mert a könyv Knauz vélekedése szerint úgy látszik Csehország részére készült volt. *(M. Sion* VI, 806 l. 7 db.) — Egy 1488-ból való Missalében, mely a pozs. kápt. birtokából a Nemz. Muzeumba került (1984 fol. lat.) szintén megvannak a magyar szentek imái. *(M. Sion* VI, 809—10 l. 16 db.) — Egy XV. sz. Missalében, mely szintén a pozsonyi káptné volt s onnan a Nemz. Muzeumba került (1965 fol. lat.), elől naptár a magyar szentekkel. Végén sequentiák a magyar szentekről. *(M. Sion* VI, 888 l. 23 db.) — Egy másik XV. sz. Missalében: *Liber Missalis ecclesie posoniensis sancti Martini),* mely ugyancsak a pozsonyi kápt. birtokából került a Nemz. Muzeumba (1988 fol. lat.) a magyar szentek szintén megvannak. — Egy XV. sz. Misekönyvben, mely a pozs. kápt. birtokából került a Nemz. Muzeumba (1985 fol. lat.), elején naptár magyar szentekkel, jun. 29-re: Translacio s. Ladislaj regis *virginis* et conf. Végén Officium de sancta Hedwigis ducisse polonie. (*M. Sion* VI, 890 l. 27 db.)

[2] providus vir Thomas dictus Frank, *civis civitatis Posoniensis,* et honesta Domina Margaretha consors eiusdem, ac Catharina vocata, relicta quondam Tomadi Linificis, *similiter civis eiusdem civitatis.*

[3] *vnam missam* in Ecclesia Sancti Laurentii Martyris extra murum predicte civitatis Posoniensis habita, *mane in aurora sive diescente* per vnum idoneum Presbiterum et quatuor personas cantare scientes, ad id eligendos et deputandos singulis diebus, perpetuis temporibus, decantandum et solemniter peragendum fundassent et ordinassent.

Digitized by Google

cappát, egy 5 márk súlyú aranyozott ezüst szentségmutatót, egy misekönyvet, egy 1 márk és 6 lat súlyú aranyozott ezüst kelyhet, 24 aranyforintot és a vödriczi rémvámnak egy 105-töd részét rendelték.[1] A hálaadó- és a gyászmisék alapítása vagy megrendelése a híveknek ugyancsak gyakori határozatához tartozott. Vannak telekkönyvileg betáblázott misealapítványok.[2] Más misealapítványok házbér felajánlásokon alapulnak,[3] de a végrendeletek is telvék erre vonatkozó intézkedésekkel s ezek vagy olyanok, melyek örökösmisékre egyszer vagy egy évben vagy minden évnegyedben mondandókra szólanak,[4] vagy

[1] Pro cuius fundatione et dotatione duos ornatus sacerdotales, filis aureis contextos, vnam cappam eiusdem manerieci, unam monstrantiam argenteam deauratam, quinque marcas argenti in se continentem, vnum librum Missalis et unum calicem argenteum deauratum vnam marcam et sex lotones argenti ponderantem, item virginti quatuor florenos auri puri et 100 quinque portionum navigii, in praescripta civitate Posoniensi, circa Turrim Vidriciae habiti et existentis dandum, assignandum et annuatim administrandum deputassent. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 246—247.)

[2] 1341-ben Péter pozsonyi kanonok egyik házára tesz misealapítványt. (E mű II. 1, 49.) — 1414-ben Gilig Wenig fürdőjére tesz misealapítványt. Item so schaff ich vier gulden auf die Padstuben auf dem graben zu *ainem ewigen iartag* dem pharrer zu Sannd merten. *(Prot. Test.* I, 23 a.) Az 1439 évi városi telekkönyvben (Raichertsgassen F. LXV. b.) olvassuk Pfafsteter Henrik házát illetőleg: dient XXX d. III huner auf weinachtn [dem Nicol. Pachrad] In Coczleichnam Zech *zu ainer ewigen mess nach Inhaltung ains geschefts daz Niclas pachrad seliger getan hat.* — Az 1507 évi telekkönyvben. (Sand Michelsgassen Im Newsiedl F. XII. b.) Hawerstuk János és neje Magdolna házát illetőleg: vnnd dient Jerlich auff pfingstn II fl. ainen zw sannd Larenczn pharrkirchen den anndern zu sannd Michels pharrkirchn zw ainem Jartag mit XX fl. abzeledign doch die haubt suma mag er zu V fl. abledign.

[3] Pachrad Miklós 1439 évi végrendeletében egy örökös mise alapítványára szőlőn és felszerelési tárgyakon kívül egyes házbérét is hagyja das als bereits da ist *vnd schaff ich auch mein (?) Reicherts gassen vnd ander mein Zins darczu. (Prot. Test.* I, 36.)

[4] Item so schaff ich — írja Herl vásznasné 1433 évi végrendeletében — das man von dem haws vnd weingarten ausrichten vnd beczallen sol XX guldein *zu einem ewigen Jartag. (Prot. Test.* I, 8 a.) Zu aynem ewigen Jartag tzwaintzik guldein. Fink János neje Katalin 1435 évi végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 22 a.) Azonkívül l. fenntebb 61 l. 5 jegyz. 62 l. 1—3 jegyz. 63 l. 1 jegyz. 64 l. 1—2 jegyz.

Digitized by Google

olyanok, amelyek halál esetére tartandók. Nem ritkán 30 misének az elmondásáról intézkednek.[1] Van rá eset, hogy ezer misének az elmondását rendelték el egy év alatt.[2] Szokásban voltak a halál utáni nyolczad és harminczadnapon való engesztelőmisék.[3] Ilyenkor nem ritka a szegényeknek megfüröztetése, etetése és itatása, szóval a keresztény agape megtartásának elrendelése.[4] Egy-egy, miseközben a pap részéről s kivált az újmisés pap részéről az első miseáldozat bemutatásakor történendő Mementóra nagy súlyt fektettek a hívek.[5] A holtakról való kegyeletes megemlékezés mondhatni a családok életében megható. E kegyelet nemcsak az elköltözöttek emlékét tartá ébren a család tagjai között, hanem a temető cultusát is folytonvaló élénkségben tartotta. Több temető kápolnáról van tudomásunk. Igy tudjuk, hogy a Sz. Márton egyházát körülvevő temetőben a Sz. Gotthardról és Sz. Andrásról

[1] Michl Anna varrónő 1480 évi végrendeletében mondja: It. Ich schaff 1 fl. vmb. *XXX mess.* (*Prot. Test.* I, 180 a.) Dorner Farkas 1524 évi végrendeletében: Zum dritten so schaff Ich vmb XXX seelmes 1 fl. (*Prot. Test.* I, 408.)

[2] Jakab fürdős neje Borbála 1495-ben mondja: Auch zu hillff vnd trost meiner, meins hauswirts maister Jacoben seligen vnd vnser aller kinder selen, In der Ern dess allmechtigen gotes vnd seiner Mutter der Jungkfraw maria *Tausent mess lass lesen in Jars Frist* nach Rat der gescheft herren. (*Prot. Test.* I, 255 a.)

[3] Griessler Margit 1483 évi végrendelete: Item meiner Sel zu genaden gegen Got XXX Selmess zelesen zu S. Michael. (*Prot. Test.* I, 195)

[4] Chlokaus Erzsébet 1431 (vagy 1436) évi végrendeletében egyik szőlője borterméséuek $^1/_8$ részét szegényeknek hagyja: von dem drittail sol er geben armen lewten ein sel pad vnd ain *mal* das selb Jar als das gescheft geschehen ist. (*Prot. Test.* I, 20.) — Walher Péter 1443 évi végrendeletében meghagyja, hogy halála esetére felesége Margit den ersten sybenden vnd dreissigisten begen sol in sand laurenczen pharr vnd wo sy got hin erman, vnd sol in den dreyssig tegen arme *leut verpaden* vnd *ze tisch haben* mit *Essen* vnd *mit trinken* vnd darczu geben was darczu gehort nach irem vermogenn durch sein vnd seiner vorfodern sel selichait willen. (*Prot. Test.* I, 45 b.)

[5] Miklós késes özvegye Anna 1477 évi végrendeletében mondja: Item Ich schaff auch herrn Wolffgang Münnich den Niclas slosser Sun 1 gulden, *das er mich Inschreib vnd In seiner gedechtnus hab In seiner Ersten Mess.* (*Prot. Test.* I, 171 b.)

Digitized by Google

elnevezett kápolna állott, melyet Hambotto pozsonyi polgár 1324 előtt alapított ingó és ingatlan vagyon felajánlásával,[1] mit aztán más hívek hagyományai öregbítettek.[2] Ugyane temetőben állott a Sz. Egyed kápolnája is, melynek látogatása a híveknek búcsúkedvezményeket biztosított.[3] Még a Krisztus-társulatnak is volt a temetőben krypta-kápolnája.[4] Ezek mint a holtak iránt való, a hívek kebelében élő kegyeletnek alapítványai tekinthetők. Az élők és holtak lelkeért történt pénzbeli adományok hatásosságában senki sem kételkedett.[5] Az engesztelő fürdők alapítása is igen érdemes cselekvény volt a sírontúli lelki nyugalom kieszközlésére.[6]

A vallásosság további nyilvánulásai az a készség, melylyel a hívek magukat az *egyházi fegyelemnek* alávetették. A gyónástól és sz. áldozástól bizonyára senki sem maradt el. A papok közül maguknak állandó külön gyóntatót kiválasztani nagyon terjedt szokás volt. Hogy az ily gyóntatók nem kis befolyással voltak a hívek valláserkölcsi életének igazítására, magától értetődik. Nem egy példájával találkozunk annak, hogy a hálás hívek anyagi hagyományokkal kívántak lelki vezetőik iránt elismerőknek lenni.[7] A töredelem összefüggött a vezek-

[1] L. e mű II. 1, 76.

[2] L. e mű II. 1, 77.

[3] L. e mű II. 1, 77.

[4] L. e mű II. 1, 77. Hasonlóan voltak más temetőkben is kápolnák. Igy a Sz. Lőrincz-templom temetőjében levő kápolnára Pápai Miklós 1437-ben 4 forintot hagy. Item darnach Schaff ich IIII gulden *zu der kappeln die* man paun wil zu sand laurenczen. *(Prot. Test.* I, 68.) Azonkép tudjuk, hogy a Sz. Mihály-templom temetőjében állott a Sz. Balázs-kápolna. Dorner Farkas írja ugyanis 1524 évi végrendeletében: Mer schaff ich zu sannd *Blasy Capellen auf sannd Michels freithoff gelegen* von wegen des Requiem vnd placebo V fl. *(Prot. Test.* I, 408.)

[5] Graupner András 1436 évi végrendeletében: Item schaff ich X lb. phennig die der list Inn hat das man die sol geben *durch meines vater sel willen.* Item so schaff ich XXIII½ lb. phennig die sol man geben *durch meiner sel* villen. *(Prot. Test.* I, 22.)

[6] E mű II. 3, 117 l. 7 jegyz. számos példa.

[7] Item So schaff ich — írja Christina Scharnyn 1441 évi végrendeletében, —

Digitized by Google

léssel s ennek módjáról külön útbaigazítások támogatták a híveket.[1]

De a töredelem és a lelki üdülés szentségeiben való részesülés mellett a vallásos családok szorgosan betartották az egyházilag előírt *bőjtöket* is. Ezeknek betartása nemcsak egyes hívek, de a város lakossága összességének is lelkiismereti kötelmeül tekintetett, mi abból nyilvánvaló, hogy a város, kritikus időkben, bőjt alóli felmentvényt, illetőleg a bőjti tilalom megszegése alóli bűnbocsánatot kérelmezett Esztergomban, amint azt a városi számadókönyvek egyes helyei bizonyítják.[2] Bőjti napok voltak a péntek[3] és a szombat.[4] Hogy a szerda is az lett volna,[5] annak összes

---

meinem peichtvater herrn hannsen Selambter für XXX Sellmess vnd das werden dy geschäfftleut ausrichten. (*Prot. Test.* I, 36.) — Mer schaff ich — írja Wiener Margit 1494 évi végrendeletében — meinem peichtvatter herrn Bernharten pantzer 1 fl. damit beuilh ich mich got (*Prot. Test.* I, 236 a.)

[1] Ilyenre találunk azon XIV. és XV. századi két Missale 30 ik lapján, mely Missalék a pozsonyi káptalan birtokából a Magy. Nemz. Muzeumba kerültek. (1963 és 1967 fol. lat.) L. *M. Sion* VI, 807 l. 9 db. és 888 l. 22 db.)

[2] 1441 apr. 6-ikán olvassuk: Item am Pfincztag nach Judica hab wir gebn ainem vnger, der gegangn ist *von der Stat wegn* ken Grann *vmb ein Absolucio von des kriegs wegn der Stat vnd des hauss,* hat er verczert do hin auf vnd ab 2 fl. Item vnd *vmb prief Absolucionis* hat er geben dem Notario zu schreibn 1 fl. Minthogy 1441-ben húsvét ápr. 16-ikára esett (Knauz: *Kortan* 466 l.), az Esztergomba menesztett küldöncz díjazása pedig ápr. 6-án történt, nyilvánvaló hogy a város nem bőjt alóli, hanem a bőjti tilalom megszegése alóli bűnbocsánatot kérelmezett, a bőjtszegést a háborús időkkel mentegetve.

[3] Hazánkban a *péntek* kezdettől fogva bőjti nap volt. Ebben nálunk az általános keresztény szokást követték. Már Sz. István törvénykönyve mondja (II, 11.): Si quis in *sexta feria,* ab *omni christianitate observata,* carnem manducauerit, per unam ebdomadam luce inclusus ieiunet. (Endlichernél: *Rer. Hung. Mon. Arp.* 314 l.)

[4] E nap a kereszténységben nem elejétől, hanem csak VII. Gergely óta, ki a sz. atyák tekintélyére hivatkozott, lett általános bőjti nappá. (Szalágyi: *De statu Ecclesie Pannoniae* VII, 191—192. *M. Sion.* VI, 178.)

[5] A nápolyi Margit-legenda szerint Sz. Margit († 1271) omni *quarta* et sexta feria continenter in pane et aqua ieiunabat. (Batthyánynál: *Scripta et acta S. Gerardi* 331—332.) Az 1279 budai zsinat 63 fejezete tiltja a regularis kanonokoknak a szerdai napra a húsevést, hacsak nem esik arra kilenczolvasatú ünnep. (Péterffy: *Conc. Sacra*

Digitized by Google

adataink ellentmondanak.[1] A pénteki napon tartózkodtak úgy a húsételtől mint a lacticiniák élvezetétől.[2] Szombati

---

I, 123.) Ezekből az adatokból Knauz azt a következtetést véli levonhatni, hogy ha ugyan pénteken kívül még tartottak bőjti napot, az a *szerda* volt. (*M. Sion* VI, 179.) Azonban nagynevű tudósunk téved ebben. Mert abból, hogy egy oly szentéletű szerzetesnő, minő Margit herczegnő volt, szerdán bőjtölt, nem következik, hogy bőjti nap volt az általán minden kereszténynyre nézve, úgy mint a péntek. A budai zsinat is csak a reguláris kanonokokra szorítja annak megtartását, azt is csak úgy, hogy ha ünnep nem esik rá. Hogy mennyire tisztán a regulárisokra szorítkozó, kitetszik abból is, hogy a *hétfőt* is ily bőjti napul rendeli, a péntekről pedig hallgat.

[1] A Zsigmond király és Ernő herczeg 1410—19 évi konyhaszámadásaiban a *szerda* kivétel nélkül húsos nap, melyen marha-, borju-, bárány-, ürü-, tyukhúst stb. ettek délben este. (Fejérpatakynál: *MO vár. régi szám. könyvei* 43, 46, 47, 51—53, 55—58 ll.) Mint bőjti nap a szerda csak ott fordul elő, hol vele bőjti nap esett össze, mint 1419-ben márczius 1-én, mely *hamvazószerda* volt. A következő csütörtök is, mint már nagy bőjtbe eső, bőjti nap. (U. o. 56—57 ll.)

[2] A nevezett konyhaszámadások szerint pénteken csak halat, heringet, rákot, káposztát, hagymát, foghagymát, borsót, kölest, sót, zöldséget, olajot, gyümölcsöt szolgáltattak ebédre. (U. o. 44, 52—55. ll.) A lacticiniák: tej, turó, csak szórványosan jön elő pénteki napon. (U. o. 55, 56, 57 ll.) Tojás egyszer sem. Hogy ezek tényleg mint nem bőjti ételek, tiltva voltak, azt egyes pápai felmentések bizonyítják. (Theinernél: *Mon.* I, 500 II, 478.) De Galeoti is mondja, hogy pénteken non modo carne, *sed caseo, lacte, ovisque abstinent.* (*De dictis et factis Mathiae Regis* 6 fej.) Várdai Pál primás 1530 ban ápr. 5-ikén meghagyja a beszterczei plebánosnak, tartson személyesen vizsgálatot a selmeczi papoknál az iránt: si ab esu carnium et *lacticiniorum* et similium rerum, *quarum usus diebus ieiuniorum et quadragesimali hoc tempore probibitus est,* abstineant. (Katona: *Hist. Crit.* XX. 1, 620.) Az 1560 évi nagyszombati zsinat is fenntartja még a tartózkodást a carnibus et *his quae a carnibus habent originem.* (Péterffy: *Conc. Sacra* II, 94, 95.) 1539-ben azonban Lomniczai Horváth János szepesi prépost úgy nyilatkozott, hogy az általa Sz. György napján tartandó zsinaton mandabo omnibus Plebanis libere *ova per Quadragesimam manducare.* (Wagner: *Analecta Scepus.* II, 227.) Az 1611 évi nagyszombati zsinat már szükségesnek tartotta az egyre hanyatló szokás következtében a pápához fordulni azon kéréssel, hogy *lacticiniorum, ovorumque usum diebus ieiunii licitum esse iubeat.* (Péterffy i. h. II, 206.) Ezt a pápa legott megengedettnek látszik, mert Lósi Imre egri püspök 1636 decz. 17-én azt írja, hogy az 1611 évi nagyszombati zsinat folyamodása óta vigere in Hungaria usum *ovorum et lacticiniorum* temporibus ieiuniorum. (Knauz: *M. Sion* VI, 192.) Ezeket szem előtt tartva értem az 1410 évi pozsonyvárosi számadókönyvek egyik (különben homályosnak maradó) adatát. Ez évben máj. 31-ike szombati napra esett, a városi számadókönyv elszámol a vacsorára felszolgált ételek költségéről. Csak

Digitized by Google

napon ellenben csak a hústól, míg a lacticiniák asztalra kerültek.[1] A *kántorbőjtök,* melyek szigorú megtartását hazánkban úgy a világi mint az egyházi törvények követelték,[2] természetesen Pozsonyban is szoros megtartásban részesültek. A *nagybőjt* hamvazó szerdával vette kezdetét[3] s tartott húsvétig. A húshagyó keddnek lakmározással és vígsággal való megülése általános szokás volt országszerte[4] s így Pozsonyban is divatos. Egy-egy adatból talán arra

---

halakról, zöldségről és gyümölcsről van benne szó, a kamarás mégis azt mondja: *fui iratus, quia rex* (Zsigmond király) *ieiunabat* s aztán utána veti: Item kez, eyer, smalcz hetten sy frwe genomen vnd wolt in nicht mer geben. (Fejérpatakynál i. h. 44 l.) Vagyis a kamarás azért haragudott meg, mert már reggel vett sajtot, tojást, zsírt, de minthogy a király bőjtölni akart, ezeket a hiába vett ételféléket neki fel nem tállalhatta.

[1] Tojás, zsír, méz, tej, sajt rendesek a halas ételek mellett. Különben a szombati bőjt is szigorúnak mondható s így nem áll az, amit Knauz mond: „hogy őseink szombaton nem bőjtöltek" (*M. Sion* VI, 179), nem áll legalább a XV. századra nézve. Azok az adatok, melyeket Knauz a pozsonyvárosi számadáskönyvekből idéz (1434-1450), éppenséggel nem bizonyítanak a szombati bőjt ellen, hanem inkább is amellett, mert húsról ezekben az adatokban sincs szó, s ezért kétségtelenül roszul mondja: „hogy még a XV. század közepén sem volt nálunk a szombat bőjti nap." (I. h. VI, 180.)

[2] Sz. István I. 10 tcz., Kálmán kir. I. 71 tcz. Az 1579-iki szombathelyi, az 1611 évi nagyszombati és az 1629 évi nagyszombati zsinatok elrendelik szigorú betartásukat.

[3] Sz. László király törvénykönyve (I, 31 tcz.) szerint hazánkban, eltérőleg egyéb nyugoti országok szokásától, a nagybőjt nem hamvazó szerdán, hanem a már ezen napot megelőző *hétfőn* vette kezdetét. Ezen szokás azonban később megszünt. Már IV. Béla alatt a *hamvazó szerdával* kezdődött a bőjt. Pozsonyban is így volt. Egy 1364 évi számadáskönyvi adat szerint a carnisbrivium február 6-ikára = hamvazó *szerdára* esett. (Fejérpatakynál i. h. 40 l.) Egy 1440 évi számadáskönyvi adat szerint a hamvazó szerda előtti kedd a *Faschankhtag* (= Faschingtag). Ernst Zsigmond pécsi püspök s királyi kincstárnoknak 1494—95 évi számadásaiban olvassuk: Tertio die Martii, dum regia Maiestas conuiuium habuit *in Carnis priuio.* 1495-ben márcz. 4-ikén *hamvazó szerda* volt. (Knauz: *M. Sion* VI, 189.)

[4] Ernst Zsigmond pécsi püspöknek s királyi kincstárnoknak már idézett 1494—95 évi számadásaiban olvassuk az 1494 évi húshagyó keddre (febr. 11.) vonatkozólag, hogy az akkori vacsorára, ad cenam, *dum hospitauit Regia Maiestas Ciues et Ciuissas Budenses,* dati sunt de mandato Domini Regis 34 fl. Aztán 1495-re vonatkozólag: Tertio die Martii (= márcz. 3), dum regia Maiestas *conuiuium habuit* in Carnis priuio. (Engel: *Gesch. d. Ung. Reichs* I, 71, 87.)

Digitized by Google

is következtethetni, hogy a nagybőjt annál szigórúbbá vált, minél inkább végéhez közeledett.[1] *Vigiliás bőjtök* voltak mindazok, melyek mint ilyenek országszerte kötelezőleg[2] tartattak meg: karácson, pünkösd, mindenszentek, gyümöcsoltó Boldogasszony, Nagy-Boldogasszony, Ker. Sz. János, Mátyás, Péter-Pál, Jakab, Bertalan, Mátyás, Simon, Juda, András, Tamás apostolok, Máté evangelista[3] és Sz. Lőrincz előestéi. Ezekhez járultak még Sz. Márton ünnepének előestéje is,[4] míg a Gyertyaszentelő, Sarlós b. Asszony, havi b. Asszony, Kisasszony és b. Asszony fogantatása ünnepeinek előestvéi csak mint önkénytesek[5] tartattak meg.[6]

Az *ünnepek* megtartásában a pozsonyiak egészen alkalmazkodtak az egyházmegyei szokáshoz. A kereszténység által ünneplésre meghagyott fő- és sátorünnepeket kivétel nélkül megtartották. A szentek közül kiváló tiszteletben részesült a mennyek királynéja, hazánk égi nagy patronája. Közbenjárásáért buzgó imákat hangoztattak és szép dicsénekeket zengtek. A Salve Regina hymnus kedvencz imája, éneke volt a pozsonyi családoknak. Láttuk, hogy 1365-ben a pozsonyi káptalan Jakab bíró lelki üdveért hogyan rendeli el a Salve Reginának az iskola növendékei által naponta való eléneklését.[7] Mások vallásos áhitata is kedvet

---

[1] A pozsonyvárosi számadókönyvek 1440 márcz. 16-ikára, a fekete vasárnap után való szerdára ezeket mondja: Vermerkcht was man Graf vlreich von Cili Specerey und anderlay notdurift, *vastnspeis* gekauft hab: Item am mitichn vor dem palmtag A. d. 1440. Item ... 85 libras *pawm öl* vmb 8½ fl. auri. Item ... vmb ½ czenten *feygn* 2½ fl. a. Item ... vmb ein virtl *Mandl* 3 fl. a. Tehát csak *olajat* és *gyümölcsöt!*

[2] ex praecepto.

[3] A pozs. 1419 évi számadókönyv szerint Máté vigiliája (febr. 23.) *csötörtökre* esett s ennek daczára kizárólag *bőjtös ételek* van felsorolva. (Fejérpatakynál i. k. 53 l.)

[4] Régibb időkben Sz. Márton ünnepe előtt *3 napi bőjt* volt. *(Decret. Ladislai regis* I, 38. Endlichernél 332 l. És v. ö. Knauz: *M. Sion* VI, 181.)

[5] ex devotione.

[6] Az 1611 évi nagyszombati zsinat előszámlálása szerint. (Péterffy: *Conc. Sacra* II, 206—207. Knauz: *M. Sion* VI, 192.)

[7] L. fenntebb 310 l.

Digitized by Google

és megnyugvást talált e szép strófákban. Simon szabó és neje Katalin, hogy csak néhány példát idézzünk, 1447-ben 5 forintot hagynak arra, hogy az ő üdvükért Sz. Márton egyházában minden szombat éjjelén a Salvét elzengjék.[1] Rechnitzer János 1467-ben ugyancsak végrendeletileg elrendeli, hogy az ő és neje sírján naponként elénekeljék a Salve Reginát a Sz. Szűz egyik imájával.[2] Kranfelder Margit 1498-ban meghagyja, hogy a szentferenczi szerzetesek az ő temetésekor a vecsernye után a zsolozsmákat mondják el, azonkívül énekeljék el sírjánál a Salve Reginát a hozzávaló imával egész éven át.[3] A szent szűz ünnepein kívül meg lettek ülve a *magyar szentek* ünnepei is, névszerint Sz. István király, Sz. Imre herczeg, Sz. Adalbert, Sz. Gellért vértanú, Sz. Zoerárd vértanú, Sz. László király, Sz. Hedvig, Sz. Kálmán ünnepei is. Ezen szentek egyesei többféle ünneppel is tiszteltettek meg. Igy voltak aug. 15-én Sz. István halálának, aug. 20-ikán Sz. István felmagasztalásának, okt. 11-ikén Sz. István teste feltalálásának ünnepei. Sz. István ünnepének vigiliája is meg lett tartva. Hasonlóan Sz. László királynak is volt többféle ünnepsége, névszerint jún. 27-ikén felmagasztalásának s júl. 29-ikén eltakarításának ünnepe. Szept. 2-ikán és nov. 5-ikén ülték Sz. Imre herczeg és hitvalló ünnepeit.[4] Sz. Márton, Sz. Lőrincz,

---

[1] Item mer Schaff Ich zu dem Salue das man all Sambstagnacht singt V flor. auch zu sand Merten. *(Prot. Test.* I, 104.)

[2] Darnach schaff ich auf meinen vnd meiner hausfrawn grab teglich ze singen ain salue Regina mit ainer Collecten von vnser fraun. *(Prot. Test.* I, 135.)

[3] Vnd Zu meiner begrebnus Schaff ich den Brudern in das kloster funf gulden Vnd ain weisse silber gurtl, dorumben sollen sy mir *den psalter lesen* vnd sunderlich sollen sy mir Nach der vesper bey meiner grebnus *singen das salue Regina mit der Collecten ain gantz Jar. (Prot. Test.* I, 264 a.)

[4] Egy a pozsonyi kápt. birtokához tartozott, de innen a Nemz. Muzeumba átszármazott (1987 fol. lat.) XV. sz. Missalé elején a naptár: jun. 27-re Eleuacio s. Ladislai regis et conf.; jul.

Digitized by Google

Sz. Mihály ünnepei mint a pozsonyi plebánia-egyházak védszentjeié különleges megülésben részesültek. Ezt Sz. Katalin ünnepéről is mondhatni, kinek kápolnája maig is fennvan a Mihály-utczában. Egyesek privatim ülték meg a saját patronusaik vagy életük viszonyainál fogva egyéb szentek napjait.[1]

A vezeklésnek egyik nemét a *zarándoklatok* és *bucsújáratok* tették. Híres bucsújáró helyek a középkorban Pozsony közelében *Máriavölgy*, melyet a középkorban a pozsonyiak folytonosan részesítettek kegyeletes adományokban.[2] Mint bájos hegyvidéken fekvő kegyhely ma is nagy vonzóerőt gyakorol Pozsony vallásos katholikus lakosságára. Továbbá *Sz. Erzsébet* a Csallóközben.[3] Ausztriában a magyarok által átalán s a pozsonyiak által különösen, Nagy Lajos király ideje óta a mai napig sűrűn felkeresett *Máriazell*,[4] azonkívül *Klosterneuburg*,[5] *Sanct-Wolfgang*[6] és

---

29-re: depositio s. ladislai; aug. 15 re: Transitus s. Stephani regis; aug 20-ra: Eleuacio s. stephani regis; szept. 2-ra: Emerici ducis et conf.; okt. 11-re: Inuencio corporis s. stephani regis; nov. 5-re: Emerici ducis et conf. E könyv 271 lapján: Vigilia s. regis Stephani . . . ad processionem Oracio: Concede nobis . . . (*M. Sion* VI, 889 l. 25 db.)

[1] András sajtos például azt mondja 1440 évi végrendeletében: Item quinque florenos aureos, qui distribuantur *pro honore Sancte Barbare.* (*Prot. Test.* I, 34.)

[2] Fertői István (Stephann von See) pozsonyi polgár 1480-ban írja: Item Zu Vnnser lieben *frawn in das tal* X fl. (*Prot. Test.* I, 182.)

[3] Ezt a *Prot. Test.* egyik adata bizonyítja. I, 236 a.

[4] Pápai Miklós 1447 évi végrendeletében mondja: Item darnach Schaff ich *ain fart zu vnser frawn gein Zell.* (*Prot. Test.* I, 68.) — Rechnitzer János 1467-ben: Item hat Er geschafft *ain fart gen Zell.* (*Prot. Test.* I, 139 a.)

[5] Jakab fürdős neje Borbála 1495-ben meghagyja, hogy örököse ain *kirchfart gein kloster Newenburgh,* die ich schuldig bin, dauon ausricht. (*Prot. Test.* I, 255 a.)

[6] Hekchl Ulrich neje Katalin 1434-ben rendeli, hogy vagyona után férje sol er ausrichten ein fart zu *Sand wolfgang,* wann er sy gar wol mag. (*Prot. Test.* I, 26.) — Pápai Miklós 1447 évi végrendeletében: Item darnach Schaff ich ain fart Zellbe, Sz, Erhartra, Brukba darnach zu *sand wolfgang* mit ainer fart. (*Prot. Test.* I, 68.) — Rechnitzer János 1467-ben: Item hat er geschafft *ain fart gen Sand Wolfgang.* (*Prot. Test.* I. 139 a.) — Ágoston timár 1494 évi végrendeleté-

Digitized by Google

Bruck;[1] Tirolban *Sanct-Leonhard;*[2] Bajorországban *Alt-Oetting;*[3] Németországban *Aachen;*[4] Olaszországban *Róma.*[5] Egyéb helyekül még *Sanct-Erhard,*[6] *Pirhing*[7] és *Sanct-Barbara im Wald* ismeretesek.[8] Ez utóbbira nézve sejtem, hogy azonos a *Sanct-Barbara im Ipperwald* kolostorral Mainzban, ahol a Magyarországból Aachenbe indult zarándokok ide s oda érkezésökkor két napra szállást, élelmezést és távozáskor még pénzadományt is kaptak.[9]

Ezen bucsújáróhelyek közül kivált Róma és Aachen vonzották leginkább hazánk népét. Rómáról tudjuk, hogy már Sz. István király alapított itt magyarok számára zarándokházat. A politikai érintkezésnél fogva is tartottak

---

ben: Zu dem lieben *Sant Wolfgang* ... auf ain rais, dahin ausrichten, schaff ich darzu V libra den. *(Prot. Test.* I, 238.) — Grasman János 1494 végrendeletében: Item ich bin schuldig drey kirchfart aine ... gen *S. wolfgang* in das gepirg, meghagyja, hogy vagyonából ennek elégtétessék. *(Prot. Test.* I, 292 a.)

[1] Pápai Miklós 1447 évi végrendeletében mondja: Item darnach Schaff ich *ain fart zu vnser frawn gem perucgk. (Prot. Test.* I, 68.)

[2] Rechnitzer János 1467-ben: Item hat Er geschafft *ain fart zu S. linhart. (Prot. Test.* I, 139 a.)

[3] Ágoston cserzővarga 1494 évi végrendeletében zu vnser lieben frawen gein *ötting* auf ain rais, dahin ausrichten, schaff ich darzu V libra d. *(Prot. Test.* I, 238.) — Grasman János 1494-ben írja: Item ich bin schuldig drey kirchfarrt, aine *gen Ötting* vnserer lieben fraun. Meghagyja, hogy vagyonából elégtétessék ennek. *(Prot. Test.* I, 292 a.)

[4] Pápai Miklós 1447-ben írja: Item darnach Schaff ich *ein Achuart zw vnser frawn gein Ach. (Prot. Test.* I, 68.) — Tewbler Kálmán neje házára 1497-ben X frtot rendel *vmb ain Achfart. (Prot. Test.* I, 261.)

[5] Hekchl Ulrich neje Katalin 1434-ben rendeli, hogy vagyona után férje sol ausrichten wan er wol mag *eyn Romfart. (Prot. Test.* I, 26.) — Ágoston tinár 1494-ben végrendeletileg vmb ain *romfart* schaff ich X fl. in golt, die sol man auf das paldist (= baldigst) ausrichten. *(Prot. Test.* I, 238.)

[6] Pápai Miklós 1447 évi végrendeletében írja: Item darnach Schaff ich *ain fart zu sand Erhart. (Prot. Test.* I, 68.)

[7] Rechnitzer János 1467 évi végrendeletében: Item hat Er geschaft *ain fart zw vnser frawen gen pirhing. (Prot. Test.* I, 139 a.)

[8] Grasman János 1494-ben írja: Item ich bin schuldig drey kirchfart ... die dritt zu *sand Barbara Im wald,* elrendeli, hogy hagyatékából ennek elégtétessék. *(Prot. Test.* I, 292 a.)

[9] Serrarius: *Moguntiarum rerum libri quinque* p. 118. Beissel: *Die Aachenfahrt.* 1902 90 l.

Digitized by Google

megszakítás nélkül az odavaló zarándoklások. Még körülményesebben vagyunk az aacheni bucsújárásokra nézve tájékoztatva. Ezek szintén ősi idők óta voltak szokásban. Aachen, melynek Szűz Mária tiszteletére felavatott egyházát a merowingi, karolingi és szász fejedelmek egyaránt híres szent ereklyékkel gazdagítottak és tettek nevezetessé, hazánk népét a XI. századtól kezdve az egész középkoron át tömegesen vonzotta. A lüttichi egyházmegyének azon hívei, kik 1052-ben éhség következtében Magyarországba kivándoroltak, emlékökben tartották Aachent s nemcsak fenntartottak a kegyhelyével való érintkezést, hanem az oda való vágyakozást a magyarokban is felébresztették. Már 1221-ben határozott nyoma van oda történt zarándoklásuknak[1] 1357-ben I. Lajos király neje Erzsébet 700 lovaggal zarándokolt oda.[2] 1374-ben maga Lajos király is oda zarándokolt nagy kisérettel, a magyar kápolna számára gazdag alapítványt téve.[3] A XVI. században, mondhatni, az aacheni zarándoklások már nemzeti szokás volt hazánkban. Egész csapatokban zarándokoltak oda, kiket a németek *hun-zarándokoknak* neveztek.[4] Útjuk Nürnbergen át Miltenbergbe vezetett, a tehetősebbek itt a Majnán Mainzba s innen a Rajnán Kölnbe mentek. A legtöbbje mégis gyalog tette meg az utat, s sátrak alatt tanyázott.[5] Számuk nagyságára már abból következtethetni, hogy Kölnben az általuk hozott ezüst pénzek az ottani

[1] Kessel: *Geschichtliche Mitteilungen über die Heiligtümer der Stiftskirche zu Aachen.* 1874 179 l.

[2] *Die Chroniken der deutschen Städte vom XIV bis ins XVI Jahrhundert* III, 282. Kessel i. h. 174. Ugyanő: *Gnadenbild vns.lieb. Frau in der Stiftskirche zu Aachen.* 1878 57 l.

[3] Schervier: *Die Münsterkirche zu Aachen vnd deren Reliquien.* 1853 136 l.

[4] Beissel: *Die Aachenfahrt.* 1902. 86—88 ll.

[5] Egy Mainz vidékét feltüntető, valószinüleg XVII. századi térképen az országút mentén sátrak és zarándokok láthatók e felirattal: *Hungarische Walfart.* (Quetsch: *Geschichte des Verkehrwesens am Mittelrhein.* 1891 354 l. és Beissel i. m. 90 l.)

Digitized by Google

kereskedelemben sokáig forgalomban voltak.[1] Magyar medve-tánczoltatókról is van tudomásunk, kik a kölniek mulattatására lóhosszasságú nagy medvéket sípok hangjára és dobok ütemére tánczoltattak.[2] Szokásban volt Aachenben házasságokat is kötni, a magyar jegyeseket a Sz. Foilan-egyházban adták egybe. Ott kötött házasságokat szerencséseknek tartottak.[3]

Hogy Pozsonyban tényleg igen sokan nagy súlyt helyeztek úgy a római, mint az aacheni zarándoklatokra, erről a végrendeletek híven tanúskodnak. A végrendelkezők ugyanis az ily zarándoklatok megtartását elrendelik s erre vagy bizonyos összeget utalványoznak fekvőségeik vagy ingóságaik után, vagy összeg ki nem jelölésével csak magát a zarándoklást teszik örököseiknek kötelezővé s ez esetben nyilván a zarándokút összes költségeinek megfizetésre kötelezték őket.[4] Számos eset mutatja, hogy e czélra házaikat és szőlőiket egészben[5] vagy részben lekötötték.[6] Avagy hagytak e czélra készpénzt.[7] Mások lelkök üdvére az aacheni vagy római kegyhelyeket csupán jó-

[1] Weinsbergi Hermann *Kölni Emlékkönyvének* 1524 évi tudosítását l. Beisselnél i. m. 93 l.

[2] Beissel i. m. 92 l.

[3] Kessel i. h. 187 l. Beissel i. m. 93 l.

[4] Pál szijgyártó 1433-ban írja: Item ain tail in der hachney zunagst des Jacobs paykkendarffer weingarten, mit sampt zu einer *Romfart.* (*Prot. Test.* I, 14.) — Gutgesell Miklós 1436-ban: Item So Schaff ich tzwu Romuart vnd ain *Achuart.* (*Prot. Test.* I, 21.) — Weidner György 1436-ban: Item So schaff ich vnd ain *Romfart* vnd ain *Achfart* XXVI gulden. Item So schaff ich ob meine tzway kinder abgingen so sol man ausrichten ayn *Romfart* vnd ain *achfart.* (*Prot. Test.* I, 25.) — Häberler István 1494-ben: Item darnach Schaff ich Zu vnser lieben frawen gein ach ain *Achfart,* die sullen meine vier kinder ausrichten von den gütern, So ich in geschaft hab. (*Prot. Test.* I, 237.)

[5] Payr János neje írja 1485-ben: Mein haws Schaff ich zu ainer Romfart. (*Prot. Test.* I, 200 a.)

[6] Czother Mathes neje Katalin 1517 évi végrendeletében bucsújárással terheli meg szőlőjét: schaff ich auff ain weingarten genant Im pistritzer ain *Romfart* s ugyanerre egy *Aachenbe* való bucsújárást is. (*Prot. Test.* I, 376 a. Azonkív. l. fenntebb 62 l. 4 jegyz. és 63 l.)

[7] L. a fennt közölt adatokat.

Digitized by Google

tételményben kivánták részesíteni.[1] Ezt a segélypénzt valaki által oda juttatták, maguk beérve azzal, hogy e helyeken csupán egy-egy misét mondjanak el javukra.[2] Pénzen kívül egyes értékesebb tárgyakat is ajánlottak fel.[3] A legtöbb esetben nincs megmondva, hogy helyettük a zarándokutat ki tegye meg, egyes esetekben azonban a személyek, legalább állásukra nézve, ki vannak jelölve. Igy kivánja egyik, hogy ezek csak papok,[4] másik, hogy jámbor tanítók vagy templom-szolgák,[5] harmadik, hogy valamelyik tanuló[6] legyenek. Nem egy esetben a végrendeleti végrehajtó van netáni mulasztás esetére a végrehajtással megbízva.[7] Egyik-másik végrendeletben az idő is ki van jelölve, mikorra a zarándok-

[1] Igy hagy András sajtos 1440-ben: Item ad *cellam beate Marie virginis* XX florenos aureos. Item ad *Sanctum wolfgangum* XX florenos aureos. Item ad *Sanctum Vdalricum* extra muros wienne quinque florenos aureos. *(Prot. Test.* I, 34.)

[2] 1495-ben Maier György igy rendelkezik: Zu unser lieben Frawen gen Ach schaff ich XI fl. also das die X gulden sol man geben zu den gepaw der kirchen zu Ach vnd vmb den ainen gulden sol man mir Zu ach mess lesen zu dem hail mein vnd meiner Hausffrawen selen, Vnd welcher dasselb gelt gen ach tregt, vnd ausricht, dem sol man geben fur sein Mue V gulden. *(Prot. Test.* I, 253.) — 1510-ben Geir Farkas timár irja: Item Ich schaff vnnd ordenn zu dem gotshawss vnserer lieben frawen gen Ach VIII fl. beuelh ich meiner lieben hausfrau als ich ir darin vertraw von solhen meinen verlassen guetern auszurichten. *(Prot. Test.* I, 324 a.)

[3] Fux neje Erzsébet (Elspett Fuxlin) 1521-ben irja: Item Ich schaff zu vnser frawen gen Ach *ain perlnis pörtl. (Prot. Test.* I, 400 a.)

[4] Menyhért fürdős (Melchior Pader) 1493-ban irja: Vonersst Zu ainer Romfart XIIII guldn hungrisch vnd Zu ainer Achfart X guldn hungrisch, dieselben *zwo kirchfert sulln durch brister ausgericht werden. (Protocollum Test.* I, 234.)

[5] Katzelperger Anna 1518-ban irja: Schaff Ich zu ainer *Romfart* Zehen gulden, niderzulegen zu Sant Laurentzn kirchen, *ainem Schulmaister oder diener,* der da pey der Pfarkirchenn trewlich diennt, doch mit Wissung vnd Willen des Pfarherrn dasselbs vnd der ganntzen Pfarmring dabey. *(Prot. Test.* I, 382.)

[6] Phaffsteter Anna a maga 1511 márcz. 16-ikán keletkezett végrendeletében mondja: Ich schaff auch dem *Johannes Studenten* Zwen gulden Zu einer Romffardt. *(Prot. Test.* I, 331.)

[7] Item ich schaf zu der lieben vnser frawen ain Achfart das do aus sul richten — irja 1488-ban Jakab molnár — vnd ob das nit wurd ausgericht, so soll der geschaff hierin gewalt haben vnd sullen dar nemen von dem haws. *(Prot. Test.* I, 218.)

Digitized by Google

út megtétessék, azonnal,[1] egy év alatt,[2] két év alatt,[3] hat év alatt,[4] vagy tíz év alatt.[5] De számosan voltak azok is, kik személyesen tették meg az utat. Ha elgondoljuk nemcsak a nagy fáradságot, melylyel ily utak természetszerűen jártak, hanem egyúttal azokat a folytonvaló nagy veszedelmeket is, melyek betegség, rablás, útonállás következtében a zarándokot érhették,[6] valóban bámulnunk kell a zarándoklók buzgóságának nagyságát. Végrendeleti könyvünkben az utolsó aacheni zarándoklás 1523-ban, az utolsó római zarándoklás pedig 1524-ben fordul elő. A reformatióval ezek megszüntek, de az ellenreformatióval ismét megindultak. II. József tilalmi rendelete következtében végleg beszüntek.[7]

Az élő hitbeli buzgóság hozta magával, hogy a *jótékonysági* és *irgalmassági cselekedetek* egész sorával találkozunk eldödeink életében. Nincs végrendelet, melyben kegyes hagyományokról nem volna szó. Az ispotályokról és szegényekről való gondoskodást egyaránt szivén hordta nő

[1] L. fenntebb 389 l. 5 jegyz.

[2] Hedwig György szatócs özvegye 1474-ben mondja: Item dem huntzveint Mertten den kramer das er ausricht *1 achfart in ain Jar*. És: Item kuntz franchen den Schöndorffer IIII Emer wein vnd nachgelassen 1 gulden, den er mir schuldig ist darumb sol er gen ein *Ramfart* an das almulich *in Jarfrist*. *(Prot. Test.* I, 155. a.)

[3] Több adat a *Prot. Test.*-ban.

[4] Heimer Jakab 1459-ben írja: Item so sol mein hawsfraw von Irm gescheffte das Ich Ir getan hab, ain *Romfart* ausrichten. Doch also, ob Sy im leben bleibt, so *soll Sy VI Jar frist darzu haben*, wer aber das Sy mit tot abgieng, So sol *mans Im ersten Jar* ausrichten vnd in dem Jar da Sy Inn stirb. *(Prot. Test.* I, 102 a.)

[5] Beissel: *Stimmen aus Maria-Laach.* 1903 580 l.

[6] E veszedelmek miatt a visszajövetel bizonytalan lévén, a zarándoklók rendszerint végrendeletet alkottak elindulásuk előtt. Igy egyebek között 1332-ben Orros Péter Aachenbe zarándokolni kivánván, végrendeletet tesz. *(Anj. Okmt.* II, 609.) — 1488-ban Jakab molnár hasonlóképen: als ich mich auf den weg Zu dem lieben Sand Peter vnd S. paul gen Rom meiner armen sel hail Ze besuechen, *vnd ob auf derselben kirchfart got vber mich pavt vnd mit tod abgieng*, végrendeletet alkot. *(Prot. Test.* I. 218.)

[7] L. Batka-Beissel: *Die Wallfahrten der Ungarn nach Aachen* közzétéve a *Stimmen aus Maria-Laach* 1903 évf Miscellen 579—581 ll.

Digitized by Google

és férfi. A házi szegények pénzt,[1] egyéb szegények ruhát[2] s szabad fürdőket,[3] az ispotály szegényei bort[4] és pénzt,[5] nagykorúságot elért szegény hajadonok pénzt kapnak.[6] Vannak végrendeleti hagyományok, melyek tehéntartásra szólanak olyképen, hogy a tehén teje a szegényeknek jusson.[7] Szegény tanulók gyámolításáról sem feledkeztek meg.[8] A fekvő vagyon egy jelentékeny része le van kötve sz. czélokra szolgalmakul. Templomépítési czélokra tekin-

[1] Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében olvassuk: Item auch schaft Si L gulden *haws armen lewten*. *(Prot. Test.* I, 32.) Ágoston timár 1494 évi végrendeletében: Mer schaff ich zu hillff vnd trost meiner sel XXX libra denar, die sullen mein gescheft herren austailn *Haws armen leuten*. (és szegény tanulóknak) nach Irm guten versten. *(Prot. Test.* I, 238.)

[2] Blasy szabó mester 1436-ban végrendeletileg írja: Item *zw gewanth* XIIII arme mensch von *gemainen schlechten tücherrn* ain ellen per XXIIII den. *(Prot. Test.* I, 28.) — Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évben: Item auch schaft Si L gulden armen lewten vmb gewant. *(Prot. Test.* I, 32.) — Voyt Frigyes neje Katalin 1514-ben: Mer schaff ich Syben armen menschen *zu bekleiden*. *(Prot. Test.* I, 383.)

[3] Voyt Frigyes neje Katalin 1514-ben írja: Mer schaff Ich armen lewtten *drey sellpadt* zu haben, vnd ainem yeden armen mennschenn III wienner phennieg. *(Prot. Test.* I, 383.)

[4] Auch schaft Sy *IIII fuder wein* aws der obgenanten Sum der XVIII fuder *armen lewten* in die Spital, dy man yn auch geben sol. (U. o.)

[5] Wenig Hensel 1422-ban: Item So schaff ich in tzway Spital armen lewten in yedas spital tzwayhundert gulden an alle Irrung geystlicher oder weltlicher armen lewten nutzlich anzulegen *(Prot. Test.* I, 24.) — Ágoston timár 1494 évi végrendeletében: In bede *Spital armen lewten* Schaff ich 1 fl., denselben gulden sollen mein gescheftherrn nach meinem tod von stunden selb den armen lewten austailn. *(Prot. Test.* I, 238.)

[6] Auch schaft Sie X armen Juncfrawen *mannessigen* 1^{c} fl. ieglicher X gulden. (U. o.)

[7] Chlokaus Erzsébet 1431 (vagy 1436) évi végrendeletében olvassuk: Item So hat Sy mer geschaft ayn pett vnd ayn schrein da von schol maister peter *ein kue* kawffen vnd als lang vnd dye kwe wert oder lebt so schol der obgenant maister peter *die selb milich von der selben kwe alle sambstagnacht geben armen lewtn*. *(Prot. Test.* I, 20)

[8] Rechnitzer János 1467 évi végrendeletében olvassuk: Item so hat Er *den schullern* geschafft alle tag Zw geben 1 den., vnd ain stuck prott die weill sein guet werdt. *(Prot. Test.* I, 139 a.) — Ágoston tímár 1494 évi végrendeletében 30 font dénárt hagy, die sullen mein geschefftherrn austailn hawsarmen leuten *armen schulern* nah Irm guten versten. *(Prot. Test.* I, 238.) — Romer Gáspár pozsonyi kanonok tervezte Sz. Péter és Pál apostolok sírjának meglátogatását s arra pénzt gyűjtött. Azon esetre, mondja 1517

Digitized by Google

tályes pénzösszegek[1] és bormennyiségek,[2] ruhafélék[3] gyűlnek össze adakozásokból és hagyományokból. Voltak, kik egész házakat és szőlőket testáltak e czélra.[4] Egyesek java-

évi végrendeletében, ha e bucsúutat meg nem tehetné, extunc omnes isti obulj dentur *vni pauperi scolarj,* ad sacros ordines, Ibidem (Rómában) vel allibj promouerj volentj, Et super addantur eidem floreni in moneta tres. (Knauznál: *M. Sion* IV 334.)

[1] Wenig Hensel 1423-ban: Item So schaff ich zu Sannd Mertin zu dem gepew an alle Irrung geystlicher oder werntlicher funffhundert gulden in gold. *(Prot. Test.* I, 24.) — Ulreich Ferencz özvegye 1429 évi végrendeletében mondja: Item darnach hat sy geschaft, hundert phund pfennig, weiss gelts, tzu den kirichen, die man kumfticleich pawen wirdet, in den Eren Sand Michel vnd Sand lawrentzen, in der vorstat tzu prespurg, des Sy guette hoffenunge hat vnd hintzegot getrawet, wär aber das daz man die kirichen nicht wold gestaten ze pawen, so sol man die vorgenanten hundert phund pfennige geben vnd raichen, tzu dem paw Sand Merttens kirichen. *(Prot. Test.* I, 29 b.) — Heppel Frigyes 1434 évi végrendeletében: Item So schaff ich mein haws zu nagst der fudlukchen an dem ekch vnd darnach meine tzway tayl zu gefang, Inner des Tewfels sessel, zu *Sannd mertein zu dem gepew,* vnd nyndert anderswo. *(Prot. Test.* I, 25.) — Reichert mester 1434-ben 40 arany forintot hagy *Sz. Márton egyházára* auff mein Haws zu beczallen In sechs Jaren Es wer dann des mein Weib das vorgenant haus verkauffet. *(Prot. Test.* I, 6.) — List János 1434-ben írja: Item Ich schaff zu sand mertein, zu dem Gepew XLVIII gulden in golt... Item Ich schaf zu sand mertein zu dem Gepew XXX Ratt gulden in golt. *(Prot. Test.* I, 9 a.) — Wolf Mihály neje Margit 1435-ben: Item So schaff ich mer Sand mertin kirchen zum paw XX gulden in gold, die ich meinem mann gelihen hab das er die ausricht wenn man an hebt zu pawen. *(Prot. Test.* I, 11 a.) — Langwis Lienhart 1435-ben: Item zum ersten So schaff ich zu sand mertein pharrkirichen czu Prespurgk zu dem dachwerich tzwayhundert gulden in golt, vnd mein maynung ist also, das man das gelt nicht schol dargeben vntz das man an hebt ze pawn. *(Prot. Test.* I, 12.) Fink János neje Katalin 1435-ben zu Sannd mertin kirchen zu dem gepew gemacht hundert vnd funfvndtzwaintzigk guldein In gold. *(Prot. Test.* I, 22 a.) — Harrer Miklós 1436-ban eladatni rendeli leánya halála után a házat és a szőlőt vnd das halbtayl sol man geben zü der kirichen zü Sannd mertin zü dem gepew. *(Prot. Test.* I, 26.) — Wolffgang K. 55 frtot hagy 1483 körüli végrendeletében *sz. Márton templom építésére. (Prot. Test.* I, 195.) És így tovább csaknem minden végrendeletben.

[2] List János 1434-ben: Item ich schaff zu sand mertein gepew funf dreiling wein hewrig wein. *(Prot. Test.* I, 9 a.) — Hösch Péter 1434-ben hagy zu Sand mertin ain dreyling wein zü dem päw. (U. o. I, 10 a.) — Laspot Jost özvegye Anna 1436-ban: Item ich schaff auch tzwen dreyling wein zu sannd mertin kirchen zü dem gepeu. *(Prot. Test.* 18 a.)

[3] L. alább példákat.

[4] Herl vászonkereskedő neje 1433 évi végrendeletében olvassuk: Item

Digitized by Google

dalmakat alapítottak, melyek saját administratorok alatt állottak, kik egyszersmind az alapítvány beneficiatusai. Ilyen javadalom a Krisztus társulati javadalom a Sz. Lőrincz-templomban.[1] Ugyane templomban állott fenn Sz. Erhart javadalma.[2] Egyéb javadalmakról később szólunk. Mások kápolnákat, oltárokat, papi állásokat, káplánságokat alapítottak. Voit Frigyes kápolna-alapításáról neje 1514 évi végrendeletéből értesülünk,[3] később, 1521-ben ő maga is az általa alapított kápolna fenntartására valamint a rávaló felügyeletre pénzbeli alapítványt tesz.[4] Pokfuss Gotthard neje Katalin 1439-ben

---

czu ersten so schaff obgenante leinbaterin der kirichen zu Sand Mertten zu dem paw *mein ledigs haws* gelegen In der Stat zu Prespurk ainthalben zu negst des hainreich gans haws vnd anderthalben zu negst des herrn Steffan list haws. — Item dornach so schaff ich auch zu der obgenanten kirichen zu dem paw *meinen ledigen vnd frein weingarten* genant das lang tail mit frucht mitall. *(Prot. Test.* I, 8 a.) — List János 1434 évi végrendeletében azon esetre, ha gyermekei idő előtt elhalnának, akkor a vagyon fele része So sol das halb tail gefallen zu dem pew zu sand merteins kirichen. *(Prot. Test.* I, 9 a.)

[1] Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében írja: Item So schaff ich zu *Gotzleichnambs phrundt* zu sand laurenczen funfczig guldein dauon man dienn sol dem Chapplan V guldein. — Item so schaff ich mein Stedell gelegen bey sannd laurentzen zu ainem *phrundt haus* der phrundt gotzleichnambs mess in sand laurentzen chirichen. *(Prot. Test.* I, 36 b.)

[2] Ugyancsak Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében olvassuk: Item So Schaff ich zu sand *Erharts phrundt* ze sand laurenczen kirichen ze hilf zu ainem haws, Ob man daz paun wirt, L guldein in golt. Vnd die weil man daz haws nicht pawt So sol man alle Jar dauon *dienen* V guldein dem kapplan. *(Prot. Test.* I, 36 b.)

[3] Ich schaff auch *Zum Paw der Capelln meines Voyten,* mein gross silbrin gurttel. *(Prot. Test.* I, 383.)

[4] Ich Schaff auff meinem hawss dar Inn Ich yetzund pin neben *Thoman Ofner* hawss an der ainen seytten vnd an der Anderen seytten *Jorig Egker* Riemer hawss Järlichs Zynss X fl. Zu den Weynachten, dauon soll man geben ainen yeden purgermayster der Statt pressburg 1 fl. Darumb er soll ain Auffsehen haben Auff solche *mein Capellen vnd Styfft.* Vnd ain gulden soll man geben In das wirdig capittel Järlich vnd die übrigen zwen fl. Soll man Järlich in Ain lad legen vnd die Lad soll gehallten werden in dem wirdigen Capittel. Vnd den Schlüssel zu der Lad sol ain yeder purgermaister haben. Vnd was darnach nott ist *zu meiner Capellen* Soll mann Awss der lad nemen vnd soll dauon Machen vnd pessern lassen was nott ist, Vnd auffschreyben vnd solh X fl. vngr. und 10 sch. den. mit 100 fl. vngrisch In gold abzeledigen. *(Prot. Test.* I, 398.

Digitized by Google

az általa a Sz. Márton-egyházban alapított miséhez káplánságot alapít s annak házát a maga bútoraival és házi szereivel való felszerelését rendeli el.[1] Romer Jakab 1477-ben 300 forinttal terheli meg szőlőjét a czélból, hogy egy a Sz. Lőrincz-egyházban elmondandó mise tartására külön káplán tartassék, ki a sz. lőrinczi plébánián részesüljön lakásban és élelmezésben. Amikor az alapítványi összeg a plebánosnak átlesz szolgáltatva, akkor a szőlő felszabadul a teher alól.[2] Templomoknak és imahelyeknek sz. edényekkel,[3]

[1] Auch schafft Si hundert gulden, vmb ain hawss tzu derselben Mess, vnd dartzu sol man ainem *Capplan* geben aws dem hawsgereth, den Si hat in Irem hawse, alles das er pillich bedarf, als es denn Ir vetter, der Stephl vnd der Andre *Ir erwelter Capplan,* paid aws Irem munde mündlich gehoret haben, vnd dartzu, die klainer press mit aller tzugehorung. *(Prot. Test.* I, 32.) — Dévényi Miklós 1443 évi végrendeletében mondja: Item hanns kuepodin tenetur LXX fl. auri zu beczaln auf gots auffartts tag Im den Drav vnd virczigisten Jar, dauon schaft er XL fl. zu sand laurenczen kirchen zu ainem gewelbel vber unser frawn Altar vnd was uber beleibt, darumb sol man kauffen *ain messegewannt,* vnd ob man das gewelbel nit wolt lassen pauen, So sol man die obgenanten guldein gar legen *an ain messgewannt. (Prot. Test.* I, 45 a.)

[2] Item Ich Jacob Romer Schaff von ersten IIIc hundert gulden auff mein Weingarten genant der Trewffnkesz Zw ainer mess In Sant laurentzen kirchen In solicher maynung, das der pfarrer zw Sant laurentzen soll halten vnd auffnemen ain Capplan dem er soll geben essen vnd trinken vnd sein Wonung In dem pharhoff vnd soll Im auch geben sain lann der vorgemelte pfarrer vnd soll den Capplan halten In allermass als sein andren Capplan vnd soll auch dem vorgemelten pfarrer vnderthan sein als dan der andere sein Capplan Im vnderthan sind, was man aber dem pfarrer vmb das essen Trincken vnd vmb die Wonung geben soll, vnd wie offt man mess In der wochen lesen soll, vnd auff welchen altar das stett pey guten lewten, dy das erchennen mugn vnd sollen. Vnd was man ainem pfarrer Jarlich gibt, das soll an den iijc fl. Jerlich abgen vnd das soll ain furgank haben piss das die iijc fl. gantz bezalt sein so ist der vorgemelt Weingerten frey vnd ledig halber meinem Sun Pangratzen vnd halber meiner Tochter katharina. *(Prot. Test.* I, 172.)

[3] Jakab fürdős neje Borbála 1495 évi végrendeletében mondja: Item Zu Sand Merten kirchen Schaff ich ainen Silberpecher vnd Zwen gulden Ring, die sollen geraicht werden ainem kirchenmaister, der sol darob sein das *zu ainem kelch* angelegt werd. *(Prot. Test.* I, 255 a.) — Voyt Frigyes neje Katalin 1514 évi végrendeletében: Schaff auch das man ain gross Silbrin gurttl sol hingeben, vnd soll *ain kelich* darauss machenn oder kauffen. *(Prot.*

Digitized by Google

szerelvényekkel,[1] könyvekkel,[2] olajjal,[3] viaszszal s fáklyákkal,[4] gyertyákkal,[5] öröklámpákkal,[6] oltárterítőkkel,[7] egyház-

Test. I, 383.) *Kelyhek* és *ámpolnák* adományozásáról l. azonkív. fenntebb 244 l. 4 jegyz. és 245 l. 1 jegyz.

[1] Szentségmutatók, keresztek, patenák adományozásáról l. fenntebb 244—246 ll. 4 jegyz.

[2] Pokfuss Katalin 1439 évi végrendeletében hagy az általa alapított miséhez *ain messpuch.* (*Prot. Test.* I, 32.) Ugyanez évben Pachrad Miklós is hagy az általa alapított örökös miséhez *ain messpuch.* (*Prot. Test.* I, 36.) — A pozsonyi káptalannak egy 1425 évi leltárában olvassuk: Item dominus Stephanus de Rozgon comes posoniensis donauit ecclesie *unum librum missalem* ob memoriam filij sui primogeniti in ecclesia s. Martini sepulti. Item quidam capellanus quondam Michaelis Jakchy defunctus in ecclesia supradicta, legauit eidem ecclesie *unum librum missalem.* (*M. Sion* VI, 808.) Egy 1488 évi, a pozs. káptalan birtokából a M. Nemz. Muzeumba jutott s ott őrzött (1984 fol. lat.) Missalénak első lapján olvassuk: Das puch Ist geordent worden dem Allmechtign got zu lob vnd Ere vnd dem heilign Sand Mertn durch die Ersam Fraw Magdalena Rosentalerin Zu gedechtnuss Ir vnd Irer geslecht seln In solher mass, das dasselb puch gebraucht sol werden auf dem hohen alltar Sand Mertn pharkirchen Hie zu Prespurg Anno domini etc. LXXXVIII°. (*M. Sion* VI, 810 l. 16 db. és *Magyar Könyvszemle* 1877 évf. II, 280.) — 1489-ben Czobor Imre pozsonyi főispán egy misekönyvet ajándékoz a pozsonyi káptalannak azon feltétel alatt, hogy hetenként egy mise szolgáltassék érte in altare s. Wolfgangi, vbi eius condam Conthoralis, domina videlicet Margaretha sepulta iacet. (Pozs. kápt. ltár Caps. S. fasc. 3 Nr. 59. *M. Sion* VI, 810 l. 17 db.)

[3] Voyt Katalin 1514 évi végrendeletében olvassuk: Mer schaff Ich in das tall (= Máriavölgy Pozsony mellett), vnser lieben frawen *ain Thunnen Oell.* (*Prot. Test.* I, 383.)

[4] Ich schaff auch in gotzleichnam Zech *vmb Wachss Vnd Windliecht* II gulden. Schaff auch in Vnnser Frawen Zech allhie zu Pressburg *Vmb Wachs vnd Windliecht* II gulden. Mer schaff Ich in der mutter der Barmhertzigkhayt Zeche *Vmb wachs Vnd Windliecht* II gulden. Mer schaff Ich in Sandt Sebastian Zech *Vmb Wachs vnd Windliecht* II gulden. Mer schaff Ich in der armen Zech *Vmb Wachss vnnd Windliech* II gulden. (Voyt Katalin 1514 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 383.)

[5] Chlokaus Erzsébet 1431 (1436) évi végrendeletében hagyományoz ayn virdung *wachs,* dasselb wachs sol man chertzen geweis prennen in der autlas wochen pey dem grab oder die weil vnser here in dem grab leyt. (*Prot. Test.* I, 20.) — List György neje Anna 1435-ben: Item ain Wanndlung *kertzen* in vnser frawen kloster von kunftigen früchten. (*Prot. Test.* I 15.)

[6] Item mer hat dy pruderschafft ain weingarten genant das küpferl ob den obern poschatn aus des *hans Schneider geschäft zu beleichten das Sacrament.* (1449-ből. Lad. 60 Nr. 179.)

[7] Chlokaus Erzsébet 1431 (valószínűleg 1436) évi végrendeletében olvassuk: Item II gulden zu sand Niclas kyrichen am perig zu mesgwant oder zu *altertüchern.* (*Prot. Test* I, 20.)

Digitized by Google

öltönyökkel[1] való felszerelése folyton szemlélhető. A hívek jámbor adakozásai gondoskodtak az egyes templomokban minden évben a nagyheti Úrkoporsó kivilágításáról.[2] Szóval a szent buzgóságon alapuló áldozatkészség a középkori Pozsony híveinek egyik megható megnyilatkozása.

Erős vallásos érzés nyilvánul a hívek társulási törekvésében, mely nemcsak a polgári, hanem az egyházi téren is szerte szemlélhető. Vallásos társulatokkal már a XIV. században találkozunk Pozsonyban. 1349-ben ismeretes a *Krisztustársulat*, a Fraternitas Corporis Christi. Alapították azt ez évben a városi tanács és a pozsonyi polgárok.[3] Pozsonyváros legrégibb számadó könyvtöredékében „Prueder-schaft und zech dez heyligisten wirdigisten Gotzleichnam" czímen említtetik.[4] E társulat eszerint czéhet is képezett, amint egyébként is tudvalevő, hogy nálunk a czéhek tényleg egyházi intézményekkel állottak kapcsolatban. A

[1] Pokfuss Gothard neje Katalin 1439 évi végrendeletében misét alapítva, mondja: Auch schaft die obgenante fraw tzw derselben mess . . . Ir *messgewant* vnd dartzu schafft Si daz man *tzway messgewant* kawfen sol, ain teglichs, vnd ain pessers. *(Prot. Test.* I, 32.) — Pachrad Miklós ugyanezen 1439 évben az általa alapított miséhez szintén hagy *ain messgwant. (Prot. Test.* I, 36.) — Treletsch Anna 1441 évi végrendeletében: Item So schaff ich zu sand Mertein kirichen mein *guet messgewant* durch meiner sel willen. *(Prot. Test.* I, 37 a.) — Voyt Frigyes neje Katalin 1514-ben: Mer schaff Ich das mein hauswirt, auss meinem Praw nen Atlissen Rokh, *ain Mesgwanndt* machen soll lassen. És: Mer schaff Ich zum *humeral desselben Mesgwandts,* die pessten Zweey peerlen portten. *(Prot. Test.* I, 383.)

[2] Mer schaff Ich — írja 1514 évi végrendeletében Voyt Katalin — in daz Munichkloster allhie zu Pressburg Zehen Jare, *gotzleichnam zu beleichten ain Lampen. (Prot. Test.* I, 383.)

[3] In dem Namen Gotes amen. Nach Cristi vnsers herren gepurde, Tausent *dreuhundert vnd in dem Neununduirczigisten Jar* Ist nach influst des heyligen geists nach betrachtung erber leut zu ern vnd lobe Got dem almechtigen die ersam vnd lobsame sambnung der pruederschafft vnd zech dez heyligisten wirdigisten Goczleichnam angefangen. (Vár. ltár Lad. 60 Nr. 179 pag. 7.) *Dipl. Pos.* I, 243. Téves eszerint Rupp állítása, hogy e társulat legelőször még csak 1396 ban említtetnék. *(MO helyrajzi tört.* I. 1, 79.)

[4] Fejérpataky: *MO városok legrég. szám. könyv.* 39 l.

Digitized by Google

czéhek a maguk iparát mindig valamelyes védszentnek ajánlották s azok tiszteletére kápolnákat vagy oltárokat tartottak fenn. Ez volt annak is oka, hogy a czéhekbe való felvételek díjait, illetve a birságokat viaszban vették fel. A Krisztustársulat amint Angliában, úgy örvendett az Pozsonyban is a legnagyobb tekintélynek. Volt neki a Sz. Mártonról czímzett főtemplomban külön javadalmas oltára.[1] De azonkívül a városban ugyancsak javadalmat tevő külön kápolnája is,[2] mely a Bethlen-féle háborús időkben elpusztult ugyan, de melyet 1627-ben Telegdy János kalocsai érsek újból felépíttetett s a jezsuiták birtokában ma is fenn van a Hosszú-utczában.[3] Alapszabályai 1447-ből

[1] 1425. Johannes dictus Slossar Canonicus Ecclesie Posoniensis, ultimus et immediatus possessor seu Rector *prebende fraternitatis Sacratissimi corporis Xti in Ecclesia Sancti Martini alias Sancti Salvatoris de Posonio* fundata. O ez utóbbiról önként lemondott s helyébe kineveztetett Aspner János 1425. Johannes natus Stephani Aspner de Posonio Canonicus Sancti Georgy in viridi campo Strigoniensi presbiter Strigoniensis dyocesis ac prebendarius *prebende fraternitatis Sacratissimi corporis Xti in ecclesia Sancti Martini alias Sancti Salvatoris, de eadem Posonio fundate. (Dipl. Pos.* II, 170.) Ugyanez évben említvék: Michael victricus *fraternitatis Sacratissimi corporis Xti in ecclesia Sancti Martini alias sancti Salvatoris de Posonio* fundate, et Michael ffogl confrater eiusdem fraternitatis. *(Dipl. Pos.* II, 170.)

[2] 1420-ban említve van *Häyligen laicknams Capell,* melynek szomszédságában Kyrmer Oswald háza feküdt. (Városi jegyzőkönyv, Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 6.) Az 1434 évi végrendelet így kezdődik: Ich her cunrad In *gotzlaichnams Capellen* verweser vnd kapplan, ki végrendeleti tanú. *(Prot. Test.* I, 15 a.) A városi számadási könyvek még csak 1449-ben említik a Gotsleichnambs Capell-t, melyben ácsok korlátokat készítettek. [Zymergeseln, dy Gatter in *Gotsleichnambs Capell* gemacht.] (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 6.) — 1494-ben olvassuk: Margarethe ethman Paul in *gotsleichnam Capellen* schafferin. *(Prot. Test.* I, 240 a.)

[3] L. e mű II. 1, 30. Az e házon levő vörös márványtáblán olvasható felirás híven beszéli el a kápolna sorsát: Tempore motuum et rebellionis Gabrielis Bethlen conuulsa et desolata totaliter, etiam denuo per Il. Rs. Dnum Joannem Telegdinum Archiepiscopum Colocensem et Baciensem reaedificata et instaurata sub Urbano VIII Pontifice O. M. et Ferdinando II. Rom. Imp. semper Augusto. Anno MDCXXVII Cal. Sept. Eredetileg a kápolna az udvarban állott s csak utóbbi restauratiójakor került az utcza vonalába. (V. ö. Rimely: *Capitulum Eccl. Colleg. Poson.* 186 l. Rupp: *MO helyrajzi tört.* I. 1, 79. Rómer: *Pozn. és környéke* 290 l.)

Digitized by Google

valók illetve az évben kapták uj szervezetüket.[1] Ezen alapszabályok értelmében tagjai tartoztak minden évnegyed után vasárnap este Sz. Márton egyházában összegyülni, este a vigiliákon részt venni s másnap reggel a sz. misét hallgatni, mely alatt minden egyes tag egy viaszgyertyát ajánl fel, a perzselybe pedig tiz fillért ad. Aki a tagok közül nem volna itthon, a helyett felesége, vagy más küldöttje jelenjék meg. Aki ezen törvény ellen vét, az 1 negyed font viaszt fizessen büntetésül a társulatnak.[2] A felajánlási gyertyákat mindig a czéhmester kezéből veszik át a tagok s e czélból két fillérrel emelik a társulati adót.[3] A társulati perzsely a czéhmesternél legyen, négy választott társulati tag pedig bírja a hozzávaló kulcsokat. A társulat összes készpénze e perzselyben őriztessék. A társulat minden kiadását e perzselyből fedezze a czéhmester és a négy választott tag. Ha pedig ők ezt tenni nem akarnák, akkor jelentsék azt be a társulati tagoknak, hogy más úton az ügy elintézést nyerjen.[4] A társulat két

[1] Darnach Nach Cristi gepurd *vierczehen hundert vnd im Sübenunduirczigisten Jar* als am Suntag Estomichi Sein die herren prueder der bedachten erwirdigen pruederschaft Goczleichnambs zech bey einander gewesen gemainchleich vnd haben da verhoret betracht vnd beredt *von der ordnung vnd geprechen der selben pruederschaft wie sich darJnn sehalten, wen auf senemen etc. als das alles zaincsigen nach einander uerschriben stet.* In der Zeit ist das puech worden verneut vnd Niclas list was Zechmaister etc. (Vár. ltár Lad. 60 Nr. 179 pag. 7.)

[2] Also ist die pruederschaft gemacht vnd gestift, Von dem Rat vnd den purgern der prueder zu prespurg Das man albeg des Suntag abents nach den quottemern sol chomen hincz sand Mertein pharchirichen, daselbs pey der nigili zesein vnd des Morgens pey der Selmess Vnd yeder prueder sol ophern mit ain kerczen vnd sol auch zehen phenning geben in die puchsen, mit dem zaichenn. Vnd ob ain prueder nicht dahaim wer, So sol sein hausffrau oder ainer seiner Scheinpoten da sein vnd da gehorsam laisten, welicher prueder der wer der das vorgenant gesecz nit hielt der ist ueruallen zewandel 1 virdung wachs In die pruederschaft an alle genad in die zech.

[3] Vnd die kerczen zum ophertragen sol ein yeder zechmaister dar raihen. Darumb geb wir zwayer phening mer quottemergelt dann weylent ist gewesen.

[4] Es haben auch die Erbern prueder Gemainchleich das erfunden, Das ein zechmaister der pruederschaft die puch-

Digitized by Google

örökös misét alapított. Egy hajnali misét élő és holt társulati tagokért, melyet a három káplány egyike, egymást felváltva, naponta kora reggel mondjon el. A másik egy énekes nagy mise az Úrteste tiszteletére. Ezt a három káplány egyike minden csütörtökön vagy a rákövetkező pénteken énekelje el. Hozzá harangozzanak a nagy haranggal.[1] Társulati tag elhalálozásakor minden tag megjelenni tartozik a vigilián és reggel a misén s mindegyik égő gyertyával hozzon áldozatot úgy a nagy- mint a gyászmisén s legyen jelen mindaddig, míg a halott sírba fektetve nincs. Aki személyesen vagy helyettese által e rendeletnek meg nem felel, az fizessen büntetésül a társulatnak egy negyed font viaszt. A három káplány egyike az nap, hogy társulati tag temetése van, énekelje a nagy misét, a többi kettő olvasson kis misét. Ugyanazt tegyék akkor, ha társulati tagért a heted- vagy harminczadnapi engesztelő ájtatosságok végeztetnek.[2] Mindenki tetszés szerint és min-

---

sen soll Innhaben Vnd uier die dew prueder aus in erwelent Sullen uier Slussel Innhaben zu derselben puchsen Vnd was zinss vnd gult in die pruederschaft gehoret das sol man alles in die puchsen geben oder legen Auch derselb zechmaister mit den viern was die pruederschaft anget, das sullen Sy ausrichten, wer aber das sach die der zechmaister mit den viern nit mochten ausrichten, So sullen Sy den pruedern lassen zehaus sagen vnd in solich geprechen vnd sachen chunde tuen solicher sachen ende tuen.

[1] Darnach ist von den pruedern geseczt vnd geornet mit Ir aller willen vnd gestift ain ewige fruemess deu die drey kappelan sprechen sullen wenn der tage an merkt, vmb lembtig vnd vmb tod die in der pruederschaft sind, Vnd dieselben mess sol vmbgen von ainem Cappelan auf den andern. Vnd mer Ist gestift ein ewigs ambt in gotsleichnambs eren das die drey kappelen der pruederschaft alle phincztag Ir ainer singen sol oder des nachsten freytags darnach. Man sol auch mit der grossen gloken darczuleitten.

[2] Darnach ist geseczt, wer auf der pruederschaft verschaidt vnd mit dem tod abget, So sullen demselben die prueder des abents bey der vigili sein vnd des morgens bey der mess vnd ein yeder prueder sol ze opher gen zum hochambt vnd zu der Selmess mit ainer prinnunden kerczen oder sein anwalt, vnd soll dauon nicht fuderchomen vncze das der leichnam gestat wirt vnd gelegt. Vnd wer des nit antuet vnd angeczaigt wirt der ist der pruederschaft in die zech verfallen ain virdung wachs zewandel an alle genad

Digitized by Google

den kényszerítés nélkül hozhat a három káplánynak felajánlásképen bort, kenyeret és hust is tehetsége szerint.[1] Az a társulati tag, ki a várostól távol idegen helyt hal meg, ha a társulatnak külömben engedelmes tagja volt, ugyanoly halotti tisztességben részesüljön, mint fenntebb mondva volt.[2] Az egyetértés a társulati tagok közt felette kivánatos lévén, az alapszabályok meghagyják, hogy egyik tag se legyen a másik ellensége, isteni szeretet egyesítse valamennyit. Ha két tag egymással összetűz, az jelentessék be a társulatnak, hogy kibékitésüket eszközölhessék. Aki alapos ok nélkül egy éven át is haragosa egy másiknak, azt közösítsék ki a társulatból. Egyik testvér imádkozzék a másikért.[3] A társulatba csak olyan egyén vétethetik fel tagul, aki kész a társulat alapszabályainak engedelmeskedni. Aki tagul felvétetni kiván, az fizessen be 80 új fillért és egy font viaszt.[4] Aki a társulati tagoknak nem tetszik,

---

Vnd der dreyar kapelein ainer die da sind (in) der pruederschaft, an dem tag ains prueder oder Swester begrebnuss sol ir ainer das selambt singen vnd die andern mess lesen, Vnd welichem prueder oder swester man den Sibenden beget oder den dreyssigist sollen auch die kappelen als uor geschriben stet mess lesen.

[1] Es ist auch am anefang von den herren vnd pruedern geseczt, wer zu opher wil tragen aus der pruederschaft, der sol den drein kappelen, deu do sind der prueder ze opher tragen wein vnd prot auch fleisch nach seinem vermogen was er wil vngenott vnbetwungen vnd unaneruordert von ymants Es sey dann ains gueter will.

[2] Es ist auch gelubt ob yemant aus der pruederschaft aus der Stat fuer vnd anderswo uerschied oder mit tod abgieng, Die weil er gehorsam ist, Dem sol man es zegleicher weis begen als uor geschriben ist.

[3] Darnach ist geseczt das chain prueder dem andern sol veindt sein Inn dhainerlay weis Sunder in ainiger gotleicher lieb besten Vnd ob Zwen Stossig untemander wurden das sol man den pruedern Ze wissen tuen, die sollen dann freuntleich darczu gedenken die prueder zerichtenn vnd ainig machen. Wer aber yemant dem andern In der pruederschaft veint ain gancz Jar an not das die prueder erchanten, der sol von in aus der pruederschaft getailt sein. Es sol auch ain yeder prueder fuer den andern piten treulich in seinem gepet.

[4] Darnach ist uerlubt mit gemainem Rat, Das man nyemand In die pruederschaft nemen sol, Er well dann alles des gehorsam sein das uorgeschriben stet. Vnd so ainer von erst in die

Digitized by Google

olyat a társulatba fel se vegyenek.[1] Olyan se lehessen társulati tag, ki miatt a társulatnak baja támadhatna.[2] Felvétel előtt olvassák fel előtte a társulati szabályokat pontról pontra s tudakolják tőle, hűségesen megfogadja-e mindezek megtartását?[3] Egy nős embert sem vehetni fel társulati tagul nejének akarata ellenére, mert e jog minden nőt megillet a társulatban.[4] A társulat szorgosan fontolóra vette, vajjon a szabályok alkotásában nem feledkezett-e meg egyről-másról s vajjon nem határozott-e olyant, minek betartása túlnehéz volna, amely esetben azon könnyítenie kellene.[5] Az olyan társulati tag, ki engedetlen s a szabályokat meg nem tartja, ki sem az évnegyedes filléreket, sem a büntetési pénzeket meg nem fizeti egy év leforgása alatt, azt tiltsák ki a társulatból s a czéhben se lehessen.[6] Csak annak a neve kerülhet a társulat halottaskönyvébe,

---

pruederschaft wil chomen, der geb in die zech zu bestettung achczig neuer phenning vnd ain phund wachs.

[1] Es ist auch geseczt mit gemainem Rat, Das man nyemant neme in die pruederschaft dann der den pruedern gar wol geuall.

[2] Wir wellen auch das man nyemant In die pruederschaft nem da den pruedern vnlont oder krieg auf erste Noch auch in offem vnlont wer.

[3] Darnach ist geseczt das man nyemant in die pruederschaft nemen sol, man uberles im ee alle die saczung ornung vnd pundt, die dicz puech sagt vnd in erfragen ein yedenn neun prueder, ob er die artikel guetleich well leyden vnd mit seinen treun den pruedern das Globen vnd versprechen.

[4] Est ist auch gesaczt, das man kainen hauswirt nemen sol vber seiner hausfraun willen, wann alle fraun haben das Recht mit der bestettung die Ir hauswirt haben In der pruederschaft.

[5] Wir haben auch also mit treun verhaissen vnd die prueder gemainchleich derfunden ob ichts uergessen da sey an den pundten, die uorgeschriben stent vnd an den gelubden die wir uerhaissen haben das wir das wennten wellen. Also weschaidenleichen was vns ze herrt vnd ze swär ist, daz wir das geringern vnd geswärn mügen mit guter gewissen, Als vns die weissen beschaide mit gemainem Rat.

[6] Wir haben das gesaczt vnd gemainchleich mit ganczem Rat gemacht, welicher brüder in der prüderschafft des werden leichnam vnsers herren Jesu Christi, der vorgeschribenen auffsaczung vngehorsam wär vnd die nicht hielt, die chottember phenning noch die wandel nicht ausrichtet vnd beczalet in jars frist, der schol fürbas in der pruderschafft nicht sein, vnd schol jm auch die czeh versagt sein.

Digitized by Google

aki nejével együtt a társulatban halt meg.[1] A társulati czéhmester minden évben számoljon el a kezelése alatt levő pénzekről.[2] A társulati három káplány is köteles évenkint a javadalmuk kincs- és pénzkészletét a czéhmesternek és a négy kirendelt egyénnek előmutatni.[3] Csak oly káplányok fogadhatók be, kik kötelezik magukat a jámbor és paphoz méltó életre, az egyház iránt való engedelmességre, a rájok bizott társulati kincsek hűséges őrzésére, házaik és szőlőik jókarban tartására. Haláluk esetére mindaz, ami a javadalom átvételekor nekik ki lett szolgáltatva, ismét a javadalomra szálljon vissza valamint az is, ami időközben gyarapodott.[4] Végre a társulat tagjai csak oly káplányt vegyenek fel, ki a pozsonyi káptalan előtt előzetesen megfogadja, hogy készségesen megtartja a társulati szabályokat s hogy a társulat tagjainak mint hűbérurainak engedelmeskedni fog. Továbbá, hogy egyházi és világi ügyekben sem fog uraival szemben ellenkezést támasztani. Ha szavát meg nem tartja, akkor a társulat vigye az ügyet a prépost és a káptalan elé, ezek aztán

[1] Auch ist das gesaczt vnd gemacht von der prüderschafft, dazz man niemant in den tatebrief der pruederschaft schreiben schel, sunder wer auf der pruederschafft stiribt mit seiner hausfrawn.

[2] Darnach haben wir gemainchleich daz gemacht, daz der czechmaister alle Jar raittung schol geben der prüderschafft oder wen si aus yn darczu erwellen.

[3] Auch haben wir aufgesaczt mit gemainem Rat das die drei kapplan in vnsr pruderschaft alle jar die chlainat vnd die czins dew zu iren phrund gehorend, vnserm czechmaister vnd den virn, die von der zech darczu sind geseczt, czaigen vnd weisen schullen.

[4] Nota. Also haben das die prüder mit gemeinem Rat derfunden, daz man kainen kapplan in nemen schol, er verpint sich dann das er götleichen vnd priesterleich leben well vnd der kirichen geharsam well sein, vnd schol alle die chlainot, die ym in geantwartt werden, die zu der phrundt gehorent, nyndert verchumern vnd sullen auch ire haieser vnd weingarten in rechtem paw halden, vnd ob einer der Chapplan abgieng mit dem tod, welcher der wär, der schol alles das pei der phrunt lassen, das man ym mit der phrunt yn geantwurt hat, vnd was er hinder ym lät, das von der phrund her kömen ist, nichts ausgenomen.

Digitized by Google

a társulati tagokkal együtt foszszák meg a káplányt hivatalától s a társulat válasszon tetszése szerint más káplányt.[1]

Anyagilag a társulat alapítása után csakhamar meggyarapodott. Tagjai tetemes alapítványokat tettek javára, különösen Neittl Márton stomfai plebános és pozsonyi kanonok a XV. században, ki a társulatot terjedelmes ingatlanokkal és pénzalapítványnyal látta el.[2] De kívüle mások is jókora jövedelmekkel látták el. 1448-ban Lachhuetl Miklós a vödriczi kapu előtt levő nagy fürdőjét ajándékozta neki.[3] A városi telekkönyv és egyes a városi pecséttel ellátott ügyiratok is számos alapítványára utalnak, melyek mint ingatlanokra kebelezett terhek fordulnak elő.[4] A szolgálmányosok száma sem volt jelentéktelen.[5] A város

[1] Es süllen auch die pruder kainen Chapplan aufnemen, er verpind sich dann ee mit seinem gütleichenn willen, daz er verieth vor dem Capitel zu prespurgk daz er alles das stet well haben, das vor geschriben stet vnd den prudern vndertenig well sein in allem czimleichen sachen, als seinem rechten lehenherre, vnd auch in geistleichen vnd weltleichen sachen, mit kainem krieg wider die pruder sein recht lehenherrn tün sol, wenn des er recht hat, vnd ob er an den vorgeschriben sachen wurder pruchig wurd, vnd die nicht stät hield, So süllen die pruder die Sach für den probst vnd für das Cappitel pringen, so sol der probst vnd das Cappitel mit sambt den prudern den Capplan abseczen, vnd darnach so süllen die prüder vollen gewalt haben ein andern Chapplan seczen wer ynn darczu gefelt.

[2] Pozs. vár. ltár Lad. 60 Nr. 179 14 l.

[3] Vár. sz. k. Rakovszkynál: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.

[4] Item due domus desolate capelle corporis xpi dient iegleichen oede XL ß II huner noch Inhaltung des gruntbuchs. (Tkv. Gaisgassen F. III. b. (Eret. felj. ex 1439).

[5] A városi levéltárban (Lad. 60 Nr. 179 pag. 5) egy ily feliratú jegyzék van: *Vermerkcht dy Czinss dy Goczleichnams Czech vnd der prüderschaft der selbigen Czech angehoren, dy mir verschriben eingeantwürt sind von den herren der pruderschaft Mich Niclas list Czechmaister Anno domini Tawsent vnd in dem funfvndvierczigisten iar.* E jegyzék végén olvassuk: *Das sind dy dienstlewt:* Item Michel Czystler im newsidel drey schilling ung. V oblos pey sand Michel. — Item hans Rainischer pey sant Michels kirichen dient ein halben gulden. — Item hans kren im newsidel drithalben vnd funfczigk phening. — Item Niclas pluetel im newsidel funfvnddreysigk phening. — Item hans haffner auff schondarffergasse drey schilling ung. funf helbing. — Item Jacob haffner dient drithalben vnd funfczigk phening, vnd achczehen phening von einem tayl den der Tün-

Digitized by Google

több utczájában házak s egyes üzletek, azonkívül több szőlő volt szolgálmányul a társulatnak lekötve.[1] Azonkép a társulat káplányainak fenntartására is.[2] De egyes hívek

haffen gehabt hat, den er von im gekaufft hat. — Item Jorg weinwachter funf vnd dreÿsig phening. — Item hans pewrin achczehenthalben pfening. — Item Peter vnuericht auf der hochstrass dreyczehen phening. — Item Stephan Maÿer im Nunnen Closter dreÿczehen phening. — Item hanns draxel ÿncz dem albringer dreczehen phening. — Item Niclas widmar auf der hochstras siben vnd czwainczigk phenning. — Item Gangel rwepel auf der nunnenpeut dreiczehen phening. — Item Chuncz Stigler auf schöndarffergasse dient sechs vnd czwainczigk phening.

[1] Ugyanezen okirat elején olvassuk: Item des pauls Stör haws dient ewicleich ochczigk phening zu czwain tagen halb auf Michelis vnd halb auf den faschang darnach negst kunfftigk. — Item die Burger dienen von einem haus in der vngergassen gegen herrn Jacob waczen vber, sechs schilling den. alles auf sand auf Gorigen tag. — Item Jorg Gescholl (kitörölve s föléje más kéztől: hainrich lainbacher) dient alle jar czwen (kitörölve s föléje más kéztől: ain) gulden zu sand Michelis tag, dy sind ausgeczaigt auf einen weingarten genant im langen tayl, den er Inne hat noch ausweisung des grundt puechs, vnd von demselbigen czwain gulden schol man ein lamppen vor Goczleichnam in sand Merten kirichen zu beleichten. Item ludwig künigsfelder (kitörölve s későbbi kéztől főléje írva: hans grassel s aztán folytatólag ugyancsak a későbbi kéztől: vnd dint von aynem waingarten genant der ... (a név hiányzik) ein gülden zu sant Jorgen tag die er enpfangen hat von der hainrich lainbacher X fl. dauon zu dienen vnd nach aussweisung des gruntpuchs. — Item ... (a név hiányzik) dient aller jar von einer fleÿschpanck siben viertal vnslitt auf sand Michelis tag, vnd dauon auch zu beleichten vor Goczleichnam ein lamppen. — Item Caspar perger dient von seinem haws noch auswaisung eines priefs vnder der Stat Insigil, von siben gulden ainen alle jar auf drey tag Michelis, natalis vnd Georgy, vnd das haws leit in der newnstat. — Item dy praytten czwissen Zwain wegen gelegen in der poshant dient alle jar an sand Michelis, tag drey gulden.

[2] A városi levéltárban (Lad. 60 Nr. 179 13 l.) egy jegyzékre találunk, mely eredetileg 1445-ből való, de utólagos rávezetésekkel 1475, 1481 és 1501 évekről is ad tájékoztatást. Címe: *Vermerkt dy dyenstleut vnd dy Czynss dy tzu gehoren der phrint vnsers ersten Caplan der pruderschafft Gotzleichnames Czech vnd vnser Caplan ist dieczeit her Jorg von pirhenbort dieczeit Niclas list czechmaister Anno domini XLV.* (vnd iczund verbesser (azaz Verweser) ist her hanns von teinpertz, die czeit hainrich leinbacher czechmaister anno LXXV.) [A lap szélén áll: Dominus Caspar Geyr Capellanus Zeche corporis Xti Anni domini quingentesimi primi tempore Joannis lachenperger. E felett pedig halvány téntával, mely a szövegben levő s halvány téntával irott toldásoknak felel meg: Maister Gregor staindl Capplan vnd ist angeshriben (?) Anno 1481 tempore lainbacher.] Item dy

Digitized by Google

kisebb összegeket végrendeletileg is hagyományoztak neki részint örökös misékre,[1] részint szükségletek fedezésére.[2] Ugyancsak adakozásokból és hagyományokból szaporodott fel nem jelentéktelen kincs-[3] és könyvtára is.[4] Tagjainak száma nem volt jelentéktelen. A ránk maradt tagsági jegyzékekből[5] kitünik, hogy a város legelőkelőbb polgárai

pruderschaft dient 1 tl. d. Item Caspar pader dient noch ausweisung eins briefs II sch. (yetz hans kroner.) Item Nuczel dient von seinem haus 1 tl. d. das hat nun Inn der Thomas hennfeindt vnd dient dauon. (ycz hans grainler.) Item von einem weingarten an der obern Twnaleiten dyent wolfgang Ranes III sch. den. Item thoman Ruispekch dint von einem weingarten genant Infesten noch ausczagung eins priefs 1 lb. d. — *In der Newnstat:* Item Stewber pinther dint von einem weingarten Im Scharlachperg 1 tl. d. Item der pewger in der Newnstat dint von seinem haws 1 tl. d. — *Hochstras:* Item Seydl lebin von irn haws lx d. (nunc gilig partel ut Schimel.) Item ludweig Jane von seinem haws lx d. (hans Steirer.) Item Stephan lacherer von seinem haws lx d. (lorentz prukner.) Item fasolt von seinem haws lxxx d. (alt varberin.) Item der fürst von seinem haws lxxx d. (paul wölfel.) Item der hans Thirnaer hat lassen ein weingarten öd ligen im scharlachperg der gedient hat 1 tl. d. — *Slutergassen:* Item Mathias oxel dint von czwayn taylen Eines garten III sch. VI d. Item der schilchart (Niclas frankch) dint von dem viertentayl des vorigen garten III sch. VI d. (vnd ist abgelöst mit 3 fl. 60 d.) — *Schondarffergassen:* Item weis pinther von seinem haws III sch. III d. (ycz wolfgang achtseinnicht.) — *Twna Newsidel:* Item hayden von seinem haws lx d. Auch sein pruder larencz von seinem haws lx d. — *Auserhalb des graben:* Item Anthal vnger von seinem haus III sch. d. (ycz Steffan marichuelder) vnd von den andern haws lxxx d. (ycz hans Bernhart.) Item dy vorgenantten Czins vnd dienst dyent man auf drein tagen zu sand jorigen tag vnd zu sand Michelis tag vnd zu weynnachten, alle mal der dryttail des dinst.

[1] 1433-ban Hert vásznas neje írja végrendeletében: Item so schaff ich XX guldein In *gotsleichnams czekch* zu einem ewigen Jartag. *(Prot. Test.* I, 8 a.)

[2] 1498-ban Mischinger Lőrincz szépművészeti mester (arcium magister) 1 arany forintot hagy ad Ecclesiam corporis Xti. *(Prot. Test.* I, 266 a.)

[3] L. ezt fenntebb 245 l. 1 jegyz. Egy 1501-ből való jegyzékbe foglalvák e társulat egyházi szerei s ékességei. Végén áll: Item ain gros silberns Sand Merten pild dedit Thesaurarius Nicolaus Prepositus posoniensis Ecclessie Sancti Martini Alias S. Salvatoris necnon beneficiatus altaris ut infra etc. *(Dipl. Pos.* I, 234.) Egy év nélküli jegyzéket (Lad. 60 Nr. 179 pag. 4) már fenntebb közöltünk.

[4] Egy 1452 évi hártyakéziratos missalén a pozs. kápt. könyvtárában e jegyzet olvasható: Iste liter missalis est altaris *corporis Xti* in ecclesia s. Martini in posonio. (Knauz: *M. Sion* IV, 216.)

[5] Ilyenek maradtak fenn 1424-, 1433-, 1445-, 1476-ból. (Vmennyi a vár. ltban.)

Digitized by Google

és tisztviselői tagokul voltak abban beiratkozva.[1] Saját javadalmát illetőleg az e feletti patronatusi jogot a városi tanács gyakorolta. Mikor 1425-ben Slosser János kanonok, a társulat rectora, a javadalomról lemondott, akkor utódját Aspner János kanonokot a pozsonyi városi tanács praesentálta, mint kit a patronatusi jog megillet[2] s a bemutatásra az esztergomi érseki helynök, Matheus de Vicedinis de Placencia ki is nevezte.[3] Az oltáros javadalmak betöltése pedig magának a társulatnak képezte jogát. Igy tudjuk, hogy 1468-ban, mikor a javadalmakban ülő egyháziak saját ötletökből, önkényt egymással javadalmaikat felcserélték, ez eljárás a társulat részéről keserű panaszra szolgáltatott volt okot. György pozsonyi prépost sérelmesen

[1] *1424-ben* összesen 27-en vannak bejegyezve, ezek közül említhetők a következők: her mert pharrer vnd Korher zu sand mertten; Caspar Ventur; michel gotsleichnams czechmaister; herr Jacob perrlin Korher; herr michel Korher; herr Thomas Korher; magister gallus et margarethe uxor. — *1433-ban* 56-an vannak bejegyezve s ezek közt a város legelőkelőbb családai: a Kuepoden, Laspot, Ranes, List, Scharrach, Pokfuss, Ventur, Treletsch, Kitzmagen, Meindl, Kunigsfelder, Flins, Gmaitl, Wolf, Öchsel stb. családok tagjai. — *1445-ben* 23-an bejegyezvék, ezek között van liebhart (t. i. Egkenvelter) statschreiber; Ludwig Kunigsfelder; walent von Themeskes purggraf auf dem haws prespurg; Niclas list dy zeyt Zechmaister; Stephan Gmaitl; hanns feyertag stb. *1476-ban* 108-an vannak bejegyezve, ezek között nevezetesbek: her Jorg von Rozgon Span zu prespurg: Niclas list Czechmaister die czeit; Stephann list; Caspar venturin; Stephann Rănes; ludweig kunigffelder; Stephann Gmayttl; peter Jurgaettl; Niclas flyns; hanns Glux; liephart Statschreiber; Valent purggraff; Mayster henrich puxmaister; Stephan von woczen; Matern Brunner; Albrecht Gailsam; Graff Peter; her Jorig probst zu prespurg apostolicus prothonotarius; Mayster ott seyden nater; Rueprecht statschreiber; Lassla Graf zu Bozin: Andre Peinkirch Span; Wilhallm von Vngerpach; Ritter Jorg von luben; Martinus Neittl plebanus et Canonicus Posoniensis; Erasmus doctor der Erzney vnd korherr; Fridrich gesessen zv Entzesdorff auf der Vischaw und Barrbara Edelbekin sein hausffraw stb. Megjegyzendő, hogy többen csak később, más kéz által írvák a jegyzékre. (Lad. 60 Nr. 179 pag. 3.) Hogy mindezek a jegyzékek nem teljesek, bizonyos. Hisz látjuk, hogy a pozsonyi kanonokok csak az egyikben szerepelnek, holott fel nem tehető, hogy 1433-ban és 1445-ben egy kanonok se lett volna a társulat tagja.

[2] ad quos Juris patronatus collacio et presentacio dicte prebende pertinere dinoscitur.

[3] *Dipl. Pos.* II, 170.

Digitized by Google

fordul ez ügyben János esztergomi érsekhez s hangsúlyozva a társulatnak a javadalmak körüli jogát, kéri az érseket, hogy a jog ellenére történt javadalom-cserét semmisítse meg s óvja meg vele az ősi időktől kezdve folyton sértetlenül gyakorolt jogot a társulat részére.[1] Az érsek tényleg megis semmisítette a cserét s a régi rend szerint megerősítette jogában a confraternitást, kijelentve, hogy e jog amint eddig, úgy ezentúl is magához a confraternitáshoz tartozik.[2]

Az egyes javadalmas oltárok felett való kegyúri joghoz úgy jutott a társulat, hogy ezen javadalmak alapítói a maguk jogát a Krisztustársulatra átruházták. Igy tudjuk, hogy Hamboch Albert alapította volt a Sz. Márton egyházában a B. Szűz és anyja Anna, valamint Sz. István és Oswald királyok, nemkülömben Erasmus vértanú oltárát.[3] Az ezen oltár felett való adományozási s felügyeleti jog eredetileg az alapítót s illetve annak utódjait illette,[4] később

[1] quod licet alias confraternitas sacratissimi corporis Christi in prefata Ecclesia beati Martini ab antiquo instituta et usque ad hoc tempus quotidianis laudibus divinis iugiter culta extiterit, et demum eciam prebende quedam in prefata Ecclesia Martini institute fuerint, *quarum prebendarum collacio ad fratres illius confraternitatis pro tempore constitutos rite et legittime spectauerit,* tamen nuper quidam ex prebendarys ejusdem confraternitatis, cum quodam clerico de prebenda sua absque consensu et voluntate vestra et omnium vestrum permutacionem fecisset, *in preiudicium Juris patronatus vestri, institucionumque et consuetudinum ipsius confraternitatis vestre iacturam non modicam,* supplicabatque nobis idem Georgius prepositus in persona vestri, quatenus huiusmodi permutacionem de prebenda confraternitatis vestre, non permisso facta revocare, cassare et annulare, ac tandem huiusmodi instituciones et conswetudines confraternitatis vestre usque ad hoc tempus inviolabiliter observatas in suo vigore perpetuo stare, permittere, eidemque nostrum benevolum consensum prebere, et eisdem anctoritate nostra confirmare dignaremur.

[2] *Dipl. Pos.* III, 388—90.

[3] Az 1439 évi városi telekkönyvben olvassuk e bejegyzést: Item [Mert Peham] dient XL ϑ tzw der pfruendt *die gestiftet hat der Hambot vnd ietz Patron ist katherina pokfussin,* in den eren Stephani regis vnd Anne matris marie auf Michaelis. (Tkv. Gaisgassen F. II. b. (E. f. ex 1439.)

[4] Cujus quidem altaris primus fundator fuit dominus Albertus Hamboch,

Digitized by Google

átengedés következtében a Krisztustársulatra ment át. Egy 1446 évi ápr. 24-iki okiratban olvassuk, hogy a Sz. István oltár[1] feletti kegyúri jogot Venczel fürdős neje, néhai Christán István özvegye átengedte a Krisztus testéről elnevezett czéhnek.[2] Egy másik okiratban a B. Szűz és Sz. Anna, a Sz. István és Oswald királyok s Erasmus vértanú oltárának kegyúri joga ugyancsak a Krisztustársulatban képviselt városi urakénak mondatik. E jog értelmében nevezi ki György pozsonyi prépost, a nevezett oltár igazgatójának halála után 1486-ban Rauch János pozsonyi kanonokot a megürült javadalom beneficiátussá s kéri az érseknek vagy helynökének a megerősítését.[3]

---

nunc vero collatio seu inspectoratus eiusdem altaris seu Beneficii Spectat ad dominos cives Civitatis Posoniensis existentes de Czecha Sacratissimi Corporis Xti, quod quidem beneficium omnibus beneficiis aliis est antiquius ceterisque prius fundatum. *(Dipl. Pos.* I, 235.)

[1] Altare sancti Stephani Regis et confessoris in ecclesia sancti Martini posoniensi situm fundatum et constructum. *(Dipl. Pos.* II, 738—39. És l. e mű III, 270.) Hogy ez oltár a *kar jobboldalán* állott, kitetszik egy 1454 évi feljegyzésből: existit in ecclesia S. Martini in *dextro latere chori* Altare S. Stephani. *(Dipl. Pos.* I, 3.)

[2] domina Elisabeth vocata conthoralis providi Venceslai Balneatoris olim vero relicta condam Stephani filÿ Jacobi Cristán de Vedricia suburbÿ Civitatis Posoniensis Strigoniensis dyocesis, ex ultima ipsius condam mariti sui Stephani predicti voluntate, testamentariaque disposicione patrona Altaris sancti Stephani Regis et confessoris in ecclesia sancti Martini posoniensi siti fundati et constructi . . . consideratis certis melioribusque modulis et racionibus, aninum suum moventibus, peritorum consilio suffulta . . . *preallegatum suum Jus patronatus prelibati altaris sancti Stephani Regis . . . totaliter et omnino e suis manibus et potestate, eodem jure ac titulo, quibus ipsa per plures gavisa extitit annos, ad Cheham venerandi sacratissimi Corporis Xti, indicta ecclesia S. Martini habitum, consequenterque ad manus et potestates ipsius Chehe vitrici, quatuorque ministrorum sibi adherencium, pro tempore constitutorum, perpetuo jure et irrevocabiliter contulisset, dedit et donauit. (Dipl. Pos.* II, 738—39.)

[3] 1486-ban Georgius Schawerperger vitricus fraternitatis Sacratissimi corporis Xti Posonÿ jelenti az eszterg. érseknek vagy helynökének, vacante nuper prebenda Altarie Beatorum Stephani et Oswaldi Regum ac Beate Matris Marie in ecclesia Collegiata S. Martini Episcopi fundata, constructi in Civitate Posoniensi per mortem condam Venerabilis patris domini Georgÿ dicte ecclesie Posoniensis prepositi ultimi et imediati Rectoris eiusdem, *cujus jus patronatus ad nos tamquam veros*

Digitized by Google

A nevezett oltárokon, illetve javadalmakon kívül még egyéb beneficiumok is állottak fenn Pozsonyban, mindannyi az alapító hívek áhitatának és vallásos áldozatkészségének bizonyítékai. Az 1439 évi városi telekkönyvben a *Mindenszentekről* elnevezett javadalom említtetik, melynek háza a város első részében állott.[1] Ugyanitt említtetik a *Sz. Andrásról* elnevezett javadalom, melynek háza a városban a Vödriczi kapunál állott.[2] Ugyanitt állott a *Polgár-testvérillet* háza.[3] Egy 1373-ik évi okirat említi *Sz. György oltárának* igazgatóját és káplányját,[4] egy 1392-ik évi pedig a *Sz. György és Adalbert* oltárának az igazgatóját.[5] Az 1439 évi városi telekkönyvben bejegyezve találjuk ugyancsak a *Sz. György-* és *Adalbertről* elnevezett javadalmat.[6] Ennek az ispotályteleki házon fekvő félfontnyi szolgálmányát 1439-ben Jacob pfeifferin, 1445-ben Andre Schurfancher, 1489-ben Michel Krembser neje Anna, 1493-ban Hanns Schremser neje Brigitta fizette, mígnem 1499-ben a szolgálmányi teher meg lett váltva.[7] A Sz. Márton egyházában a torony alatt levő *Sz. Márton-oltár* igazgatójaul ismerjük 1403-ban Gábor papot.[8] A *Sz. Fábián és Sebestyén*

---

et indubitatos patronos pertinere dinoscitur, Rauch János presbiterum Ratisbonensis diocesis et Canonicum dicte ecclesie Posoniensis tamquam idoneum . . . duximus presentandum. Kéri az érseket, hogy őt ad prebendam prefati Altaris confirmare . . . et investire dignetur. *(Dipl. Pos.* III, 465—66.)

[1] Vár. Tkv. Es e mű III, 280, 291.

[2] Vár. Tkv. És e mű III, 284, 285, 290.

[3] Haus der *bürgerbrüderschaft.*

[4] discretus vir Stephanus dictus Sedul Rector *altaris sancti Georgii* in dicta ecclesia nostra (kápt.) constructi. et Capellanus Stephani et Pauli filiorum Jacobi quondam Judicis Posoniensis. *(Dipl. Pos.* I, 430.)

[5] Thomas Otto, Rector *altaris sanctorum Georgii et Adalberti* siti in ecclesia Posoniensi. *(Bullae Bonifacii IX* I, 203. És e mű III, 248.)

[6] Nyilván ezzel azonos az 1477-ben említett *Albrechts phrundt.* (L. e mű III, 266 és 285.)

[7] Vnd ist abgeledigt wordn In die siluestri Anno etc. 99 vnd her Peter von Samaria ain hungerischer korher vnd verweser *der pfrundt georgij vnd adalbertj* hat solchen grundt dinst vnd das hauptgut des grundt dinsts empfangen. Act. vts. (Tkv. Spitalnewsidl LIX a.)

[8] Gabriel Rector *Altaris S. Martini sub Turri* in Ecclesia S. Martini poson. *(Dipl. Pos.* I, 8.)

Digitized by Google

oltára igazgatójául pedig 1481-ben Balassai Miklós áldozárt.[1] A *Kuepoden* Mór által alapított javadalmat az 1458 évi városi telekkönyv említi.[2] A Sz. Lőrincz egyházában fennállott *Sz. Erhart-javadalmat*, az 1462 évi[3] és az 1476 évi városi telekkönyv.[4] A Sz. Lőrincz-egyházban fennállott s a *Sz. Háromságról* elnevezett javadalmat Vnger Erhart neje 1501[5] és Eisenreich Sebestyén neje Katalin 1519 évi végrendeletéből ismerjük.[6] Egy a Sz. Márton egyházában fennállott *Sz. háromsági* javadalmat Reneiss György 1477 évi végrendelete említi.[7] Ugyanezen egyházban állott a *Miasszonyunkról* máskép a *Három szent királyról* elnevezett oltár[8] valamint a torony alatt a királynő kápolnájában létezett *Sz. Kereszt-oltár.*[9] A *Szt. Miklósról* elnevezett, a Sz. Márton egyházában fennállott ugyancsak jövedelmes oltárt több végrendelet említi.[10]

---

[1] Nicolaus presbiter de Balasa Rector *altaris sanctorum Fabiani et Sebastiani martirum,* fundati in dicta ecclesia nostra (t. i. posoniensi.) (Pozs. kápt. magánltár Capsa E. fasc. 4 Nr. 127. Knauz: *M. Sion* III, 712.)

[2] vnd bleibt schuldig zu hern *Mertn kuepodn pfrunt* V flor. auri, dauon dem patron derselbn pfrunt Jerlich ½ Gulden auf weinachtn zu dien. Act. 2ª Dorothee Anno LVIIIuo (Tkv. Schondorffergassen L. a. 1458. II. 6.)

[3] Anndre Pisentzer Barbara vxor. vnd bleibn schuldig herrn Thoman von Scheibs *pfrunntner Sand Erharts altar in sand Larencsn pfarkirchn* 10 flor. dauon vnd sein schuldig zedien ain flor *Sand Erharts Altar in sand larencsn pfarkirchn pfrunntner* an sand larencsn tag Jerlich, vnd ist abzeledign mit X fl. auri. Actum in die ste Lucie Ao LXIIdo (Tkv. Sand Michelsgassen Im Newsiedl F. XII. b.)

[4] Jorig Amsakch Katharina vxor Ist schuldig zw *sand Erharts phrunnt In sand larencsn kirichn* des yecz verweser ist her Thoman vor Scheibs X guld dauon zu dyenn 1 guld auf dy Liechtmess nach lawtt eines briffs. Anno etc. 76°. (Tkv. Schondarffergassen. LIIII. b. 1476. I, 28.)

[5] L. e mű II. 1, 10 l. 2 jegyz.

[6] *Prot. Test.* I, 386 a.

[7] L. e mű III, 266.

[8] E mű III, 273 és 274.

[9] E mű III, 275, 291.

[10] 1503-ban Mihály pék végrendeletében említve van Maister Mathisen von krumpach, die Zeit Caplan *vnd beneficiat* dess altar *Sand niclas der pfarrkirchen Sandt merten. (Prot. Test.* I, 293.) — 1506-ban Puechler Krisztina temetkezése iránt intézkedik s mondja: mein leichnam sol begraben werden ze *sand Mertten bey sand Niclas altar. (Prot. Test.* I, 309.) Azonkív. l. e mű III, 271. ad 1490. és III, 274 ad 1494.

Digitized by Google

Végül említjük, hogy a Krisztustársulaton kívül még más vallásos társulatok is ismeretesek. Rieder István 1501 évi végrendeletében hagyományoz a Krisztustársulaton kívül a *Boldogságos Szüzről*, az *Irgalmasság Anyjáról* és a *Sz. Sebestyénről* elnevezett társulatoknak.[1] A *Sz. Sebestyén*-társulat Jakab fürdős nejétől kap külömböző hagyományokat.[2] A most nevezett társulatokon kívül hagyományoz ifj. Aigner Jakab 1516 évi végrendeletében még a *Sz. Annáról* és a *Sz. Miklósról* elnevezett társulatoknak valamint a *Szegények társulatának* is.[3] 1522-ben nyomára találunk a *Sz. Pálról* elnevezett társulatnak is.[4] Mindezeknek a társulatoknak a czélja a vallásos érzés táplálása és fejlesztése volt s valamennyi nyilvánvalóan azon élő hitről és a vallásos téren érvényesülő azon keresztény családi érzésről tanuskodik, mely a társadalmi rang- és vagyonállás külömbözése mellett is valamennyit egymással egyesítette.

---

[1] Item in die Vier Zech: *Gotzleichnambs Zech, Vnser lieben frawen Zech, In die Zech Mutter der Barmhertzigkait* vnd *Sandt Sebastians* Zech *(Prot. Test.* I, 276.) — Zyngisser Ulrik ugyancsak 1501 évi végrendeletében hagy: Item zu *vnserer lieben frawen Zech* II gulden. Item zu *Sand Sebastians Zech* 1 gulden. *(Prot. Test.* I, 278.)

[2] Item zu Sandt *Sebastian Zech* Schaff ich ain gruns damasken par Ermel zu ainem krewtz auf ain mess gewant. (1495 évi végrendelet. *(Prot. Test.* I, 255 a.)

[3] Item Mer Schaff Ich In vnnser *Frawn der Mutter Barmhertzigkait Zech* dergleichn In vnnser *Frawn Zech,* In *Sand Sebastian Zech,* In *gotsleichnambs Zech,* In der *Armen leut Zech,* In *Sand Anna Zech* vnd In *Sand Niclass Zech* In Aine yede sonnderlich yetz gemelt Zech, Ain gulden. *(Prot. Test.* I, 360.)

[4] Fuxl Gáspár 1522 évi végrendeletében mondja: Item Zw Sanntt Michel schaff Ich ain dreyling wein vnd von demselben dreyling wein schaff Ich II fl. Zegeben In *Sanntt paule Zech. (Prot. Test.* I, 402 a.) — Michel Haintzer asztalosnak 1523 évi végrendeletében pedig: Item schaff Ich II fl. Zu der *Zech des hailigen sanndt paul* In Sannt Michels pfarrkirchen. *(Prot. Test.* I, 403.)

Digitized by Google

XIII.

A családi élet valláserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. Prépostság és káptalan.

A hívek vallásosságának nem csekély bizonyítékaival találkozunk azon egyházi intézményekben is, melyek Pozsonyban fennállottak s részint az egyházigazgatás, részint tisztán az egyházi élet ápolása s a lelki pásztorkodás érdekében működtek. Ezen egyházi intézmények a pozsonyi prépostság és káptalan, a városban fennállott plebániák, szerzetes rendek és a különféle szent helyek. Mindezeket a hívek nem csekély mértékben anyagi gyámolításban és erkölcsi istápolásban részesítették, de az egyházkormányzatból folyó függési viszonyok is kellőképen megvilágítják a hívek összességének valláserkölcsi életét.

Az egyházi intézmények legtekintélyesbikei a *prépostság* és *káptalan*. Az egyházi élet terén e kettő játszotta a főszerepet. Alapításuk és történeti fejlődésük körülményeiről már másutt volt szó.[1] Itt a kettős intézményt csak anyagi és jogi viszonyaiban kívánjuk feltüntetni. Anyagi tekintetben a prépostság és káptalan tetemes fekvőbirtokokhoz jutottak részint eredeti alapítványokból, részint egyesek adományából. Az eredeti alapítványokat nem ismerjük, de minthogy Sz. Istvánról, az egyházak ezen bőkezű gazdagítójáról nem tudjuk, hogy a pozsonyi prépostnak és káptalannak fekvő jószágokat adományozott volna, ezért ebből azt következ-

[1] L. e mű I, 151 s kk. ll.

Digitized by Google

tetjük, hogy már a sz. királyt megelőzőleg birtokokkal el voltak látva.[1] Hogy egyes királyok, egyházi és világi urak, egyes hívek jövedelmeket hajtó jószágokkal és javakkal ajándékozták meg a pozsonyi egyházat, azt nem egy érdekes adat bizonyítja. A prépostságot illetőleg tudjuk, hogy a Csallóközben *Sámoth* a prépost birtoka[2] s az mai napig. *Uzur, Akali, Csörle* és *Simperg* részben szintén a préposté.[3] *Egyházfalva* máskép *Szentandrásfalva* 1507-ben került Egyházy Fábián özvegyének Erzsébetnek adományából a pozsonyi prépostság tulajdonába.[4] *Papfalván* is birtokoskodott, mert ott a prépostnak jobbágyai voltak. De tudjuk, hogy 1306 nov. 29-ikén Tamás érsek a pozsonyi egyháznak a *vereknyei rév* jövedelmének tizedrészét adományozta.[5] Ez utóbbit a pozsonyi várgrófok a prépositól és káptalantól ugyan elragadták, de 1441 szept. 9-ikén Hunyadi János országkormányzó azoknak ismét visszaadatni rendelte.[6] Megerősítette a vereknyei révrészt 1453 szept. 11-ikén V. László király is. Még később ben 1514 jun. 29-ikén Balbi prépost kérésére II. Ulászló király is nemcsak megerősítette, hanem bővítette is, meghagyva, hogy a prépost és káptalan *minden pozsonyi rév* jövedelmében részesüljön, akkor is, ha e révek mostani helyeikből eltávolíttatnának.[7] Ennek daczára mégis Bornemissza János pozsonyi főispán és Aczél István pozsonyi várnagy ellenszegültek a királyi parancsnak[8] s ezzel a pozsonyi prépostnak

[1] V. ö. e mű I, 157—159.

[2] L. e mű I, 176. — [3] E mű I, 178.

[4] Kápt. ltár Caps. A. nr. 65.

[5] totalem et integram Decimam partem Tributi, in portu Poson. et in Chollon exigi soliti, Aliasque ad Jus eiusdem domini Archiepiscopi et Ecclesie sue Strigon. pertinentis Preposito et Capitulo prefate Ecclesie Poson ... örök időkre adományozza.

[6] decimam partem Tributi per Comites in Castro nostro Poson. eo tempore constitutos occupatam, eisdem Preposito et Capitulo restitui demandavit.

[7] Pozs. kápt. magánlevéltár Caps. G. fasc. 7 Nr. 175. Knauznál: *M. Sion* IV, 101—104.

[8] huiusmodi preceptum et Mandatum regium contemnentes.

Digitized by Google

és káptalannak abban az egy évben, melyben Ulászló király Pozsonyban tartózkodott s az emberek nagy serege a réven át közlekedett, 70 arany forintnál nagyobb kárt okoztak.[1] Ugyancsak II. Ulászló király meghagyja 1515 márcz. 2-ikán is Bornemissza János budai várnagynak és poszonyi főispánnak, hogy a pozsonyi prépostot és káptalant a *vereknyei vámtized* birtokában emberei által meghagyassa.[2] A király jóakarata azonban sokat a pozsonyi egyházon nem segített. 1515 ápr. 27-ikén Chesius András apostoli protonotarius és Bakócz Tamás bíbornok megbizottja bizonyítja, hogy a pozsonyi prépost és káptalan mádasdi Tarseski Gáspár néhai pozsonyi várnagygyal és fiával Györgygyel, néhai vereknyei vámossal akép egyezkedtek ki, miszerint a prépost és káptalan mint felperes minden további perlekedéstől visszalép, ellenben az alperesek a jogtalanul kizsarolt vámok fejében a felperesek-nek Szűz Margit ünnepe körül 28 magyar forintot fizetnek.[3]

Ám hogy más téren is mennyi támadás érte a préposti jószágot, eléggé mutatja az, hogy nádasdi Sárközi Albert királyi főügyész s a *pozsonyi prépostság gondnoka*[4] kéréssel fordul II. Lajos királyhoz a prépostság érdekében. Ennek következtében a kiraly 1525 jan. 3-ikán meghagyja Somorján kelt levelével nyéki Zeke Ulrik pozsonyi szolgabírónak, hogy Csorba Endrét és Jánost a királyi személynök elé idézze némely hatalmaskodás miatt.[5] A hatalmaskodás

[1] in illo vnico anno 1515, dicto condam Wladislao Rege posonij residenciam suam agente et copia hominum in dicto loco Tributj incessanter pertranseunte, plus quam Septuaginta flor. auri dampnificarunt.

[2] Pozs. kápt. magánlevéltár Capsa G. fasc. 7 Nr. 177. Knauznál: *M. Sion* IV, 104—105.

[3] Hártyaokirat a pozs. kápt. magánlevéltárban Capsa G. fasc. 7 Nr. 176. Knauznál: *M. Sion* IV, 105—106.

[4] Pápóczy Imre pozsonyi kanonok kezétől származó pertöredék. Papirokm. a pozs. kápt. magánltban Capsa G. fasc. 7 Nr. 174. Knauznál: *M. Sion* IV, 181.

[5] Papirokir. A pozs. kápt. magánltárban Capsa A. fasc. 9 Nr. 16.

Digitized by Google

közelebbről nem neveztetik meg, de valószinűleg a prépostnak egyházfalvi nemestelkén követtetett el.[1]

De a nagyobb birtokokon kívül voltak a prépostnak kisebb fekvőségei és egyéb jövedelmei is. Igy voltak neki *halász-jobbágyai*,[2] kik után nem csekély bevételei voltak. Vásárúton volt *halfogó helye*, ahol a kifogott vizák negyedrésze őt illette.[3] Voltak mindenfelé *szőlői:* Dévényben,[4] Sz. Györgyön,[5] Récsén,[6] Pozsonyban.[7] Voltak továbbá *házai*, így Pozsony külvárosában egy allodiális háza kerttel és mellette szőlővel.[8] Ugyancsak Pozsonyban a Sz. Mihálykapu előtt a külvárosban nehány bérháza.[9] Jövedelmeihez tartozott

---

[1] Knauz: *M. Sion* I, 181—182.

[2] Ittem in possessione Papfalwa, quae vno Cum dimidio milliare distat a Posonio, prope Chyeklez habita, *duo aut tres Coloni habebantur, pertinentes ad Praeposituram,* vni huiusmodi Colonorum eotunc Gyeörykch Fysser erat nomen, qui piscator erat. (Serédy György 1555 évi emlékirata. Pozsonyi kápt. magánltár Capsa A. fasc. 13 Nr. 5. Knauz: *M. Sion* IV, 100.)

[3] Ittem in possessione wasarwth, Zeögye habebatur, *vnde quarta pars vsonum cedebat Preposito.* (Serédy Gy. 1555 évi emlékirata a pozsonyi kápt. magánltárban Capsa A. fasc. 13 Nr. 5. Knauznál: *M. Sion* IV, 100.)

[4] In promonthorio *Deweniense* duae vineae habebantur Ad huiusmodi Praeposituram, qarum vna Kyrsner uocabatur, altera Kynispergh, quarum Terragium interdum ad Dewen perceperunt, interdum relaxarunt.

[5] Deinde in promonthorio *Sancti Georgy* etiam vna vinea erat satis ampla pertinens eodem, Herbarth vocata.

[6] In promonthorio possessionis *Rechye* similiter vna Salcher uocata.

[7] Item in promonthorio *Poson.* a parte Dewen versus Poson. duae vinee, quarum vna uocabatur Pyrsaak, altera uero Tonelaytn, Ittem in eodem promonthorio Poson. vna vinea, quae hungarico Idiomate Beölchyeö Germanice vero Bijghen uocabatur, Non procul etiam ab hac vinea, pretereundo quattuor vineas, duae vinee habebantur, vna kys Flanchyer, altera nagy Flanchyer. Ittem in alio tractu promonthory uersus Posonium vna vinea Longatal uocata, in qua erat sita arbor Castaneorum. (Serédy György 1555 évi emlékirata a pozs. kápt. magánlevéltárban Capsa A. fasc. 13 Nr. 5. Knauznál: *M. Sion* IV, 100.)

[8] Ittem in suburbio erat una domus allodialis. cum hortis, penes quam etiam vna vinea erat Anthswanch uocata.

[9] Ittem ante portam S. Michaelis in suburbio alique domus Censuales habebantur, ratione Cuiusdam altaris, de quibus Censum solebant Preposito dare. (Serédy György 1555 évi emlékirata a pozs. kápt. magánlevéltárban Capsa A. fasc. 13 Nr. 5. Knauznál: *M. Sion* IV, 100.)

Digitized by Google

továbbá a *templomadó* az ú. n. cathedraticum, melynek beszolgáltatásával azonban Balbi idején a pozsonyi papság már késedelmeskedett. II. Ulászló király ugyanis 1515 decz. 13-ikán Balbi prépost kérésére a pozsonyi esperestség (dyocesis ecclesie poson.) alá tartozó papságnak meghagyja, hogy a pozsonyi prépostot, mint főesperest megillető templomi adót, az ú. n. cathedraticumot, neki a régi szokás szerint fizesse meg.[1] Hiszen a prépostság amúgy is felette szegény.[2]

Bár azonban a prépostság ilyformán nem csekély jövedelmi forrásokkal bírt, mégis megélési viszonyai egyre sanyaruabbakká lettek. A prépostság birtokait ugyanis egyes hatalmas urak, kivált a szomszédos Szentgyörgyi grófok folytonosan bolygatták és pusztították. De a pozsonyi várgrófok kapzsiságának is kivoltak a préposti jószágok téve. Hozzájárult, hogy egyes prépostok és káptalani javadalmasok jószágaikkal alig vagy mitsem törődtek. Mindezek következtében a préposti jövedelmek olykor-olykor bizony nagyon csekélyre olvadtak össze. Balbi idején annyira, hogy a prépostok már alig élhettek. Ezt Balbi prépost panasza is bizonyítja, mert szerinte az ő jövedelme felette meddő és hitvány, mely nevén kívül alig juttat valamit.[3] Törekvése arra volt irányítva, hogy a pozsonyi egyházat a régi jólét állapotába visszaállítsa.[4]

---

[1] Hártyakézirat a pozs. kápt. magánlevéltárában Capsa A. fasc. 2 Nr. 4 Knauznál közölve: *Magy. Sion* IV, 168—170.

[2] ecclesia prefata poson., que alioquin ob tenuitatem nimiam prouentuum vix subsisti potest et posse videtur.

[3] Balbi írja: Licet vero sterilem admodum et inanem Ecclesiam — értvén a pozsonyit — sim adeptus et *quae praeter nomen nihil fere proventuum habet.* (Balbi: *Opera* I, 38. Knauznál: *M. Sion* IV, 93.)

[4] vt Ecclesia Posoniensis olim splendida et insignis, nunc vero et temporum iniuria et priorum Praelatorum negligentia admodum tenuis et exinanita, ad eum rursus statum redigatur; quo ministeria divina in dies magis magisque ibidem coalescant. (Szakmáry György korlátnok levele gr. Szentgyörgyi Péterhez. Bél: *Not.* I. 552. Knauz: *M. Sion* IV, 100—101.)

Digitized by Google

Ami a prépost *erkölcsi javadalmait* illeti, ezek úgy állásánál, mint azon viszonynál fogva, melyben ő fekvő jószágaival, a káptalannal, a papsággal és hívekkel állott, nem lehettek csekélyek. Tekintélye nagy volt úgy az országos papsággal, mint a káptalannal és a vidéki papsággal szemben. Exempt állása díszes és előkelő rangot biztosított neki a hazai főclerus sorozatában.[1] A káptalanban való tekintélye állásából folyt, mint ki a káptalan élén állott. A vidéki papsággal szemben főesperesti állásából. Mint főesperest ő állott a főesperesti kerület élén. Tekintélyével egyesült egyházi hatalma és joghatósága. Eredetileg, mint láttuk, püspöki joghatóság-félét gyakorolt.[2] Az 1302 évi conventió értelmében az ujonválasztott városi plebános a prépostot mint ordinárius főpapját elismerni tartozott.[3] Az 1348 évi conventióban is jelezve van hatalma és joghatósága a városi plébánossal szemben.[4] Egy 1302 évi okirat szerint a vidéki plebániák közül a misérdi egyház közvetlenül a pozsonyi prépostság alá tartozott.[5] Egy 1390 évi okirat szerint összesen 84 plebánia tartozott a főesperesti kerülethez.[6] Gyakorolt a káptalannal együtt védnökséget egyes egyházak és családi káplányságok felett.[7] Úgy a prépostságot mint a prépost alá tartozó egyháziakat Zsigmond király 1404 április 18-ikán felmenti az esztergomi érsek hatósága alól s közvetlenül a maga királyi hatósága alá rendeli azokat.[8] Egyházi perlekedésben mint felebbezési forum működött és döntött. 1384-ben Jakab, a falakon kívül

[1] E mű I, 183—184.

[2] L. e mű I, 180.

[3] recognoscere tenebitur ipsum prepositum *ut ordinarium suum et prelatum.* (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 615.)

[4] Rimely: *Capit. Pos.* 320 l.

[5] parochialis ecclesia sancti Martini de villa *miser ad prefatam* (Posoniensem) *Prepositurum immediate spectans.* (*Anj. Okmtár* I, 21. Knauz: *Mon.* II, 503.)

[6] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 313—314.

[7] Példát l. e mű III, 237 ad an. 1341.

[8] Datum Posonii feria sexta proxima ante Dominicam Jubilate. Anno D. 1404. (Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 312—314.)

Digitized by Google

levő sz. lőrinczi egyház plebánosa pert indított Ulrik a Sz. Antal-ispotály lelkésze ellen. A per egyes jogokról, előnyökről, szolgálmányokról szólott. A perlekedők mindegyike azokat a maga jogkörébe tartozóknak mondotta. Végre is sok vita után a pozsonyi prépost elé terjesztették ügyüket eldöntés végett, ki is úgy döntött, hogy az ispotály lelkésze csak a plebános engedélyével temethet jövőre az ispotály temetőjébe s az ilyen temetésekből bejövő jövedelmek a Sz. Lőrinczi plebánost illetik.[1] Azonkívül míg tart a nagy mise a Sz. Lőrincz-egyházban, azalatt az ispotály lelkésze sem nem prédikálhat, sem nem harangoztathat.[2] Illetik továbbá a pozsonyi prépostot bizonyos jogok a sz. olajok szétosztásában,[3] valamint egyes rendkivüli halállal kimult egyének után. Egy 1367 évi okirat szerint ugyanis Jakab pozsonyi bíró panaszszal fordult Tamás esztergomi érsekhez, hogy a prépost azokban az esetekben, mikor a város belső vagy külső területén valaki vízbe fúl, villámmal sujtatik, fáról leesik vagy fa- és földcsuszamlás által eltemettetik, vagy hirtelen halállal kimulik,[4] hogy a prépost az ilykép kimultak temetéséért egy márkát követel. Az érsek meghagyja a prépostnak, hogy ilyen márkát ezek temetése után ne merjen követelni. Ellenben azoktól, kik másokat késsel avagy karddal meggyilkolnak,

[1] quoddam funus per dictum dominum Ulricum in supradicto hospitali seu infra Capellam eiusdem contra voluntatem plebani antedicti sepultum fore et esse per eundem dominum Ulricum vel suos exhumandum et super terram planam ponendum, atque per dictum dominum plebanum illud si voluerit asportari libere et in Ecclesie sue cimeterio sepeliri permittendum ac emolimento et offertoria omnia per ipsum dominum Ulricum percepta antedicto domino Jacobo esse assignanda.

[2] Rimely: *Capit. Pos.* 325—27 ll.

[3] 1390 ápr. 26-ikán a sz. olajok szétosztására nézve egyezség történt Lőrincz pozs. prépost és Pensaurai Lénárt érseki helynök közt. (Lásd Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 313—316.)

[4] quod cum intra vel extra civitatem Posoniensem aliquis casualiter in aquis submergetur, aut tonitruo cesus, vel de arbore casum faceret, sive quos arbores neve terre motus oprimerent, an morte subitanea vel quorumque casu huius simili decederent.

Digitized by Google

s ha Pozsony városába jönnek, azoktól követelhet egy márkát.[1]

Jogokon kívül örvendett a prépost egyes *szabadalmaknak* és *kiváltságoknak* is. A káptalannal együtt fel volt mentve az adó fizetése alól. 1413 május 20-ikán Zsigmond király felmenti a prépostot s káptalant a taksák, segélypénzek és contributiók terhe alól.[2] Ezen adómentességét 1519 jan. 29-ikén a budai káptalan átírja Lampach Farkas őrkanonok, Zylas Péter kanonok és Balbi Jeromos prépost kérésére.[3]

Ami a *káptalant* illeti, ennek eredeti szervezetének feljegyzése nem jutott ránk. A prépostság és káptalan történeti fejlődése mégis az látszik lenni, hogy az eredeti alapítás a prépostság volt, melyhez idővel a káptalan mint testület járult. A prépostság oly időben keletkezett, amikor a zárt káptalanok még nem voltak kifejlődve. A prépost fenn a hegyen körül volt véve egyháza papságától, úgy a hogyan Sz. Gellért csanádi püspök körül volt véve megyei papjaitól, kikből aztán kanonokok lettek.[4] Az idők követelménye, a kereszténység haladása, az egyház-hierarchiai életnek fejlődése magukkal hozták a zárosszámu káptalanok keletkezését s így Pozsonyban is a prépostsághoz a káptalan járult mint zárostestület.[5] Hogy a káptalan hány tagból állott, azt megmondani nem tudjuk, de ha egy a XVI. századból való s reánk jutott ujabb szervezetből, nemkülömben egy pápai bullá-

[1] Vár. ltár Lad. 23 Nr. 11. *Dipl. Pos.* I, 385—86.

[2] ab omni onere taxarum, collectarum et contributionum, seu Caritativi Subsidij, hactenus ipsis impositarum et in futurum imponendarum ... solucione Et signanter a Centum florenis auri pridem eisdem preposito et Capitulo impositis et petitis felmenti. (Pozs. kápt. magánltárban Capsa B. fasc. 3 Nr. 17.)

[3] U. o. Capsa B. fasc. 3 Nr. 26. Knauznál: *M. Sion* IV, 170—71.

[4] L. *Vita S. Gerardi* Cap. XI, XII.

[5] L. Ortvay: *A pozsonyi káptalan történetéhez* 6 l.

Digitized by Google

ból[1] s egy XVI. századi okiratból[2] következtethetünk, akkor azt mondhatjuk, hogy már ősi időkben is 14 tagból állott a pozsonyi káptalan,[3] mint amely számban a káptalan ma is fennáll. Voltak-e esetek, hogy a középkorban, mikor külföldi papok valóságos vadászatot tartottak jövedelmes egyházi javadalmokra, a káptalani tagok zárosszámát túllépték, nem tudjuk, de valószínű, hogy ilyen esetek sem hiányoztak, mert külömben a XVI. századi statutumok nem hangoztatnák tilalomképen, hogy a megállapított számon túl a káptalanba egyének be ne fogadtassanak.[4]

Káptalani túlnépesedésre annál inkább gondolhatunk, minthogy a kanonokok kinevezésének módja könnyen szolgáltatott volt erre alkalmat. Azt látjuk ugyanis, hogy a *kinevezési jogot* nem egy egyén gyakorolta, hanem többen. Hogy a pápa gyakorolta a kinevezési jogot egyes esetekben, azt Znaimi János és Wygandi András esetei bizonyítják. Amazt VI Kelemen, emezt IX. Bonifácz pápa nevezte ki.[5] Más alkalmakkor a pápa csak meghagyást intéz a pozsonyi préposthoz, hogy nevezze ki az általa megnevezett kegyenczet.[6] Egy más alkalomkor a győri prépostot bízza meg a pápai pártfogoltnak pozsonyi

---

[1] IV. Hadrián pápának egyik okiratában az imént idézett Constitutioneseknek megfelelőleg szintén mondatik: quod ipsa ecclesia (Posoniensis) pro uno Praeposito et *quatuordecim Canonicis* fundata. (Kápt. ltár Capsa G. I, 21, 22. *M. Sion* IV, 328. Rimely: *Capit. Eccl. Pos.* 40 l.)

[2] Egy 1588 évi okiratban a pozsonyi prépost a királyi biztosok előtt úgy nyilatkozik, hogy *in hoc Capitulo* esse *quatuordecim Canonicos.* (Kápt. ltár Capsa A. fasc. 12 Nr. 136.)

[3] *Constitutiones et Statuta, necnon Consuetudines Collegiatae Ecclesiae Posoniensis.* E szervezet Balbi Jeromos pozsonyi prépost műve s megvan a káptalani magánlevéltárban. Capsa K. fasc. 1 Nr. 3. Papirokmány. Onnan közölte azt Knauz Nándor a *M. Sion* IV. kötetében 246—261 és 321—327 ll. Ebben olvassuk: Sunt vero in Collegio, seu Capitulo Ecclesiae Posoniensis *Quatuordecim Canonici,* Collegium et Capitulum facientes. *(Constit.* §. 2.)

[4] Neque possunt prout nec debent, plures Canonici recipi *ultra numerum premissum.* (§. 2.)

[5] L. e mű III, 240—241 és 250.

[6] L. e mű III, 217.

Digitized by Google

stallumba való behelyezésére.[1] Más kanonokot egyik-másik bibornok tett meg pozsonyi kanonoknak. Igy nevezi ki 1311-ben Milisin János jegyzőt Gentilis bibornok-legatus pozsonyi kanonokká.[2] Leyd Keresztélyt pedig 1444-ben Dénes bibornok.[3] Van eset, hogy a magyar király gyakorolta a kinevezési jogot. Igy nevezi ki 1479-ben Mátyás király Prechtl Farkast kanonokká, a kinek kinevezését aztán Gábor pápai követ megerősíti.[4] Majd az esztergomi érsek nevezi ki a pozsonyi kanonokokat, így 1505-ben Bakócz Tamás érsek Pápóczi Imrét[5] és 1515-ben ugyanő Budai Lőrinczet.[6] Mondhatni hogy a régibb időkben a pozsonyi prépost nevezte ki a pozsonyi káptalan tagjait. Igy 1302-ben Serafin prépost Miklóst a Jakab comes fiát.[7] 1335-ben Mihály prépost Tamást és Pétert.[8] 1338-ban ugyancsak Mihály prépost Ifju Miklóst.[9] 1339-ben ugyanő Mihály ifjat.[10] 1341-ben ugyancsak nevezett prépost Miklós győri kanonokot teszi meg pozsonyi kanonoknak.[11] De van sokkal későbbi időből is erre példa. 1504-ben ugyanis Sánkfalvi Antal prépost pozsonyi kanonoknak nevezi ki János litterátust.[12] Ám hogy magának a káptalannak is volt beleszólása, abból világos, hogy 1302-ben Miklósnak a Serafin prépost által történt kinevezése a *káptalan megegyezésével* történt,[13] 1362-ben pedig *ellentmondott* a káptalan Péter kinevezett kanonok kinevezésének.[14] Mindezen adatot szemelőtt tartva, nyilván azt tarthatjuk, hogy rendszerint a prépostot illette a káptalan megegyezésével a kinevezési jog. Ezt mint minden egyházi jognak a forrása: a sz. szék olykor közvetlenül, olykor közvetve gyakorolta. A

[1] L. e mű III, 248. — [2] L. e mű III, 230. — [3] L. e mű III, 255. — [4] L. e mű III, 627. — [5] L. e mű III, 280. — [6] L. e mű III, 285. — [7] L. e mű III, 229. — [8] L. e mű III, 235. — [9] L. e mű III, 236. — [10] L. e mű III, 236. — [11] L. e mű III, 237. — [12] L. e mű III, 280. — [13] L. e mű III, 229. — [14] L. e mű III, 242.

Digitized by Google

király, mint a hazai egyházak legfőbb védnöke, azonkép jogosnak érezhette magát a kinevezésre.

Ami a kinevezendőnek egyéni *minőségét* illeti, erre nézve csak egy-két helyt találunk utalást. Mihály prépost 1338-ban kinevezi Ifju Miklóst tekintve annak erényre való törekvéseit.[1] Ugyanazon prépost eltelve hálával néhai oktatója iránt,[2] ugyancsak kanonoksággal rójja le iránta háladatosságát s kinevezi 1341-ben Miklós fehérvári kanonokot pozsonyi kanonoknak. Egyik-másik adat utal a tudományos készültségre, melylyel a kinevezendő magát a kitüntetésre érdemessé tette. Persze nem egyszer nem éppen a legérdemesebbek kerültek a kanonoki stallumokba, mit főleg azon viszályokból érthetni meg, melyek a káptalanban s illetve káptalan és prépost közt fennforogtak s nem csekély botrányul szolgáltak. Hogy maga az egyházi felsőbbrendek birása nem volt a kanonoksághoz feltétszerű követelmény, azt eléggé bizonyítják Péter, Thibaldus és Lang János esetei, kik a nélkül, hogy papi rendekkel birtak volna, a káptalanba bejutottak s csak utólag kaptak 1318-ban Tamás esztergomi érsektől szabadságot ahhoz, hogy bármely püspök által magukat felszenteltethessék.[3] Hogy a kinevezés káptalani avagy csak egyéni *optio* utján is történt, azt Ifju Miklós esete mutatja, kit a prépost 1338-ban Iwánka mester s pozsonyi kanonok kérésére nevezett ki.[4] Sokszor tisztán illetéktelen családi és rokonsági befolyások érvényesültek a kinevezésben,[5] úgy hogy nem csodálkozhatunk a felett, hogy számos méltatlan egyén is

[1] considerantes *virtutum studia* discreti Juvenis Nicolai. (E mű III, 236.)

[2] E mű III, 237.

[3] E mű III, 230—231.

[4] E mű III, 236.

[5] Contigit nonnunquam et *forsitan frequenter,* quod collatores Canonicatuum *ad importunam instanciam aliquorum suorum consanguineorum et aliorum sibi familiarium,* talibus, quorum mores, integritatem, idoneitatem et benemerita ex abrupto experiri non possunt, Canonicatus uacantes conferant. (§. 8.)

Digitized by Google

jutott a káptalani testületbe. Erről épp a XVI. századi statutumok panaszkodnak felette, mikor arról tudosítanak, hogy sok haszontalan, házsártos, részeges, koczkajátékos, jó tanácsot be nem vevő, nyelves, kóborló, veszekedő, kapzsi és munkakerülő s kanonokságra mindenkép alkalmatlan egyén került a káptalani testületbe, kik sem szellemi, sem testi munkát végezni nem képesek s csupán mások munkája után élősködni akarnak.[1] Az ilyenekre azt határozzák a statutumok, hogy azok, mint összeesküvők és tiltott társulatbeliek büntettessenek.[2] A mennyiben pedig valamely káptalani tag erkölcsileg ki nem fogásolható, hanem egyébként munkára alkalmatlan, az ilyent helyettesítse a káptalan választás útján más által s a képtelen kanonok jövedelméből fizesse őt.[3] Egyébként pedig azt követelik e statutumok, hogy a halál, lemondás, áthelyezés, szerzetbelépés, házasságkötés vagy bármi egyéb ok miatt megürült kanonokság *tudós, erényes, tisztességes, jámbor,* és *méltó* egyénnek adományoztassék.[4]

---

[1] Qui adeptis Canonicatibus, reddunt se multum insolentes, indiscretos, E briosos, Joculatores, linguam refrenare nescientes et consilia Capituli tacere non ualentes, futiles, lusores, uagos et ad Canonicatum indignos, Ecclesiaeque inutiles, ad tollendas autem portiones suas auidissimos, Onera negotiorum Ecclesiae nec in cerebro, nec in corpore sentire uolentes, sed ex laboribus aliorum se nutrire cupientes, Quod laborantibus est ualde preiudiciosum et oppressiuum.

[2] Super quibus tali remedio prouisum est, quod si qui de huiusmodi actibus eorum, in scandalum status clericalis cedentibus, per Capitulum corrigi non poterunt, aut secreta pandent; extunc tales pari modo, sicut Coniuratores et sodalitia illicita facientes de quibus immediate predictum est, puniantur.

[3] Vbi uero aliquis Canonicorum moribus est compositus; sed alias ad negotia Capituli expedienda insufficiens; extunc, dum illum series expeditionis tanget, Capitulum loco eius de alio Canonico sufficienti per electionem prouideat et de portione, seu prouentibus eiusmodi Canonici insufficientis et supportanti illi electo et uicem supplenti pro suo labore competens salarium tribuat; Ita, ut qui laborat, manducet.

[4] Cumque praedictorum quatuordecim Canonicorum per mortem et obitum, aut puram et simplicem resignacionem, siue permutationem, seu ingressum religionis, uel contractum Matrimonij, aut alio quocunque modo aliquis Canonicatus de iure uacaverit; extunc talis

Digitized by Google

Az újabb statutumok ezen szabványainak megalkotására csakugyan a legsajnálatosabb tapasztalatok adtak volt okot. Egyes kanonokok minősíthetlen magatartása méltán közbotránkozásul szolgálhatott. Mátyás királynak egy 1479 évi okiratából tudjuk, hogy némely kanonokok és káptalani áldozárok megfeledkezve a tisztességről, nem Isten és egyházának szolgálatában búzgolkodnak, hanem csúfságos anyagi és erkölcsi üzelmekben élnek, a káptalanban és papságban veszekedést, visszavonást és különféle egyenetlenkedést támasztanak s a híveket romlott erkölcseikkel és életökkel megbotránkoztatják a papi rend szégyenére.[1] A király, a nála emiatt panaszttevő György prépostnak meghagyja, hogy ezeket az embereket fenyítse meg, börtönözze be, illetve küldje le őket hozzá Budára.[2] A kapzsiságot egyesek annyira vitték, hogy egyházi jövedelmeket is a sajátmaguk céljaira fordítottak. Ily hűtlen sáfárkodásról V. László király egy 1454 évi okirata tudósít. Ebben a király azt írja a pozsonyi prépostnak és káptalannak, hogy tudomására jutott, miszerint Bertalan őrkanonok a hívek által a pozsonyi egyház szükségleteire végrendeletileg hagyományozott javaknak tizedrészét, vakmerő merészséggel s lelke üdvének vesztére már több esetben a maga céljaira fordította s ezt jövőben is megtenni szándékozik.[3] Ez köztudomásra jutván, többen, kik

---

Canonicatus *viris litterarum sciencia, moribus, honestate et probitate praeditis atque personis dignis* a collatoribus conferantur et tales Canonice instituantur. (§. 3.)

[1] Mátyás király levelet intéz György pozs. préposthoz, ki nála panaszt emelt, qualiter certi Canonici et presbyteri de Capitulo vestro salutis honorisque ipsorum immemores, non divinis et Ecclesie ministeriis, *sed turpis vite et morum commerciis vacarent, rixas, iurgia et varia dissidia in Capitulo et Clero patrarent et multos fideles eorum perversis moribus et vita scandalisarent* in ignominiam et dedecus sacri ordinis clericalis.

[2] A pozs. kápt. könyvtárában levő eredeti. Knauz: *M. Sion* IV, 861.

[3] qualiter quidam Bartholomeus in Ecclesia vestra Posoniensi, quadam novitate introducta, *decimam partem*

Digitized by Google

készek voltak vagyonukból az egyháznak egyetmást hagyományozni, e jó szándékukkal felhagytak. A király felszólítja a prépostot és a káptalant, hogy bírják reá Bertalan őrkanonokot az ilyes visszaélés[1] abbahagyására.[2] A rosz példa persze hatott a káptalanon kívül eső körökre is. Jubar János pozsonyi prépost 1416-ban, János esztergomi érsekhez írt levelében arról panaszkodik, hogy egyes plebánosai a legmagasb fokban zendülők, miután sem idézéseire, sem feljelentéseire nem hederítenek, de még a zsinaton sem jelennek meg, ha pedig az ő feljelentéseire Esztergomban megjelennek, onnan csakhamar, büntetve nem-e, ismét visszakerülnek s aztán őt még inkább, mint előbb, lenézik és megvetik.[3]

Az új kanonoknak beiktatása bizonyos szertartásokkal történt. A beiktatásnak legjelentősebb része az *eskü* volt, melynek mintája 1350-ből maradt reánk[4] s mely a káptalan szervezetére is nagyon érdekes világot vet. Az új kanonok a szent evangeliumra esküszik a Mindenhatónak és a káptalani egyház patrónusának, Sz. Mártonnak, hogy sértetlenül megtartja ezen egyház szabványait és szokásait s hogy az egyház joghatóságát, tisztességét és jogait úgy a lelkiekben mint a világiakban lehetőség szerint megvédi; hogy továbbá az istentisztelet érdekében hűségesen és ájtatosan

rerum et bonorum prefate ecclesie vestre, pro fabrica, aut aliis eiusdem necessitatibus sublevandis testamentaliter legatorum, ausu temerario, in dispendium salutis anime sue, aliquocies iam pro se usurpare et in usus suos convertere presumpsisset et hoc idem facere velle pretenderet in futurum.

[1] usurpatio.

[2] Kelt Prágában 1454. *Dipl. Pos.* III, 346–347. Azonkív. l. e mű, III, 258.

[3] nonnullos habeo plebanos in superlativo gradu michi rebelles, qui nec citaciones, nec denunciaciones meas advertunt, ymo nec sanctam Synodum visitant et accusati per me vel meo nomine post Synodum veniunt ad Strigonium, ubi nescio utrum correpti vel qualiter expediti, sed utique mox domum redeunt, et me plus quam prius jura mea ab annis quam plurimis potenter detinendo despiciunt et contempnunt. *(Dipl. Pos.* II, 93.)

[4] Közli egy a pozsonyi káptalan könyvtárában levő régi Missaléből Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 795—796.

Digitized by Google

közreműködik és azt lehetőség szerint gyarapítja; hogy az ország természetes urának, a királynak a hűséget állhatatosan megtartja, az esztergomi érseknek és helynökének, valamint a pozsonyi egyház prépostjának szabad és tisztességes ügyekben engedelmeskedik; a káptalan és az idősb kanonokok iránt tisztelettel viseltetik. Továbbá hogy a káptalannak titkos határozatait és tanácskozásait el nem árulja, az egyház ingó és ingatlan javait, házait és szőlőit, melyek neki átadva lesznek, sértetlenül fenntartja, annak elidegenített vagy lerombolt javait lehetőleg visszaszerzi és helyreállítja. Különösen megfogadja, hogy 12 magyar arany forintot fizet első jövedelméből egy évnek leforgása alatt a káptalan pénztárába.[1]

Látjuk tehát ezen esküből, hgy a káptalan tagjainak a káptalani szervezetből folyó viszonyai hogyan alakultak volt a király, az érsek, a prépost s a káptalan irányában s hogy mik voltak a káptalan tagjainak az anyagiakban is teendői és kötelességei. Ha most ezen régi szervezettel összevetjük a XVI. századi statutumokat, némely újabb

[1] Ego iuro Deo omnipotenti et Patrono huius Ecclesiae, Sancto Martino, ad ista sancta Dei evangelia, omnia statuta et consuetudines huius ecclesiae inuiolabiliter obseruare, iurisdictionem, honorem et iura Ecclesiae tam in temporalibus, quam in spiritualibus pro posse meo dependere; pro cultu diuino huius ecclesiae fideliter et deuote laborare; et in quantum valeo augmentare, fidelitatem Domino nostro naturali N. inclyto regi Vngariae fideliter ostendere et seruare, Domino nostro communi Domini Archiepiscopo Strigoniensi et suo Vicario, ac Domino Praeposito huius ecclesiae in licitis et honestis, obedientiam tenere, reverentiam Capitulo praedictae Ecclesiae ac senioribus canonicis exbibere. Secreta consilia et decreta Capituli non reuelare, res mobiles et immobiles huius Ecclesiae ac domos, vineas, si quae mihi assignatae fuerint, indempniter conseruare, alienata, destructa bona huius ecclesiae pro posse meo restaurare et recuperare. Item specialiter iuro, quod duodecim florenos auri Hungaricales, pro cappabilis iuxta continentiam priuilegii eorundem infra annum computando, ab ista die receptionis meae in Canonicum de primis canonicatus mei prouentibus in conseruatorio Capitulari istius Ecclesiae deponere volo et soluere cum effectu. Sic me Deus adiuuet et Patronus huius Ecclesiae Sanctus Martinus et omnes Sancti. Amen.

Digitized by Google

fénysugarakat nyerünk a régi képnek megvilágosítására. Mert az újabb statutumok értelmében az esküt a kinevezett új kanonok vagy személyesen vagy meghatalmazottja által tehette. A eskü elmondásával kapta meg a karban a széket, a káptalani testületben a helyet és szavazatot.[1] De a 12 forintnyi taksa leszállíttatik annak felére, hatra,[2] miből kétségtelenül következik, hogy a káptalan jövedelmei a XVI. században már jóval megkevesbedtek, mit számos más hiteles adat is bizonyít. Úgy látszik azonban, hogy a 12 forintnyi taksa az új statutumok daczára is tényleg érvényben maradt.[3]

A káptalani tagok, mint ma, úgy régente is, káptalani *fokozatok* szerint különböztek egymástól, Már egy 1260 évi határjáró okiratban találkozunk az *olvasó-*, az *őr-* és az *éneklő-kanonok* neveivel.[4] A német-cseh háború azonban, mely nemcsak Pozsonyvárost,[5] de a pozsonyi káptalant is érzékenyen sújtotta, a kanonokok sorozatában nem kis változást idézett elő. Az *olvasó-* és *éneklő-kanonok* fokozatai megszüntek, s azok ezentúl nem is említtetnek századokon át az okiratokban. Nincs 1300-tól 1527-ig egyetlenegy okiratunk vagy feljegyzésünk, melyben pozsonyi olvasó- és éneklő-kanonokról szó volna.[6] Csak az *őrkanonok-*

[1] ac per Capitulum, ut moris est, recepto prius ab eo, si personaliter adest, aut eius legitimo procuratore, ad hoc sufficiens mandatum habente, Juramento solito tactis corporaliter scripturis sacrosanctis, stallum in Choro, ac locum et Vocem in Capitulo eidem assignent. (§. 3.)

[2] Item tales Noui Canonici ex antiqua Consuetudine ex primis proventibus hucusque duodecim florenos Hungaricales pro introitu dare consueuerunt; tamen quia haec consuetudo praeter rationem iustam introducta uidetur: *Ideo ne tales Noui Canonici nimium grauati egeant, ad solucionem dumtaxat sex florenorum condescendendum esse consultius est.*

[3] Az új statutumok e határozatához ugyanis egy későbbi kéz a lapszélre ezt írta: sic et in posterum dare consueuerunt t. i. 12 frtot. (Knauznál: *M. Sion* IV, 248.)

[4] Prot. Cap. publ. 48 p. 279 és 54 p. 42. És e mű I, 384.

[5] L. e mű II. 3, 218—228.

[6] L. a kanonokok hosszú sorát e műben III, 229—292.

Digitized by Google

ról[1] van még szó, ki mondhatni szakadatlan sorozatban szerepel a XIV-ik század elejétől fogva a mohácsi vészig. Az őrkanonokon kívül gyakori a *dekán* említése,[2] ki hogy évi felváltásban választatott legyen a kanonokok közül,[3] azt kimutatni nem tudjuk. Mellette működött — nyilván csak mint kisegítő vagy helyettesítő — az *aldekán*.[4] Nyoma van az *alőrkanonoknak* is, ki azonban, szintén csak kivételes esetekben, az őrkanonoknak betegsége vagy távolléte idejében, jutott volt a káptalanban szerepléshez.[5] Többször fordul elő a *jegyző*.[6] Az *ifjabb kanonok* neve sem ismeretlen.[7] Ezekhez járul, hogy a kanonokok közül valamelyik a *prépost helynöke*[8] a ki aztán ez okból *alprépostnak* is neveztetett.[9] Hogy mindezeket a titulusokat nem vették hierarchiai fokozatoknak, minők a káptalanban az ú. n. oszlopos fokozatok, az nyilvánvalóvá válik a XVI. századi Constitutiókból és Statutumokból, mert ezek szerint nincs a káptalani tagok közt személyi méltóság, hanem valamennyien egyenlőek.[10] Egy 1390 évi okirat az őrkanonokságot *simplex officium*-nak mondja.[11] Igy maradt a káptalan Pázmány idejeig 1627-ig. Még csak Pázmány halála után Lippay György esztergomi érsek állította

---

[1] *custos*, egy helyt 1369-ben *thesaurarius*. (E mű III, 244.)

[2] Ilyen 1313-ban Petrus *decanus*. (E mű III, 230). Aztán 1487-ben Wilhalm Tunkchl Chorherr und *Techant* (U. o. 270.) 1500 ban Máté, 1514-ben Márk, 1518-ban Dobriacher, 1519-ben János, 1522-ben Farkas dekánok. (E mű III, 276, 285, 288, 289, 291.)

[3] Rimely: *Capit. Pos.* 45 l..

[4] Ilyen 1514-ben Weisz Máté. (E mű III, 285.)

[5] 1386-ban halt meg Johannes *subcustos*. (E mű III, 246.)

[6] *notarius*. Igy 1332-ben és 1334-ben Miklós, 1384-ben János, 1406-ban Miklós. (E mű III, 234, 235, 236, 237, 246, 250.)

[7] 1399-ben Benedictus *Canonicus junior*. (E mű III, 249.)

[8] *vicarius, vicarius Prepositi, vicarius generalis, vicarius Prepositure*. (L. e mű III, 234, 235, 237, 239, 240, 250.)

[9] vicarius et *vicepreprositus*, vicarius et *administrator*. (L. e mű III, 234, 236, 245.)

[10] Et nulla est inter eos personalis dignitas; sed omnes *paris status et conditionis* existunt. (§. 2.)

[11] custodia simplex officium. (E mű III, 247.)

Digitized by Google

fel ismét a pozsonyi káptalan kérésére a lectorátust és cantorátust.[1]

A káptalan *jövedelmei* részint fekvő birtokaiból folytak, részint egyéb jövedelmi forrásaiból.

Eredetileg a káptalant s egyházát gazdagon látták volt el a fejedelmek anyagi jószágokkal, amint azt Tamás esztergomi érsek 1306 évi oklevelében említi is.[2] De magányosak is tetézték adományaikkal a káptalant. 1287-ben Pál pozsonyi kanonok a káptalannak adja a maga birtokait: *Csürlét, Ocolyt, Semperget, Uzurt.*[3] Jánoki Jakab comes a káptalannak adja, élte végeig a haszonélvezési jog fenntartásával a *Csandal* vagy *Torony* nevű birtokot,[4] melyet a káptalan számára utóbb András, Károly és Lajos királyok is megerősítettek. 1291-ben Csukár János várjobbágy a pozsonyi főegyháznak adja *türnei* vagyis *csukárdi* birtokát.[5] Ugyancsak a Csukárok részéről bírta a káptalan a Csallonrévnél levő *Csukárfölde* nevű birtokot, melyet a szorultságba jutott káptalan 1410-ben Pozsonyvárosnak elzálogosított.[6] 1300-ban János kanonok a káptalannak adja a Csallóközben *baári* (nagybaári, egyházas baári) curiáját 55 holdnyi fekvőséggel.[7] Ez adományt megerősítette Demeter esztergomi bibornok-érsek s abba a káptalant a győri káptalan be is vezette 1382-ben.[8] Még 1323 előtt jutott a káptalan *Deáki* (máskép *Kis-Körmösd* vagy *Papkörmösd)* birtokához *Csicsaj* szomszédos telekkel együtt. Hogy ki volt e birtok adományozója,

[1] Rimely: *Capit. Pos.* 45 l.

[2] Kiemeli ugyanis, quam magnifice, quam nobiliter ecclesia sancti Saluatoris de Posonio fuerit a sue fundacionis inicio, per catholicos Hungarie Reges et principes dotata. (Knauz: *Mon.* II, 565. Pray: *Hier.* I, 73. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 205.)

[3] Rimely: *Capit. Pos.* 117 és 250 l.

[4] Kápt. ltár Capsa D. nr. 8. 73. Fejér: *Cod. Dipl.* IV. II, 330.

[5] Kápt. ltár Capsa C. Nr. 34, 36, 37, 39, 43. Azonkív. e mű I, 164—166 és III, 232.

[6] Kápt. ltár. Capsa R. 1, 12.

[7] Kápt. ltár. Capsa C. Nr. 10, 109. Prot. Publ. 54 f. 269. E mű III, 229.

[8] Rimely: *Capit. Pos.* 116 l.

Digitized by Google

nem tudjuk, de hogy a káptalan a birtokhoz való jussát 1355-ben igazolta, tudvalevő dolog.[1] Hogy a pozsonymegyei *Bél* birtok ősidőktől fogva szintén a pozsonyi káptalan birtokállományához tartozott, kitetszik ezen birtoknak I. Károly király által Jakab gróffal és négy megyei szolgabíróval Miklós pozsonyi prépost jelenlétében 1326-ban végeztetett revisiójából.[2] Egy 1335 évi okiratból tudjuk továbbá, hogy Spáczai J. házat ajándékozott a káptalannak.[3] Egy 1381 évi oklevél pedig arról tudósít, hogy Puczhan Jakab a maga szőlőit, házát és a révjog őt illető részét[4] végrendeletileg a sz. Márton egyházának hagyta.[5] Mint a káptalan jószágait említve találjuk azonkívül 1324-ben *Ablancsat*,[6] *Apka* határjárásában 1326-ban a pozsonyi egyház földjét.[7] Ugyanezen évben megerősíti I. Károly király a pozsonyi káptalannak *Csukárföldét*,[8] mit I. Lajos király 1347-ben ismétel.[9] 1328-ban említtetik *Paka* vidékén a káptalan egyik földe.[10] 1337-ben említve van *Papnépe Barnak* pusztával mint káptalani birtok, melynek határait a győri káptalan határolja körül.[11] Ez 1360-ban *Pobd* néven fordul elő.[12] 1372-ben *Flancsendorf* említtetik mint káptalani jószág. Ez évben a pozsonyi prépost és káptalan esküformán jelentik ki, hogy e földet a hozzátartozó dunai szigetekkel ezentúl soha többé a haza határain kívül

[1] Kápt. ltár. Capsa C. Nr. 7, 79, 11, 124. Capsa K. 10, 31. Capsa R. 2, 46. Rimely: *Capit. Pos.* 116 l.

[2] Kápt. ltár Capsa C. Nr. 11, 126, 130, 131. Capsa K. Nr. 10, 31 és Capsa F. Nr. 4, 94.

[3] E mű III, 235.

[4] Ein Theil meines Urfars.

[5] Vár. ltár. Lad. 12 Nr. 64.

[6] 1324. febr. 25. terram *Ablench* possessionem ecclesie sancti Salvatoris de Posonio. *(Károlyi Oklt.* I, 56.)

[7] terra ecclesie Sancti Salvatoris *(Anj. Okmt.* II, 250.)

[8] Rimely: *Cap. Pos.* 309—310.

[9] Rimely: *Cap. Pos.* 308—310.

[10] terram ecclesie Sancti Salvatoris alább újabban kétszer. *(Anj. Okmt.* II, 359.)

[11] Cap. D. fasc. 6 Nr. 57, 58. Rimelynél: *Cap Pos.* 108—109 és 311—313 ll. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. IV, 258.

[12] possessio Capituli Posoniensis *pobd* nuncupata. *(Dipl. Poson.* I, 308.)

Digitized by Google

lakó németeknek bérbe nem adják.[1] 1400-ban a győri káptalan jelenti, hogy Bothszegi Both fiai András és Bene összes jószágaikat, főleg pedig a pozsonymegyei *Bothszeget* összes tartozékaival örök időre a pozsonyi káptalannak adományozzák[2] olyképen, hogy András és Bene valamint örököseik, amíg élnek, maguk élvezzék a jószág gyümölcsét s csak haláluk után száljon az a Sz. Márton-egyházra s a káptalanra. Hogy az adományozók, illetve azok örökösei 1518-ig élvezték a birtok hasznát, az II. Lajos királynak egy 1518-ban május 21-ikén kelt oklevéléből tetszik ki. Ez oklevélben a király a pozsonyi káptalan kérésére meghagyja a győri káptalannak, hogy a pozsonyit az összes Bothszeg birtok tulajdonába helyezze, miután a káptalan erre való jogát kimutathatja.[3] Június 10-ikén a beigtatás véghez ment volna, ha a Szentgyörgyi grófok részéről ellenmondás nem történik.[4] A statuálás valósággal még csak két év mulva, 1520-ban május 3-ikán ment véghez minden ellenmondás nélkül.[5] S miután a káptalan az igtatólevelet elvesztette, megparancsolja II. Lajos 1520 május 21-ikén a nyitrai káptalannak, hogy a pozsonyi káptalan

---

[1] quod quandam possessionem nostram et ecclesie nostre *flencendorf* nuncupatam ... simul cum terris arabilibus et campestribus pratis aquis et insulis danubialibus ... amplius et deinceps, ullo unquam tempore extra ipsum regnum Hungarie Australibus Teutonicis, in feudum seu arendam, ad utendum seu possidendum locabimus ... *(Dipl. Poson.* I, 420.)

[2] quod Andreas et Bene filii Bood de Boodszegh ... universas portiones ipsorum possessionarias, ubilibet signanter in dicta possessione *Boodszegh* in Comitatu Posoniensi habitas, ipsos rite concernentes, cum omnibus earum utilitatibus ... Ecclesie collegiate Sancti Martini Confessoris, alias Sancti Salvatoris, de Posonio, et Dominis de Capitulo jure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas, pariter et habendas, dedissent, donassent et contulissent. (Capsa C. fasc. 9 Nr. 95. Rimely: *Cap. Pos.* 317. l.)

[3] in dominium totalis possessionis Bothzeg vocate in cottu poson. habite, ipsum Capitulum exponens omnis Juris titulo concernentis.

[4] Papirokir. a pozs. kápt. magánlt. Capsa C. fasc. 9 Nr. 97.

[5] Ugyanott Capsa C. fasc. 9 Nr. 108. Knauznál: *M. Sion* IV, 173—74.

Digitized by Google

részére Bothszegről szóló igtatólevelét új másolatban hiteles alakban adja ki.[1]

A fekvőségekhez számíthatjuk a *házakat,* melyek részint annyiban, amennyiben a káptalan tagjainak lakásúl szolgáltak, részben pedig annyiban, amennyiben a tulajdonos káptalannak évi bért hoztak, jövedelmi forrásokat képeztek. Máshelyt mondottuk,[2] hogy a mai Káptalan-utcza már a középkorban a papok utczája volt. Ebben állottak úgy mint ma is, a prépost és a kanonokok házai. Mint legidősebb ház, a rajta elvonuló románstylű köríves fries, nemkülömben roskadozó falai után itélve, az úgynevezett Kis-prépostlak tekinthető.[3] Magának a prépostnak a lakása nyilván azon a helyen feküdt már a középkorban, amelyen az ma, persze újépítményként áll. Különösen tájékoztató a régi praepositura fekvése iránt Bothos Bertalan, Balbi prépost szolgájának Nádasdi Tamás országbíró előtt 1545 júl. 26-ikán tett vallomása. Eszerint a Balbi által lakott prépostsági épület a *Sz. Márton-egyház temetője mellett állott.* Dél felől néhai Horváth Bernát háza esett.[4] A prépost az épületet javítani akarván, szolgáját több ismerőséhez küldötte, kieszközlendő, hogy a prépostsági épületben ablakot nyittathasson Horváth Bernát telkére.[5] Horváth Balbinak csak nagy kérésére engedte meg az ablaknyitást azon fel-

[1] Papirokm. a pozs. kápt. magánltárában Capsa C. fasc. 9 Nr. 98. Knauznál: *M. Sion* IV, 174.

[2] E mű II. 1, 47—48.

[3] Rajzát l. e mű III, 449.

[4] Balbus prepositus collegiate ecclesie S. Martini . . . in civitate Poson. fundate et constitute, domum suam prepositalem, quam tunc inhabitasset in eadem civitate Poson. *iuxta cemiterium eiusdem ecclesie et penes domum ac curiam civilem tunc egregij quondam Bernhardij Horwath nunc vero* — Simonis literati (Cairo de Salucze) *a parte meridionali habitam, adiacentem,* reformare et reparare voluisset.

[5] quod domino preposito . . . per parietem seu murum illum predicte domus prefati condam Bernhardj Horwath, *qui scilicet predicte domui praepositali Posoniensi a parte meridionale predicta versus occidentem protendens connexus constructusque et erectus staret,* illas fenestras, que modo ex eadem domo prepositalj per eundem murum versus predictam domum dicti Simo-

Digitized by Google

tétel mellett, hogy Horváth vagy utódjai kivánatára Balbi az ablakokat a saját költségén ismét befalazni tartozzék. Hasonlót vallanak Ötvös Jakab[1] és Haberler Lőrincz polgár s harminczados.[2]

A mai kanonoki házak közűl a plebániaház s a vele átellenében a Plebánia- és Káptalan-utcza sarkán álló, valamint a Pázmány-utczának a Káptalan-utczába torkolló két sarokháza a legrégiebbek. A gótstylben épült kapualjjal s a Plebánia-utczába vak erkélylyel bíró plebániaház története visszafelé követhető a középkor első felébe.[3] A plebánia átellenében a Plebánia- és Káptalan-utcza sarkán álló régi házat egy a lépcsőházban alkalmazott felirat szerint 1811-ben újították meg s így a XVII. vagy XVIII. században épülhetett. Az említett két Pázmány-utczai sarokház is körülbelül ugyanazon időből származhatik s így a mohácsi vész előtt létezett régi kanonoki házak elpusztultak, illetve átépültek. A mai káptalani házak a cassa aedilis terhére tartatnak karban, hajdan a karbantartás időközi lakójának terhére esett. Az optió a kanonoki idősbséghez van ugyan ma is kötve, de a cassa aedilis híján hajdan az optió rosz következményekkel járt, mert a kanonokok a kevesebb előnyökkel bíró házakat elhanyagolták,[4] amiért

---

nis litterati, alias vero Bernardi Horwath extant, de predicta domo sua prepositalj aperiri et fieri permitteretur.

[1] Jacobus auri faber.

[2] Pozsonyi kápt. magánltár Capsa A. fasc. 4. Nr. 12. Knauznál: *M. Sion* IV, 414—415.

[3] L. e mű II. 1, 48—49.

[4] Ex antiquis temporibus pessima abusio inoleuit in Capitulo, ut domos Canonicales et uineas Capituli, ac beneficia et alia uacantia, ac ad collationem Capituli pertinentia nullus Canonicorum Juniorum ante suum seniorem optare possit; sed si senior repudiauerit, sic Junior optare habeat. Vnde frequenter accidit, qnod spe huiusmodi optionis aliqui Canonici aspirantes ad alias optiones, domos et uineas, apud se habitas, minus bene coluerunt, destruxerunt et tempore futuro, uacantibus alÿs melioribus, resignatis prioribus, per ipsos desolatis et destructis, meliores sibi uigore abusionis huiusmodi optauerunt et illas quoque destruxerunt et aliquando Juniores sic destructas domos et uineas acceptantes, eas co-

Digitized by Google

a XVI. századi constitutiók és statutumok akkép rendelkeznek, hogy az idősbség szerinti optió szünjék meg s a házak érdem szerint osztassanak ki a kanonokok között.[1] Ha pedig valamelyik kanonoknak kanonokságán kívül más javadalma, oltárnoksága is van, az esetben lakjék ő az oltárnokság házában, kanonoki háza pedig tekintessék megürültnek.[2]

Amint a fekvőségek, a földek és szőlők művelésében az időközi haszonélvezők gondatlansága következtében jelentékeny gazdasági pangások állottak be, úgy hanyagolták el a káptalan tulajdonát képező bérházakat is a városban vagy külvárosokban. II. Ulászlónak egy Budán 1503-ban kelt okiratából megtudjuk, hogy a káptalani bérházak közűl több, nyilván elégtelen gondozásuk következtében, lakó nélkül maradt, minek eredménye aztán az volt, hogy egyes házak romba dőltek.[3] Az ily romházak

---

lendo et reformando, satis oppressi fuerunt. Qua ratione factum est, quod in hodiernum diem plures Vineae Capituli extant derelictae et in campum redactae.

[1] Vt autem talibus malis obuenietur, haec consuetudo antiqua; imo potius abusio, amodo inantea penitus abolita sit Et tales domus et vineae, ac beneficia secundum moderamina Capituli, *non curato gradu senioritatis, uel Junioritatis, bene merentibus assignentur* et si qui post assecutionem in colendo ex suo uitio lassi et non boni domestici reperiantur, ab eisdem auferantur et alijs dignioribus conferantur, Ipsisque malis domesticis, ac sic reprobatis amplius dari aliquid denegetur.

[2] Coeterum si quis Canonicorum habens domum Canonicalem, per Capitulum sibi collatam, aliquem Rectoratum altarium, domum annexam habentem, assecutus fuerit; extunc adapto Rectoratu altaris, statim domus Canonicalis incipiat uacare et per Capitulum bene merenti conferatur. Ne talis Canonicus, alteram ipsorum domorum inhabitans, secundam desolationi submittat et destruat, quod contingere posse, non est dubium. (*Constitutiones et statuta* §. 9. Knauznál: *M. Sion* IV, 254–255.)

[3] Intelligimus — írja II. Ulászló a pozs. káptalannak — plerosque ex vobis istic in civitate ipsa nostra posoniensi, consequenterque in medio civium et incolarum eiusdem *certas domos feudales sive censuales habere,* ex quibus habitatores earum ex quo eiusmodi feudum sive census racione huiusmodi domorum quotannis solvi debendos, ob nimiam excrescenciam eorundem persolvere nequirent alio sese transferre et illas desolatas relinquere coacti fuissent, *quarum nonnulli iam ob diuturnam carenciam habitatorum pene eciam concidisse et extreme ruine subiacere dicuntur,* hy tamen quorum ipse domus sint easdem reficere et

Digitized by Google

a város külső arczulatának nagy hátrányára voltak s ezért a király meghagyja a pozsonyi tanácsnak, hogy az ily házak adassanak el s árukat szolgáltassák át tulajdonosaiknak.[1]

A fekvőségeken kívül voltak a káptalannak egyéb jövedelmi forrásai is. Ezek közül való: a *révtized*. Ezt, mint már másutt mondottuk,[2] Tamás esztergomi érsek adományozta 1306-ban a pozsonyi káptalannak. Itt a dunai és csallóközi révtized azon tizedrészéről van szó, mely az esztergomi érseket illette.[3] Tamás érsek ugyanis az isteni tisztelet emelése végett s mert a káptalani egyház anyagi javakban szűkölködött, ezen tized jogát az említetteknek átengedte. Az érsek intézkedése szerint a dunai és csallóközi révjövedelemnek egy tizedéből egy harmadrészt a prépost, $^2/_3$-részének $^1/_{10}$-ét az őrkanonok kapta, a maradékban pedig a többi káptalanbeliek osztozkodtak. Ezért ezek misézni tartoztak.[4] 1311-ben a pozsonyi káptalan kérést intéz Gentilis bibornokhoz, hogy az érsek ez adományát erősítené meg a káptalannak,[5] mit a bibornok meg is tett 1311

---

reformare nolent, *ipsas sic in ruinis stare permitteretis,* ob quod eadem Civitas nostra non mediocriter desolata esset, nos vero nolentes ut ipsa civitas, que in confinibus ut scitis sita et ex qua una parte *clavis* huius Regni nostri existit per hoc desoletur.

[1] ut de et super preciis talium vestrarum domorum feudalium vobiscum concordare, easque ne hoc modo uti hactenus desolate et habitatoribus destitute iaceant, emere ipsas volentibus prout pro temporis huius condicione vendi poterint eiuscemodi precia earum hys, quorum fuerint integre dare et assignare debeant. *(Dipl. Pos.* III, 622–624.)

[2] E mű II. 2, 393–394.

[3] decimam tributi de portu Poson. et de Challo, que ex forma priuilegiorum ecclesie Strigon. nobis et Archiepiscopatui Strigon. dinoscitur pertinere. (Knauz: *Mon.* II, 567.)

[4] 1306. Tamás esztergomi érsek rokonai üdvére, *propter paupertatem eciam, qua ecclesia sancti saluatoris ad presens nimiam premitur* . . . donamus perpetuo et irreuocabiliter eidem ecclesie sancti Saluatoris decimam Tributi in portu Posoniensi et in Portu Chollon, ad nos de iure pertinentis. (Pozs. kápt. ltár Capsa H. fasc. 4. Nr. 74 lib. A. 74 l. Pray: *Hierarchia* I, 73. Fejér VIII. I, 205 Knauz II, 566.)

[5] 1311. aug. 24. A pozs. káptalan kérést intézett Gentilis biboroshoz,

Digitized by Google

aug. 24-ikén. Még később megtette azt 1323-ban I. Károly Róbert király is.[1] Hogy a vizitoronyi vagyis vödriczi révvámnak egy része szintén a káptalan élvezetében volt, mutatja a pozsonyi káptalannak azon 1370 évi okirata, melylyel jelenti, hogy a csallói és vödriczi révnek őt illető részét 30 font évi bér mellett Jakab bírónak átengedte.[2]

További jövedelmi forrása a káptalannak: a *gabona-* és *állattized.* Ugyanis 1332-ben Csanádi esztergomi érsek átengedi a pozsonyi káptalannak a pozsonymegyei gabna-, méh-, bárány-, kostizedek negyedét Stomfán, Dévényben, Bazinban, Sz. Györgyön, továbbá Récsén, Prácsán, Iványban, Sz. Andráson, Pályázóközben és Ilkán, valamint Pruk, Eberhard és Vilke csallóközi helységekben.[3] Egy 1349-ik évi okirat szerint Pozsonymegye *bortizedének* tizedrésze és Pozsonyváros *gabonatizedének* negyedrésze ugyancsak a káptalant illette.[4] Megjegyezzük, hogy mindezen tizeden

---

quod . . . Thomas archiepiscopus Strigoniensis, pro remedio animarum bone memorie Lodomerii avunculi sui et Michaelis archiepiscoporum Strigoniensium . . . et pro salute anime quondam Nicolai fratris sui, *propter paupertatem etiam, qua vestra ecclesia Sancti Salvatoris ad presens nimium premitur,* de consilio et assensu fratrum suorum, capituli Strigoniensis, donavit perpetuo et irrevocabiliter eidem ecclesie decimam tributi in portu Posoniensi et in portu Chollon, ad ipsum de iure pertinentem, ita quod tota illa decima, que de illis tributis provenit, primo et principaliter dividatur in partes tres quarum unam ipsius ecclesie prepositus recipiet, duas partes capitulum, decimam vero illarum duarum partium, quas Vos Capitulum recipiatis, percipiet custos eiusdem ecclesie pro se ipso . . . Kéri a káptalan Gentilist, erősítené meg ezt, s Gentilis azt megteszi Pozsonyban 1311. aug. 24. *(Acta legationis Card. Gentilis. Mon. Vat.* I. II, 394—395 És Knauz *Mon.* II. 648—49.)

[1] Király 14 l.

[2] A pozsonyi káptalan jelenti, quod nos porciones nostras quas *in tributo in Vidircia* et in Challov exigi consueto habere dinoscimur, a presenti festo purificacionis beate virginis incipiendo usque ad revolucionem eiusdem festi annualem provido viro Jacobo Judici Posoniensi pro triginta libris denariis, libram quemlibet cum sex pensis conputando, quas iam idem Jacobus judex nobis integraliter persolvit, duximus locandum vigore presencium mediante. *(Dipl. Pos.* I, 409.)

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. III, 641–42.

[4] L. e mű III, 240.

Digitized by Google

kívül élvezte a káptalan külön azt a tizedet is, mely őt a saját birtokai után mint egyházi testületet és földesurat illette.

A *haljövedelem* nemcsak a prépostot, hanem a káptalant is illette. Romer Gáspár pozsonyi kanonok 1517 jan. 3-ikán kelt végrendeletében a neki a káptalantól kijáró haljövedelmi osztalékot egyházi öltönyök készítésére rendeli fordítani.[1] A káptalan a maga halászati jogát bérbe adta a többet igérőknek, miből a pozsonyi halászok s az idegen halászok közt a káptalan kárára zavarok támadtak. II. Lajos király 1526-ban jún. 6-ikán a káptalan azon panaszára, hogy a pozsonyi halászmesterek megakadályozzák a káptalant halasvizeiknek más halászoknak való bérbeadásában,[2] meghagyja Aczél István pozsonyi várnagynak és a várostanácsnak is, miszerint védjék meg a káptalant ebbeli jogában, hogy halászatát bárkinek bérbe adhassa.[3]

A káptalan külömben egyébként is igyekezett jövedelmeit szaporítani, nevezetesen a *borkiméréssel*. A pozsonyi tanács panaszkodott 1418-ban Zsigmond királynál a felett, hogy a pozsonyi prépost és káptalan valamint átalán a pozsonyi papság a maga tized- s egyéb vett borait a városban elárusítja a város nagy kárára. Zsigmond ezt a káptalannak eltiltja.[4] Ennek értelmében tehát a káptalan csak a saját szőlőiben termelt bort mérhette ki. Hogy a *malomadó* is jövedelmezett a káptalannak, azt azon keresetből

---

[1] ymmo et peccunia In capitulo existens, videlicet *duodecim* flor., *racione Husonum mihi prouenientes* pariter pro perfeccione Indumentorum addantur. (Pozs. kápt. magánltárban Capsa P. fasc. 1 Nr. 1. Knauznál: *M. Sion* IV, 333.)

[2] qualiter Magistri Piscatores, istic commorantes, eosdem exponentes in aquis ipsorum pisculantes turbarent, alÿs piscatoribus in arendam illam locare non permittentes.

[3] Papirokm. a pozs. kápt. magánlevéltárában Capsa G. fasc. 3 Nr. 75. Knauznál közölve: *M. Sion* IV, 171—172.

[4] *Dipl. Pos.* II, 119—121. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 966—968.

Digitized by Google

érthetjük meg, melyet 1418-ban jan. 24-ikén Kálmán pék ellen[1] indított meg Jakab pozsonyi őrkanonok.[2]

Voltak továbbá némely *alapítványok* is, melyek a káptalannak vagy egyes tagjainak jövedelmeztek. Igy tudjuk 1302-ből, hogy a Lodomér esztergomi kanonok által alapított mise[3] a pozsonyi őrkanonoké volt. Az alapítvány a sámodi szántóföldekből állott.[4] 1317 február 2-ikán Péter szentkereszti lelkész azon feltétel alatt hagyja pozsonyi curiáját fivére Gergely Luczia nevű leányára s annak utódjaira, hogy azok 5 pensa bécsi dénárt kötelesek évente az eltemetés napján az engesztelő mise elmondásáért a prépostnak és káptalannak fizetni.[5] 1341 márczius 12-ikén Péter pozsonyi kanonok örökös mise alapítására rendeli két szőlőjét.[6] 1356-ban márczius 6-ikán Vogl Henrik pozsonyi polgár és neje Erzsébet részint vödriczi révrészekből,[7] részint házaikból és szőlőikből[8] örökös misét alapítanak a Sz. Márton egyházában 15 font dénáron olyformán, hogy azt a plebános vagy helyettese a főünnepek: husvét, pünkösd s karácsony kivételével naponta a hagyományozók, azok szülei s az összes hívek lelki üdvére elénekelje.[9] Ha pedig a plebános a mise elmondásá-

[1] contra providum virum Colomannum, dictum Helbel pistorem et conciuem Posoniensem. Alább: contra et aduersus quemdam Colomanum pistorem, alias dictum Cholbelpek.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 147.

[3] Missa de Beata Maria Virgine.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 615. Knauz: *Mon.* II, 506.

[5] preposito et Capitulo pro peragendis suis Exequijs dare et soluere. *(M. Tört. Tár.* XX, 247.)

[6] duas vineas meas, quarum vna sita est in Holmey, iuxta vineam Teuffunkesy, et alia sita est ex opposito Meinoldsprun, que vocatur Groseer. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. IV, 536.)

[7] in portu navigy in Wedricz.

[8] Et de vinea in Monte Scharlach situata et de domo nostra, quam in Civitate Posoniensi inhabitamus, azonkívül de duabus vineis nostris Goltfuez nominatis et existentibus in Retzdorf in monte Benedicti; végre de vinea nostra Blesleins gevang dicta in villa Retz in monte Benedicti existente, et de vinea nostra ibidem in Retz leisganch dicta in monte Stimperch nominato existente. *(Dipl. Pos.* I, 377—81.)

[9] tenebitur dominus Martinus ple-

Digitized by Google

ban, bármi okból. hanyag volna, akkor az alapítványi összeg a városon kívül fekvő ispotály javára fordíttassék s ez történjék mindaddig, mígnem az alapított mise naponta el nem énekeltetik.[1] 1405-ben Anna vámosné asszony, utóbb Partlin pozsonyi polgár özvegye[2] ugyancsak misét alapít a Sz. Márton-egyházban.[3] 1427-ben Rozgonyi István és György pozsonyi főispánok 25 arany forintot adtak át Márton pozsonyi kanonok-plebánosnak, hogy ennek kamatjaiból a székesegyházban eltemetett nemes Jakfi Mihály, Kusali György fia lelkiüdveért halottas misék mondassanak évenként.[4] Ugyanez évben alapíttatott a Sz. Márton-egyházban eltemetett Rysenburg Magdolna lelki üdvösségeért egy mise.[5] És nyilván számos más ily misealapítvány is volt még, hiszen tudjuk, hogy volt az egyházakban külön *Halottaskönyv*,[6] melybe a misealapítványok be voltak jegyezve.[7] Fájdalom ez érdekes könyvek nem szállottak reánk, úgy hogy csak egyes elszórt adatokra

---

banus Ecclesiae beati Martini aut sui qui pro tempore fuerint successores racione antedictarum quindecim librarum annuatim solvendarum, perpetuam Missam pro defunctis ordinare, que singulis diebus, exceptis principalioribus festis videlicet festo Pasche, Penthecostes ac festo Nativitatis domini per idoneum sacerdotem debebit decantare, pro salute et remedio animarum nostrarum et parentum nostrorum ac omnium fidelium in Xto decedencium. *(Dipl. Pos.* I, 377—81.)

[1] extunc confestim possessiones bonorum, de quibus quindecim libre solvi debent, ipsas XV libras ad *hospitalia* foras Civitatem Posoniensem existencia, pro refeccione langvidorum et non aliter tenebuntur ministrare, tamdiu donec ipsa Missa cottidie fuerit decantata. *(Dipl. Pos.* I, 379—80.)

[2] Anna mautnerinn domina et post relicta Partlinn conciuis Pozoniensis.

[3] Acta sunt hac in Pozonio in domo Margarete dicta Tursinn in Cenaculo superiore. Presentibus discretis viris ac dominis Nycolao inprebendato ad S. Martinum, Petro dicto Muanth et Jacobo dicto Radendorffer presbiteris ac clericis Strigon. diocesis. (Knauz: *M. Sion* V, 284—85.)

[4] t. i. die dominico proximo post festum b. Nicolai Episcopi et confessoris. *(Dipl Pos.* II, 185—187.)

[5] *Dipl. Pos.* I, 4.

[6] Tothpuch.

[7] Maister Blasius Sneider 1436 évi végrendeletében olvassuk: Item darnach durch seiner sel ewigs gedachtnuss In das *Tothpuch* zw schreiben 1 fl. *(Prot. Test.* I, 28.)

Digitized by Google

szorítkozhatunk.[1] Ám ezekből is eléggé kitünik, hogy naponkint kijutott minden egyes kanonoknak a misestipendium.

De volt a káptalan tagjainak jövedelme azon *javadalmak* után is, melyekről már fenntebb szólottunk. A javadalmak nagy része kanonokok kezén volt. Ugyanazt mondhatjuk a *plebániai javadalmakról* is, mert a bel- és külvárosi plebániákat, mint később látni fogjuk, a pozsonyi káptalan három tagja bírta. Ezeknek tehát a plebániai jövedelmek folytak. Jövedelmezett végre a káptalannak, mint *hiteles helynek*, hivatalos szereplése is. Okmányok kiállítása s átirása, jogügyletekben való részvétele, birtokbeli jogügyekben történt kiküldetése után bizonyos meghatározott taksák jártak, melyek összege egész éven át valami csekély nem lehetett.

Mindezek a jövedelmi források tehát nem kis bevételt biztosíthattak volna a káptalannak, ha a jószágok birtoklásában s a jövedelmek élvezetében a káptalan zavartalan lett volna. Azonban eleitől fogva háborgatták azt azokban, amiért folytonvaló volt a perlekedés és a birtokvesztés. 1293 és 1298 közt Szerafin pozsonyi prépost s a pozsonyi káptalan tiltakozott a győri káptalan előtt Nyéki Miklós, Vörös Péter, Pakai Csama és Bod Miklós pozsonyi nemesek ellen, kik őket „Trencsényi Máté pozsonyi ispán hatalmával" toronyi, másként csukárfalvi birtokukból kiüzték s azt elfoglalták.[2] Mi nyilvános jele annak, hogy Csák Máté a középsorsú nemességet is segítette rablásaiban s törvénytelen foglalásaiban, nyilván azért, hogy azt magának lekötelezze, terveinek megnyerje.[3] 1317-ben febr. 25-ikén XXII. János pápa Avignonból meghagyja az esztergomi prépostnak, a

[1] L. fenntebb 61—62, 379—380 ll.

[2] Ered. a pozs. kápt. ltban Capsa E. fasc. 4 Nr. 107. Kelte pontosan meg nem határozható, mert a kelet évének egyesei eltünedeztek.

[3] Pór: *Tr. Csák M.* 32. l.

Digitized by Google

pozsonyi káptalan kértére, hogy neki a tőle igazságtalanul elragadott jószágokat szerezze vissza, az ellentállókat fenyítse meg egyházi kiközösítéssel, valamint a tanuskodni vonakodókat is kényszerítse erre kiközösítéssel.[1] 1323-ban I. Károly a pozsonyi egyház elidegenedett javait annak visszaadatja ugyan,[2] de ezzel a káptalan birtokháborítása meg nem szünt. Theophilus prépostnak Esztergomban 1325 jan. 29-ikén kelt iratából ugyanis megtudjuk. hogy előtte Tamás pozsonyi őrkanonok afelett panaszkodott, hogy Jakab pozsonyi polgár s volt bíró s vele a pozsonyi káptalan egyik tagja Márton presbiter s királyi káplán a pozsonyi őrkanonokséghoz Hercelinus és Hambottó adományából tartozó és Gentilis bibornok által megerősített javakat: egy szőlőt, egy darab szántóföldet és 7 librát jövedelmező házakat és telkeket elragadtak s már két év óta bitorolnak.[3] Theophilus a pápai meghagyás értelmében felszólítja a pozsonyi káptalan tagjait, hogy a káptalani őrkanonok számára szerezzék vissza az elfoglalt jószágot.[4] Ám hogy mennyire volt a káptalan ezentúl is a birtokrablásnak kitéve, az eléggé kitetszik azokból a folytonvaló

[1] quatenus ea, que de bonis ipsius ecclesie alienata inueneris illicite, vel distracta, ad ius et proprietatem eiusdem ecclesie legittime reuocare procures; contradictores per censuram ecclesiasticam, apellacione postposita compescendo. A tanuskodni vonakodókat szintén kiközösítéssel kényszerítse. (Knauz: *Mon.* II, 730. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII, II, 661.)

[2] Pozs. kápt. magánltár Capsa C. fasc. 5 Nr. 49. Knauz: *M. Sion* VI, 247–48.

[3] vnam vineam in territorio eiusdem loci constitutam, et vnum laneum de terra arabili, nec non domos, seu fundos Prouentuum septem librarum, ad Ecclesias Beatorum Gothardi et Andreae Apostoli, secundum Donationem Hercilini, quondam Judicis et Hambathonis Judicis bonae memoriae pertinentes, et per venerabilem Patrem, Dominum Gentilem, tunc in partibus Hungariae Legatum confirmatas, concessas et Custodiae Posoniensi vnitas in perpetuum, et eorum, aut earum fructus percipiendos et regendos per Custodem eiusdem Ecclesiae Posoniensis, qui pro tempore fuerit, *occupauerunt, et occupatas detinent iam fere per duos annos,* ad suos vsus conuertendo, contra Deum et iusticiam indebite et iniuste.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. II, 661—662.

Digitized by Google

birtokperekből, melyek napi renden voltak. 1338-ban Karcsai Dénessel állott perben s kész lett volna e peres ügyét békebíró itéletére bízni.[1] 1343-ban Bazini Sebestyén a nyitrai káptalan előtt a pozsonyi káptalant hamisságról vádolja.[2] 1344 nov. 29-ikén Miklós nádor a Bazini Sebes és a pozsonyi káptalan közt folyó ügyet elhalasztja.[3] 1372-ben a pozsonyi prépost s káptalan meg a bothfalvai érseki nemes jobbágyok közt a Samuth helységhez tartozó földrész miatt folyt hosszas per.[4] 1394-ben a győri káptalan bizonyítja, hogy a pozsonyi káptalan a Szentgyörgyi grófokkal egyezségre lépett Csukárd, Bazin, Neufeld és Sumberg birtokokat illetőleg.[5] Még később ben, 1400-ban a pozsonyi káptalan Papfalvi birtokához tartozó szigeteken és földeken Szentgyörgyi Tempnel és Péter erőszakosan 60 holdat foglaltak el.[6] A Szentgyörgyiek egyátalán amint a prépostságnak, úgy a káptalannak is mindenkor kegyetlen zaklatói és erőszakos fosztogatói voltak. A bothszegi birtokot a királyi rendeletek daczára is állhatatos makacssággal lefoglalva tartották.[7] Ugyanők erőszakoskodtak vérengzéssel is a káptalan deáki birtokában.[8] 1520-ban Rajki Detre a pozsonyi káptalan megbizottja előadta, hogy két év előtt a Szentgyörgyi grófok eltilták a káptalan csukárdi jobbágyait a közös erdők és földek használatától. Továbbá mintegy 7 év előtt Krausz Tristán csukárdi jobbágyot, midőn a közös erdőben makkot szedett, a grófok elfogatták s a bazini várfogságból csak mások jótállása s 100 frtnyi sarcz után ereszték ki szabadon s akkor is csak oly feltétel alatt, hogy minden meghivásra visszamenni

[1] E mű III, 236 és *Anj. Okmtár* III, 512.
[2] *Anj. Okmtár* IV, 300.
[3] *Anj. Okmtár* IV, 468.
[4] Pozs. kápt. ltban Capsa D. fasc. 10 Nr. 83. *M. Sion* III, 473.
[5] Fejér: *Cod. Dipl.* X. III, 160–63.
[6] Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 807–08.
[7] Kápt. ltár Capsa E. Nr. 13, 315 Capsa H. Nr. 4, 75. *M. Sion* IV. köt. Rimely: *Capit.* 115 l.
[8] Rimely: *Capit.* 116 l.

Digitized by Google

tartozzék.[1] 1520 febr. 13-ikán II. Lajos király meghagyja a győri káptalannak, hogy a Szentgyörgyi grófokat Ferenczet és Farkast, kiket egyezményszegésről vádolt 1520 febr. 11-ikén a király előtt Balbi s a káptalan nevében Szilasi Péter pozsonyi kanonok, Szentgyörgy nyolczadára megidézze.[2] De voltak a Szentgyörgyieken kívül számosan mások is, kiknek kedvök tellett a papi jószág s papi jog ellen cselekedni. Egy 1518 jul. 14-ikén kelt okmányból kitetszik, hogy ismeretlen ügyben a pozsonyi káptalannak több nemes ellen perlekednie kellett.[3] A háborgatás nagyságát és folytonosságát mutatja az a körülmény is, hogy II. Lajos király 1520 szept. 18-ikán ráparancsol Bornemissza János pozsonyi grófra s Aczél István pozsonyi várnagyra,[4] miszerint vegyék a pozsonyi prépostot és káptalant minden megtámadó ellen oltalmukba.[5] Nagyon jellemző e tekintetben egy másik eset, mely 1529-ben adta elő magát. Dobriacher Ulrik pozsonyi kanonok s sz. lőrinczi plebános végrendelet nélkül elhalván, hagyatékának a káptalanra kellett volna szállnia. Ám kerecseni Zalai János pozsonyi gróf ezt a magáévá tenni akarta, miből káptalan és gróf között heves per támadt. A gróf a káptalan nevében ellenmondó kanonokokat: Pápóczy Imre helynököt, Böősi Mátét, Halli János custost

[1] Papirokm. a pozs. kápt. magánltban Capsa E. fasc. 4 Nr. 133.

[2] Papirokm. a pozs. kápt. magánltban Capsa E. fasc. 4 Nr. 132. Knauznál közölve: *M. Sion* IV, 176.

[3] contra nobiles Stephanum de Hijdeghheth, albertum Iwanka de Chenkestbe, Sebastianum Farkas de Hozywethe, ladislaum, Valentinum, ac philipum ponijz de alijsthal, Ambrosium Nemes de Naghmod, Blasium filium condam Stephani Krwppas de eadem Naghmod, Gregorium Nagh de Naghleg et stephanum Amade de Bews. (Papirokm. a pozs. kápt. magánltban Capsa E. fasc. 15. Nr. 359. Knauznál: *M. Sion* IV, 180–81.)

[4] Magnifico Johanni Bornemyza de Berzencze prouisori Curie Castri nostri Budensis ac Comiti Poson., Necnon Egregio Stephano Aczel Castellano Castri nostri Poson.

[5] Papirokirat a pozs. kápt. magánltban Capsa B. fasc. 5 Nr. 40. Knauznál: *M. Sion* IV, 171.

Digitized by Google

és Laskai Simont erőszakosan a várba hurczoltatta s őket ott a közönséges latrok és gonosztevők tömlöczébe vettette s abban őket éhen-szomjan mindaddig tartotta, mígnem tőlök Dobriachernek 1500 arany forintra rugó hagyatékát, melyben 347 jeles könyv és számos drága ruha is volt, kicsikarta.[1] A pert még csak 1543-ban fejezték be olyképen, hogy a hagyatékot királyi parancs következtében az elhalt Dobriacher legközelebbi rokonának, Kristófnak adták ki.[2]

Ám nemcsak a birtok jövedelmezése, hanem a tized befolyása sem volt zavartalan. 1389-ben a pozsonyi prépost és káptalan a révjogtized miatt perbe keveredett a pilisi apáttal s csak Demeter bibornoknak és érseknek sikerült az ügyet békésen kiegyenlíteni.[3] 1407-ben Stibor néhai

[1] Emericus Vicarius ac Honorabiles magistri Matheus de Bews, Johannes de Hall custos et symon de Lasko canonicj prefate Ecclesie collegiate posoniensis per modum protestacionis significare curarunt in hunc modum. Quomodo in profesto s. Margarethe Virg. In A. D. 1529 proxime preterito transacto, magnificus dominus Johannes Zalay de Kerechen comes posoniensis eosdem dominos Emericum extunc et exnunc Vicarium poson. cuius Jurisdictioni in spiritualibus ipse dominus Johannes Zalay subfuisset et subesset, necnon Mattheum, Johannem custodem et symonem canonicos protestantes, *In et ad Castrum posoniense accersiri,* Ibique ipsos propter Venerabile capitulum antefate collegiate ecclesie posoniensis, ex sua temeritatis audacia, Contra privilegium clericale, *captiuare, captosque In horrendum carcerem, in quo criminosi et serui, pene mactandj, detineri solent, coniicere, et in eo sine cibo et potu fame et siti premere fecisset* Tamdiu, donec vniuersas Res quondam Honorabilis magistri Vdalrici Tobriacher plebani parrochialis Ecclesie s. Laurencij Martiris extra Muros predicte Civitatis poson. constructe . . . canonicique predicte coll. Ecclesie poson. et ab intestato decedentis, Vtputa *Trecentos et Quadraginta septem libros Insignes et preciosos, validissimorum Auctorum, ac subas, Tunicas et reliqua Bona ad valorem Mille et Quingentorum florenorum Hungaricalium se extendencia,* Capitulumque Ecclesie poson. prefatum bono, optimoque Iure concernencia, ab ipso Capitulo poson. simulcum Inuentario et alijs Regestis, de et super eisdem Rebus confectis, *extorsisset,* et illis sic extorsis, demum eosdem dominos protestantes de predicto carcere extrahere et emittere fecisset.

[2] Papirokirat a pozs. kápt. ltárban. (Acta Sacrae Sedis Poson.) Kelt 1530 jul. 6-ikán. Kiadva a *Magy. Tud. Értekező*-ben I, 150—152.

[3] Király 14 l.

Digitized by Google

erdélyi vajda, nyitrai s beszterczei ispán meghagyja a modoriaknak, hogy a bortizedet fizessék meg a pozsonyi káptalannak.[1]

Ilyképen a birtokok a folytonos háborgatások s nyilván azok gazdasági elhanyagoltsága következtében is keveset jövedelmeztek. A káptalan jövedelmei valóban igen fogyatékosak voltak. Rufinus pápai tizedszedő 1317—1320-ban a prépostság jövedelmeit csak hallomás után tudta meghatározni, üresedésben lévén akkor a préposti szék. Értesülése szerint e javadalom csak évi száz márkát érhet.[2] Hogy a káptalan jövedelmei már a XIV. század elején nagyon fogyatékosak voltak, azt eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy Tamás esztergomi érsek 1306-ban egyebek között a *káptalan szegénysége* miatt adományozta annak a dunai és csallói révtizedet.[3] IX. Bonifácz pápának egy 1390 évi bullája szerint egy pozsonyi prebendás kanonokság a custodiatussal és a sz. László-kápolnával együtt évi 30 márkánál többet nem jövedelmez.[4] Hogy aztán a XVI. században mennyire megapadt a káptalan jövedelme, kitetszik abból, hogy 1515-ben II. Ulászló király azon évenkinti ezer forintból, melyet öt éven át a pozsonyi harminczadból a tűzvész által kárt szenvedt Pozsony városnak fizetni rendelt, 150 frtot évenkint a káptalannak és oltárfőnököknek is rendelt kifizetni.[5] Csakhogy a város-

---

[1] Fejér: *Cod. Dipl.* X. IV, 641.

[2] vacaverat prepositura Posoniensis diocesis Strigoniensis, cuius fructuum valorem scire nequivi, quia vacavit circa finem triennie, hallotta azonban, *quod poterat valere annuatim C marchas.* (*Mon Vatic.* S. I. T. I. pag. 19. Theiner: *Mon. Vatic.* I, 451. Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. II, 101. Knauz: *Mon. Strig.* II, 774.)

[3] propter *paupertatem* eciam, qua ecclesia sancti salustoris ad presens nimium premitur.

[4] L. e mű III, 247 ad 1390 decz. 17.

[5] A pozs. tűzvész alkalmából II. Ulászló kir. kedvezményben részesíti a pozs. egyházakat: illi Capitulares ac Altariste huius ecclesie Posoniensis et ipseque religiose domine Sanctimoniales in claustro Beatissime virginis Marie hic Posonii fundato degentes, quorum scilicet domus et habitaciones

Digitized by Google

hatóság a királynak országos ügyekkel való elfoglaltságát felhasználván, a királyi irodából oly tartalmú okmányt eszközlött ki, mely szerint a pozsonyi harminczados utasíttatik, hogy az 1000 frtot egészen a városhatóságnak kézbesítse, mely aztán a káptalannak csak 100 frtot akart ez összegből adni. A káptalan (nyilván Balbi által) emiatt panaszt tett a királynál, ki aztán erre újra meghagyja a harminczadosnak, hogy az említett 150 frtot közvetlenül a káptalannak és oltárfőnököknek (illetve az apáczáknak) kézbesítse.[1] E levelet átírta és megerősítette II. Lajos 1516 aug. 26-ikán.[2]

Egy másik helyen ugyanezen király ugyancsak 1515-ben a káptalan jövedelmeit annyira csekélyeknek jelenti ki, hogy a kanonokok alig képesek naponta belőlök magukat élelmezni.[3] Maga a prépost, Balbi is ki-

---

et res combuste sunt, easdem domus ipsorum combustas celerius reformare prepararequе, et amissa saltem in parte recuperare et resarcire queant, eisdem in proventibus huius Tricesime nostre Posoniensis, non obstante quavis arendacione seu inscripcione nostra per nos modernis Tricesimatoribus nostris illam tenentibus facta vel posthac fienda, infra spacium et expiracionem integrorum quinque annorum, a die scilicet datarum presencium inclusive computando, quinque milia florenorum, singulo videlicet anno incipiendo in festo beati Michaelis Archangeli proxime venturo, mille florenos per eosdem Tricesimatores nostros modernos sive eciam futuros, si interim moderni mutarentur, dandos et exsolvendos deputavimus, decernentes et ita omnino habere volentes, ut Cives ipsi nostri, singulo ipso anno, eisdem Capitularibus et Altaristis de prescripta summa, centum florenos dare debeant. Ad necessarios vero labores et edificia reparacionis habitacionum et aliarum necessitatum dictarum dominarum Sanctimonialium ipsi ydem cives nostri, qui alioquin curam omnium rerum et negociorum ipsarum dominarum gerere dicuntur simili modo quinquaginta florenos dare et fideliter expedire teneantur. (Pozs. kápt. magánltban Capsa G. fasc. 3 Nr. 63. *Dipl. Pos.* III, 700—703. Knauz: *M. Sion* IV. 163—164.)

[1—2] Papirokirat. Pozs. kápt. magánltár Capsa G. fasc. 3 Nr. 63. Knauznál: *M. Sion* IV, 163—165.

[3] Ulászló király tekintetbe veszi Posoniensis ecclesie statum, *simul eciam prouentuum eiusdem exiguitatem,* que tanta esse dinoscitur, *ut Canonici eiusdem ecclesie uix inde sese dietim alere et sustentare possint.* (Pozs. kápt. ltban Capsa F. fasc. 8 Nr. 168. Knauz: *M. Sion* IV, 242.)

Digitized by Google

nyilatkoztatja, hogy az ő javadalma felette meddő és hitvány, mely nevén kívül alig nyújt jövedelmet.[1]

E jövedelmet a káptalan közösül tekintette[2] s így az egyenlő részekben közös felosztásra került. Úgy látszik a prépost nemcsak mint prépost részesült a préposti javadalmán fölül a káptalan jövedelméből osztalékban, hanem emellett kanonok is volt s mint ilyen külön kanonoki osztalékot is húzott. Ez ugyan a káptalanra nézve káros nem lehetett, miután, ha a prépost nem egyúttal kanonok is, akkor nyilván más egyén ült volna a stallumban, úgy hogy az osztalék nem kisebbedett meg. Mégis visszásnak tünhetett fel a prépostnak a kanonoki jövedelmekben való participálása s tényleg visszás is volt abban a tekintetben, hogy a prépost, kanonok is lévén, egy stallumi várományosnak elfoglalta a helyét. Ez okból el is határozták közösen 1521 aug. 3-ikán prépost és káptalan: *hogy ezentúl egy prépost sem lehet egyházukban kanonok.*[3] Ha valamelyik kanonok préposttá lesz, az általa eddig bírt kanonoki szék legott megürültnek tekintetik s más által elfoglalható. A préposttá lett kanonok sem apostoli, sem királyi támogatás mellett nem követelheti régi kanonoki beneficiumának jövedelmét.[4]

[1] L. fenntebb 438 és 439 ll.

[2] et omnes *redditus sunt communes,* mondja a XVI. sz. Constitutiók és statutumok 2 §-a *De Redditum diuisione.*

[3] Statuimus et ordinamus, Quod Nullus Prepositus Ecclesie nostre possit Vllis Vnquam perpetuis futuris temporibus ex quocunque Jure, Vel titulo, eciam ex apostolica, vel alia quavis dispensacione Impetrata, vel Impetranda aliquos ex Quattuordecim Canonicatibus et prebendis nostre Ecclesie obtinere, sew illorum possessionem assequi. (Hártyaokirat a pozs. kápt. magánltárában Capsa G. fasc. 1 Nr. 23. Knauznál: *M. Sion* IV, 245.)

[4] Quodque In Euentum, In quam aliquem ex nostris Concanonicis In prepositum Ecclesie nostre prefici contingeret; *extunc canonicatus et prebenda,* per eum obtenti, *censeantur vacare eo ipso,* Neque Capitulum sibi Vlterius de fructibus illorum, aut quorumuis aliorum respondere teneatur, Nec ad id quamuis eciam apostolica, vel Regia auctoritate compelli possit, neque debeat; sed dictus Prepositus Canonicatum et prebendam, si quos tempore per-

Digitized by Google

Hogy a korszak végén ily erélyes határozat érvényesülhetett, annak nyilván nagy előző okának kellett lennie. És valóban a beneficiumok cumulatiója egy korszakban sem volt oly általános és oly vakmerő, mint a középkornak második felében. Voltak egyházi egyének, kik 3—4-féle javadalmat tartottak egyidejüleg kezükben. A pozsonyi káptalanban nem egy dignitárius volt egyszersmind más káptalanoknak is tagja. Igy boki Jánosfi Ivánka pozsonyi kanonok pápai engedélyből egyszersmind győri és váczi kanonok is s a pozsonyi kanonokság mellett ugyanezen egyházban még a Magistratusnak nevezett kisebb javadalmat is megtarthatta.[1] Péter pozsonyi kanonok egyszersmind esztergomi kanonok, de amellett még plebános is.[2] Pilznai Swato János pozsonyi kanonok egyúttal kalocsai, esztergomi kanonok s titeli javadalmas is.[3] Gynke Mihály pozsonyi kanonok egyúttal veszprémi kanonok is.[4] Sixtus mester egyidejüleg egri, veszprémi, pozsonyi kanonok és ungi főesperest.[5] Pálfi Miklós egri és pozsonyi kanonok.[6] IX. Bonifácz pápa Hartmann Miklós pozsonyi kanonoknak megengedi, hogy a freisingi és egri kanonokságba és az egri egyházban az újvárosi főesperestségbe is beüljön.[7] Bölcselő János sz. apollinári prépost, prágai kanonok és pozsonyi őrkanonok.[8] Nyilván számos más ily eset is fordulhatott elő, ami sok rendetlenségre, fegyelmetlenségre és egyházi szabálytalanságra vezetett. Nyomában járt e beneficium-hajhászatnak a vesztegetés, az önzés által sarkalt erőszakoskodás

---

feccionis sue in prepositum obtineret, statim et antequam ipsius prepositure possessionem assequatur, vel assequi possit, In *alterius Idonee et qualificate persone fauorem dimittere et resignare teneatur.* (U. o. i. h.)

[1] E mű III, 234 ad an. 1333. — [2] U. o. III, 236 és 137 ad an. 1341. — [3] U. o. III, 238 ad an. 1345. — [4] U. o. III, 238 ad an. 1345. — [5] U. o. III, 240 ad an. 1350. — [6] U. o. III, 243 ad an. 1363. — [7] U. o. III, 247 ad an. 1391. — [8] U. o. III, 249 ad an. 1400.

Digitized by Google

és a végtelen ármánykodás. Hiszen már a stallumok birlalói életében megvoltak e stallumok várományosai,[1] kik nem egy esetben elestek reményeiktől és perre vitték a dolgot. Amellett együtt járt vele természetszerüleg az egyházi officiumok elhanyagolása és nagyrészt erre vezethetők vissza káptalanunkban is azok a viszályok, melyek prépost és kanonokok közt alkalomadtán kitörtek s nemcsak az egyház békéjét zavarták meg, hanem a hiveknek is nem csekély botrányául szolgáltak. Márton prépost elragadja Péter őrkanonoktól a javakat és jövedelmeket.[2] János őrkanonok hamisan vádolja a káptalant álokmányok kiadása miatt.[3] Bernárd őrkanonok a káptalan kérésére kiközösítés alá kerül.[4] Lőrincz, Mihály és Miklós kanonokok hatalmi túlkapásokról vádolják saját prépostjukat Zámbó Lőrinczet.[5] Farkas Wolfgang mesterkanonokot Antal prépost erőszakosan kiközösíti.[6] Alföldi Komjáthy Benedek kanonokot kanonoktársán elkövetett igazságtalanság miatt a káptalanból kizárják.[7] Litteratus János kanonokot Sánkfalvi Miklós prépost elűzi stallumából.[8] Schönberg prépost és a káptalan közt a káptalan tagjainak erkölcsi vétségéből heves viszálkodás támad, melyet Mátyás király parancsára 1485-ben Ragusai Kristóf modrusi püspök intéz el itéletével, melylyel 7 pozsonyi kanonokot prépostjuk elleni vétségeikért véglegesen megfosztottak kanonokságaiktól.[9] Pápóczy Imre kanonok, a káptalan e legtevékenyebb tagja[10] és Balbi prépost közt szintén hosszas per támadt.[11]

---

[1] Példákat l. e mű III, 237, 238, 244, 245 stb.

[2] E mű III, 242 ad an. 1359. — [3] U. o. III, 244 ad an. 1366. — [4] U. o. III, 246 ad an. 1385. — [5] U. o. III, 247 ad an. 1390. — [6] U. o. III, 272 ad an. 1491. — [7] U. o. III, 276 ad an. 1500. — [8] U. o. III, 280 ad an. 1504.

[9] Knauz: *M. Sion* IV, 297.

[10] A pozsonyi káptalannak ügyeit, pereit leginkább ő kezelte, mint a ltban fenlevő iratai mutatják. (Capsa F. fasc. 9 Nr. 170, 176, 177. Capsa D. fasc. 1 Nr. 15. Regest. 80—157 l. Knauz: *M. Sion* IV, 339.)

[11] Knauznál: *M. Sion* IV, 351.

Digitized by Google

A fogyatkozó jövedelmeknél dúsabbak voltak a káptalan *jogai*, melyek azt valóban illustris testületként tüntetik fel. Eltekintve a régibb időkben érvényben volt *ordáliatartási jogtól*,[1] egyik legkiválóbb jogát tette a káptalannak az, hogy *hiteles hely* volt.[2] Mint ilyen a mai közjegyzőknek megfelelő functiókat végzett. Okiratokat állított ki saját pecsétje alatt[3] mindennemű jogügyletekben: birtokvételek, birtokátengedések, birtokigények, birtokelzálogosítások, birtokosztályozások, birtokkiváltások, birtokbaigtatások, szerződések, kiegyezések, vallomások, ellenmondások, határjárások, határviszályok, átirások, hitbérek és hozományok, végrendelkezések és hasonló természetű jogügyletek elintézésében. De egyúttal okiratok conserválására is hivatott volt.[4] Mint bizalmi testület számos kiküldetést: idézési,[5] vizsgálati,[6]

---

[1] L. e mű I, 186—189.

[2] Locus credibilis publicus. L. e mű I, 189—191.

[3] Legrégibb pecsétjének rajzát l. e mű I, 190 lapján. — [4] E mű I, 191.

[5] 1399-ben aug. 31-ikén Zsigmond király megidézteti a *pozsonyi káptalan* által böősi Ordögh János részére Szentgyörgyi Péter mestert, bizonyos Böősön elkövetett hatalmaskodások érdemében. *(Haz. Okmt.* II, 162.) — 1406 márcz. 7 *Bachlo* filius *Adami* Civis noster Posoniensis et *Venczeslaus* frater suus patruelis bizonyos megőrzés végett Szentgyörgyi gróf Tamásnak átadott pénz visszakövetelése ügyében Zsigmond királyhoz folyamodnak, ki is ez ügyben a *pozsonyi káptalan* által a Szentgyörgyi grófot megidézteti. *(Dipl. Pos.* II, 41. Vár. ltár Lad. 34 Nr. 16.) — 1412 jul. 19 Fridericus Hubusdorffer, Venceslaus filius Adae, et Nicolaus filius Johannis dicti Herdini, Cives et hospites Civitatis Posoniensis megidéztettek a sz. mártoni apátság ellen a *pozs. káptalan* által Zsigmond király parancsára. *(Dipl. Pos.* II, 82.)

[6] 1327-ben nov. 30-ikán I. Károly meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy vizsgálná meg, hogy vajjon Bazini Sebes és Péter, Népakarcsa birtokot János fiainak és Istvánnak visszaadták s a 4 márkát lefizették-e? *(Haz. Okmt.* II, 55.) — 1341-ben jan. 22-ikén I. Károly meghagyja a *pozs. káptalannak,* hogy kutassák ki, vajjon midőn a nyékiek Lotárd és Amadé várkonyi ménesét elűzték, mennyi kárt okoztak? *(Hazai Okmt.* II, 75.) — 1466-ban szept. 16-ikán Mátyás király meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy a kis-baicsi papnemesek által történt földfoglalás ügyében vizsgálatot tartson. (Teleki: *Hunyad. kora* XI, 173—174.) — 1479-ben ápr. 27-ikén Mátyás király meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy bizonyos erőszaki tény ügyében törvényes vizsgálatot tegyen s ennek eredményéről őt híven tudósítsa. (Teleki XII, 87.)

Digitized by Google

megintési,[1] birtokbaigtató,[2] határjáró,[3] hatalmaskodásügyi,[4] végrehajtási,[5] átirási[6] s egyéb hivatalos megbizást kapott

[1] 1415-ben Zsigmond király felszólítja a *pozsonyi káptalant,* hogy intse meg Zenslyngi Hagnauer Bertalan fiát Miklóst, miszerint bocsássa vissza Zeek nevű zálogos birtokot Kanizsai Miklós özvegyének és fiának. Kelt Esztergomban feria 5ta prox. ante fest. b. Fabiani et Sebastiani martyrum, anno d. 1415. *(Soproni Oklt́ár* II, 18—19.)

[2] 1331-ben sept. 21-ikén I. Károly meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy Miklóst Karcsa birtokba iktassa be. *(Haz. Okmt.* II, 63.) — 1337-ben júl. 18-ikán I. Károly meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy Omodét és Lotárt bizonyos nyéki részbirtokba iktassa be. *(Haz. Okmt.* II, 68.) — 1346-ban Erzsébet királyné meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy pro *Marhardo Streiz cive in Posonio* statuant possessiones Januk superiorem et Januk inferiorem in Cholloukuz habitas, item possessionem Kurmusd et possessionem Tholweyfelde dictas contra prohibicionem quorumlibet comiti Marhardo civi Posoniensi. A káptalan jelentéséből kitünik, hogy a beiktatáskor Kis Péter fia László ellentmondott. *(Anj. Okmt* IV, 602.) — 1359-ben máj. 7-ikén I. Lajos király a *pozsonyi káptalannak* meghagyja, miszerint Várkonyi Omode, Lotár, István és Miklós mestereket, a nekik visszaadott birtokokba iktassa be. *(Haz. Okmt.* II, 105.) — 1481-ben febr. 9-ikén Mátyás király meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy Borsai Vízközi Tamást és Andrást törvényesen iktassa be a szentandrásúri birtokba. (Teleki XII, 161.) — 1482-ben sept. 8-ikán Mátyás király Hainburg ostroma alatti táborából meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy Thankházi Bálint budai udvargondnokát iktassa be az olgyai Márthonfyaktól vérbün folytán elkobzott birtokokba. (Pozs. kápt. ltban *Formule Stylorum* című, a XVI. sz. első felében írt kéziratból. I. r. 302 okirat. Közli Knauz: *M. Sion* II, 601—603.)

[3] 1437-ben másokkal együtt a *pozs. káptalan* is ki lett küldve, hogy Pozsony város új határjárását eszközölje. *(Dipl. Pos.* II, 381 és 384.) — 1338-ban febr. 21-ikén I. Károly király meghagyja a *pozsonyi káptalannak,* hogy Paka és Várkony birtokokban járjanak határt. *(Haz. Okmt.* II, 69.) — 1349-ben I. Lajos király írja a *pozs. káptalannak:* dicit nobis *comes Jacobus* iudex civitatis nostre Posoniensis . . . quod ipse possessionem suam Myseer vocatam in comitatu Posoniensi in Chollokuz existentem, per nos sibi pro suis meritoriis serviciis mediantibus aliis literis nostris patentibus nunc de novo . . . collatam, per distincciones . . . metarum a possessionibus aliorum vicinorum et commetaneorum suorum separare vellet. Meghagyja ezért a pozs. káptalannak, hogy Miserd határait járja meg. (Békefi: *A pilini apát.* I, 352.)

[4] Számos példát l. e mű III köt. III mellékletében.

[5] 1348-ban I. Lajos király a *pozsonyi káptalant* bízza meg, hogy foganatosítsa a beéli apát és Varju Benedek közt fenforgó ügyben hozott birói itéletet. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 565.)

[6] Zsigmond király 1438, ápr. 28-án rendeletet intéz a *pozsonyi káptalánhoz,* hogy az írja át egyik saját a pozs. kápt. 1357 évi s Körtvélyesi Gergely és Pál fiai körtvélyesi birtokukra vonatkozó okiratát. *(Károlyi Oklt́ár* II,

Digitized by Google

a királyok és királynők részéről. Előtte a felek kijelentéseket és bevallásokat tettek,[1] erőszakoskodások ellen tiltakoztak,[2] illetve a káptalan adósságokról és tartozásokról tudósított,[3] egyéneket hitelesített,[4] felek kérésére okleveleket átírt,[5] választóbírósági itéleteket irásba foglalt,[6] jog- és birtokkielégítésekre vonatkozó nyilatkozatokat tudomásul vett,[7] birtokeladási hirdetéseket közzétett,[8] birtokelzálogosításokról és alzálogbaadásokról értesített,[9] birtokkiváltásokról tanúskodott.[10] Melyik évből származik e hiteles-

---

207.) — 1490 ben jan. 18-ikán Mátyás király megparancsolja a *pozs. káptalannak,* hogy Borsai Vízközi Tamás és András részére azoknak egyházfalvi, más néven szentandrásfalvi birtokát illető s történetesen elveszett leveleit a káptalani ltban levő másaikból hitelesen átírva, jogaik védemére adja ki. (Teleki XII, 481.)

[1] 1348-ban jul. 22-ikén a *pozsonyi káptalan* előtt kijelenti providus vir Nicolaus filius Jacobi civis dicte civitatis Posoniensis, hogy ő Görgetegi János és Dénes tejfalusi birtokából nem az egész őt illető részt, hanem a János-féle földből csak 5 féltelket, a Déneséből pedig semmit sem kapott. *(Anj Okmtár* V, 215—216.) — 1402-ben decz. 21-ikén Ulricus Gyczmagel Civis Civitatis Posoniensis vallomást tesz a *pozsonyi káptalan* színe előtt. *(Dipl. Pos.* II, 8. 9.)

[2] 1447-ben jún. 10 ikén Ranes István és Engersaw Fülöp a pozsonyi tanács nevében tiltakoznak a *pozsonyi káptalan* előtt köpcsényi Kappler János erőszakoskodása ellen. *(Dipl. Pos.* II, 764.)

[3] Hogy néhai Jakab pozs. bírónak az óbudai apáczák adósai voltak, kitetszik a *pozsonyi káptalannak* egy 1374 évi okiratából *(Dipl. Pos.* I, 547.): illam sumpnam pecunie qua sanctimoniales de veteri buda eidem Jacobo judici teneri dinoscuntur.

[4] 1397-ben máj 10-ikén magister Jacobus Bonaventura a *pozsonyi káptalannál* hitelesíti Wolff osztrák zsidót. *(Dipl. Pos.* I, 782. Vár. ltár L. 38. fasc. 3 Nr. 21.)

[5] 1345-ben márcz. 30-ikán Nicolaus dictus Proder, ciuis Posoniensis megjelent a *pozs. káptalan* előtt kérve a sz. Antal-rend főnöke egyik oklevelének átirását. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 329.) — 1365-ben febr. 14-én I. Lajos király néhai Jakab pozsonyi bíró fiainak, Istvánnak és Pálnak kérelmére átírja a pozs. káptalan nyilt levelét, mely Misérd határjárását tartalmazza. (Pozs. kápt. országos ltban Prot. XXVIII. fol. 517. Békefi: *A pilisi apátság* I, 352—354.)

[6] 1363-ban I. Lajos király Vörös Ábrahám fiai és a pozsonyi polgárok között fenforgó viszályok megszüntetésére a *pozsonyi káptalan* előtt tartandó választóbiróságot rendel el és meghagyja a káptalannak, hogy a történtekről őt tudosítsa. Kelt Visegrádon. *(Dipl. Pos* I, 352.)

[7] L. e mű III köt. III mell.

[8] L. e mű III, 315 ad an. 1347.

[9] L. e mű III, 318 ad 1356, 319 ad 1357.

[10] L. e mű III, 318 l. ad 1356.

Digitized by Google

ségi joga, azt kimutatni nem lehet, de nem szenved kétséget, hogy az már királyságunk legrégibb századaiban nyomozható. Azt tudjuk, hogy az Ottokár-féle invasió alkalmával a káptalan levéltárát sok kár érte, mert 1277-ben efelett panaszkodik. De a veszély, mely a városra és káptalanra zúdult, a káptalan hiteles helyi jogát nem csorbította. Hogy mekkora szaporasággal működött e téren és e minőségben, azt a maig fennmaradt okiratok nagy száma, vagy azoknak biztos ismerete mutatja.[1] Tudjuk, hogy a levéltár szükségleteire minden egyes kanonok a káptalanban való belépésekor eredetileg 12, később 6 forintot tartozott fizetni.[2] E taksát ugyan „pro obtenta cappa" fizették, de tényleg a levéltár szükségleteire lett fordítva.[3] Hiteleshelyi joga még csak a XIX. században szünt meg, amikor a közjegyzők intézménye lett életbe szólítva.

Jogaihoz tartozott továbbá a saját tagjainak *szabad végrendelkezése* mindazon tárgyakra nézve, melyeket nemcsak családi viszonyaiknál, hanem javadalmaik tekintetében is szereztek volt.[4] E jog a káptalani tagoknak, egyes prépostjaiknak megkisérlett beleavatkozása ellenében is sértetlenül fennmaradt. Ezt úgy egyes, névszerint 1390 és 1425 évi itéletlevelek bizonyítják, mint Oláh Miklós 1556 évi megerősítő okirata is, mely szerint a kanonokok szabad végrendelkezési joggal bírnak, melybe a prépostok

---

[1] L. e mű III, 293—348, hol a káptalani kiadványok jegyzékét közöltük. A pozsonyi káptalani levéltárban van összesen 141 árpádkori, 3144 vegyeskori okirat a mohácsi vészig, innentől pedig 23.058 db. Es pedig a *káptalani levéltárban* 66 árpádkori, 945 db mohácsi vész előtti, 1388 db mohácsi vész utáni; *az országos ltárban* pedig 75 db árpádkori, 2199 db mohácsi vész előtti és 21.670 db mohácsi vész utáni okirat. (L. Ortvay: *Századok* 1877. XI 107 l. függelék.)

[2] János eszterg. érsek 1406 évi három megerősítő okirata nyomán. L. Rimely i. m. 62 l. Es l. fenntebb.

[3] Rimely: *Capit. Pos.* 62 l.

[4] Erre nézve példákat lass e mű III, 240, 251, 254, 258. Lang János kanonok-plebánost és Balázs, Romer Gáspár, Schosperger Fülöp kanonokokat illetőleg.

Digitized by Google

be nem avatkozhatnak.[1] De a káptalan jogához tartozott az is, hogy egyik tagjának és a plebánosnak kiküldésével részt vett a polgárok végrendelkezésében, mint a hogy azt az 1348 évi, a várossal kötött egyezség világosan mondja.[2] E jog azonban szószerinti értelemben nem érvényesült, mert úgy a XIV. mint a XV. századi számos példa azt mutatja, hogy a kiküldöttek közt nem volt következetesen a plebános. Köztük ugyan nagyon sok oly végrendelet van, melynek alkotásánál a városi plebános tanúként szerepel, de hogy e szereplés tisztán a meghivott egyén iránt érzett bizalomnak, nem pedig a conventionális jog kényszerén alapult, azt maguk a végrendeletek kétségtelenné teszik.[3]

Abban az időben, mikor egyes városok vagy személyek a magyar törvény értelmében *pallosjogot* gyakoroltak, a jog nemcsak Pozsony városát illette,[4] hanem Pozsony városában a káptalant is a maga jószágainak területén.[5] Csak-

[1] Canonicos libere testandi facultate gaudere, nec permissum esse Praeposito semet in eorum bona et testamenta ingerere. (Kápt. ltár Capsa G. fasc. 1. Rimelynél: *Capit.* 61 l.)

[2] Item inter praedictos Comitem Jacobum Judicem, Juratos et Cives, ac nos Concanonicos exstitit ordinatum, quod per quemcumque vel quoscumque, ultimae voluntates, seu testamenta fuerint facta, vel legata, duae personae, *unus Canonicus* et unus a Judice Juratis et Civibus ad hoc deputati, *una cum Plebano seu ejus Vicario debeant interesse,* ut sciatur, quid Ecclesiae, quid Canonicis et quid Plebano detur vel legatur, a quibus Ecclesia super eisdem Testamentis debita ratione fiet requirenda, de quibus videlicet Testamentis decima pars accedere debebit Ecclesiae nostrae praedictae Custodi. (Kápt. ltár Capsa R. fasc. 2 Nr. 77.)

[3] Rimely a maga jeles művében a conventionalis jognak megszünését Pázmány korába látszik tenni. Formae huic olim ad valorem essentiali in condendis testamentis civium, *jam aetate Pazmanni derogatum fuit* — írja, s érvet állításához abban lát, hogy Pázmány érsek az egyházlátogatás alkalmával szivére kötötte a káptalannak, hogy a veszendőbe ment eme jogát újból érvényesítse. *(Capitul.* 61 l.) Ez érv azonban arra nézve, hogy Pázmány idejében ment volna a kérdéses jog veszendőbe, nyilván mit sem bizonyít.

[4] L. e mű II. 2, 139.

[5] Kápt. ltár. Capsa G. fasc. 4 Nr. 420. L. 15. 44. Es kápt. jegyzőkönyv I, 267. Továbbá *Protocol. Publ.* 47 a. 1674. p. 426.

Digitized by Google

hogy a káptalan e jogával lehetőleg ritkán s akkor is csak delegált bíróság közvetítésével élt.[1]

További jogaihoz tartozott a saját népe felett való *bíráskodás* még a város területén is. E jogot 1405-ig gyakorolta a prépost és káptalan. Ez évben Pozsonyváros panaszára Zsigmond király ezt megszüntette, mert a várost károsító sok visszásságra és visszaélésre szolgáltatott volt alkalmat.[2] Ugyancsak 1405-ig élvezte a káptalan a *menedékjogot*, melynélfogva a káptalani házakba menekülteket onnan a városi bíró ki nem ragadhatta, ami ugyancsak károsította a törvénykezési eljárást.[3] Joga volt végül a *plebániára*, amennyiben a plebánost saját testületéből kellett a városnak választania. Erre vonatkozólag 1302-ben kötötte meg a várossal a szerződést.[4]

E jogokon kívül több *szabadalomnak* is örvendett a káptalan. Ilyenek a *tizedmentesség*, melyet 1313-ban neki Tamás esztergomi érsek engedélyezett, kijelentve, hogy a pozsonyi kanonokok vagy jobbágyok bármelyik szőlője után járó tizedet, ha még megfizetve nincs, elengedi.[5] Az *adómentességet*, legalább részben és ideiglenesen szintén élvezte. Úgy látszik, hogy a káptalan e tekintetben a maga jogát egyre terjeszteni kívánta. Zsigmond alatt a pozsonyi tanács felpanaszolja neki, hogy némely kanonokok és javadalmasak adósság fejében bort és egyéb tárgyakat fogadnak el a pozsonyi szegényektől s ezen bor és tárgyak után a városnak mi taksát sem akarnak fizetni, állítva,

---

[1] Rimely: *Capit. Pos.* 62 l.

[2] L. a magánjogi bírói illetékesség alatt. Azonkív. e mű III, 245, 251.

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 615. Knauz: *Mon.* II, 505—506.

[4] E mű I, 193 és később tüzetesebben.

[5] vt de quacunque vinea fratrum, vel Canonicorum Posoniensium, aut jobagionum eorumdem, decime tempore eiusdem non sunt solute, nec eciam nostro tempore persoluantur. Kelt Pozsonyban 1313. márt. 7. (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. VII, 104. Knauz: *Mon.* II, 676.)

Digitized by Google

hogy velök hasonlólag adómentesek.[1] Kétségtelen, hogy a káptalan ezen eljárása nem volt éppen positiv jogon kívül alapuló, hiszen láttuk, hogy Zsigmond király a káptalant a préposital együtt 1413 máj. 20-ikán minden taksa, segélypénz és contributio alól felmentette.[2] Joggal járulhattak tehát 1418-ban a prépost és káptalan Zsigmond elé azon panaszszal, hogy a városi bíró és tanács, nem törődve a káptalannak adományozott királyi szabadalmakkal, a városi területen levő házaik, szőlőik és boraik után taksákat és adókat követel és erőhatalommal be is hajt.[3] Ez ellen orvoslatot kérnek a királytól. Erre Zsigmond megbízza magyarországi helynökét, az esztergomi érseket, hogy vizsgálná meg az ügyet s nevezetesen azt, hogy a prépostot és a káptalant csakugyan illeti-e a szabadalom.[4] A vizsgálat eredményéről nem tudósít külön okirat, de nyilvánvaló, hogy az a káptalan részére bizonyos mostoha körülményeken alapuló felmentvény következtében kedvező volt.[5] Sőt tudjuk, hogy később is mostoha körülmények

[1] A pozsonyiak panaszolják Zsigmond királynak: Aliqui ex canonicis et prebendarÿs ecclesie b. Martini alias sancti salvatoris Posoniensis recipiunt pro debitis eorum a pauperibus huius vestre civitatis posoniensis vina et alias contra libertatem prefate vestre civitatis, de quibus nullam eidem Civitati vestre taxam exhibere et dare curant, cum quibus simili modo exempti esse pretendunt. *(Dipl. Pos.* I, 882.)

[2] L. fenntebb 422 l.

[3] quod judex et jurati cives ac tota comunitas Civitatis posoniensis, quibusdam novitatibus adinventis, contra ipsorum laudabilem et approbatam libertatem ipsis, preposito et Capitulo per diuos Reges Hungarie predecessores nostros concessam, eosdem racione seu pretextu domorum in medio eorundem Civium et hospitum, nec non vinearum et vinorum in territorio ipsius Civitatis existencium et procreatorum, ad eorundem prebendarum et Canonicatus, de jure pertinentes, ad soluendum et contribuendum taxas, collectas et dacia de medio ipsorum fisco nostro Regio provenientes, conpullissent et conpellerent de presenti propria eorum potencia mediante in ipsorum juris prejudicium et derogamen.

[4] Kelt Konstanzban 1418. *Dipl. Pos.* II, 115—116.

[5] Constat vobis aperte, quam misere totum Capitulum Ecclesie Poson. unacum Ciuium nostrorum eiusdem loci domibus, superiore estate est conflagratum atque exustum.

Digitized by Google

miatt javára határoztak királyaink. 1515-ikén decz. 13-ikán II. Ulászló külön meghagyja a pozsonymegyei hatóságnak, hogy a pozsonyi káptalan jószágain a haza védelmére szedni szokott összeget, miután azt az említett tűzvész által okozott kárak miatt a káptalannak elengedte, letartóztatni, vagy a káptalantól kicsikarni, vagy pedig annak jószágait emiatt bántalmazni ne merészelje, miután úgyis oly szegény a káptalan, hogy a kanonokok alig élhetnek meg jövedelmeikből.[1] Ám ennek daczára a megyehatóság Sámoth helységet, mely a préposté és Vásárutat mely a káptalané, (hadiadó czímen) sarcz alá vetette, a lovakat s marhát elhajtatá s mindaddig letartá, míg csak a káptalan a maga részére beszedett hadiadót át nem szolgáltatta és azonfölül a sarczolóknak bizonyos összeget nem fizetett. A káptalan ezért panaszszal járult a király, II. Ulászló elé, ki is 1516 jan. 17-ikén meghagyja a megyehatóságnak, hogy a káptalannak az így okozott kárt megtérítse s kielégítse őt azon 30 forintnyi kárért is, melyet Amadé István a pórlázadás alkalmával, Vásárútra küldvén a megye némely hadát, a káptalannak ezáltal okozott.[2]

A mondottakból kétségtelen, hogy a káptalan az országos rendes adót, a hadi és a kamarai adót fizette, s csak 1515 június 25-én mentette fel a prépostot és a káptalant s azok népét a nagy tűzvész alkalmából[3] e kötelezettség alól 6 évre II. Ulászló király.[4]

---

[1] cum, ut scitis, alioquin ijdem Capitulares ob tenuitatem prouentuum suorum vix sese alere possunt. (Papirokm. a pozs. kápt. magánltárában Capsa B. fasc. 3. Nr. 25. Knauznál közölve: *M. Sion* IV, 165—66.)

[2] Papirokm. a pozs. kápt. magánltárában Capsa E. fasc. 1 Nr. 21. Knauznál közölve: *M. Sion* IV, 166 - 67.

[3] V. ö. Istvánfi: *Regni Hung. Hist.* Kölni 1724 évi kiad. Libr. IV. p. 49. Bél: *Adparatus* Dec. I. p. 286.

[4] Volentes Canonicos eiusdem Ecclesie coll. sancti Martini de illa ruina et maximis damnis, quae ijdem diebus superioribus per ignis incendium in domibus Rebusque ipsorum perceperunt, releuare et ut domus eorum reintegrare, ac diuinis liberius indulgere possint, aliquo subsidio prouidere,

Digitized by Google

A káptalan által élvezett adómentességet nemcsak a káptalan egyes tagjai, hanem a káptalani egyház prebendáriusai is a maguk javára kiaknázni igyekeztek olyképen, hogy a nem a káptalani birtokhoz tartozó, de magánbirtokot tevő fekvőségeket és házakat is adómenteseknek nyilvánították. Már Zsigmond király előtt panaszolja fel Pozsonyváros, hogy a kanonokok és javadalmasak a város területén fekvő szőlőket vásárolnak össze s azokat maguknak foglalják le s követelik, hogy utánuk adófizetésre ne kötelezessenek.[1] De sőt családi javaikat is adómenteseknek kívánták tekintetni.[2] Ilyképen aztán káptalan és város között a torzsalkodás napirenden volt.

Természetes, hogy a jogok és szabadalmak mellett *kötelezettségei* is voltak a káptalannak. Ilyenek: a honszékelés, a hon- és városvédelem. A *honszékelés* kötelezettségét maga a káptalan szorgalmazta a királynál. A káptalani tagok egyrésze, kik mint idegenek, kivált olaszok neveztettek ki, nem rezideált Pozsonyban. De másrészt egyesek udvari hivatalokban lévén, szintén távol voltak. Ehhez járult, hogy a folytonos zaklatások és elszegényedés következtében is a kanonokok egy része nem lakott hely-

---

Vniversa Bona prepositi dicte Ecclesie coll. S. Martini et Canonicorum predictorum, in isto Comitatu Poson. habita, consequenterque populos et incolas eorumdem, ab omni solucione Taxarum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum, necnon subsidiorum, ac Lucri Camere nostre, infra sex integrorum Annorum spacio, a data presencium computando, eximenda duximus et supportanda, Immo eximimus et supportamus presencium per vigorem. (Papirokm. a pozs. kápt. magánltárban Capsa B. fasc. 3 Nr. 24. Knauznál: *M. Sion* IV, 161—62.)

[1] Eciam ydem Canonici ac prebendary emunt vineas in territorio eiusdem vestre civitatis et annectant easdem sibi ipsis, contra libertatem eiusdem vestre Civitatis de quibuscunque ipsi nichil dare pretendunt et liberi esse volunt cum eisdem.

[2] Scire digneatur vestra maiestas, quod aliqui dictorum canonicorum et prebendariorum vineas habent de patrimonio, qui simili modo exempti esse volunt et intendunt, et nullum subsidium cum taxa facere pretendunt Civitati vestre antedicte. *(Dipl. Pos.* I, 881—82.)

Digitized by Google

ben s ennek következtében az isteni szolgálatban személyes részt nem vettek. Ezért a káptalan és prépost közmegegyezésből a királyhoz fordult, kérve a régi szokás és törvény megerősítését, hogy csak a honszékelő kanonokok részesüljenek jövedelemben.[1] 1515 decz. 13-ikán II. Ulászló király e kivánatnak eleget is tett,[2] kiveszi azonban Balbi prépostot és utódjait, mert ezek többnyire királyi szolgálatban lévén, a káptalannak hasznára lehetnek, azért ők ha távol vannak is, jövedelmeiket megkapják.[3] 1516-ban ez okiratot Bakócz primás is megerősítette.[4] Mindenképen jellemző e tekintetben Kisselői Ferencz kanonok esete. Ő a királyné titkára lévén,[5] hon nem székelt, a káptalan adott ugyan neki 8 frtot a jövedelemből, de neki saját-

[1] Item statuimus et ordinamus, Quod Nullus Canonicus Ecclesie nostre aliquos fructus aut prouentus suorum Canonicatus et prebende exigere, aut percipere, Vel illis quouis modo in totum, vel in partem gaudere possit, siue dedeat; Nisi in ipsa Ecclesia et apud eandem personaliter continuam Residenciam faciat. Neque contra hoc aliquo priuilegio, sew Jndulto, eciam apostolico, vel Regio se Iuuare, aut illius Vigore Capitulum desuper molestare, neque talia Indulta et priuilegia impetrare. aut eciam impetratis Vti debeat, siue possit quouis modo, *Nisi talis Canonicus litterarum studio In loco, Vbi vigeret generale* (t. i. studium = egyetem) *insisteret,* vel alias in Negocijs Capituli, vel de illius licencia et consensu absens esset; extunc debet eidem de fructibus, dari solitis, et ad tempus arbitrio Capituli prefigendum, responderi, et non alias. (Hártyaokir. a pozs. kápt. magánltárban Capsa G. fasc. 1. Nr. 23. Knauznál: *M. Sion* IV, 244—46.)

[2] animo nobiscum plane reuoluimus — írja a király — Posoniensis ecclesie statum, simul eciam prouentuum eiusdem exiguitatem, que tanta esse dinoscitur, ut Canonici eiusdem ecclesie uix inde sese dietim alere et sustentare possint, Qui quidem prouentus presentibus in eadem ecclesia Canonicis, deo ipsi iugiter famulantibus, dumptaxat ordinati esse dinoscuntur; Nam si absencium quoque tanta racio haberetur, quanta presencium, hij, qui dies et noctes diuinis incumbunt obsequijs, eo quod externa eorum negocia interna peragere nequirent, nullo modo sese nutrire possent.

[3] Dempta dumtaxat persona Prepositi eiusdem ecclesie, tam moderni, quam successorum eiusdem, qui plerumque intra Aulas regum ob ipsorum virtutes adhibiti, magno sepe emolumento eidem ecclesie esse possunt. (Hártyaokir. a pozs. kápt. magánltban Capsa F. fasc. 8. Nr. 168. Knauznál: *M. Sion* IV, 241—43.)

[4] U. o. Capsa F. fasc. 8. Nr. 169.

[5] Ego Franciscus de Kyzelw canonicus ecclesie poson. *Secretarius Reginalis.*

Digitized by Google

kezű nyugtával kellett elismernie, hogy ez összeg őt, mint hon nem székelőt, nem illeti s hogy a káptalan ez összeget annál biztosabban visszakaphassa, köteleznie kellett magát, hogy egy év előtt a kanonokságról le nem mond.[1]

Tartozott továbbá a káptalan a *honvédelemben* részt venni. Egy 1504 évből való adat szerint köteles volt 25 lovast kiállítani vagy váltságul 800 forintot fizetni.[2] Hogy e kötelezettség később is folytonvaló volt, azt a XVI-ik század második feléből való adatok is bizonyítják.[3] Amellett köteles volt a *városi falak fenntartásához* hozzájárulni s zsoldosokat tartani. E kötelezettség teljesítésében úgy látszik az anyagi eszközök fogyatkozása vagy a királynak az országból való gyakori távolléte miatt elharapódzott rendetlenségek következtében némelykor mulasztás történt. Pozsony város egy ízben vádolja a káptalant Zsigmond királynál, hogy a városi védelemben mitsem akar tenni.[4] A káptalannak királyi parancsból is 18 zsoldost kellett volna a város védelmére tartani, de egyet sem tartott.[5]

[1] Papirokir. a pozs. kápt. magánltban Capsa F. fasc. 8. Nr. 167.

[2] Kovächich: *Suppl. ad. Vest. Comit.* II, 324.

[3] 1560—70 közt a pozsonyi káptalan 25 lovast tartozott kiállítani, vagy váltságul 800 frtot fizetni. (Thallóczy: *Századok* 1876. XI, 677.)

[4] quod canonici ecclesie beati Martini alias sancti salvatoris Posoniensis, a tempore quo vestra maiestas de hoc Regno vestro Hungariae ad exteras se transtulerat partes usque presens tempus pro fossatis preparacionibus ac aliorum negociorum defendiculis nullum fecerunt juvamen seu subsidium. (*Dipl. Pos.* I, 881.)

[5] Et quamvis vestra maiestas eisdem canonicis mandaverat, ut ipsi pro defensione eiusdem vestre Civitatis posoniensis in *adiutorium decem et octo stipendiarios tenere et servare deberent*, quorum stipendiariorum iuxta vestra mandata nullum servaverunt neque tenuerunt. (U. o.)

Digitized by Google

XIV.

A családi élet valláserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. A plebániák. A Szent-Mártonról elnevezett belvárosi plebánia. A Szent-Lőrinczről és a Szent-Mihályról elnevezett külvárosi plebániák.

Pozsony lakóssága vallásos életének vezetésével és lelki szükségletei kielégítésével három plebános s azok segédszemélyzete foglalkozott: a belvárosban levő Sz.-Márton- és a külvárosokban levő Sz.-Lőrincz- és Sz.-Mihályról elnevezett plebánosok s ezek segítő személyzete. A főplebánia *Sz.-Mártonról* volt elnevezve. Másutt láttuk, hogy e plebánia eredetileg fenn a várban létezett s csak később került le a városba.[1] Itt kiegészítésképen hozzá kell adnunk azt, hogy e plebánia amint ma van, úgy volt az a középkorban is a káptalan kezén s kialakulására nézve felette érdekes világot vet két XIV. századi okirat: az 1302 és az 1348 évi conventió, melyet a plebánosválasztást illetőleg a prépost s káptalan a városi tanáccsal kötött. Nincs arra positiv adatunk, hogy mi tette az első szerződéskötést szükségessé, de nem szenved kétséget, hogy a plebániai hivatalnak egy személyhez való kötésének szükségessége szolgáltatta rá az okot. Eredetileg ugyanis a plebániai teendőket nem egy szorosan vett plebános, hanem a káptalan maga végezte, amennyiben

[1] L. e mű I, 166 s kk. ll.

Digitized by Google

hetenkint tagjai közül más-más, egymást felváltva, plebánoskodott. Ez nemcsak magában a káptalanban okozhatott zavart és egyenetlenséget, hanem a hivekkel szemben is nem csekély fennakadást és elégedetlenséget idézhetett elő. A lelkipásztori állás bizalmi állás s azért a város lakói részéről nagyon természetesen nyilvánulhatott az óhaj, hogy állandó, azaz élethossziglanra tartó plebánossal érintkezhessenek. A felelősség is ilykép inkább szigorúabban vétethetett. Ezért tehát 1302 márcz. 9-ikén[1] az égetővé vált kérdés megoldáshoz jutott.[2] Abban történt megegyezés, hogy a városi tanács, bíró és a polgárság a káptalan megegyezésével a káptalan kebeléből vagyis a kanonokok sorozatából válaszszon *örök időre* plebánost.[3] A választottat, ha alkalmas, a prépost erősíti meg,[4] a választott pedig a prépostot a maga főnökének tekinteni s magát itéletének alávetni tartozik úgy a lelkiekben mint a világiakban.[5] A káptalant tiszteletben részesíteni, a maga lelkipásztori hivatalában s az isteni tisztelet végzésében serénykedni köteles,[6] mert ellenkező esetben a prépost, előleges megintés után, a káptalan, a városi tanács és a hivek tanácsával, őt törvényeljárási feltünés nélkül teljhatalmúlag

[1] Datum feria sexta proxima ante Dominicam Inuocauit.

[2] Magister Seraphinus Praepositus et Capitulum Ecclesiae Poson. — — quod cum inter nos et inter Hertlinum iudicem, iuratos et ciues Poson. vniuersos pro Ecclesia s. Saluatoris de ciuitate Poson. — — de *praeficiendo sibi sacerdote, curam habente animarum* — — *quaestio* — — *debuisset ventillari.* (Fejér: *Cod. Dipl.* I, 615. Knauz: *Mon.* II, 505.)

[3] tandem — — ordinatum extitit salubriter in hunc modum: Quod idem Judex et ciues Poson., concurrente consensu nostro eligent et eligere tenentur in perpetuum Sacerdotem de Collegio nostro ex Canonicis et non extra, ad suarum curam animarum.

[4] et praesentare Domino Praeposito confirmandum, si inuentus fuerit idoneus.

[5] qui recognoscere tenebitur ipsum Praepositum vt ordinarium suum et Praelatum. Alább: Item Dominum Praepositum debet recognoscere vt Dominum et Praelatum et suo parere iudicio spiritualiter et temporaliter.

[6] et socios suos concanonicos venerari et in diuinis officiis curisque animarum sollicitus esse debet.

Digitized by Google

hivatalától megfoszthatja és leteheti.[1] A plebános tartozik továbbá jövedelmeiből évenkint a káptalannak 50 széles dénárnyi pensát fizetni.[2] Azonkívül köteles kanonok társainak évenkint a Sz.-Üdvözítő ünnepén jó és tisztességes ebéddel szolgálni, ugyanez ünnepen valamint húsvétkor és karácsonykor tehetsége szerint a prépostnak ajándékkal kedveskedni.[3] Határozták továbbá, hogy bárki által történendő végrendelkezésnél a plebánosnak egy polgárral és egy kanonokkal jelen kell lennie, kik evégett közösen kiküldetnek, hogy így tudni lehessen, mi jutott hagyatékként az egyháznak, mi a plebánosnak, mi a kanonoknak.[4] Elrendelik továbbá a Ladomér érsek által Sámoth mellett fekvő földek jövedelmére alapított s a Sz. Szűz tiszteletére mondandó misének naponkint való elénekelését.[5] A szerződés kötelezi amellett a plebánost egy a városi tanács javaslata szerint való helyettes tartására, ki folyton az egyház körül tartózkodjék a hiveknek az egyházi szentségek kiszolgáltatása végett.[6] Kötelezi a szerződés a plebánost arra

---

[1] alioquin — — ipse Praepositus — — admonitionibus praemissis, cum Consilio nostro, ciuium et Parochialium, sine strepitu iudicii priuandi et deponendi habebit plenariam potestatem.

[2] Praeterea idem sacerdos singulis annis perpetuo de prouentibus — — nobis Capitulo Poson. tenebitur soluere quinquaginta pensas latorum denariorum.

[3] Nichilominus in festo s. Saluatoris fratribus suis Capitulo Poson. dabit bonum prandium et honestum; debet etiam Dominum Praepositum in festo eodem, in Paschate et in Natiuitate Domini clenodiis secundum exigentiam et valorem suae possibilitatis diligenter honorare.

[4] Item ordinatum extitit, quod — — per quoscunque — — testamenta fuerint facta, cum sacerdote parochiali interesse debent duae personae, vnus ciuis et alter Canonicus, qui ad hoc fuerint communiter deputati, ut sciatur, quid legatur Ecclesiae, vel sacerdoti, seu etiam Canonicis.

[5] Fuit etiam ordinatum, quod Missa B. Virginis, secundum ordinationem Domini Lodomerii, quondam Archiepiscopi Strigon., ab agris iuxta villam Samuth — — situatis, per eundem Lodomerium Archiepiscopum felicis recordationis ad ipsam missam virginis gloriosae legatis — —, nec non cum decima parte illorum, quae legantur Ecclesiae s. Saluatoris Custodem pertineat, cottidie solempniter celebranda.

[6] Praeterea idem Parochialis Sacer-

Digitized by Google

is, hogy a scholasticust étellel a maga asztalánál lássa el s amennyiben az pap, a tanításon kívül semminemű egyházi ténykedés végzésére nem szoríthatja. Ő csak az egyházi zsolozsmaimákat köteles növendékeivel tisztességesen elmondani. Számára épségben maradnak azon kisebbrendű jogok, melyek temetéseknél őt illetik.[1] Esetleges adományok nem a plebánost, hanem a káptalan egyházát illetik.[2] Végre a bíró s a tanács igérik, hogy a plebánost kihágásaiban semminemű módon nem támogatják, hanem a káptalannal egyetemben őt kellőképen megfenyítik.[3]

E szerződés igen érdekes és tanulságos világot vett a belvárosi plebánia történetére. Ami ugyanis egyes pontjai sorozatában különösen kitünik az, hogy a káptalan úgy magára a plebániára igényt tart, mint pedig a plebánost is a maga jogkörébe vonja. A plebánost a városi tanács csakis a káptalan kebeléből választotta s nem annak körén kívül, mi kétségtelenné teszi, hogy a káptalan a plebániai teendőket és jogokat a magáénak tekintette. Tényleg mindig a káptalan gondozta a lelkipásztori szükségletek kielégítését, úgy fenn a hegyen, mint aztán a városban, mikor abba a hegyről leköltözködött. Vagyis a káptalan virtuális plebánosa volt a városnak s a plebániai teendőket mint mondottuk hetenkint felváltva más-más tagja által

---

dos debet tenere consilio Ciuium suum Vicarium, — — qui continuo esse debet in Ecclesia administranda, seu exhibenda fidelibus animabus Ecclesiastica Sacramenta.

[1] Caeterum Scholasticum retinebit ad mensam suam, qui si sacerdos fuerit, ad officium Ecclesiae, praeter officium Scholastici, nullo vinculo sit adstrictus, sed a prima omnes horas cum suis scholaribus — — honeste exequatur, saluis illis iuribus suis minutis, quae in officiis funerum fieri consueuerunt.

[2] Pia consideratione annectimus, quod si per aliquem — — donatio fuerit facta — —, ad nullum alium, quam ad ipsam pertineat Ecclesiam.

[3] Sane etiam hoc iidem Iudex et cives — — promiserunt, — — quod, eundem sacerdotem in suis excessibus nec — — prece, vel precio — — fovebunt — —, sed una nobiscum ad eius correptionem astabunt.

Digitized by Google

végeztette. A lelkipásztorkodás e neme úgylátszik idővel nem volt tovább fenntartható. A lelkipásztorsággal a személyes bizalom eszméje függ össze s azért kivánatosnak tetszett, kétségtelen a város részéről való ösztönzésre, hogy az erkölcsi plebánost személyes plebános váltsa fel oly egyénben, kit méltó papi voltán kívül az iránta érzett közbizalom is elfogadhatóvá tesz. Hogy azonban e változás mennyire nem szüntette meg a káptalannak plebánosi virtuális jellegét, az az 1302 évi szerződés ama határozatából tünik ki, mely szerint a plebános a káptalant nem csak tiszteletben részesíteni tartozott, hanem annak a maga plebániai jövedelmeiből évenkint bizonyos meghatározott összeget kiszolgáltatni, sőt azt egy ízben tisztességes jó ebédben részesíteni is. Ezek a határozatok tehát a plebánost mint a káptalan helyettesét és megbizottját tüntetik fel. A plebános felett való fegyelmi jognak hangsúlyozása is megerősíti a káptalan és a plebános között fennforgó eme viszonyt. Az adományoknak az egyház és nem a plebános számára való biztosítása azonkép arról bizonyít, hogy az állandó plebános a váltakozó plebános rendszeréből fejlett ki.

Kérdés, hogy honnan támadt a városnak a plebánosválasztásra való joga? Láttuk, hogy a Csukárok mint a Sz. Márton-egyház „igaz patronusai" viselkednek. Homályos az igaz patronatusság kifejezésének értelme, mert az talán többet sem mond mint azt, hogy a Csukárok az egyháznak *jóltevői* voltak. De lehet, hogy a jóltevők generátiójának kihalása után az egyház nagyon is érezte az újabb jóltevők szükségét. Maga a káptalan és prépostság a maga erejéből alig elégíthette ki az egyház anyagi szükségleteit. A város érdekében feküdt a főegyház feletti védnökség jogait megszerezni s késznek nyilatkozott e jogok megszerzéséért angyagi áldozatokat hozni. E kölcsönös törek-

Digitized by Google

vés kifolyása az 1302 évi szerződés. Ebben a város már mint *patronus* szerepel, mert hiszen a város választja a plebánost, ha nem is feltétlenül, mert csakis zárt körből, a káptalan köréből választhatta azt. Patronátusi jogai azzal is korlátozva voltak, hogy a plebános letételében függetlenül el nem járhatott, de még a plebánosnak a káptalan ellen való istápolását sem eszközölhette.

Nem telt belé egy félszázad, hogy a szerződést káptalan és város közt megújították. 1348-ban ápr. 24-ikén Pusterlai Vilmos prépostnak és konstantinápolyi patriarchának helynöke Péter őrkanonok a káptalannal együttesen új szerződést kötnek a várossal.[1] Mi volt e megújítás oka? Kétségtelenül viszálkodás és egyenetlenség káptalan és város közt. Tudjuk, hogy 1337-ben a város erőszakosan választja meg plebánosnak Mártont, a Miklós fiát, kit a káptalan akarata ellenére Márton prépost meg is erősít.[2] Ily és hasonló esetek elkerülésére látszott szükségesnek a régi szerződést újból felelevenníteni s új kötelező erőhöz juttatni. Ha összehasonlítjuk a két szerződést, azt látjuk, hogy az 1348 évi szerződés lényegében csak azt tartalmazza, amit az 1302 évi, csak egyes pontok vannak az újabb szerződésben körülményesebben körülírva. A prépostnak plebánosmegerősítési joga s a plebánosnak a prépost, káptalan s város közt megoszló letevési joga az új szerződésben is hangsúlyozvák. Hasonlóképen a plebánosnak azon kötelessége, hogy jövedelméből évenkint 50 pensa régi bécsi denárt fizessen és pedig részben pünkösd s részben Mindszentek nyolczadában. Ha e határidőben a fizetést el-

[1] Datum Posonii Anno Domini Millesimo Tercentesimo Quadragesimo Octavo, in die Sancti Georgii Martyris. (Megvan a kápt. ltban Capsa R. fasc. 2 Nr. 77. Lipót császár hitelesített átiratában u. o. Capsa G. fasc. 4 Nr. 113. Kiadta Rimely: *Capit. Pos.* 319—321.) E szerződést 1741-ben a káptalan és város megerősítették. (Rimely i. h. 322—324. ll.)

[2] L. e mű III, 235.

Digitized by Google

mulasztaná, lefoglaltatnak a hivek által felajánlott adományok. A káptalannak adandó ebéd s a prépostnak juttatandó ajándékok kötelezettsége is kifejezést nyer az új szerződésben. A végrendelkezéseknél való részvétel, a Lodomér érsek által alapított máriás mise megtartása, a scholasticusnak a plebánosi asztalnál való eltartása, úgy vannak az új szerződésben fogalmazva mint a régiben. A temetéskor az egyházba hozott adományok, az ételek és italok valamint az oltárra helyezett adományok kivételével, a felajánlóknak akarata szerint osztandók fel.[1] A segédpapot illetőleg az új szerződés a plebánost már *két* helyettesnek a tartására kötelezi,[2] miből a lelkipásztori teendők szaporodására következtethetünk. A város az új szerződésben is megfogadja, hogy kihágásról vádolt plebánost sógorság s komaság réven nem fog a káptalannal szemben támogatni.[3] A hivek alapítványából az egyházban tényked̄ő káplányok mindenben, ami méltó, szabad, jogos és tisztességes, a plebánosnak és káptalannak alávetik magukat.[4] Legnevezetesebb tétele azonban az, mely a *patronátusi eszmét* világosabban s határozottan kifejezi, mert szerinte a plebánost a város urai *mint patrónusok* választják.[5]

[1] Oblationes vero, quae cum funeribus ad Ecclesiam deportantur, cuiuscunque generis fuerint, praeter comestibilia et potabilia ac offertorium Altaris, arbitrio committi debent offerentis.

[2] Praeterea idem Plebanus, de consilio Judicis, Juratorum et Civium tenere tenebit *duos Vicarios,* seu socios Presbyteros, bonae vitae et honestae conversationis, sacramenta Xti fidelibus porrecturos.

[3] promiserunt et se voluntarie adstrinxerunt, quod Martinum Plebanum modernum, per ipsos electum, nec inposterum per ipsos aliquem eligendum, causa consanguinitatis vel affinitatis, prece, vel pretio, contra Deum et Justitiam in suis Excessibus fovebunt, sed una nobiscum ad ipsius correctionem toto conamine stabunt.

[4] Adiicientes, quod universi et singuli Capellani, qui Patrocinio Jesu Xti, ex pia Dotatione fidelium quorumcunque in eadem Ecclesia perfruentium, ipsi Plebano et nobis in dignis, licitis, justis et honestis, quae videlicet utilitati et commodo, tam ipsi Ecclesiae, quam Plebano visa fuerint expedire, et honori praesertim in divinis officiis devote, sedulo et continue obedientiam exbibeant salutarem.

[5] Quod Judex, Jurati at Cives Poso-

Digitized by Google

A mondottakból kitetszik, hogy a plebános a kötött szerződések értelmében a káptalan soraiból volt választandó és csakugyan az összes ismert belvárosi plebánosok mind káptalani tagok, kanonokok voltak,[1] amint még ma is ezen szerződések értelmében a város mindig a kanonokok sorából választja a plebánost, melyet már nem a prépost, hanem az esztergomi érsek erősít meg hivatalában. A választott plebános aztán ünnepi szertartások mellett lett hivatalába beigtatva. Egy ilyen beigtatásnak emléke és leirása 1438-ból maradt reánk.[2] A beigtatott plebános ugyan nem a Sz. Márton, hanem a Sz. Lőrincz egyházának a papja, ez azonban mitsem tesz, mert a beigtatási eljárás egyaránt használatos volt minden plebánosbeigtatásnál. A beigtatás a közjegyző és tanuk előtt történt s a templomon kívül, az azt körülvevő temetőben vette kezdetét.[3] A beigtatandó kezeiben tartotta az esztergomi érsek helynökének megerősítő és investiturális okiratait s kérte ezek alapján javadalmába való beigtatását.[4] A beigtató kanonok erre a jelenlevő plebániai hivekhez fordulva fel-

---

nienses, qui pro tempore fuerint, vacante eadem Plebania, in eadem Ecclesia, *tamquam patroni eligant et eligere debeant,* in perpetuum Sacerdotem, sui Plebanum, unum discretum et idoneum ex Canonicis nostri Collegii, et extra non.

[1] Eddig felkutatott de még elégtelen adataink szerint a következők: 1311 *Jakab.* — 1331—1341 *Péter.* — 1346 *Miklós.* — 1348—1368 *Márton.* — 1382 *Pál.* — 1390—1397 *Mihály.* — 1401 *Kuepoden Márton.* — 1405 *János.* — 1419 *Bernát.* — 1426—1456 *Márton.* — 1458 *Pál.* — 1462—1468 *Bernát.* — 1470 *Han János.* — 1470 *Pál.* — 1474 *Bernát.* — 1477—1481 *Han János.* — 1485 *Körmöczi Márton.* — 1486—1490 *Han János.* — 1500—1506 *Rorbeck Pongrácz.* — 1514—1527 *Niethamer* másképp *Schmidl János.* — (Mindezekre nézve l. e mű III, 229—292.)

[2] A magyar kamarai levéltárban levő eredeti után közölte Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 210—212.

[3] in cimeterio Ecclesiae Parochialis.

[4] tenens in suis manibus quasdam litteras confirmationis et Inuestiturae... vigore quarum literarum requisiuit et monuit a pozsonyi káptalan beigtató kanonokját, vt ipsum in et ad realem ac personalem, iuxta tenorem earumdem literarum praedictae Ecclesiae Parochialis . . . induceret possessionem, sibique de fructibus responderi ad quos pertinet, demandaret.

Digitized by Google

szólítja azokat, hogy szolgáltassák ki ezentúl a plebánosnak az őt megillető jövedelmeket és adókat, valamint tanusítsák iránta a köteles tiszteletet és engedelmességet.[1] Aztán átadta a plebánosnak a templom hátsó ajtajának kulcsát annak jeléül, hogy a templom ezentúl az ő tulajdona és birtoka.[2] Ezután bevezette őt a templomba a nagy oltárhoz, melynek oldalait vele megérintette. Eközben a kar az öröm és üdvözlet jeléül a Te Deum laudamus czímű hálaadó éneket énekelte végig. Közben pedig a harangok zúgtak.[3] Ezután átszolgáltatta a beigtató a beigtatandónak az oltáron felajánlott szeretetadományokat annak jeléül, hogy ezek ezentúl őt jogosan illetik.[4] Végül mindezekről a plebános a közjegyző által magának egy vagy több okiratot állíttatott ki.[5]

A plebános régi stipulált kötelezettségeiből ma is fennáll a tisztességes ebéd adásának kötelezettsége, de a káptalannak évi pénztaksa, a prépostnak pedig évi ajándék juttatásának szokását már az idő elemésztette. Ami

---

[1] mox idem Venerandus . . . Canonicus (ki a beigtatást végezte) alta voce in Tewtunico vulgari (Knauznál tévesen in Foro ciuico) Plebisanis praesentibus et audientibus in haec vel similia verba pronunciauit de mandato Domini . . . Archiepiscopi Strigoniensis etc. ac Domini Vicary ipsius in spiritualibus generalis: praecipio et mando sub excommunicationis poena, omnibus censitis et Parochianis Ecclesiae huius parochialis . . ., quatenus census, offertorium et prouentus hanc Ecclesiam concernentes, Domino . . . Plebano huius Ecclesiae porrigant et administrent, ac reuerentiam et obedientiam subjugalem, prout Plebanum condecet.

[2] acceptaque claue posterioris osty ipsi domino . . . Plebano tradidit in signum proprietatis et possessionis ipsius Ecclesie.

[3] ac inducendo ad Ecclesiam ad Altare maius Chori accersiuit, tradendo sibi cornua Altaris tangenda, et Chorus in signum laetitiae et congratulationis, incepit cantare „Te Deum laudamus", iisque ad finem persequendo, campanaeque ipsius Ecclesiae pulsabantur.

[4] nec non offertorium, quod offerebatur ad Altare, ipse Dominus . . . executor recepit, et dedit Domino . . . Plebano in signum verae et propriae possessionis.

[5] Super quibus omnibus et singulis ipse Dominus . . . Plebanus, sibi petyt fieri per nos Notarium vnum vel plura instrumenta.

Digitized by Google

pedig a plebános *jövedelmeit* illeti, ezek részint kanonoki stalluma, részint lelkipásztorkodása, részint kegyes alapítványok után folytak számára. Stipendiumok folytak a misék elmondásából, a halottak eltemetéséből, a házassági frigy megáldásából. A misékért fizetett stipendiumok a mai értékhez képest igen csekélyek voltak. A végrendeletek tanuskodása szerint egy-egy miseért 8 dénárt fizettek az áldozárnak.[1] A halottak eltemetésének költségei, részint az egyház, a plebános és a temetésnél szolgálatot tevő egyének közt megoszolva, szintén mérsékeltek voltak.[2] Egyes misék mondásakor a hivek által az oltárra letett vagy temetéskor hozott oblatiók részint pénzből, részint termesztményekből állottak.[3] Kegyes alapítványokból is folyt a plebánosnak nem csekély jövedelme. A Sz. Márton egyházának számos alapítványos miséje volt.[4] Tudjuk továbbá, hogy egyes hivek bőkezüségéből egyéb jövedelmekben is részesült a plebános. Igy tudjuk, hogy Vogl Henrik pozsonyi polgár hagyatékából örök időkre 15 font bécsi dénár jutott Sz. Márton egyháza plebánosának és hivalalutódjainak.[5] Lehetett továbbá némi jövedelme a sz. olajok elhozatala és szétosztása cselekvényéből is. Az 1393 évi esztergomi zsinat ugyanis azt határozta, hogy a nagycsötörtökön Esztergomban szenteltetni szokott sz. olajokért

[1] A végrendeletek szerint 30 mise tartásáért hagyományoztak 1 forintot, esik eszerint egy-egy misére 8 dénár. Egy dénár fluctuálva $1^1/_2$—3 krajczár a mi pénzünk szerint, tehát egy-egy misére esik 12—24 krajczár.

[2] 1480-ban Michl Anna varrónő végrendeletében olvassuk: It. darnach schaff ich 1 fl. *Zubestatung Zu der erd meines leichnams.* (*Prot. Test.* I, 180 a.)

[3] Vlreich Ferencz özvegye Klára 1429 évi végrendeletében olvassuk: Item darnach So hat Sy mer geschaft, daz man Irs begee die drey tege *mit oblay, das ist mit solichen oppher* als Si es, selber Irem wirtt, begangen hat. (*Prot. Test.* I, 29 b.)

[4] Wenig Gilig 1434 évi végrendeletében írja: Item so schaff ich vier gulden auf die Padstuben auf dem graben zu ainem ewigen jartag *dem pharrer zu Sannd merten.* (*Prot. Test.* I, 23 a.)

[5] L. e mű III, 242.

Digitized by Google

a pozsonyi Sz. Márton-egyház plebánosa küldjön valakit Esztergomba s aztán ő oszsza ki azokat a pozsonyi prépost egyházi hatósága alatt álló plebánosok között.[1] Ezért minden egyes plebános fizet kilenczven darab 1 arasz hosszú gyertyát és 4 dénárt a plebánosnak költségei fejében. Az így beszolgáltatott gyertyák fele Sz. György nyolczadján az esztergomi, másik fele pedig a pozsonyi egyház szükségleteire fordítandó[2] s így nyilván csak a 4 dénárnyi adó juthatott a plebánosnak, mely azonban a küldöncz költségeire mehetett fel nagyrészt.

A hivek gyarapodásával, kivált mivel főleg vasár- és ünnepnapokon a vidékről is sokan jelentkeztek Pozsonyban, annyira felszaporodtak a lelkipásztori teendők, hogy a papi személyzetnek is egyre gyarapodnia kellett. A két plebániai segédlelkészen kívül egyházi funktiókat végeztek a főtemplomban a *prédikátorok*,[3] a *gyóntatók*,[4] a hajnali miséket és a halotti miséket elmondó *áldozópapok*.[5] Világi személyzet közül többszörösen említvék a *templomatyák*,[6] kikhez a *sekrestyések*[7] és a *harangozók* járultak.[8] Maga a főplebániai templom, a Sz. Márton egyháza, mely közös templomul szolgált a prépostnak és káptalannak, vala-

---

[1] Plebani in districtu Posoniensi ad Praeposituram pertinentes, iura Archidiaconorum, sacros liquores ab Ecclesia Posoniense recipere teneantur; pro quibus sacris liquorihus percipiendis pro tempore *Plebanus Sancti Martini* ad Strigonium mittere teneatur et tandem Plebanis ipsis administrare.

[2] quorum Plebanorum singuli XC candelas vnius palmae longitudinis et denarios quatuor dare Plebano pro expensis fiendis debent; quarum candelarum medietas in octaua S. Georgii Martyris ad Strigoniensem sacristiam praesentare debeat pro luminariis Ecclesie Strigoniensis, et alia medietas pro luminariis Ecclesiae Posoniensis reseruari debeat. (Péterffi: *Conc. Hung.* I, 177. Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 130.)

[3] Számosnak a nevét l. e mű III, 229—292.

[4] peichtväter, confessarii.

[5] *Frühmesser* és *Seelambter* néven említvék.

[6] Mert gailsam *kirichmaister* daselbs (Sz. Márton-egyházban). *Prot. Test.* I, 204 a. És e mű III, 270 ad an. 1485.

[7] messner.

[8] It. Eberl *campanator* (S. Laurencii 19 old.).

Digitized by Google

mint a plebánosnak, a mai restaurált templomtól nagyon eltérő külső arczulattal bírt. Máshelyt láttuk, hogy e templom kiépítése folytonszerű volt.[1] Belső berendezése nem bírt azon józan, mondhatni üresen tátongó külsővel, melylyel az ma mutatkozik a szemlélőnek.[2] Telve volt oltárokkal, a javadalmasok oltáraival, melyek későbben, maradékaik a legújabb restaurátió alkalmával kerültek ki a templomból. A falakat mindenfelé képek diszítették. Ezek közűl egynek, a hivekre nagy varázserővel hatott Mária-képnek csak emléke szállott reánk.[3] E kép a Keresztkútnál függött. Előtte csillár lógott, melyet a városi tanács gyertyákkal világíttatott meg húsvétkor, Adventben, Keresztfelmagasztalása ünnepén és Úrnapján. A rávaló gyertyákat olykor a pozsonyi nők öntötték. Először e kép 1442-ben, utoljára 1549—50-ben van említve.[4] A régi felszerelésből alig maradt valami reánk. A közé, ami fennmaradt, a szentély czimeres zárókövei,[5] a Sz. Anna-kápolnában a gótajtó tympanonjában díszlő s műtörténetileg hírneves Sz. Háromság dombormű,[6] aztán a régi gót szentségház részlete,[7] a román stylű keresztkút,[8] egyes egyházi szerek, kelyhek, ereklyetartók, bursák, mellkeresztek, clenodiumok,[9] kivált a gyönyörű nagy szentségtartó tartoznak.[10] A régi egyházi öltönyök legnagyobb része újabb időkben kótyavetéltetett el, mit eléggé dorgálni nem lehet. A régi sírkövek legnagyobb része is a legutóbbi restaurátió purizáló szenvedélyének esett áldozatúl, mit annyival is inkább sajnálhatni, mivel

[1] L. e mű II. 1, 190—207 és 226—251, 301—304.

[2] Rajzát l. e mű III, 233.

[3] *Wesperpilt* néven említtetik.

[4] Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877 évf. 162 sz.

[5] L. e mű II. 1, 243—249 és III. 433, 442, 446.

[6] Rajzát l. e mű III, 197.

[7] Rajzát l. e mű III, 241., fémajtaját pedig III, 261.

[8] Rajzát l. e mű III, 273., növénydiszítését III, 345.

[9] Ezeket leírta Römer Floris: *A pozsonyi káptalan újabban talált egyházi ékszerei,* közzétéve a *Századok* 1868 évf. II, 95—108.

[10] Rajzát l. e mű III, 229.

Digitized by Google

e kövek, ha nem is művészi, mégis történeti szempontból nem csekély érdekkel és fontossággal bírnának. Mindössze csak nehány domborműves síremlék maradt fenn s diszíti ma a főtemplom külső-belső falát. Ilyen Pálffy Miklós a győri hősnek a szentély éjszaki hosszfalában levő márvány sírszobra,[1] Ujlaky Ferencz volt pozsonyi prépostnak s utóbb győri majd egri püspöknek a szentély éjszaki zárfalában levő vörösmárvány dombormű síremléke,[2] Hetesi Pethe Márton kalocsai érseknek a szentély déli zárfalában levő vörösmárvány dombormű síremléke,[3] Illésházy Istvánnak és Erdődy Annának az éjszaki külső szentélyfalban levő dombormű síremléke.[4] Ezt szépségre nézve még inkább fölülmúlja a déli külső falon látható dombormű síremlék.[5] Méltó díszül szolgál ma Schoenberg György pozsonyi prépostnak a Sz. Anna-kápolnában álló alakos sírköve.[6] Eredetileg a sekrestyében állott, hol a sírfeliratos márványtáblát ma is találjuk. Romer Gáspár pozsonyi kanonoknak domborműves síremléke csak nehezen kerülte el az enyészetet.[7] Hogy a templomban Sz. Orbánnak megaranyozott ezüst szobor-tartóban elhelyezett ereklyéi tiszteltettek, azt egy 1425 évi leltár bizonyítja.[8]

A plebániául szolgált Sz. Márton egyháza, szakadatlanul részesült a hivek anyagi támogatásában. Épületének karbantartására s egyes időközi újépítésekre a hivek nem szüntek kisebb-nagyobb összegeket ajándékozni vagy végrendeletileg hagyományozni.[9] Adtak és hagyományoztak továbbá a templom felszerelésére, így könyvekre,[10] orgo-

[1] Rajzát l. e mű II. 1, 305.
[2] Rajzát l. e mű II. 1, 347.
[3] Rajzát l. e mű II. 1, 348.
[4] Rajzát l. e mű III, 321.
[5] Rajzát l. e mű III, 281.
[6] Rajzát l. e mű III, 219.
[7] Rajzát l. e mű III, 286.
[8] Ipolyi: *Új Magy. Muz.* 1856 I, 161. *Mittheilungen d. Cent. Comm.* 1857 jún. füz. Ipolyi: *Magy. ereklyék.* Közzétéve az *Arch. Közl.* III, 111.
[9] Számos példát l. e mű II. 1, 237 l. 1 jegyz.
[10] 1425-ben quidam Capellanus con-

Digitized by Google

nára,[1] gyertyákra,[2] egyházi szerekre[3] s egyéb hasonló szükségletekre. Szaporították az egyes hivek a templom szolgálati személyzetét, mint ahogy ezt Hosszú János kanonok is tette, ki 1350 előtt két káplányságot alapított, egyet a Sz. Márton- s egyet a Sz. Lőrincz-egyház számára.[4] Mások arra törekedtek, hogy Pozsony e főegyháza erkölcsi előnyökben részesüljön. Igy tudjuk, hogy 1316-ban Tamás esztergomi érsek, János nyitrai és Miklós győri püspökök a czélból, hogy Sz. Márton egyháza minél több hivőt vonzzon magához,[5] közös tanácsból mindazok, kik a hajnalban Sz. Mária tiszteletére mondatni szokott[6] misén megjelennek, gyónnak és vezekelnek, 12 napi bucsúban részesüljenek.[7] Később 1452-ben Márton plebános kérésére a pozsonyi főegyház 40 napi bucsút kapott engedélyezve.[8]

A városfalakon kívül állott plebánia-egyházak egyike *Sz. Lőrincz vértanúról* volt elnevezve. Alapítója és alapításának ideje ismeretlen. Tény, hogy a XIV. század elején már fennállott, mert 1311-ben egyik plebáno-

---

dam Michaelis Jakchy Capellanus defunctus in ea ecclesia (St. Martini) legavit *eidem ecclesie unum librum Missalis. (Dipl. Pos.* I, 469.) L. továbbá fenntebb 349 l. 5 jegyz.

[1] 1501 aug. 13-ikán Pisentzer Bálint végrendeletileg Schaff ich Zu der *Orgeln* Sandt Merten pfarrkirchen 1 fl. *(Prot. Test.* I, 282.)

[2] Számos végrendeletben.

[3] Egkenvelter 1457 évi végrendeletében írja: Item Alle meine klainad, gürtl, pecher, Schal, koppfl sel. meiner hawsffrawen gürtl, daraus sol man *machen kelich* vnd voraus ainen *geben Zu sannd Mertten kirchen* vnd den Anndern in das tal . . . Item der Veyrtag Goldsmid hat von mir ynn XIII lot Silber das schaff ich auch Zu den kelichen. *(Prot. Test.* I, 93 a.)

[4] Hosszu János pozsonyi kanonok és Sz. Lőrincz egyháza plebánosa szóbelileg végrendelkezett (1350 előtt) és meghagyta végrendeleti végrehajtójának, hogy ezek lelke üdveért *duos perpetuos Capellanos, unum ad Ecclesiam S. Martini et alium ad Ecclesiam S. Laurency* de suis rebus et possessionibus propriis dotandos perpetuo collocarent. *(Dipl. Pos.* I, 256.)

[5] Kijelentik, hogy specialiter ecclesiam sancti Saluatoris de Posonio, in confinio Regni positam, velimus congruis honoribus decorare, *ut maior concursus populi ad eam habeatur et deuocio cristi fidelium augeatur.*

[6] ad missem beate virginis, que solet in aurora uel lucescente die celebrari.

[7] Knauz: *Mon.* II, 726.

[8] E mű III, 256.

Digitized by Google

sának, Leupoldnak a nevével találkozunk.[1] Amit bizonyosul tudunk az, hogy e plebániatemplom a mai Zöldpiaczon, az Aranylúdhoz czimzett, már nem létező vendéglő és a mai Sz. Florián szobra között levő téren állott.[2] Semmi esetre nem állott a mai Polgármenház templomának helyén.[3] Régisége mellett bizonyít az a körülmény is, hogy átépítésének szükségessége már a XV. század elején sürgősnek mutatkozott. Az ez évszázadi végrendeletek tanuskodása szerint a hivek az egész századon át kisebb-nagyobb összegeket hagyományoztak e czélra e templomnak.[4] Egyes hivek szőlőket, házakat,

[1] *Capit. Pos.* 190 l.

[2] Die 1529 abgebrochene Pfarrkirche zu *S. Laurents* stand am Platze der heutigen Florianisäule und unfern von selber 1496 die städtische Kalkhütte, írja Rakovszky. *(Pr. Ztg* 1877. Nr. 11.) Hasonló értelemben ugyanő *Magy. Tud. Ért.* I, 137.

[3] E nézetet ujabban dr. Vámossy fejezte ki a polgári aggmenházról irott művében. Azonban mi e véleményét magunkévá nem tehetjük, mert tudjuk, hogy már a középkorban e helyen az Ispotály állott. Tudjuk továbbá abból a perből, mely a Sz. Antal-rend és a sz. lőrinczi plebános között fennforgott, hogy az Ispotály templomának harangja meg nem szólalhatott azalatt, hogy a Sz. Lőrincz-templomban a nagy mise állott. Tehát nagyon közel esett e két templom egymáshoz. A városfalaktól, ha a Sz. Lőrincz temploma a mai polgári menház helyén állott volna, már annyira távol esett volna, hogy védelmi czélból azt lebontani nem lett volna szükséges.

[4] 1427-ben Frantz Ulrich neje Clara hagyott hundert phund phennig, weiss gelts, tzu den kirichen, die man kuniftic-leich pawen wirdet, in den Eren Sand Michel vnd Sand *laurentzen in der vorstat tzu prespurg* . . . wär aber das daz man die kirichen nicht wold gestaten ze pawen, akkor a 100 font fillér a *Sz. Márton-egyház építésére* fordíttassék. *(Prot. Test.* I, 29 a.) — 1436-ban Niklas Harrer írja: Item So schaff ich zu *Sand Lorentzen zu dem gepew* tzehen gulden an gold. *(Prot. Test.* I, 26 a.) — 1440-ben Käser András pro Ecclesia Sancti *laurencij* extra muros posonij *reformanda* legat X fl. au. *(Prot. Test.* I, 34.) — 1442-ben Stephan Grünpacher kramer írja: Item vnd Schaff auch durch meiner sel selichait willen zu sand *laurentzen* kirchen auch *zu dem paw* V flor. aurj. *(Prot. Test.* I, 38 a.) — 1451-ben Ungerl Borbála: Item von erst So schaff ich *zum paw zu sand laurentzen chirchen* ein wandlung chertzen vnd X flor. *(Prot. Test.* I, 67.) — 1451-ben Jung Lőrincz: Item vnd schaff auch zu sand *Laurentzen* kirichen *zum kar zum paw* wenn man wirt anheben X lib. den. *(Prot. Test.* I, 71 a.) — 1453-ban Gundaker Wiltpuld írja: Item zu sand *Laurenczen* pfarrchirchen schaff ich X

Digitized by Google

gulden dy daselbs zu dem *paw* oder ander notturft sol nuczen vnd anlegen. *(Prot. Test.* I, 78.) — 1457-ben Wölffel Máté azon esetre, ha gyermekei elhalnának: so sol mein Swager Jorg Weinbachter die gülter geben, zu *gepew* zu Sannd *Michels* kirichen, vnd zu Sannd *larentzen* kirichen. *(Prot. Test.* I, 89 a.) — 1457-ben Dornpacher Krisztán hagy zu *dem paw zu sannd larentzen* ij gulden. *(Prot. Test.* I, 115 a.) — 1461-ben Adler Gáspár: Item So schaff ich zu *sannd larenczen kyrchen zu dem paw* des kor X fl. auri. *(Prot. Test.* I, 111 a.) — 1463-ban Grunwald Miklós: Item Schaff Ich vier guldein zu *dem paw hintz sand Larentzen. (Prot. Test.* I, 110.) — 1463-ban Viertzker Bernát hagy *zum paw sannd larentzen kirchen* XX guldein vmb seiner seel hail willen. *(Prot. Test.* I, 113 a.) — 1464-ben Frank Farkas jószágát eladatni rendeli s e pénz $^1/_6$-részét hagyja zu *sand larentzen kirchen* daselbs (Presburg) zum gepaw. *(Prot. Test.* I, 120.) — 1465-ben Eylausnrok János hagy zu *sannd larentzen* kirchen *zum paw* X fl. den. *(Prot. Test.* I, 128.) — 1467-ben Welser Márton hagy zu *sand larentzen zu dem paw* 1 gulden. *(Prot. Test.* I, 148.) — 1468-ban Frank Chaincz (kuencz) hagy X fl. zw *sannd Larenczen Zw dem paw. (Prot. Test.* I, 144.) — 1471-ben Harrer Dorottya hagy zu *sand larentzen* zu dem paw V fl. *(Prot. Test.* I, 149 a.) — 1475-ben Weichamer András hagy 1 fl. zw *dem paw* Zw Sand *larentzen. (Prot. Test.* I, 168.) — 1479-ben Romer Jakab hagy Zw Sant *laurentzen* kirchen *Zwm paw* X fl. *(Prot. Test.* I, 122 a.) — 1485-ben Vanning Márton hagy ij fl. zu dem *paw Sand lorentzen. (Prot. Test.* I, 203 a.) — 1487-ben Holtzer András neje Anna zu *Sand laurentzen* kirchen zu *dem paw* schaff ich Zwen gulden. *(Prot. Test.* I, 207.) — 1488-ban Rosstauscher Márton hagy zu *sand Lorentzen* kirchen *gepaw* ij ftot. *(Prot. Test.* I, 213 a.) — 1492-ben Aigner Farkas özvegye Borbála hagy Zw *dem gepew Sannd Larennczen* pfarrkirchen V fl. *(Prot. Test.* I, 229.) — 1492-ben Eylausmrok János özvegye Katalin hagy zu *dem gepew Sant lorentzen* kirchen XII fl. *(Prot. Test.* I, 231 a.) — 1493-ban Pader Menyhért 4 ftot hagy zu *sand larentzn* pharrkirchen. *(Prot. Test.* I, 234.) — 1494-ben Grasman János hagy zu sand *larentzn* zu *dem paw* 1 vngrisch gulden. *(Prot. Test.* I, 242.) — 1495-ben Aigner Ulrik soproni polgár 4 ftot hagy olyképen, hogy hármat a *sz. lőrinczi plebános kapjon,* den ainen gulden sol man geben *zu dem gepaw* der kirchen. *(Prot. Test.* I, 245.) — 1495-ben Fuchshuber György hagy zu *dem paw Sand lorentzen* pfarrkirchen ij lb den. *(Prot. Test.* I, 247.) — 1495-ben Aigner János hagy zu *Sand Lorentzen* kirchen iiij fl olyformán, hogy 1 ftért misét szolgáltasson a pap, vnd die andern drey gulden zu *dem gepaw* derselbigen kirchen. *(Prot. Test.* I, 249.) — 1495-ben Mayr György hagy Zu *Sand Lorentzen* kirchen Zu dem *gepaw* XVI fl. olyformán, hogy a papok 2 ftért mondjanak engesztelő miséket, vnd die Xiiij fl sol man geben Zu dem *gepaw* der kirchen. *(Prot Test.* I, 252 a.) — 1495-ben Fleischhacker Vit hagy zw *Sand Lorentzen* kirchen Zu *dem Paw* iiij gulden. *(Prot. Test.* I, 254 a.) — 1497-ben Teybler Kálmán neje Orsolya hagy zu sand *lorentzen* kirchen 3 ftot, abból 1 misére, vnd die andern ij fl sol der kirchmaister einnemen Zu dem *gepau* der bemelten kirchen. *(Prot. Test.* I, 261.) — 1497-ben Wildfewr Tamás hagy zu dem *gepaw sand larentzn* kirchn iij gulden. *(Prot. Test.* I, 264.) — 1498-ban Sala-

Digitized by Google

mon János: Schaff ich vnd verorden Zu *Sandt lorentzen* Zu dem *paw* ain gulden. *(Prot. Test.* I, 274.) — 1499-ben Fleischhaker Jakab özvegye Borbála hagy Zu *Sandt Lorentzen zum paw X gulden* vnd ain Silbergürtl. *(Prot. Test.* I, 269.) — 1501-ben Fretter Mátyás hagy Zu Sand *lorentzen* kirchen zum *paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 277 a.) — 1501-ben Püler Ulrik hagy zu dem *gepaw sand lorentzen kirchen* ij fl. *(Prot. Test.* I, 278 a.) — 1501-ben Kesman Jobst neje Ilona hagy zu *Sandt Lorentzen* iij fl zum *paw. (Prot. Test.* I, 280 a.) — 1502 ben Eisenreich Péter kívánja, hogy hagyatékából adjanak zum *Paw Sandt lorentzen* kirchen sechs gulden. *(Prot. Test.* I, 282.) — 1502-ben Kreytz Péter hagy in *Sant lorentzen Zu dem pau* iij fl. *(Prot. Test.* I, 284 a.) — 1502-ben Pehem Máté neje Anna hagy Zu *Sandt lorentzen kirchen zum paw* ain gulden. *(Prot. Test.* I, 287.) — 1502-ben Ebner Margit hagy vir fl. zu Sandt *Lorentzen* kirchen Zum *paw. (Prot. Test.* I, 299 a.) — 1503-ban Peham Tamás özvegye Dorottya hagy zum *paw Sandt Lorentzen* kirchen drey gulden. *(Prot. Test.* I, 291.) — 1504-ben Hoffmair György hagy iiij fl Zu Sandt *lorentzen* kirchen zu *dem paw. (Prot. Test.* I, 303.) — 1505-ben Eisenreich Péter özvegye Margit hagy zu *dem paw sand lorentzen* X fl. *(Prot. Test.* I, 300.) — 1506-ban Puechler Krisztina hagy zu sand *lorentzen* pharkirchen zwm *paw* iiij fl. *(Prot. Test.* I, 309.) — 1509-ben Strodendorffer Margit ruhaneműt hagy zu sandt larentzen zum *paw. (Prot. Test.* I, 322.) — 1510-ben Pfaffsteter Farkas hagy Zw sandt *larentzen* zu dem *paw* 1 fl. *(Prot. Test.* I, 329 a.) — 1510-ben Ferber Margit hagy Zw *larentzen* Pharkirchen Zu *dem paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 330 a.) — 1511-ben Pfaffsteter Anna Zu den heyling sand sand *larentzen* Zu dew *paw* 1 fl. *(Prot. Test.* I, 331.) — 1511-ben Welser Miklós hagy zu *dem paw* dem lieben heyling sandt *larentzen* pharrkirchen. (*Prot. Test.* I, 331 a.) — 1511-ben Haytawr Jakab hagy gen Sand *lorentzen* zu dem *paw* iij gulden. *(Prot. Test.* I, 335.) — 1511-ben Aigner Jakab hagy Zu Sand *lorentzen* iij fl. zum *paw. (Prot. Test.* I, 340 a.) — 1513-ban Sessler Tibold hagy in Sand *Lorentzen* kirchen zu dem *paw* fünff gulden in gelt. *(Prot. Test.* I, 335 a.) — 1513 ban Hacker máskép Hassen Ulrich hagy zu Sannd *Lorenntzenn* pfarkirchen *zum paw* VII gulden zu xβϑ. *(Prot. Test.* I, 347.) — 1513-ban Poscha Balázs özvegye Julia hagy Zu Sannd *Lorentzen* pfarkirchen zum *paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 348.) — 1514-ben Hasen Ulrik özvegye Katalin hagy zu dem *gepaw* der kirchen des Heilign Sand *lorentzn* j ℭ ϑ. *(Prot. Test.* I, 354 a.) — 1514-ben Jud Márton hagy 1 fl. Zu Sand *lorentzen* Zu dem *paw. (Prot. Test.* I, 355 a.) — 1515-ben Prantner Antal hagy ij gulden zu *Sand lorentzen* zu dem *paw. (Prot. Test.* I, 357 a.) — 1516-ban Rosendorffer Márton hagy dem heiligen Sand *Lorentzen* zu dem *paw* X fl. *(Prot. Test.* I, 367 a.) — 1517-ben Schartek János hagy zu sanndt *Larentzen* ij fl, den ain zum *paw,* a másikat misékre. *(Prot. Test.* I, 369 a.) — 1517-ben Gumbacher Kálmán hagy zu Sannd *Larentzen* Pharkhirchen zu dem *Paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 371.) — 518-ban Katzelperger Anna hagy Zu der Pfarrkirchen Sannt *Laurentzen* zu dem *paw* V fl. *(Prot. Test.* I, 382.) — 1519 ben Eisenreich Sebestyén neje Borbála hagy Zw Sand *Lorentzen* pfarkirchen da Selbs Zwm *paw* 1 fl, ungr. *(Prot. Test.* I, 386.) — 1521-ben Zäpffl Márton özvegye Angles hagy zu Santt *Laurentzen* kirchen viij fl. zum *paw.*

Digitized by Google

fekvőségeket is.[1] De bőkezüen gondoskodtak annak egyébnemű szükségleteiről is.[2] Hirét és tekintélyét erkölcsi tulajdonai is fokozták. Péter pápai követ Budán kelt 1508 évi levelében a templomot többféle egyházi kiváltságokkal ruházta fel.[3] Bakócz Tamás esztergomi érsek és pápai legatus 1518-ban a Sz. Lőrincz-templom egyik tisztelő hivének, Földessy Jánosnak, a pozsonyi érseki curia gondnokának a kérelmére és abban a törekvésében, hogy a nevezett templom tekintélye gyarapodjék, építményében javíttassék és fenntartassék, valamint hogy az isteni tiszteletnél szükséges könyvekkel, kelyhekkel, gyertyákkal és egyéb egyházi szerelvényekkel elláttassék:[4] *100 napos bucsút* biztosított mindazoknak, kik évenkint Sz. Lőrincz templomát máj. 15-ikén Sz. Szűz Zsófia, aug. 10-ikén Sz. Lőrincz vértanu, aug. 15-ikén Nagyboldogasszony,

---

(Prot. Test. I, 395.) — 1521-ben Manhart Jakab hagy Zu Santt *lawrintzen* kirchen zum *paw* iij fl. *(Prot. Test.* I, 401.) — 1522-ben Pägkendorffer Péter hagy dem hayligen Himelfursten martirer und leviten Sanntt *laurentzen* zu seinem gotshaws Zu dem *paw* X fl. gelt. *(Prot Test.* I, 401 a.) — 1522-ben Orendorffer Vlrik neje Margit hagy Zu Santt *laurentzen* zum *paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 403 a.) — 1523-ban Ketinger György neje Borbála a szőlője s háza után fennmaradó összeget hagyja zu sannd *Lorentzen* zum *Baw. (Prot. Test.* I, 407 a.) — 1525-ben Schus Farkas szűcsmester hagy zu sannd *lorentzen* khirchen zum *paw* VIII lb d. *(Prot. Test.* I, 411 a.) — 1526-ban Kayser Luczia hagy zu sannd *lorentzen* khirchen Zum *paw* ij fl. *(Prot. Test.* I, 414.)

[1] 1454-ben Wolfram Borbála egyik szőlőjét hagyja *zu dem paw sannd Laurentzen pfarkirchen. (Prot. Test.* I, 75.)

[2] 1435-ben Steffl krewterin végrendeletileg hagyott zwii wandlicht kerczen zu *Sand lorenczen* vnd zwei Stuck kertzen Zu das *Spital (Prot. Test.* I, 10.)

[3] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 147.

[4] Cupientes igitur, vt parochialis ecclesia sancti Laurentij extra muros Posonienses, nostre Strigoniensis diocesis, ad quam, sicut accepimus, Dilectus nobis in Christo Nobilis vir *Johannes Feldessy* Curie nostre Posoniensis Prouisor, eiusdem diocesis, singularem gerit deuotionis affectum, *congruis frequentetur honoribus et a christifidelibus Jugiter veneretur, ac in suis structuris et edificijs debite reparetur, conseruetur et manuteneatur, Necnon Libris, Calicibus et alijs ornamentis ecclesiasticis, diuino cultui Inibi necessarijs, decenter muniatur,* atque christifideles ipsi eo libentius deuotionis causa confluant ad eandem et ad reparationem, conseruationem et manutentionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices.

Digitized by Google

szept. 8-ikán Kisasszony és decz. 27-ikén János evangelista ünnepein meglátogatják vagy pedig a templom segélyezésére valamit adományoznak.[1] Azonkívül engedélyezte még azt is, hogy nevezett ünnepnapokon és az év minden csütörtökjén az Oltáriszentség ünnepélyesen harangok zúgása mellett a temetőben, a templom körül körülhordoztassék a plebános vagy az általa kijelölt pap által s aztán a kitett szentség mellett ünnepélyes nagy mise énekeltessék.[2]

Hogy az egyház Pozsony egyik leglátogatottabb egyháza volt, kitetszik abból a körülményből is, melylyel Mátyás királynak egyik 1473-ban júl. 13-ikán kelt okirata ismertet meg. E levélből ugyanis kitünik, hogy Széchy Dénes esztergomi érsek a *templom nagy látogatottsága és az istentisztelet nagy szükséglete* miatt, de nemkülömben az áhitat emelése czéljából is 12 énekes tartását engedélyezte volt.[3] Majd ő utána János esztergomi érsek

---

[1] Nos Thomas Cardinalis et legatus . . . omnibus et singulis vtriusque sexus christifidelibus vere penitentibus et confessis, qui dictam ecclesiam in singulis videlicet Assumptionis et Nativitatis beatissime virginis Marie, necnon sanctorum Johannis euangeliste et Laurentij dicte ecclesie Patroni, ac Sophie virginis festiuitatibus et diebus a primis vesperis vsque ad secundas vesperas inclusiue deuote visitaverint annuatim et ad premissa manus porrexerint adiutrices, pro singulis festiuitatibus et diebus predictis, quibus id fecerint, *Centum dies de Iniunctis eis penitencijs misericorditer in domino relaxamus.*

[2] Et insuper . . . parrochialis ecclesie predicte parrochianis specialem graciam facere volentes, eisdem vt annuatim in dictis festiuitatibus et diebus predictis, necnon omnibus et singulis Quintis ferijs, per Anni Circulum Labentibus, *Venerabile Eucharistie sacramentum Cum Cerimonijs debitis et consuetis per Circuitum eiusdem Ecclesie, seu Cimiterium, cum sono Campanarum et alijs, in similibus fieri solitis, per Rectorem, aut alterum, ad hoc pro tempore deputatum presbiterum idoneum deferre, seu deferri facere, Missamque coram eodem diuinissimo sacramento* ad laudem et honorem eiusdem sacramenti *solemniter celebrare et decantare, seu celebrari et decantari facere,* Cuiusuis etiam Loci ordinarij Licencia super hoc minime requisita, possint et valeant, auctoritate apostolica. (Ered. hártyaokirat a pozs. kápt. ltban. Caps. J. fasc. 5. Nr. 113. Kiadva Rakovszkynál: *Magy. Tud. Értekező* I, 148—149. Azonkív. v. ö. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 86.)

[3] Quomodo condam Reuerendissimi domini dionisius Archiepiscopus Stri-

Digitized by Google

ugyancsak a templom istentiszteletének fokozása miatt a 12 énekeshez még 8 énekes tartását engedélyezte.[1] A király szavahihető tudósitásból megértvén, hogy e templom a Mindenható különös kegyelméből isteni tiszteletében napról-napra mindjobban gyarapszik, úgy hogy az egyházi szolgálatnak már a 20 énekes sem tehet kivánt módon eleget,[2] azért a király a saját különös kegyéből még külön 4 énekest engedélyez, úgy hogy ezentúl minden időre 24 énekes lehessen a Sz. Lőrincz-egyház szolgálatára.[3] A királynak e Pozsonyban kelt[4] elhatározása mindenesetre azt mutatja, hogy Pozsonyban a Sz. Lőrincz egyháza nagy közkedveltségnek és sűrű látogatottságnak örvendett.[5] Erre mutat különben az a körülmény is, hogy a templom kincsei, ereklyéi, könyvei és egyházszerei biztosabb meg-

goniensis Cardinalis ac legatus bone memorie vobis *propter frequentem concursum et affluenciam hominum ad eandem ecclesiam, Ibique propter diuinorum officiorum peragendorum et causa eorumdem audiendi aduenciencium, Vt huiusmodi diuina ministeria ob deuocionem populi, in ipsam ecclesiam confluentis,* decenter peragerentur, *duodecim Scolares* indifferenter tam magnos quam paruos illis futuris temporibus tenendos et habendos concesserat et admiserat.

[1] Rursumque Johannes dicte ecclesie Strigoniensis similiter Archiepiscopus nouissimus ad *dictos duodecim scolares octo additerat* et ordinauerat pro dicte ecclesie diuini cultus augmentatione tenendos et conseruandos, prout ex litteris, nostre maiestati exhibitis, plenius vidimus contineri.

[2] Et quia nos intelleximus ex relacione veridica dictam ecclesiam ex speciali omnipotentis misericordia *de die in diem amplius in diuinis peragendis crescere, quominus prefati viginti scolares ad huiusmodi diuina officia peragenda honeste non valeant, neque possint sufficere.*

[3] Vnde nos volentes, ut in eadem ecclesia diuinus cultus magis augeatur, quam diminuatur, Auctoritate nostra Regia *ad predictos viginti Scolares,* per prefatos Archiepiscopos dicte ecclesie sancte (így) laurencij, vt ordinarios, concessos et admissos, *Quatuor de speciale nostra gracia adiicimus et concedimus* per presentes. Qui tandem vigintiquatuor Scolares pro dicta ecclesia s. laurencij perpetuis temporibus valeant et possint teneri et haberi.

[4] Datum *posonij* In die Beate Margarethe Virginis et martiris Anno domini. 1473.

[5] Ered. papirokirat a pozs. kápt. ltárban Caps. H. fasc. 2. Nr. 25 és 33. Közölte egész terjedelmében Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 144—145. Megjegyezzük, hogy Rakovszky szerint 1473-ban *Mihály* volt sz. lőrinczi plebános. Minek alapján állítja ezt?

Digitized by Google

őrzése végett 1484-ben a plebániához külön helyiséget kellett építeni.[1]

A templom alakjáról kép nem maradt reánk, de hogy mégis tágasabb egyház volt, az kitetszik a városi levéltárban meglevő egykorú feljegyzésből. Eszerint a templom és szentélye 158 ölnyi, pilléreinek és boltíveinek magassága 80 ölnyi.[2] Volt benne 10 oltár, tornyán pedig 3 nagy harang.[3] Oltárai közül ismerjük a Sz. Jeromosról, Sz. Erhardról és Sz. Háromságról, a Boldogságos Szűzről és az Úrtestéről elnevezett oltárokat. A Sz. Jeromos oltárát Gailsam Albert mészáros alapította.[4] A Sz. Erhard-javadalom részére épülendő házra Treletsch Anna 1441-ben 50 forintot hagyományoz.[5] Ugyanezen oltár javadalmasa 1472-ben Tamás.[6] Gundaker Vipold a Sz. Lőrincz-egyházban levő Szent-Háromság oltáránál olvasandó 3 misére tesz 1454-ben alapítványt.[7] Jakab bíró leánya Anna, ki előbb monostori Berzethe, utóbb Gmaitl János neje volt, a Lőrinczkapú mellett levő házát élethossziglanra férjére hagyta azon feltétel mellett, hogy ennek halála után a ház a Lőrincz-egyházban levő Sz. Mária-oltárnokságra szálljon.[8] 1493-ban Menyhért fürdős[9] 16 magyar forintot hagy a Sz. Lőrincz templomában levő Szűzmária-oltárnak kehelyre.[10] Treletsch Anna 1441 évi végrendele-

[1] L. alább 487 l.

[2] Item Sand laurentzen kirchn und Kor umb, die habent *CL und VIII (k)lafter*. Item und die pfeyler und pogn inwenig, ti habn LX (k)läfter.

[3] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 155.

[4] *Prot. Test.* I, 194.

[5] Item So schaff ich *zu sand Echarts phrundt ze sand laurenczen kirichen* ze hilf zu ainem haws Ob man daz paun wirt L gulden in goltt, Vnd die weil man daz haws nicht pawt So sol man alle Jar dauon dienen V guldein dem kapplan. *(Prot. Test.* I, 36 a.)

[6] L. e mű III, 264.

[7] L. fenntebb és *Magy. Tud. Értekező* I, 141.

[8] pro *altaria S. Marie* in ecclesia Laurenciana legavit. *(Dipl. Pos.* I, 2.)

[9] Pader.

[10] Fürdős Menyhért hagy 4 magyar ftot zu sand larentzen pharrkirchen *vnd in derselbn pharrkirchen Zu vnnserer liben frawn Altar* 16 magyar ftot egy ezüst kehelyre. *(Prot. Test.* I, 234.)

Digitized by Google

tében 50 forintot hagy a Sz. Lőrincz-egyház Úrtesti javadalmának és káplányjának.[1] Mihály pék 1503 évi végrendeletében említtetik a Sz. Lőrincz-egyházban levő Krisztus- (Úrtesti) oltár káplányja és javadalmasa.[2] 1504-ben Schäfler Farkas a sz. lőrinczi Krisztus-oltár káplányja.[3] Átalán tudjuk, hogy azon 10 oltár közül öt javadalmas volt, ú. n. oltárnokság, melyeknek házaik és szölőik voltak. 1529-ben ezek javadalmasai Kék[4] Simon, Aizinger György, Lederer[5] Gáspár, Süket[6] Benedek és Szempczy Péter.[7] A sz. lőrinczi javadalmak egyes polgárok házaira is voltak betáblázva.[8]

A templom temetőjében, mely középkori szokás szerint a templomot körülvette,[9] a *Sz. Jakabról elnevezett javadalmas kápolna* állott. Schesman András 1436 évi végrendeletében szó van azon borról, melyet bizonyos szölő után évenkint alapítványkép adtak a város előtt fekvő Sz. Jakab-javadalom számára.[10] Itt ugyan az mondatik, hogy a javadalom a templomban volt, de hogy az a templomhoz tartozó temető kápolnájában keresendő, azt egyéb adatok bizonyítják. 1417-ben ugyanis Zsigmond király meghagyja az esztergomi érseknek, hogy a zsoldosokat[11] kényszerítse arra, miszerint a Sz. Jakab-kápolna

[1] Item So schaff ich *zu Gotzleichnambs phrundt zu sand laurenczen* funfczig guldein dauon man dienn sol dem Chapplan V guldein. *(Prot. Test.* I, 36 a.)

[2] E mű III, 279.

[3] E mű III, 280.

[4] kegh. — [5] Cerdo. — [6] Surdus.

[7] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 152. Ugyanő: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 86.

[8] L. e mű III, 280 ad 1504 nov. 24.

[9] Az 1475 évi városi számadókönyv egyik tétele ez: Item so hab ich gebn um Gerten pey *sand larentzen Freythoff* zum zawn 36. D. Rakovszky szerint e temető ott volt, hol ma a Zöldpiaczon a mészárszékek állanak s csakis kerti kerítéssel volt bekerítve. *(Pr. Ztg* 1877. Nr. 11.) Tényleg e tájon régi időkből való emberi csontok kerültek elő, mi valószinüvé teszi, hogy a régi temető odáig huzódott.

[10] die phrunt *sand Jakobs In der kirichen sand larenczy* gestift vor der Stat zu prespurg gelegen. *(Prot. Test.* I, 16 a.)

[11] Dienstsöldner.

Digitized by Google

káplányjának a kötelezett bért fizessék meg.[1] Egy 1437 évi okirat pedig a Sz. Jakab-kápolnát a Sz. Lőrincz-egyház temetőjében állónak mondja.[2] Jerus János ugyancsak 1437-ben a *Sz. Lőrinczné*l levő Sz. Jakab-javadalom prebendatusának mondatik.[3] O mint tanu jelenik meg abból az alkalomból, hogy Walpurgis özvegyasszony szegénysége miatt lemond a sz. jánosi oltárnokság felett gyakorolt kegyúri jogáról és azt a pozsonyvárosi tanácsbeliekre, Kunigsfelder Lajosra és Hörndl Lénárdra átruházza.[4]

A plebánia pecsétjét még csak 1419-ből ismerjük,[5] ellenben plebánosait már a XIV. század óta.[6] Valamennyien

[1] Kápt. ltár Caps. F. fasc. 1. Nr. 30. És l. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 84.

[2] Capella beati *Jacobi Apostoli in Cimiterio ecclesie beati laurencij* extra muros Civitatis posoniensis. *(Dipl. Pos.* II, 403.)

[3] Johann Jerus Präbendat der Altarie des H. Jakob *bei S. Laurentz.* (Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 84.)

[4] Ered. okir. a vár. ltárban. És l. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 139.

[5] Ez évi pecsétje megvan Pozs. vár. ltár. Lad. 46. 2339. A. P. alatt. V. ö. Király 16 l. 4 jegyz.

[6] E sorozat mindenesetre még igen fogyatékos, de már is jóval teljesebb mint Rakovszkyé, ki még 1862-ben igyekezett azt összeállítani. (Knauz és Nagy Iván: *Magy. Tud. Értekező* 1862. I, 137–156.) Ami adataink a következők: 1311 Lipót; 1323 Hosszú (Lang) János; 1324 Lipót; 1335 Pertlinus; 1342 Pál; 1348—1350 Hosszú (Lang) János; 1355 Koos János; 1382 előtt Konrad; 1382 Pfunspinner Jakab; 1384 ugyancsak Jakab; 1393—1397 István; 1400 Korponai Ulrikfi István (talán azonos az előbbivel); 1412 István; 1414 Nagyszombati Kálmánfi Miklós; 1418 Miklós (Nicolaus ecclesie beati Martini Canonicus *plebanusque ecclesie sancti laurencii* martiris extra muros Posonienses. *Dipl. Pos.* II, 112.) 1419 Ferencz; 1419 List Miklós néhainak mondatik; 1421 Márton; 1428 Keresztély; 1438 Mistelbachi Udalrik; 1438–39 Ulrik, ki azonos az előbbivel, sőt, hogy még 1444-ben is ő volt a plebános, bizonyítja egy ez évi 28 frtról szóló nyugtája a városi levéltárban; 1445 Hans pfarer zu S. Larentztől egy nyugta van a vár. ltban *(Dipl. Pos.* I, 556.); 1449 Sepezi Ferencz; 1453—1457 Kraft János; 1458—1467 Jánosfi Ferencz; 1470 Mihály; 1472—1473 Haiden Ferencz; 1474 Neidlinger Ferencz; 1477 Haiden Ferencz; 1477 Mihály; 1484 Ferencz; 1485 Czwickel Miklós; 1489 Ferencz; 1490–1494 Lavai Rorbeck Pongrácz; 1494 Ferencz; 1495—1499 Rorbeck Pongrácz; 1499—1502 Niethamer János; 1504 Bártfai Bálint; 1508 Ujlaki Wohlgemuth Ferencz; 1511—1512 Prucki Fülöp; 1513 Kreitzer Lénárt; 1515 Lechner Fülöp, tőle való nyugta a vár. ltárban *(Dipl. Pos.* I, 556 b.); 1517 Kreitzer Lénárt; 1518 Dobriacher Udalrik; 1518 Ferencz; 1518—1520 Böösi Máté; 1520–1525 Prucki Fülöp; 1529 Böösi Máté. (L. e. mű III, 229—292.)

Digitized by Google

káptalani tagok, kanonokok voltak s a pozsonyi prépost joghatósága alatt állottak. Pensaurai Lénárt, az esztergomi érsek helynökének 1390 évi okiratában a Sz. Lőrincz-egyház lelkésze „a pozsonyi egyház prépostja alatt állónak“ [1] mondatik.[2] Mikor pedig 1484-ben a sz. lőrinczi egyház községe, több pozsony-külvárosi egyén s több pozsonyvárosi esküdt polgár a templomi kincstár számára a plebániához külön helyiséget építeni szándékoztak, ezen építkezéshez engedélyt a prépositól kértek,[3] jeléül, hogy annak hatósága alatt állanak.[4]

A plebános-kinevezési jogot illetőleg sem a sz. lőrinczi, sem a sz. mihályi külvárosi plebániákról nincs ugyan szó akár az 1302 akár az 1348 évi káptalan és város között kötött conventiókban, mégis semmi kétség benne, hogy e conventióknak a plebános-választási jogot illető határozatát a külvárosi plebániákra is kiterjesztették s így a külvárosi plebánosokat is a város választotta a kanonokok közül. Ezt bizonyító adatra azonban csak később találunk. Mikor Zsigmond király alatt az esztergomi érsek a sz. lőrinczi plebános kinevezési jogát a magáénak vitatta, a pozsonyvárosi tanács panaszszal fordult a tárnokmesterhez,

[1] sub Praepositura Ecclesiae Posoniensis.

[2] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 314.

[3] In nostram personaliter venientes presenciam — írja Schoenberg György prépost — nobis supplicare curauerunt humiliter, ac deuote, quatinus nos vnacum domino Francisco plebano *nostrum consensum pariter et assensum prebere velimus et dignaremur,* ut ipsis liceat, possintque merito quandam Testudinem In dote, seu curia domini Plebani ecclesie s. laurencii et successorum eius pro reposicione et tuciori conservacione Reliquiarum, librorum, ornatorum, Thesaurorum seu Clenodiorum et aliarum quarumlibet et qualiumcunque Rerum et bonorum sepedicte ecclesie s. laurencii construi et facere edificari, perpetuis temporibus duraturum.

[4] Ered. hártyaokirat a pozs. kápt. ltban. Caps. F. fasc. 10. Nr. 201. Kiadta Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 146—147. Megjegyzük, hogy Pázmány Péter is a sz. lőrinczi plebánost a pozs. prépost alatt állónak mondja. Appendix I. Péterffynél: *Concilia Sacra* II, 271.)

Digitized by Google

kérve őt, hogy hozza jogsérelmüket a király tudomására, miután a sz. lőrinczi egyházban a várost és nem az érseket illeti meg a plebánosválasztási jog.[1] A város tényleg meg is óvta a maga jogát. Tudjuk, hogy 1382-ben Pfunspinner Jakab[2] a pozsonyvárosi tanács bemutatására lett Demeter esztergomi érsek által kinevezve, illetőleg a megválasztott plebános megerősítve.[3] Nagyszombati Miklós pozsonyi kanonokot is 1414-ben Placentiai Miklós esztergomi kanonok és érseki helynök vezeti be a plebániába.[4] A szertartás, melylyel az installátió történt, azonos volt a sz. mártoni plebános installatiójának szertartásával s ugyanazon jogtermészet jellegezte e plebánia plebánosait, mert eredetileg ez a plebánia is a káptalanhoz tartozott, amiért a sz. lőrinczi plebánosnak is évi adófizetéssel kellett függését elismernie s a káptalannak évi ebéd adásával kedveskednie.[5] Úgy látszik e függőség s e tartozás miatt utóbb egyenetlenség támadt plebános és káptalan közt. 1355-ben Monoszlay Miklós esztergomi érsek a Sz. Lőrincz-egyházat a Sz. Márton-egyház fiókjának nevezve, kötelezi a plebánost a káptalannak az évi 8 font denár fizetésére és az ebéd adására. Az érseki meghagyásnak nyilván nem volt foganatja, mert az érsek ugyanazon évben kénytelen volt Sz. Lőrincz plebánosát maga elé idézni és templomát a székesegyház filiájának

[1] Item petimus — írják — quatenus Domino Regi insinuare velitis de *jurisdiccione ecclesie nostre et iure patronatus videlicet sancti Laurencÿ martiris,* in qua quidem ecclesia iuxta ritum et conswetudinem nostram antiquam, unum honorabilem virum dominum Johannem Pelegrinum in nostrum rectorem et plebanum decrevimus, in quo nobis RR^mus^ Dominus Archiepiscopus Strigoniensis *magnum prejudicium irrogare videtur, asserens fore suam collacionem, quod tum nunquam id assertive auditum extitit aut fuit consuetum.* (*Dipl. Pos.* I, 858.)

[2] Jacobus filius condam friderici Ffunspiner.

[3] Rakovszky: *Pozsonynak két régi egyháza* közzétéve a *Magy. Tud. Értekező*-ben I, 138.

[4] *Magy. Tud. Értekező* I, 138.

[5] Mistelbach Udalrik kanonoknak sz. lőrincz-egyházi plebánossá történt beiktatását fenntebb idéztük. (Fejér: *Cod. Dipl.* XI, 211. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 139—140.)

Digitized by Google

mondani.[1] Mi több a perlekedésnek most sem szakadt vége. 1384-ben a sz. lőrinczi papot újból kötelezték az évi bér fizetésére.[2] És tartott e perlekedés még a következő század első tizedeiben is. Annak még csak egy 1416-ban összeült választott bíróság vetett véget, mikor is Jubár János pozsonyi prépost és a káptalan a sz. lőrinczi lelkészszel örök időkre megegyezett.[3]

Káplánysága szintén már a XIV. század óta állott fenn, mert káplányjainak nevei ugyancsak már a XIV. század óta ismertesek.[4] Egy 1350 évi okiratból kitetszik, hogy az 1350 előtt elhalt Hosszú János kanonok s sz. lőrincz-egyházi plebános a maga vagyonából egy állandó káplánységot alapított ez egyházhoz is és az alapítványain fölül maradó vagyonát szegény barátai közt[5] osztatta szét végrendeletének végrehajtói által.[6] Romer Jakab 1477-ben egy másik káplánységot alapított az általa alapított örökös mise elmondására.[7] Káplányain kívül ismeretes ezen egyház több prédikátora,[8] miséző papja[9] és egyik-másik templomatyja is.[10]

[1] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 137—138.

[2] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 138. — [3] U. o. I, 138.

[4] 1341-ben Miklós Jakab pozsonyi polgár fia végrendeletet alkot coram domino Nicolao *capellano ecclesie sancti Laurencii* utpote confessore meo. *(Anj. Okmt.* IV, 173.) — 1441-ben káplány Jakab; 1496-ban Bernát; 1499-ben Márton; 1502-ben Stumphan Márton; 1504-ben Gergely; 1505-ben Jakab; 1510-ben Balázs; 1513-ban Mullner János; 1516-ban János; 1521-ben Mihály; 1521—1522-ben Ulrik; 1518—1519-ben Unterpawrer Mihály. (L. e mű III, 255. 275. 276. 278. 279. 280. 283. 286. 289. 290.)

[5] pauperibus suis amicis.

[6] *Dipl. Pos.* I, 256. Knauz: *Magy. Tud. Értekező* I, 137.

[7] L. fenntebb 397 l. 2 jegyz.

[8] 1452-ben Stanislaus; 1454-ben Olmüczi János; 1462-ben Pál; 1493-ban János; 1496-ban Tiboldt; 1499-ben Fülöp; 1501—1502-ben Farkas; 1506—1509-ben Schäfler Farkas; 1523-ban Jeromos. (E mű III, 256. 258. 272. 273. 275. 276. 277. 278. 281. 282. 291.)

[9] 1476-ban Dévényi Teinpoch György *fruemessler* in Sand laurentzen kirchen, 1491-ben Wolfgang *briester*. (E mű III, 266. 272.)

[10] 1484-ben Nicolaus Czwickel, protunc *vitricus* Ecclesie parochialis B. laurencii martiris extra muros Ciuitatis Posoniensis. (Ered. hártyaokirat a pozs. kápt. ltárban Caps. F. fasc. 10. Nr.

Digitized by Google

A plebános anyagi létét részint kanonoki illetékrésze, részint a plebániai javakból folyó jövedelmek, részint alapítványok és stoláris bevételek biztosították. Igy tudjuk, hogy 1419-ben július 9-ikén Frank Tamás és neje Margit, valamint Takács[1] Tomad[2] özvegye Katalin a Sz. Lőrincz-templomban mondandó örökös misét alapítanak.[3] 1454-ben Gundaker Vipold és neje Margit házukat és a récsei határban fekvő szőlőjüket ugyancsak misealapítványul hagyják a sz. lőrinczi egyháznak.[4] Egy 1463 évi okirat, Ferencz sz. lőrinczi plebános nyugtája, egy a Szűz Mária tiszteletére alapított misének emlékét tartotta fenn.[5] 1472-ben febr. 25-ikén Jung István beszterczei polgár, a pozsonyi tanácsnak kölcsönzött 500 magyar forint után járó 25 forintnyi kamatját az általa különös áhitattal kedvelt Sz. Lőrincz-templomban hetenként tartandó két misére hagyományozta[6] olykép, hogy ezen 25 frtból a miséket pénteken és szombaton eléneklő prédikátornak 8,[7] az iskola-

---

201. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 146.) — 1488-ban jun. 15. hanns pramb, die czeit *kirchmaister zu sandt Larenczen* jelen volt Zwikel Miklós végrendelete alkotásánál. *(Prot. Test.* I, 231.) — 1495-ben Jacob Hewtewr *kirchmaister.* (E mű III, 274.)

[1] Weber. — [2] Valószinüleg: Konrád.

[3] Vár. ltár Lad. 46. Nr. 2339. A. P. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VI, 247—250. Király 16. l. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 84. *Magy. Tud. Értekező* I, 138—139. A misealapítványt illetőleg l. még fenntebb 379—380 ll.

[4] Kápt. ltár Caps. H. fasc. 2. Nr. 23. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 84.

[5] Ich Georg Mendl bechen, das die erbern Man Thoman Schwarz, Caspar perger, Thoman unger aingeantwort habn den erbern Hern *franzen pfarrer zu sand lorentzen* X libr. den. *von wegen der zins unser libn frawen mess* und ich hab selbs 2 libr. den. empfangen, suma hat 12 libr. den., darumb ich von im ein quittung hab, die laut für 10 libr. und darumb hab ich quitirt die obgenantn urfar mitichn an Suntag nach der heil. drei kunig Tag In den LXIII Jahr. (Vár. ltár. Közli Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 141.)

[6] Ob *singularem deuocionem,* quam ad Ecclesiam parrochialem B. laurencij extra muros Jamdicte Ciuitatis fundatum gerebat et habebat, in salutem anime sue, predecessorumque suorum, necnon omnium fidelium defunctorum, *pro quibusdam missis,* prout sequitur In dicta Ecclesia solenniter decantandis, donauit, Necnon coram nobis Testamentaliter disposuit, atque ordinauit.

[7] Dabit . . . vnicuique eius predicatori pro tempore constituto, singulis

Digitized by Google

mesternek és az énekes gyermekeknek 2 forint jusson,[1] 3 forint pedig az Oltáriszentség előtt égő öröklámpához szükségelt olaj beszerzésére fordíttassék.[2] A városi tanács e hagyomány értelmében kötelezte magát a Sz. Lőrincz-templom lelkészének minden évnegyedben 6 forintot átszolgáltatni.[3] Az alapítvány lelkiismeretes betartására úgy a lelkész, mint a városi tanács különösen ellenőrzik magukat.[4] Romer Jakab 1477-ben ugyancsak misét alapít a Sz. Lőrincz egyházában.[5] Más polgárok házain szolgálmányok terhe feküdt a Sz. Lőrincz-egyház javára.[6] Fel kell továbbá említeni, hogy a plebános több szőlővel bírt[7] és élvezte szőlői után, maga adómentes lévén[8] a bormérési jogot, mi jótermő évben nem kis jövedelmet hajtott.[9] Az egyházi

angariis duos florenos auri. Qui quidem predicator singulis ferijs sextis Missam defunctorum et Sabbathinis diebus officium B. Marie V. de assumpcione per se, vel alium idoneum presbiterum perpetue decantare tenebitur.

[1] Item cuilibet *scolastico,* siue *Campanatori* eiusdem Ecclesie pro tempore constituto pro dictis Missis cum *scolaribus suis decenter decantandis* Idem plebanus singulis angarijs medium florenum hungaricalem soluere tenebitur.

[2] Insuper ad laudem et honorem Sacratissimi Corporis ihu xti, dum illud prout consuetum est, in quodam Cancello tenere et observare, *pro lumine perpetuo,* ante huiusmodi Cancellum ardendo, Idem plebanus *pro oleo,* ad hoc apto, soluere singulis annis de predictis viginti quinque florenis Tres florenos auri perpetue soluere tenebitur.

[3] nos cuilibet plebano predicte Ecclesie S. laurencij, pro tempore constituto . . . *singulis angarijs, alias Quatuor temporibus,* sex florenos auri vnacum quarta vnius floreni effectiue et sine dilacione volumus et sumus astricti omni contradiccione et rebellione cessante.

[4] Eredeti hártyaokirat a pozs. kápt. ltban. Capsa F. fasc. 10. Nr. 200. Közölte egész terjedelmében Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 141—144.

[5] L. fenntebb 397 l. 2 jegyz.

[6] Példát l. fenntebb 380 l. 2 jegyz.

[7] Ezekről gyakran történik említés a végrendeletekben. Igy említi Lénárt pék neje Anna 1483 évi végrendeletében Ain Weingarten In Schön Vllen zwischen herrn *pharer sand larentzn* vnd der Gmaitlin weingerttn gelegn. (*Prot. Test.* I, 194.)

[8] Az 1379 évi adólajstromban regisztrálva van a *plebanus sancti Laurencii,* de rubrikájában hiányzik az adótétel. Az 1434 évi adólajstromban is szerepel, mint olyan ki háza után 2 libra adót fizet. (Kovács: *Városi adózás* 71 l.)

[9] 1448-ban egyik „Jánostüz" ünnepély alkalmával a városurak a nagy palaczkból ittak, ehhez a bort, 13 itczét *aus den pharhof sand Larenzen* vették, itczéjét 4 dénáron. (Vár. szám. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 161.)

Digitized by Google

adózásból és önkénytes felajánlásokból folyó jövedelmeit az 1438 évi okirat említi.[1] Nyilvánvaló azonban, hogy ez utóbbi jövedelmek később mind gyérebben folytak a plebános számára. 1454-ben Széchy Dénes esztergomi érsek kiközösítés terhe alatt hagyja meg a sz. lőrinczi plebániához tartozóknak, hogy a lelkész illetékét fizessék meg.[2]

Mikor 1528-ban a törökök közeledésének hire érkezett s attól tartottak, hogy Pozsonyt is ostrommal fogják megvenni, óriási rettegés fogta el a város lakósságát s mindenki, ki csak tehette, menekült.[3] E veszedelemben a városi tanács gr. Lamberg és Salm császári biztosok rendeletére védelmi szempontból a templom lebontására határozta el magát. 1528-ban szeptember havában kezdték[4] és 1529-ben ápril havában befejezték a lebontást.[5] E bontás oly sebtében történt, hogy a kellő elővigyázat figyelmen kívül hagyása következtében még emberélet is esett áldo-

[1] census, offertorium et prouentus hanc ecclesiam concernencia. (Lásd fenntebb 472 l. 1 jegyz.)

[2] Okirat a kápt. ltban. L. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 141.

[3] Az 1529 évi vár. számadókönyvekben olvassuk: Item Chamerer hat geben hannsen Voller, das er ain newes kamerregister hat gemacht, wie hainrico angestanden ist, und alles aingeschriben, *so in der flucht ist ausgeben worden, wail kain schraiber vorhanden gewesen.* Az öregek, asszonyok és gyermekek úgy látszik az erős dévényi várban helyeztettek biztonságban, legalább az idézett számadókönyv következő szavaiból következtethetni erre: Die Wochn Valentini gebn Chamerer Cunz Schiller und sain geselle, *das sie ain pletten haln gen Tebn gefürt, die wagn und Waiber sambt den kindern übergefürt.*

[4] Az 1528 évi vár. számadókönyvben olvassuk: Die Wochen Michaelis verlaudt Chamerer hansen und pangrazen 8 lohn, *das sie S Laurentzen kirche abprochn.* És: die Wochn Simonis und Judae verlaudt Chamerer den zimmer laiten, *das sie die kirchn abprochn.*

[5] Az 1529 évi vár. számadókönyvben ugyanis e feljegyzés található: die Wochn Letare verlaudt maister hansen und Sigmundn. 8 maisterlon, und 20 gesellenlon, *das sie die kirchn gar niderprochn.* Egy 1530 júl. 6-ikán kelt közjegyzői okiratban olvassuk a sz. lőrinczi plebánia templomát illetőleg: *Nuper* tandem per Iudicem, Magistrum Civium et consulatum atque communitatem eiusdem ciuitatis posoniensis *dirute* (A pozs. kápt. ltban. Acta S. Sedis Poson. Rakovszkynál: *Magy. Tud. Értekező* I, 151.)

Digitized by Google

zatul.[1] Ablakait összetörték, tetőzetét felaprítva a városba vitték s a fegyvertár udvarán garmadába állították,[2] a lebontott falakból nyert köveket pedig a rozoga bástyák kijavítására fordították. Nyilván arra fordították a templom és sirkertjének számos sirkövét is, míg a felszinre került csontokat a földdel behányt kriptába rakták.[3] Ellenben a templom arany, ezüst készletét legnagyobbrészt széthordották. Egy része, melyet Einzinger György káplány a templom lebontásakor magával hazavitt, a lakásán támadt tűzben megsemmisült. Az ezüstneműnek csak egy kis része került a főoltárképpel együtt a belvárosi főegyházba. A többi képet a lebontási munkálatok közben szakították szét, a harangok közül pedig az egyiket eladták, egy másikot ágyúvá átöntöttek, a harmadik a városház tornyára került. Magát a plebániát azonban nem bontották le, mert tudjuk, hogy a káptalan 1533-ban I. Ferdinánd királytól felhatalmazást kapott a plebániaház eladására s a bevett pénzen a Káptalan-utczában két más háznak vásárlására. De az eladásból misem lett, mert a plebániaházat 1573-ban a város, 1575-ben pedig Lepenhauser János pozsonyi polgár birta évenkinti 3 forintnyi béren.[4] Hogy csak a templomot bontották le, a paplakot pedig nem, ebből mi csakis arra következtethetünk, hogy a templom közel esvén a városfalakhoz s amúgy is erős és nagy épület lévén, könnyen szolgálhatott az ostromlók védelmére, míg a plebánialak, a városfalaktól távolabbra

[1] Az 1529 évi számadókönyv szerint: Chamerer gebn . . . *das sie den Sigmund Peutler haba ausgrabn, so in der kirchen verfaln gewesen, und wider aingrabn.*

[2] A vár. számadókönyv mondja: die Wochn francisci verlaudt Chamerer 4 taglon, *die das holz von S. Laurentzen kirchn zu haken, auf wagn geladn und herein helfen fürn,* und in püxenhof über haufn geraumbt.

[3] Az 1529 évi vár. számadókönyv mondja: die Wochn invocavit verlaudt chamerer 5 taglon, *die todten pain bei S. Laurenzen in die Gruften geraumbt.*

[4] Ered. okirat a vár. ltban.

Digitized by Google

esvén s terjedelmére is kisebb épület lévén, az ostromlóknak mi előnyt sem biztosított. A templomot körülvett temető 1774-ig állott fenn. Ez évben a város körül levő falak lehordatván, a sz. lőrinczi sirkert is enyészetnek indult.[1]

A városfalakon kívül levő másik plebániatemplom *Sz. Mihály főangyalról* volt elnevezve s azon a helyen állott, ahol ma a vármegyeház tőszomszédságában a Nagy-Lajostéren a Sz. Háromságról elnevezett plebánia és temploma áll. E helyt állott a most már nem létező rabváltó trinitáriusok kolostora és egyháza is. Hogy ki volt a Sz. Mihály-plebánia alapítója, szintén nem tudjuk. Keletkezésének ideje is ismeretlen előttünk. Plebánosa először 1325-ben említtetik.[2] A plebánia fel van véve az 1379 évi városi adólajstromba, de a plebánosok sorozatát csak hézagosan tudjuk összeállítani. 1339-ben Gyulai Jánosfi Miklós a sz. mihályi plebános,[3] kinek a nevével még 1341-ben is találkozunk;[4] 1341-ben Mihály;[5] 1350-ben Miklós, ki tanú Hosszú János kanonok és sz. lőrinczi plebános végrendelkezésében.[6] 1356-ban Demeter,[7] 1397-ben Chuepoden János, ki aláírja tanúként azon közjegyzői okmányt, melylyel Domicellus Pál és László lemondanak a Sz. László-ispotály kegyúri jogairól;[8] ugyanő szerepel mint sz. mihályi plebános 1400-ban is;[9] 1405-ben Mihály sz. mihályi lelkész nevével találkozunk;[10] 1471-ben Jánoséval, ki végrendeleti tanú;[11] 1472-ben, 1473-ban és 1474-ben

[1] Rakovszky: *Pozsonynak két régi egyháza* i. h. I, 155.

[2] Anno 1325. Jacobus rector ecclesiae S. Michaelis. (Ered. okirat a pozs. kápt. ltban. V. ö. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156. Rupp: *MO helyrajzi tört.* I. 1, 81.)

[3–4] E mű III, 236.

[5] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156.

[6] *Dipl. Pos.* I, 256. Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156. *Pr. Ztg* 1877. Nr. 90.

[7] E mű III, 242. Rakovszky i. h. I, 156.

[8] Vár. ltár Lad. 18. Nr. 8. *Dipl. Pos.* I, 785. És l. e mű III, 248.

[9] E mű III, 249.

[10] *Dipl. Pos.* I, 2.

[11] E mű III, 263.

Digitized by Google

Haindl Tamás a sz. mihályi plebános;[1] még 1480-ban, 1481-ben és 1483-ban is az, ki mint ilyen végrendeletek alkotásában, illetve hitelesítésében vesz részt;[2] 1484—85-ben Albert;[3] 1486-ban Miklós;[4] 1488-ban, 1490-ben, 1495-ben ismét Haindl Tamás következett;[5] 1498-ban János a plebános,[6] 1501-ben Hertzog,[7] 1505-ben, 1506-ban, 1510-ben, 1511-ben Aichinger György,[8] 1516 előtt Kerekes Simon, ki ez évben már néhai sz. mihályi plebánosnak mondatik;[9] 1517-ben Schetter Farkas;[10] 1520-ben Wolgemut Farkas;[11] 1522-ben ismét Sehetter Farkas;[12] 1522-ben Wolgemut Farkas;[13] 1523-ban és 1524-ben Haller András.[14] Mindezek a plebánosok jobbára pozsonyi kanonokok, mert a plebánia úgy tartozott a káptalanhoz s úgy állott a prépost egyházi hatósága alatt, mint a sz. lőrinczi plebánia. A plebános oldala mellett egy segédlelkész is működött s mint ilyent ismerjük 1487-ben Farkast,[15] 1496-ban és 1498-ban Konrádot,[16] 1515-ben Mártont,[17] 1520-ban Schäter Farkas, ki később plebános,[18] 1523-ban Jakabot.[19] Egyik-másik templomatyja neve is reánk került, mint 1490-ben és 1495-ben Hätewr Jakabé.[20] Ő vele mint végrendeleti tanúval találkozunk 1493-ban is.[21] Iskolamesterének emlí-

[1] E mű III, 264. 266. A városi telekkönyv ad an. 1473 e bejegyzést tartalmazza: Dominus Thomas hundl plebanus ad S. Michaelem. (I. 11. Act. 2° post Erhardi LXX 3°.)

[2] E mű III, 267.

[3] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156.

[4] Placentiai Miklós érseki helynök nevezi ki Nicolaum de Sleibus. (Ered. okirat a vár. ltban Rakovszkynál: *Magy. Tud. Értekező* I, 156.)

[5] E mű III, 271. 272. 274. 275. — [6] U. o. III, 276. — [7] U. o. III, 277. — [8] U. o. III, 280. 281. 282. 283. — [9] U. o. III, 286. — [10] U. o. III, 288. 290.

[11] 1520-ban Venerabilis vir dominus Wolffgangus Wolgemut plebanus Sancti Michaelis. *(Dipl. Pos.* III, 738.)

[12] E mű III, 290. — [13] U. o. III, 290. — [14] U. o. III, 291. — [15] U. o. III, 270. — [16] U. o. III, 275. 276. — [17] U. o. III, 285. — [18] U. o. III, 289. — [19] U. o. III. 291. — [20] U. o. III, 272. 274.

[21] 1493-ban jan. 28 Jacob haytewer *kirchmaister zu S. Michel* tanú Pucz Katalin végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 233.)

Digitized by Google

tése is előkerül, mert 1425-ben Széchy Dénes esztergomi érsek meghagyja ezen templom lelkészének, hogy a tanács által elűzött iskolamestert helyezze vissza hivatalába.[1]

A templom régisége mellett bizonyít az, hogy át- vagy újépítésének szükségessége már a XV. században mutatkozott. Tényleg a hivek egyre adakoznak és hagyományoznak végrendeletileg is pénzt, bort, jószágot, téglát, faragott követ a templom építésére.[2] Az át- vagy újépítés

[1] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156.

[2] 1429-ben Frantz Ulrich özvegye Klára hagy hundert phund pfennig weiss gelts, tzu den kirchen, die *man kunftichleich pawen wirdet, in den Eren Sand Michel vnd Sand lawrentzen* in der vorstat tzu prespurg. *(Prot. Test.* I, 29 a.) — 1436 ban Niklas Harrer hagy zu Sand Michels chirchen . . . zu *dem gepew* tzehen gulden an gold. *(Prot. Test.* I, 26 a.) — 1451-ben Ungerl Borbála hagy *zum paw* zu sand Michels chirichen ain wandlung chertzen vnd X flor. *(Prot. Test.* I, 67.) — 1453-ban Weidner Farkas végintézetileg hagy *zu dem paw* sand Michel pfarchirchen. *(Prot. Test.* I, 86 a.) — 1461-ben Vorster Magdolna hagy zu sannd Michels kirchen *zum paw* was dann an der kirchen notdurft wird sein iiij fl. *(Prot. Test.* I, 128 a.) — 1464-ben Frank Farkas jószágát eladatni rendeli s a pénz $^1/_6$-részét hagyja zu sand Michel kirchen *zum gepaw.* *(Prot. Test.* I, 120.) — 1471-ben Harrer Dorottya hagy zu sand Michel *zum paw* V fl. *(Prot. Test.* I, 149 a.) — 1472-ben Nidendorffer Farkas hagy zu sand Michel kchyrichen *Zum paw* ij fl vngrisch vnd dy Auszurichten so *man an der kyrichen pautt. (Prot. Test.* I, 152 a.) — 1472-ben Kregl Anna hagy viaszt és 1 fl. hungrisch zu Sand Michels kirchen *zum paw* X fl. *(Prot. Test.* I, 157.) — 1475 ben Raifschneider Gáspár neje Dorottya hagy ain vierding dreyling wein Sandt Michels kyrchen *zw dem paw. (Prot. Test.* I, 168.) — 1477-ben Romer Jakab hagy zw Sant Michels kirchen *zum paw* X fl. *(Prot. Test.* I, 122 a.) — 1477-ben Zistler Mihály: Schaff ich auff den klain petzen X fl *Zum kar* zw Sand Michal. *(Prot. Test.* I, 173.) — 1477-ben Simon orvos neje Dorottya hagy ij fl. *Zum paw* der kirichen Zu Sant Michl In der Vorstat. *(Prot. Test.* I, 179.) — 1481-ben Stern Miklós neje Katalin írja: Mer pin ich schuldig *Zu dem paw* Sand Michaels kirchen drey phund wiener den. *(Prot. Test.* I, 185 a.) — 1483-ban Stainmetz Péter: Ich Schaff zu sand Michl kirchn das mein hausfrau geb oder lass kauffen vmb zehen gulden *werchstukchstain. (Prot. Test.* I, 195 a.) — És: Herr Purkchart ist mir scholdig Zway *stukch stain* vmb Zwen gulden Schaf ich S. Michl. Item Steffan hewgl ist mir schuldig drey *tausent Ziegl* Schaff ich auch zu sand Michel. (U. o. 196.) — 1484-ben Perchtoldt Pál özvegye Borbála: Item dem heyligen gotshauss Sand Michel *zu dem paw* schaff ich ein gulden. *(Prot. Test.* I, 197.) — 1487-ben Holtzer András városbíró neje Anna két forintot hagy zu Sand Michels kirchen zu *dem paw. (Prot. Test.* I, 207.)

Digitized by Google

azonban nem történt, mert az adatok bizonyítása szerint a gyűjtés még a XVI. században is folyamatban volt.

— 1492 ben Eylausmrok János özvegye Katalin hagy *zu dem gepaw* sant michels kirchen X fl. *(Prot. Test.* I, 231 a.) — 1494-ben Grasman János hagy zu sand Michl kirchen *Zu dem paw* 1 vngrisch gulden. *(Prot. Test.* I, 242.) — 1495-ben Fuchshuber György hagy *zu dem paw* Sand michl pfarrkirchen ij lb den. *(Prot. Test.* I, 247.) — 1495-ben Aigner János hagy zu Sand michl kirchen iiij fl olyformán, hogy ebből 1 misére fordíttassék, vnd die iij gulden sol man geben *zu dem gepaw* derselben kirchen. *(Prot. Test.* I, 249.) — 1495-ben Mayr György hagy zu sand Michel kirchen Zu *dem gepaw* viij fl. *(Prot. Test.* I, 252 a.) — 1497-ben Achsint Dorottya hagy *zu dem gepaw* Sand Michel kirchen 7 frtot. *(Prot. Test.* I, 262 a.) — 1497-ben Wildfewr Tamás hagy *zu dem gepaw* des heiligen sand Michl kirchen ij gulden. *(Prot. Test.* I, 264.) — 1498-ban Prewer Krisztán hagy zu sand Michl zehen schilling pfenning *zu dem paw. (Prot. Test.* I, 263.) — 1499-ben Schneperger Margit hagy ain küffl wein *Zu dem paw* sandt Michels kirchen egy szőlőt is és V ftot. *(Prot. Test.* I, 268 a.) — 1500-ban Heuteur Jakab neje Anna: Ich schaff zu Sandt Michels Chirchen *Zum Paw* drey gulden. *(Prot. Test.* I, 271 a.) — 1501-ben Wernher János hagy zu Sandt Michels kirchen zum paw ainen halben gulden. *(Prot. Test.* I, 277.) — 1501-ben Püler Vlrik hagy *zu dem gepaw* Sandt Michl ij fl. *(Prot. Test.* I, 278 a.) — 1501-ben Kesman Josbst neje Ilona hagy zu Sand Michl iij fl *zum paw. (Prot. Test.* I, 280 a.) — 1502-ben Knoll Farkas egyik szőlőjéről hagy X gulden *Zum Paw* S. Michels kirchen. *(Prot. Test.* I, 281.) — 1502-ben Eisenreich Péter hagy in Sandt Michels kirchen *Zum Paw* iiij fl. *(Prot. Test.* I, 282.) — 1502-ben Kreytz Péter hagy Zu S. Michels kirchen *paw* II fl. *(Prot. Test.* I, 284 a.) — 1502-ben Pauch János Zu Sandt Michel kirchen *zu dem paw* Schaff ich drey vassel weins. *(Prot. Test.* I, 286 a.) — 1502-ben Pehem Máté neje Anna hagy der kirchen zu Sandt Michel 1 fl. *zum paw. (Prot. Test.* I, 287.) — 1502-ben Ebner Margit hagy iij fl. Zu Sandt Michels kirchen *zum paw. (Prot. Test.* I, 299 a.) — 1503-ban Peham Tamás özvegye Dorottya hagy zu Sandt Michels kirchn *zum paw* drey gulden. *(Prot. Test.* I, 291.) És alább bizonyos adósság után fünf gulden *zum paw* sant Michels kirchen. (U. o. 291 a.) — 1505-ben Payr Márton hagy ain floren zu sand Michel *zw dem paw. (Prot. Test.* I, 306.) — 1506-ban Puechher Krisztina hagy ze sand Michahels kirchen *zwm paw* iiij fl. *(Prot. Test.* I, 309.) — 1509-ben Strodendorffer Margit ruhaneműt hagy zu sandt Michel *zum paw. (Prot. Test.* I, 322.) — 1511-ben Haytewr Jakab hagy XXX gulden dem heiligen Ertzengl Sand Michael *domit Aufzepauhen den kor* So aber die herrn das nicht woltn gestattn, akkor szép miseruhát vegyenek. *(Prot. Test.* I, 333 a.) — 1511-ben Aigner Jakab hagy zu Sannd Michl iij fl. *zum paw. (Prot. Test.* I, 340 a.) — 1513 ban Hacker máskép Hassen Ulrik hagy zu Sannd Michaels pfarkirchen *zum paw* drey gulden zu xβϑ. *(Prot. Test.* I, 347.) — 1513-ban Poscha Balázs hagy zw Sannd Michaels Pfarkirchen *zum paw* 1 fl. *(Prot. Test.* I, 348.) —

Digitized by Google

1515-ben a templomot tűzvész pusztította,[1] mely csapás után még csak nagyjában sem állott többé helyre. Mikor pedig a XVI. század harmadik évtizedében a törökvész közeledésének híre érkezett, akkor a városi tanács e templomnak a lebontását is elhatározta ugyancsak védelmi szempontból. Feltünő, hogy az eszközölt lebontásról a városi számadókönyvek mi kiadási tételeket sem tartalmaznak, mi egyes irókat arra a nézetre hoz, hogy a lebontás városi jobbágyak által történt.[2] Utolsó nyoma 1581-ben pusztult el.

Ami a lebontott templomot illeti, egy eredeti feljegyzés fenntartotta számunkra nagyságának méreteit. Ezek szerint e templom a karral együtt 152 ölnyi hosszú volt.[3] Volt számos oltára, úgymint Segítő Sz. Szűzről vagyis a Három királyról máskép Ákosról s a Magyar Sz. királyokról, továbbá a Mindenszentekről, Sz. Scholasticáról, Sz. Hedwigről, Sz. Wolfgangról, Sz. Antalról, Keresztelő Sz. Jánosról, Sz. Péterről és Pálról és a Sz. Háromságról elnevezett oltárai.[4] Szerelvényei is dúsak voltak. Ezekről

1515-ben Prantner Antal hagy zu Sand Michel *zu dem paw* ij gulden. (*Prot. Test.* I, 358.) — 1516-ban Rosendorffer Márton hagy *zu dem paw* des heiligen S. michel vβϑ. (*Prot. Test.* I, 367 a.) — 1517-ben Schartek János hagy zu sanndt Michel dem Heyling ertzengl II fl. den ain fl. *zum paw*, a másikat misékre. (*Prot. Test.* I, 369 a.) — 1517-ben Gumbacher Kálmán hagy zu Sannd Michel *zu dem paw* ij fl. (*Prot. Test.* I, 371.) — 1519-ben Eisenreich Sebestyén neje Borbála hagy zu Sand Michels pfarkhirchen Zw presborg *Zu paw* 1 fl. ungr. (*Prot. Test.* I, 386.) — 1519-ben Kettinger György neje Borbála hagy iiij flor. *zu dem paw* Zu Sanctt Michell. (*Prot. Test.* I, 392 a.) — 1521-ben Eder Miklós neje Margit hagy *zu dem paw* Zu Sannt Michel 1 fl. (*Prot. Test.* I, 393 a.) — 1522 ben Parhenlaibl Farkas hagy ij fl. zu Santt Michels *paw*. (*Prot. Test.* I, 402.) — 1523-ban Haintzer M. asztalosmester hagy VI gulden *zu dem paw* des hailigen Ertzengels Zu Santt Michels Zu bressburg. (*Prot. Test.* I, 405.) — 1524-ben Dorner Farkas hagy zu sannd Michels khirchen *zum paw* V fl. (*Prot. Test.* I, 408.)

[1] Rupp: *M O helyr. tört.* I. 1, 81—83.

[2] Rakovszky: *Magy. Tud. Értekező* I, 156.

[3] Item und Sand Michels kirchen vnd kor, die habent CL vnd II (k)lafter. (Fennidézett vár. ltári jegyzet.)

[4] Rimely: *Cap. Pos.* 192 l.

Digitized by Google

szintén a hivek bőkezűsége gondoskodott. Nevezetes, hogy e szerelvények közt egy olyan ezüst kehely említtetik, amelyből húsvét idején a hivek áldoztak.[1] Egy régi leltár szerint volt e templomnak két harangja, egy nagy szentségtartója, két ezüstkeresztje és 8 miseruhája.[2] Ezek részint veszendőbe mentek, részint eladatva árukat a város falainak javítására fordították. Eladásra került a plebánia négy szőlője is s a 98 magyar forintnyi eladási árat a városi tanács azon 100 katona tartására fordította, ki Mária királyné, II. Lajos király nejének segítségére Budára ment. Volt a pozsonyi szőlőkapásoknak a Sz. Mihály templomában külön czéhe is. Ennek szőlőit a templom megszünése után a polgárok maguk közt felosztották.[3] E templomot is sírkert vette körül, melynek sírköveit ugyancsak a városfalak javítására fordították. A temetőben a Sz. Balázs kápolnája állott. 1514-ben Szentjánosi Mihály moldvai püspök és Tamás bibornok, esztergomi érsek helynöke mindazoknak, kik a pozsonyi Sz. Mihály temploma temetőjében levő *Sz. Balázs-kápolnáját* látogatják, *40 napi bucsút engedményez.*[4] E kápolna a hivek részéről is gyakori anyagi kedvezményekben részesült.[5]

---

[1] Haytewr Jakab irja 1511-ben évi végrendeletében: Mer Schaff Ich Ain *Silbrein Schinpecher* gen Sand Michl *daraus man die lewt Zu den Osterlichn Czeiten Zu Trinngkhn gibt. (Prot. Test.* I, 335.)

[2] Rakovszkynál: *Magy. Tud. Értekező* I, 157.)

[3] Ugyanott.

[4] Kelt Pozsonyban 1514-ben jul. 8-ikán *(Dipl. Pos.* I, 3 és III, 691.)

[5] 1517-ben Lechner János özvegye Anna hagy zu sanndt Michel *in die kappelln zu sandt Blasij* 1 fl. *(Prot. Test.* I, 368 a.) — 1523-ban Fuxl Jakab neje Agnes hagy *zu Sandt plasy Capellen* X β d. *(Prot. Test.* I, 405.) — 1524 decz. 4-ikén Dorner Farkas hagy *zu sannd Blasij Capellen auf sannd Michels freithoff gelegen* von wegen des Requiem vnnd placebo V fl. *(Prot. Test.* I, 408.)

Digitized by Google

XV.

A családi élet valláserkölcsi alapja. Egyházi intézmények. A szerzetes rendek. Kisebb templomok és kápolnák.

Pozsony családjainak s összes népességének vallásos érzületét a Pozsonyban létezett szerzetes rendek története is kellő kifejezésre juttatja. Szerzetes rendek közül a középkorban a cisterczita-rendű apáczák, a Sz. Ferencz-rendűek és a Klarissák voltak.

A *cisterczita-rendű apáczák* Pozsonyban már a XIII. században ismeretesek s még e század végén 1290-ben is rátalálunk itteni tartózkodásuk nyomára.[1] Aztán nyomukat veszítjük, hogy annál állhatatosabban ráakadjunk a Sz. Ferenczieknek férfi és a Klarissák női szerzeteinek itt való működésére.

A *Sz. Ferencz-rendűek* kolostora alapításának éve ismeretlen. Egyesek véleménye szerint alapítása IV. Béla, másoké szerint IV. László idejében történt.[2] A különféle vélemények közül, bár külön okirattal bizonyítani nem lehet, legvalóbbszinű az, hogy IV. László az Ottokár felett Habsburgi Rudolffal közösen nyert győzelem után csak új templomot emelt és a romban heverő régi zárdát újból helyreállította azon fogadalma következtében, melyet

[1] L. a rájuk vonatkozó adatokat e mű II. 1, 277.
[2] L. e mű I, 337.

Digitized by Google

Ottokár ellen vezetett hadjárásakor tett volt.[1] A müvet tulajdonképen III. Endre fejezte be, mert felszentelése 1297 márcz. 25-ikén ment végbe nagy ünnepélyességgel.[2]

A IV. László által helyreállított kolostort azonban a mai épülettel egynek nem vehetjük. Tudjuk, hogy a IV. Lászlóféle kolostorépület többszörös tűzvész pusztításának volt kitéve. Az 1439-ben leégett kolostor 1451-ben épült át. 1480-ban újabb tűzvész pusztította a zárdát és a templomot. A tűzvészhez földrengések is járultak, melyek azonkép nem csekély károkat okoztak az épületen. Az 1590 évi szept. 5-iki földrengés következtében a zárda nagy része össze is dőlt a templom hajójával együtt s így folyton újabb átépítések váltak szükségesekké. A mai zárdának az Orsolya-rendűek felé eső része 1613—1616-ban épült. A Főtér felé, a templommal párhuzamosan kinyuló szárnya 1637—1646-ig. A Főtér felé néző homlokzat elsőemeleti része pedig 1860-ban épült.[3] Igy tehát mondhatni, hogy a IV. László-féle épületből csak a templomszentély s torony s a zárda némely csekély maradványa, névszerint a templom hajójából a sz. folyosóra nyiló ajtaja van fenn.[4] A templomhoz támaszkodó Sz. János-kápolna a XV. században épült egy régibb kápolna helyén.[5]

Nem egészen kielégítők a kolostor régi jövedelmi viszonyaira vonatkozó ismereteink sem. Miután VI. Sándor pápának az egész rend reformálására előirt Generalis Constitutiók kiadására szóló parancsa még csak 1500-ben

[1] Ugyanott I, 338—342.

[2] L. e mű I, 342.

[3] Maszárik Viktor: *A sz. ferencz-rendűek pozsonyi zárdájának, templomának, kápolnáinak története* 12 l.

[4] Mindezekről l. e mű II. 1, 215—224, hol egyszersmind a Sz. Ferencziek templomának alaprajza, a templom déli falának rajza, a szentély át- és hosszmetszete, tornyának rajza és alapterve közölvék.

[5] E mű II. 1, 252—267, hol a kápolna alap- és felrajzai, hossz- és keresztmetszetei is közölvék.

Digitized by Google

lett kiadva, melynek VI. fejezete a javak birását a rendnek megengedte, fel kell tennünk, hogy a Regulának eredeti szigorú megtartása idején a kolostor fekvő birtokot nem szerzett. Tényleg nincs is, egy-két kisebb fekvőségen kívül, ilyenekről tudomásunk, hanem csak egyes folyó jövedelmekről.

1294-ben Tamásfi Péter és Benedek Tamás a maguk, feleségeik és örököseik nevében a pozsonyi vár alatt a Vödriczen levő komp jövedelmének 12-ed részét ajándékozták a zárdának.[1] Ezen komp jövedelmét a zárda még 1503-ban is huzta.[2] Ugyanezen évig élvezte a zárda a pozsonyi külvárosban feküdt szárazvám jövedelmét is. Hogy azonban ki volt ennek adományozója, azt okirat hiányában nem tudjuk.[3] 1472-ben László szentgyörgyi és bazini gróf, nagybátyjának Simon grófnak beleegyezésével saját valamint örökösei nevében a pozsonyi káptalan, a győri őrkanonok és a pozsonyi zárdafőnök szine előtt két örökös nagymisét alapított, melyek egyike minden vasárnap a Sz. Háromságról, másika minden pénteken a Sz. Keresztről volt végzendő. Az alapító rendelete szerint kapjanak ezen alapítvány fejében minden szüretkor Szentgyörgyről 26 akó mustot, a vár alatt levő malomból 14 bazini mérő lisztet és egyik fürdőből 4 font bécsi denárt, mely hagyományokat Illésházy István haláláig a zárda tényleg élvezte.[4] Tudjuk továbbá, hogy a zárdáé volt a város kiskapujánál feküdt alsófürdő, mely után a haszonbérlő évi 20 forintot fizetett a rendnek. Hogy még a XVII. században is élvezte a zárda a jöve-

[1] Redditum seu proventum de quadam Duodecima parte Portus navigii extra dictam Civitatem Posoniensem nempe Vizvár super flumen Danubii sub Castro Posoniensi existente.

[2] Kósa: *Antiquarii* 298 l. Maszárik i. m. 5 l.

[3] *Protocollum V. Conventus Posoniensis* 130 l. Maszárik i. m. 6 l.

[4] Kósa: *Antiquarii* 298 l.

Digitized by Google

delmet, onnan tudjuk, hogy 1655-ben Palman fürdős a fenntemlített összeg fejében a rend tagjainak hajkoronáját nyírta.[1] Egy vödriczi elhagyott malomház és ennek környéke, kerttel és kőbányával szintén a pozsonyi rendházhoz tartozott.[2]

Sokat jövedelmeztek a zárdának a szolgálmányok, melyeket a pozsonyi hegyekben fekvő szőlő termése után azok gazdái vagy haszonbérlői fizettek. E szolgálmányok részint mustból,[3] részint viaszból[4] állottak, de a pénzbeli szolgálmányok sem hiányzottak, miután a kismartoni kapitány, a kismartoni elpusztult zárdához tartozott javak után évenkint Sz. Mihály napján 50 frtot fizetett a pozsonyi székháznak.[5] Az elpusztított nyitrai zárdának jövedelmei is, a nevezett zárda újra-felépítéseig, ugyancsak a pozsonyi zárdába folytak. Az úgynevezett barátmalom után 60 mérő tiszta buzát élvezett évenkint a zárda. A volt zárda földjén lakó zsellérek összesen évi 16 frtot fizettek.[6] De Pozsony város is segélyezte mint erkölcsi testület pénzzel, fával, gyertyákkal, olajjal, posztóval, élelmi szerekkel s hasonlókkal a kolostort.[7] Az 1411 évi városi számadókönyv szerint a kolostor rendes évi pénzsegélyben részesül.[8] Rendes volt amellett a terményekkel

[1] Kósa: *Antiquarii* 298 l.

[2] *Protocollum V. Conventus Posoniensis* 130 l.

[3] A pozsonyi szőlőhegységben a *Kollgrues* hegyen: Steirer Lénárt évenkint 1½ akó mustot tartozott adni. — A *Hochgangel* hegyen: Fajcsang Péter évenkint 1½ akó, Eipner István és Zimmermann Mihály 1 fertály mustot. — A *Hausberg* hegyen: Fajcsang Péter 1½ akó, Peckin Mihály ½ akó, Leosner Jakab 1 fertály mustot. — A *Schöndorffer* hegyen: ifj. Tailenkesz János, Stampfer János, Haistel halász, Blitznaw és Zeyhrel Farkas ½ akó mustot. — A *Testen* hegyen: Hettewer Jakab és Schmidel áldozár egyenkint 1 akót. — A *Saxen* hegyen: Echer Péter ½, Maurer János 1 akó mustot.

[4] A *Rampff* hegyen: Paumgartner Boldizsár és Stueber Mihály egyenként 1½ font viaszt tartoztak adni évenkint a zárdának, Schwartz Miklós pedig 1 fontot.

[5–6] *Protocollum V. Conv. Pos.* 130—131.

[7] E mű II. 3, 204.

[8] Nota alhie ist ze merkchen alle

Digitized by Google

való segélyezés is. Pozsony város köteles volt a nagy bőjtre 2 frt értékű olajat a zárdának adni,[1] a pozsonyi polgárok pedig Gyertyaszentelő-Boldogasszony napjára 1 borjut, 1 akó bort, 60 zsemlyét és 2 forintot tartoztak adni.[2] Mindezen jövedelmekhez járultak egyes kiváltságok és szabadalmak. Igy tudjuk I. Albert osztrák herczegnek 1277—1291 évek között levő időben kiadott függőpecsétes német okleveléből, hogy egyéb zárdákon kívül a pozsonyi is vámmentes volt minden áru után, melyet az akár szárazon, akár vizen hozott Ausztriából és a herczeg uradalmaiból.[3]

A XVI. század második tizedében, 1517-ben a Sz. Ferencz-rendűek egész rendtartománya a rend regulájának eredeti szigorú megtartásához járulván, javakat és ingatlanokat többé meg nem tarthatott s így azokat vagy az alapítóknak visszaadták vagy az ingatlanokban tett alapítványokat pénzzé tette.[4] Ezentúl a rend majdnem állandó évi pénzbeli alamizsnát kapott a magyar királyoktól. Igy II. Lajos a kamarai kincstárból évi 200 frtot utalványozott a zárdának, amely kegyadományt aztán utódai, a Habsburgházból származott fejedelmek is a zárdának juttatták. Utolsó nyoma 1756-ban található.[5]

---

dinste vnd besunderlichen die dinste dy wir jerlich dienen *dem gardian vnd dem convent in vnser frawen kloster* . . . anno domini Millesimo CCCC^{mo} undecimo der nesten phincztags nach dem vierden suntag nach Ostern als man singt Cantate (= máj. 14.) — Item wir haben awsgericht *dem gardian vnd dem convent zu vnser frawn kloster* von dryn vnd dreyssig phuntt newer den. vnd achtczik phennig derselben munzze, dyne wir alle jar jerlich drew phuntt newer den. vnd achtczik phennig, do uon haben wir den dinst awsgericht vnczt auf den kunftigen sand Mertten tag, anno domini millesimo CCCC^{mo} undecimo feria quinta proxima post festum beatorum Nerei, Achillei vnd Pangracii martyrum. (= máj. 14.) (Fejérpatakynál: *MO vár. régi számadáskönyvei* 75 l.)

[1—3] Maszárik i. m. 8 l.

[2] Kósa: *Antiquarii* 299 l.

[4] Példát későbbi időből közöl Maszárik i. m. 9 l.

[5] Kósa: *Antiquarii* 300 l. Maszárik i. m. 10 l.

Digitized by Google

A kolostor jövedelmének legbőségesebb forrása mégis a hivek adakozása volt. Láttuk, hogy a Sz. János-kápolna, melyet 1361-ben Jakab bíró 150 font dénár adományozásával alapított,[1] a hivek filléreiből épült fel. A kolostor temploma, szent folyosója,[2] nemkülönben a templom oldalához épült Sz. János-kápolna a családoknak kedvencz temetkezési helye lévén,[3] sok hagyomány és alapítvány szállott e réven a szerzetesekre.[4] A templom oltárai: Sz. Anna,[5] Sz. Kristóf,[6] Sz. Sebestyén[7] és más szentekéi miseszolgáltatási hagyományokban részesültek. A Sz. Sebestyén kápolnáját is a város alapította 1502-ben.[8] A templomi szerelvények nagyrészt szintén a hivek és a város adományaiból eredtek.[9] A végrendelkezők nagy sokasága utolsó akaratként kisebb-nagyobb pénzösszegeket jelöl meg a kolostor részére.[10] Szóval a kegyes adományok tették a szerzetes rend bevételeinek kiapadhatatlan forrását.

A hivek s a város részéről való eme támogatás egyszersmind fényes bizonyítéka annak, hogy a Sz. Ferencze-

[1] E mű II. 1, 256.

[2] E mű II. 1, 256 l. 2 jegyz. és 264—266 a jegyz.

[3] E mű II. 1, 264 l. 2 jegyz. 267 l. 2 jegyz.

[4] Item zu ainer begenuss *In dem kloster zu Vnser frawen* X s. d. Vnd der Stephan (a férje) aus besonderm gutem Willen hat er darzu geben IIII s. d. (Griessler Margit 1483 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 195.) — Vnd schaff auch Vnd wil, das man meinen leib begraben sol *In vnser lieben frawen gothaus in dem Munich kloster in der kirchen* als man auf den predig stul get. (Kranfelder Margit 1498 évi végrendelete. *Prot. Test.* I, 264 a.) Egyéb adatokat l. e mű II. 1, 252 l. 1 jegyz.

[5] 1517-ben Sz. *Anna* oltára a ferenczieek templomának keresztfolyósójában említtetik Pfeffer Lipót végrendeletében. *(Prot. Test.* I, 372.)

[6] 1511-ben Welser Niclas naponta mondandó misét alapít taglich ze lesen auff dem *Altar bey sand Cristoff. (Prot. Test.* I, 331 a.)

[7] L. Knoll Farkas 1502 évi végrendeletét e műben II. 1, 267 l. a 2 jegyz.

[8] E mű II. 1, 267.

[9] E mű II. 1, 264 s kk. ll.

[10] 1457-ben Egkenvelter Liebhard fia halála esetére sol man beczallen Zehen guldein in *das munich kloster. (Prot. Test.* I, 92.) — 1494-ben Behem Tamás házát nejére Dorottyára hagyja, de halála után *e ház fele a sz. ferencziek temploma építésére* fordíttassék. *(Prot. Test.* I, 241.)

Digitized by Google

sek városunkban népszerű, kedvelt szerzet volt. Templomi ájtatosságaik tömegesen vonzották a hiveket, annál is inkább, mivel egyházuk azokat az egyházi kegyszereket sem nélkülözte, melyek a hivek lelki életének irányítására oly jelentékeny befolyással voltak. Már a XIII. században a zárdatemplomnak azon Sz. János-kápolnája, mely a mostani, a XV. században épült Sz. János-kápolna helyén állott,[1] Pál pécsi püspök adományából, egy évi bucsúkedvezményben részesül. Mindazok, kik Sz. János evangelista napján e kápolnát ájtatoskodva felkeresték, a bucsú részeseivé lehettek.[2] Később 1475-ben IV. Sixtus pápa alatt egyházuk örök időkre 100 napi bucsúban részesült.[3] E bucsúban a hivők Sz. Mária születése, tisztulása és menybemenetele ünnepein valamint Sz. Ferencz és a templom felszentelésének napjain részesülhettek.[4] 1494-ben VI. Sándor pápa 40 napi bucsút engedélyezett mindazoknak, kik a meghalt hivek oltárára, mely akkor még a templomban volt, világítást, diszítményeket avagy valamely más ajándékot adnak, hagyományoznak vagy szereznek. De részesei lehettek ezen bucsúnak azok is, kik Szűz Mária és az apostolok ünnepein, a szerzet 1., 2., 3. rangú ünnepein és azok áttételén, Sz. István, Lőrincz, Kristóf, Wolfgang, Sebestyén, a Sz. Kereszt feltalálása és felmagasztaltatása napjain, nemkülönben Sz. Udalrik, György, Miklós, Mária Magdolna, Margit, Katalin, Borbála, Orsolya és társai ünnepein, Mindenszentek és Halottak napján, a tisztító helyen levő lelkekért a fennti oltár előtt 3 Miatyánkot és Üdvözletet imádkoznak.[5]

[1] L. e mű II. 1, 254.

[2] Az okirat szövegét l. e mű II. 1, 254 l. 2 jegyz. Az okirat szövegének hasonmását pedig e mű II. 2, 135.

[3] Ezen öt bibornok aláirásával és pecsétjével ellátott eredeti hártyaokl. a Sz. Ferenczieknek ltárában van.

[4] Kósa: *Antiquarii Prov.* 294 l.

[5] Hártyaokirat a Sz. Ferenczieknek ltárában. Azonkív. l. Maszárik Viktor: *A pozs. zárda tört.* 97 l.

Digitized by Google

A vallásosság élesztésére a Sz. Ferenczieknek templomában *társulatok* is állottak fenn, névszerint a Szűz Máriáról elnevezett társulat,[1] mely 1461-ben alakult s ez évtől fogva 100 napi bucsúnak örvendett. Néhány évvel később 1464-ben II. Pius pápa a társulat tagjait úgy életben mint holtuk után a rendtartomány imáinak közösségébe vette fel. A társulat köteles volt a kolostornak évenkint Sz. Lőrincz napján a testvérek ruházatára 15 forintot fizetni, amiért viszont a testvérek hetenkint 3 officiumot tartoztak elénekelni és pedig hétfőn a holtakért, csötörtökön az Oltáriszentségről és szombaton a Miasszonyunkról. Ezeken kívül a társulat évenkint két ünnepélyes officiumot énekeltetett, egyet Gyertyaszentelő után való hétfőn Miasszonyunkról és egyet a halottakért. Ezen officium alatt hirdette ki a szónok a társulatnak a bucsút. A társulat tagjai ünnepélyes offertoriumot tartottak és a zárdának egy borjut, egy akó bort és zsemlyéket szolgáltattak. Az ünnepélyes officiumot megelőző vasárnapon a testvérek solennis vecsernyét tartoztak végezni.[2]

Ezen társulathoz járult 1502-ben a *Sz. Sebestyénről elnevezett társulat.*[3] Ennek tagjai egy későbben 1592-ben a zárdafőnökséggel kötött egyezség szerint tartoztak minden vasárnapon és szerdán a társulatnak a folyosón levő kápolnájában egy-egy misét szolgáltatni, melyek elmondásáért évnegyedenként a zárdának 5 solidos dénárt fizettek. E társulaté volt az Oltáriszentségről való ájtatosság is,[4] melyet a testvérek minden csütörtökön a folyosók körül az Oltáriszentséggel végeztek. Ezért minden év-

---

[1] Confraternitas Beatae Mariae Virginis.

[2] Kósa: *Antiquarii Prov.* 295 l. 2 jegyz.) Maszárik V. i. h. 98 l.

[3] Confraternitas S. Sebastiani. A végrendeletekben rendszerint *Sandt Sebastians Zech.* (L. e mű II. 1, 267 l.

[4] Officium de Corpore Christi.

Digitized by Google

negyedben a társulat 10 solidos dénárt fizetett a zárdának. De voltak azonkívül egyéb ájtatosságai is a társulatnak.[1]

A harmadik szerzetes rend női szerzet: a *Klarissák* szerzete volt, kiknek kolostori épülete ma is fenn van. Azonos a mai kir. kath. főgimnasium épületével.[2] Ezen apáczák Sz. Ferencz rendjének szabályait követték s azért Minorissáknak, néha Sz. Dömjén testvéreinek, de leggyakrabban mégis alapítójuk Sz. Kláráról Klarissáknak neveztettek. Nálunk már a XIII. század második felében tünnek fel, először Nagyszombatban, hol 1256-ban már említtetnek,[3] majd Pozsonyban, hová 1297-ben jöttek.[4] Innen terjedtek idővel tovább kelet irányában. Budára I. Károly neje Erzsébet hozta őket 1334-ben.[5] Aztán Váradra is eljutottak.[6]

Városunkban a Klarissák az 1132-ben II. Béla által alapított cisterczita-rendi apáczák zárdáját foglalták el,[7] s csakhamar közkedveltekké lettek. 1311-ben[8] Gentilis bibornok őket mindennemű tized alól felmenti, interdictum, felfüggesztés és kiközösítés büntetésével tiltva, hogy bárki is tőlük tizedet szedjen.[9] 1349-ben[10] Guido pápai követ az őt megillető procurátionális adók alól menti fel ez évre a pozsonyi és a nagyszombati apáczákat Erzsébet királyné kérésére.[11] Vagyonukat kivált magánadományokkal tetéz-

---

[1] *Protocollum* 128 l. és Maszárik i. m. 98—99 ll.

[2] Ez épület építéstörténetét l. e mű II. 1, 276—284. Ugyanott a templom alaprajza és tornyának felrajza van közölve. A templom restaurálása 1902-ben történt. L. *A pozsonyi Klarissa-templom* czimü czikkünket a *Nyugat-magyarországi Hiradó* 1902 évi 143 számában.

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* 1V. II, 372.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* VII. V, 538.

[5] Theiner: *Mon. Vat.* I, 601.

[6] Bunyitay: *Váradi püspök.* II, 487.

[7] Ipolyi: *Arch. Közl.* I, 57.

[8] Nagy Imre 1310-re teszi *(Anj. Okmtár* I, 194), 1311-re a *Mon. Vat.* I. II, 378.

[9] Datum posonij III nonas februarij (= febr. 3.) *Anj. Okmtár* I, 194—195 és *Acta legationis Card. Gentilis.* Mon. Vat. I. II, 378.

[10] Neuburg júl. 18.

[11] *Anj. Okmtár* V, 307.

Digitized by Google

ték. Igy tudjuk, hogy a hivek pénzzel, borral, élelmiszerekkel, egyházi szerelvényekkel s mindenféle egyebekkel támogatták.[1] 1431-ben Treletsch Anna 20 forintot hagyott a Klarissáknak építkezésre.[2] 1431-ben Chlokaus Erzsébet 5 forintot hagy Ágnes szűznek az apáczakolostorban s illetve ennek halála esetére a kolostornak.[3] 1457-ben Egkenvelter Liebhardus fia halálának esetére 10 forintot hagy nevezett apáczáknak.[4] 1481-ben Morner Miklós 2,[5] 1498-ban Mischinger Lőrincz művészmester 1 arany forintot,[6] 1520 körül Kettinger György neje Borbála 8 forintot[7] hagytak végrendeletileg a Klarissáknak. Ehhez hasonló hagyományok nagy számmal fordulnak elő a végrendeletekben. A régi városi telekkönyvből pedig tudjuk, hogy a baromfiszolgáltatás kivált a Klarissa-apáczáknak jutott ki legbőségesebben, amennyiben egyes házak, de sőt egész utczák erre kötelezve voltak.[8]

De szereztek a Klarissák fekvőségeket is. Voltak Pozsony területén régibb s újabb szerzeményű szőlőik[9] és kertjeik.[10] 1326-ban ugyancsak Pozsony területén említtetik

---

[1] Számos adatot l. közölve e műben II. I, 278 l. 1 és 2 jegyz. Fenntebb láttuk, hogy Egkenvelter könyveket hagyott rájuk (348 l. 2 jegyz.)

[2] Item so schaff ich in daz *Nunnenkloster zu sand klarn* zu dem paw XX gulden. *(Prot. Test.* I, 36 a.)

[3] Item Junkfrawn Angnesen *In dem Nunnen chlaster* V guldein in gold ledig vnd frey vnd ob sach wer das das selb kind abgieng mit dem tod so schullen die selben V guldein vngehindert pleiben *pey dem selben Chlaster. (Prot. Test.* I, 20.) A lapszélen: Item der Junkfrawn angnesen sind ausgericht die V fl.

[4] Zehen gulden in das *Nunnenkloster. (Prot. Test.* I, 92.)

[5] In das *iunckfraw closter Sand marie magdalen* hie schaff ich ij flor. *(Prot. Test.* I, 186 a.)

[6] ad Ecclesiam In ordine *Clare. (Prot. Test.* I, 266 a.)

[7] vnnd In das Jungkfraw kloster VIII flor. *(Prot. Test.* I, 292 a.)

[8] L. e mű II, 3, 146—147 és II. 4, 61.

[9] vinea religiosarum Dominarum Sanctimonialium de Posonio, de ordine Sancte Clare iuxta Posonium, in loco veteri. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 284.) — Heklein Ulrik neje Katalin 1434 évi végrendelete szerint egyik szőlője közelében *a kolostor szőlője* feküdt, vnd anderhalb zenegst des *klosters weingarten. (Prot. Test.* I, 26.)

[10] Az 1496 évi vár. telekkönyvben előjön e tétel: Item Jacob aigner

Digitized by Google

Vödricz föld határleírásában a pozsonyi apáczák rétje.[1] 1328-ban Récsei[2] Rutger nagyszombati polgár neje Erzsébet a pozsonyi káptalan előtt a récsei Benedek-hegyen fekvő szőlőjének felét a Klarissa-szűzek közt levő leányának Katalinnak s egyszersmind magának a kolostornak adományozza.[3] Egy 1437 évi okiratból tudjuk, hogy egyik kaszálójok Dévény és Pozsony között fekütdt, mi nyilván azonos az előbb említett réttel.[4] A Bástya-utczában pedig volt fürdőházuk,[5] mely azonban a XV. század közepén már magánkézbe került.[6]

Királyaink is kegyesen viselkedtek irántuk. 1345-ben okt. 6-ikán I. Lajos király közhirré teszi, hogy a pozsonyi Klarissa-apáczák peres ügyeit csakis a pozsonyi bíró intézheti el.[7] 1392 jún. 11-ikén meghagyja Zsigmond király Stibor pozsonyi főispánnak, hogy védje a pozsonyi Klarissákat.[8] Ugyanezt teszi 1396-ban is.[9] 1429-ben megerősíti Zsigmond király a pozsonyi Boldog Mária-Magdolna-kolostor szabadalmait.[10] 1515-ben II. Ulászló király abból az alka-

vnd mitsambt *dem paumgarten* obrerthalb neben dem haus den er kauft hat *von den Nonnen*. Actum feria 6ª beate agathe ao etc. XCVI°. (Nonnenpewnt der Nonnen F. XXIV. a 1496 II. 5.)

[1] pratum *monialium* de Posonio. *(Dipl. Pos.)* — [2] Reuche.

[3] Katherine filie sue in habitu dominarum velatarum in claustro beate Clare de Posonio devote deo famulanti et eciam eidem claustro beate Clare adományozza. *(Anj. Okmtár* II, 372—73.)

[4] pratum seu fenile *Monialium Claustri sancte Clare. (Dipl. Pos.* II, 388.)

[5] Az 1439 évi vár. számadókönyvben említve van *der Nunnen Padstuben. (Pr. Ztg* 1877. Nr. 109.)

[6] L. e mű II. 3, 116.

[7] quatenus si aliquis vel alicui causam super vinea *religiosarum Dominarum Sanctimonialium de Posonio, de ordine Sancte Clare iuxta Posonium,* in loco veteri, predictarum Dominarum sita, mouerint vel mouere voluerint... quod nullus penitus Judicum et Justitiariorum regni nostri preterquam quod Comes Jacobus, Judex Posoniensis et Castellanus de Klichey causam super ipsa vinea motam, vel mouendam possit vel valeat iudicare, keresetet is valaki csak coram ipso Jacobo Judice exequeatur. (Fejér: *Cod. Dipl.* IX. I, 284.)

[8] Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 63.

[9] Fejér: *Cod. Dipl.* X. II, 358.

[10] Fejér: *Cod. Dipl.* X. VII, 107—111.

Digitized by Google

lomból, hogy az apáczákat tetemes kár érte tűzvész által,[1] őket részessíttetni kívánja amaz öt évre a harminczadokból fizetendő 5 ezer forintból, melyet a káptalannak és az apáczáknak rendelt fizetni, azonkívül kötelezi a városi polgárokat, hogy az apáczáknak 50 forintnyi segélyt nyújtsanak.[2]

A város tényleg rendesen segélyezte őket. Ezt az egyes évekre nézve a városi kamarás elszámolásai bizonyítják, melyekből kitűnik, hogy a segély részint pénzből,[3] részint termesztményekből[4] állott. Mikor 1376-ban a pozsonyi tanács a vereknyei révet bérbe adta Sleychenchauf Ádám pozsonyi polgárnak évi 36 font dénárért, kikötötte, hogy e pénzt ez évben a Klarissák közt levő Orsolya-szűznek adják.[5]

Számuk néha, bár csak ideiglenesen megszaporodott idegen, menekült apáczákkal. Igy tudjuk, hogy 1435-ben a nagyszombati apáczák menekültek a hussiták elől hozzájuk Pozsonyba.[6] Ez év május 13-ikán megparancsolja

[1] sanctimonialibus . . . Posonij degentibus, que similia dampna et in rebus et in habitacionibus ipsorum susceperunt.

[2] Quinquaginta florenos. (Pozs. kápt. magánltár Capsa G. fasc. 3. Nr. 63. Knauz: *M. Sion* IV, 163. *Dipl. Pos.* III, 700—703.)

[3] Az 1411 évi számadókönyvben olvassuk: Nota alhie ist ze merkchen besunderlichen . . . den dinst den man dint *den nvnnen zu sand Claren zu Prespurkch,* anno domini Millesimo CCCCmo undecimo des nesten phincztags nach dem vierden suntag nach Ostern als man singt Cantate (= máj. 14.) Nota alhie ist ze merkchen, das wir dienen *den nvnnen zu sand Claren zu Prespurch* von zwayn hundert gulden in gold, *alle jar jehrlich zwaynczik guldein in golde auf drey teg im jar,* auf sant Michels tag, auf dy weynachten vnd auf sant Jorgen tag, also haben wir diselben dinst alle ausgericht denselben nvnnen, vnczt auf den kunftigen sand Michels tag, darauf bleib wir in noch schuldig 5½ gul. in gold. (Fejérpatakynál: *MOgi városok régi számadáskönyvei* 75 l.)

[4] Számos helyen a számadási könyvekben.

[5] derselb Adam in demselben Jar . . . raichen sol *ursulam* der Junichwroven Jansens des Pollen Tochter die do ist in sand *Chlaren Chloster* ze Prespurch und desselben Jansens des Pollen gescheft Lewten. *(Dipl. Pos.* I, 581.)

[6] Nem megfordítva, mint a hogy azt Rupp mondja. *(MO helyr. tört.* I. 1, 65—69.)

Digitized by Google

Zsigmond király Rozgonyi György pozsonyi főispánnak, hogy a hussiták elől Nagyszombatból menekült apáczákat meneszsze ismét vissza Nagyszombatba régi hajlékukba. A város gondoskodjék a szükséges kocsikról és lovakról.[1] 1526-ban a budai Klarissák menekültek ide a törökök elől, de csakhamar ismét visszamentek. 1588-ban *Pozsonyban* találkozunk a váradi Klarissákkal. Ebből világos, hogy 1566-ban nekik is távozniok kellett Váradról s visszatértek *pozsonyi* anyaházukba, honnét két század előtt kiszármazának. Irataikat magukkal vitték s onnan kerültek csak a múlt század végén, rendjük eltöröltetésekor, az országos levéltár kincstári osztályába, hol a legújabb ideig a *pozsonyi* Klára-apáczák irataival együtt, egy czím alatt léteztek.[2]

Működésük nem csupán az áhitatos életre szorítkozó volt. Imádságon és ájtatossági gyakorlatokon kívül[3] hasznosan foglalkoztak a nőneveléssel, klastromukban kétségtelenül volt leányok számára iskola.[4] A női kézimunka is foglalkoztatta őket. Igy tudjuk egyebek közt azt is, hogy ők[5] varrták azt a zászlót, melyet 1448-ban a városi tanács Chunz trombitásnak[6] adott.[7]

Ami a plebániák és a szerzetes rendek mellett a vallásosság hirdetője még Pozsonyban az nehány kisebb templom, illetve kápolna, mely városunk területén fennállott s a hivek ájtatoskodásának színhelyéül szolgált. Ilyen benn a városban a *Sz. Katalin-kápolna* a Mihály-utczában a már 1307-ben említett Sz. Katalin-udvarban.[8] mely mint

[1] Kelt N.-Szombatban 1435 feria sexta proxima post festum b. Johannis ante portam latinam. (Vár. ltár Lad. 37. S. 2. Nr. 20m. Fejér: *Cod. Dipl.* X. VIII, 648—49. *Dipl. Pos.* II, 320.)

[2] Bunyitay: *Vár. püsp.* II, 493.

[3] Hogy a hivek üdveért imádkoztak és zsoltároztak, azt a végrendeletek bizonyítják. L. e mű II. 1, 278 l. 1 jegyz. ad an. 1511 és 2 jegyz. ad an. 1517.

[4] L. fenntebb 313—314 ll.

[5] Jungfrawen Im Nunenkloster.

[6] Chunz Trometer.

[7] Vár. szám. könyv a vár. ltban. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 31.

[8] L. tüzetesebben e mű II. 1, 38—41.

Digitized by Google

már máshelyt mondtuk, a pozsonyi szentépületek legrégibbjei közé tartozik. Eredeti szerkezeti alakban nehány építészeti tagozaton kívül nem maradt fenn ugyan a mai napig, benne a tiszta gót stil némi nyomát mégis szemlélhetjük.[1] Alapította e szent helyet Columbai Ferencz cisterczita szerzetes és Gentilis bibornok asztaltársa,[2] ki 1311-ben a kardinális, az esztergomi érsek, a pozsonyi prépost és a pozsonyi plebános valamint az ausztriai sz. kereszti convent és apátja engedelmével többed magával a nevezett kápolnát a saját költségén a sz. kereszti convent curiájában alapította.[3] Ő e kápolnát Sz. Katalin szűz tiszteletére avattatta fel s egyúttal lemondott a szentkereszti monostor javára minden jogról a kápolnát illetőleg.[4] Hogy az alapító magát a szentkereszti apátságot semmi teherrel e kápolnát illetőleg meg nem rótta, az világosan kitünik János apát 1311 évi oklevelének szavaiból.[5] Pozsonyban a hivek e kápolna iránt mindenha buzgó kegyelettel viseltettek s azt nem egy kegyes adományban részesítették.[6] A XVI. század elején épült át újból,[7] de ez időből való szerelvényei mégis igen szerényeknek mondhatók.[8]

[1] L. e mű II. 1, 224—225. Azonkív. v. ö. Rupp: *MO hely. tört.* I. 1, 78—79. A kápolna alaptervét l. e mű II. 1, 40.

[2] Frater Franciscus Monachus de Columba, Conmensalis Capellanus Gentilis Cardinalis Legati.

[3] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 623. 624. — Knauz: *Mon.* II, 646. Rakovszky: *Pr. Ztg* 1877. Nr. 4. És e mű II. 1, 39.

[4] Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 623.

[5] Ipse autem Frater (t. i. de Columba) *nos non poterit ad aliqua ex iure vel debito cogere vel arctare.* (Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. I, 625.)

[6] Ezt bizonyító adatokat l. e mű II. 1, 40 l. 1 jegyz.

[7] E mű II. 1, 225 l. 1 jegyz.

[8] Az 1509 évi leltári jegyzék szerint szerelvénye a következő: item Zween kupphern kelich vnd zwo silbern paten Seind vergult; item Ain silbernes khreutz vnd ain silbernes agnus dei; item drey Corporaltaschen vnd in yedlich ain corporal; item Ain gedruckts messpuech in pergamen gehört gen Weinarn, zway psalter auch gen Weinarn item Ain pergament Special; item Zween Antlas prief gehörn sand Cathrein Capelln; item Ain grünes Zenndlens messgewandt mit seiner Zugehörung; item Rots Zenndlns messgewandt mit seinen Zugehörung vnd ain korrokh; item Vier alte messgewandt

Digitized by Google

A belvárosban még három másik kápolna is létezett: egyik a *harminczadudvarban*, másik az *érseki palotában*, harmadik a *prépostságban*. Amazt illetőleg tudjuk, hogy Rayttpekh György neje Katalin végrendelete alkotásánál jelen volt Márton harminczadudvari káplány.[1] A másikat illetőleg tudjuk, hogy az Sz. László tiszteletére volt felavatva. Alapítójának Széchi Dénes bibornokot s esztergomi érseket tartják,[2] ki azt 1454-ben alapította.[3] Említve találjuk 1486-ban is.[4] A prépostsági épületben létezett kápolnáról egy 1503 évi okirat tudósít. Ez évben a pozsonyiak ellen panaszt emeltek a királynál amiatt, hogy ezek erőszakkal betörtek a préposti curiába, ott a házi kápolnát felforgatták s a kápolna Sz. Kereszt-oltárának javadalmasát, nyitrai János mestert bántalmazták.[5]

A városfalakon kívül, a Várhegy alsó terrassán állott azon a helyen, melyen ma is fennáll a *Sz. Miklós egyháza*. Említve van az 1423-ban ecclesia sancti Nicolai confessoris néven.[6] 1431-ben Chlokaus Erzsébet e templom felszerelésére némi végrendeleti hagyományt tesz.[7] 1441-ben Treletsch Anna egyik ablakát üvegezteti be.[8] 1456-ban Pernhartl Venczel pozsonyi polgár Bécsbe küldetvén városi ügyekben említi

mit Iren Zugehörungen; item Vier alltertücher, ain Rotts, ain gelbs, sein seiden, ain alts, ain schwartz vnd ains von ainen tewich, ist nit gewaicht; item Zway geschnitzter pild, sant khatrey vnd sand Barbara; item zway sidene fändl mit stäben, Ain messens Rauchfas; item Ain spanpet, ain Vederpet, zway Leilech, ain polster vnd ain tisch in der Herrn Kamer. *(Dipl. Pos.* III, 662—663.)

[1] Her Mert caplan Im dreyssighoff. *(Prot Test.* I, 394.)

[2] Az okokat l. *Magy. Sion.* VI, 110.

[3] Veresmarty Mihály: *A pozs. érseki palota kápolnája.* Knauznál: *Magy. Sion.* VI, 109—116. Rupp i. h. I. I, 79—80.

[4] Rupp i. h. I. I, 79—80.

[5] Ecclesiam seu *Capellam in eadem curia fundatam* temere violare pollutasque manus vestras in magistrum Johannem de Nitria, rectorem altaris sancte Crucis in dicta Ecclesia fundati mittere ausi fuissetis. *(Dipl. Pos.* III, 614.)

[6] *Dipl. Pos.* II, 166.

[7] Item II gulden zu *sand Niclas kyrichen am perg* zu mesgwant oder tzu altartüchern. *(Prot. Test.* I, 20.)

[8] Item so schaff ich zu *sand Niclas kirichen* ain venster zu verglasen. *(Prot. Test.* I, 36 a.)

Digitized by Google

a tanácshoz írt levelében a Sz. Miklósnál levő apáczákat.[1] 1481-ben Waldner János a maga nejére Annára hagyja a Sz. Miklós körül fekvő szőlőjét.[2] 1514-ben építettek rajta vagy tatarozták, mert építésére szánt végrendeleti hagyományra találunk.[3] Hogy a Sz. Miklós-egyház kőből volt építve, azt a számadási könyvek bizonyítják. 1530/31-ben ugyanis a török veszély alkalmából e templomot lebontották. A kamarás ekkor többrendbeli kiadást tesz.[4] Romjai még 1548-ban is állottak.[5] A mai egyház újabban épült.

* * *

Ezekkel az adatokkal képét igyekeztük megrajzolni városunk régi és középkori állapotának. A kép, ha nem is mondhatjuk minden egyes részletében teljesnek és befejezettnek, mégis azt mindenesetre hirdeti, hogy a benne feltüntetett élet mozgalmas, vonzó és tanulságos. A város egy a természet előnyei altal kijelölt nagy folyammenti positióban a folytonvaló fejlődésre századokon át alkalmasnak bizonyúl. Lakósai hivatottaknak mutatják magukat a magasb társadalmi, közgazdasági és politikai életfeltételeknek megfelelni. Nagy vidékre nézve e város a maga lakóinak értelmességével, mezőgazdasági és ipari eredményeivel, művészeti és irodalmi sikereivel valóságos góczpont, mely úgy a keleti országrészekkel mint a nyugati határországokkal egészséges vérkeringési összeköttetésben áll. E fontos szabadalmakkal és kiváltságokkal dicsekvő

[1] auch pit ich euch als mein Herrn von Des zu wissen thue wegen der *nunnen zu sand niclas,* Das er uns Das herauf well schiken. *(Dipl. Pos.* III, 200.)

[2] ein Weingerten gelegen pey *Sand Niclas kirchen* frey ledig. *(Prot. Test.* I, 187.)

[3] Mert Juden hagy II fl. zum perg Zum paw der kirchen. *(Prot. Test* I, 355 a.)

[4] daselbs an der kirchen Stain prochen.

[5] zalt Stain pei *S. Nicolaj kirichen* zu prechen 2 lon. *(Pr. Ztg* 1877. Nr. 10.)

Digitized by Google

város a nyugati civilisatió áldásait nemcsak a maga számára foglalja le, hanem szerencsésen közvetíti keleti irányban is. Méltán képviseli a külföld szemében a continensnek Lajtán s Kis-Kárpátokon túl eső keleti részeinek culturképességét. Polgári autonomiájának friss és egészséges életszerve a legelőkelőbb nyugati mintahelyhatóságokéval versenyezik s tekintve a családban és társadalomban érvényesülő közszellemet, lakóinak a korona iránt tanusított loyálitását, a politikai életben játszott kiváló szereplését és a vallásos életben kifejezésre juttatott őszinte és igaz érzelmeit: mondhatni, hogy a városi élet képe vonzó szépségén kívül megható is. De mondhatjuk: megnyugtató is. Mert mindezek az előnyök és kiváló sajátságok, a polgári rendnek ezen el nem tagadható érdemei már magukban véve biztosítékai annak, hogy változott közviszonyokban a városi élet a jövő korszakban sem tagadhatja meg közszereplésre való hivatottságát, mit, hogy valóban meg sem tagadott, annak kimutatása e mű folytatásának lesz a feladata.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google